

EL CADCI,
Guerra i memòria espoliada
(1936-1939)

Societat i Cultura
Secció D'Història Contemporània i Món Actual
Universitat de Barcelona

Neus Moran Gimeno
setembre/ 2018

Directors: Queralt Solé Barjau i Joan Villarroya Font
Tutora: Queralt Solé Barjau

<i>Resum</i>	1
<i>Introducció</i>	3
<i>Raó d'estudi i metodologia</i>	12
{ PRIMERA PART }	EL CADCI DURANT LA GUERRA CML (1936-1939), ESTUDI DE L'ENTITAT A PARTIR DEL SEU FONS RESTITUÏT
1	<i>Política de guerra</i> 27
1.1.	CADCI: els treballadors mercantils en “les avançades del gloriós moviment proletari” (16 de febrer-18 de juliol de 1936).....27
1.2.	Reorganització sindical: “Tot de cara a la guerra” 48
	Davant el 18 de juliol.....48
	UGT- CADCI. La unitat antifeixista sindical i el plet mercantil.....51
	El CADCI o “la tercera central sindical”.
	L'escomesa nacionalista i la resolució del plet 61
2	<i>Transformacions de l'entitat: esforç de guerra i acció de rereguarda</i> 75
2.1.	L'adaptació de les Seccions 75
2.2.	Socors Mutus 76
2.3.	Organització i Treball 82
2.4.	Subseccions de guerra d'Organització i Treball 95
	Secretariat Militar 95
	Secretariat Militar i Comitè Català pro Exèrcit Popular Regular..... 116
	Oficina de Treball Voluntari 129
	Comitè d'Ajut al Combatent 133
	Comitè d'Ajut als Refugiats i Comitè d'Ajut als Infants dels Associats 145
	Grup Ferrer Àlvarez- SRI 157
2.5.	Les dones del CADCI. Lluita sindical i solidaritat antifeixista 168
2.6.	Educació i Instrucció 182
2.7.	Esports i Excursions 192
2.8.	Propaganda Autonomista 208
3	<i>L'estatge del CADCI: baluard antifeixista i espai de sociabilitat (1936-1939)</i> 221
3.1.	El CADCI, lloc de commemoració 226
3.2.	Apunt sobre l'espoli del patrimoni documental del CADCI.....237

{ SEGONA PART } HISTÒRIA DE L'ESTATGE SOCIAL DEL CADCI.
ESTUDI PER AL PROJECTE DEL LLOC D'HISTÒRIA I MEMÒRIA

1	<i>Rambla de Santa Mònica, 25, l'estatge social del CADCI</i>	245
1.1.	Dels casals provisionals a l'edifici social (1903-1915)	245
1.2.	L'adquisició de la casa número 25 de Rambla de Santa Mònica	252
1.3.	Rambla Santa Mònica, 25: espai de sociabilitat	261
2	<i>Per l'alliberament nacional i la classe obrera. Les clausures de la Seu:</i> <i>1919, 1923, 1933, 1934</i>	269
2.1.	Primera clausura (28 de gener- 22 de setembre de 1919)	269
2.2.	“Proclamem el fet de Catalunya-Nació”. L'escenari previ a la segona clausura (1922-1923)	271
2.3.	La segona clausura i l'empresonament del Consell Directiu (1923-1924)	276
2.4.	“El pas del poltre de la dictadura”. Efectes de l'ocupació del CADCI (1923-1931)	281
2.5.	“No és hora de dubtar”. La batalla per la restitució, l'homenatge als perseguits i les primeres accions del CADCI (1930-1933)	290
2.6.	“La vaga és la victòria”. Primera vaga general mercantil i tercera clausura (1933)	300
2.7.	“Per Catalunya, pel CADCI i la nostra gloriosa MOMC” (1933-1934)	308
2.8.	“Visca la República Catalana”. El CADCI i els Fets del 6 d'Octubre de 1934	314
2.9.	“Per la memòria dels nostres morts”. La repressió envers els socis (1934-1936)	322
2.10.	“El CADCI ja és nostre”. Lluita clandestina, restitució i apropiació popular (1934-1936)	328
3	<i>Usurpació, ocupació i desfigurament de la Seu</i>	339
3.1.	La legitimació de la confiscació com a eina repressiva	339
3.2.	26 de gener de 1939: ocupació militar i falangista de la Seu	346
3.3.	L'aniquilació de la Seu pels seus ocupants. Usos, reformes i assolaments	350
4	<i>CADCI: lloc de memòria del moviment obrer català</i>	361
4.1.	Consideracions preliminars. Memòria, història i lloc de memòria	361
4.2.	La violència del silenci. Sobre la transmissió de la memòria i els processos de recuperació	369
4.3.	Proposta d'intervenció. Relat, usos i àmbits del lloc de memòria	379
	<i>Conclusions</i>	389
	<i>Arxius</i>	407
	<i>Bibliografia</i>	409
	<i>Hemeroteca</i>	429
	<i>Altres fonts consultades</i>	431
	<i>Sigles</i>	433
	<i>Annexos</i>	435

Resum

Aquesta recerca es centra en l'anàlisi del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria- Entitat Obrera, CADCI, durant la guerra civil. Des de la seua fundació el 1903, l'entitat expressava la via nacional de la vindicació laboral per als treballadors mercantils. La seua estratègia s'anà adaptant a les noves demandes dels dependents, cada cop més proletaritzats i conscients de formar part de la classe obrera. A partir dels anys trenta, la realització de mesures de força pioneres per al sector i l'augment del prestigi de l'entitat, situaran el CADCI al capdavant de les organitzacions mercantils catalanes. Aquesta activitat unida a la participació en la insurrecció del 6 d'Octubre, feu que el Centre tingués un paper rellevant dintre del moviment antifeixista i obrerista. Com a resultat, durant la guerra, l'entitat arribaria a tenir milers d'afiliats i s'arribà a plantejar que esdevingués la tercera central sindical. L'anàlisi del seu esforç de guerra permet comprovar aquesta rellevància i estudiar la multiplicitat de funcions endegades per tal d'atendre als treballadors i treballadores del comerç tan al front com a la rereguarda.

Aprofundir en la història del CADCI ens permet analitzar per què patí la triple repressió franquista executada sobre l'entitat, els associats i el seu estatge social. L'apropiació militar de l'edifici ubicat al número 10 de la Rambla de Santa Mònica, s'efectuava el 26 de gener de 1939, només ser ocupada Barcelona. Poques setmanes després era escorcollat pel personal de l'Oficina de la DERD, la *Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos*. Una part de la documentació sostreta és la que conforma el fons restituit a l'entitat entre 2008 i 2014, en aplicació de la Llei 21/2005, procedent del *Centro Documental de la Memoria Histórica* de Salamanca. Aquestes 1.213 unitats de catalogació, són la base documental de la investigació.

L'estatge social no ha estat retornat. La seua història motiva i estructura bona part de la recerca. A través de les seues quatre clausures estudiem l'evolució del Centre, l'augment del suport popular i l'enfortiment de la xarxa vincular que fou clau per superar els períodes de clandestinitat. A la vegada, analitzem els precedents de l'accionar repressiu i el procés de resignificació de l'edifici que, durant la guerra, es consolidà com un lloc de commemoració i símbol de la resistència antifeixista. La recerca estudia les implicacions de recuperar-lo com a lloc de memòria i d'història. Amb aquesta finalitat es proposen una sèrie d'intervencions per a aquest espai que allotja la multiplicitat dels relats de la història del moviment obrer català.

Introducció

Tot comença un capvespre de 2009. Rebia una trucada en la que em proposaven encarregar-me de la gestió i difusió del patrimoni documental restituït al CADCI. Em varen repetir: sí, del CADCI, el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, Entitat Obrera. Tornaven els seus “papers de Salamanca”, m’explicaven, era un gran pas per al Centre doncs se’ls reconeixia com a entitat continuadora d’aquella que havia estat il·legalitzada el 1939. Aleshores desconeixia l’existència d’aquella entitat però el meu interès per tot allò que ha de veure amb recuperació i difusió de la memòria de la història, l’eix que articulava el meu treball en la pràctica artística, em feu acceptar d’immediat. En aquell moment, estava realitzant el projecte per a l’escultura pública que m’havia encomanat la regidoria de Cultura de Picassent, el meu poble, amb la que concretava el treball d’investigació del doctorat en Art Públic a la Universitat Politècnica de València que estava redactant. Res em feia imaginar que allò que començava com un encàrrec per dissenyar instruments de divulgació de la memòria m’anava a acompanyar durant nou anys i es convertiria una tesi doctoral. Poc temps després rebia la còpia de la primera part del Fons Restituït al CADCI, nom amb el que, donada la rellevància d’aquest volum documental, l’anomenarem al llarg de la recerca. Després de moltes reunions sorgia la possibilitat de realitzar l’exposició al Castell de Montjuïc la tardor de 2013. Fou durant la preparació del contingut de la mostra que havia de comissariar quan comencí a ordenar els documents. Anar descobrint què era el Centre a través d’aquells lligalls em portà a plantejar-me iniciar la tesi. La possibilitat de fer-la en història, un camp acadèmic que no era el meu, es concretà gràcies a la Queralt Solé.

Enmig d’aquest procés aparegueren els primers interrogants respecte al CADCI i el seu Fons Restituït: per què s’havien conservat aquells documents durant més de setanta anys? Amb quina finalitat s’havien seleccionat, processat i emmagatzemat? Eren resultat d’un escorcoll però fins a quin punt s’havia planificat l’operatiu i per què el CADCI havia sigut un objectiu en l’espoli del patrimoni documental franquista? L’escorcoll l’havia realitzat un dels sis equip de requisita de l’Oficina de la *Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos*, la DERD, entre els dies 17 i 23 de febrer. L’Oficina era la delegació de l’organisme dependent del *Ministerio de Interior* que la *Junta Técnica del Estado* havia creat a finals d’abril de 1938, per realitzar les requisites documentals i encarregar-se dels documents procedents dels escorcolls que les noves autoritats locals i caps militars feien a les *zones alliberades*. Tenia una finalitat repressiva, obtenir els documents “susceptibles de suministrar al Estado información referente a la actuación de

sus enemigos”¹ per poder identificar amb la major celeritat possible al màxim nombre de persones i entitats per poder processar-les. Preveient que l’operatiu de requis a Barcelona seria de grans magnituds, la DERD el planificà minuciosament. Elaborà un protocol d’actuació que, per primera vegada en una ciutat ocupada, seria dirigit des d’una Oficina creada específicament a la ciutat que assumia totes les tasques de classificació i d’informació en coordinació amb la central. A finals de juny de 1939, es comprovaven els resultats: s’havien realitzat al voltant de 1.800 escorcolls a Barcelona², 160 tones de patrimoni documental eren traslladades a la central de la DERD a Salamanca³. Un cop processat, el material proporcionà la informació als òrgans de les noves autoritats que durant la guerra i la postguerra executaren els processos de depuració d’aquelles persones que havien participat o col·laborat amb la República. D’una banda, les dades s’utilitzaren per elaborar 3.190.000 fitxes personals d’antecedents polítics que actualment es conserven al *Centro Documental de la Memoria Histórica*—CDMH— de Salamanca⁴. D’altra, nodrí la Causa General, el procés d’investigació instruït pel Ministeri Fiscal sobre la “dominación roja en España”, que portà a l’apertura de nombrosos processos judicials. I per últim, serví per redactar els informes que la DERD i posteriorment la seva hereva, la *Delegación Nacional de Servicios Documentales* —DNSD—, envià als tribunals, organismes repressius i empreses afins a la dictadura. El *Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo* —TERMC— fou un d’ells. Significativament, Marcelino Ulibarri, ideòleg i cap de la DERD-DNSD, fou el seu primer president i les seues dependències principals s’instal·laren a l’edifici de Salamanca de la *Delegación*, de manera que s’optimitzava el funcionament de tots dos

---

¹ *Decreto de creación de la Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos*. BOE... 27 d’abril de 1938, any III, núm. 553. P. 6.986- 6.987.

² Com veurem, al llibre de registres de l’Oficina en consten 1.399. *Libro de Registro de la Delegación Nacional de Servicios Documentales*. Barcelona: 22 de gener a 7 de juny de 1939. CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría-Oficina Barcelona, C046, EXP. 001. Segons un informe previ a l’ocupació de Barcelona realitzat pel cap de la DERD, Marcelino de Ulibarri, s’havien de realitzar 1.960 en els 10 sectors en que es distribueix la ciutat, quedant-hi afectats 601 carrers. Entre ells, 391 eren tipificats com urgents i 1.569 d’ordinaris. *Recuperación de Documentos. Organización de Barcelona*. Salamanca: 12 de gener de 1939. CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría-Oficina Barcelona. C03, EXP. 011. Miguel Ángel Jaramillo, l’antic director de l’Arxiu General de la Guerra Civil Espanyola, actual CDMH, els quantifica en 1.681, mentre que els arxiviers catalans de l’equip d’especialistes de la Generalitat encarregat del procés de restitució, situa la xifra al voltant de 1.800. Vegeu: BERNAL, Àngels; CASADEMONT, Miquel i MAYANS, Antoni. *La documentació catalana a Salamanca: l’estat de la qüestió, 1936- 2003*. Girona: Associació d’Arxiviers de Catalunya, Dep. de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2003. P. 11.

³ CRUANYES TOR, Josep. *Els papers de Salamanca. L’espoliació del patrimoni documental de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2003. P. 370

⁴ CRUANYES TOR, op. cit., 2003, p. 234 i 367. D’aquesta quantitat 190.000 fitxes corresponen a persones amb antecedents maçònics que foren elaborades per la Secció Especial de la DNSD.

organismes en la persecució de persones. El TERMC inicià l'activitat en 1940 fins ser rellevat en 1964 pel *Tribunal de Orden Público*, alhora reemplaçat per l'Audiència Nacional en 1977⁵. Durant els vint-i-quatre anys que estigué actiu, el TERMC executà uns 64.000 expedients judicials⁶, xifra que evidencia la magnitud de la tasca de l'organisme a dintre de l'entramat repressiu franquista i la rellevància del conjunt documental espoliat per portar-la a terme.

Segons les actes i el llibre d'assentaments de registres diaris de l'Oficina de la DERD, del CADCI foren sostretes 169 saques de material divers: 98 de fitxes, 16 de fitxes i carnets, 6 de carnets i 21 de documentació variada. A la que s'afegiren 2 paquets de cartells i 3 de propaganda, 1 rotlle de mapes, 1 fitxer i documentació del Preventori Judicial (la presó Model)⁷. Amb la requisita del patrimoni documental començava la història del Fons Restituït del CADCI que ha originat aquesta recerca. Es completava el seu retorn amb les transferències documentals entre el CDMH i l'Arxiu Nacional de Catalunya dels anys 2008 i 2014 en aplicació de la Llei 21/2005 de Restitució a la Generalitat de Catalunya⁸. Retornaven les 1.213 unitats de catalogació que componen el Fons, l'equivalent de 105.074 documents foliats. Ens enfrontàvem al repte d'analitzar la història de l'entitat mercantil, la dels més de 50.000 treballadors i treballadores del comerç que la formaven durant la guerra⁹, a través dels milers de documents que s'havien

---

⁵ Sobre els rellevaments dels organismes consulteu els esquemes annexos. Sobre el *Tribunal de Orden Público* vegeu: DEL ÁGUILA, Juan José. *El TOP. La represión de la libertad (1963-1977)*. Barcelona: 2001. Planeta.

⁶ Dada d'expedients judicials instruïts pels tres jutjats del TERMC que consta a la descripció del fons del *Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo* publicada pel *Ministerio de Cultura y Deporte*. Codi de referència ES.37274.CDMH/41. Disponible a: censoarchivos.mcu.es/CensoGuia/fondoDetail.htm?id=1041175 [darrera consulta: 01/08/2017]

⁷ *Libro de Registro...* CDMH, op. cit., C046, EXP. 001. P. 7- 8. *Còpia del justificant d'escorcoll del CADCI de la DERD*. Barcelona: 23 de febrer de 1939. Fons CADCI.

⁸ *Ley 21/2005, de 17 de noviembre, de restitución a la Generalidad de Cataluña de los documentos incautados con motivo de la Guerra Civil custodiados en el Archivo General de la Guerra Civil Española y de creación del Centro Documental de la Memoria Histórica*. BOE. Madrid: 18 de novembre de 2005, núm. 276, ref. BOE-A-2005-18934. P. 37723 a 37725. Pel desplegament posterior de la legislació, el Fons fou digitalitzat i les còpies dipositades al CDMH de Salamanca, ANC i CADCI. Els documents equivalen a 267.056 imatges digitals, al que s'afegeix el material documental del *Comitè Pro Supressió de l'Impost d'Utilitats*. 1933-1934. ANC. ANC1-886-T-10.866, 10.867, 10.868. Consulteu les relacions l'annexes a la tesi.

⁹ El CADCI publicaria xifres d'associats el 1937, que oscil·len entre els 50.000 socis al març i els 60.000 a principis de juliol. MOMENTS. LA REVISTA DEL NOSTRE TEMPS. Barcelona: Edicions Elzeviriana. Sindicat de Dibuixants Professionals, Agrupació d'Escriptors Catalans, Agrupació Professional de Periodistes, Sindicat d'Agents i Tècnics de Publicitat, UGT. 15 de març de 1937, núm. 3, març de 1937, núm. 3. P. 9. LA HUMANITAT. Barcelona: 4 de juliol de 1937, any VI, núm. 1.670. P. 8. TREBALL. TREBALL. DIARI

conservat sense cap criteri arxivístic al *Colegio de San Ambrosio* de Salamanca, actual seu del CDMH. Uns lligalls molt manipulats i aparentment desordenats, dels quals s'havia eliminat tot allò que es considerà inútil per a l'extracció d'informació sobre persones desafectes al règim franquista. Sols fou emmagatzemat allò que contenia noms i referències personals i molt probablement, la resta havia format part del 90% de les 160 tones de patrimoni destruïdes, convertides en pasta de paper o disgregades en arxius i biblioteques d'altres organismes franquistes¹⁰. Malgrat la fragmentació i la parcialitat del Fons, la documentació ens ofería una panoràmica privilegiada de l'entitat des de la seua fundació fins al 1939 i especialment, ens permetia aprofundir en l'anàlisi de la història del CADCI en temps de guerra que ha estat la nostra línia d'investigació principal.

L'espòli del CADCI no es limità però al patrimoni documental sinó que inclogué l'apropiació dels béns mobles i immobles de l'entitat. El principal havia estat l'estatge social ubicat al número 10, abans 25, de la Rambla de Santa Mònica de Barcelona, que fou confiscat per l'exèrcit només ocupar Barcelona el dia 26 de gener de 1939 i que, actualment, continua sent propietat del *Ministerio de Empleo y Seguridad Social* malgrat les demandes judicials de restitució que els socis mantenen des del 1980¹¹. L'edifici resta com un vestigi de l'entitat obrerista i catalanista on s'hi agrupaven els treballadors i treballadores del sector del comerç. Durant el treball de localització de material gràfic per a l'exposició del Castell havia aconseguit desenes de fotografies de l'estatge des de la seua adquisició en 1913 fins al 1939 que estaven custodiades a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona i a l'Arxiu Nacional de Catalunya: festes i homenatges, assemblees, vagues generals, manifestacions, la façana canonejada el 6 d'Octubre, l'Olimpíada Popular... Aquell edifici tenia una història però quina i, sobretot, podia ser recuperat com un lloc de memòria? Prestar atenció a la materialitat del lloc motivava endegar la recerca: l'elaboració d'un projecte així solament podia ser resultar d'investigar en profunditat d'allò que havia estat el CADCI. Calia analitzar especialment la seua actuació durant la guerra civil, període al que corresponien la major part de la documentació Fons Restituït. Durant la guerra s'havia arribat al punt culminant de la consolidació de la imatge del Centre que quedava reflectida i afermada en el contingut simbòlic de l'estatge social, un espai que s'havia convertit ja en lloc de commemoració de l'antifeixisme. Era possible continuar la cadena de transmissió d'aquest contingut en l'actualitat?

DELS TREBALLADORS DE LA CIUTAT I DEL CAMP. ÒRGAN DEL PSUC. Barcelona: 3 de juliol de 1937, any II, núm. 298. P. 6.

¹⁰ CRUANYES TOR, op. cit., 2003, p. 372. Sobre la destrucció i disgregació del patrimoni documental veure CRUANYES TOR, op. cit., 248- 254, 315- 319, 340- 344.

¹¹ *Instància pel reintegrament de la Seu enviada al ministre de Presidència per Joan Fernández i Agustí Moya en representació del CADCI*. Barcelona: 5 de maig de 1980. Fons CADCI. Al document els dos representants del CADCI testimonien que l'estatge fou ocupat el 26 de gener de 1939.

Un lloc de memòria és l'escenari que dona testimoni d'aquells esdeveniments que estan estretament enllaçats a un grup social doncs permeten que recordant la història es pugui articular la identitat col·lectiva. A l'antic estatge social del CADCI es podia recobrar una fracció de la història de l'obrerisme catalanista, un fragment de la memòria dels subalterns que havien protagonitzat el procés revolucionari complex, multiforme i ple d'esperances en la rereguarda republicana. Aquells que després foren víctimes d'una dictadura sagnant que es dedicà a implementar una extrema repressió i obligà als supervivents al silenci i a l'exili. Alguns d'ells, els que resistiren en la clandestinitat de la lluita antifranquista, pogueren mantenir viva la memòria del que havia estat l'entitat primera dels dependents que el 1937 es declarava capaç d'organitzar al 90% dels treballadors mercantils a Catalunya¹². La investigació ha hagut d'incloure la cerca de llocs de memòria i d'història semblants al que es projectava. S'havia de constatar si en l'actualitat hi ha una mancança d'espais de memòria on el relat de les víctimes no esdevingués omnipresent sinó que s'articulés en relació i de manera equilibrada amb les narracions de la història del moviment obrer. Una memòria lligada indefugiblement a les lluites per aconseguir la construcció d'un nou model social que residia en els fonaments dels valors defensats pel frontpopulisme durant la Segona República.

L'apropiació patrimonial formava part de la triple repressió patida pel CADCI durant el franquisme que tenia per finalitat esborrar de la memòria col·lectiva allò que havia estat l'entitat mercantil i que es dirigí envers tres objectius: associats, entitat i edifici. Més enllà d'analitzar els procediments aplicats per executar-la, calia preguntar-se quins factors l'havien motivat. Aquesta qüestió estava connectada específicament amb allò que representava el CADCI en aquell moment i això implicava analitzar el paper de l'entitat mercantil en temps de guerra. Fora de l'àmbit acadèmic, el nom del CADCI es vincula encara ara amb el moviment insurreccional del 6 d'Octubre de 1934. El seu estatge social fou l'escenari de la resistència d'aquella nit, però l'alt valor simbòlic d'Octubre havia condicionat la imatge del CADCI durant la guerra o l'entitat tenia un protagonisme real dintre del moviment obrerista i antifeixista? Les respostes solament les podia donar l'estudi de la seua activitat durant la guerra civil. Eren el resultat de l'evolució de l'entitat que s'havia situat al capdavant de les reivindicacions per la millora laboral i social dels treballadors del comerç que es sentien part de la classe obrera, com

---

¹² Segons manifestà Àngel Gutiérrez López, president de la Secció d'Organització i Treball del CADCI, durant la reunió mantinguda amb representants d'UGT el 30 de gener de 1937. *Reunión celebrada el 30 de enero de 1937, con asistencia de un representante de la Unión General de Trabajadores (Comisión Ejecutiva), un representante de la Federación de Viajantes, un representante de la Federación de Trabajadores del Comercio y un representante de la Federación de Empleados de Oficina*. Barcelona: 30 de gener de 1937. Fundació Pablo Iglesias. Fons: Col·leccions documentals d'organitzacions, Unión General De Trabajadores (1888-1939), UGT-C.E. Catalunya. AH-43-24.

havien demostrat durant la primera vaga general mercantil el novembre de 1933. Però aquestes reclames sempre anaren lligades a la lluita per aconseguir l'emancipació nacional. Al CADCI hi convergien doncs obrerisme i nacionalisme de manera indestriable. Al llarg de la guerra, el Centre sol·licitaria als seus afiliats que defensessin aquests principis i que actuessin en defensa de les llibertats nacionals i de la classe obrera front a l'amenaça del feixista. No podien oblidar els trets característics de l'entitat, allò que el CADCI encarnava per a l'antifeixisme popular i que havia fet palès durant l'acció revolucionària del 6 d'Octubre. Aquest posicionament polític havia determinat la resposta dels treballadors del comerç durant els Fets de Juliol de 1936, però quines foren les seues repercussions en d'actuació de l'entitat al llarg de la guerra? Les paraules del president del CADCI durant la campanya "el CADCI, sol, 5.000 voluntaris" resumia l'ideari de l'entitat que sempre havia demostrat el seu "esperit de catalanitat i liberalisme"¹³. Aquest havia de ser la força motriu per situar el CADCI a l'avantguarda de la defensa les llibertats en la guerra que s'estava lliurant, una nova batalla per la independència i l'emancipació dels treballadors.

Mentre organitzava el Fons Restituït, havia localitzat documents que assenyalaven com l'esforç de guerra de l'entitat havia inclòs l'atenció dels associats tant al front com a la rereguarda. Hi havia documents sobre l'activació d'una Colònia Infantil a Llinars, sobre l'existència d'un Comitè d'Ajut Infantil, un altre d'Ajut al Combatents i un Grup Ferrer Àlvarez-SRI. Tots indicaven l'acció solidària cap als socis i les seues famílies especialment d'aquells que estaven inscrits a la Borsa d'Atur Forçós de l'entitat i aquells que combatien al front. Tots estaven signats o feien referència a dones afiliades que dirigien aquestes iniciatives. En aquell moment desconeixia quin havia estat el treball militant de les treballadores mercantils de l'entitat de les que no hi havia cap investigació publicada. Malgrat la dificultat de resseguir la seua militància als documents i a la premsa de la guerra, calia analitzar el seu treball en el Comitè d'Ajut del CADCI. La secció específica de guerra esdevingué prioritària per a l'entitat, doncs d'ella depenien les accions d'auxili als combatents, infants, familiars i refugiats, a més d'encarregar-se de la coordinació dels recaptés i la participació en les campanyes externes de solidaritat. Però aquell treball d'ajut responia a una circumstància puntual provocada per la situació de guerra o pel contrari s'havia generat molt abans, fruit dels períodes de clandestinitat que el CADCI havia superat prèviament? Les quatre Clausures que havia patit el CADCI entre 1919 i 1936, havien fet possible activar una xarxa d'ajut entre els associats? Quina relació hi havia entre el Centre i les diferents plataformes creades per atendre als presoners i damnificats, especialment amb la Secció Catalana del SRI, després de la repressió d'Octubre de 1934?

---

¹³ TREBALL... 12 d'abril de 1938, any III, núm. 540. P. 5.

Al Fons Restituït hi havien centenars de cartes combatents i de qüestionaris de mobilització que indicaven la gran quantitat de socis al front. El dia 22 de juliol de 1936 el CADCI reobria després de que els socis el clausuraren participar en els combats als carrers de Barcelona en defensa de la legalitat republicana amenaçada pel sollevament militar. El mateix dia, s'activava l'oficina d'allistament. L'endemà, els 100 primers inscrits eixien de Barcelona en la columna que marxava cap a Saragossa i 200 més el dia 24¹⁴. Era l'inici del Secretariat Militar i de la primera de les campanyes d'allistament promogudes pel Centre que es tancarien amb l'activada l'onze d'abril de 1938 sota el lema "el CADCI, sol, 5.000 voluntaris"¹⁵. A finals de setembre el CADCI enviava 2.000 equips complets als socis combatents del front d'Aragó i continuava amb la recaptació per subscripcions voluntàries per enviar una altra tanda igual abans de que s'acabés l'any. Això indicava que al menys tenia 4.000 associats lluitant al front el setembre de 1936. Tres mesos després organitzava el "Cap d'Any del Combatent". Més de dos-cents socis prepararen 8.000 paquets amb productes nadalencs destinats als combatents afiliats a l'entitat que segons els comunicats de premsa, pertanyien principalment a la Divisió Carles Marx¹⁶. L'anàlisi de les accions del Comitè d'Ajut al Combatent de l'entitat ha anat mostrant com aquest nombre seguí en augment. D'Ajut en dependrien més d'11.000 combatents l'octubre de 1938¹⁷, això suposava que, com a mínim el 22% dels 50.000 afiliats estaven al front. Si bé la majoria s'enquadraven en la Divisió Carles Marx, hi havia combatents a la columna Macià-Companys, Durruti, Libertad López Tienda i al Regiment Pirinenc núm. 1. En la promoció de l'allistament i l'avituellament d'aquesta darrera unitat militar havien participat els socis del Comitè d'Excursionisme de l'entitat, fins a quin punt estaven imbricades la pràctica esportiva i la formació premilitar en l'activitat del CADCI? I, en concret, quin havia estat el paper de l'entitat que formava part del Comitè pro Exèrcit Popular Regular i que convertí l'estatge social en un centre d'instrucció premilitar per als associats, molts d'ells alumnes del primer camp d'instrucció endegat pel Comitè a Sant Cugat del Vallès.

---

¹⁴ TREBALL... [1936, any I]: 22 de juliol, núm.2, p. 6; 24 de juliol, núm. 4, p. 4.

¹⁵ TREBALL... [1938, any III]: 15 d'abril, núm. 543, p. 8; 14 d'abril, núm. 542, p. 11; 20 d'abril, núm. 547, p. 2; 21 d'abril, núm. 548., p. 2; 23 d'abril, núm. 550, p. 2 i 7; 24 d'abril, núm. 551, p. 5; 26 d'abril, núm. 552, p. 4. LA HUMANITAT. Barcelona: 28 d'abril de 1938, any VII, núm. 1.925. P. 4. LA VANGUARDIA. Barcelona: 26 d'abril de 1938, any LVIII, núm. 23.126. P. 5.

¹⁶ TREBALL... [1936, any I]: 26 de desembre; núm. 136, p. 2; 27 de desembre, núm. 111, p. 3; [1937, any II]: 5 de gener, núm. 144, p. 2; 6 de gener, núm. 145, p. 3. Apadrinament de la Divisió: TREBALL... 3 de juliol de 1937, any II, núm. 298. P. 6.

¹⁷ LA VANGUARDIA... 7 d'octubre de 1938, op. cit., p. 2. TREBALL... 6 d'octubre de 1938, any III, núm. 689. P. 7.

En moltes de les cartes els soldats explicaven l'experiència al front i demanaven documents acreditatius a l'entitat sobre la seua sindicació en els que aportaven informació sobre el seu lloc laboral. Quina era la mediació que realitzava el Centre entre associats, les institucions governamentals i les empreses col·lectivitzades de les quals hi havien milers d'actes al Fons Restituït? Unes empreses que a la vegada sol·licitaven avals de lliure circulació, altres documents acreditatius i permisos per als seus treballadors. Calia analitzar aquest conjunt de documents per conèixer el tipus d'arbitratge realitzat per l'entitat i el grau de rellevància que havia tingut a l'hora de permetre prosseguir amb l'activitat comercial i industrial. Però entre les sol·licituds que s'havien tramitat al CADCI hi havia d'altres presentades per familiars d'associats i per persones refugiades que necessitaven els avals per poder viatjar fora del territori republicà. El Centre havia activat un Comitè d'Ajut als Refugiats?

Entre la correspondència del Fons Restituït hi havia un conjunt de cartes enviades per socis al front i persones externes a l'entitat mercantil en les que es demanava rebre informació sobre els cursos de rus a distància i presencials organitzats per la Secció d'Educació i Instrucció de l'entitat. Sol·licitaven detalls sobre com aconseguir els manuals i la resta de material que es feia servir a les classes que havia publicat el CADCI. Mentre preparava l'exposició de Montjuïc havia trobat unes fotografies de Pérez de Rozas de la inauguració del curs al CADCI que fou presidida pel consol de la URSS¹⁸. La recerca ha permès investigar què representava com la funció pedagògica del Centre havia adquirit un prestigi entre les associacions catalanes, però què implicava endegar aquest curs de rus? Era producte d'un gir en el projecte pedagògic i propagandístic de l'entitat que responia a la voluntat de participar en la creació d'un nou model de societat?

Als documents emesos per l'entitat durant el període de guerra, el nom del CADCI anava acompanyat de les sigles d'UGT, la Central a la que s'havia adherit el 2 d'agost de 1936¹⁹, amb una condició: mantenir l'autonomia i el nom. La UGT que es convertiria en l'instrument sindical del PSUC durant la guerra²⁰. L'adhesió es ratificà el 4 de juliol de 1937, es dissolia la branca sindical de l'entitat provocant la reestructuració de l'entitat i la transferència d'afiliats a la UGT. Tot i aquesta transformació, els documents indicaven que després de l'assemblea no s'havia anul·lat l'acció del CADCI sinó que aquesta havia

---

¹⁸ Secció d'Educació i Instrucció: inauguració de 8 cursos de rus al Saló d'Actes del CADCI. Presideix l'acte el secretari del consolat de la URSS, Sr. Alexei Strajov i el conseller de Cultura de l'Ajuntament, Sr. Victor Colomer. Barcelona: 17 de gener de 1937. AFB. Ref. bcn006300.

¹⁹ LA HUMANITAT... 4 d'agost de 1936, any V, núm. 1.385, p.2; TREBALL... 4 d'agost de 1936, any I, núm., p. 1 i 4; LA VANGUARDIA... 4 d'agost de 1936, any LV, núm. 22.586, p. 5; FULL OFICIAL DEL DILLUNS. Barcelona: 8 d'agost de 1936, núm. 555, p. 4

²⁰ BALLESTER, David: "*L'instrument sindical*" del PSUC durant la guerra civil. *La UGT de Catalunya (1936-1937)*. Working Paper n. 127. Barcelona: 1997, UAB.

continuat fins al final de la guerra de manera autònoma a la Central. En primer lloc, la recerca ha permès elaborar l'anàlisi de les condicions en que es produí l'adhesió i estudiar el nivell d'afectació que tingué en el funcionament del CADCI. En segon, si havia sigut una decisió estratègica que responia als paràmetres de la política sindical durant el conflicte. Per estudiar aquesta darrera qüestió calia tenir present que la direcció executiva del CADCI estava formada per quadres provinents del Partit Català Proletari, un dels partits integrants del PSUC. En tercer, l'estudi ha permès analitzar si l'adhesió havia acabat amb la possibilitat de que el CADCI esdevingués la tercera central sindical catalana, al marge d'UGT i CNT. Era una reclama promoguda pel sector nacionalista de l'entitat que centralitzà el conflicte intern al sí del Centre. Fins a quin punt era possible aquesta proposta? Efectivament era inviable que s'aconeguís en un context en el que la dissolució dels sindicats autònoms catalans estava inclosa en l'estratègia traçada per les organitzacions antifeixistes per tal d'aconseguir una resposta unificada de cara a la guerra. Malgrat això, el plantejament de la proposta apuntava a una altre tema, a la rellevància i el prestigi del Centre dintre del panorama sindical que havia adquirit per la seua trajectòria i pel gran volum d'afiliats que aglutinava. La guerra i aquesta adhesió havien modificat la trajectòria del CADCI? La decisió presa acabà determinant el funcionament de l'entitat fins al final de la guerra, provocant que s'abandonés l'activitat sindical i es centrés tota la seua acció en l'esforç d'ajut però també acabaria repercutint en el el futur del CADCI. El 1986, quaranta-nou anys després de l'assemblea, el que havia sigut l'estatge social del CADCI, gairebé en estat ruïnós, era cedit en ús a la UGT pel *Ministerio de Trabajo*²¹.

El Fons ha estat restituït però no s'ha retornat l'edifici. En certa mesura, el no-retorn perpetua en el present la política d'esborrament públic de tots aquells que s'havien oposat *Movimiento Nacional*. Durant la guerra, el bàndol sollevant havia començat a traçar les línies d'acció per imposar el relat de la seua memòria ancorada en la cultura de l'oblit del que havien sigut la República i la guerra civil, del que havien estat els ideals i les cultures polítiques d'aquells que havien endegat un projecte revolucionari el febrer de 1936. El franquisme lligà la seua identitat al manteniment d'un mite fundacional: la guerra havia sigut una "Santa Cruzada de Liberación" "por Dios y por España"; la legitimitat de la "Nueva España" provenia de la "Victoria"; les úniques víctimes eren els "màrtirs" del *Movimiento*, "caídos por Dios y por España", els guardians de la seua

---

²¹ *Ley 4/1986, de 8 de enero, de cesión de bienes del patrimonio sindical acumulado*. BOE. Madrid: 14 de gener de 1986, núm. 12. P. 1.944-1.946. Consulteu també al respecte: *Trabajo ratifica la cesión de locales en Barcelona a CC.OO, UGT y Fomento*. LA VANGUARDIA... 22 d'octubre de 1986, núm. 37.658. P. 52

legitimitat²². Aquest relat construïa un passat èpic, mitologitzat i convertit en fetitxe que imposava la desmemoria, el silenci i l'oblit sobre un segment de població que era considerat *enemic*. En el marc de l'estratègia ritual del nacionalcatolicisme, el mite es convertí en la idea que garantí la unitat de l'ampli sector de la societat, oligarquia inclosa, que havia donat suport al *Movimiento*. Convertida en l'element bàsic del projecte polític franquista, justificava la "purificació" de la societat i l'exclusió de "los vencidos". És a dir, polaritzava la població i aconseguia l'aval públic del sector afí a la dictadura per portar a terme una dura repressió envers aquells que havien perdut la guerra i que, al mateix temps, restaven sotmesos a la violència del control social practicat pels anònims en l'àmbit més íntim i quotidià. Al carrer l'esborrament de la memòria republicana es traduí en l'eliminació de qualsevol marca que en fes referència, des dels monuments al nomenclàtor, des dels rètols comercials a les places i les dates assenyalades del calendari. Si es decidia mantenir-los en peu s'endegava l'operació del buidatge simbòlic anterior que era substituït pel del relat del *Movimiento*. Aquest mecanisme de solapament de memòria és el que es seguí a l'edifici del CADCI des del moment exacte de la seua usurpació. En aquest procés residia la clau per comprendre la triple repressió patida per l'entitat. La recerca permetria endegar els processos de recuperació de la memòria per tal de trencar la violència del silenci que s'havia imposat sobre el CADCI.

Raó d'estudi i metodologia

Fer la recerca sobre la història del CADCI-Entitat Obrera, durant la guerra implicava aprofundir en el que havia estat l'associació fundada el 1903 pels treballadors del sector del comerç a Barcelona. Qüestió per a la que ens ha sigut fonamental la investigació publicada a finals dels huitanta pel professor Manel Lladonosa, que tracta la història de l'entitat entre 1903 i 1923²³. L'estudi de Lladonosa, juntament amb l'anàlisi contrastat de la documentació del Fons, ens ha ajudat a comprovar el procés de consolidació de l'entitat tant a nivell social com a dintre del moviment obrer i catalanista.

---

²² PÉREZ LEDESMA, Manuel. *La Guerra Civil y la historiografía: no fue posible el acuerdo*. Dintre de JULIÁ DÍAZ, Santos y AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma. Madrid: 2006. Taurus. *Memoria de la Guerra y del franquismo*. P. 236.

²³ LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, Manuel. *Catalanitat i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. Publicació posterior a la seua tesi dirigida per Josep Termes, *El Centre Autonomista del Comerç i de la Indústria entre 1903 i 1923*. Barcelona: UAB, 1979.

En aquells vint anys s'afermà l'estructura del CADCI en cinc seccions permanents sobre la que es desplegaven subseccions especials i gremis. A mesura que aprofundíem en la recerca constatarèiem com l'autonomia en el funcionament de cadascuna de les seccions permanents respecte a l'executiva central garantí que l'entitat seguís activa durant els períodes d'il·legalització. Era la base del que serà l'entitat emblema del 6 d'Octubre de 1934, sobre el que es realitzaran les modificacions per adaptar-lo a la guerra.

En la nostra recerca ha sigut clau l'anàlisi de les fonts documentals primàries, en especial per analitzar l'esforç de guerra de l'entitat del qual no teníem gaires referents bibliogràfics, que determinaria, entre d'altres, l'estructura primigènia del Centre. A través de l'anàlisi documental hem pogut conèixer la política de guerra seguida per la direcció del CADCI i estudiar la relació amb la resta d'organitzacions antifeixistes d'òrbita marxista i catalanista de la Catalunya revolucionària. Iniciarem el procés de recerca documental estudiant la documentació produïda pel CADCI que incloïa els documents del Fons Restituït, els del fons actual custodiat també a l'ANC i el material documental cedit pels socis al Centre. La informació obtinguda la completarem i contrastarem, primer, amb la documentació dels fons de la resta d'organitzacions socials i polítiques custodiats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, en especial els d'UGT, PSUC, SRI, Generalitat de Catalunya (Segona República), ERC-JEREC i AUS. Segon, amb la documentació sobre el CADCI que conserva la *Fundación Pablo Iglesias*, en particular les actes de la Federació Local de Barcelona en la que hi havia diversos dirigents del CADCI, i la correspondència intercanviada entre els comitès central, regional i local, durant el plet mercantil. Tercer, amb els fons d'associacions custodiats a l'Arxiu de la Delegació del Govern a Catalunya sobre l'activitat de les seccions del CADCI.

Una vegada completada aquesta part de la recerca confrontarem la informació que havíem obtingut amb les publicacions dels portaveus de les organitzacions que, superant la premissa de la funcionalitat propagandística de la premsa durant la guerra, ens permetien, d'una banda, comprovar l'impacte social de les diferents accions realitzades pel CADCI amb les consegüents reaccions polítiques. D'altra, cercar noves activitats i actes en les que l'entitat estigués relacionada o en fos promotora que no apareixien referenciades a cap document. I per últim, situar de manera cronològica l'acció del CADCI que es produïa, a més, en uns períodes en els quals les directrius polítiques mutaven ràpidament. Per desenvolupar aquesta recerca ens foren molt importants els fons hemerogràfics custodiats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona—AHCB—i a la Biblioteca del Pavelló de la República (CEHI-UB), focalitzant-nos en la premsa periòdica de les organitzacions antifeixistes i en les publicacions dels republicans a l'exili.

Amb l'avanç en la recerca comprovarem com l'entitat s'adaptava a l'estratègia política definida per la seua direcció executiva que durant la guerra, prioritzarà les

accions dirigides a cobrir les noves necessitats dels mercantils ocasionades pel conflicte bèl·lic, fos al front o a la rereguarda. Analitzar de l'estratègia política de l'executiva durant la guerra necessàriament implicava que estudiéssim com havien reaccionat les organitzacions antifeixistes del Front Popular a les diferents situacions sorgides en un context sociopolític en canvi constant. Calia analitzar els paràmetres ideològics que definien les accions desenvolupades per les organitzacions i amb quin grau de coordinació s'havien realitzat. Fer-ho ens permetia destriar quina era la relació del CADCI amb la resta d'organitzacions, però també entendre fins on arribava el consens estratègic i tàctic. No era una qüestió menor. A mesura que avançàvem en la recerca ens adonàvem que calia aprofundir en la imbricació entre el PSUC i la direcció del CADCI una simbiosi que condicionava la relació entre el CADCI i la UGT que, entre d'altres, s'evidenciava en la composició del Grup Sindical Socialista Mercantil del Centre format pels dirigents de l'entitat, com es pot veure al quadre annex a la tesi. Era important analitzar-ho acuradament perquè aquells fets havien acabat condicionant l'ús de l'edifici que la central sindical fa en l'actualitat. Per desenvolupar-ho ens han sigut molt importants els treballs de Josep Lluís Martín Ramos sobre el PSUC²⁴ i els de David Ballester sobre la UGT, en concret els referents al plet mercantil per formar la Federació de Treballadors Mercantils d'UGT²⁵.

Gràcies a la investigació sabíem que la secció d'Organització i Treball havia estat dissolta per integrar-se a la UGT al juliol de 1937. Tot i haver eliminat la branca més sindical, l'entitat es reestructurà en uns secretariats que mantingueren les funcions laborals, mutuals, culturals, d'ajut i educatives, incloent-hi la Borsa de Treball. Els associats passaven a tenir un doble carnet, en ser també afiliats d'UGT. Però durant el procés es posava de manifest un greu conflicte intern, el sector més catalanista de l'entitat que havia apostat per fer del CADCI una tercera central sindical, acusaria la direcció executiva de sepultar el tret patriòtic que identificava l'entitat en deixar-la en mans d'una central que menystenia la particularitat nacional. Amb l'adhesió es reestructurà el CADCI que, des de finals de juliol de 1936, venia adaptant les seccions a la nova situació guerra creant-ne de noves per cobrir específicament les necessitats dels associats i dels

---

²⁴ MARTÍN RAMOS, José Luís: *Rojos contra Franco. Historia del PSUC, 1939-1947*. Barcelona: 2002; *Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya (1930- 1936)*. Barcelona: 1977. Curial.

²⁵ BALLESTER, David: "L'instrument sindical" del PSUC durant la guerra civil. *La UGT de Catalunya (1936-1937)*. Working Paper n. 127. Barcelona: 1997, UAB; *Els anys de la Guerra. La UGT de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Columna, Fundació Josep Comaposada, 1998; *El plet del CADCI: el sindicalisme nacionalista en la cruïlla de la Guerra Civil*. En *Revista de Catalunya*. Barcelona: 2001, Fundació Revista de Catalunya, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, núm. 167; *La UGT de Cataluña durante la Guerra Civil (1936-1939)*. "¿Un sindicato cara la guerra?". Dintre de *Studia Histórica, Historia Contemporánea*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2006, núm. 24.

seus familiars en matèria laboral, educativa o d'ajut, en particular les ocasionades amb l'allistament militar dels socis i el canvi de model industrial de l'economia catalana. El CADCI assumia la mobilització i la instrucció premilitar dels seus afiliats, als quals se'ls censava per poder tenir un control dels combatents amb l'objectiu d'organitzar i dirigir les funcions de cada secció. A la vegada, posava en marxa tot un seguit d'iniciatives per al reemplaçament de vacants o la gestió dels documents acreditatius, per als quals era imprescindible mantenir un contacte fluid amb les empreses col·lectivitzades, principalment amb aquelles on els socis formaven part dels comitès d'empresa i consells de control obrer. Per últim, l'oferta educativa, esportiva i cultural del CADCI s'adaptava al nou model de societat i al transcurs del conflicte, oferint, per exemple, el curs de rus, la formació educativa per a l'adaptació laboral femenina, el teatre de masses, les mostres d'art revolucionari, organitzant els festivals esportius de recapte per als combatents o les víctimes. Per facilitar la lectura d'aquesta adaptació de l'estructura i la transformació després de juliol de 1937, s'ha realitzat un esquema que s'annexa a aquest treball.

D'entre les seccions creades durant la guerra destaca el Comitè d'Ajut. La recerca ens ha permès conèixer que integrava cinc sectorials d'ajut: Combatents, Infants, Refugiats, Treball Voluntari i Grup Ferrer Àlvarez-SRI. Al llarg de la guerra l'acció del Comitè exemplificà l'estret vincle entre el front i la rereguarda a través de les seues sectorials. La seua activitat esdevingué fonamental per al Centre, adquirint una rellevància especialment significativa després de la dissolució de la branca sindical de l'entitat. Per resseguir l'activitat del Comitè s'ha elaborat una relació de les activitats publicades a la premsa durant la guerra que s'adjunta a la tesi.

La relació entre front i rereguarda es feia patent en dues de les seues sectorials, les encarregades de l'auxili a dos dels col·lectius més damnificats pel conflicte, infants i refugiats. L'auxili als infants dels afiliats inclogué la creació de la Colònia Ferrer Àlvarez on s'aixoplugarien menors refugiats procedents majoritàriament de Madrid, per analitzar-lo ens han sigut importants els documents custodiats a l'Arxiu Municipal de Llinars del Vallès, localitat on s'ubicà la Colònia. Hi havia una altra particularitat en el Comitè: estava dirigit per les treballadores mercantils i també eren elles les que s'encarregaven de mantenir la Colònia a través del treball voluntari. Aquest fet reafirmava una de les premisses de la nostra investigació, la reorganització social generada en el marc d'un context revolucionari excepcional, profundament condicionat per la guerra civil, havia situat en primer terme actors socials que abans no tenien el mateix protagonisme i un dels principals eren les dones. Cobrir aquest aspecte implicava plantejar-se fins a quin punt les dones havien sostingut la rereguarda coordinant-se mitjançant plataformes unitàries per exemple, la Unió de Dones de Catalunya o l'Aliança Nacional de la Dona Jove que seria presidida per una dirigent del CADCI, Montserrat

Martínez Ventura. Les organitzacions femenines eren el resultat d'unes directrius polítiques que es venien gestant amb anterioritat a la guerra, però que havien trobat en aquest període el moment oportú per fer-se efectives. La recerca sobre aquesta qüestió ens ha permès conèixer com havien participat les mercantils del CADCI en aquestes plataformes i quina era la seua militància, una trajectòria política que necessàriament havia influenciat en l'activació del Comitè d'Ajut dirigit per Pietat Aguirre, i en altres iniciatives endegades a l'entitat, com ara el Grup Ferrer Àlvarez- SRI del CADCI. Hem anat analitzant com les dones havien sigut essencials en el manteniment dels treballs a la rereguarda, estant present als comitès i consells d'empresa o ocupant llocs laborals que abans estaven rescindits als hòmens. Aquesta presència es feia aclaparadora a dintre de les organitzacions de solidaritat entre les que destacava el SRI de Catalunya fundada el 1935, en la que el CADCI mantingué una relació fluida i presència a la direcció. L'atapeïda xarxa es consolidà amb una forta base popular després d'Octubre de 1934. L'auxili social era entès com una acció política de primer ordre que posava en pràctica la solidaritat de la classe obrera per organitzar la resistència contra la repressió capitalista i feixista.

Si parlem de nous actors socials hem de parlar de la sociabilitat a l'estatge social del CADCI que ha estat el nexa entre les dues parts de la nostra investigació. La recerca en aquest sentit ens permetia investigar, d'una banda, quines eren les relacions formals que resultaven de l'activitat regulada per l'entitat, incloent-hi les d'organitzacions externes a les que se'ls cedia l'espai. D'altra, les relacions informals generades entre les persones per l'ús quotidià de l'estatge. L'anàlisi de l'evolució de la sociabilitat responia a la vegada a l'evolució de l'entitat i indicava com s'anava teixint el suport popular al CADCI. Un procés que influenciava en el procés d'acumulació de significants sobre l'estatge social el CADCI.

Dintre de l'anàlisi de la sociabilitat ha estat clau per a la recerca estudiar l'ús commemoratiu que feren del lloc les organitzacions antifeixistes durant la guerra. S'acomiadava als herois que havien mort al front o a la rereguarda, als dirigents polítics que ja no estaven, però també s'homenatjava als combatents que lluitaven al front i a les treballadores "heroïnes de la producció". Si bé formava part de la construcció del relat de memòria de l'antifeixisme durant la República, els homenatges, sovint convertits en manifestacions populars, es feien al CADCI pel simbolisme de l'estatge mercantil. La càrrega simbòlica parlava sobre el protagonisme real de l'entitat dintre de l'imaginari popular i a la vegada, allò que el CADCI representava per a l'antifeixisme podia ser un indicador de com era vist des de l'òptica feixista del *Movimiento Nacional*, és a dir, ens permetia conèixer qui eren els objectius inicials de la repressió. Objectius que gràcies a l'estudi dels documents de la Secretaria de la DERD custodiats al CDMH de Salamanca,

vàrem comprovar que havien estat assenyalats molts mesos abans de l'entrada de les tropes a la ciutat. El 1938, la DERD ja tenia preparat l'operatiu i concretat l'aparell organitzatiu i logístic per portar-lo a terme gràcies als serveis d'intel·ligència. Per al seu anàlisi ens ha estat fonamental l'estudi realitzat per Josep Cruanyes sobre l'espòli del patrimoni documental a Catalunya²⁶. A partir de les dades acumulades realitzà els directoris amb les adreces a registrar i el plànol corresponent que es distribuí als equips de l'Oficina abans d'entrar a la ciutat. En tots ells el CADCI està marcat²⁷.

Tot indicava que el procés d'acumulació simbòlica i d'apropiació popular de l'edifici del CADCI, amb tot allò que l'entitat significava públicament, s'havia iniciat després dels Fets del 6 d'Octubre de 1934, un dels punt d'inflexió de la història del CADCI. Havíem de retrocedir en la història de l'entitat per poder analitzar com havia guanyat la direcció del CADCI la candidatura de Minoria d'Oposició Mercantil del CADCI, la MOMC, l'organització interna del Centre que havia estat promoguda pel PCP. En aconseguir la direcció l'estiu de 1934, d'una banda, la MOMC situava l'entitat en les coordenades de l'acció sindical i social combativa i del catalanisme separatista que desembocaria en l'Octubre català. D'altra, PCP i CADCI quedaven identificats davant l'opinió pública i el moviment obrer.

La nit del 6 d'octubre, una quarantena d'homes resistí l'embat de l'exèrcit des de l'estatge social dels mercantils després de les dues jornades de vaga general que havien estat coordinades per l'Aliança Obrera. Els militars entraven a la Seu enrunada després d'assetjar-la durant més de sis hores. L'edifici dels mercantils es convertiria en el símbol de la resistència. El Centre era clausurat i iniciava una l'etapa de clandestinitat que s'allargaria durant tot el bienni negre. Jaume Compte, Amadeu Bardina i Manuel González Alba que havien mort durant la defensa, es convertien en els màrtirs per excel·lència de la revolució octubrista, entraven a formar part de la memòria antifeixista. Eren els herois revolucionaris que servirien de mirall per a tots aquells homenatjats a l'edifici del CADCI durant la guerra. Se'ls afegiria al maig de 1935, el malaguanyat secretari general del CADCI, afiliat a la MOMC i al PCP, Joan Ferrer Àlvarez, que moria en presó atenuada. El seu soterrar es convertí en la manifestació popular més important

---

²⁶ CRUANYES TOR, Josep. *Els papers de Salamanca. L'espòliació del patrimoni documental de Catalunya*. Barcelona: 2003. Edicions 62.

²⁷ Vegeu, per exemple, els documents de les carpetes on apareix el CADCI:

- 1) CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría, Recuperación, C03, EXP. 012:
— *Lista de Domicilios de Centros Rojos de Cataluña. Barcelona* [f. 2]
— *Domicilios de centros rojos de Barcelona*. [f. 20]
— *Direcciones a registrar Sector número cuatro. Barcelona*. [f.60]
- 2) CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría, Recuperación, C03, EXP. 013:
— El CADCI està marcat al plànol i inclòs a la relació titulada "Objetivos a fijar en el plano [...] Instalaciones". *Objetivos del plano de población de Barcelona* [f. 16]

que omplí el centre de Barcelona entre octubre de 1934 i febrer de 1936, una barreja multitudinària d'organitzacions sindicals, obreres i catalanistes que marcaria l'inici dels rituals de comiat que s'anaven a repetir durant la guerra en dissoldre's davant de les portes del CADCI.

Analitzar com s'havia arribat al 6 d'Octubre suposava recular fins al moment en el que els treballadors mercantils del CADCI havien pres consciència de classe, enllaçant les reivindicacions pel millorament laboral i social amb la lluita per l'alliberament nacional. Aquesta part de la recerca és la que desenvolupem a la segona part, en la que ens han estat bàsiques les publicacions i fulls volanders custodiats a l'AHCB, principalment, *Acció*, portaveu del Centre i *Lluita*, portaveu de la Federació d'Empleats i Tècnics—FET—, fundada per l'entitat; així com els fulls volanders publicats per la MOMC i el PCP que foren cedits per Joaquim Ferrer a l'entitat i actualment formen part del fons actual del CADCI custodiat l'ANC. En concret, amb la recerca contrastada dels documents del Fons Restituït, hem pogut aprofundir en les vagues mercantils i les clausures del CADCI amb les consegüents etapes de clandestinitat. Hem pogut comprovar també l'enfortiment del vincle entre els socis que, malgrat els conflictes interns, construïren una xarxa relacional que garantí el funcionament de les seccions mentre l'entitat estava il·legalitzada, aquesta seria fonamental per encarar la resistència i aconseguir recuperar el CADCI. Per mantenir-ho fou essencial el suport popular a l'entitat. Durant la recerca hem anat constatant com creixia en paral·lel a les grans campanyes de caràcter catalanista promogudes pel CADCI, com la manifestació per l'estatut el 1932, però també tingué molt a veure el desplegament i implementació de l'oferta cultural, esportiva, mutual i educativa que feien les seccions de l'entitat. D'entre elles, l'instrument determinant per impulsar l'augment de filiacions foren les Escoles Mercantils Catalanes creades per l'entitat el 1904 per suplir la manca en educació mercantil.

La primera vaga dels treballadors mercantil catalans s'organitzà el novembre de 1933 amb el Front Únic de Treballadors Mercantils. Per primer cop les entitats mercantils catalanes formaven una plataforma obrera per acudir a una vaga general massiva. Era un moment clau en la història del Centre. L'anàlisi del protagonisme del CADCI a dintre del Front indicava la importància que estava adquirint l'entitat a dintre del moviment obrer i la seua capacitat mobilitzadora. L'estudi dels motius que l'havien portat a secundar la vaga mostrava la transformació dels mercantils, uns treballadors cada cop més proletaritzats i havien adquirit consciència classe. Un dels efectes del triomf de la vaga fou l'augment exponencial d'ingressos de joves treballadors i treballadores mercantils, conscients de formar part de la classe obrera, que provenien d'un context

polític radicalitzat. En aquesta part de la recerca ens han sigut de gran ajut les investigacions d'Andrew Durgan²⁸.

Durant la vaga de 1933 el CADCI fou clausurat. L'anàlisi de les clausures de l'estatge mercantil estructura en gran mesura la segona part de la recerca. L'escenari principal de la vida del CADCI fou tancat en quatre ocasions, totes es produïren immediatament després de que l'entitat encapçalés accions de reivindicació nacional o obrera. El seu anàlisi ens ha permès conèixer l'evolució política del CADCI amb la consegüent iniciatives (actes, manifestacions, vagues...), que després resultaren ser excuses determinants —gairebé fets probatoris— per a la pràctica repressiva de l'Estat sobre l'ens. Uns tancaments que eren, a més, precedents de la clausura realitzada el 26 de gener de 1939. D'entre tots ells ens ha estat fonamental analitzar l'ocupació, usurpació i buidatge del CADCI realitzat pels Sindicats Lliures encapçalats per Ramon Sales, durant la dictadura de Primo de Rivera, que hem pogut resseguir en gran mesura gràcies al llibre d'actes del consell dels Lliures conservat al Fons Restituït²⁹. Els mètodes que es segueixen durant el procés de substitució simbòlica a l'edifici través del canvi d'usos i l'esborrament de la memòria del CADCI, són antecedents clars dels utilitzats durant la dictadura franquista. Fou també la primera vegada en que els associats afrontaven la presó, la persecució política i la clandestinitat. Per analitzar-ho ens ha estat clau el testimoni escrit d'un dels dirigents del CADCI empresonats a La Model de Barcelona, Domènec Carrové Viola, president de la Secció de Propaganda que havia encapçalat pocs mesos ençà la campanya pel Manifest Catalunya-Nació³⁰. Per a contextualitzar-ho, ens ha estat molt important l'estudi de Josep Maria Roig Rossich sobre la repressió cultural a Catalunya durant la dictadura *primorriverista*³¹. Amb la recerca hem constatat com s'activà la xarxa d'ajut per poder afrontar la repressió i recuperar la legalitat del Centre uns mesos després de l'adveniment de la República. L'acció es vehiculà a través de la campanya popular pel restabliment de la normalitat jurídica del CADCI i el retorn de l'edifici que comptà amb el suport de les organitzacions catalanes i el recolzament internacional, gracies a les gestions realitzades pel CADCI i la FET, des de la *Fédération Internationale des Employées et Techniciens*, amb les que s'aconseguí el pronunciament públic de suport

---

²⁸ DURGAN, Andrew: *Sindicalismo y marxismo en Cataluña 1931-1936. Hacia la fundación de la Federación obrera de Unidad Sindical*. Dins la revista HISTORIA SOCIAL. València: tardor 1990, núm. 8; *Dissident communism in Catalonia, 1930-1936*. Tesi doctoral. Londres: 1988, Queen Mary College, University of London.

²⁹ *Llibre d'actes del Consell Directiu (31-12-1927 a 04-02-1931)*. Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 1427, 5.

³⁰ CARROVÉ i VIOLA, Domènec. *El Delicte*. Balaguer: Pla i Muntanya, 1932.

³¹ ROIG ROSICH, Josep Maria. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: 1992. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

dels sindicats mercantils d'Anglaterra i Alemanya³². La campanya aconseguiria consolidar el vincle de les organitzacions obreres.

Eren l'acte previ del que ocorreria després dels Fets d'Octubre quan la repressió fou indiscriminada envers tots els treballadors que havien participat en la vaga mercantil de 1933 o havien destacat per la seua activitat sindical. En aquesta ocasió, la solidaritat amb els represaliats i les seues famílies comptà amb nous actors socials. Els quadres dirigents d'Organització i Treball, membres de la MOMC que encapçalarien l'executiva del CADCI durant la guerra civil, iniciaren la col·laboració amb organitzacions d'ajut com el Socors Roig Internacional —SRI— de Catalunya i el Comitè Pro Presos del 6 d'Octubre. Plataformes de solidaritat obrera en clau nacional i internacional en el cas del SRI, des d'on es buscava articular un front únic per a l'antifeixisme popular a través de l'acció solidària. Aquesta vegada l'edifici era recuperat la nit del 18 de febrer de 1936 gràcies a l'ocupació realitzada pels socis, mentre encara estava sota vigilància militar. Al capdavant hi era el futur president de l'entitat i diputat electe pel Front Popular, el dirigent del PCP, Pere Aznar³³. Aquell dia els socis aconseguien obrir l'edifici per a que fos apropiat per la gent i s'efectués el retorn de la Seu. Durant setmanes es repetiren les cues immenses per veure l'estatge emblema de la revolució. Eren dies caracteritzats pel context d'efervescència popular, marcats per una clara horitzontalitat política, en els que la victòria del *frontpopulisme* era entesa com un triomf de l'ideari octubrista contra la *Reacció*. La MOMC havia sabut trobar el context i el temps oportuns per endegar aquella acció tàctica que els havia servit per reivindicar-se políticament. Començava la darrera etapa de l'entitat, la més combativa, clarament definida per l'orientació marxista i obrerista del PCP, que seria truncada el 26 de gener de 1939. Fins aleshores el CADCI es mantingué fidel al govern de la Generalitat.

El 26 de gener l'exèrcit sollevat s'apropiava de l'edifici del CADCI il·legalitzat que unes setmanes després era requisat a fons per la DERD. D'una banda, la nostra recerca havia d'introduir l'anàlisi de la sistematització de la repressió a partir de la requisita del patrimoni documental. Amb l'objectiu de facilitar la lectura i exposició dels resultats de la recerca, s'han realitzat diferents annexos. En primer lloc, els esquemes sobre l'estructura de la DERD- DNSD a dintre de l'aparell repressiu franquista que s'acompanya amb l'enregistrament de l'entrevista a Àngels Bernal Cercós, responsable del fons de la Generalitat a l'ANC i tècnica designada, des del 1992, per encarregar-se

---

³² RAFOLS CAMÍ, Ramon. *Dès la Catalogne pour le camarade Smit*. Còpia de la carta enviada a la FIET pel secretari de la FET amb motiu de la mort de Smit el 3 de març de 1934. Barcelona: març de 1934. ANC. Fons 1-886/ Llei 21 del 2005 de restitució a la Generalitat de Catalunya. ANC 1-886-T-8798.

³³ ÚLTIMA HORA... 18 de febrer de 1936, any II, núm. 107. P. 8. LA HUMANITAT... 19 de febrer de 1936, any V, núm. 1.244. P. 12.

dels anomenats “papers de Salamanca” que ha gestionat les transferències documentals del CDMH a l’ANC, realitzades des de 2005³⁴. En segon, el quadre que hem fet amb la relació dels dirigents de les seccions del CADCI, s’ha completat amb quantificació d’aquells que tenen fitxes d’antecedents polítics elaborades per la DNSD per poder quantificar l’abast humà de la repressió sobre el grup de dirigents, un material que custodiat al CDMH. El quadre s’ha acotat al període entre els anys 1934 i 1936, seguint la delimitació temporal de la Llei de Responsabilitats Polítiques franquista, caracteritzada per la retroactivitat per a l’enjudiciament que fixa l’inici de l’activitat delictiva en l’octubre de 1934³⁵. Els membres de l’executiva activa durant els Fets d’Octubre havien sigut publicats a *Acció* per la pròpia entitat però no teníem dades publicades sobre els dirigents posteriors a aquesta data. La recerca als documents del Fons Restituït, ens ha permès identificar qui eren als treballadors i treballadores mercantils que dirigiren el CADCI durant la guerra, on treballaven i, sovint, quin era el seu número d’associat. Amb les dades hem pogut contrastar les dues executives i conèixer d’entre ells els que eren afins a la línia política de la MOMC. Cal esmentar que, juntament amb aquestes fitxes, ens han sigut molt importants al llarg de tota la recerca els expedients incoats pel TERMC contra els dirigents del CADCI que es custodien a Salamanca, als quals s’hi adjuntaven còpies dels documents espoliats i referències personals a la pertinença a l’entitat mercantil³⁶.

D’altra banda, la recerca havia d’estudiar el procés buidatge del contingut simbòlic de l’estatge social del CADCI que s’inicia amb l’ocupació militar de Barcelona. Per desenvolupar-ho hem resseguit els usos de l’edifici durant la dictadura fins a l’actualitat.

---

³⁴ En concret, Àngels Bernal fou l’encarregada des de 1992 de fer els informes arxivístics sobre la confiscació, identificar els productors dels fons requisats i analitzar l’ús, manipulació i tractament fet de la documentació catalana a Salamanca. Arran de l’aprovació de la Llei 21/2005 de restitució, formà part del grup de treball creat per la Comissió Mixta Estat-Generalitat que ha acordat el material que havia de ser restituït dirigint els treballs d’identificació i digitalització previs als ingressos. L’entrevista d’Àngels Bernal formava part de l’exposició *Els papers del CADCI. Memòria recuperada*, que vaig comissariar al Castell de Montjuïc, visitable entre octubre de 2013 i gener de 2014. Es pot consultar a: vimeo.com/84852140. Juntament amb aquest enregistrament durant la mostra es projectà l’entrevista a Joan Escudé Farriols, soci del CADCI i militant d’Estat Català i Palestra, i soldat del Regiment Pirinenc, que es pot visionar a: vimeo.com/84758538.

³⁵ *Ley de 9 de febrero de 1939 de Responsabilidades Políticas*. BOE. Madrid: 13 de febrer de 1939, núm. 44. P. 831.

³⁶ Entre ells els expedients de: Jaume Cardús Reig. Salamanca: 23 de novembre de 1944- 26 de novembre de 1963. CDMH. TERMC, Exp.11571; Joan Malagarriga Esteve. Salamanca: 1943-1944. CDMH, TERMC, Exp. 5590; Jovià Soler Guasch. Salamanca: 16 d’agost de 1946- 30 d’octubre de 1947. CDMH. TERMC, Exp.19080; Joan Segura Fernández. Salamanca: 3 d’abril de 1946- 27 de gener de 1961. CDMH. TERMC, Exp.18373; Jaume Corominas Vives. Salamanca: 27 d’abril de 1948. CDMH. TERMC, Exp.18373; Lluís Millet Simon. Salamanca: 24 de gener al 30 de desembre de 1959. CDMH. TERMC, Exp. 58838

En aquesta qüestió ens fou clau la consulta de les guies Merino durant la postguerra que es custodien a l'AHCB, on l'edifici de la Rambla apareixia com a seu estable de la *Delegación Provincial del Frente de Juventudes de Falange*³⁷. A partir d'aquell moment hi havia un canvi en la numeració de la via que no havíem contemplat i que ens permetia resseguir la successió d'ocupants i com aquests anaven reformant l'edifici per adaptar-lo als usos. Per estudiar aquestes transformacions de l'estatge, d'una banda, ens ha estat molt important la investigació de Montserrat Duch sobre la repressió franquista a les entitats i l'apropiació patrimonial³⁸. D'altra, l'anàlisi de la documentació custodiada a l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona i l'Arxiu Central del *Ministerio de Empleo y Seguridad Social* de Madrid. L'edifici, segons la Llei del 23 de setembre, hauria d'haver estat transferit, com la resta de béns i propietats “de los antiguos sindicatos marxistas y anarquistas”, a la *Delegación Nacional de Sindicatos* dirigida per FET y de las JONS, “base de la futura organización económica nacional”³⁹. Tot i que l'edifici es vinculà a Falange i al seu *Sindicato Vertical* des del 26 de gener fins al final de la dictadura, el traspàs oficial de l'immoble no fou immediat. Entre octubre de 1939 i gener de 1943, la Seu mercantil es convertí en magatzem provisional i local d'exposició de la *Comisión Revisora de Viviendas y Muebles Abandonados* creada per Àlvarez Arenas, per a la “restitución de la propiedad de viviendas y muebles a sus legítimos propietarios, remediando a la vez, los perjuicios sufridos por las personas adictas al Glorioso Movimiento Nacional”⁴⁰. A l'octubre de 1943, passava a ser la seu estable de la *Delegación Provincial del Frente de Juventudes de Falange*, que fins i tot arribaria a donar formació premilitar. Fins a 1947, no passaria a ser un dels immobles de la *Central Nacional Sindicalista* —CNS—, coincidint amb la primera gran reforma de l'edifici per poder convertir-lo en el *Centro de Formación Profesional “Virgen de la Merced”* que es mantindria allí fins 1965, quan les matriculacions desbordaren la capacitat de l'edifici.

---

³⁷ MERINO LUBIÁN, José María. *Barcelona. Guía práctica del guardia urbano, 1947-48*. Barcelona: 1947, J. Ustrell. P. 62.

³⁸ DUCH PLANA, Montserrat. *Ruptures en les formes i els espais de sociabilitat a Catalunya: repressió franquista i canvi estructural*. Dintre de DUCH, Montserrat, ARNABAT, Ramon i FERRÉ, Xavier (eds.), *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015.

³⁹ *Ley de 23 de septiembre de 1939 sobre bienes de los antiguos sindicatos marxistas y anarquistas*. BOE. Madrid: 12 d'octubre de 1939, núm. 286. P. 5728. Consultar també el decret que la completava: *Decreto de 14 de diciembre de 1940 por el que se dicta el Reglamento de la Ley de 23 de septiembre*. BOE... 22 de desembre de 1940, núm. 357. P. 8774-8775.

⁴⁰ La *Comisión Revisora de Viviendas y Muebles Abandonados* fou constituïda el 25 de febrer de 1939, i integrada per oficials de l'exèrcit, representants de l'Ajuntament i la Diputació. Nota signada pel General Cap dels *Servicios de Ocupación* a LA VANGUARDIA ESPAÑOLA. Barcelona: 26 de febrer de 1939, any LV, Segona Època, núm. 22.602. P. 12.

Fou reemplaçat per la seu provincial de la *Obra Sindical Hogar y Arquitectura*—OSH—, una de las *Obras Sindicales* de la CNS que l'organisme preveia d'instal·lar a l'edifici després d'executar la reforma que tenia projectada⁴¹. El 1975 tot es paralitzà, el dictador moria i l'oficina i personal de la OSH passaven ara a ser del *Servicio Provincial de la Administración del Patrimonio Social Urbano*. El juliol de 1980, el *Ministerio de Presidencia* rebia la primera sol·licitud de restitució de la Seu a l'entitat obrera signada per Joan Fernàndez Pascual i Agustí Moya Bonells, president i secretari del CADCI des de la seua reconstitució el 5 de febrer de l'any anterior. Alhora, l'Ajuntament de Barcelona demanava la cessió de l'edifici per instal·lar-hi el Col·legi Nacional “Virgen de la Merced” del carrer Avinyó. Totes dues peticions foren desatesses⁴². L'immoble en un estat gairebé ruïnós, era transferit al *Ministerio de Trabajo* que formalitzava la cessió d'ús a la UGT en 1986 i el reformava per darrera vegada⁴³.

Finalment, la recerca ens ha donat el corpus teòric necessari per afirmar que l'antic estatge social del CADCI hauria de ser un lloc de memòria. L'asseveració ens ha portat a preguntar-nos què entenem per *memòria*. Un concepte que obre la porta a tot un seguit d'interrogants: quins són els mecanismes que intervenen en el pas de la memòria individual a la col·lectiva; com afecta la imposició del silenci en la transmissió dels records traumàtics d'una guerra i d'una dictadura; per què cal recordar-los i comunicar-los; quins són els canvis en els actors socials que afavoreixen els treballs de memòria; i, sobretot, quina és la relació entre memòria i història. En definitiva suposava analitzar què significa fer un treball de rememoració en l'espai públic, incloent des dels elements, als protagonistes del relat i elements de marcatge. Un conjunt de factors que transformen un determinat espai en un lloc de memòria capaç de transmetre els esdeveniments d'un

---

⁴¹ Las *Obras Sindicales* de la CNS eren: Hogar y Arquitectura, Formación Profesional, Educación y Descanso, Cooperación y del Hogar. El projecte constructiu s'esbossa a: *Solicitud por APSU consignación para atender obras de reparación en Rambla de Santa Mónica, 10 de Barcelona. Documentación sobre el mal estado del inmueble propiedad de la AISS*. Madrid: 1975-1980, Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central.

⁴² *Instància pel reintegrament de la Seu...* 5 de maig de 1980, op. cit. *Orden de la Superioridad de Secretaria del Estado a Juan Fernandez Pascual sobre desafección de inmueble*. Madrid: 3 de juny de 1980. Fons CADCI. Sobre la petició de l'Ajuntament veure: *Expediente solicitud que efectúa el Ayuntamiento de Barcelona de cesión de uso con vistas a la instalación del Colegio Nacional “Virgen de la Merced”*. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central.

⁴³ *Carta, nota informativa y nota del Servicio Interior de la oficina de Asuntos Sindicales de la Comisión Interministerial de Transferencia de la AISS, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social a Florencio Gil*. Madrid: 1984-1985. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central. *Ley 4/1986, de 8 de enero, de cesión de bienes del patrimonio sindical acumulado*. BOE. Madrid: 14 de gener de 1986, núm. 12. P. 1.944-1.946. Consultar també: *Trabajo ratifica la cesión de locales en Barcelona a CC.OO, UGT y Fomento*. LA VANGUARDIA... 22 d'octubre de 1986, núm. 37.658. P. 52

passat ple de significants. A partir d'aquesta recerca hem pogut realitzar l'esbós d'una proposta d'àmbits, usos, intervencions i gestió que s'hauria de seguir en la construcció del lloc de memòria a l'edifici de la Rambla de Santa Mònica. Per a resoldre-ho, hem contrastat coneixements de diverses disciplines, entre elles el de la pràctica artística i més en concret, els referents a l'espai públic, transmissió de la memòria del passat i generació de llocs de commemoració que havíem desenvolupat al treball d'investigació del doctorat en art públic.

Per últim, no puc deixar d'agrair a les moltes persones el seu ajut i recolzament constant des de que vaig iniciar la recerca. Als meus tutors, que m'han ensenyant com es treballa la història del que som i volem ser, que m'han explicat com buscar allò que restava ocult als documents. A la Queralt per dibuixar-me l'arbre i acompanyar-me, a més, en la vida. A la meua família i al Biel, que nasqué amb aquesta tesi. A les meues amigues de l'altra banda de l'oceà, les que miren el riu-mar, lluitadores incansables de la memòria al cinema, als arxius i la fotografia, a la Comisión Provincial de la Memoria, als tribunals i al carrer, on s'ha d'estar "codo a codo". A l'Àngels Bernal per les llargues converses en les que m'ha ajudat a interpretar el Fons i entendre si hi havia o no cert ordre en la repressió. A Quim Aloy i Josep Cruanyes, sempre disposats a resoldre dubtes. A Josep Maria Andreu i al digne representant de la "quarta generació", Daniel Laspra, que han mantingut viva la memòria dels vells del CADCI i la seua lluita pel retorn patrimonial. Sense ells no s'hagués iniciat aquesta recerca.

{ PRIMERA PART }

EL CADCI DURANT LA GUERRA CIVIL (1936-1939).
ESTUDI DE L'ENTITAT A PARTIR DEL SEU FONS RESTITUÏT

1 POLÍTICA DE GUERRA

1.1. CADCI: els treballadors mercantils en “les avançades del gloriós moviment proletari” (16 de febrer-18 de juliol de 1936)

La victòria del Front d'Esquerres el 16 de febrer de 1936 significava el triomf popular per recuperar tot allò que s'havia anat destruint des del 6 d'octubre de 1934 i esborrar el rastre de la repressió desfermada a partir d'aquell dia. S'havia anat a votar massivament per aconseguir l'amnistia, recobrar l'autonomia, restituir els drets democràtics i assolir el millorament dels drets socials. Un dels elements mobilitzadors durant el procés de gestació del *frontpopulisme* i l'antifeixisme popular havia sigut l'acció heroica dels treballadors mercantils del CADCI i dels militants del Partit Català Proletari que lluitaren la nit del 6 d'octubre a l'estatge social del Centre, al número 25 de la Rambla de Santa Mònica. Entre ells estava Pere Aznar, el dirigent del PCP i la MOMC que aquell 16 de febrer era escollit diputat. La trajectòria política d'aquest treballador mercantil dels Magatzems Santaaulàlia, a punt de ser elegit president del CADCI, il·lustra bé la consolidació del caràcter de classe, obrerista i catalanista a dintre de l'entitat⁴⁴.

Nascut a Roses en 1907, s'havia afiliat al CADCI amb 16 anys. Començà a militar al Partit Comunista Català amb Jaume Compte, Jordi Arquer, Jaume Miravittles i altres desencantats amb la direcció d'Estat Català, fins que en 1931 el PCC s'unificà amb la Federació Comunista Catalano-Balear per fundar el BOC. Fou aleshores quan encapçalà juntament amb Compte al grup que s'escindí del PCC per reintegrar-se a Estat Català. Durant l'assemblea del 3 i 10 de gener de 1932 convocada per Compte, el grup obrerista

---

⁴⁴ Hem analitzat el procés de transformació ideològica del CADCI als capítols 1 i 2 de la Segona Part. Segons Agustí Barrera, Pere Aznar hauria començat a treballar als Magatzems Santaaulàlia als 14 anys, afiliant-se dos anys després al CADCI. BARRERA PUIGVÍ, Agustí. *El CADCI, dins el moviment obrer català. Els orígens, objectius*. En REVISTA DEL CENTRE DE LECTURA DE REUS. Reus: Centre de Lectura, núm. 4, 3r trimestre de 2002. P. 26-27. Al gener de 1937 Aznar continuava sent treballador de Santaaulàlia Empresa Col·lectivitzada, igual que el soci Agustí Cid Arasa, president del Gremi del Detall i membre del Consell Directiu en 1934. *Salconduït de Santaaulàlia EC, per traslladar-se a Paris i Brussel·les*. Barcelona: 16 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 3.

elaborà el manifest del nou partit que trencava relacions amb ERC i passava a anomenar-se Estat Català-Força Separatista d'Extrema Esquerra durant uns mesos fins la fundació d'Estat Català Partit Proletari —ECP— a principis d'octubre del mateix any. Naixia una nova organització política per “fer la difícil síntesi entre revolució social i emancipació nacional”⁴⁵ que actuaria seguint l'ideari marxista-leninista. L'ECP dirigit per Compte, Aznar, Salvador Roca, Artur Cussó, Eudald Carbonell, Simó Llauneta, Emili Vilaseca⁴⁶..., volia esdevenir “la força que destrueixi a Catalunya l'Estat espanyol”, garantint “que la revolució que portarà el proletariat al poder no es farà sense que Catalunya es declari poble independent”. Sota “el signe de la unitat del proletariat mundial”, l'ECP treballaria “per la Revolució Social partint de la base que el proletariat és encara una força nacional en tant que té l'obligació en cada país «de conquerir, abans que tot, el poder polític, erigir-se en classe rectora de la nació, constituir ell mateix la nació»”⁴⁷.

Després de la derrota electoral de novembre de 1932⁴⁸, l'ECP focalitzà l'acció en aconseguir la direcció CADCI creant un grup d'oposició intern per desbancar a ERC de la direcció del Centre i, en paraules d'Aznar, integrar l'entitat en la “palestra de la lluita de classes”⁴⁹. En 1933, Compte i Aznar participaven en la fundació de la Minoria d'Oposició Mercantil, la MOMC, on s'hi arrencaren els socis més joves que patien de manera més severa les conseqüències de la proletarització del sector. La Minoria guanyava la direcció de la Secció Permanent d'Organització i Treball en juny de 1933. A l'agost, la Secció dirigia l'entrada del CADCI en el Front Únic de Treballadors Mercantils —FUTM—, des d'on s'organitzà la primera vaga de dependents que paralizà la ciutat de Barcelona al novembre. S'aconseguia una gran victòria per uns treballadors mercantils que es mobilitzaven per primera vegada: l'acceptació de les bases laborals que, a proposta d'Aznar, s'havien redactat des d'Organització i Treball. A partir d'aquest moment s'inicia un nou plet al sí del CADCI entre la direcció i el sector afí a la MOMC que acabarà amb l'expulsió esglaonada de 16 socis i l'amonestació de quatre més; tots havien participat en la vaga, eren simpatitzants o afiliats a la MOMC i molts eren càrrecs

---

⁴⁵ MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 137.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Projecte de programa d'Estat Català Partit Proletari* en TUBELLA CASADEVALL, Imma. *Jaume Compte i el Partit Català Proletari*. Barcelona: Edicions La Magrana, 1979. P. 66. Sobre l'escissió del PCC i la creació d'EC-Força Separatista d'Extrema Esquerra i l'ECP consultar TUBELLA, op. cit., 1979, p. 14-20.

⁴⁸ Segons Martín Ramos, a les eleccions al Parlament, Jaume Compte fou l'únic candidat de la llista única per a la circumscripció de Barcelona que aconseguia 586 vots. La resta oscil·là entre els 132 i 174 vots. L'ECP comptava amb uns 150 afiliats. MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p.138.

⁴⁹ L'OPINIÓ. Barcelona: 1 d'agost de 1933, any VI, núm. 673. P. 1.

d'Organització i Treball. Aznar fou un dels primers expulsats acusat d'organitzar l'oposició al Consell. La tensió acabà forçant la dimissió de la direcció del Centre i obligant a la Generalitat a nomenar un delegat-interventor per convocar l'assemblea general. El 16 d'agost de 1934, quan feia set mesos que l'ECPP s'havia transformat en el Partit Català Proletari, la candidatura de la MOMC encapçalada per Jaume Cardús sortia victoriosa. L'assemblea reintegrava als socis expulsats i aprovava els dos eixos estratègics que guiarien l'acció del CADCI: "la lluita per assolir les aspiracions dels treballadors mercantils" i la potenciació radical de "la característica patriòtica del Centre [...] de cara a la integral i completa personalitat de Catalunya"⁵⁰. A partir d'aquest moment PCP i CADCI quedaren identificats davant l'opinió pública i el moviment obrer.

El 5 d'octubre de 1934, l'Aliança Obrera que integrava a totes les entitats de treballadors i revolucionàries, convocava una nova vaga del sector mercantil. A primera hora es traslladava a l'edifici del CADCI la plana major del PCP: Jaume Compte, Joan Ferrer Álvarez, Pere Aznar, Manuel González Alba i Artur Cussó⁵¹. A les huit del matí les comissions de vaga i els delegats de districte eixien del CADCI, quarter general del PCP i la MOMC i oficina central del comitè de vaga, amb una consigna clara: "Contra la provocació que representa el nou Govern de Madrid. Tot Catalunya en peu de guerra. Visca la vaga general!"⁵². A les deu del matí la vaga era total. Al dia següent continuava, "amb un esclat popular d'un abast incalculable [...] Barcelona era una ciutat morta per a la reacció; però que vibrava per als anhels revolucionaris. Les masses havien fet seva la consigna"⁵³. Mentrestant, continuaren fracassant les gestions per obtenir armament i municions que, durant tot el matí, feren Comte, Aznar, Ferrer i Cussó amb la Conselleria de Governació des de la Seu del CADCI. A la nit, els pocs homes armats que s'havien organitzat a l'edifici s'enfrontaven amb l'Exèrcit. A les cinc de la matinada, els militars entraven a la Seu enrunada després d'assetjar-la durant més de sis hores. Compte, Amadeu Bardina i Manuel González Alba morien. El CADCI era clausurat. S'iniciava una nova etapa de clandestinitat marcada pels esforços dels socis per mantenir l'activitat de les Seccions del Centre, coordinar l'ajut als detinguts i afrontar la repressió política i

---

⁵⁰ ACCIÓ DEL CENTRE AUTONOMISTA DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA.

Barcelona: setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 1. Sobre la MOMC, FUTM i la primera vaga mercantil vegeu els apartats 2.6 i 2.7 de la Segona Part.

⁵¹ LÓPEZ ESTEVE, Manel i MORAN GIMENO, Neus. *Visca la República Catalana. El CADCI i els Fets del Sis d'Octubre*. Dintre de GONZÀLEZ VILALTA, Arnau, LÓPEZ ESTEVE, Manel i UCELAY-DA CAL, Enric (ed.). *6 d'Octubre. La desfeta de la Revolució Catalanista de 1934*. Barcelona: Base, 2014. P. 367- 368.

⁵² TREBALL. DIARI DELS TREBALLADORS DE LA CIUTAT I DEL CAMP. ÒRGAN DEL PSUC. Barcelona: 6 d'octubre de 1936. P. 11.

⁵³ ESTIVILL i ABELLÓ, Àngel. *6 d'Octubre. L'ensulsiada dels jacobins*. Barcelona: Edicions l'Hora, 1935. P.146.

econòmica que durant dos anys anaven a patir els mercantils. Organització i Treball dirigida per Àngel Gutiérrez, membre de la MOMC i del PCP, no aconseguiria l'autorització parcial per reiniciar l'activitat fins l'octubre de 1935, fou aleshores quan es pogué accedir a la Caixa contra l'Atur Forçós per començar a pagar els subsidis als socis que es trobaven en una situació més precària⁵⁴.

Entre els més de quaranta socis detinguts per la insurrecció d'octubre, el darrer dels quals aconseguia la llibertat provisional a mitjans de novembre de 1935, estava Pere Aznar. Després de la mort de Compte, el secretari general de la MOMC passà a formar part del Comitè Executiu del Partit per ocupar posteriorment la secretaria general i la direcció del setmanari l'*Insurgent*, l'òrgan del PCP que reapareixeria el 16 de gener de 1936⁵⁵. L'estiu d'aquest any el PCP comptava amb poc més de 500 militants concentrats a la ciutat de Barcelona i enquadrats al CADCI donat que la majoria pertanyien al ram mercantil⁵⁶. Malgrat l'escassa afiliació, el PCP tenia el suport popular pel prestigi d'haver participat en la insurrecció d'octubre en què un dels seus principals dirigents havia mort. Suport que s'havia pogut calibrar el 7 de maig de 1935 durant l'enterrament de Joan Ferrer Àlvarez. El secretari general del CADCI, afiliat a la MOMC i el PCP, havia mort sota arrest dos dies abans, després que l'empresonament agreugés la malaltia pulmonar que patia. El soterrar es convertí en la manifestació popular més important que omplí el centre de Barcelona entre octubre de 1934 i febrer de 1936, una barreja multitudinària d'organitzacions sindicals, obreres i catalanistes que es dissolia davant les portes del CADCI, convertit ja en el símbol de la resistència⁵⁷. El PCP capitalitzà tot aquest llegat octubrista de l'*antifeixisme* popular que li permetria esdevenir un dels principals protagonistes de les eleccions de febrer i del procés d'unificació dels partits obrers catalans.

Sota la direcció d'Aznar, el PCP endegà el procés de fusió polític entre les organitzacions marxistes catalanes que s'havien adherit a la Internacional Comunista després del Setè Congrés celebrat en juliol de 1935. El comitè executiu del PCP havia iniciat les gestions per la possible unificació després de l'experiència d'Octubre; malgrat

---

⁵⁴ Analitzem els Fets d'Octubre i les conseqüències de la repressió als apartats 2.8 i 2.9 de la Segona Part.

⁵⁵ Segons Tubella, al començament Aznar hauria dirigit el PCP juntament amb Artur Cussó. TUBELLA, op. cit., 1979, p. 19. Sent secretari general de la MOMC durant l'etapa de clandestinitat del Centre, dirigí la campanya per la reobertura de l'entitat. LA HUMANITAT. Barcelona: 25 de gener de 1936, any V, núm. 1.223. P. 3. Sobre la direcció d'Aznar de l'*Insurgent* vegeu: LA HUMANITAT. Barcelona: 17 de gener de 1936, any V, núm. 1.216. P.3. INSURGENT. Barcelona: 16 de gener de 1936, núm. 1, Segona Època.

⁵⁶ PONARAMIOVA, L. V. *Formació del PSU de Catalunya: el proletariat català en lluita per la seva unitat*. Mèxic: Edicions Treball, 1966. P. 61. MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 138.

⁵⁷ Al respecte de l'enterrament de Ferrer Àlvarez consulteu l'apartat 2.9 de la Segona Part.

la derrota de la insurrecció, l'aliança obrera els havien permès comprovar que era factible generar un bloc unitari de les organitzacions de treballadors al marge de la CNT. Les negociacions acabaren creant el Comitè d'Enllaç format entre PCP i USC, amb un acord que prefigurava la creació futura d'un partit socialista únic a Catalunya⁵⁸. El 12 de gener de 1936, s'hi afegia el PCP fent que el Comitè esdevingués l'impulsor, des de l'interior del moviment obrer, de la tàctica del front popular concretada al Setè Congrés. Poc després s'incorporaven al Comitè el POUM, la Federació Catalana del PSOE i Estat Català. El 4 de febrer es signava el pacte per constituir el denominat *Front d'Esquerres de Catalunya* entre ERC, Acció Catalana Republicana, Partit Nacionalista Republicà, IR, USC, PCP PCC, Unió de Rabassaires i POUM. La victòria del front electoral reforçà les posicions del partidaris de la unificació política entre les organitzacions marxistes i socialistes on hi eren “els quatre partits catalans de classe —USC, PCP, PCC i PSOE (Federació Catalana)—”⁵⁹. El Comitè d'Enllaç es dirigia als militants en juliol de 1936 per expressar-los la necessitat de consolidar la fusió: “en la carrera de velocitat amb el feixisme, ens és indispensable unir-nos [...] Estem en els primers passos decisius de la unificació marxista [...] En la fita d'aquest procés, transcendental en la història de Catalunya, hi ha la victòria certa del proletariat. Endavant pel Partit Únic del proletariat de Catalunya!”⁶⁰. Accelerada per l'aixecament militar, la unió es concretaria el 23 de juliol amb la fundació del PSUC.

Però com es reflectí l'estratègia del PCP en el CADCI? El 18 de febrer, dos dies després d'obtindre l'acta de diputat, Aznar encapçalava la comitiva de socis que anà a reobrir la Seu del CADCI, encara custodiada per les forces de seguretat. Durant setmanes l'edifici rebria milers de visitants que, responenent a les crides fetes per la premsa⁶¹, s'acostaven a comprovar les conseqüències de l'ocupació militar i feien l'homenatge als revolucionaris morts. Mentre açò succeïa, el CADCI legalitzat celebrava l'assemblea extraordinària per renovar els càrrecs del Consell Directiu al seu estatge de la Rambla el 29 de febrer. La MOMC demanava el vot als socis recordant-los la seua participació en

---

⁵⁸ L'acord entre la delegació del PCP (Cussó, Aznar i Carbonell) i la de la USC (Folch, Fronjosà, Martínez Cuenca) era anunciat a *Justícia Social* el 27 de juliol de 1935. MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 202. JUSTÍCIA SOCIAL. ÒRGAN DE LA UNIÓ SOCIALISTA DE CATALUNYA. Barcelona: 3 d'agost de 1935. P.1. ÚLTIMA HORA... 2 de novembre de 1935, any I, núm. 14. P.1.

Sobre el procés d'unificació vegeu: MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 180-235.

⁵⁹ Del setmanari local TREBALL, de Valls, controlat per la USC (11 de juliol de 1936), citat per MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 231.

⁶⁰ JUSTÍCIA SOCIAL—OCTUBRE. PORTAVEU DELS PARTITS: COMUNISTA DE CATALUNYA, UNIÓ SOCIALISTA, CATALÀ PROLETARI I SOCIALISTA OBRER (FEDERACIÓ CATALANA). Barcelona: 17 de juliol de 1936, any I, núm. 1. P. 1.

⁶¹ Entre d'altres: ÚLTIMA HORA... 19 de febrer de 1936, any II, núm. 107. P. 8; LA HUMANITAT... 19 de febrer de 1936, any V, núm. 1.244. P. 12.

les vagues, el FUTM, la insurrecció d'Octubre i l'esforç realitzat per Organització i Treball per tal de garantir els drets dels treballadors mercantils des de 1933. "Recordeu això", deien, "i penseu que el CADCI ha de continuar amb més fermesa que mai la seva marxa gloriosa al servei de Catalunya i dels treballadors mercantils"⁶². La llista de la Minoria que arrengrava als socis fidels a l'ideari octubrista, aconseguia la direcció del Centre i es deslligava d'aquells "que en el període de màxima persecució que hem sofert recentment ens traïcionaren canallescamment"⁶³. Pere Aznar era elegit president del CADCI, es nomenava secretari general a Manuel Aragó Mercader, comptador a Pere Brugaroles, tresorer a Joan Malagarriga i bibliotecari a Joan Juhé Juvé⁶⁴. El CADCI reprenia l'activitat i, com anunciava Aznar durant la visita oficial de les autoritats a la Seu, continuava la seua tasca de sempre encaminada a assolir "la llibertat de Catalunya i la de tots els treballadors", posicionant-se del "costat dels homes que han simbolitzat els anhels alliberadors de Catalunya" com ho havia fet la nit del 6 d'octubre⁶⁵. Al dia següent, els titulars de la premsa recollien les paraules d'una de les autoritats del govern popular que havien participat de l'homenatge als herois d'Octubre, el conseller d'Economia i futur secretari general del PSUC, Joan Comorera: "les derrotes amb dignitat són un nou estímul per a la lluita incessant per l'ideal"⁶⁶. No hi havia dubte, el CADCI es consolidava com el símbol popular del moviment revolucionari d'octubre.

Després de la legalització del Centre, el Consell Superior de Cooperació de Catalunya presidit per Companys, acordà aixecar la intervenció a la Secció Permanent de Socors Mutus el 14 de març⁶⁷. A finals d'abril, l'entitat aconseguia restablir el funcionament de la resta de Seccions i celebrar els consells per renovar la totalitat de les juntes⁶⁸. Al fons restituït del CADCI hi consta un document intern de les oficines del

---

⁶² MINORIA d'OPOSICIÓ MERCANTIL DEL CADCI. *Companys Socis*, full volander. Barcelona: 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 2.

⁶³ MINORIA d'OPOSICIÓ MERCANTIL DEL CADCI. *Companys Socis*, full volander, i carta dels citats socis acusats de "traïdors i canallescos subjectes" al president del CADCI amb data de 14 de març de 1936. Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 364, 2.

⁶⁴ CADCI. *Nota Pregada*. Barcelona: ANC, PS-BAR, 364, 2. Fons Restituït CADCI.

Joan Juhé i Pere Brugaroles havien format part de la darrera direcció del CADCI escollida l'agost de 1934, amb els càrrecs, respectivament, de bibliotecari i vocal (en ser nomenat president del Gremi d'Oficines, Fàbrica i Magatzems de Fàbrica). Veure l'annex de la tesi. Escrutini a: LLUITA. ÒRGAN DE LA FEDERACIÓ D'EMPLEATS DEL COMERÇ I TÈCNICS DE LA INDÚSTRIA DE CATALUNYA. Barcelona: 15 de març de 1936, any XII, Segona Època, núm. 118. P. 8.

⁶⁵ LA HUMANITAT... 22 de març de 1936, any V, núm. 1.272. P. 7.

⁶⁶ LA HUMANITAT, op. cit., 22 de març de 1936; ÚLTIMA HORA... 23 de març de 1936, any II, núm. 135, p.4. Consulteu també el capítol 2 de la segona part de la tesi.

⁶⁷ LA VANGUARDIA... 15 de març de 1936, any LV, núm. 22.468. P. 8

⁶⁸ El 19 de març Propaganda i el Gremi de Viatjants i Corredors anunciaven la represa de l'activitat i l'obertura de les secretaries provisionals al local llogat del carrer Tres Llits, ho

CADCI on es detallen les dades personals dels dirigents d'una part de les Seccions elegides abans de juliol de 1936 —a excepció de la Secció Permanent de Socors Mutus—, que es mantingueren actives fins al final de la guerra. En contrastar la informació del document amb les diferents directives de 1934, trobem que 23 dels 163 dirigents de 1936 havien format part d'alguna de les juntes 1934 quan la Minoria obtingué per primera vegada la direcció del Centre⁶⁹. Açò significaria que solament al voltant del 14% dels dirigents repetia la participació en les llistes promogudes per garantir la línia d'actuació política plantejada per la MOMC des del Consell Directiu. A part dels canvis ideològics que pogueren experimentar aquests socis que, recordem, solament representaven una elit política dintre del conjunt d'afiliats, un altre motiu de la seua discontinuïtat podria haver estat el descontentament dels socis amb el grup de dirigents que no havia defensat els interessos del CADCI durant el bienni negre, entre ells estarien els acusats de “traïdors” per la Minoria: Artur Llaberia Nogués; Josep Comes; Francesc Pont Marfà, secretari i caixer d'Organització i Treball fins febrer de 1936, i Josep Deulonder, encarregat d'un dels grups d'ajut als socis presoners i perseguits pel 6 d'octubre⁷⁰.

El període de formació de les directives coincideix amb l'apertura de noves delegacions territorials del CADCI com les de Igualada o Manlleu. Emmarcats en els esforços de captació dels socis per eixamplar l'entitat, al Fons Restituït s'hi apleguen, d'una banda, un grup d'expedients de treballadors de Manlleu que foren proposats per Frederic Espuny i Pere Brugaroles, el nou comptador de la junta, tots dos militants del

---

analitzem l'apartat 2.9 de la Segona Part. LA HUMANITAT... 19 de març de 1936, any V, núm. 1.289. P. 3.

A finals d'abril, les Seccions d'Educació i Instrucció i Propaganda Autonomista publicaven els noms de la noves directives; dies després es reobria el Club de Mar. LA HUMANITAT. Barcelona [any V]: 25 d'abril de 1936, núm. 1.301, p. 3; 30 d'abril, núm. 1.305, p. 5. El 29 de maig es convocava l'assemblea que impulsava la creació del Comitè de Rugbi. ÚLTIMA HORA... 28 de maig de 1936, any II, núm. 191. P. 5

⁶⁹ Les Seccions que hi consten al document del Fons i que hem pogut comparar amb les de 1934, són: Consell Directiu; Organització i Treball; Educació i Instrucció; Propaganda Autonomista; Caixa contra l'Atur Forçós; Caixa d'Estalvis; Gremi de Viatjants i Corredors; Gremi del Detall; Gremi al Major; Gremi d'Alimentació; Gremi d'Aigua, Gas i Electricitat; Gremi d'Oficines de Fàbrica i Magatzems de Fàbrica; Gremi de Transports; Gremi de Transports Públics; Secció d'Oficines no comercials; Entitats Econòmiques i Similars; Gremi del Film. Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 00364, 1. Els membres de les juntes de 1934 i 1936 es poden consultar a l'annex de la tesi. Les directives de 1934 foren publicades a ACCIÓ... [Segona Època]: juliol de 1934, núm. 36, p. 9, 13, 14; agost, núm. 37, p. 11; setembre de 1934, núm. 38, p. 1, 11, 13, 15, 16, 36.

⁷⁰ Analitzem la reobertura de la Seu el febrer de 1936 a l'apartat 2.10 de la Segona Part. Al respecte dels grups d'auxili veure LLUITA..., 15 de juliol de 1935, any XI, Segona Època, núm. 112, p. 1; 1 de novembre de 1935, any XI, Segona Època, núm. 115, p. 5. Carta dels socis acusats de “traïdors i canallescos subjectes” al president del CADCI. Barcelona: 14 de març de 1936. ANC, PS-BAR, 364, 2. Fons Restituït CADCI.

PCP i la MOMC⁷¹. Els treballadors de les cooperatives i empreses de Manlleu feren la sol·licitud d'ingrés el 28 d'abril i el 18 de maig, formen part del nucli dels primers 30 treballadors que activaren la delegació de Manlleu que a l'estiu de 1936 tenia 118 socis⁷². D'altra, l'acta de fundació de la delegació de Palamós present al Fons Restituït ens permet constatar que, en constituir-se, cada delegació incorporava els estatuts i reglaments del CADCI de Barcelona i assegurava el suport a les iniciatives nacionals però mantenia sempre l'autonomia en l'acció local⁷³. Amb l'apertura de les delegacions s'iniciava un període d'expansió territorial que responia a un dels objectius estratègics de l'entitat: calia consolidar-se com la plataforma sindical dels treballadors mercantils a Catalunya. I això es feia en concordança plena amb l'estratègia consensuada per les organitzacions marxistes després del Setè Congrés per tal d'afrontar l'embat feixista, açò és, la prioritització de la fusió d'organitzacions en partits únics i la creació de fronts únics de treballadors com l'assajat pels mercantils en 1933, el FUTM.

El soci Lluís Luque Pauné, afiliat a la MOMC i dirigent del PCP que havia estat a la Seu la nit del 6 d'Octubre, sintetitzava la situació del CADCI durant aquella primavera del 1936 en dos articles publicats als primers i únics números de *Justícia Social*—

---

⁷¹ Consulteu per exemple, els expedients dels treballadors de les empreses al Fons Restituït CADCI (ANC, PS-BAR, 184, Exp.):
 — Ramon Costa Jaurina (soci núm. 32.676), escriptent, Productos Selectos del Cerdo..., Exp. 17.
 — Ramon Erra Rifà (... 32.695), mosso magatzem, Coop. Mútua de Pa i Queviures..., 20.
 — Josep Matabosch Roca (... 32.838), conserge, Coop. M. de Pa i Queviures..., 33.
 — Rosa Matabosch Pujalt (... 32.837), dependent, Coop. M. de Pa i Queviures..., 34.
 — Josep Planas Soler (...32.889), escriptent, Productos Selectos del Cerdo..., 40
 — Marià Riera Bombadó (... 32.931), dependent, Coop. M. de Pa i Queviures..., 44.
 — Josep Ros Camprodon (... 32.951), aprenent, Coop. M. de Pa i Queviures..., 46.
 — Mercè Sala Tornamira (... 32.962), dependent, Coop. M. de Pa i Queviures..., 48.
 — Marian Soler Soler (...32.998), comptable d'Ignasi Crespi, Aigües Carbòniques..., 50
 — Joan Subirana Arbós (... 33.001), administrador, Coop. Popular Obrera..., 52
 — Maria Cargarona Riupeiró (... 33.003), dependent, Coop. M. de Pa i Queviures..., 53.
 — Lola Verdaguer Sala (... 33.034), dependent, Coop. M. de Pa i Queviures..., 58.

⁷² Relació de socis de la Delegació de Manlleu (Manlleu, Sant Quirze de Besora, La Farga de Bebié, Borgonyà, Torelló, Masies de Voltregà, Sant Hipòlit de Voltregà, Montesquiu, Aiguafreda). Manlleu: 1936-1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1454,1.

⁷³ Sobre les delegacions d'Igualada i Manlleu, vegeu, respectivament: LA HUMANITAT... [any V]: 25 d'abril, núm. 1.301, p. 3; 28 d'abril de 1936, núm. 1.303, p. 4.
Acta del Comitè Estructurador de l'Organització Sindical de dependents d'Oficina de Palamós que acorda l'ingrés al CADCI com a Delegació i aprova la junta de govern definitiva.. Palamós: 28 d'agost de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 2625, 8. Els Estatuts del Centre serien sol·licitats per altres entitats mercantils com la Unió Protectora Mercantil de l'Associació de Dependents del Comerç Mallorca (22-04-1936). Alhora, les bases de treball dels diferents rams aprovades en 1933, foren sol·licitades al CADCI per altres entitats com el Sindicato Provincial de Trabajadores del Comercio de Bilbao (22-04-1936) i el Sindicato de Trabajadores del Comercio de Asturias- Sección Oviedo (18-04-1936). *Associacions Mercantils. Dossier 1 d'Entitats.* Barcelona: octubre 1935-agost 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 364, 8.

Octubre, l'òrgan del Comitè d'Enllaç. Per a Luque “el triomf del 16 de febrer va posar a la classe treballadora en condicions d'exigir justícia i la classe mercantil podia gaudir del mateix benefici. El CADCI reobert tornava a reorganitzar tota la seua vida sindical amb una vitalitat extraordinària” seguint tres eixos: exigir la reincorporació de tots els acomiadats després de la insurrecció d'octubre, obligant a la patronal a indemnitzar-los; organitzar “la majoria de les cases de comerç de Barcelona”; i “presentar una nova carta de treball”⁷⁴.

El primer dels eixos d'acció del CADCI el podem resseguir des de finals de març del 1936. En aquell moment el CADCI havia tramitat davant la Conselleria de Treball un mínim de 205 demandes de treballadors que les empreses es negaven a reingressar o indemnitzar⁷⁵ incomplint el decret del Govern promulgat el 29 de febrer que obligava “totes les entitats patronals [...] a readmetre tots els obrers, empleats o agents que hagessin estat acomiadats per llurs idees o amb motiu de vagues polítiques, a partir del dia 1r de gener de 1934 [...] aquelles entitats patronals hauran de restablir [...] les plantilles que eren vigents el 4 d'octubre de 1934”⁷⁶.

Els acomiadaments havien començat l'endemà mateix del 6 d'octubre, afectant a tots els qui s'havien mobilitzat per fer complir les bases de treball aprovades després de la vaga mercantil del novembre de 1933 i als militants sindicals més actius. Com apuntava *La Catalunya Insurgent*, òrgan del PCP, la patronal i la “burguesia mercantil freturosa d'implantar els seus desitjos” havien aprofitat l'Octubre per activar una autèntica “ofensiva” contra els treballadors, especialment els del sector mercantil⁷⁷. La casa Pirelli havia acomiadat “l'endemà del 6 d'octubre al secretari del CADCI [Ferrer Àlvarez] i a altres companys digníssims”, entre els que estava Luque, mentre que empreses com La Saldadora, la llibreria Subirana, els magatzems El Àguila o la sastreria Pujol havien obligat a signar “contractes deshonorosos a diversos dels seus empleats”⁷⁸. En març de

---

⁷⁴ JUSTÍCIA SOCIAL—OCTUBRE... [any I]: 3 de juliol, núm. 1, p. 7; 17 de juliol de 1936, núm. 2, p. 2.

Expedient de Lluís Luque Pauné (soci núm. 29.022). Barcelona: 1933-1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1516, sub. 0005. Un dels socis proposants que avalaven Luque fou Joan Ferrer, soci 15.276. A l'expedient hi consta la Petició de Subsidi a la Caixa contra l'Atur Forçós del 12 de febrer de 1936. Sobre la seua participació als Fets d'Octubre: LÓPEZ ESTEVE, M. i MORAN GIMENO, N., op. cit., 2014, p. 365- 388.

⁷⁵ Relacions de demandes de readmissió (1936). Barcelona: octubre de 1933- abril de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC. ANC, PS-BAR, 1308, 10..

⁷⁶ GACETA DE MADRID. Madrid: 1 de març de 1936, núm. 61. P. 1.762. Publicat al BOGC. Barcelona: 4 de març de 1936, any IV, núm. 64. P-1.779.

⁷⁷ LA CATALUNYA INSURGENT. Òrgan del Partit Català Proletari. Barcelona: 25 de gener de 1935, any 1, núm. 2. P. 4. Sobre la vaga mercantil de 1933 i les represàlies posteriors als treballadors vegeu els apartats 2.6 i 2.7 de la Segona Part.

⁷⁸ LA CATALUNYA INSURGENT, op. cit., 25 de gener de 1935.

1936, aquestes empreses continuaven negant-se a reingressar als treballadors acomiadats com ho corroboren les denúncies dels socis conservades al Fons Restituït. El 31 de març, segons la demanda de reingrés promoguda pel CADCI, Comercial Pirelli continuava sense indemnitzar a la família de Ferrer Àlvarez pel seu acomiadament⁷⁹. Entre les cases denunciades pels socis trobem els Magatzems Santaaulàlia, la companyia Rivière, Siemens, Chocolates Juncosa, Cros, Vilardell S.A., Colònia Güell, la distribuïdora de cinema CINAES, Metro Goldwing Mayer, Biblos S.A.- Llibreria Subirana, Anuaris Bailly-Bailliere i Riera, Gràmofon-Odeon, Indústries Sanitàries S.A., AEG, Nestlé, Suchard, La Hispano Suiza, Mútua Catalana de Accidents i Incendis, General Algodonera, Autotracción Eléctrica, la casa de publicitat Roldós Gispert, Ferreteria J. Vilaseca i Bas, Pich Aguilera, Industrias Siderur, Antoni Alabedra, Buxeres S.A., Service Station, Agfa, SICE, Magatzems SEPU, Italcable, Dr. Andreu, Sastreria El Modelo, Manufactures Cricursa, United Shoe Machinery, etc.

Quin era el procediment per realitzar la demanda? Una vegada l'empresa li denegava la readmissió, el treballador presentava la sol·licitud de reingrés o d'indemnització en la Secció d'Organització i Treball que la promovia a la Cinquena Comissió Especial de Readmissió d'Obrers, l'encarregada de dictar sentències en els casos relatius al ram del Comerç, Banca, Oficines i Assegurances, aplicant la jurisdicció del Jurat Mixt corresponent. Un dels tres vocals obrers de la Comissió Cinquena era Àngel Gutiérrez, president de la Secció⁸⁰. En cada sol·licitud el demandant havia d'especificar els requeriments definits a l'ordre de creació de les onze comissions especials que havia publicat la Conselleria de Treball: tipus de treball, nom de l'empresa o patró, duració del contracte, salari, data i motiu d'acomiadament, càrregues familiars, si havia tingut alguna ocupació eventual des del seu acomiadament i quins havien sigut els motius al·legats per l'empresa per no readmetre'l. A partir de la publicació de l'ordre, Conselleria habilità deu dies per presentar les demandes —açò és entre el 10 i el 20 de març— i obligà a cada comissió a comunicar els veredictes, tots ells inapel·lables, en el termini d'un mes. Una vegada notificada la sentència, l'empresa tenia 10 dies més per

---

⁷⁹ Relacions de demandes de readmissió..., op. cit., PS-BAR, 1308, 10.

⁸⁰ El Decret del 29 de febrer, op. cit., definia les competències de les Comissions que estaven formades per vocals dels sectors professionals amb la intervenció del Ministeri de Treball” a “Madrid i totes les capitals de província”. El 2 de març el Ministeri de Treball publicava l'ordre de constitució de les comissions especials BUTLLETÍ OFICIAL DE LA GENERALITAT... 6 de març de 1936, any IV, núm. 66. P. 1.118- 1.119.
Els integrants de les nou Comissions Especials de Barcelona (Construcció; Transports; Metal·lúrgia I Siderúrgia; Fusta; Comerç, Banca, Oficines i Assegurances; Tèxtil; Químiques; Rural; Oficis Varis) i les seues competències foren publicades al BOGC... 10 de març, any IV, núm. 70, p. 1.893-1.894.
Sobre la jurisdicció dels Jurats Mixtos vegeu *Reglament sobre el procediment contenciós als Jurats Mixtos* al BOGC..., 20 de gener de 1936, any IV, núm. 20. P. 522- 531.

complir-la, en cas contrari l'obrer podia sol·licitar l'exacció. Degut a l'allau de sol·licituds interposades, a l'esglaonament dilatat en que les comissions s'havien anat constituint i a que sovint els treballadors havien interposat les demandes per duplicat (davant el Jurat Mixt i la comissió corresponent), Treball amplià el termini de presentació fins l'1 d'abril prorrogant-lo successivament fins al 31 d'agost⁸¹. En aquest moment les onze comissions s'havien fusionat en una única encarregada d'establir exclusivament les indemnitzacions des del 10 d'agost; cinc dies abans la Conselleria de Treball havia decretat la readmissió forçosa de tots els treballadors que havien presentat les demandes davant les comissions especials⁸².

Al Fons Restituït, a més dels llistats al que hem fet referència on es detallen els noms i lloc de treball de 205 socis que interposen demanda davant la Comissió Especial a finals de març de 1936, hi ha una carpeta que conté formularis i sol·licituds de reingrés, sentències dels Jurats Mixtos d'entre 1934-1935 (aportades com a antecedent probatori de la demanda) i sentències de la Comissió Especial. D'entre aquestes darreres solament catorze estan datades, sent huit d'elles posteriors al 20 de març, és a dir, haurien estat tramitades davant la negativa de l'empresa per complir la sentència de la Comissió⁸³. En conjunt, els documents d'aquesta carpeta ens mostren les condicions laborals i la militància sindical i política de seixanta associats que patiren la repressió econòmica desfermada després del 6 d'Octubre, alguns d'ells apareixen inclosos als llistat de demandes. En gairebé tots els casos, la vaga de novembre de 1933 actuà com a detonant de l'agudització de la consciència de classe d'uns treballadors que iniciaven la seua militància sindical, participant sovint dels comitès de vaga de les seues empreses. Després de l'èxit de la vaga, aquests treballadors més actius sindicalment començaren a reivindicar el compliment dels laudes en els seus llocs de treball arribant a denunciar les empreses davant els Jurats Mixtos. Fou el cas de Ramon Roig i un grup de treballadors de J. Poch que acompanyats per Emili Losada i altres dirigents del CADCI afiliats a la MOMC, havien denunciat l'empresa dues vegades fins que se'ls acomiadà temporalment "per incompatibilitat de caràcter" entre agost i octubre de 1934. Joaquim Vaquer,

---

⁸¹ BOGC... 27 de març de 1936, any IV, núm. 87. P. 2.270- 2.171; 5 d'agost de 1936, any IV, núm. 218, p. 898.

⁸² BOGC... 11 d'agost de 1936, any IV, núm. 224, p. 1.013.

⁸³ *Denúncies tramitades per Organització i Treball al delegat de Treball de Barcelona (1936)*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1308, 11. Veure les relacions amb les 205 demandes, op. cit., ANC, PS-BAR, 1308, 10. Fons Restituït CADCI. Entre els acomiadats que consten al llistat estan: Ferrer Àlvarez, secretari general del Centre, acomiadat de Pirelli; Salvador Roca i Roca, el fundador del PCP que seria president d'Educació i Instrucció durant la guerra i s'encarregaria de l'Oficina de Treball Voluntari de la Generalitat fou acomiadat de Material F.C. i Construcciones; Carles Cañellas Molina, dirigent i membre del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI [vegeu l'apartat sobre el Secretariat Militar], acomiadat de Manufactures Costa Mallol, empresa on formaria part del Comitè de Control.

treballador de la llibreria Subirana estava “ben considerat per l’empresa fins la data que *sapigueren* que havia fet d’interventor per l’Esquerra en les eleccions de 1933 [...] més tard amb motiu de la vaga mercantil pel fet de plegar de treballar i fer plegar a altres companys i haver-los fet sindicalar —la majoria al CADCI— vaig ésser considerat un revolucionari, consideració que es feu més ferma en voler, dies després, exigir l’aplicació del Laude que la gerència no volgué reconèixer”. Fou acomiadat per la denúncia contra l’empresa promoguda pel CADCI i per “la meua actuació la nit del 6 d’octubre”, motiu també de detenció i acomiadament d’Ignasi Jausàs, treballador d’Indústries Sanitàries, i d’Antoni Albertos Martínez, treballador d’Anuarios Bailly-Ballière.

A ulls de la patronal, novembre de 1933 significava un punt d’inflexió en l’historial laboral dels treballadors als quals se’ls començava a aplicar mesures coercitives cada cop més severes, mantenint-los sota vigilància interna, una “vigilància constant per part d’alguns elements addictes i al servei de la Gerència qui buscaven fer-me la vida impossible”, diria Humbert Garcia, treballador de Siemens. El desenllaç en tots els casos fou l’acomiadament efectiu dels qui havien participat en la segona vaga mercantil des de l’endemà del 6 d’Octubre fins a finals de 1935, incrementant-se a partir de gener d’aquell any. S’aprofitava el període de repressió política per desfer-se d’uns treballadors que es trobaven desposseïts dels seus drets socials i laborals i comptaven amb uns Jurats Mixtos inoperatius. Per justificar-ho, les empreses al·legarien una necessària reorganització de la plantilla per l’empitjorament de les “economies”.

Resulten representatives d’aquest procés d’intensificació de la repressió envers els mercantils les denúncies de tres treballadors de la Cross que apareixen també al llistat elaborat a finals de març. Simeó Griffon Duprat, Agustí Tejero Bella i Josep Devesa Llorca, havien encapçalat el comitè d’empresa durant la vaga 1933, motiu pel qual foren acomiadats durant 25 dies juntament amb la resta de treballadors que també l’havia secundat. Foren readmesos “después de repetidas denuncias a la Generalitat” però rebaixant-los de categoria laboral. Després de participar en la vaga del 6 d’octubre “los elementos directivos de la Sociedad tramaron un plan para despedirnos y todos los días el Sr. Tarragó, jefe de sección, no nos dejaba de insultar y provocar”. La situació s’agreujà quan els tres socis obriren una subscripció entre els treballadors “a favor de un compañero del CADCI que había trabajado en la casa y por el trato que recibía se había marchado para ingresar en el Cuerpo de Agentes de la Generalitat [... que] había quedado sin empleo y sueldo”. El 23 de gener de 1935 foren acomiadats Tejero i Griffon notificant-los que “no interesa a la casa individuos con ideas sociales y políticas”. Devesa era convidat a transformar-se “en el empleado obediente de antaño, que dejase las ideas políticas ya que ellas no me iban a dar pan y que tuviese siempre como lema: Cross, Cross, Cross”. Sota pressió i vigilància, Devesa continuaria al seu lloc de treball uns

mesos més, fins al 14 de juny. El 29 de febrer de 1936, amb el decret del Govern aprovat, acudiren per ser readmesos acompanyats per una comissió del CADCI però l'empresa, tot i haver reingressat a altres treballadors, es negà sol·licitant-los una ordre per escrit. Hi tornaren acompanyats d'Aznar. Com l'empresa continua negant-se decidiren interposar la denúncia que el CADCI presentaria davant la Comissió Especial.

La mediació sindical realitzada pel CADCI mitjançant Organització i Treball durant el procés de tramitació de les demandes aconseguia d'una banda, vehicular i defensar els drets dels afiliats, un dels eixos prioritaris d'acció especificats per Luque, i d'altra, que el Centre, que acabava de recuperar el funcionament, es tornés a ressituar com l'entitat que defensava els interessos dels treballadors mercantils catalanistes d'entre les organitzacions obreres. Juntament amb aquesta acció i en consonància amb l'estratègia política definida pel Consell Directiu, a principis d'abril de 1936 l'entitat endegava una nova campanya per aconseguir el compliment de les lleis laborals i l'aprovació de les noves bases que estava redactant la comissió designada per la junta directiva. El dia 28 d'abril, coincidint amb la preparació dels actes per celebrar el Primer de Maig, Organització i Treball posava a disposició de les entitats mercantils tots els exemplars que necessitaren d'aquest primer esborrany dels laudes⁸⁴.

Coincidint amb la celebració de la Festa del Treball, el 3 de maig de 1936 Propaganda Autonomista organitzava l'homenatge a Ferrer Álvarez en el primer aniversari de la seua mort. Es convocava als socis, entitats mercantils, amics i familiars davant la seua tomba⁸⁵. El Consell Directiu presidit per Aznar escoltava la intervenció que en nom dels companys de Pirelli feia Luque per retre homenatge a qui havia estat secretari general del Centre: “tot i militar en partits avançats tant en el camp nacionalista com en el social, Ferrer no ha deixat ni un sol enemic [...] exemple a seguir per la fidelitat i l'energia que sempre posà a prova per tal que sigui possible la victòria de la classe mercantil”⁸⁶. Amb aquestes paraules, a més de referir-se a la necessitat de consolidar el vincle nacional i de classe per aconseguir el millorament dels mercantils, Luque remarcava el paper unitari que havia simbolitzat Ferrer i evidenciava les desavinences entre el CADCI i el FUTM, les dues organitzacions del sector que aquell any realitzaven per separat l'homenatge al malaguanyat Ferrer. Sense més, després d'escoltar Aznar la comitiva del CADCI dipositava rams sobre la tomba de Jaume Compte on tancava l'homenatge. Per la seua part, el Front Únic recordava Ferrer com “l'excel·lent lluitador

---

⁸⁴ LA HUMANITAT... 28 d'abril de 1936, any V, núm. 1.303. P. 4.

⁸⁵ LA HUMANITAT... [any V]: 30 d'abril de 1936, núm. 1.305, p.3; 3 de maig de 1936, núm. 1.307, p. 3; 5 de maig de 1936, núm. 1.308. p. 3. ÚLTIMA HORA... 4 de maig de 1936, any II, núm. 170. P. 3. LA VANGUARDIA... 5 de maig de 1936, any LV, núm. 22.509. P. 10.

⁸⁶ LA HUMANITAT... 5 de maig de 1936, any V, núm. 1.308. P. 3.

en pro dels interessos de la nostra classe” que “sempre i en tot moment estigué al costat” del FUTM⁸⁷. Les discrepàncies entre les dues entitats mercantils que comptaven amb una direcció d’orientació marxista semblaven irreconciliables durant aquella primavera i en el fons, responien al conflicte entre els sectors propers al Comitè d’Enllaç i el POUM. El posicionament del CADCI l’exposava Luque als seus articles⁸⁸. Per a l’entitat controlada per la MOMC i baluard polític del PCP, el Front Únic dirigit per Jordi Arquer “canviava la seva fisonomia d’unitat d’acció per organització amb intencions de nova central sindical” afí al POUM que, per les seues “apetències polítiques, intentava embolcallar-nos en una maniobra que atemptava contra els interessos del moviment obrer. Qui no coneix el POUM? Enemic de la III Internacional, enemic de la URSS encara que dirigeix els seus atacs a Stalin i als dirigents del gran país on s’edifica el Socialisme. Enemic de la unitat obrera; la seva maniobra de convertir el FUTM en una central sindical més, dividint més encara el moviment de casa nostra. Enemic del Front Popular. Enemic de totes, absolutament totes les forces obreres, la CNT, la UGT, el PCC, el PSOE, la USC, etc., etc., i enemic del CADCI; les proves estan a l’abast de tots avui”. Segons la MOMC, això era el que motivava al FUTM a absorbir al CADCI i el que s’amagava darrere dels esforços per obligar al CADCI a secundar una vaga mercantil des del mateix 16 de febrer, quan el Centre encara estava clausurat. Per aconseguir-ho havia orquestrat una campanya difamatòria a la premsa contra l’entitat i els seus dirigents⁸⁹ acusant-los, en paraules de Luque, de “traïdors i venuts, arribant la passió a *l’atropell* personal dels nostres militants i a la provocació constant [...] un ambient d’hostilitat contra el CADCI”. Segons Luque, l’estratègia del POUM per controlar sindicalment l’àmbit de la dependència mercantil buscava dividir la unitat obrera i de retruc fragmentar el Front Popular. Preveient-ho, tant el CADCI com l’UGT s’havien retirat d’un Front Únic que declarava comptar amb el suport de 150.000 mercantils, molts d’ells treballadors de fora

---

⁸⁷ LA HUMANITAT...3 de maig de 1936, any V, núm. 1.307. P. 3.

⁸⁸ JUSTÍCIA SOCIAL—OCTUBRE... [any I, 1936]: 3 de juliol, núm. 1, p. 7; 17 de juliol, núm. 2, p. 2.

⁸⁹ La campanya pública de desprestigi s’inicia amb els acords del Consell Directiu del FUTM a l’abril: “no assistir a les reunions convocades pel CADCI per la readmissió dels acomiadats [...] no fer cap vaga amb la intervenció del CADCI ja que, a més de no pertànyer al FUTM, els seus dirigents s’han retirat [...] del moviment pro presentació immediata de noves bases de treball que caducaren el 31 del passat desembre i que, en la confecció del projecte, discutit per totes les entitats del FUTM, col·laboraren aquests mateixos element ara contraris [...] Que el FUTM les presenti pel seu compte sense la intervenció dels actuals dirigents del CADCI els quals seran responsables davant els seus associats i del proletariat mercantil general, de la seva actuació contrària als interessos del nostre ram i deslleials vis a vis del FUTM [...] Que si el dia de la celebració del proper míting del FUTM per donar a conèixer com han quedat redactades les noves bases i anunciar el dia de presentar-les als Jurats Mixtos, el CADCI no s’ha reintegrat al moviment siga feta pública amb tot detall l’actuació dels dirigents del CADCI en aquest afer”. LA HUMANITAT... 25 d’abril de 1936, any V, núm. 1.301. P. 3.

de Barcelona⁹⁰. Les crítiques llençades pel dirigent del PCP cal emmarcar-les en un context en que les organitzacions del Comitè d'Enllaç buscaven reproduir el procés d'unificació orgànica en l'àmbit sindical, fet que, com analitzarem, conduiria a la integració dels sindicats autònoms marxistes dins una UGT que estava encaminada a constituir-se en el sindicat unificat, en "l'instrument sindical" del PSUC⁹¹. Així doncs, és en aquest context en que, coincidint amb l'assenyalat per l'historiador Martínez Fiol, s'inicià el discurs *antipoumista* de les organitzacions que acabarien formant el PSUC amb objectiu "deslegitimar el POUM com a referent unificador del marxisme català i espanyol"⁹².

Tres dies després de l'homenatge a Ferrer Álvarez, el 6 de maig de 1936, el CADCI presentava a la Sala de Columnes del seu estatge social el projecte de bases de treball dels rams del Major, Detall, Film i Alimentació. Una sala atapeïda escoltava les intervencions d'Àngel Gutiérrez, president d'Organització i Treball, Lluís Álvarez, delegat al FUTM pel Gremi del Detall durant la vaga de 1933, i Victorià Aguilar, Josep Malfeito i Francesc Albiol, presidents dels gremis d'Alimentació, Detall i Major respectivament⁹³. Aznar tancava els parlaments afegint-hi que l'únic interès del Centre era estar "al servei dels treballadors i obtenir la victòria de la classe mercantil". Per aconseguir-ho es plantejarien les vagues que foren necessàries i es dirigirien tots els esforços per a que les noves bases "representin un nou triomf de la classe treballadora"⁹⁴. L'assemblea decidia demanar el compliment dels laudes de 1933, la renovació dels Jurats Mixtos i el reingrés de tots els acomiadats.

El 23 de maig es tornava a convocar als socis i a la dependència mercantil en general per debatre el projecte de bases i acordar l'estratègia a seguir per presentar-les, fet que segons Aznar implicaria mantenir "una lluita forta" amb la patronal per a la que el Centre, "dirigit per treballadors mercantils", estava preparat i ho estava perquè la direcció de la MOMC havia canviat l'ordre tradicional del procediment a seguir que abans estava sota control "d'uns senyors que no representaven ni sentien les ànsies dels

---

⁹⁰ DURGAN, Andrew. *Sindicalismo y marxismo en Cataluña 1931-1936. Hacia la fundación de la Federación obrera de Unidad Sindical*. Dins la revista HISTORIA SOCIAL. València: Fundación Instituto de Historia Social, UNED, núm. 8, tardor de 1990. Disponible en: [jstor.org/stable/40340249](http://www.jstor.org/stable/40340249) (darrera consulta 08-11-2016). P. 42.

⁹¹ Segons paraules de Joan Comorera citat per BALLESTER, op. cit., 1997, p. 3.

⁹² MARTÍNEZ FIOL, David. *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010. P. 197. Sobre el procés d'unificació sindical veure DURGAN, op. cit., 1990, p. 29-45

⁹³ La participació de Gutiérrez, Álvarez i Albiol en la vaga de 1933 els costà l'expulsió o l'amonestació del Consell Directiu del Centre en abril de 1934. Tots tres, juntament amb Aguilar, pertanyien a la MOMC i estigueren a la Seu del CADCI el 6 d'Octubre. Consulteu l'apartat 2.8 de la Segona Part.

⁹⁴ LA HUMANITAT... 8 de maig de 1936, any V, núm. 1.311. P. 3.

treballadors”. Ara el model per obtenir la victòria era el de juliol de 1933: conformar la unitat d’acció entre les entitats que aprovaren el projecte dissenyat pel CADCI. Per això proposava, coincidint amb la FET, la creació d’un front únic com el que havia donat la victòria en novembre de 1933, un front on “cap de les entitats que el componguin no hagi d’abdicar dels seus principis i sí solament unir-nos per a fer triomfar les bases que en aquests moments representen les nostres aspiracions”. Aznar tornava a evidenciar el conflicte amb el FUTM a qui recriminava haver desatès als socis mentre durà la clausura del Centre després d’Octubre, haver exclòs al CADCI en la redacció de les noves bases i haver qualificat als socis “d’assassins del bé comú i d’afiliats a Falange Espanyola” durant un míting del FUTM on se’ls arribà a agredir. Les crítiques provocaren que els socis representants del Front Únic que assistien a l’assemblea sol·licitaren la intervenció d’Arquer. En arribar, el dirigent del FUTM desmentia públicament que l’organisme fos la central sindical del POUM i demanava l’ingrés al Front del CADCI per assolir “la conjunció d’esforços de tots els treballadors mercantils”. Al finalitzar l’acte, les dues entitats acordaven presentar conjuntament les bases un dia després de la seua aprovació en l’assemblea de socis que el CADCI celebraria el 26 de maig i s’instava a que FET i FUTM acordaren l’estratègia per estendre-les a la resta de Catalunya⁹⁵.

A pesar d’aquest acord inicial es continuava discrepant sobre el moment idoni per convocar la vaga. Segons Luque, el CADCI volia “crear les condicions necessàries per a un triomf sorollós, com no haurien assolit mai cap branca de la família obrera”, per això era partidari de fer-la a l’octubre. N’esgrimia dues raons: al juny la patronal tenia “una major resistència per ser final de temporada” i de cara a la tardor es podia organitzar i preparar als mercantils per anar a la vaga reforçant la campanya que els socis estaven fent a les empreses per demostrar els incompliments de les bases. Alhora, es continuaria amb la campanya pel reingrés dels acomiadats d’Octubre, iniciativa primordial per l’entitat que permetria “assolir un èxit a l’ànim dels mercantils, la confiança en ells mateixos i la predisposició a la lluita”. Per a Luque, els bons resultats de les dues campanyes es verificaven amb l’augment en les afiliacions a l’entitat que en tan sols un mes havia passat de 15.000 a 18.000 associats⁹⁶.

Aquesta estratègia la detallava el Consell Directiu durant l’assemblea del 26 de maig en què s’enllestiren les esmenes a les bases que s’havien addicionat a les del FUTM, es ratificava l’acció conjunta amb el Front Únic i, malgrat el posicionament de la direcció, els socis votaven anar a la vaga immediata, decisió que tractarien d’apropiar-se un sector

---

⁹⁵ LA HUMANITAT... 26 de maig de 1936, any V, núm. 1.326. P. 3 i 9.

⁹⁶ JUSTÍCIA SOCIAL—OCTUBRE, op. cit., 17 de juliol de 1936, p. 2.

Segons el Cens Electoral Social publicat el 3 de juliol de 1936 per la Generalitat, el CADCI arribava als 14.465 associats i el FUTM als 9.867. BOGC... 3 de juliol de 1936, any IV, núm. 185. P. 72-99. Analitzats per DURGAN, op. cit., 1990, p. 42.

de socis militants del POUM⁹⁷. Una setmana després, el 3 de juny, es defensaven els laudes en els Jurats Mixtos. El dia 10, les noves bases eren distribuïdes entre els socis unes hores abans de l'assemblea conjunta entre FUTM i CADCI al *Gran Price*, amb la presidència formada per Vilella, Arquer, Aznar, Albiol, Castells i altres membres del comitè de bases conjunt. Aquella nit, Aznar denunciava la negativa de la patronal a negociar amb els sindicats. Assistents i representants dels mercantils coincidien: es declarava per aclamació la vaga general mercantil per al dia 18 de juny i s'elegia al comitè de vaga⁹⁸. A partir d'aquest dia s'intensificaren els esforços per aconseguir que la vaga fos secundada pel màxim de treballadors mercantils. El dia 14 es convocava un altre míting conjunt al *Gran Price* per informar de l'evolució de la tramitació de les bases on participaren Arquer i Girós pel FUTM i Aznar, Albiol i Gutiérrez pel CADCI. A l'endemà, el Centre de Dependents de Badalona celebrava l'acte informatiu sobre la vaga al Cinema Victòria on, a més d'Arquer i d'Aznar, intervingueren els representants de les organitzacions que recolzaven l'aturada: Jaume Moreno pels mercantils de Badalona, Josep Vila pel Sindicat d'Empleats i Tècnics de Sabadell i Francesc Olivé per la FET de Terrassa⁹⁹.

Els dies 16 i 17 el Comitè de Vaga negociava amb els representants patronals a la Conselleria de Treball sota mediació del director general de Treball. Com explicà Aznar al míting del *Price* de la nit del 17, el Comitè es trobava davant “la tasca obstruccionista de la representació patronal”, una patronal que, segons Arquer, pretenia rebaixar encara més els jornals i solament deixava obert el camí d'una vaga indefinida. La lluita dels mercantils començava després del míting i coincidiria amb altres vagues com la iniciada

---

⁹⁷ El grup ja havia tractat de capitalitzar la decisió del dia 23, Luque s'hi referiria dient “aquests acords d'unitat en la lluita eren contestats encara als dos dies amb una nota a «La Humanitat» de l'irresponsable grupet del POUM en el CADCI, amagats sota la bandera del FUTM que deia: [...] Després de la gran victòria assolida en l'assemblea del passat dissabte pels partidaris del FUTM, ja que en ella triomfaren punts transcendents del nostre programa, com és el més important l'haver aconseguit que el Cadci vagi conjuntament amb el FUTM a la presentació de les bases de treball, a aquest grup li plau manifestar amb veritable satisfacció aquesta nova posició adoptada pel nostre Centre”. JUSTÍCIA SOCIAL—OCTUBRE... 17 de juliol de 1936, any I, núm. 2. P. 2. Nota publicada a LA HUMANITAT... 26 de maig de 1936, any V, núm. 1.329. P.9.

Sobre la possible influència del grup del POUM en la decisió d'anar a la vaga immediata veure DURGAN, op. cit., 1988, p. 320.

⁹⁸ A més d'Arquer pel FUTM, intervingueren, pel CADCI, Albiol, Àlvarez, Luque i Josep Vila, Soler, Cots, Peut, Espré, Rovira, Malmó i Martí Mateu per la resta d'organitzacions i empreses convocants (La Humanitat, 11-06-1936). Sobre l'assemblea i la convocatòria de vaga consulteu: LA HUMANITAT... [any V]: 28 de maig de 1936, núm. 1.328, p. 3; 9 de juny de 1936, núm. 1.338, p. 3; 11 de juny de 1936, núm. 1.340, p. 3 i 8. ÚLTIMA HORA... 10 de juny de 1936, any II, núm. 202. P. 3.

⁹⁹ LA HUMANITAT... 13 de juny de 1936, any V, núm. 1.342. P. 3. ÚLTIMA HORA...13 de juny de 1936, any II, núm. 205. P. 4.

pels treballadors d'arts gràfiques el dia 16; amb l'organització de l'Olimpíada Popular que tindria les oficines centrals instal·lades al tercer pis de l'edifici del CADCI, una de les entitats promotores; i amb les reunions a la Seu de les entitats polítiques i socials perjudicades pels fets d'octubre que reclamaven indemnització¹⁰⁰.

Des d'aquella mateixa nit del dia 17, l'oficina central del comitè de vaga quedà instal·lada al despatx del Consell Directiu del CADCI. El Centre, a més de ser entitat organitzadora, tenia a alguns dels seus màxims dirigents formant part del Comitè: Aznar, Àngel Gutiérrez, Lluís Àlvarez, Francesc Albiol i Josep Malfeito. L'aturada començà a quarts d'una de la nit del dia 17, una vegada finalitzada l'assemblea del *Price*. Els quiosqueres i els xarcuters dels bars dels carrers Pelai, Nou i Rambles tancaven els negocis acompanyats de centenars d'encuriosits que volien veure l'inici de l'aturada dels dependents. Davant l'alarmisme per la manca d'abastiment a la ciutat, les entitats convocants garantiren el funcionament habitual dels mercats que depenien de l'ajuntament, a excepció de les botigues interiors, així com el dels establiments més menuts de queviures (peix, carn, llet, cansalada) que sovint eren despatxades pels seus propietaris.

A les 7 del matí del dia 18, començaren a eixir des de la Seu del Centre els 500 comitès d'empresa que s'encarregarien dels piquets, d'informar del decurs de la vaga als companys de treball i al Comitè, i de verificar el tancament dels comerços que a primera hora ja era total en els grans magatzems com Jorba, El Àguila o El Siglo. Aquell mateix dia es certificava l'èxit de l'aturada que anaven a seguir més de 80.000 dependents i empleats mercantils de la ciutat de Barcelona i 20.000 de la província¹⁰¹. Els vaguistes

---

¹⁰⁰ Sobre les reunions del Comitè prèvies a la vaga i el míting al *Price* del dia 17 deure LA HUMANITAT...18 de juny de 1936, any V, núm. 1.347. P. 7. La vaga d'Arts Gràfiques pel desplegament de les bases del sector durà cinc dies i, segons la FOUS, fou secundada per gairebé la totalitat dels treballadors d'arts gràfiques comarcals i el 85% dels de Barcelona. DURGAN, op. cit., 1990, p. 41-42.

Sobre la participació de la Secció d'Esports i Excursionisme en el Comitè Català pro-Esport Popular i el posterior Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular veure PUJADAS, *Xavier* i SANTACANA, Carles. *L'altra Olimpíada, Barcelona'36*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2006. Sobre la col·laboració del CADCI, cessió d'espais i col·locació de la pancarta a la façana de la Seu (al damunt de l'impacte de les bombes de 1934) i l'allotjament dels esportistes (mediació per obtenir el lloguer de l'antic edifici del Banc d'Espanya), consulteu també: *Expedient 5 d'Oficines, Olimpíada Popular*. Barcelona: 28 d'abril a 13 de juliol de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 12.

Sobre la formació del Comitè d'Entitats Perjudicades pels Fets d'Octubre (CADCI, PSOE, Federació Local de Sindicats de Sabadell, Casal d'Esquerra-Estat Català del districte IV), domiciliades a la Seu del CADCI, en que Aznar representaria al Centre i a EC, veure: LA HUMANITAT... [any V]: 23 de maig de 1936, núm. 1.324, p. 8; 26 de maig de 1936, núm. 1.326, p. 5. LA VANGUARDIA... [any LV]: 19 de maig de 1936, núm. 22.521, p. 13; 26 de maig de 1936, núm. 22.527, p.8; 29 de maig de 1936, núm. 22.530, p. 6.

¹⁰¹ DURGAN, op. cit., 1990, p. 41-42.

demanaven la implantació de la setmana de 40 hores i la de la jornada intensiva de 6 hores durant l'estiu; el descans dominical; la creació d'un carnet professional i de les caixes contra l'atur forçós i de compensació familiar; una nova escala de salaris; i la igualtat del salari de la dona a igualtat de treball. En poques hores aconseguien la paralització de l'activitat comercial a la capital i a Badalona, Sabadell, Terrassa, Mataró, Manresa, Mollet i Vilanova i la Geltrú. Al port de Barcelona, tot i que la càrrega i descàrrega de bucs continuava, deixaven de funcionar les cases consignatàries i els agents de duanes, aconseguint que no es realitzara cap tràmit que no fos urgent. Des d'aquell moment, enfront de les portes del CADCI, es concentrarien els mercantils per conèixer l'evolució de la vaga i de les negociacions, informació que s'anava detallant a les pissarres instal·lades a la façana i al vestíbul.

La duresa de l'aturada sorprenia a les autoritats i a la patronal. La nit del 17, immediatament després de la convocatòria de vaga, des de la Comissaria General d'Ordre Públic dependent de Governació, s'activà un pla de seguretat per assegurar la protecció dels botiguers, dels vehicles que entraven mercaderies a la ciutat i l'obertura d'alguns establiments i indústries. Per fer-ho s'arribarien a desplegar per tots els districtes més de 4.000 efectius que incloïen les patrulles de Guàrdia d'Assalt i Guardia Civil i els retens de guàrdies de seguretat muntada al Centre de la ciutat (places Universitat, Espanya i Catalunya i Porta de la Pau). Com havia passat durant la vaga de 1933, es repetiren els enfrontaments entre les forces d'ordre públic i els vaguistes pel centre de la ciutat amb càrregues a les Rambles i al carrer Pelai que acabaren amb nombroses detencions¹⁰². Al tercer dia, les autoritats obligaven a l'apertura dels comerços sota pressió policial provocant l'augment de la contundència de les accions dels vaguistes que comptaven amb la col·laboració dels Grups d'Acció del POUM¹⁰³. El conseller de Governació anunciava per ràdio multes de 1.500 ptes. per a tots els propietaris que no justificaren el tancament dels comerços i per als treballadors que infringiren coaccions. La nota anava acompanyada d'un reforç de 200 vehicles requisats pel parc mòbil de la

---

¹⁰² Per la premsa coneguem algunes de les detencions: el 22 de juny foren detinguts Joan Nebot, Horaci Botella, Joan Sanmiquel, Leonard Fernández, Juli Monsons, Miquel Vila Pallarés i dos vaguistes més que tiraven petards seguits de trets a la Via Laietana i Arc de Triomf; el 23 de juny és detingut Fritz Martin, ciutadà alemany que filmava les càrregues al carrer Pelai, 8 vaguistes són detinguts al matí front a una perruqueria de Rius i Tauler i 5 més a la tarda "intentaven coaccionar als tripulants del vapor "Ebro" amarrat al port. El darrer dia de vaga, el 26 de juny, Aznar manifestaria que encara hi havien set o huit detinguts i que no es reprendria el treball fins que no fossin alliberats. LA HUMANITAT... [any V]: 23 de juny de 1936, núm. 1.350, p. 7; 24 de juny de 1936, núm. 1.351, p. 3. LA VANGUARDIA... [any LV]: 24 de juny de 1936, núm. 22.552, p. 6.; 27 de juny de 1936, núm. 22.555, p. 8.

¹⁰³ DURGAN, op. cit., 1988, p. 320. Segons l'autor, s'hauria detingut i perseguit molts d'aquests militants que participaven en els piquets dels treballadors mercantils i d'Arts Gràfiques.

policia i la suspensió del míting conjunt que les entitats mercantils havien de realitzar a la Monumental. A última hora de la vesprada, una vegada finalitzada l'assemblea que organitzava el Comitè de Vaga, la policia es traslladà a l'edifici del CADCI per fer retirar la pissarra que informava els vaguistes de l'acte que s'havia de celebrar a la plaça de la Monumental. Mentrestant, continuaven les reunions entre el Comitè i la patronal a la Conselleria de Treball, sota la mediació del conseller de Treball, Martí Barrera, i del seu secretari Jaume Cardús, ex-president del CADCI. La premsa vinculada al Govern començava a acusar als mercantils de deslleials amb el Front Popular i cridava als “obrers a la reflexió [...], a que meditin bé des del punt de vista els seus interessos de classe”¹⁰⁴. Lluís Luque referiria com aquest posicionament contrari a la vaga provocà que un sector d'ERC i un altre de la patronal recolzessin al FUTM durant les negociacions en detriment del CADCI, per intentar trencar la unitat del moviment vaguístic i afeblir al Govern *frontpopulista* que estava sent durament criticat per Arquer a les seues intervencions¹⁰⁵.

El dimarts 23, sisè dia de vaga, el Sindicat Mercantil de Lleida iniciava la vaga en solidaritat amb els dependents de Barcelona i coincidint amb l'esgotament del termini de negociació dels laudes. Al vestíbul de l'edifici del CADCI es continuava amb la recollida de donatius per auxiliar als companys detinguts i empresonats durant la vaga que s'havia iniciat la vespra. Des del balcó, una pissarra anunciava: “la suggerència del conseller de Treball ha estat rebutjada per la Patronal. En vista d'això, companys, visca la vaga!”¹⁰⁶. A mig matí el Comitè de Vaga es reunia amb els diputats Aznar, Jaume Comes de l'USC, Joaquim Maurin del POUM, Miquel Valdés el PCC, Josep Calvet i Pau Padró de la Unió de Rabassaires. Alguns d'ells acompanyarien al Comitè durant l'entrevista amb el president Companys en què Aznar tornaria a reiterar que la vaga en cap cas era una maniobra contra el Govern sinó que era una acció de força reivindicativa que responia al conflicte capital-treball. Per això, el Comitè acceptava la proposta del conseller de Treball per resoldre la vaga que consistia en formar una ponència de sis membres de cada delegació (obrers i patronal) que acabarien de discutir els punts en desacord: salaris, horaris i acomiadaments. A la tarda es convocava un nou míting al *Gran Price* en que els diputats dels partits obreristes feien públic el suport a la vaga mercantil incorporant-se a la direcció del moviment.

El 26 de juny a la façana del CADCI s'hi podia llegir: “avui, últim dia de vaga, l'atur ha d'ésser absolut”. Després de nou dies, la patronal pressionada per la Generalitat accedia a la majoria de les reivindicacions del FUTM i del CADCI: es restablien les bases

---

¹⁰⁴ LA VANGUARDIA... 20 de juny de 1936, any LV, núm. 22.549. P. 3-4.

¹⁰⁵ JUSTÍCIA SOCIAL—OCTUBRE... 17 de juliol de 1936, any I, núm. 2. P. 2.

¹⁰⁶ LA HUMANITAT... 24 de juny de 1936, any V, núm. 1.351. P. 3.

de treball de 1933, s'augmentava un 7% el salari dels treballadors mercantils del Major i del Detall; s'imposava el descans dominical i la setmana de 44 hores en el sector del Major i de 47 en el del Detall; s'estipulaven noves vacances; es creava un cens i un carnet professional obligatori; s'establí una borsa de treball controlada pel Jurat Mixt de cada ram, una caixa contra l'atur forçós i una altra de compensació familiar; i s'impedia l'acomiadament dels mercantils des de la presentació de les bases de treball fins a l'aprovació del nou règim de treball establert. A tres quarts de dotze de la nit, els mercantils esperaven l'inici de "l'assemblea de la victòria" a l'Olímpia i als carrers circumdants, atenent als altaveus col·locats a les finestres del teatre. Després d'escoltar els punts del pacte amb la patronal, l'assemblea, preguntada per Aznar, el ratificava per aclamació i aprovava un termini de set dies més per a que la ponència del Comitè tancara l'acord¹⁰⁷. Les bases definitives serien publicades al Butlletí Oficial de la Generalitat el 13 de juliol¹⁰⁸.

El nou triomf dels mercantils, a més d'evidenciar la utilitat de la unitat sindical feia palès el protagonisme que havien aconseguit dins del sector les dues organitzacions mercantils. D'altra banda, el triomf del FUTM i del CADCI posava de manifest l'existència d'un moviment obrer fort controlat pels sindicats autònoms en sectors laborals on la CNT no hi tenia una representació majoritària. Tant el POUM com els partits del Comitè d'Enllaç tractarien de capitalitzar la victòria per obtenir un rèdit polític. El POUM presentaria la vaga mercantil com l'exemple a seguir per tots els sectors que s'havien vist defraudats pel Front Popular i les tàctiques moderades dels socialistes i comunistes oficials¹⁰⁹. Les organitzacions del Comitè d'Enllaç, els partidaris del veritable Front Popular com els anomenaria Luque al seu article, aconseguien imposar la solució de les forces obreres, "les úniques que interpreten autènticament aquest Front", per aconseguir la victòria mercantil. Posicionat del seu costat, el CADCI esdevenia clau en la resolució de la vaga, salvava la negociació i es reafirmava, tal i com deia Luque al títol del seu article: "amb el CADCI 100.000 treballadors mercantils cerquen un lloc en les avançades del gloriós moviment proletari"¹¹⁰.

---

¹⁰⁷ DURGAN, op. cit., 1988, p. 320-321. LA VANGUARDIA... 27 de juny de 1936, any LV, núm. 22.555. P. 8. LA HUMANITAT... 27 de juny de 1936, any V, núm. 1.354. P. 1, 7.

L'onze de juliol el comitè conjunt del CADCI i FUTM encarregat de la discussió de les bases del Major, Detall i Alimentació, havia tancat l'acordat però encara no les havia publicat, per això cridava a fer cas omís dels opuscles repartits per la patronal. LA VANGUARDIA... 11 de juliol de 1936, any LV, núm. 22.567. P. 6.

¹⁰⁸ BOGC... 15 de juliol de 1936, any IV, núm. 197. P. 485-499.

¹⁰⁹ Segons les notes publicades a *Justícia Social—Octubre* (op. cit., 17-07-1936) i *La Batalla* (23-6-36) recollides per DURGAN, op. cit., 1988, p. 321, i op. cit., 1990, p. 43

¹¹⁰ JUSTÍCIA SOCIAL—OCTUBRE... 17 de juliol de 1936, any I, núm. 2. P. 2.

1.2. Reorganització sindical: “Tot de cara a la guerra”

1.2.1. Davant el 18 de juliol

Gràcies a la contrastació de fonts hemerogràfiques i bibliogràfiques hem corroborat la participació dels socis del CADCI durant els Fets de Juliol a Barcelona. Sabem gràcies a la premsa que el 18 de juliol, en caure la nit i davant la confirmació dels rumors sobre l'alçament militar, els treballadors mercantils emplenaren a vessar les sales del Centre per formar els primers escamots destinats a sostenir la lluita als carrers i anar a la recerca d'armament. Les primeres requisites que els proveïrien de força armes curtes mentre es preparaven per a l'assalt a les casernes que els abastiria d'armes llargues. El diumenge 19, amb l'edifici tancat, els grups d'obrers que s'havien instal·lat davant del CADCI i del Sindicat de Transport i Metal·lúrgia de la CNT resistiren al foc de metralladora que els revoltats disparaven des de la cúpula del monument a Colón i les canonades que rebien des de sota d'aquest emplaçament. Les primeres baixes varen ocórrer mentre els obrers retrocedien fugint de l'atac cap a la plaça del Teatre on foren sorpresos pels trets dels rebels situats en el terrat d'un dels edificis de la plaça. Fou aleshores quan les forces obreres repartides per la Rambla es reorganitzaren juntament amb guàrdies d'assalt per combatre als militars aquarterats a les Drassanes i a les tropes d'artilleria de la Mestrança. La primera victòria dels obrers fou impedir la sortida de les tropes per secundar l'ofensiva facciosa. Mentrestant, els socis s'anaren concentrant en la Casa del Poble, al número 7 del carrer Primer de Maig, on rebieren l'ordre del Comitè d'Enllaç d'ocupar-se dels serveis de vigilància i proveïments¹¹¹. Segons Just Casas, com a resultat dels combats hi hagueren 594 víctimes mortals i ferides entre els dies 19 i 26 de juliol. D'entre les que s'ha pogut resseguir la seua afiliació política i sindical, Casas identifica a

---

¹¹¹ TREBALL... 22 de juliol de 1936, any I, núm.2. P.3.DIARI DE BARCELONA. ESTAT CATALÀ. FULL EXTRAORDINARI GRATUÏT. Barcelona: 22 de juliol de 1936, any 145, p. 6; LA VANGUARDIA... 22 de juliol de 1936, any LV, núm. 22.575, p.1. La participació de socis del CADCI en la Mestrança la recull també l'òrgan de Falange: “fuera [de la Maestranza] está la pléyade de carabineros, el sinfín de horteras del CADCI y los energúmenos de la FAI y gentes de Asalto”. SOLIDARIDAD NACIONAL. DIARIO DE LA REVOLUCIÓN NACIONAL SINDICALISTA. Barcelona: 18 de juliol de 1939, any II, Època 2a, núm. 134, p. 11. Un mes abans, el diari falangista publicà la detenció d'“Enrique Obrador Grases que en julio de 1936, se presentó en el Centro de Dependientes donde cogió un fusil e hizo fuego contra el cuartel de Atarazanas y el edificio de Oficinas Militares; en este último se hicieron prisioneros a varios jefes y oficiales, matando a algunos de ellos a cuchilladas en el mismo edificio y el resto fue conducido al Centro de Dependientes donde también fueron asesinados”. SOLIDARIDAD NACIONAL... 6 de maig de 1939, any II, Època 2a, núm. 73. P. 5.

quatre membres del CADCI: Josep Avilés Escudero; Josep Ferrer Nadal; Guillem Elduayen, soci del Centre i vicepresident de la Confederació de la Indústria del Taxi; i Claudi Emili Fournier Canela, el dirigent del PCP que participà en la defensa del CADCI el 6 d'Octubre resultà ferit a la plaça Catalunya el mateix 19 de juliol¹¹².

El dia 21, el Comitè d'Enllaç publicava el primer número del seu diari portaveu, *Treball*, on proclamava que gràcies “al triomf de la classe treballadora”, el 19 de juliol s'havia convertit en l'epíleg del 6 d'Octubre. La defensa obrera de Barcelona durant aquells tres dies havia definit quin era el camí d'acció revolucionària a seguir “pels companys d'altres països” que estaven amenaçats pel feixisme i ho feia agafant el testimoni de la revolució octubrista: “sense Octubre no haguera estat possible el nostre triomf d'avui. La unitat obrera, gran experiència d'aleshores, ha estat l'instrument que ha fet esclafar totalment l'organització militarista de les forces del feix”¹¹³. La unificació dels quatre partits que conformaven el Comitè (USC, PCC, PCP i la Federació Catalana del PSOE, exceptuant el seu sector *prietista*) es precipitava davant la situació d'emergència i l'intent anarco-sindicalista de monopolitzar la resposta popular a l'alçament¹¹⁴. La fusió s'anunciava en la primera plana de *Treball* el dia 23: es dissolia el Comitè d'Enllaç amb la creació del PSUC, partit adherit a la Internacional Comunista. El front antifeixista es reflectia també en la voluntat de les organitzacions sindicals marxistes i socialistes afins als partits membres del futur PSUC d'arreglar-se sota les sigles de la UGT catalana. Una renovada regional d'UGT amb orientació *tercerista* que havia estat refundada pel secretariat elegit a principis de juny encapçalat per Antoni Sesé i Josep Del Barrio, tots dos provinents del PCC¹¹⁵. Per als partits del Comitè, la unitat marxista i socialista havia quedat segellada en el mateix moment en que les “milícies feien front a l'exèrcit feixista sediciós”¹¹⁶. Octubre seguia sent un element clau en el discurs de les organitzacions obreres que estructuraven un nou context polític després dels Fets de Juliol.

El CADCI es reobria el dimecres 22 de juliol demostrant una congruència plena amb l'estratègia política i militar definida encara aquell dia pel Comitè d'Enllaç. D'una

---

¹¹² CASAS SORIANO, Just. *Els Fets de Juliol de 1936 a Barcelona. Els protagonistes i les víctimes*. Barcelona: Base, 2016. P. 155-156, 162, 181, 184, 453, 468, 472, 473.

¹¹³ TREBALL...21 de juliol de 1936, any I, núm. 1, P. 2. La Comissió Pro-Treball s'encarregaria d'organitzar assemblees informatives prèvies a la publicació del diari “que ha d'ésser l'òrgan defensor dels interessos de la classe obrera i camperola de la nostra terra”. El dia 7 de juliol se'n realitzava una a la sala d'actes del CADCI on és convocat de delegat del Gremi de Viatjants i Corredors del Centre. *Carta al Sindicat de Viatjants Corredors de la Comissió Pro “Treball”*. Barcelona: 5 de juliol de 1936. ANC. Fons 1-886/ Llei 21 del 2005 de restitució a la Generalitat de Catalunya. ANC1-886-T-8216.

¹¹⁴ MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 231.

¹¹⁵ BALLESTER, op. cit., 1997, p. 3. MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 227-228.

¹¹⁶ TREBALL... 21 de juliol de 1936, any I, núm. 1. P. 1.

banda, les oficines del Centre estaven bolcades en l'allistament dels voluntaris mercantils a les milícies antifeixistes. L'acció, acompanyada de crides radiofòniques, aconseguiria enviar als 100 primers socis inscrits en la columna sortida cap a Saragossa l'endemà mateix i a 200 més el dia 24, 48 hores després de la reapertura¹¹⁷. D'altra, coincidint amb l'eixida del darrer contingent de socis, el Consell Directiu del Centre publicava i radiava una nota signada per Pere Aznar, en que es demanava a tots els afiliats exceptuant als milicians, la reincorporació al lloc de treball per tal d'accelerar la normalització de la vida civil. El Gremi del Film la repetia el dia 31 fent-la extensiva als dependents de les cases de cinema¹¹⁸. El CADCI reprenia així l'activitat sindical dirigint-se als 23.000 treballadors mercantils dels diferents rams afiliats a l'entitat, filiació que es trobava en augment exponencial des de la recuperació de l'activitat després de la repressió d'Octubre¹¹⁹.

Per copsar la rellevància assolida pel CADCI just abans del dia 18 i el paper que juguen els seus afiliats durant els dies de combat en les empreses, hem de fixar-nos en una altra nota publicada el dia 24 a *Treball* i al *Diari de Barcelona*, òrgan d'Estat Català. S'hi feia ressò de la intervenció de la Generalitat de diferents empreses de subministrament elèctric: *Energía Eléctrica de Catalunya, Riegos y Fuerza del Ebro, Catalana de Gas y Electricidad i Cooperativa de Fluid Elèctric*. L'ordre donada pel Conseller de Governació Miquel Guinart, fou precedida per la reunió entre ell i els representants de les organitzacions sindicals que havien assegurat el subministrament durant els Fets de juliol: CADCI; Sindicat de Tècnics; Front Únic de Treballadors de les Empreses d'Aigua, Gas i Electricitat; Sindicat Regional de Llum i Força de Catalunya; Societat d'Empleats i Obrers de les Empreses d'Aigua, Gas i Electricitat de la UGT¹²⁰. Els sindicats es comprometien a continuar garantint els serveis demanant als treballadors que es mantingueren als seus llocs de treball i que reingressaren aquells que l'havien abandonat. A més, el Sindicat Regional de Llum i Força ordenava formar immediatament comitès de control "en aquelles Centrals on no s'hi hagi organitzat" amb la finalitat d'establir "una

---

¹¹⁷ TREBALL... [1936, any I]: 22 de juliol, núm.2, p. 6; 24 de juliol, núm. 4. P. 4.

DIARI DE BARCELONA... 31 de juliol de 1936, any 145, núm. 148. P. 7.

¹¹⁸ TREBALL... [1936, any I]: 24 de juliol, núm. 4, p. 2; 31 de juliol, núm. 9. P. 2.

LA VANGUARDIA... 24 de juliol de 1936, any LV, núm. 22.577. P. 1. La crida del CADCI es publicava juntament amb la realitzada pels Sindicats Únics de la CNT de Barcelona.

¹¹⁹ BALLESTER, David. *El plet del CADCI: el sindicalisme nacionalista en la cruïlla de la Guerra Civil*. En *Revista de Catalunya*. Barcelona: Fundació Revista de Catalunya, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, núm. 167, 2001. P. 36. Sobre les dades d'afiliació consulteu l'apartat següent del capítol.

¹²⁰ DIARI DE BARCELONA... 24 de juliol de 1936, any 145. P. 6.

TREBALL... 24 de juliol de 1936, any I, núm. 4. P. 5.

rigorosa vigilància per evitar qualsevolga acte de sabotatge que poguessin intentar aquells elements desafectes a la situació”¹²¹.

Aquest objectiu d’assolir el més aviat possible la normalització de la vida civil fou recollit també al Decret d’Intervenció d’Indústries promulgat per la Generalitat que era publicat a *Treball* el dia 24 i al *Butlletí Oficial* el dia 25. Amb la norma es disposava la intervenció del poder públic en l’àmbit industrial i es regulaven les funcions del Serveis d’Indústria de la Generalitat i del Comitè Permanent d’Indústria, l’ens a qui s’havien d’adreçar els delegats obrers designats pels comitès de control obrer en absència dels patrons¹²². Com analitzarem posteriorment, els treballadors mercantils afiliats al CADCI participaren en aquests primers comitès de control obrer d’empreses, cases comercials, indústries de guerra i cases intervingudes.

Si bé l’actuació dels CADCI davant el 19 de juliol no diferia de la realitzada per la resta d’organitzacions antifeixistes, el seu Consell Directiu l’utilitzaria posteriorment per avalar l’estratègia política definida pels dirigents de l’entitat. Els Fets de Juliol serviren per demostrar que el CADCI i els seus dirigents “són al seu lloc, no solament en el moment de lluita al carrer per a vèncer al feixisme sinó després de vençut aquest als carrers de Barcelona i pobles de Catalunya”¹²³. A partir d’aquest moment, l’entitat primera dels dependents mercantils s’haurà d’adaptar als paràmetres d’un context polític i social marcat pel conflicte bèl·lic que provocarà constants mutacions en l’estructura de l’entitat, en la seua activitat i en la seua estratègia sindical i política.

1.2.2. UGT– CADCI.

La unitat antifeixista sindical i el plet mercantil

La constitució del PSUC accelerà la fusió dels sindicats afins dins la UGT de Catalunya que durant la guerra civil esdevindrà la corretja de transmissió sindical de les seues directrius polítiques. Un factor contextual determinant hauria estat el procés de sindicació accelerat viscut per la societat catalana després de la derrota dels militars sollevats que provocaria la polarització de les organitzacions sindicals en la CNT i la UGT, les dues centrals hegemòniques. Les forces sindicals passarien a exercir tot un seguit de competències en els àmbits polític, militar, econòmic i social que queden

---

¹²¹ TREBALL... op. cit., 24 de juliol, p. 5.

¹²² BOGC... 25 de juliol de 1936, any IV, núm. 207. P. 706-707.

¹²³ *El CADCI, cabdill de 60.000 mercantils catalans, treballa i lluita incansablement*. TREBALL... 3 de juliol de 1937, any II, núm. 298, p. 6.

reflectits al Decret de Sindicació Obligatòria promulgat per la Generalitat el 27 d'agost¹²⁴. Decret que, segons Pere Gabriel, era fruit de les pressions que el govern havia rebut tant per part del binomi UGT-PSUC com de la CNT després del 19 de juliol. L'objectiu que portà al dictat de la norma era clar: *sindicalitzar* la societat per controlar-la i posar sota la responsabilitat de les dues grans organitzacions sindicals àmbits d'actuació que mai abans havien estat sota la seva dependència. A partir d'aquest moment, s'acomplia la voluntat de les dues centrals per esdevenir les forces hegemòniques del món sindical i es donava el primer pas per liquidar les organitzacions autònomes forçant-les al seu ingrés efectiu en una de les dues centrals. L'obligatorietat de sindicació feia tangible l'antiga aspiració de les organitzacions obreres de representar a tots els treballadors i, per extensió a tot el món laboral, a excepció dels treballadors que malgrat tenir carnet sindical restaven al marge de tota militància¹²⁵.

El 28 de juliol, un mes abans al dictat del decret, la UGT cridava als treballadors per assolir la unitat obrera. Al comunicat s'explicitava que s'havia aconseguit activar una col·laboració sistemàtica amb la CNT en "Llum i Força, Transport urbà i ferroviaris", i que, malgrat que en aquell moment era inviable una fusió amb la CNT per constituir una central sindical única, el que sí era possible era "la liquidació dels grups sindicals autònoms"¹²⁶. Per reforçar-ho, el Secretariat d'UGT anunciava les adhesions del Sindicat Regional de Llum i Força; Sindicat de Joiers i Argenters de Barcelona; Unió General de Sindicats Obrers de Catalunya —UGSOC—, sindicat afí a la USC; i de Federació Obrera Sindical de la Indústria Gastronòmica —FOSIG—. Ingressos que havien estat precedits pels dels sindicats comunistes de la Confederació General del Treball Unitari¹²⁷.

La FOSIG havia estat fundada a mitjans de gener de 1936 sobre la base del Sindicat de la Indústria Hostelera presidit pel dirigent del PCP Emili Vilaseca Juvé; de l'Artística Culinària de Barcelona i d'altres nuclis menors. Amb ramificacions a ciutats industrials com Sabadell o Manresa, comptava amb 8.000 afiliats en el moment de la seua adhesió. El Comitè Executiu estava dirigit per Antoni Bertran, cambrer militant del

---

¹²⁴ Decret disposant la sindicació obligatòria dictat el 27 d'agost. BOGC... 30 d'agost de 1936, any IV, vol. III, núm. 243. P. 1263-1264.

¹²⁵ GABRIEL, Pere. *Sindicalismo y sindicatos socialistas en Catalunya. La UGT, 1888-1938*. Dintre de *Historia Social*. València: UNED Alzira-València, Fundación Instituto de Historia Social, tardor de 1990, núm. 8. P. 65.
Sobre el procés de sindicació que capacitaria a la UGT per "cuestionar la tradicional hegemonía anarcosindicalista", veure: BALLESTER, David. *La UGT de Cataluña durante la Guerra Civil (1936-1939). "¿Un sindicato cara la guerra?"*. Dintre de *Studia Histórica, Historia Contemporánea*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2006, núm. 24. P. 37-38, 65. I també BALLESTER, op. cit., 1998, p. 284-287.

¹²⁶ TREBALL... 28 de juliol de 1936, any I, núm. 6, p. 5. Vegeu: BALLESTER, op. cit., 1997.

¹²⁷ BALLESTER, op. cit., 1997, p.7.

PCC que formaria part del Comitè Central del PSUC a partir de juliol de 1937. Un dels vocals del comitè executiu de la FOSIG pel pes del sindicat que dirigia era Vilaseca, aquest fet demostraria un cert predomini del PCP dintre de la nova Federació i explicaria en part la crida dirigida al CADCI el 29 de juliol de 1936¹²⁸. La FOSIG publicava aquest comunicat anunciant que ingressava a UGT “per responsabilitat revolucionària”. Es dirigia a tota la classe treballadora però especialment exigia al CADCI i a les organitzacions autònomes que imitaren el seu exemple i procediren a l’ingrés immediat a la central sindical, en cas contrari contreien “una greu responsabilitat en mantenir-se fora de la disciplina de les organitzacions sindicals”. Tota dilació en els acords conduents a formar un front compacte de la classe treballadora era “restar forces imprescindibles per esclafar definitivament l’enemic”¹²⁹. Com a resultat de la fusió, Vilaseca era nomenat responsable de la Secretaria de Relacions de la UGT i vocal de la FOSIG al Comitè de Catalunya¹³⁰.

Quatre dies després, el diumenge dia 2, a l’endemà mateix que els representants del CADCI i del FUTM es reunien amb el Conseller de Treball, Martí Barrera, per resoldre l’aplicació de les 40 hores setmanals en el ram mercantil, el CADCI celebrava l’assemblea extraordinària per discutir l’adhesió a la UGT¹³¹. D’entre els membres del Consell Directiu que presidien l’assemblea fou Aznar l’encarregat de pronunciar el discurs d’exhort principal. Si bé s’havia valorat la unificació abans del 18 de juliol, la lluita

---

¹²⁸ Sobre la fundació de la FOSIG i la incorporació com a dirigent d’Emili Vilaseca vegeu: MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 206; BALLESTER, op. cit., 1998, p. 100.

Al respecte del número d’afiliats a la FOSIG consulteu: BALLESTER, op. cit., 1997, p.7 i 16; i MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 206.

Sobre la participació al PSUC i a la Conselleria d’Economia dels dirigents de la FOSIG Antoni Bertran Súria, Manuel Trueba Mirones, Joaquim Puig Pidemunt i Andreu Salvatella Llorens, consulteu: BALLESTER, David. *Els anys de la Guerra. La UGT de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Columna, Fundació Josep Comaposada, 1998. P. 108.

¹²⁹ TREBALL, op. cit., 28 de juliol de 1936, p. 5; i DIARI DE BARCELONA... 29 de juliol de 1936, any 145, núm. 146, p. 10.

¹³⁰ Vilaseca havia participat junt amb Jaume Compte, Aznar, Cussó, Salvador Roca, Eudald Carbonell i Simó Llauneta, en l’acte constitutiu del PCP el 9 d’octubre de 1932. Vegeu MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 137. Segons Ballester, havia estat escollit vocal de la FOSIG el gener de 1936 i secretari del Sindicat de Cambrers al maig. Víctima d’un bombardeig a Lleida al maig de 1937, li fou amputada una cama. A finals de 1937, quan ja no era membre del Secretariat, substituï en la presidència de la FOSIG a Antoni Bertrán que s’havia incorporat al front. BALLESTER, op. cit., 1998, p. 100,106, 328 i 330.

¹³¹ TREBALL... 1 d’agost de 1936, any I, núm. 10. P. 4 i 6. LA HUMANITAT... 4 d’agost de 1936, any V, núm. 1.385. P. 2. L’horari s’implementava de manera urgent en els ram del Detall, Engreòs i Alimentació. Calia negociar la implantació de la jornada de 40 hores “a totes les activitats industrials, comercials i mercantils” que Treball havia establert per Decret el 25 de juliol, amb l’objectiu “d’orientar la política de treball de la Generalitat vers formes que recullin el nou ordre revolucionari i establin normes jurídiques que s’inspirin en els postulats proclamats per les classes treballadores”. BOGC... 26 de juliol de 1936, any IV, núm. 208. P. 738.

plantejada per la revolta dels feixistes, l'actuació conjunta dels militants del Centre i la UGT en defensa de les essències republicanes i l'evident necessitat de fer desaparèixer els sindicats autònoms, feia urgent la fusió. Segons Aznar, els 23.000 afiliats del CADCI garantien el paper decisiu del Centre en l'acció conjunta de la Regional d'UGT¹³². No era una afirmació gratuïta, Aznar havia aconseguit que es garantís la independència d'acció del Centre en una reunió prèvia amb els membres del Secretariat d'UGT. El CADCI no quedaria dissolt dintre de la Unió sinó que podria esdevenir l'eix aglutinador de les organitzacions mercantils arreglades dintre de la central sindical. Objectiu que quedà per definir abans de que s'efectués l'adhesió i que, segons Ballester, comportaria greus conseqüències en la relació entre el Centre i la UGT que acabarien afectant a l'estructuració i el funcionament del ram mercantil del sindicat¹³³.

Els socis decidien per aclamació entrar a la UGT. La ratificació de l'acord quedava posposada a una futura assemblea de votació en que s'haurien de modificar els estatuts de l'entitat. Malgrat que habitualment el mecanisme d'ingrés a la Unió era mitjançant la votació en assemblea extraordinària, l'ingrés per aclamació no era estrany, a més del CADCI altres organitzacions com ara el Sindicat Obrer de Joieria i Argenteria de Barcelona ho reproduïren¹³⁴. Posteriorment, durant la reunió celebrada el 30 de gener de 1937 per debatre la fusió de les organitzacions mercantils d'UGT, Aznar reconeixeria que l'ingrés es podria haver fet per acord del Consell Directiu però que s'havia convocat l'assemblea per fer propaganda d'UGT¹³⁵.

Durant l'assemblea del dia 2, la única oposició que es feu sentir fou la pronunciada pel soci Emili Losada. Per al militant del POUM, a l'acte, que es celebrava sense comptar amb la participació dels socis voluntaris al Front, s'estava debatent sobre la integració a CNT o a UGT com si aquesta fos la única manera d'assolir la unificació mercantil. Losada defensava que la manera d'aconseguir-la no era ingressant a una de les dues centrals sinó estrenyent-hi els vincles amb el FUTM i convocant a les organitzacions autònomes a una conferència d'unitat sindical. Per al POUM, el pas fet pel del CADCI solament aconseguia escindir encara més el moviment mercantil i obligava al Centre a restar supeditat a una central sindical que acabaria limitant les accions de l'entitat,

---

¹³² LA HUMANITAT, 4 d'agost de 1936, op. cit., p.2; TREBALL... 4 d'agost de 1936, any I, núm., p. 1 i 4; LA VANGUARDIA... 4 d'agost de 1936, any LV, núm. 22.586, p. 5; ÚLTIMA HORA... 3 d'agost de 1936, any II, núm. 245, p. 4; FULL OFICIAL DEL DILLUNS... 8 d'agost de 1936, núm. 555, p. 4.

¹³³ BALLESTER, op. cit., 1998, p. 185.

¹³⁴ BALLESTER, op. cit., 1997, p. 12-13.

¹³⁵ Còpia de l'acta de l'assemblea referent a la fusió de diversos sindicats amb el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI). Barcelona: 30 de gener de 1937. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-7946.

obviant inclús l'oposició a la dissolució i pèrdua d'autonomia manifestades pels dirigents del Centre durant l'assemblea¹³⁶. Quatre dies després, Losada publicava un article a *La Batalla* on criticava el mètode emprat per decidir l'adhesió i desacreditava als qui afirmaven que s'havia fet per unanimitat: “una decisió tan transcendental podia votar-se per aclamació i davant una concurrència de 1.500 socis? [...] La democràcia més elemental aconsellava un plebiscit o quelcom semblant entre els 20.000 i pico socis que actualment té”¹³⁷.

El 8 d'agost, Francesc Albiol, president del Gremi del Major del CADCI, dirigent del PCP afiliat a la MOMC i militant del PSUC, ocupava el càrrec de secretari de Control de la recentment constituïda Federació Local de Barcelona de la UGT¹³⁸. A la primera reunió Albiol s'assegurava que quedessin recollides les garanties que la Unió havia fet al CADCI. D'una banda, exposava la urgència d'integrar a les organitzacions mercantils d'UGT en el Centre per a que “estiguin aplegats sota un mateix nom i en un mateix edifici”. D'altra, insistia en la necessitat de mantenir la identitat del CADCI. Per al secretari general, Joan Fronjosà, dirigent de la USC i membre de la Comissió del Secretariat d'Agitació i Propaganda del Comitè Executiu del PSUC, no hi cabia dubte: “s'ha de conservar el nom del CADCI, ja que és un nom lligat a una part de la història de Catalunya i de la lluita de classes del proletariat català [...] Si es presenten dificultats per conservar el nom es recorrerà a la Regional per tal de que demanés a Madrid *l'apoi* necessari”. El darrer dia d'agost, Joan Borràs, secretari d'organització de la Federació Local, informava del canvi de parer del Secretariat al respecte dels dos temes portats a debat. La Federació continuava entenent que el futur Sindicat Mercantil s'havia de construir “per mitjà del CADCI” però la Regional havia canviat de parer, segons Fronjosà, temia ser desautoritzada per una Executiva Nacional “indignadíssima” amb que s'haguessin admès sindicats al marge de les federacions nacionals d'indústria i per les pretensions del CADCI de continuar funcionant autònomament¹³⁹.

Començava a fer-se patent el plet de les organitzacions mercantils integrades a la UGT que no es resoldria fins l'agost de 1937. El CADCI estava en el punt de mira. Albiol havia sintetitzat les dues vessants de la confrontació: la integració orgànica del Centre en la UGT i la pretensió de crear una tercera sindical d'orientació catalanista sobre l'eix del CADCI. La imbricació de les dues fou evident per als defensors de la “tercera sindical”

---

¹³⁶ LA BATALLA. Barcelona: 4 d'agost de 1936, núm. 2, Segona Època. P. 2.

¹³⁷ LA BATALLA... 6 d'agost de 1936, núm. 4, Segona Època. P. 2.

¹³⁸ BALLESTER, op. cit., 1998, p. 333.

¹³⁹ Reunions del 8, 13 i 31 d'agost de 1936 de la Federació Local de Barcelona. *Llibre d'actes de reunions del Comitè Local*. Barcelona: entre el 8 d'agost de 1936 i el 12 de gener de 1937. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-7462.

que durant tot el plet constantment assenyalaren els problemes que trobava el Centre per mantenir la seua personalitat dintre de la Regional. S'interpretava com una contradicció que entitats de clar caràcter catalanista s'integressin en una organització que, en paraules de Manuel Cruells, “depèn d'una central madrilenya que no es caracteritzava precisament per la comprensió dels problemes catalans”¹⁴⁰. Per a Cruells la convergència dins l'UGT del CADCI, la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya —FNEC—, o l'Associació de Funcionaris de la Generalitat de Catalunya—AFGC—, es produïa en reacció al caire anticatalà que havia pres en inici la CNT, força hegemònica durant el moviment revolucionari de Juliol. Ballester assenjala un altre factor que contribuï en la decisió d'aquestes forces sindicals i que està relacionat amb l'aplicació mimètica, sense debat ni reflexió prèvia, del discurs marxista-leninista sobre les nacionalitats adoptat per la UGT catalana¹⁴¹. Fos quin fos el motiu, la UGT rebia 80.000 nous afiliats amb la incorporació de l'Associació de Funcionaris Municipals barcelonins, el CADCI, que a l'any següent arribava a gairebé 55.000 afiliats; la FNEC, amb 18.000; l'AFG, amb 6.000 a finals de 1936. Els provinents de les organitzacions d'aquesta branca ideològica sindical representarien quasi la cinquena part del total d'afiliació acumulat per la UGT catalana durant la guerra¹⁴².

A finals de desembre, una part dels sindicats mercantils arrengrats en la UGT es fusionaven en un intent de crear la federació mercantil catalana. La Unió Ultramarina, l'Associació de la Dependència Mercantil i el Sindicat Mercantil de Barcelona d'UGT, amb 5.000, 2.500 i 19.000 afiliats respectivament, ho decidien després d'una reunió amb representants de la Federació Nacional Mercantil. D'aquesta manera, els seus afiliats passaven, teòricament, a integrar-se en “las respectivas secciones de las federaciones nacionales de dependientes, viajantes y oficinistas”¹⁴³. En la pràctica, no s'aconseguia crear una federació mercantil a Catalunya però sí que s'assolia, gràcies a l'acatament de la disciplina sindical, la força estructural per fer front a la força numèrica del CADCI. La disparitat de criteris entre les dues forces resultants tensava encara més el conflicte dels

---

¹⁴⁰ CRUELLES, Manuel. *La societat catalana durant la guerra civil*. Barcelona: Edhasa, 1978. P. 60.

¹⁴¹ BALLESTER, op. cit., 1998, p. 181-183.

¹⁴² BALLESTER, op. cit., 1998, p. 181. Sobre l'afiliació veure l'apartat següent.

¹⁴³ Informe enviat a la Comissió Executiva de la UGT pels Consells Directius del Sindicat Mercantil de Barcelona, Associació de Dependència Mercantil i Unió Ultramarina. Barcelona: 25 d'agost de 1937. Fundació Pablo Iglesias. Fons: Col·leccions documentals d'organitzacions, Unión General De Trabajadores (1888-1939), UGT-C.E Barcelona. AH-42-42.

mercantils que s'evidenciava en la impossibilitat de pactar qüestions sindicals comunes, com ara, l'horari laboral dels treballadors del comerç¹⁴⁴.

Per resoldre el plet, s'arribava a un principi d'acord amb el CADCI el 2 de gener. Semblava que l'únic entrebanc era el nom de la futura federació. El Centre, reivindicant la seua autonomia i la capacitat d'articular a la resta de mercantils, exigia que es mantingués el seu nom¹⁴⁵. Davant l'impàs, l'Executiva Nacional convocava al CADCI a una reunió al més alt nivell el dia 30. L'objectiu era forçar que el Centre demostrés amb fets el seu ingrés a la UGT tot i què des del setembre, el Secretariat de Catalunya venia publicant aclariments a la premsa afí sobre adhesió efectiva amb titulars com ara "El CADCI és de la UGT"¹⁴⁶. Malgrat això, l'Executiva considerava que el CADCI no formaria part de la Unió fins que no complís els Estatuts de la central fent efectiva la distribució dels socis en les federacions i seccions mercantils d'UGT.

A la reunió del dia 30 celebrada a Barcelona, assistiren José Díaz Alor, en nom de l'Executiva juntament amb representants de les federacions de Viatjants, Treballadors del Comerç i Empleats d'Oficines. Pel CADCI assistien Aznar, el seu president, Àngel Gutiérrez i Jovià Soler, president i secretari d'Organització i Treball respectivament. Els dirigents del CADCI continuaren defensant la necessitat de mantenir la identitat del Centre i s'oposaren a traspassar als socis d'Organització i Treball a les seccions d'una futura federació. Demanaven convocar una assemblea oberta a tots els treballadors mercantils per decidir el nom i estatuts d'aquesta doncs entenien que els socis del CADCI havien de poder valorar les directrius emanades de l'Executiva. Per a Aznar, el nom de la federació havia de ser el del CADCI, la única entitat des d'on, com afegia Gutiérrez, es podia controlar al 90% dels treballadors mercantils de Catalunya, en benefici, òbviament, de la pròpia UGT. D'aquesta manera es feia palesa la voluntat del Centre

---

¹⁴⁴ Reunions del 11, 18 i 19 de juny de 1937 de la Federació Local de Barcelona. *Llibre d'actes de sessions del Comitè Executiu*. Barcelona: entre el 17 de maig de 1937 i el 25 de gener de 1938. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-7463.

Des del seu butlletí, el Secretariat faria una crida a tots els sindicats adherits per a que s'apartaren les discòrdies entre els sindicats d'UGT. *Forgem una unitat efectiva*. BUTLLETÍ INTERIOR DE LA UGT DE CATALUNYA. Barcelona: desembre de 1936, núm. 1. P. 3.

El Secretariat informava a l'Executiva sobre la impossibilitat d'acordar l'horari d'estiu dels mercantils al juny. *Informe a la Comisión Ejecutiva de la UGT*. Valencia. Barcelona: 19 de juny de 1937. Fundació Pablo Iglesias. Fons: Col·leccions documentals d'organitzacions, Unión General De Trabajadores (1888-1939), UGT-C.E. Catalunya. AH-43-24.

¹⁴⁵ Segons explica Elías Riesgo Ortíz, representant de la Federació d'Empleats d'Oficines, durant la reunió del 30 de gener. *Reunión celebrada el 30 de enero de 1937, con asistencia de un representante de la Unión General de Trabajadores (Comisión Ejecutiva), un representante de la Federación de Viajantes, un representante de la Federación de Trabajadores del Comercio y un representante de la Federación de Empleados de Oficina*. Barcelona: 30 de gener de 1937. Fundació Pablo Iglesias ..., op. cit., AH-43-24.

¹⁴⁶ TREBALL...13 de setembre de 1936, any I, núm. 47. P. 6.

d'ocupar el lloc de la federació mercantil, proposta que avalaven amb la història de l'entitat obrera. La resta d'organitzacions presents, seguint el criteri de l'Executiva, rebutjaren les proposicions i forçaren als delegats del CADCI a acatar els Estatuts d'UGT. En fer-ho, com repetiria fins a cinc vegades Díaz Alor, “el CADCI desaparece como organización de resistencia”¹⁴⁷. Davant aquesta situació, Aznar tractà infructuosament d'aconseguir que la federació que s'havia de crear de manera inevitable, s'anomenés Federació Catalana de Treballadors Mercantils seguint el precedent d'altres federacions. S'imposava de nou el criteri de l'Executiva Nacional d'anomenar-la Federació de Sindicats Mercantils UGT de Catalunya¹⁴⁸, que agruparia tres seccions professionals: Oficines; Viatjants, Corredors, Agents i Representants; i Dependents, Mossos i Cobradors¹⁴⁹. La força numèrica del CADCI tornava a ser relegada i, com manifestà Enric Portet, delegat de la Unió d'Empleats d'Oficines, “a los del CADCI no les queda otro camino que cumplir estrictamente todos los acuerdos”¹⁵⁰.

Malgrat l'acord resultant la fusió trigaria mesos en produir-se. El 27 de febrer es reunien a l'estatge del Centre els membres del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI, en paraules d'Aznar “el primer que es constitueix” del PSUC. Hi participaven 62 socis militants del Partit, entre ells alts càrrecs del Consell Directiu, d'Organització i Treball i dels seus Gremis, i delegats del Comitè Local del PSUC¹⁵¹. S'havien d'aprovar els

---

¹⁴⁷ *Reunión celebrada el 30 de enero de 1937...*, 30 de gener de 1937, ..., op. cit., AH-43-24.

¹⁴⁸ Segons Ballester : “a Catalunya s'estructurava una única federació mercantil, mentre que a la resta de l'Espanya republicana els treballadors d'aquest ram eren dividits en tres federacions d'indústria”. Op. cit., 1998, p. 187.

¹⁴⁹ Els noms definitius de les seccions figuren a: Circular de la Federació de Sindicats Mercantils UGT a tots els Sindicats Mercantils de Catalunya, signada per P. O. Amadeu Gil. Barcelona: s/d. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 903, 1.

¹⁵⁰ *Reunión celebrada el 30 de enero de 1937...*, 30 de gener de 1937, ..., op. cit., AH-43-24.

¹⁵¹ Consulteu l'annex sobre els membres del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI on hi consta el càrrec que ocupen a cada secció. A més de Pere Aznar i Joan Malagarriga del Consell Directiu, hi assistiren els principals quadres d'Organització i Treball: per la direcció, Àngel Gutiérrez, Joan Camps Homs, Jovià Soler i Francesc Grau Alegret; pel Gremi del Detall, Josep Malfeito Longuet, Emili Cosp Anza, Agustí Cid Arasa i Macià Andreu Casanoves; pel Major, Francesc Albiol, Romà Ros Esparza; per Aigua, Gas i Electricitat, Leovigild Martínez; per Alimentació, Àngel Sanfeliu; pel Calçat Benigne Iza Agarabeitia. Hi assistí també Josep Maria Roig Marrassé era militant d'USC i soci del Centre actiu durant la clandestinitat posterior a l'Octubre [consulteu l'apartat 2.10 de la Segona Part]. Representava la junta de la Secció Fabril i Tèxtil en la Federació Local d'UGT i era secretari d'Organització de la cèl·lula 8 del Radi VIII del PSUC [Dades de militància aportades per Roig a la carta dirigida a Pere Aznar justificant la seua baixa i dimissió dels càrrecs després de la dissolució d'Organització i Treball dins d'UGT. Barcelona: 8 de juliol de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 3]. Fou designat vocal al Comitè d'Indústries de Guerra a principis de juliol de 1937, segons es documenta a: MADARIAGA FERNÁNDEZ, Francisco Javier *Las Industrias de Guerra de Cataluña durante la Guerra Civil*. Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona. 2003. P. 160- 161. Altres socis que intervenen a la reunió foren Frederic Espuny; Lluís Luque; Carles Cañellas

nous Estatuts per al CADCI i decidir la posició del Grup Sindical respecte a l'acord pres per Organització i Treball durant la reunió del dia 30. Tots assumien que era imprescindible fer la reorganització orgànica de l'entitat però discrepaven sobre la necessitat de reformar els estatuts. Per als membres d'Organització i Treball, la manca d'organització i de mobilitat dels Gremis impossibilitava prendre decisions en els conflictes laborals produint que molts associats abandonar el Centre i que aquest anés perdent "la superioritat numèrica i les posicions guanyades després del 19 de juliol". Validaven els acords presos per Gutiérrez, el seu president, i advocaven per la reforma estatutària, doncs si es buscava que les organitzacions mercantils es refonguessin en el Centre calia adaptar l'estructura de l'entitat per combatre a les organitzacions que pretenien "anular la força del CADCI". D'altra banda, els membres del Consell Directiu defensaven fer la reorganització general sense anul·lar immediatament els estatuts vigents, motiu pel que s'arribà a acusar a Aznar de ser qui havia impedit efectuar l'adhesió el dia 30. Si per a tots era inevitable que s'havia de fer efectiu l'ingrés a la UGT, la única alternativa plausible que es valorà fou fer el traspàs dels socis a les seccions mercantils de la Unió mitjançant les federacions d'indústria establertes oficialment per la Generalitat, opció que resultà rebutjada. Era tan indefugible realitzar l'ingrés fos com fos que s'arribà a dir que "independents ens destrossarien els petits sindicats que ens combaten". A les set del matí, després de huit hores, finalitzava la tensa reunió amb l'únic acord de que solament es podria fer la reforma estatutària mitjançant un plenari¹⁵².

L'Executiva Nacional continuà pressionant al Centre per a que complís el que s'havia acordat al gener, tal com recullen les seues actes i les cartes enviades al Secretariat

---

Molina, exercint com a secretari de la reunió; i Lluís Àlvarez Fernández. Hi participen també Serrats, pel Comitè Local del PSUC, i tres socis que són dirigents de la cèl·lula de l'Empresa 51 del Radi XII del PSUC: Ramon Massip Massip, secretari d'organització; Macià Andreu, secretari polític; i Agustí Arasa, secretari sindical que ocuparà la Secretaria de Premsa i Propaganda de la Regional d'UGT a partir del 16 de novembre de 1937. Dades completes obtingudes de: *Acta de la reunió al CADCI dels components de la cèl·lula de l'Empresa 51*. Barcelona: 8 d'abril de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 2. Sobre Cid Arasa, vegeu BALLESTER, op. cit., 1998, p. 328.

Respecte a les dades personals dels assistents consulteu:

- 1) Els annexos amb les relacions de dirigents del CADCI (1934-1939)
- 2) *Acta de la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil (socis del CADCI)*. Barcelona: 27 i 28 de febrer de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 903, 2.
- 3) Dues cartes de Daniel Urbano, secretari sindical del Grup Socialista de la Pell, al Comitè Central del Grup Sindical Socialista Mercantil. Barcelona [1937]: 26 de juny i 1 de juliol. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1335, 15.

¹⁵² Després de l'assemblea de juliol del CADCI, el Grup Sindical Socialista Mercantil convocà als mercantils afiliats al PSUC a assistir a les assemblees de reorganització convocades per cada branca industrial entre els dies 27 a 30 de juliol. TREBALL... 24 de juliol de 1937, any II, núm. 318. P. 5

demanant informació sobre el plet¹⁵³. A finals de maig, el Secretariat ordenava a la seua premsa que s'abstingueren de fer cap referència sobre l'evolució del contenciós¹⁵⁴ i informava als hòmens de València que “el asunto del CADCI va a resolverse en lo que queda de mes [...] haremos todo lo necesario para que así sea”. Segons explicava, s'havia obligat a “las secciones del CADCI de fuera de Barcelona”, de ciutats on no existia cap sindicat mercantil d'UGT, a demanar l'ingrés a les federacions nacionals¹⁵⁵. Badalona era l'únic escull. Allà s'estava resolent la confrontació entre les dos organitzacions mercantils adherides a UGT. D'una banda, el Centre de Dependents que no acceptava l'ordre del Secretariat i que, segons l'informe, comptava amb uns 700 socis dirigits “por elementos del POUM” que havien acordat “quitar del rótulo nuestras iniciales”¹⁵⁶. D'altra, una delegació del CADCI de Barcelona que sí que acceptava l'ordre. Segons denunciava el Centre de Dependents, aquesta delegació s'havia constituït a principis de 1937 “para poner en pugna a los obreros de un mismo ramo” i agrupar als mercantils badalonins que treballaven a Barcelona amb el vistiplau del Comitè Local d'UGT¹⁵⁷. L'Executiva no es pronuncià al respecte. El 19 de maig, els sindicats d'UGT de Badalona publicaven l'expulsió del Centre de Dependents en reacció al manifest clandestí que havia aparegut a la ciutat amb el que s'atacava al Comitè “violentament i sense fonament, fruit d'una baixa maniobra dels elements del POUM [...] partit al servei del feixisme”¹⁵⁸. A partir d'aleshores, aprofitant la situació esdevinguda pels Fets de Maig, l'UGT reconeixia com a l'únic sindicat mercantil a la delegació del CADCI que no plantejava cap discrepància amb el Secretariat.

---

¹⁵³ BALLESTER, op. cit., 1998, p.187. Un exemple de la insistència al respecte és la carta enviada des de València per l'Executiva demanant: “haced el favor de comunicarnos en que situación se encuentra el pleito del CADCI”. València: 19 de maig de 1937. Fundació Pablo Iglesias ..., op. cit., AH-43-24.

¹⁵⁴ Carta signada per Antoni Sesé a la Comissió Executiva d'UGT. Barcelona: 25 de maig de 1937. Fundació Pablo Iglesias ..., op. cit., AH-42-42.

¹⁵⁵ *A la Comisión Ejecutiva de la UGT de España. Valencia*. Barcelona: 22 de maig de 1937. Fundació Pablo Iglesias..., op. cit., AH-43-24.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ *Informe del Centre de Dependents de Badalona enviat al Comitè Executiu d'UGT*. Badalona: 26 de març de 1937. Fundació Pablo Iglesias. Fons: Col·leccions documentals d'organitzacions, Unió General De Trabajadores (1888-1939), UGT-C.E Barcelona-Badalona. AH-42-48.

¹⁵⁸ *Els sindicats de la UGT al poble de Badalona*. Badalona: 19 de maig de 1937. Fundació Pablo Iglesias..., op. cit., AH-42-48.

1.2.3. El CADCI o "la tercera central sindical".

L'escomesa nacionalista i la resolució del plet

El conflicte no s'acabaria de resoldre fins l'estiu de 1937. L'oposició a la inserció definitiva en la UGT de l'entitat s'encapçalà des dels sectors catalanistes. Dos factors essencials marcarien la seua postura. D'una banda, la reacció front a la pèrdua d'autonomia en aspectes cabdals com l'ordre públic amb que s'havia resolt la crisi del Maig. D'altra, l'eixida de la FNEC de la UGT com a conseqüència del seu silenci del sindicat davant la pèrdua d'aquestes competències. La Federació, que havia mantingut una activitat autònoma i poc subordinada a l'UGT donava per feta l'escissió durant el ple nacional del mes de juny, abans de celebrar el seu Primer Congrés. La seua eixida esdevenia un exemple a imitar per tots aquells que apostaven per la creació d'una central sindical catalanista¹⁵⁹. Per últim, un altre aspecte a considerar hauria estat, segons Ballester, el suport dels sectors nacionalistes a la candidatura de la Unió de Rabassaires front a les llistes impulsades pel PSUC-UGT durant la renovació de les juntes dels sindicats agrícoles celebrades a finals de juliol de 1937¹⁶⁰. De fet, a finals d'abril de 1937, Estat Català ja havia advertit als Rabassaires: "no seguïu l'exemple del CADCI que avui serveix de joguina a una altra central sindical i està fermat de peus i mans a Madrid"¹⁶¹. L'estratègia era aconseguir que els Rabassaires es consolidaren com el sindicat català dels treballadors del camp. Al mateix temps, si es rescatava la llavor dels sindicats autònoms i s'aconseguia que el CADCI es convertís en el sindicat català dels treballadors a la ciutat es podria tenir el fonament per a construir la Central Sindical Catalana¹⁶².

La crida llençada als Rabassaires coincidia amb les primeres advertències per afrontar el perill de la dissolució del CADCI que havien aparegut a finals d'abril al *Diari de Barcelona*, portaveu d'Estat Català. Fins al juliol, serien publicades contínuament notes, articles i entrevistes al *Diari de Barcelona* i *Som!*, signades pels dirigents d'Estat Català: Manuel Cruells, Joan Bertan, Josep Pujol i Joaquim Casamitjana¹⁶³. Estat Català

---

¹⁵⁹ Sobre la FNEC consulteu BALLESTER, op. cit., 1998, p.188, 195-203.

¹⁶⁰ BALLESTER, op. cit., 1998, p.188.

¹⁶¹ DIARI DE BARCELONA... 28 d'abril de 1937, any 146, núm. 101. P. 8.

¹⁶² DIARI DE BARCELONA... [any 146]: 25 d'abril de 1937, núm. 99. p. 7; 12 de juny de 1937, núm. 138, p. 7.

¹⁶³ Eren socis del CADCI Joan Bertran i Déu, Joaquim Casamitjana i Riqué i Josep Pujol. Casamitjana era agent comercial de professió, veterà de l'Orfeó Gracienc i membre del Comitè Central d'Estat Català des de l'11 de març de 1937. Fou elegit cap de premsa i propaganda del Consell Executiu d'Estat Català el 27 de febrer de 1938. Segons Agustí Barrera, havia ingressat al Partit en 1936, i nomenat president del Casal del Districte Vuitè de Barcelona. Després de la retirada fou internat al camp de concentració de Bram d'on sortí per treballar en la indústria de guerra, a la Societat Hidromecànica de Bievres. Formà part del

iniciava una campanya contra la descatalanització del CADCI que seria secundada “tardament” per la premsa d’Esquerra i Acció Catalana¹⁶⁴. El 22 d’abril, Cruells vinculava una desautorització pública del CADCI per part de la UGT a la reacció contrària del sindicat per l’acte que les Joventuts d’Estat Català havien realitzat al Centre. Per a Cruells, una vegada més s’evidenciava el conflicte entre la UGT i la direcció de l’entitat, acusada novament de no haver comprès el significat del CADCI i vincular-lo a “una sindical que no té les directives a la nostra terra [...] que rep les consignes d’una terra que té uns problemes diferents als nostres”. El Centre havia estat menystingut pels seus dirigents que no havia cregut amb la seua capacitat per mantenir-se autònom i continuar desenvolupant la seua funció social a Catalunya. Havien negat “que el CADCI per si sol tenia prou personalitat, prou tradició de *revolucionarisme*, prou sang vessada sobre les seues pedres per no necessitar proteccions”¹⁶⁵.

En la mateixa línia, Casamitjana denunciava que feia mesos que s’havia activat l’operació per desvirtuar la “fisonomia d’organització proletària i catalana”. Per al responsable de propaganda d’Estat Català, el CADCI corria un greu perill. Si alguns dels membres més destacats del Consell Directiu l’estaven deixant decaure “per estar bé amb la UGT i el PSUC”, els socis havien de reaccionar, havien d’impedir que l’entitat es convertís en una “vulgar sucursal de Largo Caballero” permetent que l’UGT continuara descatalanitzant l’entitat mercantil¹⁶⁶. El Centre, símbol indiscutible del nacionalisme rebel, s’estava convertint, “per obra i gràcia dels flamants socialistes catalans i obeint ordres de l’executiva central de la UGT”, en una “vulgar associació d’actuació netament provinciana”¹⁶⁷. Per tot això, Estat Català feia palesa la seua alegria a les pàgines del seu portaveu en veure que durant la manifestació Pro-Euskadi els socis duïen la bandera

---

«réseau» Maurice de la resistència francesa. Detingut a Tolosa en 1943, fou assassinat per la Gestapo a les poques hores de la seua detenció. Octavi Viladrosa, a les seves memòries, escriu que fou deportat a Buchenwald, on l’exterminaren però no apareix als llistats del llibre de Montserrat Roig. BARRERA PUIGVÍ, Agustí. *La creació d’una delegació de l’organització Nosaltres Sols! a Mataró*. Dins de *XXV Sessió d’Estudis Mataronins. Comunicacions presentades. 29 de novembre de 2008*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, Institut Municipal d’Acció Cultural, 2009. P. 83. Sobre Joan Bertran i Deu i Perelló

¹⁶⁴ PERELLÓ, Marcel·lí. *Al servei de la llibertat i de la veritat*. DIARI DE BARCELONA... 8 de juliol de 1937, any 146, núm. 160. P. 5. Perelló havia militat al Partit Català Proletari, Bandera Negra i a Nosaltres Sols!. Durant la guerra, el quadre de l’Executiva d’Estat Català, seria nomenat director del *Diari de Barcelona*. Durant l’exili, participà en la fundació del Front Nacional de Catalunya a París i promogué la Unió de Casals Independentistes d’Amèrica Llatina. CALLAU, Tomàs i MIRÓ, Jordi. *Marcel·lí Perelló. Una vida perseverant per la independència*. Barcelona: Llibres de l’Índex, Edicions de La Tempestat, 2016.

¹⁶⁵ DIARI DE BARCELONA... 22 d’abril de 1937, any 146, núm. 96. P. 3.

¹⁶⁶ DIARI DE BARCELONA... 22 d’abril de 1937, any 146, núm. 96. P. 7.

¹⁶⁷ SOM! PORTANTVEU DE LES JOVENTUTS DEL PARTIT ESTAT CATALÀ. Barcelona: 25 de juny de 1937, any I, núm. 6. P. 1.

estelada “que vol dir separatisme entre altres coses de l'imperialisme socialista”, tot i el possible malestar que poguessin generar dins del PSUC. Estat Català reclamava a la MOMC que enlairés l'estelada com ho havia fet en guanyar la direcció del CADCI, doncs “amb la llibertat de Catalunya hi està compresa la llibertat social”¹⁶⁸.

El 19 de juny la Federació de Barcelona d'UGT tornava a reunir-se per tractar la qüestió del CADCI. L'acta reflectia l'augment de la tensió i de desacord al que s'estava arribant. Es tornava elogiar la història de l'entitat mercantil amb els seus milers d'afiliats i es feia palesa la manca de voluntat del Centre per complir l'acord del 30 de gener. La Federació reconeixia que per a aconseguir la unificació mercantil calia dissoldre el Centre i acomplir el traspàs dels seus afiliats a les tres branques mercantils d'UGT. S'havia de fer però ocasionant els menors trastorns possibles perquè l'operació podia “motivar disgust entre la massa del CADCI que té voluntat a aqueixa entitat per tradició”¹⁶⁹.

Cada cop era més imprescindible per als òrgans de la UGT que el Consell Directiu del Centre convoqués l'assemblea per reformar els estatuts. Un CADCI pressionat per l'Executiva i la Regional abandonava la resistència i convocava l'assemblea per al 4 de juliol. En fer-se públic, els contraris a la permanència del CADCI dins de l'UGT intensificaren l'ofensiva als mitjans. Des del *Diari de Barcelona*, Casamitjana demanava als socis que reaccionaren urgentment: “Per Catalunya, salvem el CADCI”. Calia rescatar el Casal de la dependència catalana de ser convertit en un “vulgar” sindicat mercantil d'UGT en una operació secundada per “uns que fins ara es digueren nacionalistes” i que anaven a consumir “aquesta gran traïció als ideals de Catalunya”¹⁷⁰. El dirigent d'Estat Català interpel·lava als afiliats per a que es pronunciessin davant la “paròdia d'assemblea” que s'estava organitzant per legalitzar la maniobra d'usurpació de l'entitat mercantil. Operació que comparava amb la simulació d'assemblea que havien fet els Sindicats Lliures durant la dictadura de Primo de Rivera per obtenir el control del CADCI. Per a Casamitjana la UGT estava descatalanitzant el Centre com ho havien fet els hòmens de la dictadura¹⁷¹. L'assemblea comptaria ara amb el vot decisiu de milers d'afiliats que havien ingressat després del 19 de juliol, i que, segons denunciava l'editorial del *Diari*, havien estat admesos sense cap control de la seua filiació política¹⁷². Aquest argumentari era compartit per *La Humanitat*, portaveu d'Esquerra, que s'anava a

---

¹⁶⁸ DIARI DE BARCELONA... 11 de juny de 1937, any 146, núm. 137. P. 4 i 7.

¹⁶⁹ Reunió del 19 de juny de 1937 de la Federació Local de Barcelona. *Llibre d'actes...* op. cit, ANC1-886-T-7463.

¹⁷⁰ DIARI DE BARCELONA... 11 de juny de 1937, any 146, núm. 147. P. 4.

¹⁷¹ DIARI DE BARCELONA... 1 de juliol de 1937, any 146, núm. 154. P. 1.

¹⁷² DIARI DE BARCELONA... 4 de juliol de 1937, any 146, núm. 157. P. 3.

convertia en la diana dels atacs de la premsa ugetista¹⁷³. El 3 de juliol, a la primera plana del periòdic es denunciava que la maniobra no podia “malaguanyar ni sacrificar la vida i la significació del Centre”. La dependència mercantil no anava a permetre que el CADCI fos “engolit per l’organització d’ordre general de la UGT”¹⁷⁴.

Els òrgans de premsa ugetista i del PSUC respongueren a una campanya que afirmaven estava emparada per ERC i Estat Català¹⁷⁵. Carles Sala, secretari general de la Federació de Sindicats Mercantils de Barcelona, publicava un article al respecte a *La Rambla* i a *Treball*. Arremetia contra l’“estúpida campanya” per sembrar la discòrdia entre els treballadors mercantils amb la pretensió d’articular una nova central sindical autònoma, liderada per “puritans de l’irrendentisme català”. Si Cruells, Casamitjana i “alguns altres” pretenien ingressar a la CNT trobarien l’enèrgica oposició de la Confederació. “El CADCI és UGT” i els socis que havien ingressat després del 2 d’agost de 1936 coincidien ideològicament amb l’ideari polític d’UGT¹⁷⁶. De fet, per demostrar l’oposició amb l’actitud política de la CNT i defensar a “aquells que creuen en la llibertat de sindicació”, la notícia de Sala fou reforçada amb la denúncia del soci Emili Nogués (núm. 16.687 del CADCI) i de trenta dels seus companys, treballadors de la Ferrreteria Vilaseca, que havien estat expulsats “per immorals” del Sindicat de la Indústria Sidero-Metal·lúrgica de la CNT¹⁷⁷.

Des de *Treball*, el PSUC lloava al CADCI dirigit per la MOMC. L’entitat continuava fent costat als obrers antifeixistes lluitant incansablement per la llibertat de Catalunya, per això jugava un paper determinant en “aquest moviment revolucionari que vivim des del 19 de juliol” i s’havia convertit en “cabdill de 60.000 mercantils catalans”¹⁷⁸. Els socis del Centre que havien lluitat fent costat a la MOMC des d’abans d’Octubre de 1934 sabrien respondre en l’assemblea als atacs d’aquells que intentaven desviar l’entitat de les seues tasques revolucionaries. Es pretenia desplaçar als dirigents de la Minoria acusant-los de descatalanitzar l’entitat però ningú que no hagués suportat la persecució i la lluita per reconstruir l’entitat durant la clandestinitat podia erigir-se en defensor del CADCI. L’ingrés a la UGT no era “un crim de lesa pàtria” i, recordaven, la

---

¹⁷³ DIARI DE BARCELONA... 8 de juliol de 1937, any 146, núm. 160. P. 5

¹⁷⁴ *No us deixeu prendre el CADCI*. LA HUMANITAT... 3 de juliol de 1937, any VI, núm. 1.669. P. 1.

¹⁷⁵ Ballester, op. cit., 1998, p.189. Sobre la premsa lligada a la UGT veure BALLESTER i MUÑOZ, David. *La premsa ugetista durant la Guerra Civil*. Dins de *Comunicació. Revista de recerca i d’anàlisi*. Barcelona: Societat Catalana de Comunicació, octubre de 1996, núm. 7. P. 123-143.

¹⁷⁶ *Què es proposen certs defensors del CADCI?* LA RAMBLA... 3 de juliol de 1937, núm. 774. P. 4. TREBALL... 4 de juliol de 1937, any II, núm. 299. P. 2.

¹⁷⁷ TREBALL... 4 de juliol de 1937, op. cit.

¹⁷⁸ TREBALL... 3 de juliol de 1937, any II, núm. 298. P. 6.

CNT “mai no ha tingut simpatia de les organitzacions catalanes”. Per tant, no es podia deixar que el CADCI i la UGT foren el camp de les “maniobres escissionistes” per part d’uns “elements sense sentit de la responsabilitat que té contreta la classe treballadora en la lluita a mort contra el feixisme”¹⁷⁹. Escindir el proletariat català en un sindicat autònom com es plantejava a “repugnant campanya” de premsa contra la directiva del Centre, era “contrarrevolucionari”, una “manobra del tipus feixista” que fragmentava “la unió en un sol bloc de la massa treballadora”¹⁸⁰. Aquesta idea, la de que els defensors de la tercera central eren antirevolucionaris amagats sota l’aparença protectora del catalanisme, fou propagada durant tot el conflicte per la premsa afí a la UGT, molt preocupada també en defensar al sindicat de l’acusació de ser adversari “o por lo menos indiferente” al problema nacional de Catalunya¹⁸¹.

El diumenge 4 de juliol a dos quarts d’onze, s’obria l’assemblea extraordinària amb un minut de silenci pels companys del CADCI caiguts en defensa de les llibertats de Catalunya i les conquestes socials. Al matí el *Diari de Barcelona* eixia al carrer amb una crida als socis per “salvar el CADCI [...] tots com un sol home a l’Assemblea!”¹⁸², per intervenir un simulacre d’acte que buscava “legalitzar una gran il·legalitat” que s’havia convocat utilitzant procediments dubtosos¹⁸³. *La Humanitat* coincidia en les crítiques a l’organització de la convocatòria. D’una banda, les Seccions no havien tingut ocasió de celebrar les assemblees prèvies per debatre la proposta de reforma estatutària tal i com s’indicava als estatuts vigents. Molts dels socis no havien estat notificats al respecte de l’acte, assabentant-se de la data pels cartells distribuïts el dia 2 al vespre. D’altra, la nit del 2, Aznar havia donat una conferència a la Sala d’Actes del Centre sota el títol “Els treballadors mercantils i la unitat obrera, arma indispensable per a la victòria”, dirigida

---

¹⁷⁹ Nota signada per “un cadcista que havia estat de la MOMC”. *L’assemblea del CADCI*. TREBALL... 4 de juliol de 1937, any II, núm. 299. P. 4.

¹⁸⁰ *El CADCI ataca vilment per diari La Humanitat*. TREBALL... 4 de juliol de 1937, any II, núm. 299. P. 8.

¹⁸¹ LAS NOTICIAS. Portantveu de la UGT. Barcelona: 4 de juliol de 1937. Citat en BALLESTER, op. cit., 1998, p.189-190. Ballester recull un fragment de l’editorial de Fulgenci Hernández que resumeix aquesta idea. Amb el títol “*La UGT y las libertades de Cataluña*”, *Las Noticias* l’havia publicat el mateix dia en que l’Associació de Funcionaris de la Generalitat decidia si continuava dintre o no del sindicat: “La UGT acepta y defiende las libertades ibéricas a través de las distintas nacionalidades. Lo que quieren los partidarios del catalanismo a ultranza es hacer marcha atrás en las conquistas revolucionarias [...], los políticos ultranacionalistas fingen una apariencia obrerista pero lo que han de hacer es ganar credibilidad y abandonar el concepto individualista y burgués que poseen y aceptar el socialismo. Pero la UGT está presta a la defensa de las libertades todas de Cataluña, y que no son otra cosa que libertades ibéricas”. LAS NOTICIAS.... 1 d’agost de 1937, citat en BALLESTER, op. cit., 1998, p.190.

¹⁸² DIARI DE BARCELONA... 4 de juliol de 1937, any 146, núm. 157, p. 1, 3

¹⁸³ DIARI DE BARCELONA... 1 de juliol de 1937, any 146, núm. 154, p.1.

exclusivament als delegats de cases i representants de nuclis de socis. La conferència podia condicionar el vot dels portaveus i dels socis que els donaven la seua confiança perquè treballaven amb ells. *La Humanitat* recollia l'opinió de Ràfols Camí, exmembre del Consell Directiu i expresident de la FET: la intenció de l'assemblea no era altra que destrossar “un magnífic instrument que fins ara ha complert amb lleialtat la seua funció d'unir, aproximar i lligar els obrers al catalanisme, la de fer un tot indissoluble de les nostres reivindicacions nacionals i socials”. Per a Ràfols, amb la reforma d'Estatuts s'esvairien les esperances i el treball de tres generacions de dependents mercantils¹⁸⁴. A la mateixa plana, Jaume Miravittles denunciava l'operació del PSUC per aconseguir el domini orgànic del CADCI per a controlar a “gairebé la totalitat” de la dependència mercantil catalana. Per a Miravittles, el PSUC havia aconseguit mitjançant la UGT, el seu instrument sindical, que organitzacions com la FOSIC o el Sindicat de Banca i Borsa s'hagueren convertit en sindicats *grisos* al servei d'interessos “que no sempre són interessos catalans”. El CADCI corria aquest mateix perill. La UGT, amb l'Intent sistemàtic d'assimilació d'aquest sindicats, de la Unió de Rabassaires o del CADCI, obtenia la direcció de “la tasca social d'un grup i d'una classe íntimament lligada a la vida nacional catalana”. L'estratègia del PSUC de construir un partit “amb els elements de l'Esquerra” només contribuïa a agreujar la situació política interior de Catalunya¹⁸⁵. Des de *Treball* se li retrauria a Miravittles que intentés escindir al proletariat català posant-se en contra de la unitat orgànica sindical que cercaven UGT i CNT, les dues centrals sindicals que estaven tractant de construir la base per a la unitat d'acció¹⁸⁶.

A l'assemblea s'enfrontaren les dues posicions per votar la proposició del Consell Directiu: efectuar l'enquadrament de la Secció d'Organització i Treball en les seccions de la Federació Regional Mercantil d'UGT, tal i com obligaven els estatuts de la Unió que s'havien de complir obligatòriament després de l'acord d'adhesió pres per l'assemblea el 2 d'agost de l'any anterior¹⁸⁷. S'aclaria però la dissolució de la Secció no impedia el manteniment de l'autonomia orgànica del Centre i de la Caixa contra l'Atur Forçós. Casamitjana fou el representant de l'oposició que intervingué contra la proposta del

---

¹⁸⁴ *El CADCI amenaçat de mort*. LA HUMANITAT... 4 de juliol de 1937, any VI, núm. 1.670. P. 8.

¹⁸⁵ MIRAVITLLES, Jaume. *Els amics del PSUC*. LA HUMANITAT... 4 de juliol de 1937, any VI, núm. 1.670. P. 8.

¹⁸⁶ TREBALL... 6 de juliol de 1937, any II, núm. 300. P. 6.

¹⁸⁷ L'acte fou presidit pels membres del Consell Directiu: Aznar, president; Aragó Mercader, secretari general; Malagarriga Esteve, comptador; Casas Homs, vicepresident II i president de Propaganda Autonomista; Roca i Roca, vicepresident III, president d'Educació i Instrucció; Gutiérrez López, vicepresident I i president d'Organització i Treball; Camps Homs, vicepresident d'Organització i Treball; Blanco Peirona, vicepresident IV i president d'Esports i Excursions; Fernández Pascual, vocal III; Albesa Egerique, vocal IV del Consell Directiu; Juhé Juvé, bibliotecari; i Andreu Casanovas.

Consell. L'oposició temia que la UGT manqués al compromís de mantenir la independència de l'entitat i afirmava que aquesta seria incompleta si Organització i Treball es desintegrava de l'estructura del Centre. Per al dirigent d'Estat Català s'havia de salvar al CADCI, "organització obrerista, catalana i nacionalista", d'una desaparició forçada¹⁸⁸.

Luque, Gutiérrez i Aznar foren els encarregats de defensar la posició de la directiva. El president del CADCI hagué d'utilitzar les màximes dosis de persuasió per aconseguir la modificació dels Estatuts i la dissolució de l'entitat. Al seu discurs arremeté durament envers la campanya operada contra els dirigents del CADCI per ser una maniobra contrària a la classe treballadora que feia "el joc al feixisme". Era impossible crear un sindicat enfrontat a la resta de forces obreres, el que calia era donar al nacionalisme un esperit de classe, un caràcter social. Per a Luque, el CADCI havia de lluitar pel manteniment de les característiques nacionals de Catalunya immerses en l'aspecte social i això era lluitar contra la burgesia igual que en altres països s'enfrontava al capitalisme internacional que "està sostenint la gran batalla a la Península". Per a tots els delegats que defensaven la postura del Consell, transferir el prestigi i la força dels 50.000 socis a la UGT era posicionar l'entitat dintre de la causa proletària antifeixista i la única manera per poder crear una federació nacional mercantil que convertiria l'UGT en la vertadera gran central sindical de Catalunya. Construir una nova central sindical autònoma de caire catalanista només aconseguiria "ressuscitar coses passades" i posar al CADCI al servei de la burgesia¹⁸⁹.

L'assemblea finalitzava enmig de constants aldarulls i exhibició d'armes curtes en el moment en que s'escoltà cridar "Visca Catalunya lliure!"¹⁹⁰. La modificació dels estatuts era aprovada per 310 vots contra 86, un triomf que seria presentat pel sector pro-adhesió com la clau per aconseguir la catalanització de la Regional d'UGT. Com expressava el soci Jaume Casademont, militant de la MOMC i del PSUC que havia intervingut a l'assemblea, la campanya contra "l'arrassament del CADCI" quedava vençuda,

---

¹⁸⁸ TREBALL... 6 de juliol de 1937, any II, núm. 300. P. 6. DIARI DE BARCELONA... 6 de juliol de 1937, any 146, núm. 158. P. 1, 2, 3. FULL OFICIAL DEL DILLUNS... 6 de juliol de 1937, núm. 603. P. 6. LA HUMANITAT... 6 de juliol de 1937, any VI, núm. 1.671. P. 1, 3. LA RAMBLA... [1937]: 5 de juliol, núm. 775, p. 4; 8 de juliol, núm. 778, p. 2. SOM!... 9 de juliol de 1937, any I, núm. 9. P. 3. ARA! ÓRGAN D'ESPARTACUS. Barcelona: 9 de juliol de 1937, any I, núm. 5. P. 4.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ Manuel Cruells denunciaria també que "els homes que defensaven l'ingrés del CADCI a una sindical centralista, quan sentiren un *Visca Catalunya Lliure* es tragueren la pistola". DIARI DE BARCELONA... 7 de juliol de 1937, any 146, núm. 159. P. 3. Veure també SOM!... 9 de juliol de 1937, any I, núm. 8. P. 3. L'incident es torna a reproduir durant la posterior assemblea de ratificació que, com veurem tot seguit, el Consell Directiu convoca l'11 de juliol. LA HUMANITAT...13 de juliol de 1937, any VI, núm. 1.677. P. 4.

l'entitat s'engrandia i es revaloritzava amb la inserció definitiva d'Organització i Treball a la Unió¹⁹¹. El proletariat mercantil havia descobert el sentit d'una campanya "indigna", amb la unificació el CADCI podria resseguir la "única trajectòria catalana i obrera" possible que era "irradiar cultura i rebel·lió arreu del món fins al triomf final de tots els homes i de tots els pobles"¹⁹². Havien fracassat les maniobres dels "impotents", diria Artur Cussó; ni ERC havia pogut boicotejar l'assemblea portant a l'expresident Francesc Xavier Casals, ni s'havien pogut imposar els membres d'Estat Català, els "estúpids camuflats de separatistes" que tractaven d'impartir lliçons de nacionalisme¹⁹³. Des de *Treball* es criticaven els "planys" d'Esquerra a *La Humanitat* on es lamentava de que el CADCI deixés de tindre "la significació que tenia en la nostra vida col·lectiva", unes lamentacions totalment inútils perquè s'havia aconseguit frustrar l'operatiu que havien traçat des dels sectors nacionalistes contra CNT i UGT, que solament tenia com a objectiu escindir la unitat dels treballadors¹⁹⁴. Amb motiu del primer aniversari de l'inici de la guerra, el Secretariat es pronunciaria en aquesta mateixa línia en la *Carta oberta a tots els afiliats a la UGT a Catalunya*, on atribuïa la responsabilitat de la campanya a ERC. Al comunicat s'hi feia una declaració marxista-leninista sobre els drets nacionals de Catalunya i es recordava que davant el procés revolucionari no s'anava a tolerar cap opció sindical al marge d'UGT o CNT, les dues centrals majoritàries determinades per la bipolarització a Catalunya¹⁹⁵.

Per la seua part, Estat Català analitzava positivament el resultat de la campanya que havia empès i es congratulava d'haver aconseguit incomodar profundament al PSUC-UGT, com demostraven les nombroses crítiques aparegudes a la premsa, atacs als que

---

¹⁹¹ CASADEMONT, Jaume. *EL CADCI, entitat obrera*. LA RAMBLA... 8 de juliol de 1937, núm. 778. P. 2.

¹⁹² CASADEMONT, Jaume. *EL CADCI, entitat obrera. Per la llibertat nacional i social*. LA RAMBLA... 9 de juliol de 1937, núm. 779. P. 3.

¹⁹³ Afegia: "els del CADCI, els que estàvem al CADCI lluitant per la dignitat de Catalunya, els que no «esperàvem ordres» per enfrontar-se amb l'exercit facciós, no admeten que pugui haver-hi estúpids camuflats de «separatistes» que intentin o propugnin donar-nos lliçons de nacionalisme. Quan no us faci tanta por d'anar al front (recordeu aquesta expressió en un moment de sinceritat davant el company Montagut), quan hàgiu après el sentit de la dignitat, compreneu que no és compatible conviure i rebre orientacions «patriòtiques» d'aquells que en els moments difícils per Catalunya han restat fora de la Pàtria, quan hàgiu expulsat públicament de l'organització a que pertanyeu aquests elements covards, podrem començar a creure en la vostra sinceritat de nacionalista i parlar en un concepte més elevat". CUSSÓ, Artur. *EL CADCI i les maniobres dels impotents*. TREBALL... 7 de juliol de 1937, any II, núm. 301. P. 2.

¹⁹⁴ TREBALL... 7 de juliol de 1937, any II, núm. 301. P. 3.

¹⁹⁵ BUTLLETÍ INTERIOR DE LA UNIÓ GENERAL DE TREBALLADORS [UGT]... agost de 1937, núm. 15-16. Citat a BALLESTER, op. cit., 1998, p. 192.

Esquerra també s'havia d'enfrontar¹⁹⁶. Aquestes s'interpretaven com una escomesa contra els partits catalanistes que havien “sortit en defensa de la raó dels treballadors catalans” i per això Estat Català demanava als nacionalistes militants del PSUC que abandonaren la disciplina d'un partit lligat al “centralisme espanyol”¹⁹⁷. Com declarava Casamitjana, Estat Català seguia apostant per la creació d'una gran central sindical catalana o de “l'absoluta catalanització” d'algun dels sindicats existents, creació que partia del principi de llibertat nacional¹⁹⁸.

Davant l'opinió pública, l'evident la manca d'assistència a l'assemblea del dia 4 restava credibilitat a l'acord pres i forçà al Consell Directiu del Centre a convocar una nova assemblea extraordinària l'11 de juliol per ratificar-lo. Aquesta vegada, amb 800 vots a favor i 56 en blanc, 900 socis aprovaven la proposta del Consell. S'activava la reforma estatutària i la dels reglaments interiors de l'entitat. A partir d'aquest moment l'article 36 passava a dir: “El CADCI no pot adherir-se a cap partit polític però manté el seu caràcter patriòtic i social que estableixen els seus Estatuts”¹⁹⁹. A més s'escollia un nou Consell, a partir d'ara denominat Executiu, que garantia l'aplicació plena de la resolució d'adhesió i s'adaptava als nous estatuts modificant la distribució i denominació de càrrecs, com ara, les funcions dels presidents de Secció que passaven a ser exercides per un secretari general i pels diferents secretaris de cada activitat del CADCI.

El Consell escollit estava compost per: Pere Aznar, secretari general; Manuel Aragó Mercader, secretari d'Interior; Joan Malagarriga Esteve, caixer; Agustí Cid Arasa, comptador; Àngel Gutiérrez López, secretari d'Acció Social; Salvador Roca i Roca, secretari de Cultura; Ignasi Jovés Mariol, secretari d'Assegurances Socials i Previsió; Lluís Blanco Peirona, secretari de Cultura Física; Ramon Massip Massip, secretari de Propaganda i Andreu Piquer Xuclà, secretari de Delegacions²⁰⁰. Tots ells eren militants destacats del PSUC, provinents majoritàriament del PCP, que havien assistit a la reunió del 27 de febrer del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI²⁰¹. Alguns ocuparien

---

¹⁹⁶ DIARI DE BARCELONA... [1937, any 146]: 8 de juliol, núm. 160, p. 5; 11 de juliol, núm. 163, p. 5. LA HUMANITAT... [1937, any IV]: 10 de juliol, núm. 1.675, p. 4; 13 de juliol, núm. 1.677, p. 1.

¹⁹⁷ SOM!... 16 de juliol de 1937, núm. 9. P. 2.

¹⁹⁸ SOM!... 16 de juliol de 1937, núm. 9. P. 4.

¹⁹⁹ LA RAMBLA....12 de juliol de 1937, núm. 781. P. 6.

²⁰⁰ LA RAMBLA, op. cit., 12 de juliol de 1937..., p. 6. LA HUMANITAT... 13 de juliol de 1937, any IV, núm. 1.677. P. 4. FULL OFICIAL DEL DILLUNS... 12 de juliol de 1937, núm. 604. P. 5. TREBALL... 13 de juliol de 1937, any II, núm. 306. P. 4.

²⁰¹ Vegeu el quadre annex a la tesi on s'especifiquen els membres del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI el càrrec que ocupen a les seccions del CADCI. Vegeu també l'acta de la reunió del Grup Sindical..., op. cit., PS-BAR, 903, 2 i l'acta de la reunió al CADCI dels components de la cèl·lula de l'Empresa 51, op. cit., PS- BAR, 1053, 2. A l'expedient de la causa instruïda contra Malagarriga pel TERMC, hi consta la pàgina amb el llistat dels

càrrecs de responsabilitat dintre del Partit i la UGT però també al govern. Aznar, diputat des del triomf del Front Popular, havia estat nomenat delegat del departament de Treball al Comitè d'Apropiacions el 16 d'octubre de 1936, era elegit membre del Comitè Executiu del PSUC durant la primera Conferència Nacional del Partit celebrada entre el 17 i el 19 de juliol²⁰². Després de la reestructuració del PSUC resultant d'aquest congrés, Àngel Gutiérrez entrà a formar part del Comitè de Barcelona del Partit²⁰³. Al desembre de 1936, Aragó Mercader fou nomenat vocal del sector mercantil al Comitè de Catalunya d'UGT, càrrec que ocuparia fins desembre de 1938 i que compaginaria amb el de director general de Treball des de l'1 d'octubre de 1936 i el de sots-secretari d'Obres Públiques entre l'1 de juliol de 1937 i el 18 de gener de 1938²⁰⁴. Agustí Cid Arasa ocuparia la Secretaria de Premsa i Propaganda de la Regional d'UGT el 16 de novembre de 1937²⁰⁵. Per últim, Salvador Roca i Roca era en aquell moment el responsable de Propaganda de l'Oficina de Treball Voluntari de la Conselleria de Treball, en la que era vocal Aragó Mercader des de la seua creació a principi de desembre de 1936. A finals de juliol de 1937, Roca i Roca era designat secretari particular del director general de Treball²⁰⁶.

L'absoluta concordança amb l'estratègia del PSUC i amb l'acció governativa de la Generalitat quedava reflectida en les dues proposicions presentades pels socis i aprovades

---

militants de la cèl·lula 101 corresponent al Radi XIII del PSUC entre 1937 i desembre de 1938. Juntament amb Malagarriga (núm. de carnet 11.049), apareixen altres dirigents del CADCI, tots ells mobilitzats: Lluís Luque, Victorià Martí (... 11.057), Francesc Grau (... 11.021), Isidre Guasch (... 11.045) i Bonaventura Masdeu. TERMC. Expedient de Juan Malagarriga Esteve. Núm. 5.590. Salamanca: 1943-1944, Centro Documental de la Memoria Histórica. CDMH, TERMC, Exp. 5590, p. 4.

²⁰² DIARI OFICIAL DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA [citat a partir d'ara DOGC]. Barcelona: 18 d'octubre de 1936, any 145, núm. 292. P. 244. TREBALL... [1937, any II]: 27 de juliol, núm. 318, p. 1; 28 de juliol, núm. 319, p. 1.

²⁰³ TREBALL... 29 de juliol de 1937, any II, núm. 320. P. 8.

²⁰⁴ DOGC ..., 3 d'octubre de 1936, any 145, núm. 277, p. 37; 27 d'agost de 1937, any 146, núm. 239, p. 828; 4 de juliol de 1937, any 146, núm. 185, p. 44; 20 de gener de 1938, any 146, núm. 20, p. 250. Veure Aragó Mercader: BALLESTER, op. cit., 1998, p. 331.

²⁰⁵ BALLESTER, op. cit., 1998, p. 105, 328, 331. Havia estat nomenat vici-president de l'Agrupació de Jurats Mixtos del Treball en el Comerç a l'Engròs, Detall, Banca, Assegurances i Oficines de Barcelona l'1 d'octubre de 1936. DOGC ..., 16 d'octubre de 1936, any IV, volum IV, núm. 290, p. 212.

²⁰⁶ TREBALL... [1937, any II]: 27 d'abril de 1937, any II, núm. 240, p. 8; 30 d'agost de 1938, any III, núm. 660, p. 2.

El 15 de juliol de 1937, reemplaça en el càrrec de secretari particular del director general de Treball al també soci del CADCI i militant de la MOMC i el PCP, Benvingut Borràs Serrés. DOGC ..., 22 de juliol de 1937, any V, volum III, núm. 203. P. 290.

Sobre l'Oficina de Treball Voluntari veure l'apartat 1.2.4. Estava dirigida per la ponència presidida per Miquel Valdés i Valdés, conseller de Treball i Obres Públiques, i comptava amb els vocals Manuel Aragó Mercader, Francesc Graells Bonet, Rossend Cabré Pallàs i Santiago Pons Queralt. DOGC..., 6 de desembre de 1936, any IV, volum IV, núm. 341. P. 881.

en concloure l'assemblea²⁰⁷. La primera, signada per Lluís Luque, Jovià Soler i A. Huch, garantia la col·laboració amb l'obra de govern i en concret amb la de la Conselleria d'Economia encapçalada per Joan Comorera, per haver aconseguit la reorganització de l'economia i la constitució dels Consells Generals d'Indústria on els treballadors mercantils confiaven tindre representació. Amb la segona, es declarava la bandera catalana com a emblema oficial del CADCI conjuntament amb la bandera roja, “la bandera del proletariat [...] que simbolitza la solidaritat internacional de tots els explotats”²⁰⁸.

Malgrat la derrota al CADCI, els sectors nacionalistes continuaven advocant per la creació de la tercera sindical el dia 13 de juliol²⁰⁹. Un projecte que s'enfortia després de que la Unió de Rabassaires, l'opció que els nacionalistes impulsaven al sector agrari, assolís la majoria en les eleccions de juntes dels sindicats agrícoles. Els Rabassaires havien aconseguit no convertir-se en una altra més de les “vergonyes col·lectives” com havia estat la del CADCI, vergonya que el PSUC-UGT havia imposat per “coacció dialèctica”²¹⁰. A final de mes però, coincidint amb el Primer Congrés de la FNEC, la candidatura que defensaven a l'assemblea del Sindicat de Funcionaris de l'Ajuntament de Barcelona era derrotada. Novament, a la sala del CADCI, la “unitat” guanyava per 342 vots contra 30²¹¹. La última i tercera batalla per aconseguir el ressorgiment dels sindicats autònoms es lliuraria durant l'assemblea de l'Associació de Funcionaris de l'Ajuntament de Barcelona per ratificar la permanència en la UGT, que fou celebrada l'1 d'agost. Novament, el sector pro-unitat es felicitava per haver fet fracassar “una altra maniobra de l'Esquerra” i poder comprovar com l'Associació de Funcionaris seguia “les passes fermes del gloriós CADCI”²¹².

---

²⁰⁷ LA HUMANITAT... 13 de juliol de 1937, any VI, núm. 1.677. P. 3.

²⁰⁸ TREBALL... 13 de juliol de 1937, op. cit., p. 4. Sobre la constitució dels Consells Generals d'Indústria veure el decret promulgat el 9 de juliol de 1937, publicat al DOGC, i a TREBALL... 14 de juliol de 1937, any II, núm. 307. P. 5

²⁰⁹ DIARI DE BARCELONA... 13 de juliol de 1937, any 146, núm. 165. P. 4.

²¹⁰ DIARI DE BARCELONA... 20 de juliol de 1937, any 146, núm. 170. P. 4.

²¹¹ TREBALL... [1937, any II]: 30 de juliol, any 146, núm. 321, p. 2; 31 de juliol, núm. 322, p. 7. BALLESTER, op. cit., 1998, p. 193.

²¹² TREBALL... [1937, any II]: 1 d'agost, núm. 323, p. 2; 3 d'agost, núm. 322, p. 3; 31 de juliol, núm. 322, p. 2. Vegeu: *III Congrés de la Unió General de Treballadors a Catalunya. 13, 14, 15 i 16 de novembre del 1937 a Barcelona. Memòria del Secretariat*. Dins de BUTLLETÍ INTERIOR DE LA UGT... novembre de 1937, núm. 20. P. 10-28. Consulteu també: FERRER, Miquel. *L'aplicació dels acords del III Congrés de la UGT*. TREBALL... [1937, any II]: 1 de desembre, núm. 427, p. 8; 4 de desembre, núm. 430, p. 6-7. Resolució del Comitè de Catalunya de la Unió General de Treballadors. TREBALL... 11 de desembre de 1937, any II, núm. 436. P. 7.

En menys de dos mesos la UGT de Catalunya aconseguia tres adhesions definitives que foren interpretades com èxits de la Regional. Triomfs que d'altra banda, per apaivagar la polèmica generada, obligarien al Secretariat a reforçar la imatge d'una UGT identificada plenament amb la realitat nacional. Aquest camí per esdevenir la única central sindical catalana culminaria en el III Congrés de la UGT, “congrés d’afirmació nacional”²¹³. Malgrat que s’havia resolt formalment el conflicte mercantil articulat al voltant del CADCI, el Secretariat situava en segon terme les qüestions organitzatives front a la urgència provocada pels esdeveniments militars. Aquest no fou l’únic impediment per a que s’estructurés la Federació de Treballadors Mercantils. L’adhesió definitiva de la branca sindical del CADCI permetia a la UGT superar el principal escull per constituir-la però la Federació no s’acabaria d’estructurar fins a mitjans d’agost de 1938, després del primer Congrés dels Treballadors Mercantils de Catalunya que aplegaria a 28 sindicats mercantils on s’hi agrupaven 57.676 treballadors²¹⁴. El 13 de juliol de 1937, la Regional comunicava a l’Executiva Nacional que pretenia finalitzar en un termini de 15 dies el procés d’enquadrament dels socis procedents d’Organització i Treball en els tres sindicats mercantils. Una vegada enllestida “la cuestión de Barcelona” s’impulsaria “el ingreso en las Nacionales de los demás sindicatos mercantiles de Catalunya” per poder posar en funcionament la Federació²¹⁵. En canvi, el que s’iniciava era un procés lent i entrebancat que duraria mesos i que obligaria als diferents sindicats de la Federació a publicar avisos dirigits als reticents socis del CADCI per acomplir amb l’enquadrament acordat²¹⁶. Ahora, el Comitè Executiu del Centre es veuria obligat a recordar als socis l’obligació d’assistir a les assemblees dels tres sindicats i aclarir-los que,

---

²¹³ BALLESTER, op. cit., p.194-195.

²¹⁴ El Congrés s’iniciava el 13 d’agost al CADCI. Tingueren ponències destacades Aznar, Luque, Gutiérrez, Jovià Soler, Malagarriga i Cid Arasa. Luque i Soler intervingueren representant als combatents. Gutiérrez estigué també a la presidència efectiva del congrés i Malagarriga a la comissió de credencials. TREBALL... [1938, any III]: 16 d’agost, núm. 648, p. 10-11; 18 d’agost, núm. 650, p. 7.

²¹⁵ *Carta del Secretariat de Catalunya a la Comissió Executiva d’UGT*. Barcelona: 13 de juliol de 1937. Fundació Pablo Iglesias ..., op. cit., AH-43-24. El secretari general, Francisco Largo Caballero, contestava demanant “conocer los reglamentos por los cuales van a regirse esta organización para ver si estos están de acuerdo en absoluto con los Estatutos de la Unión General de Trabajadores”. Valencia: 19 de juliol de 1937, Fundació Pablo Iglesias ..., op. cit., AH-43-24.

²¹⁶ Per exemple, el 23 de juliol s’avisava als mercantils pertanyents al CADCI per a que efectuen el pagament de la quota de la Federació mentre es realitza l’enquadrament en els sindicats corresponents. El dia 28, es comunica l’obligació de fer el canvi de carnet del CADCI pel del sindicat respectiu de la Federació: Sindicat de Treballadors d’Oficines (Casa del Poble del carrer Primer de Maig, núm. 7); Sindicat de Viatjants (Corts, 670); Unió de Dependents de Venda i Distribució (passeig Pi i Margall, 30). A l’octubre, el Sindicat de Treballadors d’Oficines demanava als “provinents del CADCI” que anaren a fer el canvi de carnets. TREBALL... [1937, any II]: 23 de juliol, núm. 315, p. 2; 28 de juliol, núm. 319; p. 2; 6 d’agost, núm. 327, p. 2; 8 d’octubre, núm. 381, p.2.

si bé havien d'obtenir el nou carnet sindical, no havien de “lliurar per cap concepte el carnet d'afiliat al CADCI”²¹⁷.

Mentre es produïa l'enquadrament continuaren les tensions entre el CADCI i la resta d'organitzacions mercantils de la Federació. L'episodi més significatiu es produïa el 15 d'agost durant l'assemblea per elegir la nova junta de la Unió General de Dependents de Catalunya que es celebrava al CADCI. El Sindicat Mercantil, l'Associació de Dependents i la Unió Ultramarina, organitzacions adherides a UGT, demanaren a l'Executiva l'anul·lació de la junta resultant. Denunciaven la presumpta maniobra *entrista* per fer-se amb el control de l'entitat protagonitzada pels socis del CADCI que havien acudit massivament a recolzar la candidatura d'Agustí Cid Arasa. Informaven que l'assemblea havia estat convocada d'urgència, utilitzant procediments irregulars per vetar l'assistència de manera que solament havien assistit uns 300 dels 70.000 afiliats a la Unió de Dependents que eren majoritàriament socis del CADCI²¹⁸. El informe enviat a la Comissió Executiva seria fet públic a *Solidaridad Obrera*. Des de l'òrgan de CNT s'aprofitava l'incident per acusar a les organitzacions adherides a les dues Centrals sindicals que continuaven procedint de manera deslleial, utilitzant “con miras de absorcionismo partidista [...] tácticas de caudillaje político”. Els militants d'UGT i CNT havien de denunciar aquestes maniobres que dificultaven aconseguir “la unidad del proletariado y de la causa antifascista”²¹⁹.

Amb aquest context era gairebé infactible que la Regional d'UGT aconseguís activar la Federació de Treballadors Mercantils en 15 dies. El conflicte enquistat dintre del món mercantil juntament amb el canvi d'estratègia sindical davant de la situació de guerra són dos factors imbricats que expliquen que la Federació no prengués forma fins l'estiu de 1938. El CADCI s'havia convertit en el principal obstacle que impedí a la Regional construir una sòlida i poderosa federació mercantil a Catalunya. Pel camí s'havien esvaït les pretensions de crear una tercera central de caire catalanista i la possibilitat de fer ressorgir els sindicats autònoms. Per aconseguir-ho s'havia dissolt la Secció Organització i Treball esbiaixat el CADCI, però l'entitat mercantil continuaria funcionant fins al final de la guerra civil.

---

²¹⁷ TREBALL... [1937, any II]: 10 d'octubre, núm. 383, p. 6; 30 d'octubre, núm. 400, p. 7.

²¹⁸ Informe sobre l'assemblea de la Unió General de Dependents enviat a la Comissió Executiva d'UGT pel Sindicat Mercantil de Barcelona, l'Associació de la Dependència Mercantil i Unió Ultramarina. Barcelona: 25 d'agost de 1937. Fundació Pablo Iglesias ..., op. cit., AH-42-42.

²¹⁹ SOLIDARIDAD OBRERA. ÓRGANO DE LA CONFEDERACIÓN REGIONAL DEL TRABAJO EN CATALUÑA. AIT. Barcelona: 10 de setembre de 1937, any VIII, núm. 1.685. P. 6

2 TRANSFORMACIONS DE L'ENTITAT: ESFORÇ DE GUERRA I ACCIÓ DE REREGUARDA

2.1. L'adaptació de les Seccions

El CADCI iniciava l'etapa d'adaptació a la guerra el 23 de juliol de 1936, després que els socis clogueren necessàriament l'estatge social per participar en els combats contra la insurrecció militar als carrers de Barcelona. A partir d'aleshores, juntament amb la defensa dels interessos dels associats, el Centre es preparà per fer “primordialment la guerra, intensament, d'una manera exemplar”²²⁰. S'iniciava la transformació estructural de l'entitat per adaptar-se al context bèl·lic que afectaria totes les seccions exceptuant, com veurem, a Socors Mutus. Calia generar subseccions específiques dintre de les seccions permanents, per gestionar les activitats i respondre a les noves necessitats dels associats fruit de l'estat de guerra, tant al front com a la rereguarda. Un procés que es realitzaria aplicant els paràmetres de l'estratègia d'acció política dels dirigents provinents del PCP i ara enquadrats al PSUC.

Tal i com feren la resta d'organitzacions sindicals alineades orgànicament dintre d'UGT, el CADCI seguí la consigna llençada per la Regional durant el ple comarcal de principis de novembre de 1936: “tot de cara a la guerra”. A partir d'aquest moment, l'eix vertebrador de l'activitat de totes les organitzacions s'articulà en “organitzar, estructurar i ordenar la vida econòmica de Catalunya”. Era imprescindible organitzar-se per fer la guerra en tots els aspectes, “en el front i en la rereguarda, en les fàbriques, en el transport, en el camp i en la vida diària”. D'aquesta manera, tot el treball sindical quedava supeditat a les necessitats de guerra, s'apartaven les qüestions de l'estructuració social per ocupar-se exclusivament de la reorganització de totes les forces materials i morals del país per a la guerra. Una estratègia que s'aplicà seguint les següents directrius: organitzar el treball voluntari; racionalitzar i intensificar el treball i la producció; millorar l'aprofitament de les matèries primeres per subvenir les necessitats produïdes pel conflicte

---

²²⁰ MOMENTS. LA REVISTA DEL NOSTRE TEMPS. Barcelona: Edicions Elzeviriana. Sindicat de Dibuxants Professionals, Agrupació d'Escriptors Catalans, Agrupació Professional de Periodistes, Sindicat d'Agents i Tècnics de Publicitat, UGT. 15 de març de 1937, núm. 3, març de 1937, núm. 3. P. 9.

bèl·lic; renunciar a les reivindicacions salarials destinant l'estalvi a la producció de guerra; organitzar l'emulació revolucionària i la iniciativa de les masses treballadores; realitzar la instrucció militar obligatòria dels treballadors; formar políticament i promoure dirigents que serien els quadres organitzadors al front i a la rereguarda; vincular-se estretament amb el front apadrinant unitats de batalla²²¹.

2.2. Socors Mutus

Durant el procés d'adaptació a la guerra de les seccions del CADCI, s'aplicaren les directrius polítiques definides pels membres del Consell Directiu, militants i quadres pel PCP, partit conformant del PSUC. L'excepció fou Socors Mutus. Àngel Gutiérrez durant la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI, exposava el problema: "avui dia encara està en mans reaccionàries, quan dirigida per nosaltres contribuiria a augmentar el prestigi del CADCI"²²². La constatació de Gutiérrez ens permet comprovar el grau d'independència que conservaven les seccions dintre de l'entitat i que els permetia decidir sobre la seua actuació i gestió. Una descentralització que havia possibilitat el seu funcionament durant les etapes de clandestinitat, assegurant la continuïtat del Centre. En certa mesura, l'estructura organitzativa de l'entitat alliberava les seccions d'un control polític exhaustiu per part del Consell Directiu, podien decidir no implementar-lo si discrepaven de les seues directrius. Això explica l'absència de cap llistat o comunicació identificant als membres de la seua junta directiva entre els documents utilitzats per la Secretaria del CADCI per elaborar les relacions de dirigents de Secció. Aquests documents administratius, recullen les dades personals dels dirigents de les seccions elegits durant les assemblees realitzades a partir de febrer de 1936, una vegada recuperada la plena legalitat del Centre, i les modificacions d'aquestes juntes fins la reestructuració del Centre aprovada a l'assemblea de juliol de 1937²²³. Entre els llistats de Secretaria està el del Consell Directiu que ens han permés constatar que Socors Mutus continuà encapçalada per Joan Oriol Bosch, president de la Secció des d'agost de 1934.

---

²²¹ BALLESTER, op. cit., 1998, p. 280. Conclusions acordades pel Ple de Comarcals de Catalunya, UGT. "Sindicats de cara a la guerra!", publicades a TREBALL... 6 de novembre de 1936, any I, núm. 93, p. 2.

²²² Veure l'Acta de la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil, op. cit., 27 i 28 de febrer de 1937, ..., ANC, PS-BAR, 903, 2.

²²³ Documents utilitzats com a base per realitzar l'annex de la tesi. Fons Restituït CADCI. ANC: PS-BAR, 364, 1; PS- MAD, 1956, 5.

D'altra banda, que Socors Mutus estigués “en mans reaccionàries” i funcionés autònomament ens ajuda a explicar l'escassetat de documents produïts per Socors Mutus o tramesos al Consell Directiu i la resta de seccions durant el període de la guerra al Fons Restituït. Únicament hi consta la subscripció dels socis als diferents serveis de Socors Mutus que s'especificava als rebuts mensuals arxivats als expedients personals. Un factor essencial que justificaria perquè no hi ha documentació elaborada per la Secció al Fons és que, des de finals d'octubre de 1934, la Secció disposava d'un domicili social propi al carrer Pelai on tenia el seu arxiu que no fou confiscat per l'exèrcit franquista²²⁴. No obstant, això l'absència de còpies de documentació entre els milers de documents retornats continua sent una incògnita que tan sols podem explicar per la intervenció i triatge del Fons Restituït posterior a la requisita.

Segons l'historiador Alexandre Galí, hauria estat Antoni Vallejo Capdevila, president de Socors Mutus en 1922, 1923 i 1933, i membre constant de l'equip directiu de la Secció, “l'impulsor i defensor” d'aquesta durant “els moments difícils per què va passar el Centre”. Galí destacava que “l'únic que s'ha salvat del Centre han estat els socors mutus que sobreviuen encara sota una altra organització quan escrivim aquestes ratlles”²²⁵. A partir de documents donats al CADCI, hem pogut corroborar que la Secció continuà funcionant després de l'entrada de l'exèrcit franquista fins al 2008, quan és absorbida per la Mútua General de Catalunya²²⁶. Fins a gener de 1946, l'entitat seguí oferint els mateixos serveis del consultori mèdic a càrrec dels mateixos facultatius amb que comptava en 1934. La majoria d'aquest cos mèdic havia reiniciat la col·laboració amb Socors Mutus després de que la Secció recuperés l'activitat el 12 de

---

²²⁴ L'adreça de Socors Mutus (Pelai, 11, 1r-2a) figura impresa en una carta de Rafael Pons Farreras, president de la Cooperativa d'Estatge, a Pere Aznar. Barcelona: 1936- 1939. Fons Restituït CADCI,..., PS-BAR, 1053, 3.

²²⁵ GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900 a 1936*. Llibre VII. Barcelona: 1978. Fundació Alexandre Galí. P. 179.

²²⁶ La informació sobre la durada d'activitat de la Secció, composició de les seues juntes executives, oferta sanitària i mutual i responsables mèdics dirigents, ha estat analitzada a partir de:

- Rebuts de Pau Revull Roca, soci núm. 25995 del CADCI, núm. 9851 d'associat a Socors Mutus, donats al CADCI per la família Revull. Barcelona: març de 1939- gener de 1946. Fons CADCI.
- Còpia de la cèdula de requeriment a l'Associació de Socors Mutus de Previsió Social, domiciliada al carrer Casanova, núm. 27, 2a. Jutjat de Primera Instància Núm. 6, Secció 2, judici acumulat núm. 714/89-B. Barcelona: 25 de juny de 1990. Fons CADCI, E. O. ANC. ANC1-900-T-9.
- *Resolució d'autorització de la fusió per absorció i consegüent inscripció al Registre de Mutualitats de Previsió Social de Catalunya de les entitats Mútua General de Catalunya, Mutualitat de Previsió Social (mutualitat absorbent) i de l'Associació de Socors Mutus, Mutualitat de Previsió Social (mutualitat absorbida)*. DOGC... 3 de juliol de 2008, núm. 5.165. P. 50.696.

juny de 1931, un cop restituït el Consell Directiu il·legalitzat per durant dictadura de Primo de Rivera i restablert per complet el funcionament del CADCI²²⁷.

L'1 de març de 1939, es publicava a la premsa l'avís de la direcció de la *Caja Nacional de Seguro de Accidentes del Trabajo* del *Ministerio de Organización y Acción Sindical* franquista que, entre d'altres, instava a “todas las mutualidades patronales domiciliadas en alguna de las provincias catalana” a comunicar a la Delegació de la *Caja Nacional de Accidentes* en el termini de 10 dies, un informe que contingüés: domicili, activitat de l'entitat des del 18 de juliol de 1936, situació econòmica i persones que les administren²²⁸. En compliment d'açò, Socors Mutus, concorregué amb una junta gestora provisional i passà a anomenar-se *Sección Permanente de Socorros Mutuos*. En ser acceptada restà inclosa al registre de mutualitats i asseguradores i quedà supeditada al compliment de les normes dictades per l' *Instituto de Previsión Social*, IPS²²⁹.

L'IPS, entitat posada en funcionament amb la llei de 27 de febrer de 1908, depenia del *Ministerio de Trabajo y Asistencia Social*²³⁰. Estava controlat per la *Central Nacional Sindicalista*, CNS, el *sindicat vertical* format i dirigit per membres de FET y de las JONS. Des de l'aprovació del *Fuero del Trabajo* falangista a principis de març de 1938, la CNS s'encarregà d'“iniciar, mantener o fiscalizar organismos de investigación, educación moral, física y profesional, previsión, auxilio y las de carácter social que interesen a los elementos de la producción”²³¹. A finals de juny, es restablí i reorganitzà l'IPS, per poder

---

²²⁷ Especialitats i facultatius fins a 1946: cirurgia, Francesc Chacón; medicina i vies respiratòries, Joaquim Bas; malalties infància, Enric Baldocki; medicina infància, Enric Mias— servei suprimit abans de març de 1939 i adherit al consultori de Baldocki—; nas, coll i orelles, Lluís Noves; oculista, Lluís Cunill i J. Lloveras Camino; sistema nerviós, Josep M. Bargés; urologia, vies urinàries i pell, Josep Sarró; aparell digestiu i afeccions ano-rectals, Joan Farré; radiòleg i raigs X, Jacint Bremon; medicina general, Josep Usúa; toco-ginecologia, Heribert Munguet; odontòleg, Antoni Valldaura—substituït per Císquer al febrer de 1943— i Joan Masana Bozzo; pedicura i massatgista, Beneta Basseda. ACCIÓ... [Segona Època]: agost de 1931, any I, núm. 1, p. 10; desembre de 1933, any III, núm. 29, p. 19. Rebutts de Pau Revull, op. cit., de març de 1936 i gener de 1946.

²²⁸ LA VANGUARDIA ESPAÑOLA... 1 de març de 1939, any LV, núm. 22.604. P. 7.

²²⁹ *Orden fijando los derechos de Registro de las entidades aseguradoras de accidentes de Trabajo en los ejercicios de 1936, 1937 y 1938*. BOE. Madrid: 23 de març de 1939, any CCLXXIII, núm. 75. P. 1.526-1.527. Vegeu també: *Orden dictando los requisitos que habrán de llenar las Mutualidades patronales*. BOE... 4 de juny de 1938, any III, núm. 610. P. 8.002-8.003.

²³⁰ Sobre la història del *Instituto Nacional de Previsión* vegeu: PONS PONS, Jerònica i VILAR RODRÍGUEZ, Margarita. *El seguro de salud privado y público en España. Su análisis en perspectiva histórica*. Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2014. P. 80-96. Consulteu també: *Decreto y Reglamentos de la Ley de Subsidios Familiares*. BOE... 26 d'octubre de 1938, any III, núm. 118. P. 2.010- 2.018.

²³¹ *Decreto aprobando del Fuero del Trabajo formulado por el Consejo Nacional de Falange Española Tradicionalista y de las JONS*. BOE... 10 de març de 1938, any III, núm. 505. P. 6.180.

implementar la base del *Fuero* referent a la previsió i assegurances socials “bajo la tutela de los que más abiertamente sienten la finalidad del seguro y el espíritu del Movimiento”²³². A partir d’aquest moment, l’IPS quedava encarregat de gestionar altres dos organismes en l’acció dels quals s’emmarcava Socors Mutus: la *Caja Nacional de Accidentes* i la *Mutualidad de Previsión*, incloent-hi el control del seu consell i comissió executiva. Pocs dies després de l’ocupació franquista de Barcelona, es publicava l’ordre del 7 de febrer de 1939, que feia d’obligat compliment “en cada una de las provincias liberadas con posterioridad al 20 de diciembre”²³³, la legislació social i les normes de subsidi familiar contingudes en la llei de bases del 18 de juliol de 1938, juntament amb el seu reglament d’execució i les disposicions aprovades posteriorment per al seu desplegament.

L’11 de maig de 1939, *Socorros Mutuos* comunicava als associats que havia estat autoritzada per reprendre la vida legal i que procedia a iniciar el pagament dels subsidis pendents i l’activitat del consultori²³⁴. Ho feia per tractar-se d’una associació que tenia exclusivament una “actividad social y previsora”²³⁵, després de fer els corresponents aclariments davant les autoritats franquistes per desvincular-se del CADCI i denunciar el bloqueig dels comptes bancaris i la requisita de l’estatge social al número 11 del carrer Pelai, d’on s’havia usurpat una màquina d’imprimir i material d’escriptori²³⁶. La *Sección* s’ubicava a la seu de Pelai des del 21 d’octubre de 1934, quan fou legalitzada i intervinguda temporalment per les autoritats militars en aplicació del decret del Ministeri de Treball, convertint-se en la primera de les seccions del Centre que abandonava la clandestinitat consegüent a la repressió d’Octubre²³⁷.

El nom i el domicili de l’entitat es mantingueren fins finals d’agost de 1939. A partir d’aquest moment, l’entitat passava a anomenar-se *Asociación de Socorros Mútuos de Previsión Social* i a incorporar-se al *Instituto Sindical de Mutualidades*²³⁸ i es

---

²³² *Decreto disolviendo el Consejo de Patronato del Instituto Nacional de Previsión y creando el Consejo de dicho Instituto forma de designación de sus componentes y funciones del mismo*. BOE... 24 de juny de 1938, any III, núm. 610. P. 7.999- 8.001.

²³³ *Orden de 7 de febrero de 1939 sobre aplicación del Régimen de Subsidios Familiares a las provincias recién liberadas y a las que se vayan liberando*. BOE... 17 de febrer de 1939. Any III, núm. 48. P. 933. Vegeu la Ley de Bases creando el Régimen Obligatorio de Subsidios Familiares. BOE... 19 de juliol de 1938, any III, núm. 19. P. 272-275-

²³⁴ LA VANGUARDIA ESPAÑOLA...12 de maig de 1939, any LV, núm. 22.655. P. 3.

²³⁵ Còpia de la cèdula de requeriment a l’Associació Socors Mutus, op. cit., ANC1-900-T-9.

²³⁶ Història de la Secció Permanent Socors Mutus. Fons CADCI EO, ANC. ANC1-900-T-9.

²³⁷ Vegeu al respecte l’apartat 2.10 de la Segona Part.

²³⁸ El canvi de nom s’hauria fet en compliment d’un decret del 28 d’agost de 1939, segons la còpia de la cèdula de requeriment a l’Associació Socors Mutus, op. cit., ..., 25 de juny de 1990. Fons CADCI, ..., ANC1-900-T-9.

traslladava al principal del número 581 de la Gran Via de les Corts Catalanes, aleshores *avenida José Antonio*. S'elegia nova direcció encapçalada per Joan Bas Soler, president d'Educació i Instrucció entre 1909 i 1917 i vocal de la Caixa d'Estalvis fins l'entrada de l'exèrcit franquista. Vallejo Capdevila en seria l'interventor i Josep Sala Ricol, l'antic comptador del Consell Directiu del Centre i professor de les Escoles Mercantils des de 1904, el caixer.

L'equip directiu era rellevat el 18 de juny de 1944. Aquell any l'entitat, com a membre de la *Federación de Mutualidades de Cataluña y Baleares*²³⁹, passava a ser col·laboradora del *Seguro Obligatorio de Enfermedad*, SOE, fins al 1966, any en què se la denominà cooperadora. Vallejo esdevingué president de la nova junta. Al seu equip comptava amb Bas Soler com a vicepresident, Joan Martorell Ferran com un dels vocals, i Antoni Bibiloni Alemany com a caixer. Tots tres havien sigut dirigents del CADCI entre 1933 i 1939. Bibiloni, havia estat subcaixer de la junta de Socors Mutus elegida en juny de 1933 presidida per Vallejo. Martorell Ferran, havia sigut caixer del Gremi de Viatjants i vocal del mateix a la Secció d'Organització i Treball del CADCI entre febrer de 1936 i juliol de 1937. Artigas Amat, havia sigut president d'Educació i Instrucció del CADCI entre 1922 i 1923, i a partir de març de 1936 en substitució de Salvador Roca i Roca²⁴⁰.

Artigas Amat, Vallejo i Sala Ricol, sent membres del Consell Directiu del CADCI entre 1922 i 1923, foren empresonats durant la dictadura de Primo de Rivera per la publicació del manifest *Catalunya- Nació*. Sala Ricol i Artigas Amat, havien format part de la candidatura de la MOMC amb que Jaume Cardús s'havia convertit en president del Centre l'agost de 1934²⁴¹. Tots aquests antics dirigents de l'entitat mercantil provenien de la vella guàrdia del CADCI. S'havien associat durant la primera època de l'entitat. Havien viscut la transformació de l'entitat per donar resposta a la proletarització d'uns treballadors del comerç cada cop més immersos en la lluita de classes, que forçà l'entitat a cercar nous camins per aconseguir la millora laboral i social dels dependents. Alguns s'havien vinculat en diferents graus al projecte endegat per la MOMC en 1933, amb el que començaren a discrepar després de la primera vaga mercantil organitzada amb la FUTM. Una aturada que provocà la visibilització de la fractura interna del CADCI, fent

---

²³⁹ La Federació de Mutualitats de Catalunya fou fundada en 1896, convertint-se en la primera federació que agrupava associacions de socors mutus de l'Estat. Sobre la seua història fins al final del franquisme, vegeu: PONS PONS, op. cit., 2014, p. 55, 152-244.

²⁴⁰ Els membres de la junta elegida el 18 de juny de 1944 eren: Antoni Vallejo Capdevila, president; Joan Bas Soler, vicepresident; Carles Huguet Rotger, secretari; Antoni Bibiloni Alemany, caixer; Josep Maria Artigas Amat, interventor; i els vocals Joaquim Estrems Borràs, Joan Martorell Ferran i Carles Gutiérrez Camps. Rebut de Pau Revull, op. cit., agost de 1944.

²⁴¹ Sobre els càrrecs que ocupen a les diferents directives i l'empresonament a que ens hem referit, consulteu els apartats 2.3 i 2.7 de la Segona Part de la tesi.

patent la divergència política entre el Consell i els socis més joves alineats amb el projecte de la MOMC. El Consell Directiu de Manuel Juliachs, procedí a censurar i expulsar als socis i dirigents que s'havien destacat per l'activitat sindical durant la vaga, entre ells Pere Aznar. Artigas Amat, Vallejo Capdevila i Sala Ricol, formaven part d'aquest Consell Directiu que arribaria a querellar-se contra Aznar per haver-los acusat públicament d'estar venuts a la Patronal i "haver traït als nostres companys"²⁴².

En 1937, tots aquests socis que continuarien l'activitat de Socors Mutus després de la guerra, pertanyien al sector opositor a la directiva del CADCI. Cap d'ells combregava amb els paràmetres polítics estipulats pels dirigents de l'entitat. És a dir, diferien de l'estratègia encaminada a aconseguir la transformació nacional i social que es promovia en un moment marcat indefugiblement per la guerra, dins un context bèl·lic amerat per la necessitat de combatre el feixisme i articular la resistència a la rereguarda. L'evolució ideològica d'aquests dirigents del CADCI ens permet comprendre les paraules de Gutiérrez: durant la guerra: Socors Mutus estava "en mans reaccionàries". Possiblement això els salvà de l'exili, la depuració i la repressió durant la postguerra franquista i els permeté continuar actius al capdavant de l'antiga Secció. Convertida en mutualitat de postguerra, "sempre estigué en contacte amb nosaltres", dirien els socis que es reunien el 22 de març de 1977 per reconstituir el CADCI²⁴³. *Socorros Mutuos* serví, en certa mesura, d'aixopluc per als antics socis del Centre facilitant que mantinguessin els vincles durant la clandestinitat²⁴⁴.

---

²⁴² ACCIÓ... abril de 1934, Segona Època, any IV, núm. 33. P. 3. Hem analitzat les conseqüències de la vaga a l'apartat 2.7 de la Segona Part.

²⁴³ *Informe lliurat a l'advocat Sr. Arderiu*. Barcelona: 19 de febrer de 1985. Fons CADCI. P. 2. Els antics socis del CADCI es reuniren al domicili social de la Penya Cultural Barcelonesa, al número 55 del carrer Baix de Sant Pere. NÚÑEZ ROIG, Joaquim. *Reivindicacions del CADCI. Text del nostre advocat Pere Arderiu i Viñas*. Barcelona: 1987-1988. Fons CADCI. El CADCI Entitat Obrera, fou reconstituït "per un centenar d'antics socis" el 24 d'abril de 1979 al mateix local. Acta d'assemblea de reconstitució. *Llibre d'actes* (26 de febrer de 1979-24 d'abril de 1979). ANC. Fons CADCI E.O. ANC 1-900-T-5. P. 1.

²⁴⁴ A manca d'un estudi posterior sobre la relació dels socis durant la dictadura i la militància en la clandestinitat interior, hem d'apuntar que l'octubre de 1946, en un informe de Josep Serradell sobre l'activitat del PSUC i UGT, es menciona l'activitat de socis als magatzems Alemany, Jorba i El Àguila. Àngel Gutiérrez, era membre de la direcció de la Federació de Barcelona d'UGT en representació del CADCI, que dirigeix, i d'altres dos o tres sindicats. Gutiérrez havia estat indultat el 1943, després de ser condemnat en sumaríssim a 12 anys i 1 dia de presó major. El 1945 fou membre de l'executiva de la delegació de Catalunya del PSUC representant l'Agrupació de Forces Armades de la República Espanyola. Vegeu: LARDÍN i OLIVER, Antoni. *Condicions de treball. conflictivitat laboral i militància política clandestina. Els obrers industrials catalans i el PSUC (1938-1959)*. Tesi doctoral. UAB, 2004. P. 255, 346. El 1948 fou un dels 16 condemnats a mort d'entre els 80 detinguts del PSUC. S'executà a Àngel Carrero, Pere Valverde, Númen Mestres i Joaquim Puig-Pidemont. LLUITA...[1948]: 12 de maig, núm. 152, p. 1; 7 de juliol, núm. 160, p.1, 4; 20 d'octubre, núm. 175, p.1; 1 de desembre, núm. 182, p.1. [1949]: 23 de febrer, núm. 193, p. 1.

2.3. Organització i Treball

A partir del 19 de juliol de 1936, la secció més important del Centre i branca sindical de l'entitat, Organització i Treball, començava la reestructuració interna per tal d'afrontar la situació de guerra, incorporant els següents eixos d'acció: remodelació de l'estructura habilitant seccions, gremis i sots-gremis, adequats als nous rams mercantils sorgits per la transformació del model industrial; gestió del procés de col·lectivització en què participaven els mercantils; actualització de les oficines per respondre als diferents documents acreditatius sol·licitats pels socis; i creació el Secretariat Militar.

Aquests paràmetres d'acció, units a la gestió de la Borsa de Treball, la Caixa de Resistència i la Caixa d'Atur Forçós, foren evolucionant al llarg de la guerra i continuaren depenent del CADCI malgrat la dissolució d'Organització i Treball dintre d'UGT. A partir de l'assemblea de juliol de 1937, la Borsa i la Caixa d'Atur de la Secció passaren a ser controlades per la Secretaria d'Assegurances Socials i Previsió dirigida per Ignasi Jovés²⁴⁵. Així ho indiquen les ofertes de col·locació, fitxes de demandes de treball i certificats de parat forçós inclosos al Fons Restituït²⁴⁶. Segons mostren aquests documents, la Borsa de Treball actuava de pont entre els socis en atur forçós inscrits i les empreses controlades pels treballadors que, sovint, buscaven el reemplaçament dels llocs de treball que restaven vacants per la mobilització dels socis al front. Una mobilització i unes baixes laborals que eren certificades pel Secretariat Militar de la Secció.

Als formularis de demandes de feina els socis especificaven l'experiència laboral i la formació educativa. Cal destacar que les sòcies inscrites feien constar la data d'admissió a l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona—IAPD—. L'organisme havia estat creat per la Conselleria de Treball i Obres Públiques el 10 de juliol de 1937, per “adaptar

---

²⁴⁵ Consulteu a l'annex de la tesi l'equip directiu de la Caixa contra l'Atur Forçós. Jovés Mariol consta com a president de la Caixa i de la Borsa de Treball del CADCI a la carta dirigida pel Comitè d'Empresa de Roldòs-Gispert el demanant la reincorporació a l'empresa de Francesca Janoher, treballadora de la Borsa del CADCI des del gener. Barcelona: 22 de juny de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 156, 3. Fou designat delegat del CADCI a la Federació Regional de les Indústries Fabril, Tèxtil i Annexos de Catalunya, UGT, el 2 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1087, 4.

²⁴⁶ Vegeu, per exemple, l'oferta de feina de l'empresa Pallàs i Gamandé del 28 d'octubre de 1937 i el certificat de Florenci Artigas Font, soci 51195, segellat pel Secretariat d'Assegurances Socials i Previsió, renovat el 5 d'octubre de 1937. Consulteu també les fitxes de demanda de treball de la Borsa de la Secció Permanent d'Organització i Treball (als impresos continua figurant el nom de la Secció) de: Constança Barberà Solench, sòcia 5586, renovada el 20 d'abril de 1938; Jaume Ribot Cupull, soci 58307, renovada el 4 de maig de 1938; Concha F. De la Vega Fernández, sòcia 59870, renovada el 3 de maig de 1938. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1087, 3.

professionalment la dona als treballs de rereguarda amb el fi de substituir els homes que hagin d'abandonar llurs llocs de treball per incorporar-se a l'exèrcit"²⁴⁷. Com analitzarem, la Secció d'Educació i Instrucció fou l'encarregada de gestionar la col·laboració amb l'ens que es concretà, principalment, en promoure la matrícula, cedir les aules de les Escoles Mercantils i facilitar docents, voluntariat i material educatiu.

D'altra banda, des de juliol de 1936, Organització i Treball s'enfrontava a un allau d'admissions. Segons la informació publicada pel CADCI, dels 23.000 socis registrats a l'agost de 1936 passà a oscil·lar entre els 50.000 i 60.000 afiliats un any després²⁴⁸. Creixement exponencial que al novembre d'aquell any, obligà a reforçar la plantilla de les oficines amb socis inscrits a la Borsa de Treball. Foren incorporats sota la direcció del cap d'oficines, Joan Goula González²⁴⁹, i la supervisió de Joan Fernández Pascual, secretari accidental del CADCI, que havia estat designat pel Consell Directiu per resoldre la "caòtica" situació en que es trobava l'organització burocràtica i administrativa del Centre²⁵⁰. Fins al febrer de 1937, els treballadors d'Oficines hagueren de "confeccionar 17.000 dossiers d'altres tantes propostes de socis que estaven sense arxivar, anotar en el llibre de registre igual nombre de socis i emplenar les fitxes alfabètiques d'uns 4.000

---

²⁴⁷ DOGC... 18 de juliol de 1937, any V, volum III, núm. 194. P. 154.

²⁴⁸ Sobre les dades d'afiliació de juliol veure BALLESTER, David, op. cit., 1998, p. 182. L'agost de 1936, coincidint amb l'assemblea d'adhesió a l'UGT, la premsa dona xifres divergents que oscil·len entre els 20.000 (*Le Temps*) i els 40.000 socis (*Diari de Barcelona*). LE TEMPS. París: 4 d'agost de 1936, any 66, núm. 27.361. P.6. DIARI DE BARCELONA... 16 d'agost de 1936, any 146, núm. 192. P. 16. A l'any següent es donen les següents dades: 50.000 socis al març [MOMENTS..., op. cit., 15 de març de 1937, núm. 3, p. 9] i, principis de juliol de 1937, 60.000 afiliats [TREBALL... 3 de juliol de 1937, any II, núm. 298. P. 6. LA HUMANITAT... 4 de juliol de 1937, any VI, núm. 1.670. P. 8].

²⁴⁹ Goula consta com a cap d'Oficines als documents rebuts pel Centre entre 1936 i 1938. El seu nom complet consta a la credencial de Pere Salvadó Monte, dirigent del Gremi d'Alimentació, dirigida a les autoritats de València amb l'objectiu que aquestes li facilitessin les gestions de compra d'avituallament destinats al front d'Aragó. Barcelona: 29 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 5.

²⁵⁰ Carta del Gremi d'Oficines no Comercials, Entitats Econòmiques i Similars. Barcelona: 9 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 618, 29. Carta del Sots-Gremi de Cereals, Llegums i Derivats. Barcelona: 9 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 618, 29. Carta de la Secretaria d'Interior del CADCI. Barcelona: 7 de desembre de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 618, 216.

Fernández, soci 53.045, treballador de Puigdengolas, era en aquell moment vocal directiu del Consell Directiu i de la Secció d'Educació i Instrucció. Hauria estat designat per realitzar aquesta feina durant la tardor de 1936, segons exposava Àngel Gutiérrez, president d'Organització i Treball, durant la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil, op. cit., 27 i 28 de febrer de 1937..., ANC, PS-BAR, 903, 2. Posteriorment seria també el "company responsable de portar a cap amb un termini màxim de 8 dies la nova organització burocràtica i administrativa del nostre Centre". *Carta d'Àngel Gutiérrez a Pere Aznar*. Barcelona: 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 3.

socis”²⁵¹. Una part dels expedients oberts pels treballadors d’Oficines s’inclou entre els 10.194 que es conserven al Fons Restituït al CADCI. Són 60.217 documents foliats que detallen els canvis laborals, residencials, de filiació sindical o política i d’activitat mutual dintre del Centre, juntament amb notificacions trameses per l’entitat als socis (invitacions a actes, convocatòries a assemblees, còpies de pagament de quotes, etc.) i correspondència enviada pels socis a la direcció del Centre sobre motius diversos (inscripció a la Borsa, baixes per malaltia, sol·licituds d’ajut per mobilització o atur, reclamacions, etc.). A més de l’elaboració dels expedients, els treballadors d’oficines també s’encarregaren de la renovació dels carnets d’afiliat des de mitjans de desembre de 1936 fins al 10 de febrer de 1937²⁵². Les noves acreditacions numerades de l’1 al 63.900, incloïen el segell d’UGT per visibilitzar l’adhesió acordada a l’assemblea del 2 d’agost de 1936. Al Fons Restituït s’apleguen 26.357 carnets. D’entre ells, 25.558 carnets, el 96’97%, s’haurien emès a partir d’agost de 1936 i mai foren recollits doncs, en fer el canvi, els socis s’havien de desprendre de l’antiga acreditació. Els 799 restants, un 3’03% del total, correspon a les següents datacions: 1 carnet de 1919, 0’003%; 170 carnets de 1921, 0’65%; 173 de 1927, 0’656%; 79 de 1931, 0’3%; 376 de 1932 a 1933, 1’427%²⁵³. Emplacen a realitzar un acurat estudi dels expedients dels socis doncs supera l’objecte d’aquesta tesi, i permetria analitzar l’evolució laboral i la filiació política dels mercantils barcelonins entre 1903 i 1939²⁵⁴.

A finals de febrer de 1937, durant la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI, el president d’Organització i Treball, Àngel Gutiérrez, es queixava de que des del 19 de juliol de 1936, la direcció operativa de la Secció havia quedat reduïda a tres membres: ell; el vicepresident, Joan Camps Homs; i el secretari, Jovià Soler. Havien de realitzar la reestructuració d’una secció que “no pot continuar un moment més actuant amb el vigent sistema d’interinitat que no dóna a les juntes dels Gremis la mobilitat i força imprescindibles per al desenvolupament de llur missió”²⁵⁵. Per als dirigents d’Organització i Treball, era als Gremis on més es manifestava la manca d’organització. Calia adaptar el seu funcionament als nous rams mercantils, motiu que havia portat a la

---

²⁵¹ Carta signada per Josep González (soci núm. 22.877), Joan Balaguer (... 28.349) i F. Martí (... 15.101). *Al company president de la Secció P. d’Organització i Treball*. Barcelona: 9 de març de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 2625, 310.

²⁵² Inici del termini datat segons la carta dels treballadors d’oficines, op. cit., 9 de març de 1937... ANC, PS-MAD, 2625, 310. Anunci cridant als socis per fer el canvi a TREBALL... 17 de desembre de 1936, any I, núm. 128. P. 7.
Tancament del termini a: TREBALL... 31 de gener de 1937, any II, núm. 167. P. 6.

²⁵³ Sobre el nombre de carnets consultar l’inventari annex.

²⁵⁴ Sobre el nombre d’expedients i altres dades referents als documents retornats, consulteu l’annex de la tesi.

²⁵⁵ Veure l’acta de la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil, op. cit., 27 i 28 de febrer de 1937, ..., ANC, PS-BAR, 903, 2.

creació de nous gremis i sots-gremis entre octubre de 1936 i abril de 1937, entre ells: el Fabril i Tèxtil, annex al Gremi del Major; Camiseria i Similars; Calçat, Curtits, Pelleteria, Marroquineria i Altres; Obrers de la Metal·lúrgia; Vestir i Arranjaments²⁵⁶. Pels documents restituits al CADCI, hem pogut conèixer que es formaren els següents sots-gremis i fronts interns: Electricitat i Ràdio; Automòbil i Derivats i el seu Front de Lubrificants; Pisa i Bateria de Cuina; i Cereals, Llegums i Derivats²⁵⁷.

La remodelació dels gremis resultava ser, en primer lloc, una conseqüència directa de la creixent diversificació de l'activitat industrial que s'estava produint a la indústria catalana des de l'inici de la transformació col·lectivista al juliol de 1936²⁵⁸. En segon, buscava abastir plenament la gestió burocràtica associada a l'activitat sindical i laboral de les empreses que estaven en procés de col·lectivització. Indústries en què els socis eren representants i delegats de control, tal i com es desprèn de l'anàlisi previ del Fons retornat a l'entitat, en espera de realitzar un exhaustiu estudi posterior, de les 1.757 actes de col·lectivització, constitució i nomenament de comitès de control obrer, consells d'empresa i cases comercials. Material documental al que s'hi afegeix la correspondència comunicant la designació de delegats sindicals d'empresa i credencials de delegats. A les actes, a més de detallar-se les dades personals i de filiació sindical dels treballadors membres del comitè d'empresa (direcció executiva), així com les dels integrants del comitè de control obrer (direcció política), es solia adjuntar la relació completa dels treballadors de l'empresa fent constar el lloc de treball, salari i filiació sindical.

A manca d'una anàlisi exhaustiva, podem constatar que al Fons hi han actes i documentació d'indústries de guerra controlades pel Comitè d'Indústries de Guerra de la

---

²⁵⁶ Secció Fabril i Tèxtil: DIARI DE BARCELONA... 18 d'octubre de 1936, any 145, núm. 245, p. 13. Camiseria i Similars: TREBALL... 6 de novembre de 1936, any I, núm. 93. P. 2. Calçat, Curtits, Pelleteria, Marroquineria i Altres: TREBALL... 9 de gener de 1937, any II, núm. 148. P. 2. Metal·lúrgia: TREBALL... 17 de gener de 1937, any II, núm. 155. P. 2. Vestir i Arranjaments: TREBALL... 17 d'abril de 1937, any II, núm. 232. P. 4. Consulteu la relació de dirigents a l'annex de la tesi.

²⁵⁷ Detallem la referència dels documents, tots enviats des de Barcelona, sobre la constitució de les juntes directives d'aquests sots-gremis presents al Fons Restituït al CADCI, conservat a l'ANC, incloent la data d'emissió. Vegeu les relacions de dirigents del CADCI (1934 i 1936-1939) annexes a la tesi. Electricitat i Ràdio: 07-01-1937; PS-MAD, 618, 28. Automòbil i Derivats: 06-01-1937; ANC, PS-MAD, 618, 214 (sobre la seua creació vegeu també TREBALL... 28 d'octubre de 1936, any I, núm. 85, p. 5). Front de Lubrificants: 19-11-1936; ANC, PS-MAD, 618, 27. Pisa i Bateria de Cuina: posterior a octubre de 1936; PS-MAD, 618, 23. Cereals, Llegums i Derivats: 09-01-1937; PS-MAD, 618, 29.

²⁵⁸ CASTELLS DURAN, Antoni. *Les col·lectivitzacions a Barcelona (1936-1939). La col·lectivització-socialització de la indústria i els serveis a Barcelona (ciutat i província): Les agrupacions o concentracions d'empreses*. Barcelona: Hacer, 1993. P. 15-22. Entre d'altres, estat analitzat magníficament a ARTAL, Francesc, GASCH, Emili, MASSANA, Carme i ROCA, Francesc. *El pensament econòmic català durant la república i la guerra (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1976.

Generalitat (Pirelli, Elizalde, Rivière, BAMB, Kromp, Nuevo Vulcano, Hispano Olivetti, Colònia Güell, Cross...). Part d'aquesta documentació certifica, d'una banda, la intervenció dels socis en la col·lectivització d'empreses abans de la publicació del Decret de Col·lectivitzacions de la Generalitat el 24 d'octubre de 1936, com ara l'acta de l'assemblea d'empleats d'oficines i magatzems de Pirelli i les empreses associades (Comercial Pirelli, CIA Inversiones i Comercial de Cobre y Metales)²⁵⁹. Es reunien el 31 de juliol de 1936 per constituir un comitè de control juntament amb els quatre apoderats del país per fer-se càrrec de l'empresa, "davant la situació en que han quedat les empreses després de l'intent de cop d'Estat i l'abandonament dels llocs de treball per part de la direcció, caps i empleats de nacionalitat italiana". Es constituïa el comitè format d'onze membres i un subcomitè de treball on hi havien delegats de cada secció de l'empresa (pneumàtics, compres, comptes, comptabilitat, fàbriques, arxiu, estadística...). Al comitè hi havien cinc dirigents del CADCI, Joan Malagarriga Esteve, Victorià Martín Borràs, Francesc Grau Alegret, Ricard González Villalba, Carles Salas Lionià. Malagarriga es convertia en el delegat del comitè de l'empresa²⁶⁰ que havia acomiadat Ferrer Àlvarez, el secretari del CADCI, després dels Fets d'Octubre. D'altra, el Decret, resultat del pacte de les organitzacions antifeixistes, constituïa la normativa bàsica sobre la nova realitat econòmica i social de la indústria i els serveis posterior al 19 de juliol. Els 43 treballadors i les 53 treballadores de l'antiga fàbrica de teixits S.A. Sanpere es reunien en assemblea per elegir el seu consell d'empresa el 7 de novembre de 1936. Afectada pel Decret de Col·lectivitzacions per "haver-la abandonat els patrons", l'empresa passava a anomenar-se Casa Decoració Tèxtil i Aviació EC, dedicada a la fabricació de paracaigudes. El consell estava format per 3 afiliats al CADCI i 4 de CNT, s'elegia a l'administrador Eduard Amat Figuerola, soci del Centre, com a interventor de la Generalitat a l'empresa²⁶¹.

La Secció, a més de gestionar tot allò referent als llocs de treball en les empreses sota control obrer, s'encarregà de mediar durant els conflictes laborals que sorgien inevitablement entre els treballadors afiliats al CADCI i els comitès de control d'empresa. Al desembre de 1936, treballadors de Fabra i Coats i Myrurgia demanaven la intervenció dels màxims dirigents d'Organització i Treball per poder consensuar els salaris a les empreses. Els treballadors de Fabra i Coats de l'oficina de Barcelona, demanaven la mediació del president Gutiérrez per resoldre els seus interessos davant la rebaixa salarial

---

²⁵⁹ *Acta de Nomenament del Comitè de Control. Pirelli i Associades*. Barcelona: 31 de juliol de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1087, 5.

²⁶⁰ Expedient de Juan Malagarriga..., op. cit., TERMC, Exp. 5590.

²⁶¹ *Acta de Nomenament de Consell d'Empresa. Casa Decoració Tèxtil i Aviació E.C.* Domiciliada al carrer Llúria, 33. Barcelona: 7 de novembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1479, 1.

que el consell d'empresa havia acordat després de “la protesta dels companys dels magatzems de Sant Martí”, majoritàriament socis del CADCI. Havien exigit equiparar els sous i la jornada laboral amb els treballadors de Barcelona, passant de treballar 32 hores setmanals a 40, amb el consegüent augment de salari. Gutiérrez resolgué mediar entre les demandes dels treballadors de les dues delegacions i del comitè d'empresa, totes elles formades gairebé íntegrament per socis²⁶². Comunicava al consell d'empresa que la reducció salarial màxima havia estat fixada per ambdues centrals sindicals UGT i CNT en la indústria fabril i tèxtil, i que, en situació de crisi econòmica, a l'empresa s'havia d'aplicar “un descompte màxim del 20% [...] i els augments corresponents del 7% i el 15% a que tenen dret els mercantils”²⁶³. El comitè obrer de Myrurgia demanava a la Secció el vistiplau de la rebaixa salarial que havien acordat durant l'assemblea general del 23 de desembre. L'anava a posar en vigor immediatament després d'obtenir la validació de la Conselleria de Treball i dels sindicats on estaven afiliats els treballadors de l'empresa. Per la seua part, els socis del CADCI demanaven a la Secció que s'oposés a la regularització doncs havien detectat “anomalies que tendeixen a favoritismes injustificats” i plantejava la invalidació de la mateixa. Coincidien amb el comunicat dirigit pel Sindicat Mercantil de Barcelona—UGT a tots els mercantils de Myrurgia, en que acusava als treballadors de l'empresa d'haver tolerat acomiadaments imposats per coacció “pels caps de secció i demás rastres camuflats ara de proletaris” i de tolerar un projecte d'ajustament que “només perjudicaria els interessos dels veritables proletaris”. En un moment en que s'havien de fer “sacrificis per a tots i per tothom” s'anava a permetre que continuarien percebent “elevadíssims sous” 25 treballadors de la plantilla “que no haurien hagut de posar més els peus a Myrurgia i que potser algun hi tindria que veure els Tribunals Populars”²⁶⁴.

A més de la feina que realitzava la Secció en la gestió de conflictes vinculats al món laboral, Organització i Treball esdevingué, com la resta d'organitzacions sindicals, una peça clau en el procés per obtenir les acreditacions que permetien l'activitat quotidiana de persones i cases comercials. Per copsar la rellevància d'aquesta funció que convertia la Secció en mediatra imprescindible entre socis, empreses i administració, hem d'analitzar

---

²⁶² Sobre Fabra i Coats veure el capítol col·lectivitzacions. La composició dels consells obrer a les fàbriques de Barcelona, Sant Andreu i Badalona elegides entre el 5 d'agost de 1936 i el 6 de gener de 1937: Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1479, 1.

²⁶³ Carta enviada per P. Baró, soci núm. 28350, el 22 de desembre de 1936 i carta al Consell d'Empresa de la casa Fabra i Coats enviada per Gutiérrez el 24 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1087, 4.

²⁶⁴ Acord de reforma salarial enviada pel Comitè Obrer de Myrurgia el 25 de desembre de 1936; comunicat del Sindicat Mercantil de Barcelona (UGT) a tots els treballadors de Myrurgia; i carta dels socis i sòcies del CADCI treballadors de Myrurgia enviada al Consell Directiu el 7 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1087, 4.

l'activitat burocràtica realitzada en les Oficines de la qual tenim evidències al Fons Restituït. A les Oficines es tramitaren sol·licituds i avals sindicals d'adhesió a la República; certificats de lliure circulació; permisos per a trasllats o mudances; permisos d'armes; i permisos sobre la propietat i ús de vehicles i ràdios²⁶⁵. L'anàlisi d'aquests documents permetria aprofundir l'estudi sobre la participació dels treballadors mercantils durant el procés de col·lectivització empresarial que hem emplaçat a realitzar. Més enllà de les actes de constitució i nomenaments de delegats de control, aquests documents possibiliten, en principi, ampliar l'espectre d'empreses controlades a tots els sectors industrials; comprovar la transformació del model empresarial durant el procés de socialització (col·lectivització, agrupació o concentració empresarial, intervenció pública); investigar les relacions comercials arreu del territori republicà i amb l'estranger; i estudiar detalladament la filiació sindical i política dels membres que conformen els comitès de control obrer²⁶⁶.

Al Fons Restituït hi han 3.352 sol·licituds de certificats d'adhesió i còpia dels mateixos que eren imprescindibles per obtenir credencials d'identitat personal, completar les autoritzacions de lliure circulació o accedir a les institucions educatives (Institut d'Educació d'Adaptació Professional de la Dona, Instituts de Batxillerat, Instituts de Formació Professional, etc.) o de formació militar (Escola d'Aviació, Escola de Transmissions i Senyals, Escola Popular de Guerra). El certificat d'adhesió era sol·licitat per empreses, organismes i partits o bé pels socis, ja fos des de la rereguarda o des del front. Al Fons hi ha 92 còpies de certificats per accedir a l'Escola Popular de Guerra, la d'Aviació i la de Transmissions i Senyals, associades a cartes de soldats o sol·licituds enviades per les empreses per justificar l'adhesió a la República dels demandants²⁶⁷.

---

²⁶⁵ Algunes d'aquestes sol·licituds sobre l'ús de cotxes i ràdios es poden consultar a les carpetes del Fons Restituït CADCI. ANC: PS-MAD, 1877, 7; PS-MAD, 1878, 2; PS-MAD, 544, 16. Respecte als avals d'armes consulteu les carpetes del Fons: PS-BAR, 364, 3; PS-BAR, 503, 3; PS-BAR, 515, 4, p. 1- 15; PS-BAR, 527, 18. A la darrera carpeta citada s'hi troben els permisos d'armes sol·licitats a la Federació Local d'UGT i a la Regional d'UGT durant 1937 per la Secció, entre ells els de: Ramon Mujal, president del gremi de Viatjants; Jaume Pascual, Francesc Proietti i Francesc Criado, vicesecretari, vocal I i vocal III del Gremi d'Oficines No Comercials, Entitats Econòmiques i Similars; Francesc Vives, president del Sots Gremi de Bateria de Cuina; Lluís Marçay, expresident del gremi d'Alimentació. Hi consten també els socis i familiars de dirigents del CADCI: Jaume Soler Guasch, núm. 36710, Eduard Roca i Roca, i Eliodor Iza Agarabeitia. A la carpeta PS-BAR, 364, 3 s'hi troben els de: Santiago Satorres, vocal del Sots-Gremi de Perfumeria;

²⁶⁶ Consulteu l'inventari annex a la tesi i les carpetes del Fons Restituït [ANC]: PS-BAR, 804, 5; PS-BAR, 497, 2; PS-BAR, 503, 6; PS-MAD, 1956, 4; ANC, PS-MAD, 1947, 1; PS-BAR, 532, 8; PS-BAR, 644, 2; PS-MAD, 618, 3; .

²⁶⁷ *Còpies dels certificats nominals de filiació al CADCI per a l'ingrés a l'Escola Popular de Guerra, Escola de Transmissions i Senyals.* Barcelona: desembre de 1936 a febrer de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 7.
Còpies dels certificats nominals, sol·licituds i avals d'empreses per accedir-hi a l'Escola

Habitualment, a la instància que acompanyava la sol·licitud per obtenir l'aval d'adhesió, el consell de control obrer explicitava la participació sindical o política del soci des de la seua incorporació a l'empresa. Es destacava si havia participat activament en els comitès sindicals durant les vagues mercantils, en la Revolució d'Octubre o durant els Fets de Juliol.

L'emissió de les autoritzacions de lliure circulació implicava que el Centre havia de respondre davant els sol·licitants sobre la situació de l'autoritzat si aquest no retornava en la data prevista. És el cas de les 6 cartes enviades per la Federació de Barcelona d'UGT entre abril i maig de 1937, per reclamar informació al CADCI sobre una dotzena de socis que la Federació havia avalat²⁶⁸. La majoria de les 1.193 sol·licituds de lliure circulació conservades al Fons, foren tramitades per empreses que el necessitaven per a que els seus representants comercials pogueren desplaçar-se. Era imprescindible per poder tramitar els passaports i els visats. A les demandes s'exposaven les raons comercials del viatge i les expectatives que l'empresa dipositava en aquests. El 23 de setembre de 1936, el Comitè de Control de Nestlé sol·licitava el passaport per al seu viatjant, el soci Alfons Almasque, que havia de “concretar punts comercials que afecten essencialment” l'activitat empresarial amb el Consell Administratiu de Suïssa. Així ho recollia la instància adjunta que l'empresa havia enviat al Conseller d'Agricultura en la que també es demanava la “franquícia de duana per a la importació de productes de dietètica de l'estranger amb l'intercanvi de productes nostres”²⁶⁹.

Per a Cinnamond Film, també era fonamental enviar al seu representant a París. Havia de distribuir el documental *Expedició Antifeixista a les Balears*, que “aminorarà la crítica situació econòmica de la casa productora i servirà per fer una activíssima campanya antifeixista i a profit de la nostra causa revolucionària”²⁷⁰. Al Fons Restituït s'aplega documentació relativa a altres productores i distribuïdores cinematogràfiques, ram empresarial d'extrema importància durant el període de guerra per la seua utilitat publicitària. Entre elles trobem la Metro Goldwyn Mayer, CIFESA, Warner Bros Films,

---

d'Aviació i Escola Popular de Guerra. Barcelona: febrer de 1937 a novembre de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1409, 1; ANC, PS-BAR, 515, 3.

²⁶⁸ La Federació Local UGT de Barcelona sol·licitava informació sobre els socis: Celestí Hernández Escoda, Juli Garcia Gisbret, Micaela Núñez Trigueros, August Bou Consolat, Joaquim Huguet Llobet, Caietà Aguiló Valls, Joan Font Claramunt, Àngela Gómez Garcia, Guillem Galceran Widman, Josep Mundet Perpinyà, Martí Labastida Marqués, Jesús González Posada. Barcelona: 21 d'abril a 20 de maig de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 618, 3.

²⁶⁹ Carta enviada pel C.O. de la Societat Nestlé. Barcelona: 23 de setembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1087, 4.

²⁷⁰ Sol·licitud de Cinnamond Films (26 de gener de 1937) i autorització del CADCI (27 de gener de 1937) per traslladar-se a França a nom de Juli Garcia, soci núm. 61.843. Barcelona. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 644, 2.

Hispano FoxFilms, Filmófono, Exclusives Gàlia o Súper Films, totes controlades pels seus treballadors²⁷¹.

El Gremi del Film del CADCI vehiculava les demandes laborals dels treballadors del ram cinematogràfic on s'agrupaven des del personal de laboratori als tècnics de doblatge, actors i mercantils. L'onze de gener de 1937, la junta directiva del Gremi comunicava a Organització i Treball que davant “la realitat del nou ordre imposat per les circumstàncies actuals” pretenia adherir-se al Sindicat d'Espectacles Públics d'UGT, seguint les directives marcades per la central sindical. Buscaven formar dins del Sindicat la secció d'indústria cinematogràfica, obtenir representació al comissariat del ram i defensar els interessos dels distribuïdors del film, una branca de l'Espectacle Públic que dintre del Centre veia minvada la seva llibertat d'acció en ser considerats treballadors mercantils. Ho havien constatat en secundar la darrera vaga mercantil per disciplina sindical, “no obstant el nostre vot en contra”, que havia ocasionat “efectes ruïnosos per la inoportunitat del moment escollit”. Després de sostenir-la, tan sols havien aconseguit millores “insignificants” amb les noves bases mercantils que estaven “per sota de les que tenien prèviament” i la baixa de “bastants companys per estar en desacord amb les orientacions seguides fins al present”. En un context en que el Sindicat d'Espectacles Públics controlava la distribució de “films russos” atorgant-la a persones alienes al ram i oferia entrades periòdiques per a la projecció dels mateixos, els distribuïdors del Gremi es veien forçat a adherir-se al Sindicat d'UGT. Ho feien per afrontar la situació “cada dia més crítica” d'un ram que patia “la impossibilitat de continuació d'algunes cases petites i veure'ns obligats a l'acoblament dels companys que quedaven en atur forçós”. Estat que preveien s'agreujaria “a l'esgotar-se el material existent, donat que, com és notori no es renoven les existències”²⁷². Malgrat la dissolució del Gremi, els avals sol·licitats a partir de finals de gener de 1937 per Cinnamond Films, Metro Goldwyn Mayer, CIFESA, CINAES o Kodak, confirmarien que les empreses del ram col·lectivitzades continuaren

---

²⁷¹ Sol·licituds per autoritzar el viatge de Josep Maria Ballarin, representant de Metro Goldwyn Mayer i dels comercials Macià Murtra Miró i Pere Balart Ros, de la Compañía Industria Film Española, CIFESA. Barcelona: 20 de gener i 4 de febrer de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 644, 2. Sol·licitud de la Hispano Fox Films, Felipe López, soci núm. 45835. Barcelona: 18 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 1956, 4, 7. Fulls de Treball Voluntari enviats al Gremi de Distribució de Pel·lícules, Gremi del Film, pels comitès de control de Súper Films, Filmófono i Exclusives Gàlia. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 1335, 17.

²⁷² Carta enviada al president d'Organització i Treball per la direcció del Gremi del Film. Està signada pel president accidental, Rafael Múrcia, i el secretari del Gremi, Barcelona: 11 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1482, 8.

realitzant les gestions vinculades amb l'activitat comercial mitjançant la Secció d'Organització i Treball²⁷³.

Les indústries de guerra amb treballadors o membres del comitè de control afiliats al CADCI també gestionaren els avals de circulació a les oficines d'Organització i Treball. El CADCI autoritzava al treballador de Pirelli a traslladar-se a París durant 15 dies avalat per Lluís Luque, responsable del comitè de control d'empresa²⁷⁴. Nueva Vulcano sol·licitava l'aval per un dels seus treballadors que havia de viatjar a Port-Bou i Kromp Col·lectivitzada per enviar al seu representant “per tot Catalunya”²⁷⁵. El comitè de control de la Compañía General de Carbones demanava l'aval per al seu comercial que havia d'anar a València per “estar en contacte amb els departaments ministerials als efectes de subministres i carboneig que disposin les autoritats per l'aprovisionament de ferrocarrils, Armada, etc.”²⁷⁶. Aluminio Hispano Suiza demanava l'autorització per a que el seu delegat pogués viatjar a Alacant, València, Cartagena i Múrcia “por asuntos Comerciales correspondientes a industrias de guerra”²⁷⁷. La Col·lectivitat Cross el sol·licitava per poder tramitar el passaport dels seus representants, Simeon Griffon i Ricardo Fernández González, que havien de traslladar-se a París “para gestionar asuntos Comerciales relacionados con la fabricación de nuestra industria considerada por sus características Industria de Guerra”²⁷⁸. La Indústria Nacional d'Apòsits en requeria un altre per a que el seu “comissionat” viatgés a França durant 15 dies amb l'objectiu de

---

²⁷³ Sol·licituds de: Cinnamond Films, op. cit., PS-BAR, 644, 2; Metro Goldwyn Mayer i CIFESA, op. cit., PS-BAR, 644, 2; Hispano Fox Films, op. cit., PS-MAD, 1956, 4, 7.

— Sol·licitud de Kodak per que pugui viatjar per Catalunya el seu comercial Joan Gómez Conde, soci núm. 21212. Barcelona: 24 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 6.

— Sol·licitud de Cinematográfica Nacional Española, CINAES, al CADCI de l'aval sindical d'adhesió per als treballadors que havien d'obtenir la targeta lliurada per la Conselleria de Defensa que permetia l'ús de ràdios i la inscripció al cens d'aparells de ràdio. Barcelona: 11 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 544, 16.

²⁷⁴ Autorització de Ramon Costa Giménez, soci núm. 49.471, treballador de Pirelli. Barcelona: 23 de juny de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 1956, 4.

²⁷⁵ Sol·licitud de Nueva Vulcano va a nom del soci Llibert Ferri. Barcelona: 4 de desembre de 1936. ANC, PS-BAR, 804, 5. La de Kromp E. C es per al soci Benet Sala Hortet. Barcelona: 31 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 6.

²⁷⁶ Sol·licitud de la Compañía General de Carbones per al soci Eduard Pastor Blanco, núm. 42.890. Barcelona: 1 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 804, 5.

²⁷⁷ Sol·licitud per al soci Antonio Tadeo Lozano, membre del comitè de fàbrica. Barcelona: 8 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 644, 2.

²⁷⁸ Sol·licitud de Cross. Barcelona: 14 de maig de 1937. ANC, PS-BAR, 618, 3. Com ja hem referit a l'apartat anterior, Griffon havia estat acomiadat de Cross després d'Octubre de 1934, en represàlia per la seua activa militància sindical a l'empresa. Organització i Treball intervingué per aconseguir la seua reincorporació, veure: Denúncies tramitades per Organització i Treball al delegat de Treball, op. cit., PS-BAR, 1308, 11.

“gestionar la compra de matèries primeres”²⁷⁹. El CADCI emetia el certificat de lliure circulació del representant de l’empresa Vda. e Hijos de Jaime Trias per traslladar-se a Londres durant 20 dies amb l’objectiu de gestionar l’adquisició de jute, “indispensable per a la manufactura de sacs terrers destinats a l’exèrcit de l’Est”²⁸⁰. Cotonifici²⁸¹ de Badalona, indústria auxiliar de Guerra que fabricava cotó hidròfil, matèria primera essencial en el procés de nitració per tal d’obtenir explosius (especialment trinitrotoluen i trilita), demanava els permisos de circulació per a dos dels seus viatjants, socis del CADCI, amb l’objectiu que es poguessin desplaçar “per tot Catalunya, per termini indefinit i per tots els medis de locomoció”²⁸². Un dels treballadors, Lluís Alabart Amat, apareix a la llista de dependents de la Secció al Major i empleats de la casa que havien fet d’esquirols durant la darrera vaga mercantil. Fou enviada tres dies abans de l’inici de la guerra per una part dels treballadors de les oficines de Cotonifici (via Laietana, 23), tots socis del CADCI. L’envien a l’entitat per a que en quede constància de l’actuació dels seus companys “per futurs moviments” i es tingués en compte a l’hora de facilitar-los els carnets professionals, “puix si aquests esquirols obtenen igualment el carnet es mofaran de nosaltres, la nostra situació quedarà poc aïrosa i en una futura vaga tindríem poca força moral davant altres companys indiferents als qui ara hem aconseguit de fer seguir amb aquesta amenaça del carnet”²⁸³. Entre els signants del document hi havia Jordi Casas que posteriorment seria delegat del comitè de control de l’empresa²⁸⁴.

A mitjans de gener de 1937, el CADCI emeté l’autorització de lliure circulació dels dirigents del CADCI Pere Aznar i Agustí Cid Arasa, i del secretari general de la Federació Local d’UGT de Barcelona Francisco Jiménez Peinado. Segons la carta enviada pel PSUC

---

²⁷⁹ Sol·licitud de la Indústria Nacional Col·lectiva d’Apòsits per a Santiago Fisas Planas. Barcelona: 24 de maig de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 532, 8.

²⁸⁰ Autorització a nom d’Antoni Pla Sanyà, representant de Vda. E Hijos de Jaime Trias. Barcelona: 2 de juliol de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 6.

²⁸¹ Segons acta de la reunió del 27-12-1936. *Actes de sessions de la Comissió de la Indústria de Guerra* [Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Fons: A-1, C8. D40]. Citat per CARAVACA FERNÁNDEZ, Sergi. *Les indústries de guerra a Badalona durant la guerra civil (1936-1939)*. Projecte final inèdit del Màster Oficial d’Estudis Històrics dirigit per Joan Villarroya Font. Departament d’Història Contemporània i Món Actual, Universitat de Barcelona, 2014.

²⁸² Sol·licituds del Comitè de Control de Cotonifici de Badalona al Fons Restituït [Barcelona: 1936. ANC, PS-BAR, 804, 5] pels avals de: Ferran Segarra Martí (30 de novembre) i Lluís Alabart Amat (2 de desembre).

²⁸³ Denúncia dels treballadors d’oficines de Cotonifici de Badalona (Via Laietana, núm. 30, 4t pis lletra F). A més d’Alabart, els denunciats són: Raimundo Aucouturier Martin, Maria Empar Javierre, Manuel Aparicio i els germans Maria i Marià Comabella Nart. Signen Jordi Casas Freixas (soci núm. 21.900); Montserrat Bassols Serra (28.171); Mariana Grau Sancho (29.703); Ramon Prat Marfà (22.074); Pau Jové i Maria A. Florez. Barcelona: 16 de juliol de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1094, 4.

²⁸⁴ Signa les sol·licituds d’avals de circulació enviades pel Comitè entre novembre i desembre de 1936, op. cit., ANC, PS-BAR, 804, 5.

al Partit Comunista Francès el 16 de gener, els tres militants del PSUC es traslladaven a França “en misión especial, por lo que os rogamos deis toda clase de facilidades a fin de que puedan llevarla a término”. El mateix dia els Magatzems Santaeulàlia enviaven a la Maison Rodier de París, una carta signada pel director de l’empresa col·lectivitzada en que s’informa de que tots tres « employés de notre maison », viatgen a París i Brussel·les « pour l’achat des articles pour la saison prochaine »²⁸⁵. Els dos avals, un polític i l’altre empresarial, s’haurien adjuntat a l’autorització del CADCI per tal d’assegurar que el viatge es resolgués sense cap obstacle. El motiu ho exigia. Per les actes de les reunions dels dies 9 i 12 de gener de 1937 de la Federació Local de Barcelona d’UGT, el viatge es realitzava per abastir d’armament la Federació “vistes les peticions de les juntes dels nostres sindicats”. Jiménez, representant la Federació, era acompanyat pel president del CADCI “que també va amb el mateix fi a l’estranger”²⁸⁶. Val a dir que Aznar, juntament amb aquests avals, disposava de l’autorització emesa pel Comitè Central de Milícies Antifeixistes al setembre de 1936, que permetia al “diputat del Front Popular [...] circular lliurement per tot el territori de la República de nit i de dia i amb armes, ordenant a totes les milícies i forces armades li presten l’ajut necessari en cas d’ésser sol·licitat”²⁸⁷.

Altres sol·licituds de lliure circulació foren tramitades per facilitar l’eixida a persones refugiades o a familiars de socis mobilitzats. En ocasions les autoritzacions servien per a que els sol·licitants, que sovint es trobaven en situació precària, pogueren obtenir passaports o visats per viatjar a l’exterior i iniciar un exili més que probable. En aquest cas l’afecció a la República que s’adjuntava indefugiblement a l’aval de lliure circulació, s’acreditava mitjançant cartes o signatures de socis del Centre. Aznar i Joan Fernández signarien els avals amb els que el CADCI responia per l’adhesió a la República i la “significació antifeixista” dels demandants. El 21 d’abril de 1937, el CADCI emetia l’autorització a nom de les germanes Mari i Luz Baldús Abascal, que viatjaven a França acompanyades de les seues filles d’1 i 3 anys, “per les qüestions econòmiques en les que es troben”²⁸⁸. Per aquest mateix motiu s’acreditava a finals de maig, a Mercedes Bonnin Armstrong, esposa del soci Josep Carabé, treballador de la casa Carbonell & Guilemany, i als seus fills²⁸⁹. A finals de juliol, s’emetia l’aval que serviria per establir-se en París durant un any, a Mercè Gimenez Canalo amb els seus fills, degut a “les dificultats

---

²⁸⁵ Barcelona: 16 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 3.

²⁸⁶ Llibre d’actes de reunions del Comitè Local, op. cit., ANC1-886-T-7462.

²⁸⁷ Autorització del Comitè Central de Milícies Antifeixistes a Pere Aznar Seseras. Barcelona: 25 de setembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 4.

²⁸⁸ Barcelona: 21 d’abril de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 1956, 4.

²⁸⁹ Barcelona: 31 de maig de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 1956, 4.

econòmiques i ser reclamada per una persona resident a la capital francesa”²⁹⁰. El CADCI emetia el certificant la filiació antifeixista d’Isabel Gaztelumendi Larrañaga, natural d’Irún, i d’Àngela Mercedes Larrañaga Alberdi, natural de Zumaia, que permetria la sortida cap a Baiona d’ambdues refugiades procedents de Madrid²⁹¹.

Altres permisos possibilitarien als socis sortir de Barcelona per acompanyar algun familiar, recollir a ferits i refugiats procedents del front o bé anar a reunir-se amb familiars que es trobaven en “zona en guerra”. Seria el cas del soci Miquel Amengual Corona que, segons la sol·licitud enviada per la Cambra de Comerç, hauria anat a Port-Bou acompanyat de la seua esposa per recollir a la seua filla i sa tia que “venen per conducte de la Creu Roja Internacional, procedents de Felanitx”²⁹². El 30 de novembre de 1936, el comitè de l’empresa Pallàs i Damandé sol·licitava l’autorització per a que el soci Joan Badia Sabatè pogués evacuar a la seua família de Madrid²⁹³. Lluís Codines, segons l’autorització del CADCI i la sol·licitud del comitè de control d’Electrolux, viatjava a Marsella a principis de desembre de 1936 per embarcar a la seua família a Cuba, d’on era originària sa mare²⁹⁴. A mitjans de mes, el secretari general del CADCI, Manuel Aragó Mercader, signava l’autorització de la sòcia i militant del PSUC, Elena Callol Caparrós, per viatjar i residir a Mèxic, especificant que era una “lluitadora proletària des de la revolució que portà la República, al servei de la nostra causa [...] al carrer en els moments de perill i a la rereguarda treballant dia i nit a les nostres oficines”²⁹⁵. El 12 de gener de 1939, pocs dies abans de l’ocupació de Barcelona, Assistència Infantil de l’Institut d’Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya sol·licitava l’autorització per tramitar el passaport de Maria Luz Morales. Anava a París com a responsable d’un grup de nens reclamats pels seus familiars i realitzar treballs de propaganda de l’entitat a les institucions universitàries i escolars franceses²⁹⁶.

---

²⁹⁰ Barcelona: 29 de juliol de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 532, 8.

²⁹¹ Barcelona: 3 de juliol de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 532, 8.

²⁹² Sol·licitud de la Cambra de Comerç per a Miquel Amengual Corona i Adela Aubert per recollir a la seva filla Montserrat i la seua tia, Caterina Juan. Barcelona; 27 de novembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 804, 5.

²⁹³ Barcelona: 30 de novembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 804, 5

²⁹⁴ Barcelona: 3 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 804, 5.

²⁹⁵ Barcelona: 18 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 1947, 1, 76.

²⁹⁶ Barcelona: 12 de gener de 1939. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 1. Creiem que Morales era la periodista de La Vanguardia que fou nomenada directora del periòdic pel seu comitè de control el 6 d’agost de 1936, convertint-se en la primera dona que ocupava aquest càrrec al territori espanyol. A les fonts consultades no es fa referència a aquest document, però sí al vincle amb entitats universitàries per ser directora de la Residència Internacional de Senyoretetes Estudiants des de la seua fundació el 1931. El 1940, fou depurada i empresonada pel franquisme. LA VANGUARDIA... 7 d’agost de 1936, any LV, núm. 22.589. P. 3. CABRÉ, Maria Àngeles. *Maria Luz Morales, pionera del periodismo*. Barcelona: La

2.4. Subseccions de guerra d'Organització i Treball

2.4.1. Secretariat Militar

Al segon pis de l'estatge social del CADCI, Organització i Treball posava en funcionament les oficines d'allistament de voluntaris el 22 de juliol de 1936, dia de la reapertura de l'entitat després dels combats de Juliol. L'endemà mateix, els 100 primers inscrits eixien de Barcelona en la columna que marxava cap a Saragossa i 200 més el dia 24²⁹⁷. Un mes després l'entitat demanava “al gran nombre de companys socis del CADCI [...] que lluiten en diferents fronts” que per poder “portar un control i assabentar llurs familiars”, enviessin una tarja des del lloc on estaven destinats i la relació dels companys que estaven combatent al front detallant el número de soci per tal d'elaborar el llistat de mobilitzats²⁹⁸. En resposta es rebrien les primeres cartes dels voluntaris de les columnes Del Barrio, 7 d'Agost, Durruti o Companys que s'apleguen al Fons Restituït²⁹⁹. Aquests fets indiquen els objectius inicials de l'incipient Secretariat Militar que estava gestant la Secció. En primer lloc, fomentar i facilitar la inscripció de voluntaris. En segon, elaborar el cens de combatents per gestionar l'ajut a les famílies dels combatents i posteriorment coordinar l'ajut al front així com el reemplaçament de les vacants a les indústries controlades. A partir de febrer de 1937, com veurem, s'afegirà un nou objectiu en iniciar-se la instrucció premilitar dels associats.

El Secretariat Militar no era formalment constituït fins a principis de gener de 1937, segons explicava Àngel Gutiérrez durant l'assemblea del Grup Sindical Socialista

---

Vanguardia Ediciones, 2017. FULCARÀ TORROELLA, Maria Dolors. *La residencia d'Estudiants de Catalunya (1921-1939)*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2011. P. 107- 118, 156. ROTGER, Agnès. *Elles! 65 dones oblidades de la història*. Barcelona: Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya, Som Sàpiens Publicacions, octubre de 2017. P. 118- 120.

²⁹⁷ TREBALL... [1936, any I]: 22 de juliol, núm.2, p. 6; 24 de juliol, núm. 4, p. 4.

²⁹⁸ TREBALL... 20 d'agost de 1936, any I, núm. 26. P. 4.

²⁹⁹ Per exemple les cartes del Fons Restituït al CADCI [ANC] de:

- 1) José Argemí (soci núm. 31.464). 1a Columna del Barrio, columna 12, grup 8. Tardienta: 27 d'agost de 1936. PS-BAR, 1465, 5.
- 2) Jaume Mariné (...15.405). Aviació Roja, Columna del 7 d'Agost, Grup Lenin. Albero Alto: 6 de setembre de 1936. PS-BAR, 1466, 9.
- 3) Joaquim Cornet Vilapriño (... 23.017). Telegrafista de la secció de transmissions al quarter general de la Columna Durruti. Burjaloz: 12 d'octubre de 1936. PS-BAR, 1466, 9.
- 3) Julian Encuenta (... 37.254) i Climent Piqué (... 34.949). Censors de correus de la 4a Centúria de la Columna Macià. Alcanyís: 22 d'octubre de 1936. PS-BAR, 364, 2.

Mercantil del CADCI³⁰⁰. S'organitzà en tres sectorials internes: Qüestionaris, Comissió de Mobilització i Comitè d'Ajut al Combatent. Pels documents del Fons Restituït sabem que després de juliol de 1937, una vegada dissolta Organització i Treball, el CADCI assegurà la continuïtat del Secretariat Militar fins l'entrada de l'exèrcit franquista a la Barcelona. A partir de juliol, l'aparell militar que era operat principalment des de la Comissió de Mobilització i la Secció de Qüestionaris, quedava supeditat al Secretariat de Propaganda sota la direcció de Ramon Massip³⁰¹. L'aparell d'ajut passà a ser controlat pel Secretariat d'Acció Social encapçalat per Gutiérrez. Com hem dit, la resta de serveis de prestació i suport laboral, incloent-hi la Borsa de Treball i la Caixa d'Atur, passaren a ser gestionades pel Secretariat d'Assegurances Socials i Previsió que estava a càrrec d'Ignasi Jovés.

La Secció de Qüestionaris s'encarregava d'actualitzar el cens dels combatents de l'entitat a partir dels qüestionaris de mobilització i les cartes que els socis enviaven³⁰². Eren fonamentals per actualitzar la informació laboral o familiar dels socis que estaven al front i gestionar els serveis oferts per les diferents seccions. A partir de les dades s'administraven les vacants a les empreses a través de la Borsa de Treball del Centre, es validava la informació d'avals, certificats i d'altres documents que es tramitaven a les Oficines i per últim, es coordinava l'auxili a les famílies i als combatents dels diferents fronts a través del Comitè d'Ajut. Aquests documents, a més d'assegurar el contacte amb els socis, possibilitaven a l'entitat conèixer la seua localització doncs cada cop que es comunicaven amb el Secretariat els socis aportaven una adreça postal per ubicar-los. Supera l'objecte d'aquesta investigació la seua anàlisi en profunditat que permetria, d'una banda, conèixer l'abast i característiques del desplegament militar dels treballadors mercantils del Centre. D'altra, investigar el seu enquadrament en les diferents columnes organitzades pels partits i sindicats, fet que proporcionaria informació fefaent sobre la militància política dels dependents del CADCI durant la guerra.

---

³⁰⁰ "El Secretariat Militar ha estat creat recentment per la Secció" segons recull l'acta de la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil, op. cit., 27 i 28 de febrer de 1937, ..., PS-BAR, 903, 2. Vegeu també: TREBALL... 21 de febrer de 1937, any II, núm. 185. P. 2.

³⁰¹ El secretari de Propaganda, Ramon Massip, enviava una carta al Comitè d'Educació Militar de Catalunya com a responsable del Secretariat. Barcelona: el 29 d'octubre de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 1. Vegeu també la carta enviada per Massip a Joaquim Mulé Luvini, soci núm. 24399, soldat a la 14 Bateria Anti-tanques, Base 1a, Exèrcit del Centre. Barcelona: 21 d'abril de 1938. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 2. Massip fou nomenat vice-president segon del Jurat Mixt del Treball del Comerç a l'Engròs, Detall i de Banca, Assegurances i Oficines de Barcelona el 20 d'octubre de 1936. DOGC ..., 22 d'octubre de 1936, any IV, volum IV, núm. 296, p. 301.

³⁰² Un dels documents dirigits a la Secció és la carta amb la relació de socis del CADCI que formen part del Regiment Pirinenc núm. 1, 2n. Batalló, 3ª Companyia. Linàs de Broto: 9 d'abril de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1409, 2.

Al Fons Restituït hem localitzat 732 qüestionaris de mobilització i 416 cartes i targetes, gairebé totes targetes postals del Servei Nacional de Milícies Antifeixistes de Catalunya³⁰³. Les cartes més antigues foren enviades a l'agost de 1936. En canvi els qüestionaris impresos començaren a arribar al CADCI partir del novembre i en ocasions s'acompanyaven d'una carta³⁰⁴. El model dels impresos respon a una lògica organitzativa molt més metòdica. Tot indica que foren distribuïts després de la dissolució del Comitè de Milícies el primer d'octubre. Les seues atribucions havien passat a la Conselleria de Defensa del nou govern d'unitat el dia 3. S'iniciava el lent procés de militarització de les milícies catalanes que malgrat ser decretat per la Generalitat el 27 d'octubre, no començaria a implementar-se fins a l'estiu de 1937³⁰⁵. Al territori republicà el decret de militarització s'havia publicat un mes abans, pocs dies després de la formació del govern presidit per Largo Caballero. Les milícies voluntàries passaven tindre “carácter, condición y fuero militar”, és a dir, tornava a imperar la jerarquia militar i la unitat de comanament, quedant sotmeses al “Código de Justicia Militar y demás disposiciones de recompensa, punitivas y de procedimientos vigentes aplicables a las fuerzas militares permanentes del Ejército leal a la Nación”³⁰⁶. En definitiva, es donava el primer pas cap a la constitució de l'Exèrcit Popular.

Hem localitzat qüestionaris i cartes que foren enviats per un mateix soci. Les dues tipologies de documents es complementen. Als documents escrits pel mateix combatent es pot resseguir la trajectòria i l'experiència al front en diferents períodes. Unes dades que podien també estar incloses a les cartes enviades en grup o per altres socis que compartien destinació. Val a dir que el format de cada document condiona el tipus de informació que aporten els socis. Els qüestionaris en ser un model de formulari, eren omplerts de manera esquemàtica, aleshores s'aprofitaven els marges per fer anotacions. En contraposició, a les cartes i targetes es relata la vivència de la guerra amb detalls íntims. Joan Malagarriga informava el 31 de desembre de 1936 que es trobava al destacament de La Molina del Regiment Pirinenc³⁰⁷. Uns dies després enviava el

---

³⁰³ Sobre la quantificació dels mateixos consulteu la relació del contingut del Fons Restituït a l'annex de la tesi.

³⁰⁴ Veure al Fons Restituït, ANC: Qüestionari de Mobilització d'Antoni Miró Sabaté (soci núm. 56.564). Montalban: 10 de novembre de 1936,..., PS-BAR, 1222, 4. Qüestionari i carta enviats per Buenaventura Carrera Carrera (soci núm. 25.939). Fuendetodos (Hospital de Sang): 22 de gener de 1937. ANC, PS-BAR, 1466, 10.

³⁰⁵ PAGÈS i BLANCH, Pelai. *Cataluña en guerra y en revolución (1936-1939)*. Sevilla: Espuela de Plata, 2007. P.178-180.

³⁰⁶ Article 1r del decret, “pase voluntario a las escalas activas del Ejército de todos aquellos jefes, oficiales y clases de milicias”. DIARIO OFICIAL DEL MINISTERIO DE LA GUERRA. Madrid: 30 de setembre de 1936, any XLIX, vol. III, núm. 197. P. 470-471.

³⁰⁷ Postal de Joan Malagarriga Rovirosa (soci núm. 24.452), fill del tresorer del Centre. La Molina: 31 de desembre de 1936. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1409, 2.

qüestionari on confirmava que estava a Torla de Broto, amb la brigada mixta número 130, 1a companyia d'esquí³⁰⁸. A l'abril, enviaven una carta els 21 socis combatents del 2n batalló, 3a companyia, 3a secció del Regiment Pirinenc número 1. Notificaven les seues dades al Centre aclarint que mancaven en la llista els companys que estaven absents en el moment de redactar-la³⁰⁹. Alguns dels combatents d'aquest llistat enviaren posteriorment qüestionaris en els que assabentaven al Secretariat sobre els destacaments militars on havien estat³¹⁰. Un d'ells fou Josep Solé Figueras que comunicava que havia anat voluntari al Regiment Pirinenc el 2 d'abril de 1937. Els treballadors d'Oficines anotaven que era “baixa de les milícies” el darrer dia de maig³¹¹.

A diferència de les cartes, els qüestionaris eren documents en ús a les Oficines del CADCI. Als formularis es demanava als combatents que donaren un domicili i digueren quants familiars tenien a càrrec per poder gestionar els ajuts. A més havien d'aportar tot un seguit de dades sobre l'empresa on treballaven i l'activitat sindical que hi realitzaven. Se'ls demanava que especificaren quin era el seu lloc laboral, si la casa estava o no col·lectivitzada, la quantitat de treballadors afiliats a cadascuna de les organitzacions sindicals que funcionaven a l'empresa, quants d'ells estaven afiliats al CADCI i si aquests socis eren membres del comitè de control o del consell d'empresa. Els documents eren arxivats una vegada es buidava la informació que, com hem dit, servia entre d'altres per administrar les vacants mitjançant la Borsa de Treball del Centre. Els treballadors d'Oficines en deixaven constància. A més d'apuntar si els socis eren “baixa de les milícies”, també anotaven si els llocs de treball s'havien pogut reemplaçar i quin soci

---

³⁰⁸ Qüestionari de Joan Malagarriga (... 24.452). Barcelona: 14 de gener de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1466, 10.

³⁰⁹ A la relació hi consten: Jaume Vila Bosch (... 29.929); Joan Dalmàs Alabert (... 29.628); Octavi Fuster Riera (... 22.932); Robert Cunillera Llopart (... 58.685); Joan Carcereny Díaz (... 47.979); Miquel Cervera Gutiérrez (... 31.833); Esteve Ruíz Bañón (... 61.319); Francesc Alemany Fernández (... 34.412); Francesc Ayora Canals (31.448); Ernest Angulo Gispert; Emili Nafarrate Pinós (... 28.568); Antoni Vilamitjana (... 31.454); Emili Garcia Perich (... 30.442); Josep Solé Figueras (... 23.502); Josep Alemany Martínez (27.568); Joan González Lahoz (... 42.111); Manuel Blasi Agulló (... 21.916); Josep Marqués Pérez (... 26.784); Josep Rebull Claramunt; Jaume Miret Dot (... 22.396). Linàs de Broto: 9 d'abril de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1409, 2.

³¹⁰ Consulteu, per exemple, els qüestionaris de mobilització dels socis [Fons Restituït al CADCI..., PS-BAR, 1466, 10]: Jaume Miret Dot (soci núm. 22.396). Barcelona: 22 de març de 1937; Josep Rebull Claramunt (... 12.163). Barcelona: 6 de març de 1937; Octavi Fuster Riera (... 22.932) treballador de Cinzano, havia eixit voluntari el 6 de març de 1937, l'adreça del front que és (comanament) Plana Major del Regiment Pirinenc núm. 1 de Torla (Osca)

³¹¹ Qüestionari de Josep Solé Figueras (... 23.502). Barcelona: 2 d'abril de 1937. Fons Restituït al CADCI..., PS-BAR, 1466, 10.

passava a ocupar la vacant o si pel contrari no s'havia pogut cobrir per “manca de feina” a l'empresa³¹²

Els combatents aprofitaven les missives per sol·licitar avals, certificats de militància, menjar, roba o estris. El soci Àngel Garcia, al front d'Aragó des de juliol de 1936 amb la columna Ortiz havia marxat voluntari a Madrid al novembre on era tinent de la 21 Brigada mixta. A finals de juliol de l'any següent després demanava al Centre l'aval sindical per poder sol·licitar el pas a batallons de rereguarda que s'atorgava per decret al majors de 30 anys que portaven més de tres mesos al front. El Secretariat d'Interior li l'enviava el 5 d'agost³¹³. Amb el mateix propòsit escrivia a l'octubre Climent Piqué, voluntari des del 7 de setembre de 1936 a la columna Companys posteriorment Macià-Companys³¹⁴. Com veurem, arrel de les campanyes del Comitè d'Ajut es multiplicarien les cartes demanant roba i altres objectes.

Entre les cartes destaquen les enviades pels dirigents del CADCI a Pere Aznar. Tenen en comú l'interès per que el president els informe sobre l'actuació de Centre i mostren els estrets vincles personals i de militància que existia entre el nucli executiu de l'entitat. Lluís Luque Pauné, el destacat militant del PCP i la MOMC, enviava una carta a Aznar el 15 d'agost de 1936³¹⁵. Com hem analitzat, fou un dels represaliats pels Fets d'Octubre. Pirelli, l'empresa “dirigida per feixistes amb l'ajut d'un sector de treballadors desclassats ”³¹⁶, l'acomiadava per la seua implicació amb el moviment revolucionari octubrista i la seua activitat sindical el mateix 6 d'octubre, al igual que a Ferrer

---

³¹² Jordi Lloret Gibert, dependent de Tort Matamola, cirurgia i ortopèdia, és reemplaçat per Joaquim Chiquillo (... 53.188); Pelai Margarit per Josep Isago a la Fundició Tipogràfica. En canvi, Francesc Garcia, Josep Rigau, Josep Rabasa o Jaume Portell no poden ser substituïts “per manca de feina”. Qüestionari Jordi Lloret Gibert (... 23.305). Barcelona: 18 d'agost de 1937. Fons Restituït,..., PS-BAR, 1466, 10. La mateixa anotació hi és, per exemple, als qüestionaris de: Francesc Garcia Fabra (... 42.553), 18 d'octubre de 1937; Josep Rigau Montsalvatge (... 40.541), 10 d'abril de 1937; Josep Rabasa Cadirat (... 57.987), 28 de desembre de 1937; Jaume Portell Gironella (... 56.237), 30 de novembre de 1937. Fons Restituït,..., PS-BAR, 1222, 4.

³¹³ Àngel Garcia Vega (... 43.066). Tinent en cap de la 2a companyia, 21 Brigada Mixta, 81 Batalló. Madrid: 27 de juliol de 1937. Carta enviada a Àngel Garcia i adjunta al certificat sindical, signada pel Secretari d'Interior del CADCI, Manuel Aragó Mercader. Barcelona: 5 d'agost de 1937. Fons Restituït al CADCI,..., PS-BAR, 908, 5.

³¹⁴ Climent Piqué escrivia al CADCI comunicant que continuava a la Macià Companys. Utrillas: 12 d'octubre de 1937. PS-BAR, 1409, 1. Veure també la carta de Julian Encuenta i Climent Piqué (... 34.949), op. cit., 22 d'octubre de 1936. PS-BAR, 364, 2.

³¹⁵ Dintre de l'expedient de Lluís Luque Pauné, op. cit., PS-BAR, 1516, Sub. 0005.

³¹⁶ L'empresa acomiadava un altre treballador al gener de 1936, ja eren “tres els companys que han sofert les ires de la Patronal en les empreses Pirelli [...] Els treballadors mercantils no ho oblidan. La casa Pirelli té el número 1 a la llista dels comptes a passar i un a un pagaran els seus deutes amb aquests companys i amb el proletariat mercantil i obrer en general de Catalunya”. SUPORT. Periòdic Popular Portaveu del Socors Roig Internacional (Secció Catalana). Barcelona: 24 de gener de 1936, any II, núm. 4. P.4

Àlvarez³¹⁷. Tot i no ser dirigent en cap de les seccions de l'entitat, era membre del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI format per la cúpula executiva del Centre. Com hem vist, el Grup estava integrat exclusivament per militants del PSUC, gairebé tots eren hòmens rellevants del PCP que militaven al Partit des de la seua fundació³¹⁸. Durant el bienni negre, en plena clandestinitat del CADCI, Luque fou el militant del PCP que actuà com a portaveu informal del Partit i del Centre perquè no formava part de la primera línia de quadres del partit³¹⁹, fet que el portaria a ser delegat del PCP a la Secció Catalana del SRI³²⁰. Luque hauria format part dels primers socis allistats. A la postal que envià a mitjans d'agost de 1936, era soldat del grup de carrabiners de la columna Pérez-Durruti d'artilleria de muntanya. Escrivia a Aznar en nom de la resta de companys de la columna per comunicar-li que estaven bé, havien estat atacats a Osera però després de resistir dues hores havien tingut "l'ajut de la 3a centúria sense sofrir cap baixa i els hi hem tombat 62 homes". Li demanava que li comunicués a Josep Traval que no es podia traslladar al camp d'aviació de Sariñena perquè els companys "han acordat per majoria quedar-nos aquí" i s'acomiadava enviant "records a tots" de part dels socis Jaume Carbonell Mayol, Ramon Florensa, Emili Puigjaner Abella, secretari del Gremi d'Alimentació, i Joan Fernández Bailac, vocal del Gremi de Transports. Luque, Carbonell i Florensa havien sigut companys d'armes durant la defensa de l'estatge social del CADCI la nit del 6 d'Octubre³²¹.

Teodor Trepal Vilaró, vocal d'Educació i Instrucció fins l'assemblea de juliol de 1937, s'adreçava a Aznar el 10 de setembre d'aquell any per comunica-li que era alumne pilot de l'Escola X a València³²². Trepal preguntava si la Secció de la Pell ja havia entrat en funcionament i si encara es continuava amb el mateix ritme d'afiliació. Demanava a Aznar que li comunicués les resolucions de l'assemblea general extraordinària encara per convocar quan ell havia marxat al front, i desitjava que la Secció Mercantil del PSUC fos més forta "ara que ja no hi ha aquells grups de Rodríguez y de la SUCAR". Tancava la

---

³¹⁷ Dades sobre la notificació de l'acomiadament a l'expedient del CADCI de Lluís Luque, op. cit., PS-BAR, 1516, Sub. 0005.

³¹⁸ Hem fet referència a l'apartat 1.2.2 de la Primera Part. Consulteu també: *Acta de la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil...*, 27 i 28 de febrer de 1937, op. cit., Fons Restituït..., PS-BAR, 903, 2.

³¹⁹ SUPORT... 10 de gener de 1936, any II, núm. 3. P. 3.

³²⁰ El període de clandestinitat posterior a l'Octubre català l'hem analitzat als capítols previs. Sobre la participació de Luque a la Secció Catalana del SRI, consulteu l'apartat final d'aquest capítol.

³²¹ Sobre la seua participació als Fets d'Octubre consulteu l'annex de LÓPEZ ESTEVE, M. i MORAN GIMENO, N., op. cit., 2014. P. 387-388.

³²² Carta de Teodor Trepal Vilaró a Pere Aznar. Adreça: Ministerio de Defensa Nacional, Subsecretaría del Aire, València. 10 de setembre de 1937. Fons Restituït al CADCI, ..., PS-BAR, 1053, 3.

carta enviant salutacions a tres companys del Consell Directiu militants del PSUC: Agustí Cid Arasa, Joan Fernàndez i Ramon Massip³²³.

El 24 de juliol de 1937, Jovià Soler Guasch, el secretari d'Organització i Treball fins l'assemblea de principis de mes, escrivia una primera carta a Pere Aznar: “no pots figurar-te el treball enorme que pesa damunt meu. Del no res, tot estava completament desorganitzat i sense elements, anem bastint l'Exèrcit Popular. Estic completament familiaritzat amb la meva tasca [...] dintre unes tres setmanes sortirem cap al front”³²⁴. Demanava que li informés sobre l'activitat al CADCI i “sobretot les posicions que aneu guanyant”³²⁵ i enviava salutacions a Cid Arasa; Ramon Massip; Josep Malfeito, secretari d'Acció Social i expresident del Gremi del Detall; i Josep Juvé, president del Gremi del Detall fins al juliol.

Soler iniciava la carrera militar com a comissari de guerra. Fou greument ferit al maig de 1938³²⁶. En recuperar-se de l'operació abandonava Barcelona per reincorporar-se al front³²⁷. La seua trajectòria era recollida en l'informe elaborat a partir dels documents requisats per l'exèrcit sollevat i acumulats a Salamanca— entre ells els restituïts al CADCI—, per la *Sección Político—Social* de la *Delegación Nacional de Servicios Documentales —DNSD—*³²⁸. El document amb data del 21 de maig de 1946, s'inclouïa a l'expedient de la causa incoada contra Soler tres mesos després pel *Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo —TERMC—*, principal organisme de l'estructura judicial repressiva durant la primera etapa de la dictadura franquista. Com recull la caràtula, sobre Soler pesava l'agreujant de “comunisme”. Els informes policials, d'institucions penitenciàries i d'intel·ligència buscaven provar que Soler, afiliat al PSUC des de la seua fundació i que havia sigut “Comisario de Batallón (PELIGROSO)”, podia continuar militant al Partit Comunista. Segons l'informe de la DNSD, el dirigent del

---

³²³ Agustí Cid Arasa era comptador del Consell Directiu elegit al juliol de 1937. Ramon Massip dirigia la recent creada Secretaria de Propaganda. Joan Fernàndez, durant 1936-1937 havia estat vocal, representant al Gremi de Transports, al Consell Directiu, a Organització i Treball i a la Caixa contra l'Atur Forçós. Havia estat vocal d'Educació i Instrucció juntament amb Trepal. Consulteu la relació de dirigents de l'entitat annexa a la tesi. Com hem analitzat anteriorment, Cid Arasa ocupà la Secretaria de Premsa i Propaganda de la Regional d'UGT a partir del 16 de novembre de 1937, vegeu BALLESTER, op. cit., 1998, p. 328.

³²⁴ Carta del comissari Jovià Soler, 1r batalló, 144 brigada mixta, 44 Divisió, a Pere Aznar. Girona: 24 de juliol de 1937. Fons Restituït al CADCI,..., PS-BAR, 1053, 3.

³²⁵ *Ibidem*.

³²⁶ Jovià Soler Guasch, “el nostre estimat camarada, destacat element del CADCI, Comissari de Batalló del nostre gloriós Exèrcit, sofert una delicada operació quirúrgica en un dels hospitals militars de la nostra ciutat”. TREBALL... 22 de maig de 1938, any III, núm. 575. P. 2

³²⁷ Segons la plantilla de comissaris de l'Exèrcit de l'Ebre del 29 de novembre de 1938, citada al informe secret de la *Sección Político- Social* de la DNSD. *Expedient de Jovià Soler Guasch*. Salamanca: 16 d'agost de 1946- 30 d'octubre de 1947, CDMH. TERMC, Exp.19080.

³²⁸ Expedient de Jovià Soler Guasch ..., op. cit., TERMC, Exp.19080.

CADCI s'havia allistat voluntari al juliol de 1936. Era comissari de guerra des de juny de 1937, tot i que el seu nomenament oficial no s'efectuà fins al 25 de novembre, aquell dia Soler i Francesc Albiol Marsal, expresident del Gremi al Major del CADCI, eren ascendits a comissaris delegats de batalló³²⁹. Fou comissari director de l'Escola Elemental de Comissaris i lluità a Belchite, Mediana, Fuentes del Ebro, Sástago i Bujaraloz. La *Sección Militar* de la DNSD, trametia l'acta de la reunió celebrada el 9 d'octubre de 1937, a Azaila pel Comissariat de Guerra de la 44 divisió del XII Cos de l'Exèrcit. Soler havia participat com a comissari del 1r batalló de la 144 brigada mixta. A la reunió es debaté quina havia de ser la manera “de llevar a los soldados el espíritu de nuestra lucha y el carácter de independencia nacional de la guerra que sostenemos ya que hay muchos que aún no comprenden por no estar suficientemente preparados políticamente”³³⁰, una valoració que concorda amb el relat de la primera carta enviada per Soler a Aznar³³¹.

A mitjans d'agost de 1938, intervenia com a delegat dels mercantils al front al primer Congrés de Treballadors Mercantils de Catalunya organitzat a l'estatge social del CADCI pels dirigents de la dissolta Organització i Treball, al que concorregueren 28 sindicats afectes a la UGT. Ell, Albiol, Lluís Luque i Benigne Iza³³², eren destacats dirigents del Centre que estaven al front, participaren en l'organització del congrés juntament amb Àngel Gutiérrez, Agustí Cid Arasa i Manuel Aragó Mercader. Soler, es dirigia als assembleistes per dir-los que no havia perdut el contacte amb els companys mercantils malgrat haver estat separat de les lluites sindicals i advocava per a que el Congrés finalitzés amb la constitució de la Federació de Treballadors Mercantils de Catalunya: “hem de lluitar amb més fe que mai en tots els aspectes tant en el nostre

---

³²⁹ Nomenaments publicats al DIARIO OFICIAL DEL MINISTERIO DE DEFENSA NACIONAL. Barcelona: 27 de novembre de 1937, any L, tom IV, núm. 285. P. 353. Francesc Albiol participava en la tercera sessió de la conferència de les JSUC representant l'Escola de Comissaris Polítics de Guerra i el comitè de Barcelona d'UGT. TREBALL... 9 de març de 1937, any II, núm. 198. P.4

³³⁰ Acta de la Reunión de comisarios de brigada, batallón y delegados de las compañías de Especialidades de esta División. Comisariado de Guerra. Cuartel General de la 44 División. Azaila: 9 d'octubre de 1937. Salamanca, CDMH. Sección Militar, C1028, Expedient 2. Un mes abans Soler havia enviat una carta d'adhesió a la Comissió Organitzadora de l'11 de Setembre en la que signa com a comissari de guerra de la brigada mixta, batalló 573, del sector Belchite, ciutat que recuperada per l'exèrcit republicà a principis de setembre. Cartes d'adhesió als actes commemoratius d'homenatge als màrtirs de 1714. COMISSIÓ ORGANITZADORA DE LA DIADA DE L'11 DE SETEMBRE. Barcelona: 1937. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-10862.

³³¹ Carta de Jovià Soler a Pere Aznar..., 24 de juliol de 1937, op. cit.,..., PS-BAR, 1053, 3.

³³² Luque intervingué com a “soldat representant dels combatents del front” al míting de la Diada del Llibre celebrat al CADCI. TREBALL... 10 de juny de 1938, any III, núm. 591. P. 3, 6. Benigne Iza apareix al document d'Organització i Treball sense datar titulat “Plana Major de la Companyia”, com oficial de la 4a Secció. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1456, 15.

particular de classe com a ajudar els combatents del front”³³³. Paraules que venien a reforçar l’estratègia del CADCI que amb l’organització del Congrés buscava refermar el seu protagonisme dintre de les organitzacions de treballadors del comerç que havien d’acordar els futurs estatus de la Federació Mercantil de Catalunya, paralizada des de feia mesos. Les jornades presidides per Aznar i Rafel Vidiella, secretari de la regional d’UGT, acabaren amb l’acord d’unes bases noves de treball a implantar “després de la victòria sobre el feixisme”. Davant la ineficàcia que havien demostrat els Jurats Mixtos com a organismes reguladors entre obrers i patronal, el Ple de Treballadors Mercantils proposava la creació d’un ens que respongués a la nova estructuració econòmica i social, és a dir, efectuant la mediació entre treballadors, consells d’empresa i patronal³³⁴.

Segons l’expedient del TERMC, l’ordre de recerca i captura contra Soler s’emetia el 16 d’agost de 1939 i finalitzava amb l’arxivament de la causa el 30 d’octubre de 1947. S’havia perseguit Soler durant més de huit anys sense localitzar-lo. El tresorer del CADCI, Joan Malagarriga, fou empresonat a La Model només retornar a Barcelona en 1941. D’un camp de concentració francès havia anat a parar a un altre camp a Alger. A l’expedient del TERMC no es feia cap referència al pas pel front i s’afirma que “no prestó servicio Militar en las files rojas”. Els agreujants en canvi s’acumulaven: haver sigut dirigent del CADCI, maçó de la lògia Lleialtat a la que estat introduït per Àngel Gutiérrez, afiliat al PSUC i delegat del consell d’empresa. Pirelli l’havia acomiadat el 15 de març de 1939 denunciant-lo per ser “uno de les instigadores de denuncias y persecuciones contra las personas de orden de la casa”³³⁵. Com a document probatori, a l’expedient s’adjunta la còpia de la pàgina de cotitzacions dels afiliats a la cèl·lula 101 del radi XIII del PSUC entre l’octubre de 1937 i desembre de 1938. Al full hi consten tres dirigents més del CADCI que eren també treballadors de Pirelli: Lluís Luque, Victorià Martin i Francesc Grau. A les observacions, Luque i Martin tenen l’anotació “exèrcit”. Molt probablement, que Malagarriga no la tingués l’havia ajudat a ratificar que mai havia estat soldat³³⁶. El 5 d’octubre de 1943 era condemnat a 12 anys i un dia de reclusió “con las accesorias y costes correspondientes”. Havia mort per “hemorragia y shock traumático” mesos abans, el 17 d’abril, dos dies després de prestar declaració davant el

---

³³³ TREBALL... 16 d’agost de 1938, any III, núm. 648, p. 10

³³⁴ LA VANGUARDIA... 16 d’agost de 1938, any LVII, núm. 23.222. P. 5. TREBALL... [1938, any III]: 14 d’agost, núm. 647, p.7; 16 d’agost, núm. 648, p. 10-11; 18 d’agost, núm. 650, p.7.

³³⁵ Signen la denúncia Orfeo Gallo i Mario Giretti representant al director Guido Coppadoro Scarpa. *Expedient de Juan Malagarriga...*, op. cit., TERMC, Exp. 5590, p. 7.

³³⁶ A l’expedient citat de Malagarriga [TERMC, Exp. 5590], s’indaga sobre una probable militarització en ser confós amb el fill. Tots afrontaren processos sumaríssims, vegeu: Consulteu també: *Llista de procediments judicials militars...*, op. cit, 2017, p. 1.327.

jutge instructor del TERMC a Barcelona³³⁷. L'expedient s'arxivava el 30 de desembre de 1944³³⁸.

Al Fons es conserven quatre cartes enviades entre finals de febrer i abril de 1938 per Carles Cañellas Molina a Pere Aznar, “estimat amic i company”³³⁹. Cañellas pertanyia al Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI format, com hem vist, per la cúpula del Centre, gairebé tots dirigents que provenien del PCP i militaven al PSUC des de la seua fundació³⁴⁰. Havia sigut detingut pels Fets d'Octubre al Casal D'ERC del districte III. S'hi estigué reclòs fins al 24 d'octubre al vaixell presó *Uruguay* on estava encarcerat Jaume Cardús, llavors president del CADCI³⁴¹. En represàlia, en ser alliberat fou acomiadat de l'empresa Manufactures Costa Mallol per la seua militància sindical, havia sigut el delegat de la comissió de vaga de l'empresa. Com hem analitzat a partir de les demandes de reingrés al lloc de treball que es promouen des d'Organització i Treball, entre les quals està la de Cañellas, la patronal i els sectors reaccionaris aprofitaren el bienni negre per reprimir econòmicament i laboralment aquells que havien destacat durant la vaga o que resultaven incòmodes per la seua implicació sindical³⁴². Ja en plena guerra, una vegada reincorporat com a viatjant a l'empresa tèxtil, fou elegit vice-president del Gremi del Major del CADCI, segons comunicava el secretari del Gremi a Organització i Treball el 20 d'octubre de 1936³⁴³. El 4 de novembre, l'assemblea dels 222 treballadors de Costa Mallol nomenava el seu Consell d'Empresa encapçalat pel viatjant Carles Cañellas³⁴⁴. Tres mesos després, la nit del 27 de febrer de 1937, es reunia el Grup Sindical

---

³³⁷ Certificat del signat pel jutge Jesús Tricás Abenoza. Barcelona: 16 d'octubre de 1943. Expedient de Juan Malagarriga..., op. cit., TERMC, Exp. 5590, p. 25.

³³⁸ Expedient de Juan Malagarriga..., op. cit., TERMC, Exp. 5590, p. 33.

³³⁹ Carta de Carles Cañellas Molina a Pere Aznar. Azaila: 5 de març de 1938. Fons Restituït CADCI..., PS-BAR, 1053, 3.

³⁴⁰ Hem fet referència a l'apartat 1.2.2 de la Primera Part. Consulteu també: Acta de la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil..., 27 i 28 de febrer de 1937, op. cit., Fons Restituït... PS-BAR, 903, 2.

³⁴¹ Consta com a empresonat a l'annex de LÓPEZ ESTEVE, op. cit., 2012, p. 44 i 48. Sobre el decret de llibertat dictat pel jutge Fernández Heredia, veure: LA VANGUARDIA... 24 d'octubre de 1934, any LIII, núm. 22.034. P. 8.

³⁴² Ho hem analitzat a l'apartat 1.1 de la Primera Part. Vegeu la relació de demandes de reingrés, op. cit., Fons Restituït CADCI..., PS-BAR, 1308, 10. Carta de Carles Cañellas a Àngel Gutiérrez sobre la demanda presentada contra Manufacturas Costa Mallol per al seu reingrés. Barcelona: 23 de març de 1936. Fons Restituït CADCI..., PS-BAR, 1308, 11.

³⁴³ Carta signada per Romà Ros a Àngel Gutiérrez, president d'Organització i Treball, informant sobre la composició de la junta del Gremi al Major. Barcelona: 20 d'octubre de 1936. Fons Restituït CADCI..., PS-BAR, 1087, 4. Sobre les dades dels dirigents consulteu la relació a l'annex de la tesi.

³⁴⁴ Acta de nomenament de Consell d'Empresa de la casa Manufactures Costa Mallol Col·lectivitzada. Barcelona: 4 de novembre de 1936. Fons Restituït CADCI..., PS-BAR, 1475,

Socialista Mercantil del CADCI per debatre principalment la postura de l'entitat davant el plet mercantil. Cañellas era el secretari que alçava l'acta de la reunió.

La primera carta de Cañellas a Aznar fou escrita el 26 de febrer de 1938³⁴⁵. Com les dues cartes següents, l'enviava des d'Azaila on, com hem vist, quatre mesos abans s'havien reunit Soler i la resta de caps citats pel Comissariat de Guerra de la 44 Divisió. Facilitava l'adreça d'un domicili privat per assegurar-se de que la resposta arribés i ho fes aviat³⁴⁶. Escrivia per sol·licitar al CADCI l'aval polític per ser admès en la convocatòria d'accés a l'Escola Popular de Guerra, oberta des del dia 21 de gener. L'aval que li havien fet a finals de juliol de 1937 l'havia utilitzat per concursar a la convocatòria anterior i no li havia estat retornat. Demanava a Aznar que especificqués que havia “empunyat les armes”³⁴⁷ durant els fets de juliol de 1936, un detall que es tenia en compte per l'eliminació d'aspirants. Explicava que volia entrar a l'Escola per l'anhel de produir “un major rendiment en profit de la nostra victòria” i que l'avorriment s'aguditzava durant els períodes d'inactivitat bèl·lica.

Amb pretext de demanar l'aval començava a explicar la vivència al camp de batalla que seguiria en la resta de cartes. Per als combatents la fam no era una preocupació cosa que a la rereguarda “està produint veritables estralls en la moral de les gentes poc entusiastes de la nostra causa que deixen de sentir-se antifeixistes així que en nom de l'antifeixisme se'ls exigeix un sacrifici superior al que es pot realitzar sense grans molèsties”³⁴⁸. Al llarg de les cinc planes lloava la feina dels dirigents polítics i sindicals a la rereguarda que havien d'afrontar les problemàtiques derivades de la guerra amb els entrebancs que suposava no tenir consolidat “l'estat de consciència social i moral de guerra als llocs de treball”³⁴⁹. Estava convençut que els dirigents de rereguarda com Aznar estaven millor informats que els combatents. No entrava a detallar com havien viscut la pèrdua de Terol però sí que mencionava que no havia provocat “cap reacció pessimista” al front, es considerava que entrava en els plans del comanament superior i que no tardarien massa dies en obtenir importants victòries. L'1 de març rebia l'aval i la

---

1. L'empresa “dedicada a la fabricació de teixits de novetat per a senyora” estava situada al núm. 419 del carrer Consell de Cent.

³⁴⁵ La carta la datem gràcies a que en fa referència a la segona carta que envia a Aznar amb data del 27 de febrer per assegurar-se que arriba la petició de l'aval polític. Azaila: 26 i 27 de febrer de 1938. Fons Restituït CADCI,..., PS-BAR, 1053, 3.

³⁴⁶ L'adreça era: carrer Oriente núm. 2, Azaila, Terol. Azaila: 26 i 27 de febrer i 5 de març de 1938, op. cit., ..., PS-BAR, 1053, 3.

³⁴⁷ Carta de Carles Cañellas Molina a Pere Aznar. Azaila: 26 de febrer de 1938, op. cit.,..., PS-BAR, 1053, 3.

³⁴⁸ *Ibidem*.

³⁴⁹ *Ibidem*.

resposta del president del CADCI, segons li agraià en la carta del dia 5³⁵⁰. Cañellas estava d'acord amb Aznar, calia actuar amb l'exemple i la raó, amb tots els medis a l'abast, en pro del triomf de la política de Front Popular, "l'única que ens ha de conduir a la victòria"³⁵¹. Solament s'hi arribaria amb "austeritat i sacrifici [...] l'arma obligada de tot militant sincer del nostre Partit [...] en cap moment no oblidat que ho sóc i sempre procuro ser digne del padrinatge de la nostra gloriosa Internacional Comunista"³⁵².

La convicció en les futures victòries sembla esvair-se en la darrera carta. L'enviava l'11 d'abril de 1938 des d'Albocàsser, on estava destinat amb la columna de municions de l'equip mòbil número 4 del XXIé Cos de l'Exèrcit. Escrivia al damunt d'una caixa d'obusos pròxima a ser transportada cap a les bateries³⁵³. Acabava de llegir el "molt encoratjador"³⁵⁴ *Treball* del dia anterior en que es convocava a tots els mercantils a l'assemblea informativa per debatre les mesures a prendre davant "la invasió Italo-alemanya, [que] ajudant la traïció de Franco, amenaça la nostra terra"³⁵⁵. El president del CADCI i Secretari Sindical del Comitè Central del PSUC, era l'encarregat d'exposar l'informe a la Sala Gran de l'entitat mercantil³⁵⁶. Cañellas no dubtava que seria una assemblea transcendent donada l'oratória d'Aznar i el prestigi que ostentava el CADCI, però també per la gravetat de la situació. Havia caigut el front d'Aragó, les tropes de Yagüe controlaven Lleida des del dia 3 d'abril i l'exèrcit sollevant encarava l'ofensiva sobre Catalunya³⁵⁷. La dura defensa havia desgastat els soldats republicans. Cañellas havia presenciat els estralls en l'estat anímic dels soldats i qüestionava l'actitud de la comandància. Poc importava si havia estat aprovada la instància per accedir a l'Escola Popular de Guerra, ja no era moment d'abandonar els llocs de lluita. Escrivia: "amic Aznar, quines setmanes he passat! En moltes ocasions em venien ganes de plorar... de ràbia, de veure que homes que se les donaven de valents i de lluitadors fugien esporuguits, no ja davant de l'enemic (que així ja fóra vergonyós, però fins a cert punt explicable) sinó que ho feien ja a l'eco de la desmoralització que portaven els fugitius del fronts. Quina tristesa, per altra part, veure moral i materialment desfets al cap de vuit dies d'haver-los perdut en la retirada, homes abans forts i coratjosos! Però es que hi ha

---

³⁵⁰Carta de Carles Cañellas Molina a Pere Aznar. Azaila: 5 de març de 1938. Fons Restituït CADCI,..., PS-BAR, 1053, 3.

³⁵¹ *Ibidem*.

³⁵² *Ibidem*.

³⁵³ Carta de Carles Cañellas Molina a Pere Aznar. Albocàsser: 11 d'abril de 1938. Fons Restituït CADCI,..., PS-BAR, 1053, 3.

³⁵⁴ *Ibidem*.

³⁵⁵ TREBALL... 10 d'abril de 1938, any III, núm. 539. P. 3 i 7.

³⁵⁶ TREBALL... 10 d'abril de 1938, any III, núm. 539. P. 3.

³⁵⁷ THOMAS, Hugh. *Historia de la Guerra Civil Española*. París: Ruedo Ibérico, 1976. P. 861.

incompetència en els comanaments? Cert que l'atac enemic ha estat en certes ocasions desproporcionat a les nostres forces, però no era impossible resistir. Si hi ha hagut traïdors, siguin qui siguin, han d'ésser castigats amb tot el rigor. Si hi ha hagut incompetents, han d'ésser destituïts amb l'exigència de responsabilitats que correspongui”³⁵⁸.

La desmoralització, la pèrdua d'entusiasme dels combatents que es planteja en les cartes de Cañellas i Soler i s'entreu a l'acta de la reunió del Comissariat de Guerra de la 44 Divisió³⁵⁹, era un problema que s'arrossegava des de la tardor de 1936. Es vinculava a la necessitat de major formació política dels soldats però també amb certa desconexió de la rereguarda amb la realitat de la guerra. Josep Del Barrio ho havia exposat a l'informe de novembre de 1936 enviat des del front d'Aragó al Comitè Militar PSUC-UGT. El principal cap militar del PSUC que comandava la Carles Marx avisava de que les seues tropes “han perdido en una proporción considerable su espíritu de combatividad, la agresividad de los primeros tiempos”³⁶⁰. Denunciava que molt pocs dels soldats de permís o de baixa per hospitalització retornaven a la seua columna. Reclamava una autoritat que els obligués a reincorporar-se i evités les desercions. Per a Del Barrio un dels motius d'aquesta situació era “la dejadez, desidia, el egoísmo” amb que la rereguarda es desentenia de la guerra³⁶¹. El problema s'afrontaria parcialment amb la implantació del decret d'obligatorietat de l'educació premilitar que analitzarem posteriorment. Al front, es tractaria d'eliminar l'analfabetisme i s'augmentava la formació política per millorar la disciplina dels soldats. A la rereguarda, es faria des de la propaganda, prioritzant l'atenció a l'economia de guerra i “que els nostres soldats, en venir amb permís o ferits del front, no es desanimin amb les nostres vel·leïtats”³⁶².

En la darrera carta de Cañellas contrasta l'experiència greu de la derrota al camp de batalla amb la situació plantejada a la rereguarda pel “molt encoratjador”³⁶³ *Treball* del dia 10. A les planes del diari es demanaven 50.000 treballadors per fortificar incansablement pobles i ciutats; es cridava a l'allistament per aconseguir 100.000 combatents nous i el mateix nombre de dones per reemplaçar-los als llocs de treball; es

---

³⁵⁸ Carta de Carles Cañellas, op. cit., 11 d'abril de 1938,..., PS-BAR, 1053, 3.

³⁵⁹ *Acta de la Reunión de comisarios...*, 9 d'octubre de 1937, op. cit., CDMH. Sección Militar, C1028, Expedient 2. 44

³⁶⁰ DEL BARRIO, Josep. *Informe al Comité Militar PSU- UGT*. 26 de noviembre de 1936. CEHI, UB. Citat per BALLESTER, David, op. cit., 1998, p.1

³⁶¹ *Ibíd.*

³⁶² El Ple Comarcal de la UGT. HORIZONS. ÓRGAN DEL PARTIT SOCIALISTA UNIFICAT DE CATALUNYA (INTERNACIONAL COMUNISTA). COMARCA D'ANOIA. Igualada: 15 d'octubre de 1937, núm. 35. P. 7.

³⁶³ *Carta de Carles Cañellas*, op. cit., 11 d'abril,..., PS-BAR, 1053, 3.

realitzava la incorporació de 700 joves voluntaris a la 27 Divisió i s'anunciava l'avançada de posicions del contraatac republicà i els bombardeigs de posicions enemigues fets per la "Gloriosa", l'aviació republicana³⁶⁴. Era la manera en que l'òrgan del Partit responia a la consigna llençada per Negrín en la seua al·locució radiofònica de finals de març: Resistir, resistir, resistir³⁶⁵. S'havia de preparar a la població catalana, en particular la de Barcelona, per efectuar la mobilització general.

El 14 d'abril, tres dies després de que Cañellas escrivís la carta des d'Albocàsser³⁶⁶, els requetès ocupaven Vinaròs obrint un corredor fins al mar. La contraofensiva de l'exèrcit feixista aconseguia dividir el territori republicà en dues parts comunicades. Catalunya quedava aïllada del Centre. Aquest fet sumat al malestar generat per les derrotes en la guerra i el deteriorament moral de les tropes, provocava la formació d'un nou govern republicà el dia 6 d'abril³⁶⁷. Negrín, passava a tenir dos càrrecs, president del Govern i ministre de Defensa Nacional. S'encetava una fase de reorganització de l'exèrcit republicà que necessitava tornar a nodrir-se de les reserves personals i materials de la rereguarda. Per aconseguir-ho el més ràpidament possible s'intensificava la propaganda que, per tal d'incrementar la moral posava en relleu les victòries republicanes.

El PSUC feu costat al govern *frontpopulista* tant en les estratègies plantejades per enllestir l'ofensiva i activar la resistència, com en els esforços polítics per superar el bloqueig europeu. Posicionament que es realitzava enmig dels retrets entre el govern de Negrín i el PSUC —i entre PCE i PSUC— que anaren en augment durant els darrers mesos de la guerra. El més generalitzat entre els republicans espanyols era inculpar al PSUC i la regional d'UGT de ser incapaços de mobilitzar la ciutadania per blindar la resistència. Pel rumor de la manca de combativitat s'arribaria a acusar de covardia les unitats militars catalanes³⁶⁸. Al comunicat d'abril el PSUC marcava la tàctica per activar

---

³⁶⁴ TREBALL... 10 d'abril de 1938, any III, núm. 539. P. 1-5, 8.

³⁶⁵ Al·locució de Negrín a TREBALL... 31 de març de 1938, any III, núm. 530. P.1.

³⁶⁶ Sobre la presa de Vinaròs consulteu, per exemple: BEEVOR, Antony. *La Guerra Civil Espanyola*. Barcelona: Crítica, 2005. P. 302-303.

Entre el 21 i el 31 de maig els *Stuka* de la Legió Còndor llençaren 36 bombes de 500 kg. sobre Albocàsser, Vilar de Canes, Benassal i Ares. Els quatre pobles del Maestrat serviren com a camp de proves nazi. ARACIL MARTÍ, Rafael i VILLARROYA FONT, Joan. *El País Valencià sota les bombes (1936-1939)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2015. P. 65; BEEVOR, op. cit., 2005, p. 393.

³⁶⁷ Especialment les pèrdues de Brunete (juliol de 1937), Belchite (agost de 1937) i Terol (desembre de 1937). Sobre aquest aspecte: CLOSA i SALINAS, Francesc. *La instrucció militar republicana durant la guerra civil espanyola (1937-1939): el cas català*. Dintre d'EBRE 38, REVISTA INTERNACIONAL DE LA GUERRA CIVIL 1936-1939. Barcelona: Grup de Recerca DIDPATRI, UB, núm. 3, febrer 2008. P. 122-124.

³⁶⁸ MARTÍN RAMOS, José Luís. *Rojos contra Franco. Historia del PSUC, 1939-1947*. Barcelona: Edhasa, 2002. P. 27.

la resistència. Alhora assenyalava a l'opinió pública que el vertader enemic de la guerra era el feixisme internacional. L'aportació de material bèl·lic d'italians i alemanys “als exèrcits mercenaris dels generals traïdors”, havia permès que els colpistes envaïren terra catalana i hagueren infligit les derrotes més punyents a l'Exèrcit Popular³⁶⁹. A la rereguarda es donaven tot un seguit de coordenades. S'havia de potenciar el rendiment productiu per a la guerra augmentant el ritme de treball. Com havia dit Negrín, “cada minut marca el destí d'anys”³⁷⁰, per tant s'havia d'actuar donant al factor temps la importància que tenia, optimitzant al màxim els recursos. Això significava anar més ràpid en la instrucció militar de reserves i la formació política de quadres, en l'aportació de voluntaris, en el bastiment de fortificacions, en la incorporació de la dona a tots els graus de producció i actuar amb celeritat en la depuració de la rereguarda per eliminar la desmoralització, els sabotatges i l'actuació quintacolumnista³⁷¹. Calia duplicar els efectius de l'exèrcit i dotar-los d'un armament avançat que s'aconseguiria millorant la indústria de guerra. Era imprescindible mantenir la unitat d'acció sindical des dels Comitès d'Enllaç UGT-CNT, “òrgans de col·laboració” amb el govern català i el republicà, que eren els responsables de coordinar i dinamitzar el treball intensiu a la rereguarda i d'unir-la amb l'avantguarda. Segons el PSUC, solament resistint es podria vèncer la farsa de la no intervenció i aconseguir el suport dels països democràtics del món. La vertadera naturalesa del feixisme es revelava cada cop més davant les democràcies i d'aquells “incrèduls, tímids i indiferents” que havien confiat en certa humanitat de l'exèrcit invasor³⁷². Els saqueigs, massacres i assassinats indiscriminats al territori català ocupat demostraven que “el feixisme odia Catalunya i els catalans i cobeja la destrucció de Catalunya i dels catalans”³⁷³. Davant d'això, a Catalunya s'havia d'armar una resistència cohesionada per resultar indestructible.

El 15 d'abril, *Treball* publicava una entrevista al secretari general del CADCI després de la repercussió que havia tingut l'informe presentat per Aznar a l'assemblea del Centre del dia 11 en la que participaren també els representants de les delegacions del CADCI³⁷⁴. L'acte que tantes expectatives havia generat en Cañellas. La nota de Salvador Roca i Roca, secretari de Cultura del Centre, era clarament propagandística donada la

---

³⁶⁹ *A tots els treballadors, a tots els antifeixistes de Catalunya*. Comunicat del Comitè Executiu del PSUC. TREBALL... 19 d'abril de 1938, any III, núm. 546. P. 8.

³⁷⁰ *Cada minut marca el destí d'anys*. TREBALL... 19 d'abril de 1938, any III, núm. 546. P. 1.

³⁷¹ Els Batallons de Dones Antifeixistes havien anunciat el dia 5 d'abril que hi havia 6.700 dones disposades a incorporar-se a les tasques de fàbrica, taller i oficina a la ciutat de Barcelona. S'hi afegien 1.827 treballadores més que havien completat la formació per accedir a les indústries. TREBALL... 5 d'abril de 1938, any III, núm. 534. P. 7.

³⁷² *A tots els treballadors...*, *op. cit.*, TREBALL... 19 d'abril de 1938, ..., p. 8.

³⁷³ *Ibidem*.

³⁷⁴ TREBALL... 15 d'abril de 1938, any III, núm. 543. P. 8.

campanya que acabava d'impulsar l'entitat mercantil. L'objectiu era aconseguir l'allistament voluntari, ràpid i extensiu dels treballadors mercantils compresos o no a les lleves mobilitzades. Era la manera en que el CADCI implementava els acords del Comitè d'Enllaç UGT-CNT per lliurar dues brigades de mercantils a l'Exèrcit Popular³⁷⁵. Formava part de la campanya del Comitè de Mobilització UGT-CNT per reclutar 100.000 voluntaris i responia a l'estratègia per assolir la mobilització general plantejada pel govern. L'allistament era obligatori sota amenaça de sanció per a tots els treballadors mercantils pertanyents a les dues centrals sindicals que estaven inclosos en les lleves de 1926, 1927 i 1928³⁷⁶. El Centre activava la seua iniciativa el mateix dia 11 amb el lema "el CADCI, sol, 5.000 voluntaris"³⁷⁷. Per encoratjar als socis, Aznar els recordava que l'entitat sempre havia demostrat el seu "esperit de catalanitat i liberalisme". Novament aquest havia de ser la força motriu per situar el CADCI a l'avantguarda de la defensa les llibertats. La guerra que s'estava lliurant era una nova batalla per la independència i l'emancipació dels treballadors. Des del CADCI es confiava en les mesures acordades pel govern de la Generalitat i el de la República per aconseguir la victòria. Aznar, que tornava de visitar el Front d'Aragó en representació del Comitè Executiu del PSUC³⁷⁸, afegia que aquest triomf popular s'aconseguiria gràcies a la força ideològica dels combatents. La motivació política dels soldats republicans decantava la balança en la correlació de forces. Era allò que els mancava i els feia minvar la combativitat als "mercenaris sense ideals" que formaven l'exèrcit nacional³⁷⁹. L'arenga no podia ser permeable a la possibilitat de la desmoralització entre els soldats que havia relatat Cañellas a les seues cartes.

L'informe d'Aznar era aprovat. S'enviava un comunicat d'adhesió al govern de la Generalitat, al de la República i al Front Popular. Es decidia centrar l'actuació de l'entitat en l'esforç militar per aconseguir l'allistament previst. Per promoure'l i agilitzar-lo

---

³⁷⁵ Des del dia 13, el Comitè d'Enllaç UGT-CNT i el CADCI havien intensificat la campanya de propaganda i allistament per "assolir en pocs dies els efectius d'una brigada i com objectiu final es fixen, amb el concurs de les comarques, el lliurament de dues brigades de mercantils a l'Exèrcit de la República". TREBALL... 13 d'abril de 1938, any III, núm. 541. P. 3.

³⁷⁶ Segons l'anunci de la Comissió de Mobilització de Treballadors Mercantils UGT-CNT amb seu al Passeig Pi i Margall, 3, 2n, 2^a. TREBALL... 8 d'abril de 1938, any III, núm. 537. P. 6.

³⁷⁷ TREBALL... 12 d'abril de 1938, any III, núm. 540. P. 5.

³⁷⁸ Tornava a visitar els fronts a finals de novembre. El dia 23 de novembre es publicava la fotografia d'Aznar i Piera, membres de l'Executiva del Partit, durant la seua visita a un dels fronts. No s'especifica quin però el 27 de novembre Aznar, Piera i Joan Ambou donaven mítings a Bellver i Puigcerdà per divulgar la resolució del Comitè Central del PSUC, el posicionament del Partit en cada "nova situació que ens crea la guerra contra la invasió estrangera". TREBALL... [any III, 1938]: 23 de novembre, núm. 726, p. 8; 1 de desembre, núm. 731, p. 2.

³⁷⁹ *Ibidem*.

s'obririen centres d'inscripció de voluntaris a les cases comercials més importants i a les Delegacions de l'entitat. Donat que per anar al front els combatents s'havien de presentar amb l'equipament militar³⁸⁰, l'assemblea del CADCI decidia destinar 100.000 pessetes per sufragar els primers equips i obria una subscripció extraordinària de 5 pessetes durant tot el mes de maig. Per últim, es recomanava a les empreses que reemplaçaren els llocs de treball vacants donant prioritat als familiars i les companyes dels mobilitzats. Si no els era possible, havien de pagar als treballadors la diferència dels havers militars³⁸¹. La preocupació per l'ajut a les famílies dels combatents era plantejada per Aznar tres dies després en la reunió d'activistes sindicals del PSUC. Proposava crear urgentment cooperatives de consum i menjadors populars als llocs de treball³⁸². Una mostra més de l'estret vincle entre les direccions de l'entitat mercantil i el Partit i de la unificació de criteris estratègics davant la guerra.

Per gestionar la campanya l'assemblea del CADCI donava el vistiplau a la formació d'una comissió específica. Estaria dirigida, entre d'altres, pels màxims representants d'Ajut al Combatent, Propaganda i Cultura³⁸³. El procés d'allistament, principal objectiu de la comissió, era descrit per Aznar a l'entrevista del dia 15. A més dels mercantils que estaven obligats a inscriure's per pertànyer a les lleves mobilitzades, la inscripció estava oberta a tots els treballadors d'entre 18 i 45 anys, per això Aznar remarcava que era de caràcter exclusivament voluntari³⁸⁴. Els joves però eren els que representaven el percentatge més alt entre els que s'havien inscrit durant els primers quatre dies. Els tràmits es realitzaven a les oficines de l'entitat que s'encarregava d'enviar els fulls d'inscripció al Comitè d'Enllaç UGT-CNT³⁸⁵. Segons es recollia a l'entrevista, entre el dia

---

³⁸⁰ La Comissió de Mobilització de Treballadors Mercantils UGT-CNT informava als allistats que havien de presentar-se equipats sinó serien sancionats "d'acord amb les obligacions que han contret". TREBALL... 12 d'abril de 1938, op. cit., p. 5.

³⁸¹ TREBALL... 12 d'abril de 1938, op. cit., p. 5.

³⁸² TREBALL... 14 d'abril de 1938, any III, núm. 542. P. 11.

³⁸³ La Comissió estava formada per Pietat Aguirre, cap del Comitè d'Ajut al Combatent; Antònia Borrell; Ramon Massip Massip, secretari de Propaganda; Salvador Roca i Roca, secretari de Cultura; Joan Malagarriga, caixer del Consell Directiu; Pere Vila Terré, vocal del Sots-gremi d'Electricitat i Ràdio del Gremi al Major; Celestí Martí Salvat, que havia sigut caixer de la junta de febrer de 1936 d'Organització i Treball; Joaquim Albesa Egerique, vocal directiu al Consell de 1936 per la Secció d'Esports i Excursions; i els socis: Cebrià, Manchón, i Marimó. TREBALL... 12 d'abril de 1938, op. cit., p. 5. Consulteu les dades dels socis al llistat de dirigents annex a la tesi.

³⁸⁴ Segons l'informe presentat per Aznar a la reunió d'activistes sindicals del PSUC. TREBALL... 14 d'abril de 1938, op. cit., p. 11.

³⁸⁵ L'organisme escenificava el pacte d'unitat d'acció entre les dues centrals sindicals signat el 15 de març. Al preàmbul es manifestava: "reconeixent que l'imperatiu de les hores que vivim exigeix de tothom la contribució a la lluita contra el feixisme fins al seu total anihilament, i considerant que la unió dels treballadors augmenta llur capacitat de resistència i és un poderós instrument de victòria, avui en la lluita per la defensa de la llibertat i de la

11 i 15 d'abril s'havien inscrit més de 800 treballadors al CADCI. Els que s'havien allistat abans del dia 13, ingressaren al primer batalló de mercantils organitzat pel Comitè d'Enllaç UGT-CNT i el CADCI que entrava a formar part de l'Exèrcit Popular aquell mateix dia³⁸⁶. A les oficines del Centre es presentaren treballadors afiliats a les dues centrals sindicals que no estaven associats però que “volien tindre l'honor d'allistar-se al CADCI”³⁸⁷. Davant d'això i del repte d'aconseguir els 5.000 voluntaris el més aviat possible, el Centre decidia obrir la inscripció a tots els mercantils foren o no socis i intensificava la campanya de propaganda. Una de les targetes d'allistament que es conserva al Fons Restituït exemplifica aquesta realitat. És la de José Martínez Muñoz, un jove afiliat a la UGT de 16 anys que s'inscriví voluntari a la Comissió Especial de Mobilització de Treballadors Mercantils del Centre el 13 de maig de 1938³⁸⁸.

L'acte principal de la campanya pro-allistament es celebrava el dia 24 d'abril al teatre Tívoli³⁸⁹. El CADCI organitzava l'homenatge als mercantils mobilitzats i enrolats voluntàriament a l'Exèrcit. Es celebrava per honorar, acomiadar i encoratjar a tots els treballadors del comerç que s'havien allistat, fossin socis o no. L'acte, obert a tots els dependents que tinguessin carnet sindical, es convertí en “un èxit esclatant per als seus organitzadors, una demostració d'entusiasme i adhesió als nous combatents i una afirmació patriòtica de primer ordre”³⁹⁰. A la façana del Tívoli s'hi penjà la pancarta amb el lema “el CADCI, sol, 5.000 voluntaris” sota una altra pels “100.000 voluntaris”, la senyera i la bandera de la ciutat. El caràcter transversal de l'homenatge es reflectí d'una banda, en la presidència del mateix, ocupada pel Consell Directiu del CADCI juntament amb Rafael Vidiella, conseller de Treball de la Generalitat; Jaume Aiguader, ministre de Treball i Assistència Social; i l'alcalde de la ciutat, Hilari Salvador. D'altra, en les intervencions dels oradors i les diferents actuacions marcades per un fort caràcter nacional i obrerista. Hi participaren el Comitè Econòmic del Teatre; la Cobla Barcelona-Albert Martí; la massa coral *La Violeta de Clavé*; els cantaires i rapsodes de Catalunya *Sagetes Roges* dirigits per l'escriptor Enric Lluelles que, sota el lema *Entre foc i sang el*

---

independència dels pobles hispànics dintre de la República i a tothora en l'obra constructiva i emancipadora del proletariat, respectant aquelles característiques que els són pròpies i en les quals es fonamenta llur raó d'ésser”. TREBALL... 19 d'abril de 1938, any III, núm. 546. P. 4.

³⁸⁶ TREBALL... 13 d'abril de 1938, op. cit., p. 3.

³⁸⁷ TREBALL... 15 d'abril de 1938, op. cit., p. 8.

³⁸⁸ Fitxa de José Martínez Muñoz (núm. de carnet d'UGT 28.762). Comissió de Mobilització de Treballadors Mercantils del CADCI. Barcelona: 13 de maig de 1938. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-MAD, 1956, 10, 1.

³⁸⁹ TREBALL... [1938, any III]: 20 d'abril, núm. 547, p. 2; 21 d'abril, núm. 548., p. 2; 23 d'abril, núm. 550, p. 2 i 7; 24 d'abril, núm. 551, p. 5; 26 d'abril, núm. 552, p. 4. LA VANGUARDIA... 26 d'abril de 1938, any LVIII, núm. 23.126. P. 5.

³⁹⁰ TREBALL... 26 d'abril de 1938, op. cit., p. 4.

poble canta, posaven veu a poemes de Vidal Gombau, Jimeno Navarro, Ramon Vinyes, Salvador Perarnau i Apelles Mestres.

La càrrega política i emotiva de l'homenatge era recollida simbòlicament en la representació de *Mestre Oleguer* que feu l'actor Enric Borràs. L'acció del monòleg dramàtic d'Àngel Guimerà se situa en els instants previs a la caiguda de Barcelona l'11 de setembre de 1714. Oleguer, el darrer defensor viu de la seua barricada, planteja la lluita en defensa de les llibertats de Catalunya contra l'invasor i a favor de valors com l'amor, el treball, la família o la tradició, que en cap cas s'atribueixen a l'exèrcit enemic³⁹¹. L'argument era exposat per Josep Pous i Pagès, president de la Institució de les Lletres Catalanes i de l'Ateneu de Barcelona, al seu discurs pronunciat abans de la representació i just després de la intervenció d'Aznar que obrí l'acte³⁹². Dirigint-se “als soldats de la terra catalana”, Pous i Pagès formulà les analogies entre les dues guerres per l'alliberament, la que s'estava lliurant i la sostinguda el 1714. La lluita en defensa de “les últimes llibertats catalanes”³⁹³ era la missió que es tornava a confiar als combatents i al poble de Catalunya.

Durant la seua allocució Aznar recuperà les idees formulades a l'informe de l'assemblea del Centre i al míting organitzat pel Front Popular per intensificar la campanya de suport a l'estratègia d'ofensiva del govern en el que havia participat com a membre del Comitè del PSUC³⁹⁴. La fidelitat del CADCI als seus ideals obreristes i nacionals l'obligaven a situar-se un cop més a l'avantguarda del moviment alliberador. Davant “l'entusiasme combatiu que s'ha aixecat per tot Catalunya” el Centre no podia romandre impassible, havia d'aportar el seu esforç a “l'èpica lluita dels nostres soldats, ja

---

³⁹¹ SANTANACH i SUÑOL, Joan. *L'onze de setembre en “Mestre Oleguer” d'Àngel Guimerà, o la literatura al servei de la causa*. Dintre la revista ANUARI VERDAGUER. REVISTA D'ESTUDIS LITERARIS DEL SEGLE XIX. Barcelona: Universitat de Vic- Eumo Editorial, núm. 24, 2016. P. 267-286.

³⁹² TREBALL... 26 d'abril de 1938, op. cit., p. 4. Discurs de Josep Pous i Pagès, *Als combatents mercantils* a LA HUMANITAT... 28 d'abril de 1938, any VII, núm. 1.925. P. 4. Còpia de l'Acta de constitució de la *Societat Ateneistes de Barcelona* enviada a la Comissaria General d'Ordre Públic de la Generalitat. La Societat, domiciliada al número 6 del carrer Canuda, seu social de l'intervingut Ateneu Barcelonès, es constituïa el 20 de desembre de 1936. La Junta Directiva elegida ratificava els Estatuts requisats pel departament de Seguretat Interior el 25 de novembre de 1936. El caixer de la Junta presidida per Pous i Pagès era l'expresident del CADCI, Jaume Cardús Reig. La resta de dirigents eren: Pompeu Fabra, vicepresident; Joan Santamaria Monné, secretari; Josep Tàpies Mestres, tesorero; Carles Capdevila Recasens, vocal 1r; Antoni Alasà Domingo, vocal 2n; Josep Dunyach Sala, vocal 3r; Joaquim Borralleras Gras, vocal 4t. Barcelona: 1 de febrer de 1937. Arxiu de la Delegació del Govern a Catalunya. Fons Associacions, expedient núm. 17.602.

³⁹³ POUS i PAGÈS, Josep. LA HUMANITAT... 28 d'abril de 1938, op. cit., p. 4.

³⁹⁴ El 17 d'abril, El Front Popular de Catalunya organitzà cinc mítings a Barcelona. Al Teatre Bosc de Gràcia intervingueren Aznar; Joaquim Casamitjana, soci del CADCI i dirigent d'Estat Català, i Fidel Miró de la CNT. TREBALL... 19 d'abril de 1938, op. cit., p.4.

que el que aquests defensen és la pròpia existència del CADCI en la lluita per Catalunya i per la llibertat”³⁹⁵. Un posicionament ideològic que havia provocat la persecució de l’entitat durant els seus 35 anys d’existència, com ho demostraven les parets del CADCI “esquitxades a través dels anys per la sang de molts herois”³⁹⁶. L’arrelat sentiment dels catalans i de la pròpia entitat per voler ser lliures, la forta voluntat de resistir i vèncer, era el que ara acompanyava als 5.000 voluntaris al front. El CADCI s’afegia a la proclama del President i manifestava públicament la seua fidelitat a l’estratègia marcada pels presidents del govern català i republicà. Companys havia dit: “Tots en peu de guerra, tots hem de fer la guerra, tots hem de donar la vida, si cal, per la guerra, per guanyar la victòria, per l’honor, el deure, la glòria i la vida de Catalunya”³⁹⁷. Per a Aznar la clau per salvar la pàtria i aconseguir vèncer al feixisme internacional estava en refermar la unitat popular i consolidar el vincle del poble amb les polítiques *frontpopulistes*. La guerra es produïa en un marc global. L’enemic amenaçava a les democràcies europees i a “les masses populars de la URSS, gran amiga de la nostra causa i baluard de la civilització i la pau mundials”³⁹⁸. Aznar tancava el discurs amb crits de Visca la Llibertat, Catalunya i la República.

L’Exèrcit Popular tornà a ser reorganitzat després de la derrota de l’Ebre a mitjans de novembre de 1938. De nou s’intensificava la campanya de mobilització general per preparar-se davant la imminent ocupació del Principat³⁹⁹. Els darrers quadres dels partits i sindicats que s’havien mantingut a la rereguarda eren mobilitzats⁴⁰⁰. L’Executiva del PSUC reunida el 6 de gener, acordava els objectius principals d’aquest darrer esforç: blindar la defensa del territori i mantenir el suport incondicional a les polítiques definides pel Govern fins aleshores⁴⁰¹. L’actitud d’alguns dirigents del Comitè Executiu del Partit responnent a la crida per la mobilització es presentà com un model a imitar pel conjunt de la població civil. A mitjans de gener de 1939, Pere Aznar s’allistava voluntari al Batalló Especial de Metralladores organitzat pel PSUC⁴⁰². Nou mesos abans, durant l’assemblea

---

³⁹⁵ TREBALL... 26 d’abril de 1938, op. cit., p. 4.

³⁹⁶ *Ibidem*.

³⁹⁷ *Ibidem*.

³⁹⁸ *Ibidem*.

³⁹⁹ CLOSA i SALINAS..., op. cit., 2008, p. 130-136.

⁴⁰⁰ L’any 1938 el percentatge d’oficials afiliats al PSUC de l’Exèrcit de l’Est arribava al 52’5%. Índex que es superava a l’Exèrcit de l’Ebre el 75% de la totalitat de comandaments fins a brigada. Consulteu els quadres de percentatges d’oficials núm. 2 i 3 a CLOSA i SALINAS..., op. cit., 2008, p. 129

⁴⁰¹ TREBALL... 7 de gener de 1939, any IV, núm. 760. P. 1, 3 i 4.

⁴⁰² *Qui són i com pensen els primers voluntaris del Batalló Especial de Metralladores organitzat pel PSU*. TREBALL...17 de gener de 1939, any IV, núm. 768. P.1.
CAÑELLAS, Cèlia i TORAN, Rosa. *Dolors Piera. Mestra, política i exiliada*. Barcelona:

de l'11 d'abril, el secretari general del CADCI havia fet èmfasi en que l'entitat mercantil sempre "predicava amb l'exemple" i havia anunciat que els màxims dirigents del Centre estaven disposats a marxar al front⁴⁰³. El seu ingrés es postergà fins tretze dies abans de l'ocupació de Barcelona i responia clarament a la consigna del Partit.

Aznar no era qualsevol dirigent, amb una forta presència pública als mitjans, el seu allistament no impedí que mantingués l'activitat a l'Executiva del PSUC fins al mateix dia de l'evacuació. En fundar-se el PSUC s'havia fet càrrec, juntament amb Hilari Arlandis, de la direcció de l'escola marxista-leninista per a la formació política de militants i quadres del Partit on assistien els delegats de cèl·lules que en llicenciar-se eren els quadres dirigents als radis i els comissaris polítics que s'incorporaven a l'exèrcit⁴⁰⁴. Des del 7 de setembre de 1938, el diputat a Corts i antic delegat de la Conselleria de Treball al Comitè d'Apropiacions, era el director general del Ministeri de Treball i Assistència Social⁴⁰⁵. Durant els darrers mesos de 1938, la figura d'Aznar adquirí un major protagonisme a dintre del Partit. S'havia accentuat la tensió entre el PCE i el PSUC, tots dos adherits a la Internacional Comunista. Segons l'historiador Martín Ramos, fou buscant la subordinació del PSUC al govern central de Negrín que els delegats de la Internacional Comunista Stepan Minev (*Stepanov*) i Palmiro Togliatti intentaren forçar la celebració del primer congrés del PSUC postergat des de la fundació del Partit en 1936⁴⁰⁶. El candidat d'*Stepanov* per substituir Comorera al capdavant del Partit era Pere Aznar. La proposta no s'arribà a realitzar però comptava amb el recolzament d'alts càrrecs com Wenceslao Colomer. El secretari general de les JSUC, organització integrada orgànicament a les JSU d'Espanya, considerava que Aznar era l'únic membre del Comitè Executiu digne de ser respectat, un dels pocs que havien sabut mantenir una posició justa davant el conflicte⁴⁰⁷. Dolors Piera, la cap de la Comissió Femenina del PSUC que aleshores era consellera-regidora de cultura a l'Ajuntament de Barcelona, secretària de la Unió de Dones de Catalunya i companya sentimental d'Aznar, explica al seu testimoni com ells dos juntament amb Josep Muní, secretari general del Comitè de Barcelona, i

---

Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Institut d'Educació de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2003. P. 125.

⁴⁰³ TREBALL... 12 d'abril de 1938, op. cit., p. 5.

⁴⁰⁴ CAÑELLAS, C. i TORAN, R., op. cit., 2003, p. 78.

⁴⁰⁵ Designat delegat de Treball i Obres Públiques al Comitè d'Apropiacions el 16 d'octubre de 1936. DOGC... 18 d'octubre de 1936, any IV, volum IV, núm. 292. P. 244. Nomenat director general de Treball pel Ministeri de Treball el 7 de setembre de 1938. GACETA DE LA REPÚBLICA. Barcelona: 8 de setembre de 1938, any CCLXXII, núm. 251. P. 1.135. TREBALL... 9 de setembre de 1938, any III, núm. 669. P. 2.

⁴⁰⁶ MARTÍN RAMOS, op. cit., 2002, p. 25-33.

⁴⁰⁷ MARTÍN RAMOS, op. cit., 2002, ..., p. 31, recull el comentari de Colomer recollit per Josep del Barrio a la *Carta abierta a George Dimitrov*. Santiago de Xile: 20 de febrer de 1943. CEHI, UB. Fons del Barrio. P. 126.

Víctor Colomer, darrer alcalde efectiu de la ciutat, foren els últims militants del PSUC en abandonar la capital catalana des de la seu del Comitè Central del PSUC a La Pedrera. Marxaven el dia 26 de gener “quan les tanquetes italianes ja baixaven per Passeig de Gràcia”⁴⁰⁸. El 5 de febrer participava en la reunió del Comitè Executiu ampliat del Partit a Agullana, a uns cinc kilòmetres de La Jonquera. Davant la immediata pèrdua de tota Catalunya s’acordaven les mesures per a l’evacuació ordenada de quadres i material de l’Exèrcit. La necessitat de mantenir la unitat del PSUC i la continuïtat del seu treball plantejava la urgència de nomenar una direcció provisional immediatament. Entre els set membres designats estaven Aznar, Piera i Marlés que comptaven amb el beneplàcit de Togliatti, el delegat del *Komintern* que arbitrà la reunió d’Agullana. Era evident que els tres tenien una seua bona sintonia amb el PCE i podien fer de contrapunt al nucli continuista del Partit, el format per Joan Comorera, Miquel Serra Pàmies, Josep Muní i Josep Del Barrio, designat en absència. Comorera continuà al capdavant de la direcció provisional del PSUC que es preparava per encarar l’exili⁴⁰⁹.

2.4.2. Secretariat Militar i

Comitè Català pro Exèrcit Popular Regular

Seguint la campanya “el CADCI, sol, 5.000 voluntaris””, a mitjans de maig de 1938 l’entitat mercantil anunciava a que obria una segona remesa de llistes d’inscripció de nous combatents. Es feia coincidir amb la crida a tots els mercantils per a l’allistament en tres accions del CADCI que excepcionalment quedaven a càrrec d’una comissió especial⁴¹⁰. La primera estava dirigida a tots els que volgueren obtenir una instrucció premilitar abans d’incorporar-se a les lleves que podien ser cridades en breu pel govern, com analitzarem, els mobilitzats estaven obligats a realitzar-la per decret. La segona era per a inscriure’s al treball voluntari i la defensa passiva, iniciatives adscrites a la Delegació de l’Oficina de Treball Voluntari del CADCI des de desembre de 1936⁴¹¹. La tercera instava directament als delegats de les empreses a que anaren a recolliren els fulls

⁴⁰⁸ Testimoni de Dolors Piera. CAÑELLAS, Cèlia i TORAN, Rosa, op. cit., 2003, p. 126.

La figura de Piera fou potenciada pel PSUC durant la guerra per la necessitat estratègica de tenir quadres femenins a l’organització. Fou designada per crear la Unió de Dones de Catalunya i, des de la regidoria de l’Ajuntament, promogué l’Ajut Infantil de Rereguarda. La seua biografia ha estat analitzada brillantment a la investigació de Cañellas i Toran.

⁴⁰⁹ Sobre la reunió d’Agullana consulteu MARTÍN RAMOS, op. cit., 2002, ..., p. 33- 37.

⁴¹⁰ TREBALL... 17 de maig de 1938, any III, núm. 570. P. 7.

⁴¹¹ Treball Voluntari i la Defensa Passiva tenien l’oficina delegada al CADCI i depenien de la Junta de Defensa Passiva. Ho analitzem a l’apartat següent sobre l’Oficina de Treball Voluntari.

de subscripció voluntària per a l'adquisició dels equips militars que s'havien de donar als voluntaris abans de que s'incorporaren a l'Exèrcit. Aquest tipus de subscripció era gestionat pel Comitè d'Ajut al Combatent des de març de 1937. La comissió especial assumia aquestes tres tasques per optimitzar recursos i agilitzar l'allistament en el marc d'una campanya que com hem vist, pivotava sobre l'estratègia del govern per assolir la mobilització general el més aviat possible.

En fer-se càrrec de la instrucció premilitar aquesta comissió especial rellevava puntualment a la Comissió de Mobilització que el Secretariat Militar havia activat l'hivern de 1937⁴¹². D'ella depenia tot allò relacionat amb el reclutament i l'educació premilitar, des de la promoció de l'allistament als cursos d'instrucció per als socis, ja fossin impartits al CADCI o als llocs de treball. Els gremis i sots-gremis del Centre eren el principal instrument des d'on desplegava el seu accionar. Promovien les iniciatives i distribuïen els impresos entre els delegats dels consells d'empresa i comitès de control. Com succeïa amb el Secretariat Militar i la resta de seccions, per a Mobilització era essencial mantenir un contacte fluid amb els consells d'empresa. A més d'informar sobre la situació militar, laboral i familiar dels socis combatents quan els era requerida, notificaven també quines eren les resolucions adoptades per les assemblees de treballadors respecte a la promoció de l'allistament i la instrucció premilitar que es realitzaria a l'empresa. Els delegats dels consells afiliats al CADCI eren els que personificaven el vincle entre empresa y entitat. En participar de les assemblees, recollien els acords sobre les característiques de la formació premilitar que es faria al recinte laboral (horaris, emplaçament, grups...) o les campanyes de voluntariat i els tipus de subscripcions en que participaria l'empresa.

Ho veiem en el cas del consell d'empresa dels magatzems La Saldadora que estava format per dirigents del CADCI i feia aportacions regulars al Comitè d'Ajut al Combatent⁴¹³. A principis de febrer de 1937, set mesos després de l'inici de la guerra, publicava una nota anunciant que havia emprès dues accions. La primera, era que un grup d'empleats començava a realitzar treball voluntari els diumenges. La segona, que s'endegava la promoció de la mobilització als magatzems i amb això els cursos d'instrucció militar "de tots els companys sense distinció de matisos polítics [...] per a que, en el moment que la Generalitat demani la gent que cregui necessària, estigui en condicions i apta per a la lluita"⁴¹⁴. La Saldadora s'anticipava en complir una de les

---

⁴¹² TREBALL... 21 de febrer de 1937, any II, núm. 185. P. 2.

⁴¹³ Hi eren, entre d'altres, Àngel Gutiérrez, president d'Organització i Treball; Àngel Casas, president de Propaganda Autonomista; Lluís Blanco, president d'Esports i Excursions. Ho analitzem als apartats del Comitè d'Ajut al Combatent i Ajut als Infants.

⁴¹⁴ *Els obrers de La Saldadora*. TREBALL... 17 de febrer de 1937, any II, núm. 181. P. 2.

disposicions del manifest que el PSUC publicava l'endemà mateix, 18 de febrer. S'instava a l'organització d'Unitats d'Instrucció Militar en “fàbriques, camp i barriades” per educar per a la guerra a tota la població civil “apta per a les armes”. El Partit remarcava que la formació hauria de ser percebuda com obligatòria per a tots els antifeixistes sense excepcions⁴¹⁵.

El 22 de febrer, a la plaça Catalunya i les Rambles, es concentraven més de 15.000 treballadors convocats per les empreses i les organitzacions sindicals. Entre elles hi eren el CADCI, la FOSIG i el sindicat de Banca i Borsa. La proposta de realitzar la jornada d'instrucció militar pública per promoure la creació de batallons de reserva a les fàbriques havia sorgit de la General Motors⁴¹⁶. Fou secundada ràpidament per fàbriques importants de Barcelona com Pirelli, Ford, Hispano Suïssa o Regs i Força de l'Ebre, moltes d'elles indústries de guerra. Als voluntaris s'afegiren combatents que es distribuïren per la plaça i les Rambles en grups comandats pels instructors de les casernes de la ciutat. Segons el diari portaveu del PSUC, el públic ovacionà especialment als soldats de la Brigada Internacional i l'esdeveniment es transformà en una manifestació popular en suport a la creació urgent de l'Exèrcit Popular Regular⁴¹⁷. La mateixa proclama es llençava durant la desfilada del diumenge 28 de febrer. Mig miler d'antifeixistes es desplegaven pel centre de la ciutat sota la presidència de Lluís Companys. Hi participaven sindicats i partits; una secció dels aviadors Ales Roges; les delegacions del Regiment Ascaso, la Columna Ortiz, del Regiment Pirinenc i de les divisions Carles Marx i Macià Companys; i representacions de les indústries de guerra, de l'Escola Popular de Guerra, milícies basques, grups especials de Defensa Passiva⁴¹⁸. Hi eren també els milers de militants mobilitzats pel PSUC per anar al front d'Aragó entre els quals hi havia destacats membres del Comitè Central del Partit. Un d'ells era el dirigent del CADCI i del PCP Lluís Àlvarez Fernández⁴¹⁹. Havia sigut delegat del Centre al FUTM durant les vagues mercantils i com hem vist, formava part del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI⁴²⁰. Segons Martín Ramos, durant la retirada del Front d'Aragó seria separat del Comitè Central del Partit. La mesura no impedí que fos

---

⁴¹⁵ *Per l'organització de la victòria*. TREBALL... 18 de febrer de 1937, any II, núm. 182. P. 8.

⁴¹⁶ EJÉRCITO DEL PUEBLO. REVISTA QUINCENAL DEL COMITÉ PRO EJÉRCITO POPULAR REGULAR. Barcelona: abril de 1937, any I, núm. 2. P. 3.

⁴¹⁷ TREBALL... 23 de febrer de 1937, any II, núm. 186. P. 1.

⁴¹⁸ TREBALL... 2 de març de 1937, any II, núm. 192. P. 1, 3, 4, 8.

⁴¹⁹ TREBALL... 2 de març de 1937, op. cit., p. 8.

⁴²⁰ Ho hem analitzat als apartats 1.1 i 1.2.2 d'aquesta Primera Part. Consulteu també: *Acta de la reunió del Grup Sindical...* 27 i 28 de febrer de 1937, op. cit., ANC, PS-BAR, 903, 2.

designat pel Partit per dirigir el grup xilè del PSUC entre mitjans de 1940 i principis de 1941, on també hi eren Pere Aznar i Artur Cussó, dos dels fundadors del PCP⁴²¹.

La jornada d'instrucció i la desfilada militar eren dos dels principals esdeveniments programats dintre de la Setmana pro Exèrcit Popular organitzada pel recentment creat Comitè Català pro Exèrcit Popular Regular⁴²². Els seguirien manifestacions i diades com la de la Dona en Guerra. Entre el 14 i el 21 de març es realitzaren els actes de la Setmana de la Joventut. La cloenda inclogué la inauguració del monument al Soldat del Poble de la plaça Catalunya, tal i com acordaren els dirigents juvenils del Comitè a l'assemblea d'activistes i instructors de l'Exèrcit Popular convocada a l'estatge del CADCI⁴²³. Totes aquestes accions anaven dirigides a aconseguir un suport popular majoritari a les dues premisses que havien motivat la constitució del Comitè: construir un exèrcit disciplinat amb un comanament únic i transformar les columnes de milícies en unitats regulars.

Per entendre la funció d'aquest organisme que comptava amb l'auspici de la Generalitat, s'ha de tenir present el context en que gesta. Apareixia immediatament després de la commoció posterior provocada per la caiguda de Màlaga en mans de l'exèrcit feixista el 8 de febrer amb la posterior repressió indiscriminada de la població. Els milers de persones assassinades i perseguides, havien fet que es qüestionés la defensa republicana⁴²⁴. La derrota s'afegia als motius que s'adduïren per acomplir la primera

---

⁴²¹ Sobre la militància d'Àlvarez al PSUC i la seua separació del Comitè Central, vegeu: MARTÍN RAMOS..., op. cit., 2002, p. 41, 106-107. Fou substituït al capdavant del grup xilè per Evarist Massip. Posteriorment es traslladà a Buenos Aires, com explica a les cartes enviades al CADCI entre 1986 i 2003. *Carta de Lluís Àlvarez a Joaquim Núñez i Roig*. Buenos Aires: 17 de març de 1986. Fons CADCI, ANC, ANC1-900-T-15. *Cartes de Lluís Àlvarez a Agustí Barrera*. Buenos Aires: 26 de març de 2002 i 5 de febrer de 2003. Fons CADCI.

Des del grup del PSUC xilè, com recordaria anys després Dolors Piera, Aznar i Cussó participaren en l'organització de l'acollida dels refugiats arribats a bord del *Winnipeg*. CAÑELLAS, Cèlia i TORAN, Rosa, op. cit., 2003, p. 135-136, 145.

⁴²² La Setmana pro Exèrcit Popular es realitzà entre el 21 i 28 de febrer. Per consultar-ne els detalls vegeu: TARRADELLAS, Josep. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya (volum 2)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Edicions DAU, 2008. P. 658. ULTIMA HORA... 25 de febrer de 1937, any III, núm. 422. P. 3.

⁴²³ Segons la nota de premsa la Sala estava atapeïda de joves oficials, instructors i activistes. Es discutí la teatralitat de la campanya "però la realitat ens ha demostrat la seva necessitat i importància [...] fins i tot les Joventuts Llibertàries han reconegut la necessitat de fer la instrucció militar fins l'extrem que des d'ahir en dotze zones de Barcelona començaren l'ensenyament". TREBALL... 12 de març de 1937, any II, núm. 201. P. 4.

⁴²⁴ EXÈRCIT DEL POBLE. QUINZENAL DEL COMITÈ PRO EXÈRCIT POPULAR REGULAR. Barcelona: 3 de setembre de 1937, any I, núm. 8. P. 7- 8.

L'exèrcit feixista ocupà Màlaga en col·laboració amb el *Corpo Truppe Volontarie* enviat per Mussolini. S'iniciava una repressió que comportaria l'afusellament més de 20.000 persones a la ciutat i la persecució de les més de 150.000 que havien fugit per la carretera cap a Almeria. Durant la "desbandà" foren assassinades entre 3.000 i 5.000 persones, metrallades i bombardejades per l'exèrcit rebel amb suport de l'aviació alemanya i italiana i els bucs

reestructuració militar del govern republicà. Per a Catalunya la reforma suposaria la incorporació definitiva a l'estructura de comanament de l'Estat Major de la República durant la primavera d'aquell 1937. S'esvaïa així el projecte per tenir un exèrcit propi amb l'establiment de la Conselleria de Defensa. La Generalitat perdia les competències militars i es derivava cap la formació de l'Exèrcit de l'Est sota control del govern republicà. En paraules de l'historiador Francesc Closa, aquest fet suposaria entre d'altres, “la introducció i reorganització de l'exèrcit català per tal d'adaptar-se a l'organigrama de divisions i brigades mixtes del que seria anomenat *Ejército del Este* [...] i la conseqüent pèrdua i anul·lació de qualsevol signe d'identitat catalana”⁴²⁵.

La trajectòria del Comitè exemplifica les tensions durant aquest procés. El Comitè Català pro Exèrcit Popular Regular integrava partits i sindicats nacionalistes i antifeixistes —PSUC, UGT, ERC, Estat Català, Unió de Rabassaires, ACR, Partit Federal Ibèric—, juntament amb les seues organitzacions juvenils— JSUC, Front de la Joventut, Front de la Joventut Revolucionària—⁴²⁶. La CNT no va aclarir la seua col·laboració fins l'assemblea d'activistes i instructors convocada pel Comitè el 2 de març al Palau de la Música⁴²⁷. A partir de llavors solament hi quedava al marge el POUM que continuava oposant-se a la desarticulació de les milícies tal i com havia fet fins aleshores l'anarcosindicalisme. L'endemà quedava constituït oficialment el Comitè pro Exèrcit Popular —CEP— en una reunió a la Generalitat presidida per Companys. L'organisme deixava de ser autònom i del seu nom es desprenia el mot “català”. Una concessió integradora vers les organitzacions membres que alhora denotava el gir propagandístic que emprendria l'ens i que reflectiria el que significava la creació d'un exèrcit d'unitat. El CEP es convertia en un òrgan oficiós controlat i sufragat per la Conselleria de Defensa encapçalada per Francesc Isgleas, dirigent cenetista que era designat vicepresident efectiu del Comitè⁴²⁸.

Canarias, Baleares i Almirante Cervera. BARRANQUERO TEXEIRA, Encarnación i PRIETO BORREGO, Lucía. *Población y guerra civil en Málaga: Caída, éxodo y refugio*. Málaga: Diputación de Málaga, 2007. BETHUNE, Norman; MAJADA NEILA, Jesús. *El crimen de la carretera Málaga-Almería (febrero de 1937)*. Benalmádena: Caligrama Ediciones, 2004.

⁴²⁵ CLOSA i SALINAS..., op. cit., 2008, p. 120.

⁴²⁶ AADD. *Crònica de la Guerra Civil...*, op. cit., 2008, p. 619, 906.

⁴²⁷ TREBALL... 3 de març de 1937, any II, núm. 193. P. 4. ÚLTIMA HORA... 3 de març de 1937, any III, núm. 427. P. 1.

⁴²⁸ AADD. *Crònica de la Guerra Civil...*, op. cit., 2008, p. 739.

Sobre la reunió el president Companys diria: “es va precisar la seva finalitat i abast i es concretà el funcionament d'aquest organisme, el qual ajudarà l'obra de Govern com a instrument de *propaganda popular*, de disciplina i d'esperit de guerra, i facilitarà la preparació premilitar dels futurs combatents”. LA HUMANITAT... 5 de març de març de 1937, any IV, núm. 1.568. P.1.

Durant la reunió s'acotaren les funcions de l'ens que es desplegarien a través de dues comissions: premilitar i propaganda. La Premilitar havia de crear i controlar els centres d'instrucció a la ciutat i els camps d'instrucció als afores de Barcelona i les comarques, a més d'organitzar la defensa passiva⁴²⁹. Propaganda s'encarregaria de les campanyes per promoure la militarització i crear opinió favorable envers els decrets de mobilització que preparava la Generalitat. Publicaria cartells, impresos, revistes i notes a la premsa i ràdio, organitzà manifestacions, actes, representacions teatrals i projeccions de cinema. La Secretaria de Cinema i Teatre produïa la pel·lícula *L'exèrcit del poble neix*. Estrenada a principis d'abril, el seu objectiu era exaltar, com deia el subtítol, "un mes de propaganda i acció pro Exèrcit Popular Regular"⁴³⁰ que finalitza amb la inauguració del primer camp d'instrucció. El 20 de març de 1937, coincidint amb la obertura del campament, eixia a la llum la revista quinzenal *Exèrcit del poble*, portaveu del CEP, de la que era redactor en cap Àngel Estivill⁴³¹.

A la junta del nou Comitè presidida per Companys, tenia tenien representació els diferents membres del CEP. Les principals secretaries estaven ocupades per delegats d'organitzacions afins al PSUC i al Govern. Assumia el secretariat general el diputat d'ACR, Eduard Ragasol, ajudat per Julio Ruiz, tinent d'artilleria que s'acabava de llicenciar a l'Escola Popular de Guerra. La Secretaria Tècnica general l'ocupà Jordi Martin, pseudònim de l'hongarès György Martin-Hajdu, agent del Komintern que havia col·laborat amb el Comitè Català pro Esport Popular durant la preparació de la Olimpíada Popular. Es significatiu que Ragasol havia format part del Comitè Organitzador de la Olimpíada, la delegació creada expressament pel Comitè Català pro Esport Popular presidit per Josep Antoni Trabal del que eren secretaris Pere Aznar i Jaume Miravittles. El CADCI participà en tots dos organismes a través de la Secció d'Esports. El Consell Directiu del Centre havia cedit diferents instal·lacions de l'entitat per realitzar activitats, des d'aleshores part de les oficines s'ubicaven a la segona planta

---

⁴²⁹ EJÉRCITO DEL PUEBLO... 9 de maig de 1937, any I, núm. 3. P. 11-12.

⁴³⁰ Cartell *L'Exèrcit del poble neix: el Comitè Pro-Exèrcit Popular Regular*, Secretaria Cinema i Teatre presentarà... aquesta grandiosa pel·lícula. Barcelona: abril de 1937. Secretaria de Cinema i Teatre, Comitè Pro Exèrcit Popular Regular. Sindicat de Dibuxants Professionals, UGT. Col·lecció de cartells del Pavelló de la República. CEHI, UB. F-917, 46.71-326-2.

Es pot visionar la còpia en francès custodiada a Ciné-archives, Fonds audiovisuel du PCF, Mouvement Ouvrier et Démocratique: www.cinearchives.org/Catalogue-d-exploitation-494-63-0-0_printv.html [darrera consulta: 5 de maig de 2018].

⁴³¹ Estivill havia començat militant al BOC, fins que per discrepàncies amb la direcció s'arreglerà al POUM, l'experiència d'Octubre l'havia portat a defensar la importància del fet nacional com a factor revolucionari, la classe obrera havia d'encapçalar el doble alliberament: social i nacional. Uns mesos després passava a la Federació Catalana del PSOE. Com a dirigent de la Federació i de les JSUC, fou membre fundador del PSUC. MARTÍN RAMOS, op. cit., 1977, p. 71-73, 208, 223-225. Consulteu també: ESTIVILL, 6 d'Octubre. *L'ensulsiada dels jacobins*, op. cit., 1935.

del estatge social mercantil⁴³². Per últim, Enrique Roig del Partit Federal Ibèric, era designat secretari general de Camps d'Instrucció⁴³³ i Felipe Garcia Guerrero “Matas”, dirigent de l'Executiva del PSUC provinent de la cúpula del PCC, ocupà la Secretaria de Control dels Grups d'Instrucció⁴³⁴. La resta de membres eren: Domingo Ascaso per la CNT; Joan Layret, fundador d'Estat Català; Jaume Casanovas, secretari militar d'ERC, pel Front de la Joventut; i Alfredo Martínez Hungria com a dirigent de les Joventuts Llibertàries i del Front de la Joventut Revolucionària.

La rellevància de la funció del CEP quedava recollida al preàmbul del decret d'obligatorietat de la instrucció premilitar per als mobilitzats d'entre 18 i 20 anys que la Generalitat publicava a mitjans de setembre de 1937. Es ratificava la norma dictada pel Ministeri de Defensa un mes abans amb que es disposava el marc legislatiu per establir l'educació premilitar al territori republicà. Començava a funcionar el *Comité Central de Educación Militar* que, mitjançant una xarxa delegacions provincials, hauria d'accelerar la implementació dels cursos de formació dels mobilitzats que duraven entre tres i sis mesos anuals⁴³⁵. A Catalunya s'activava una d'aquestes delegacions a principis d'octubre. El *Comité de Educación Militar de Cataluña*—CEMC—, estava integrat pels quatre caps dels comitès comarcals dels *Centros de Reclutamiento, Movilización e Instrucción*, coneguts popularment pel seu acrònim CRIM. La constitució del CEMC significà la desaparició del Comitè pro Exèrcit Popular Regular, les seues competències i alguns dels seus màxims dirigents eren traspassades cap al nou ens. “L'èxit” del CEP a que es referia el preàmbul havia servit de llavor per al nou organisme en confirmar “els grans beneficis que poden obtenir-se d'una educació prèvia mitjançant la qual s'elimina pràcticament el període d'instrucció a files”⁴³⁶.

Per la seua part el CEP es congratulava per la implantació de l'obligatorietat de la formació premilitar. Des de les pàgines d'*Exèrcit del poble* afirmava que s'havia aconseguit coronar la segona finalitat definida des de la fundació de l'organisme. La primera havia estat la creació de l'Exèrcit de l'Est després dels fets de maig. El decret

---

⁴³² *Expedient 5 d'Oficines, Olimpíada Popular...* 28 d'abril a 13 de juliol de 1936, op. cit., PS-BAR, 364, 12.

⁴³³ Comitè Català Pro Exèrcit Popular Regular. Avals expedits a personal sota les ordres del Comitè. Barcelona: 26 de març i 29 de maig de 1937. Fons Generalitat de Catalunya (Segona República). ANC. ANC1-1-T-9305.

⁴³⁴ Carta enviada per Felipe Garcia “Matas” a la Junta Directiva del CADI sol·licitant la cessió de la Sala Gran per celebrar una reunió del Comitè pro Exèrcit Popular Regular el 30 d'abril de 1937. Barcelona: 29 d'abril de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 502, 1.

⁴³⁵ Decret Ministeri de Defensa Nacional publicat a la *Gaceta de la República* el 13 d'agost de 1937 i ratificat per Companys el 15 de setembre. DOGC... 16 de setembre de 1937, núm. 259. P. 1.138- 1.141.

⁴³⁶ DOGC... 16 de setembre de 1937, op. cit., p. 1.138.

tancava la segona etapa però el triomf era relatiu, calia esperar a les negociacions de l'articulat complementari en les que anaven a participar els delegats del Comitè desplaçats a València. Per al CEP cabia encara una negociació per resoldre les mancances que havien detectat al decret: no s'especificaven les funcions dels comissaris de guerra ni la importància de l'educació física durant la instrucció i tampoc s'indicaven les penalitzacions en cas d'incompliment. Tampoc feia cap referència als camps d'instrucció menystenint "l'èxit meravellós de Pins del Vallés a Catalunya"⁴³⁷. El camp de Pins del Vallès, nom que rebia Sant Cugat del Vallès des del 19 d'octubre de 1936⁴³⁸, era el primer dels 20 centres que el CEP havia projectat instal·lar arreu del territori⁴³⁹.

El CADCI pertanyia al Comitè Català pro Exèrcit Popular des dels seus inicis. Hi continuà col·laborant amb l'organisme que el substituï, el CEP. Des de la direcció executiva l'entitat mercantil havia assumit l'estratègia del PSUC i es mantenia fidel al Govern de la Generalitat. Al CEP s'aglutinaven les dues premisses. El CADCI iniciava l'activitat com a centre instructor el 8 de març de 1937 al seu estatge social de la Rambla, pocs dies després de la primera jornada pública d'instrucció i de la publicació del comunicat del Partit instant a la creació d'unitats formatives⁴⁴⁰. Feia dues setmanes que el Secretariat Militar emplaçava a concórrer-hi a tots els socis d'entre 17 i 45 anys però especialment als joves fins als 20 anys i als que anaven a ser mobilitzats en breu. L'objectiu era que pogueren aprendre i perfeccionar els seus coneixements militars abans d'incorporar-se a l'exèrcit. S'oferien dos horaris durant al matí i a la tarda de cada dia feiner per a que la formació fos compatible amb la jornada laboral⁴⁴¹.

L'àmplia franja d'edat dels alumnes responia a dos motius que tant el CEP com el posterior decret d'obligatorietat contemplaven i que el Govern republicà faria efectiu en la seua totalitat a partir de l'estiu de 1938. El primer, era preparar a la població per a una possible mobilització general per a la guerra. Un fet que no solament afectava als que

---

⁴³⁷ ESTIVILL, Àngel. *Ja és obligatòria l'educació premilitar*. EXÈRCIT DEL POBLE... 3 de setembre de 1937, op. cit., p. 7- 8.

⁴³⁸ TREBALL... 25 de març de 1937, any II, núm. 212. P. 4.

Sobre el canvi de nom de Sant Cugat veure: *Acta municipal de Sant Cugat del Vallès*, reunió del 19 d'octubre de 1936 i *Edicte municipal*, 21 d'octubre de 1936. Arxiu Municipal de Sant Cugat del Vallès.

⁴³⁹ El segon camp fou ubicat a Viladecans. EJÉRCITO DEL PUEBLO... abril de 1937, any I, núm. 2, p. 3.

⁴⁴⁰ TREBALL... 6 de març de 1937, any II, núm. 196. P. 2.

⁴⁴¹ Les classes eren de 8'30 a 9'30 del matí o de 19'30 a 20'30 del vespre En el mateix comunicat Organització i Treball emplaçava als membres dels Comitès de Control i Consells d'Empresa a que enviaren "urgentment" al Secretariat Militar "la relació nominal de tots els treballadors mercantils empleats a les cases que estiguin compresos a les lleves militars 1932, 33,34,35,36, especificant si han servit o no a l'Exèrcit". TREBALL... [1937, any II]: 21 de febrer, núm. 185, p. 2; 25 de febrer, núm. 188, p. 2.

eren susceptibles de ser incorporats a l'Exèrcit, la mobilització general implicava preparar projectes defensius i ofensius; desenvolupar serveis de manteniment, adquisició i requisita de proveïments; militaritzar les indústries civils i crear plans generals d'assistència sanitària, de transports i d'evacuació. El segon objectiu, era mantenir reserves humanes en constant formació per poder anar cobrint les baixes del front, és a dir, que l'exèrcit tingués sempre en disposició ciutadans combatents i ciutadans en preparació per a ser-ho⁴⁴².

Paral·lelament als cursos, el Secretariat Militar del CADCI convocava als socis per realitzar pràctiques militars públiques. La primera fou, com hem vist, el 22 de febrer a les Rambles. La seguiren de noves, sempre emmarcades dintre de les campanyes propagandístiques del CEP. Les més rellevants foren les realitzades amb motiu de la inauguració del primer camp d'instrucció premilitar i les maniobres militars realitzades el 18 d'abril a Torre Baró. Eren els dos actes centrals amb que es clausurava la setmana per la Diada de la Joventut organitzada per les organitzacions juvenils del CEP amb que es tractava de promoure l'allistament dels joves a l'educació premilitar. Coincidint amb la inauguració del camp es celebrà un festival esportiu- militar a l'estadi de Montjuïc on també participaren els voluntaris de l'entitat. El dia d'abans, seguint les instruccions del Comitè, el CADCI convocà als socis a les tres de la tarda al Camp de Mart per fer pràctiques militars⁴⁴³. Mentrestant, a l'estatge social dels mercantils prosseguien les inscripcions del públic que volia assistir a l'acte de l'estadi i dels participants que s'havien de traslladar fins a Sant Cugat en els trens i autocars reservats pel CEP.

El primer camp d'instrucció del Comitè Català pro Exèrcit Popular s'emplaçà a la propietat del New Barcelona Golf Club de Sant Cugat, companyia anglesa que havia passat a estar controlada pels treballadors. Els terrenys es destinaven a l'entrenament militar i l'antiga masia de Can Mora, on havien estat les oficines, serviria per a ús dels comanaments i quarter⁴⁴⁴. Estava preparat per acollir-hi entre 1.500 i 2.000 alumnes. La primera promoció l'estrenava el dia de la inauguració que fou presidida Companys al capdavant dels dirigents del CEP (Matas, Martín, Ascaso, ...), representants polítiques i autoritats municipals. Joan Comorera el conseller de Proveïments i secretari general del PSUC, es dirigia als centenars d'assistents amb un discurs que recollia la consigna principal del CEP: "contra els mercenaris del feixisme internacional únicament pot

---

⁴⁴² CLOSA i SALINAS, op. cit., 2008, p. 120-123.

⁴⁴³ LA VANGUARDIA... 19 de març de 1937, any LVI, núm. 22.781. P. 8.

⁴⁴⁴ Comitè Català Pro Exèrcit Popular Regular. Carta del Comitè Obrer de Control del "Sant Cugat Golf Club" sobre la confiscació de l'edifici social i terrenys de joc per a convertir-los en camp d'instrucció militar. Pins del Vallès (Sant Cugat del Vallès): 7 de juny de 1937. Fons Generalitat de Catalunya (Segona República). ANC. ANC1-1-T-9304

acarar-s'hi un potent i disciplinat Exèrcit Popular Regular”⁴⁴⁵. L'escoltaven 1.586 alumnes, un miler eren militants de les JSUC, 350 del CADCI i 125 de la FOSIG. La resta provenia de fora de Barcelona (56 de Lleida, 25 de Sabadell i 30 de Girona)⁴⁴⁶. El CADCI subvencionà l'estada durant el mes d'instrucció als primers 300 socis d'entre 17 i 20 anys que s'havien inscrit⁴⁴⁷.

Els alumnes es llicenciaven el 21 d'abril amb una desfilada pel centre de Barcelona i l'oferiment dels futurs soldats al Govern de la Generalitat “per qualsevol exigència bèl·lica”⁴⁴⁸. Tres dies abans, el 18 d'abril de 1937, el CEP organitzava les grans maniobres de Torre Baró amb l'objectiu de formar un gran cos de reserva. Es mobilitzà a tots els joves que rebien instrucció als campaments o als centres d'instrucció i als instructors, responsables dels grups i professors de l'Escola de Guerra. Entre ells estaven els socis del CADCI d'entre 17 i 35 anys convocats pel Secretariat Militar⁴⁴⁹. Per organitzar les maniobres, els responsables i instructors es reunien des de principis d'abril a la Sala Gran del CADCI, convertida ja en un dels seus llocs habituals de reunió⁴⁵⁰. La darrera i “obligatòria” tingué lloc el dia 16 a les 10 de la nit. Reben les últimes ordres del tinent coronel Soriano, el delegat inspector de la conselleria de Defensa al CEP per al control dels grups d'instrucció que comanaria les maniobres⁴⁵¹. L'endemà a les 6 del matí, 6.500 hòmens esperaven enquadrats al voltant de plaça Catalunya. Eren unes deu bateries senceres que foren dividides en dues columnes. La columna atacant integrava quatre batallons d'alumnes del camp d'instrucció i dos de “forces del CADCI, Banca i Borsa, Sindicats de Sastres, de l'Edificació, de l'Ajuntament i Generalitat”. Hi prendrien part també centenars de combatents de la Macià-Companys, Regiment Pirinenc, Pi i Margall, Carles Marx, Vorotxilov i personal d'Intendència, Carrabiners i Guàrdia Nacional Republicana a cavall⁴⁵².

---

⁴⁴⁵ TREBALL... 23 de març de 1937, any II, núm. 210. P. 3.

⁴⁴⁶ TREBALL... [1937, any II]: 19 de març, núm. 207, p. 2; 20 de març, núm. 208, p. 6; 21 de març, núm. 209, p.1; 23 de març, núm. 210, p.1, 3.

⁴⁴⁷ TREBALL... 23 de març de 1937, ..., p. 2.

⁴⁴⁸ TREBALL... 20 d'abril de 1937, any II, núm. 234. P. 2.

⁴⁴⁹ TREBALL... 17 d'abril de 1937, any II, núm. 232. P. 2.

⁴⁵⁰ TREBALL... [1937, any II]: 12 de març, núm. 201, p.4; 17 de març, núm. 205, p. 2; 3 d'abril, núm. 220, p.2; 16 d'abril, núm. 231, p. 2. Segons informava el CEP, a mitjans de maig comptava amb deu Centres d'Instrucció Premilitar a Barcelona i uns 120 instructors que s'encarregarien de la formació premilitar i obligatòria pel futur decret, dels 202.765 hòmens d'entre 17 i 45 anys de la ciutat. TREBALL... 16 de maig de 1937, any II, núm. 257. P. 2.

⁴⁵¹ TREBALL... 16 d'abril, op. cit., p. 2. LA VANGUARDIA... [1937, any LVI]: 15 d'abril, núm. 22.804, p. 2; 16 d'abril, núm. 22805, p. 3.

⁴⁵² TREBALL... 20 d'abril de 1937, any II, núm. 234. P. 8. ÚLTIMA HORA... 19 d'abril de 1937, any III, núm. 467. P. 5. Sobre la participació de milicians de la divisió Macià Companys comandats pel tinent Vilaseca, consulteu: BUTLLETÍ D'ESQUERRA

Entre les 353 targetes de reclutament dels alumnes del Camp d'Instrucció Número 1 de Pins del Vallès que han estat restituïdes, hi ha 55 que pertanyen a joves d'entre 18 i 20 anys afiliats al CADCI⁴⁵³. La meitat corresponen a socis que efectuen l'ingrés al Camp el 21 de març (11 inscrits) o el 20 d'abril (16), encara que l'alta del registre fos anterior. És a dir, eren alumnes de les dues primeres promocions que responen a la campanya d'allistament endegada per l'entitat mercantil com a membre del CEP. Després de les dues demostracions de força del Comitè i la intensificació de la campanya propagandística. S'incorporaven nous socis al Camp al llarg del mes de març (11) i d'abril (7). Els socis de la resta de targetes hi accedien l'1 de maig (5) i entre maig i juny (4). Quan complimentaven la fitxa se'ls demanava que assenyalaren a més de la sindicació quina era l'organització política on militaven. Tan sols ho especificaren huit d'ells: 2 a JSUC; 2 a Estat Català; 2 a ERC; 1 al PSUC; 1 a ACR. Una xicoteta mostra que si bé no ens dóna informació fefaent de la filiació política de tots ells, el que sí que ens permet és comprovar l'ampli espectre d'organitzacions on militaven els joves mercantils, totes constitutives del CEP. Destaca però l'absència de cap militant de Joventuts Llibertàries i CNT que juntament amb les JSUC eren les organitzacions que predominen entre les targetes de l'alumnat del camp.

Durant la primavera i l'estiu de 1937, el Secretariat Militar continuà organitzant els cursos de formació quinzenals a la Seu del CADCI en compliment de "les disposicions que marquen l'obligació d'aprendre la instrucció militar que tenen tots els ciutadans"⁴⁵⁴. Els cursos comptaven ja amb un temari regulat que tenia per objectiu combinar el desenvolupament físic dels individus amb l'oferta dels coneixements bàsics per a la vida de campanya. Les matèries eren: instrucció militar individual i col·lectiva; bombes de mà (teoria i pràctiques); fusell màuser; fusell metralladora i metralladora; morters i llança bombes; tir (pràctiques de punteria); tancs (utilització i defensa); obusos (descripció i defensa); aviació (bombes d'aquella i defensa); gasos asfixiants (protecció i pràctiques de careta); fortificació i atrinxerament; pràctiques d'ordre de combat i aprofitament del terreny mitjançant sortides matinals els dies festius; transmissions i senyals (grup especial)⁴⁵⁵. Les pràctiques es realitzaven al Camp d'Instrucció de Sant Cugat els diumenges al matí⁴⁵⁶. El Centre continuava emplaçant a tots els socis a allistar-se,

---

REPUBLICANA DE CATALUNYA (FEDERACIÓ DE BARCELONA CIUTAT). Barcelona: 19 d'abril de 1937, any I, núm. 89. P. 3.

⁴⁵³ Comitè Català Pro Exèrcit Popular Regular. Targetes de reclutament del Camp d'Instrucció núm. 1: A a Z. 1937. Fons Generalitat de Catalunya (Segona República). ANC. ANC1-1-T-9216

⁴⁵⁴ TREBALL... [1937, any II]: 19 de maig, núm. 259, p. 6; 8 de juny, núm. 276, p. 2.

⁴⁵⁵ TREBALL... 8 de juny de 1937, ..., p. 2.

⁴⁵⁶ TREBALL... 25 de juliol de 1937, any II, núm. 317. P. 8.

estigueren o no inclosos en les lleves mobilitzades. A partir de juny el CADCI emetria comunicats avisant als mercantils que havien d'acatar el decret de mobilització de les lleves de 1932 al 1936, fet que implicava forçosament realitzar la instrucció prèvia. Advertia als delegats sindicals o membres de consells d'empresa i comitès de control que també havien de complir les ordres del Govern. La formalització d'aquest acatament passava per inscriure's al cens de mobilitzats del Secretariat Militar que, com hem vist, comunicava la informació a la Borsa de Treball i a les subseccions d'ajut⁴⁵⁷.

Els cursos deixaven de funcionar a l'octubre després de la publicació del decret d'obligatorietat de la instrucció premilitar. El CEP havia deixat de tenir les competències en aquesta matèria a Catalunya i, arrel d'això, el CADCI iniciava la col·laboració amb el CEMC, el *Comité de Educación Militar de Cataluña*. Eduard Ragasol, passava a ser el Secretari General de l'organisme creat pel Ministeri i presidit per Companys⁴⁵⁸. El nou Comitè concentraria la formació premilitar als deu centres d'instrucció que el CEP tenia a Barcelona⁴⁵⁹. A partir d'aleshores, la Comissió de Mobilització del Secretariat Militar derivaria als centres del CRIM als socis que s'allistaven per formar-se “abans d'incorporar-se a les seves lleves”⁴⁶⁰. El 29 d'octubre de 1937, Ramon Massip, el Secretari de Propaganda del CADCI, rebia una carta de l'assessor tècnic i cap d'instructors del CEMC escrita reutilitzant un full amb la capçalera impresa del CEP⁴⁶¹. Li sol·licitava el “préstec” dels fusells de fusta que els socis empraven als cursos del CADCI per destinar-los al Camp d'Instrucció del Districte III on eren oficials instructors

---

⁴⁵⁷ TREBALL... [1937, any II]: 29 de juny, núm. 294, p. 2; 18 de juliol, núm. 311, p. 14; 20 de juliol, núm. 313, p.2.

⁴⁵⁸ *Crida de Voluntaris. El Comitè d'Educació Militar a Catalunya a l'opinió pública i a les joventuts*. Barcelona: abril de 1938. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 1.

⁴⁵⁹ Els centres eren els següent (el número de cadascun correspon a un districte de la ciutat): Centre I, Parc de la Ciutadella; C.II, Departament de Circulació (Montjuïc); C.III, Piscines i Esports; C.IV, La Monumental; C.V, Autoparc (teatre Apol·lo, carrer Nou xamfrà F. Layret); C.VI, Centre d'Esports Pompeia; Centre VII, Tinença d'Alcaldia de Sants; C.VIII, Camp del F. C. Europa; C.IX, Canòdrom Guinardó; C.X, Tinència del Districte- F.C. Júpiter. A mitjans de maig el CEP ja disposava dels deu Centres. TREBALL... [1937, any II]: 16 de maig, op. cit., p. 2; 21 de novembre, núm. 419, p. 2.

⁴⁶⁰ TREBALL... 17 de maig de 1938, any III, núm. 570. P. 7.

⁴⁶¹ A la capçalera està ratllat el nom però es manté l'adreça i telèfon de la seu del CEP: avinguda 14 d'abril, 433. *Carta del Comitè d'Educació Militar de Catalunya a la directiva del CADCI*. Barcelona: 29 d'octubre de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 1. L'adreça del CEP hi figura, per exemple, a la carta enviada per “Matas” el 29 d'abril de 1937, op. cit., PS-BAR, 502, 1.

A finals de novembre el Comitè ja disposava d'impresos i segells propis amb el text: “Comitè de Educación Militar en Cataluña. Ministerio de Defensa Nacional”. Veure: Carta de sol·licitud del certificat de militància de la mecanògrafa Soledat Codina Pallarès (sòcia núm. 66.754), afiliada l'abril de 1937, i la còpia de l'aval emès al dia següent. Barcelona: 25 i 26 de novembre de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1409, 1.

els socis del Centre Joan Teixidó i Joaquim Borràs⁴⁶². Massip contestava el mateix dia. Una altra organització s'havia interessat per uns fusells que “en el successiu difícilment podrien tindre una utilitat” i fixava un preu de 15 pessetes per cadascun⁴⁶³.

Aquesta correspondència, la més primerenca que hem localitzat al Fons Restituït entre el CADCI i el CEMC, constata que l'entitat mercantil mantingué la relació amb els organismes encarregats de la gestió de l'educació premilitar a Catalunya durant la guerra. Tot i què amb el CEMC el grau d'implicació fou menor donada l'estructura jerarquizada de l'organisme depenent del Ministeri. Les organitzacions ja no eren les promotores de la seua acció. Com elles, el CADCI mantingué la relació coherència amb les directrius polítiques i per protegir els interessos dels associats. Així ho recollia el responsable del CEMC a la seua carta: “conociendo sobradamente el interés que siempre habéis demostrado por todo cuanto se refiere a la buena marcha de la instrucción militar e ideológica de vuestras juventudes”⁴⁶⁴.

El vincle es centrava en la qüestió burocràtica que basculava principalment sobre l'allistament i la formació premilitar. L'obligatorietat de la instrucció havia fet políticament innecessàries les campanyes propagandístiques. Les darreres reunions i conferències que es celebren al CADCI foren organitzades per donar a conèixer l'articulat del decret a partir de mitjans de setembre de 1937. Foren convocades per diferents organismes, des del mateix CEMC al Comitè Català pro Esport Popular, el Front de la Joventut o les JSUC⁴⁶⁵. A l'abril de 1938, el Secretariat Militar del Centre rebia la circular del CEMC en que es demanava la col·laboració de partits i sindicats per aconseguir la mobilització general de voluntaris per al front que havia reclamat Negrín. Al document signat pel president Companys i Eduard Ragsol, es descrivia el CEMC com “l'organisme oficial [...] constituït per representacions del Front Popular, o sia, per totes les sindicals i partits polítics de Catalunya i pel Front de la Joventut”. Apel·lava a totes elles a realitzar els màxims esforços “per donar exemple de resistència heroica i

---

⁴⁶² Els seus noms s'inclouen al document de la Secció Permanent d'Organització i Treball en el que es relacionen els integrants de la “Plana Major de la Companyia”, tots socis del CADCI: capità, Ramon Florensa; comissari, Jovià Soler Guasch; caporal furrier, Àngel Sanfeliu; Agent de transmissions, Menéndez; 5 soldats i 3 xofers (Piquer, Sànchez, Pons); oficial secretari i cap de municionament, Frederic Espuny; oficial de la 1a Secció, Josep Malfeito; oficial de la 2a Secció, Joaquim Borràs; oficial de la 3a Secció, Joan Teixidó; oficial de la 4a Secció, Joan Goula (ratllat el nom de Benigne Iza). El document no està datat però el haver sigut redactat amb un full imprès de l'entitat sindical indica que s'hauria fet abans de la integració de les milícies en l'Exèrcit de l'Est. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1456, 15.

⁴⁶³ *Als Companys Comitè d'Educació Militar de Catalunya*. Barcelona: 29 d'octubre de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 1.

⁴⁶⁴ Carta del Comitè d'Educació Militar..., op. cit., PS-BAR, 503, 1

⁴⁶⁵ TREBALL... [1937, any II]: 17 de setembre, núm. 363, p. 2, 9; 18 de setembre, núm. 364, p. 2, 6; 19 de setembre, núm. 365, p. 9.

d'aportació a la guerra". L'organització mercantil endegava aleshores la campanya "el CADCI, sol, 5.000 voluntaris"⁴⁶⁶.

2.4.3. Oficina de Treball Voluntari

El treball voluntari, tant a nivell col·lectiu —des de l'empresa— com a títol personal, es vehiculà mitjançant la Delegació de l'Oficina de Treball Voluntari que Organització i Treball havia posat en funcionament el 3 de desembre de 1936 seguint les consignes de la central sindical, UGT. Funcionava coordinadament amb la Secció de la que depenia, però mantenia contacte constant amb els Comitès d'Ajut del Centre, en especial Ajut Infantil on, com veurem, promogué la incorporació de treballadors. Des de la seua fundació el seu objectiu principal era aconseguir "una ràpida mobilització civil per realitzar, d'acord amb l'Oficina de Treball Voluntari de la Generalitat de Catalunya, tots els treballs necessaris per assegurar una victòria ràpida i esclatant damunt el feixisme"⁴⁶⁷. Una proclama que fou adoptada i amplificada pels sots-gremis i gremis del CADCI. Sastreria i Confeccions, publicava un anunci per recordar als associats al sots-gremi l'obligació que tenien de realitzar el voluntariat tots els treballadors del ram del Vestir "en peu de guerra" i demanar als delegats dels comitès d'empresa que recolliren les indicacions sobre la instrucció militar que el sots gremi distribuïa⁴⁶⁸.

La Delegació de l'Oficina de Treball Voluntari del Centre prenia el seu nom de l'ens que la Conselleria de Treball i Obres Públiques havia activat per decret el 5 de desembre de 1936. Es tractava d'aprofitar "l'impuls generós" de "treballadors del ram de la construcció, del mercantil i d'altres [...] com els funcionaris en general", que tenien jornades laborals inferiors a les d'altres treballadors i que "desitgen contribuir a l'esforç i el sacrifici actuals treballant el que calgui"⁴⁶⁹. Des de l'Oficina s'administrà la inscripció dels voluntaris, sempre treballadors majors de 16 anys, que inicialment s'encarregarien de la construcció "de fortificacions, refugis i altres treballs que les necessitats de la guerra aconsellin"⁴⁷⁰. Al febrer, segons el diari portaveu del PSUC, Treball Voluntari tenia prop de deu mil ciutadans a les brigades, i especificaven com "diumenge foren prop de dos mil

---

⁴⁶⁶ *Crida de Voluntaris...*, op. cit., PS-BAR, 503, 1.

⁴⁶⁷ Anunci de la Secció sobre l'apertura d'inscripció al treball voluntari a TREBALL... 3 de desembre de 1936, any I, núm. 116. P. 4. Vegeu també els fulls de Treball Voluntari enviats pels comitès de control de Súper Films, Filmófono i Exclusives Gàlia, op. cit., PS-MAD, 1335, 17.

⁴⁶⁸ TREBALL... 28 de febrer de 1937, any II, núm. 191. P. 2.

⁴⁶⁹ DOGC... 6 de desembre de 1936, any IV, volum IV, núm. 341, p. 881.

⁴⁷⁰ *Ibidem*.

ciutadans que sortiren a fer les fortificacions [...] Mil d'aquests ciutadans corresponen al cens de Barcelona i altres mil són provinents del Prat, Gavà, Viladecans, Castelldefels..."⁴⁷¹. El diari enaltia l'actitud del conseller Miquel Valdés, que ocupava la presidència d'un organisme que havia estat creat per iniciativa del mercantil Rossend Cabré Pallàs, un dels fundadors del PCC. Al març de 1937, l'Oficina estava sota la direcció del secretari general del CADCI, Manuel Aragó Mercader, en aquell moment director general de Treball⁴⁷², segons l'esquema de responsables inclòs a les *Normes de l'organització del Treball Voluntari* publicat per la Conselleria⁴⁷³. A l'organigrama executiu de l'ens hi trobem destacats dirigents del CADCI i del PCP que provenien de la Minoria d'Oposició Mercantil, la MOMC: Salvador Roca i Roca, Benvingut Borràs Serrès i Frederic Espuny Rovira⁴⁷⁴.

Salvador Roca, president d'Educació i Instrucció i posterior secretari de Cultura del CADCI a partir de juliol de 1937, ocupà el càrrec de cap de propaganda de l'Oficina. Com a tal, entre les seues funcions principals estava difondre la tasca d'una de les seccions internes de l'ens, el Treball Voluntari Femení. Paral·lelament, participà en l'organització de l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona, entitat que també depenia de la Conselleria de Treball. El CADCI mantingué una estreta col·laboració amb aquests dos organismes de la Conselleria arribant a generar iniciatives d'ajut i de formació específiques des de les seccions d'Organització i Treball i d'Educació i Instrucció. En el cas de l'Institut d'Adaptació, el CADCI cedí les aules de les Escoles Mercantils on s'impartiren els cursos de Català i Mecnografia a 200 alumnes d'entre 16 i 45 anys⁴⁷⁵. Com hem vist, les fitxes d'inscripció a la Borsa de Treball del Centre corroboren la importància del paper gestor que tenien les organitzacions sindicals en l'etapa posterior a la formació. Les treballadores mercantils del CADCI que havien finalitzat els cursos de capacitació optaven a ocupar les vacants a les empreses que

---

⁴⁷¹ TREBALL... 19 de febrer de 1937, any II, núm. 183. P. 1.

⁴⁷² DOGC... 3 d'octubre de 1936, op. cit., p. 37.

⁴⁷³ *Normes de l'organització del treball voluntari*. Barcelona: Conselleria de Treball i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, març de 1937. BNC. 35-8-C 38/18. P. 10.

⁴⁷⁴ Roca, Borràs i Espuny foren represaliats després dels Fets d'Octubre. Consulteu els apartats 3.7 i 3.8 de la segona part i els annexos de la tesi, així com: MINORIA D'OPOSICIÓ MERCANTIL DEL CADCI. *Qui són els expulsats?* Full volander. Barcelona: Pereda Impressor, 1934. Donació de Joaquim Ferrer. Fons CADCI, ANC. L'OPINIÓ... 31 de març de 1934, any VII, núm. 881. P. 4. Reunió del 30 de març de 1934 al *Llibre d'actes del Consell Directiu (26-11-1932 a 17-08-1934)*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1200, 4.

⁴⁷⁵ A més dels espais de l'Institut d'Adaptació, es realitzaven cursos a l'Escola Elemental de Treball, CADCI, Institut de Fisiologia, Institut Psicotècnic, FOSIG, SEIDA, Ferrocarrils del Clot, Harmonia del Palomar a Sant Andreu. Les oficines centrals estaven al núm. 325 del carrer Còrsega. TREBALL... [1938, any III]: 9 de gener, núm. 461, p. 7; 22 de març, núm. 522, p. 6.

prèviament havien sol·licitat a la Borsa el reemplaçament dels llocs de treball desocupats principalment per la mobilització⁴⁷⁶.

Roca es convertia d'aquesta manera en un dels homes claus del CADCI, fent de nexa entre les funcions i activitats que realitzaven dues de les seccions permanents més importants de l'entitat i els organismes creats a la rereguarda per la Generalitat republicana. El 25 de març de 1937, acompanyava a la responsable del taller de confecció del Treball Voluntari Femení, Justa Soto, al primer camp d'instrucció premilitar que havia estat construït per una brigada de 150 treballadors voluntaris a Pins del Vallès, nom que rebia Sant Cugat del Vallès des del 19 d'octubre de 1936⁴⁷⁷. La quarantena de dones que formaven la delegació feia donació de les peces de roba i abric que havien confeccionat per als combatents antifeixistes a la comissària adjunta al Campament de Pins del Vallès, l'holandesa Fanny Schoonheydt⁴⁷⁸. Les treballadores voluntàries les havien fet en el taller que s'havia habilitat al tercer pis de l'edifici de Via Laietana de la Conselleria, a partir dels teixits i roba que particulars i empreses donaven a l'Oficina. Les dones allistades treballaven al taller seguint els horaris que havien acordat en assemblea, sempre en hores fora de la jornada laboral i sense cap remuneració. Segons explicava Soto a la nota signada per Salvador Roca al diari *Treball*, aquest no era l'únic taller que tenien funcionant i als tallers tan sols hi treballaven una part de les allistades a l'Oficina, altres ho feien als tallers d'empreses que cooperaven amb l'organisme de la Generalitat com el dels Magatzems Alemanys on hi havien allistades més de 150 dones⁴⁷⁹. Empresa que històricament havia publicat publicitat a la revista *Acció* del CADCI fins a la desaparició d'aquesta en 1934⁴⁸⁰. Durant la guerra, als *Alemanys* hi treballaven dos dirigents del Gremi del Detall del CADCI, el seu secretari, Josep Pena Mediavila, i un dels vocals, Josep Muzas Cama. Aquest lligam entre la casa

---

⁴⁷⁶Fitxes de demanda de treball de la Borsa de Treball, op. cit., Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1087, 3. TREBALL... 9 de gener de 1938, any III, núm. 461. P. 7, 15.

⁴⁷⁷TREBALL... 25 de març de 1937, any II, núm. 212. P. 4. Sobre el canvi de nom de Sant Cugat veure: *Acta municipal de Sant Cugat del Vallès*, reunió del 19 d'octubre de 1936 i *Edicte municipal*, 21 d'octubre de 1936. Arxiu Municipal de Sant Cugat del Vallès.

⁴⁷⁸ TREBALL... 27 d'abril de 1937, any II, núm. 240. P. 8. Fanny Schoonheydt, treballadora d'oficines del Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular, voluntària del Grup Thälmann, miliciana del PSU a la columna Del Barrio-Trueba- Estivill, vegeu TREBALL... 11 de setembre de 1936, any I, núm. 46, p. 9; 11 de novembre de 1936, any I, núm. 97, p. 8. Existeix una investigació biogràfica publicada: SCHOLTEN, Yvonne. *Fanny Schoonheydt. Een Nederlands meisje strijdt in de Spaanse Burgeroorlog*. Amsterdam: Meulenhoff, 2011.

⁴⁷⁹TREBALL... [1937, any II]: 1 de maig, núm. 244, p. 8; 10 de novembre, núm. 409, p. 2.

⁴⁸⁰Sobre la publicitat vegeu: ACCIÓ... [Segona Època]: 1931-1933, anys I- II-III, núm. 1-29.

comercial i l'entitat mercantil s'evidencia en la relació administrativa mantinguda durant tota la guerra que ha quedat recollida al Fons Restituït⁴⁸¹.

Treball Voluntari s'integrava per decret en la Junta de Defensa Passiva de Catalunya després dels Fets de Maig de 1937. Creada sota l'amenaça dels bombardeigs, la Junta continuà supeditada a la Conselleria de Treball i Obres Públiques, ocupada per Vidiella. Naixia amb l'objectiu "d'unificar tots els esforços que diferents organismes oficials i particulars han desenvolupat a la meritòria i altruista causa de rescatar vides a la metralla feixista"⁴⁸². L'organisme hauria de tenir cura "dels serveis d'ordre i ajut en moments de bombardeig i que eduqui les masses populars de Catalunya contra l'atac aeri, aeroquímic i naval"⁴⁸³. En la direcció de l'ens quedava reflectit el caràcter unitari fundacional per al millorament en la coordinació d'accions. Estava formada pels tres representants d'ERC, CNT i UGT conjuntament amb els de: Treball Voluntari; Defensa Passiva i Serveis Z; Consell de Sanitat de Guerra i Secretaria de Defensa Passiva; i Comitè Pro Exèrcit Popular⁴⁸⁴. Rossend Cabré Pallàs fou el delegat designat per Treball Voluntari a la Junta de Defensa⁴⁸⁵.

Les empreses no es limitaren solament a la creació de tallers per al voluntariat sinó que anaren adaptant la participació en matèria d'auxili a l'evolució de la guerra. El 9 de setembre de 1938, amb una Catalunya aïllada de la resta del territori republicà i preparant la població per a la resistència contra la invasió, els Magatzems Jorba anunciaven que s'estaven organitzant per a la defensa passiva, contribuint a la seguretat ciutadana. L'empresa, vinculada al CADCI des de la fundació de l'entitat mercantil, estava construint un refugi sota el seu edifici de Portal de l'Àngel. S'hi podien aixoplugar 2.500 persones en cas de bombardeig perquè els treballadors de Jorba havien decidit que el refugi fos obert, a més del conjunt de la plantilla, als clients, veïns i vianants. Disposaven d'una farmaciola d'urgència i d'acord amb les instruccions llençades des de la Junta de Defensa Passiva, s'havien organitzat cursos de capacitació per a que els treballadors pogueren auxiliar la gent en cas de sinistre a la zona⁴⁸⁶.

---

⁴⁸¹Per a més informació sobre els dirigents de Detall consulteu l'annex i alguns dels avals i altres documents enviats pels magatzems que es conserven al Fons Restituït, ANC: PS-BAR, 614, 2; PS_MAD, 614, 16. Consulteu també el Full de contribució obligatòria per a les víctimes del feixisme de l'empresa, núm. 4.414 on hi consten alguns dels treballadors afiliats al Centre: Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1472, 3.

⁴⁸² DOGC.. 13 de juny de 1937, any V, volum II, núm. 164. P. 925-926.

⁴⁸³ *Ibidem*.

⁴⁸⁴ *Ibidem*.

⁴⁸⁵ DOGC ..., 23 de juny de 1937, any V, volum II, núm. 174. P. 1068

⁴⁸⁶ TREBALL... 9 de setembre de 1938, any III, núm. 669. P. 7.

2.4.4. Comitè d'Ajut al Combatent

La feina als tallers tèxtils no fou l'única que realitzaven les dones de Treball Voluntari. En 1938, el Comitè d'Ajut als Infants dels Associats del CADCI agraià a les treballadores l'ajut "que de bell antuvi" estaven prestant en la Colònia Ferrer Àlvarez⁴⁸⁷. Ajut als Infants, havia nascut al novembre de 1936 per "atendre als fills necessitats d'aquells associats que lluiten al front"⁴⁸⁸. Juntament amb Ajut als Refugiats, creat un mes després⁴⁸⁹, passaria a integrar-se en el Comitè d'Ajut al Combatent al febrer de 1937. Les tres conformaven la gran sectorial interna enfocada a prestar auxili humanitari als associats, familiars i refugiats. Era el resultat dels aprenentatges que s'havien adquirit en matèria d'ajut durant les etapes de clandestinitat del CADCI, especialment després del 6 d'Octubre. Etapa en la qual, com analitzarem als següents apartats, els dirigents d'Organització i Treball havien iniciat la col·laboració amb organitzacions d'ajut com SRI de Catalunya i el Comitè Pro Presos del 6 d'Octubre. Plataformes de solidaritat obrera, en el cas del SRI en clau nacional i internacional, des d'on es buscava articular un front únic per a l'antifeixisme popular a través de l'acció solidària. La màxima responsable d'aquesta gran secció d'Ajut fou Pietat Aguirre Pinazo. Allistada al Grup Ferrer Àlvarez-SRI del CADCI i militant del PSUC, fou la dirigent més rellevant que tingué el Centre durant la guerra, l'encarregada de mantenir actiu el Comitè i totes les sectorials supeditades⁴⁹⁰.

El 2 d'agost de 1936 l'assemblea del CADCI acordava iniciar la recaptació de fons destinats als socis combatents "en els fronts d'Aragó i Mallorca" i als seus familiars⁴⁹¹. El Consell Directiu del Centre activava la Comissió Pro-Subscripció, la primera de les comissions del futur Comitè d'Ajut. A partir d'aquest moment, la Comissió s'encarregà

---

⁴⁸⁷ TREBALL... [1938, any III]: 16 de juliol, núm. 622, p. 2; 18 de setembre, núm. 674, p. 7. Una part dels beneficis recaptats, 2.130 ptes., fou donada al Comitè d'Ajut Infantil.

⁴⁸⁸ Carta comunicant la creació del Comitè d'Ajut als Infants dels Associats als camarades del Socors Roig Internacional. Barcelona: 18 de novembre de 1936. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 1.

La notícia sobre la creació del Comitè es publica a TREBALL... [1936, any I]: 14 de novembre, núm. 100, p. 3; 17 de novembre, núm. 106, p. 7. DIARI DE BARCELONA... 18 de novembre de 1936, any 145, núm. 271. P. 8. LA HUMANITAT... 17 de novembre de 1936, any V, núm. 1475. P. 6.

⁴⁸⁹ Sobre els dos Comitès consulteu l'apartat següent. Ajut als Refugiats la secció apareix referida com Oficina Pro-Refugiats del CADCI. TREBALL... [1936, any I]: 6 de desembre, núm. 119, p. 3; 8 de desembre, núm. 120, p.3.

⁴⁹⁰ Sobre Pietat Aguirre consulteu l'apartat 2.5 d'aquesta Primera Part. La seua filiació política i sindical consten també a la seua fitxa d'afiliació al Grup Ferrer Àlvarez-SRI del CADCI. Barcelona: 1937. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-605.

⁴⁹¹ DIARI DE BARCELONA... 16 d'agost de 1936, any 145, núm. 192. P.16.

de gestionar els recursos obtinguts mitjançant els fulls de contribució obligatòria distribuïts entre els delegats i comitès de control de les empreses que ja estiguessin constituïts⁴⁹². El dia 16 d'agost, el Consell Directiu tenia ja distribuïts els fulls de contribució i estipulava les quantitats que havien d'aportar els mercantils segons la seua categoria laboral: el 15 per cent del sou de dues setmanes tots “mossos, ordenances, cobradors, serenos, etc.”; els “dependents, caixers, viatjants, comptables, encarregats, etc., d'un i altre sexe”, contribuïen amb el 15 per cent de la mesada; i tots aquells que havien quedat al marge dels augmentos salarials aconseguits després de darrera vaga mercantil i decretats per la Generalitat, havien d'aportar “com a mínim un dia de sou”⁴⁹³. Els treballadors del comerç així ho feren, com reflecteixen els més de 2.000 fulls de contribució obligatòria que es conserven dins del Fons Restituït⁴⁹⁴. En són exemple els del Sindicat Agrícola de Vilassar de Mar; la Constructora Field; L. T. Piver; Enric Levy; Casa Pallarols; Vallès i Galimany; Laboratorios Botánicos y Marinos; o l'Associació d'Enginyers Industrials. En tots s'especifica el tipus de contracte (mensual o setmanal) dels treballadors per justificar l'aportació individual de cadascú i en alguns, com el de Vallès i Galimany, s'hi fa constar si el treballador realitza a més un “complement” o “subscripció voluntària”⁴⁹⁵.

La primera campanya de contribucions obligatòries s'enfocà a obtenir fons per ajudar a les víctimes del feixisme. El 30 d'agost, quinze dies després de la publicació de l'acord del Consell, el CADCI aconseguia recaptar més de 50.000 pessetes⁴⁹⁶. A finals de setembre, el Centre anunciava que la subscripció passava a ser voluntària i detallava en què s'havia invertit una part del milió de pessetes obtingut⁴⁹⁷: s'havien enviat 2.000 equips complets de roba als combatents (caçadora, jersei de llana, sabates, mitjons,

---

⁴⁹² DIARI DE BARCELONA... 7 d'agost de 1936, any 145, núm. 154. P.10. TREBALL... 7 d'agost de 1936, any I, núm. 15. P. 5.

⁴⁹³ DIARI DE BARCELONA... 16 d'agost..., op. cit., p. 16. TREBALL... [1936, any I]: 16 d'agost, núm. 23, p. 11; 6 de setembre, núm. 41, p. 6.

⁴⁹⁴ Barcelona: 1936-1938. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1470, 12; PS-BAR, 1472, 1; PS-BAR, 1473; PS-BAR, 1474, 1.

⁴⁹⁵ Fulls de contribució obligatòria per a les víctimes del feixisme. Barcelona: 1936. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1472, 1.

⁴⁹⁶ TREBALL... 30 d'agost de 1936, any I, núm. 35. P. 5. Llistats detallant les contribucions: DIARI DE BARCELONA... 23 d'agost de 1936, any 145, núm. 198, p. 10;

⁴⁹⁷ S'anunciava que la subscripció seria voluntària a: TREBALL... 27 de setembre de 1936, any I, núm.. P. 6. LA BATALLA... 30 de setembre de 1936, núm. 31, Segona Època. P. 3. TREBALL [... 24 de setembre de 1936, any I, núm. 56, p. 4] publicava que la quantitat recaptada al setembre fou de 985.972'85 pessetes. DIARI DE BARCELONA [... 27 de setembre de 1936, any 145, núm. 227, p. 23], ho ampliava 3 dies després a 988.145'95. En ocasions puntuals, com l'1 de setembre de 1936, “un día de haber de los trabajadoras” segons LA BATALLA, el CADCI havia aconseguit recaptar 100.000 pessetes, tal i com publicaven diversos periòdics l'endemà mateix: LA BATALLA... núm. 27, Segona Època, p. 3; LA HUMANITAT... any V, núm. 1.410, p. 2; TREBALL... any I, núm. 37, p. 5.

mocadors, camissa, passa-muntanyes, etc.) i s'havien donat 25.000 pessetes a l'Hospital Francès d'UGT⁴⁹⁸. L'entitat, però, demanava als socis que continuaren col·laborant per poder arribar als dos milions de pessetes abans de finals d'any, si s'aconseguia es podrien enviar 2.000 equips de milicià més al Front i prosseguir amb les accions d'ajut⁴⁹⁹.

Encara que havien deixat de ser obligatòries, les aportacions periòdiques continuaren nodrint de manera estable les diferents campanyes d'ajut al front i a la rereguarda. Des de començaments de març de 1937, amb l'Ajut del Centre ja reorganitzat, els comitès d'empresa feren constar en els fulls de subscripció voluntaris a quines campanyes volien destinar les recaptacions dels treballadors. Empreses com la Col·lectivitat Bernadas, Cable Bilbao- Direct Spanish Telegraph, Compañía de Tabacos de Filipinas, BAMB, Manufactures Costa Mallol, Fabra y Coats, Carbons de Berga, o Ràdio Saturno, especificaven que l'aportació mensual anava dirigida a la subscripció Pro Komsomol o a l'ajut a Madrid. La primera, estava organitzada pel Grup dels Amics de la Unió Soviètica —AUS— del CADCI que representava l'entitat al Comitè Català Pro Komsomol⁵⁰⁰. Pere Aznar anuncià la creació del Grup AUS-CADCI i l'aportació de les primeres 25.000 pessetes a la campanya en profit del nou vaixell soviètic durant l'acte d'inauguració del curs de Rus organitzat, com veurem, per la Secció d'Educació i Instrucció. Els millors alumnes serien becats pel nou Grup amb un viatge a la URSS⁵⁰¹. A

---

⁴⁹⁸ TREBALL... 25 de novembre de 1936, any I, núm. 109. P. 3. Sobre la donació a l'Hospital de Sang d'UGT, veure l'acta de la reunió del 20 de novembre de 1936 de la Federació Local d'UGT: *Llibre d'actes de reunions del Comitè Local...* ANC1-886-T-7462.

⁴⁹⁹ TREBALL... 25 de novembre de 1936, op. cit., p. 3.

⁵⁰⁰ A mitjans de gener es creava el Comitè presidit pel president Companys, amb l'objectiu de recaptar els fons per construir un nou vaixell *Komsomol*, enfonsat per la fragata *Canarias* el 14 de desembre de 1936 quan portava ajut a la República, pel que foren empresonats i posteriorment expatriats els seus tripulants. El Comitè estava presidit honoríficament pel president Companys i integrat per: PSUC, FAI, ERC, UGT, CNT, Partit Federal Ibèric, Acció Catalana, JSUC, Joventuts Llibertàries, Joventuts d'unió Republicana, Front de la Joventut, Federació de Cooperatives, Secció Catalana del SRI, Unió de Rabassaires, AUS, Comitè Català Pro Esport Popular, Federació Nacional de Pioners. En paral·lel funcionava la Comissió Nacional Pro Construcció d'un nou Komsomol a València. La iniciativa de la JSUC, integrava les organitzacions juvenils republicanes: Socialistes, Llibertaries, Republicanes, Pioners, Dones Joves. El lliurament simbòlic del recapte es feia el 7 de febrer al Gran Price durant l'homenatge multitudinari a la URSS. Durant l'acte presidit per Companys que comptà amb la presència del cònsol de la URSS, intervingueren demostrant la unitat antifeixista, el conseller de Cultura de la Generalitat, Antoni Maria Sbert, en representació d'ERC; Jordi Benejam per l'UGT i Joaquim Cortés per CNT. TREBALL...[1937, any II]: 10 de gener, núm. 149, p. 2; 23 de gener, núm. 160, p.1; 9 de febrer, núm. 174, p.1, 7. Vegeu també: OLIVA (il·lustra). *Pro-Komsomol: Entitats que constitueixen el Comitè Català*. Barcelona: 1937. Agitació i Propaganda JSUC, Atlàntida. Col·lecció de Cartells del Pavelló de la República (UB); F-987.

⁵⁰¹ Constitució del Grup AUS-CADCI i primer donatiu: DIARI DE BARCELONA... 16 de gener de 1937, any 146, núm. 14. P.4. Carnets del Grup de 1938: TREBALL... 23 de gener de 1938, any III, núm. 473. P.13. L'entitat *Amics de la URSS*—AUS—, constituïda el 13 de

finals de gener l'AUS-CADCI organitzava a l'estatge mercantil un festival que serví per sufragar ambulàncies que s'enviarien a Madrid. Fou el primer dels actes de recapte que els AUS-CADCI celebraren a la Sala Gran del Centre. Gairebé tots inclourien projeccions de pel·lícules o representacions d'obres teatrals que enaltien la lluita antifeixista o la identitat nacional, val a dir que els fons recollits en alguns d'aquests actes serien destinats al Comitè d'Ajut als Infants del CADCI⁵⁰². Aquest primer festival però es feu coincidir amb les activitats organitzades per entitats i partits amb motiu de la Setmana pro-víctimes de Madrid en la que el Centre acabaria aportant gairebé 50.000 pessetes⁵⁰³.

Fins al març de 1937, els fons obtinguts permeteren al CADCI fer un segon enviament d'equips als milicians del front d'Aragó coincidint amb el recapte de gèneres d'abric per als soldats, prelude de les campanyes d'hivern que s'anaven a repetir cada any fins al final de la guerra⁵⁰⁴. Es feren dues donacions de 10.000 pessetes a la Secció Catalana de Socors Roig Internacional—SRI— que serviren per comprar roba i queviures

---

març de 1933 amb l'aprovació d'estatuts i l'elecció del Consell Directiu: Joan Puig i Ferrater, president i vocal de literatura; Jaume Miravittles, vicepresident; Francesc Montanyà, vocal de ciències; Josep Fontbernat Verdaguer, vocal de música; Antoni Puig Gairalt, vocal d'arquitectura; Joan Rebull, vocal d'art; Joan Alavedra Sugranyes, vocal d'esports; Josep Costal, vocal d'educació; Enric Lluelles Carreter, vocal de teatre; Abelard Tona Nadalmai, secretari; Baptista Xuriguera Parramona, vicesecretari 1r; Josep Rovira Canals, tresorer; Miquel Ferrer Sánchez, bibliotecari. El Cap Superior de Policia informava al Governador Civil de Barcelona el 27 de juliol de 1933, de l'aixecament de la clausura "practicada recientemente" al domicili social d'AUS, ubicat al número 30 del carrer del Carme. Arxiu de la Delegació del Govern a Catalunya. Fons Associacions, exp. 16.256.

⁵⁰² El festival pro-ambulàncies es celebrà el 28 de febrer; incloïa la representació de l'obra teatral "L'heroi del segle XX", dirigida per August Barbosa. El 30 de gener s'havia realitzat a la sala del Centre l'acte-festival de la Secció Cinematogràfica dels AUS en que es projectaria el film soviètic "Estem al vostre costat", en presència del Conseller de Cultura, Antoni M. Sbert, el diputat Josep A. Trabal, i Rossend Cabré, secretari del Conseller de Treball. El Grup seguí fent actes al CADCI en col·laboració amb AUS o les Joventuts d'Estat Català amb qui el 18 d'abril, realitzava el festival pro Komsomol i pro SRI "a honor dels gloriosos caiguts en defensa de les llibertats de Catalunya". En esta ocasió es representà l'obra "Tot per un poble" de Ramon Pous i Tomàs Isanda, en que apareixien "els plorats patriotes Miquel Badia, Jaume Compte i l'avi Macià". Entre els actes organitzats amb altres sectorials del CADCI com Estudiants de Llengua Russa i Ajut als Infants, destaca, com veurem, el festival de cinema soviètic de 1938. TREBALL... [1937, any II]: 22 de gener, núm. 159, p. 2; 23 de gener, núm. 160, p. 1; 29 de gener, núm. 165, p. 4; 30 de gener, núm. 166, p. 2; 28 de febrer, núm. 191, p. 6; 8 d'abril, núm. 224, p. 2. TREBALL... 27 de gener de 1938, any III, núm. 476. P. 2. DIARI DE BARCELONA... [1937, any 146]: 15 d'abril, núm. 90, p.5; 17 d'abril, núm. 92, p.1 i 5; 18 d'abril, núm. 93, p. 15; 20 d'abril, núm. 94, p.9; 22 d'abril, núm.96, p.9.

⁵⁰³ Fulls de contribució..., op. cit., PS-BAR, 1472, 1. MOMENTS..., op. cit., p. 9.

⁵⁰⁴ Sobre la comissió recaptadora vegeu TREBALL... 2 d'octubre de 1936, any I, núm. 63. P. 8; i per a la segona tramesa d'equipament consulte TREBALL... 6 de desembre de 1936, any I, núm. 119. P. 5. Vegeu també: Carta del SRI al CADCI sol·licitant-los la participació en la subscripció per adquirir mantes per als milicians del front de Madrid. Barcelona: 2 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1466, 1.

que la caravana de camions portà al front de Madrid al novembre⁵⁰⁵. Es destinaren 15.000 ptes. més a l'Hospital de Sang número 18 i 1.000 a "Pro ferits" d'UGT. Es donaren 5.000 ptes. al batalló Jaume Compte, 10.000 a la 1a Divisió Militaritzada i 14.000 a atencions de guerra i propaganda antifeixista. Es comprà un projector de cinema sonor portàtil per valor de 16.000 ptes. enviat al Front d'Aragó. S'aprovà un donatiu mensual de mil pessetes per a la Brigada Internacional. S'assumiren les despeses de la fundació de la biblioteca de la Brigada Internacional. Es desplaçà a Joan Juhé, bibliotecari del Centre, a Almuniente per organitzar la biblioteca "el racó de Lenin" i la primera tramesa de llibres a les trinxeres que rebria l'agraïment de la Secció de Cultura formada pel 3r Batalló López Tienda i el Regiment d'infanteria de Catalunya núm. 1⁵⁰⁶. Amb motiu del "Cap d'Any del Combatent", a finals de desembre de 1936, més de dos-cents socis prepararen 8.000 paquets amb productes nadalencs destinats als combatents afiliats a l'entitat que segons els comunicats de premsa, pertanyien principalment a la Divisió Carles Marx, la unitat militar apadrinada per l'entitat mercantil. El Centre hi havia invertit més de 150.000 pessetes⁵⁰⁷. Entre l'11 de gener i principis de febrer arribaren les cartes des del Front d'Aragó agraint la tramesa dels paquets que es conserven al Fons Restituït. Hi ha algunes de destacaments de la Columna Durruti de la CNT-FAI⁵⁰⁸, del Regiment Pirinenc, Regiment de Catalunya Núm.1⁵⁰⁹, però hi predominen les enviades per les unitats de la Divisió Carles Marx, documentació que corrobora la informació que el Centre havia publicat a la premsa. Entre les cartes de les unitats militars de la Divisió hi ha les del grup Pedralbes de la Columna Motoritzada; 2n i 3r batalló i parc mòbil del Regiment URSS núm. 3; 3r batalló del regiment d'infanteria

---

⁵⁰⁵ Consulteu l'apartat sobre el Grup Ferrer Àlvarez del SRI d'aquesta Primera Part. Vegeu: TREBALL... 27 de novembre de 1936, any I, núm. 111, P. 8. MOMENTS... op. cit., p. 9.

⁵⁰⁶ Carta signada per Josep Cañella, delegat de la Comissió de Cultura del 3r batalló. Lanaja, Lacartuja (Osca): 19 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 908, 5. Vegeu també: MOMENTS, op. cit., p. 9. BUTLLETÍ INTERIOR DE LA UGT..., març de 1937, núm. 6. P.11. I la nota: *El CADCI, cabdill de 60.000 mercantils catalans, treballa i lluita incansablement*. TREBALL... 3 de juliol de 1937, any II, núm. 298. P. 6.

⁵⁰⁷ TREBALL... [1936, any I]: 26 de desembre; núm. 136, p. 2; 27 de desembre, núm. 111, p. 3; [1937, any II]: 5 de gener, núm. 144, p. 2; 6 de gener, núm. 145, p. 3. Apadrinament de la Divisió: TREBALL... 3 de juliol de 1937, ..., p. 6.

⁵⁰⁸ Carta d'Artur Medina Vergara (soci 5.255) en nom del Control Sanitari de la Columna Durruti. Burjaloz: 11 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1466, 9.

⁵⁰⁹ Vegeu, per exemple, les cartes al Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 908, 5:

1) Carta signada pel comandant i el capità del 2n batalló del Regiment d'infanteria de Catalunya Núm. 1. Letux: 19 de gener de 1937.

2) Carta de la 1a Cia. Regiment Pirinenc. Castiello de Guarga (Osca): 8 de febrer de 1937. 3) Carta de Rafael Vicedomini, comandant accidental del 1r batalló del Regiment d'infanteria de Catalunya Núm. 1. Tardienta: 16 de gener de 1937.

Aragó núm. 2 i *Batallón Rojo de Choque*⁵¹⁰. L'impacte generat per la iniciativa del CADCI entre els membres de la Divisió fou tal que Comissió de Propaganda al Front del PSUC envià una carta al Centre a finals de gener constatant “el formidable interès que ha tingut l'obsequi”. Afegia que els soldats, “influits per les nostres consignes de bona convivència i captació”, havien compartit els paquets amb la població civil. L'acció del CADCI es convertia en element de propagandístic de “captació” que facilitava l'acceptació del desplegament militar en la zona. Com moltes de les cartes que rebé el Centre, aquesta es tancava demanant que es continués la col·laboració i demanava que s'enviessin “jocs d'escacs, dames, llibres, una màquina de projectar cinema i altres presents que tant necessiten els nostres milicians”⁵¹¹.

Per als combatents del batalló López Tienda del Regiment de Catalunya, “aquest ajut que constantment es rep per part dels incansables treballadors de rereguarda és l'estímul més efectiu que tot combatent pot rebre en les hores difícils [...] Aneu fent; aneu treballant com nosaltres treballem a fi de que, amb els esforços de tots puguem ben aviar veure implantades a Catalunya, a Espanya i en el món sencer la Tercera Internacional a que tots aspirem”⁵¹². Es feia patent que el Front necessitava de l'ajut constant de rereguarda, la imbricació de tots dos resultava preminent. Per a les organitzacions de rereguarda aquesta era considerada un front més de guerra, i, per tant, l'eficiència de l'estructura d'auxili es basava en la coordinació de les de les iniciatives que estaven actives. Si enfoquem a la micro-escala del CADCI, l'eficiència es traduí en la reorganització de les diferents comissions d'ajut de l'entitat mercantil a mitjans de febrer de 1937, moment en que quedà constituït el Comitè d'Ajut al Combatent, també

---

⁵¹⁰ Correspondència conservada al Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 908, 5:

- 1) Des de la columna motoritzada, grup Pedralbes, s'envien dues cartes, una signada pel delegat polític, Pedro Queya, el 14 de gener; l'altra enviada pels combatents de la posició número 6 el 15 de gener. Les dues s'envien des de la Serra de Robres.
- 2) Carta signada pel cap tècnic i el cap polític de les milícies d'aviació del 3r Batalló i carta de “los camaradas del parque móvil de Torralba de Aragón (Huesca)”, dues unitats del Regiment URSS núm.3. S'envien des de Serra de Torralba i des de Torralba d'Aragó l'11 i 13 de gener.
- 3) Dues cartes enviades pel 3r batalló, 1a companyia del regiment d'infanteria Aragó núm. 2, des de Granja del Cuervo, Tardienta. La primera del 13 de gener, està dirigida “a las simpáticas y lindas nenas del CADCI”. La segona, signada pel capità Polvoreda, s'envià “a las camaradas del CADCI” el dia 15.
- 4) Carta signada pel capità i el delegat polític de la 2a companyia, 2n batalló del Regiment URSS núm. 3. Enviada el 18 de gener des del sector Robres- Alcubierre.

⁵¹¹ Comissió de Propaganda al Front del PSUC. Almuniente: 26 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 908, 5.

⁵¹² Carta signada per 13 socis combatents de la 2a companyia, 3r batalló López Tienda del Regiment de Catalunya Núm. 1. Lanaja: gener de 1937. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 908, 5.

anomenat Ajut al Front en un principi⁵¹³. L'avalaven les accions d'ajut prèvies que s'havien endegat des del Centre que havien aconseguit tenir una rellevància social. Amb motiu de la creació del Comitè se'n feia ressò la regional d'UGT al seu butlletí interior⁵¹⁴. Ho feia amb un objectiu propagandístic dirigit a la resta d'organitzacions adherides que es barrejava amb la necessitat d'evidenciar una unió ferma entre el Centre i la Regional, que, com hem vist seria constantment qüestionada durant el plet mercantil.

Segons explicava el Consell Directiu, el Comitè d'Ajut buscava superar les primeres accions dirigides a pal·liar les necessitats més immediates ocasionades per la guerra que s'havien realitzat des de les diferents comissions i seccions del CADCI. Ara calia “millorar el benestar dels combatents [...] associats que han comprès amb un esperit de classe i conscients de quin era el seu deure, l'ànima d'alliberar-nos de l'opressió que el feixisme pretén imposar-nos”⁵¹⁵. A partir d'aquest moment, el Comitè passava a encarregar-se d'estructurar les accions d'auxili destinades al Front i a la rereguarda. Al Front es continuaria enviant armament, queviures, roba, llibres i material sanitari. S'obtidria amb campanyes pròpies, col·laborant amb el Secretariat Militar i la resta de seccions en accions puntuals, o bé des de les diferents plataformes creades per les organitzacions populars on s'integraria el Comitè. A la rereguarda l'acció es concretaria en gestionar l'ajut a les famílies dels mobilitzats; administrar les subscripcions; promoure, coordinar i gestionar el recapte durant les campanyes col·lectives; i, per últim, realitzar homenatges, festivals i activitats per a finançar el manteniment dels projectes d'ajut propis. Quedaven rellevades sota el seu control les comissions que havien funcionat fins llavors, incloent-hi Ajut als Infants i d'Ajut als Refugiats.

El Comitè d'Ajut disposava de l'autonomia suficient per decidir i traçar les línies d'actuació a seguir. Decidia quines campanyes s'havien de promoure, el grau d'implicació que es tenia amb la resta d'organitzacions, o si pel contrari eren iniciatives que assumia íntegrament. Malgrat això, les accions que realitzà estigueren condicionades per dos factors, d'una banda, els trets nacional i obrerista que ineludiblement caracteritzaven l'entitat; d'altra, el vincle polític de la direcció del CADCI amb el PSUC i la UGT de Catalunya. Tant les campanyes humanitàries en les que participà⁵¹⁶ com la destinació final les recaptacions, fossin per a organitzacions de rereguarda o per a unitats militars,

---

⁵¹³ El document emès pel Comitè més antic localitzat al Fons es: Circular enviada a Pere Aznar per la representant del Comitè d'Ajut al Combatent, Palmira Vilaró, convocant-lo a la reunió ordinària del dia 20. Barcelona: 19 de febrer de 1937. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1053, 3. Sobre la creació del Comitè vegeu: TREBALL... 25 de febrer de 1937, any II, núm. 188. P. 4. BUTLLETÍ INTERIOR DE LA UGT..., op. cit., núm. 6, p. 11.

⁵¹⁴ BUTLLETÍ INTERIOR DE LA UGT... op. cit., núm. 6, p. 11.

⁵¹⁵ *Ibidem*.

⁵¹⁶ Consulteu el llistat d'actes i campanyes del Comitè d'Ajut del CADCI a l'annex de la tesi.

respongueren a la consigna del “tots de cara la guerra” llençada per les centrals sindicals i consensuada per les organitzacions antifeixistes. A partir d’abril de 1937, la consigna quedava immersa dintre del “Pla de la Victòria” traçat pel PSUC. El Pla era l’estratègia per refermar la unitat del proletariat i buscava “supeditar tota actuació i totes les accions a l’objectiu suprem de la guerra victoriosa contra el feixisme [...] espanyol i internacional”⁵¹⁷. La peça clau era la instauració i sosteniment de l’exercit popular regular a Catalunya que implicava augmentar el grau de militarització de la societat i reorientar el treball de rereguarda realitzant primerament una reforma productiva que permetés tenir una indústria de guerra autosuficient. Alhora, s’havien d’atendre els “innombrables problemes que planteja la lluita contra el feixisme als fronts i a la rereguarda”⁵¹⁸. Això obligava a intensificar les accions d’ajut per resoldre la seua multiplicació i “el volum extraordinari que ha pres tot el relatiu a les atencions que precisen els soldats, llurs parents, la infància obrera i el refugiats en general”⁵¹⁹. Amb aquest objectiu es coordinà l’acció dels diferents comitès d’ajuda humanitària de les entitats obreres adherides a la UGT amb el Departament d’Ajut del Secretariat. Al igual que aquest, les organitzacions col·laboraren amb la Secció Catalana del Socors Roig Internacional—SRI—. El CADCI, com veurem, crearà posteriorment el Grup Ferrer Àlvarez del SRI, per vehicular la col·laboració del Comitè d’Ajut en algunes de les campanyes unitàries d’auxili als refugiats, Fronts i ciutats assetjades (Bilbao, Madrid, Almeria, etc.). En aquestes darreres accions formarà part també de les comissions específiques patrocinades des d’institucions governamentals com la Comissió Oficial d’Ajut a Euskadi o la Comissió Pro Ajut Queviures Madrid, annexes als Comitès d’Ajut Permanent a Madrid i a Tots els Fronts⁵²⁰.

---

⁵¹⁷ TREBALL... 8 d’abril de 1937, any II, núm. 224. P. 1.

⁵¹⁸ Vegeu l’apartat Les tasques del Departament d’Ajut de Memòria del Secretariat. III Congrés de la Unió General de Treballadors a Catalunya. 13, 14, 15 i 16 de novembre del 1937 a Barcelona. BUTLLETÍ INTERIOR DE LA UGT..., octubre de 1937, núm. 20. P. 18.

⁵¹⁹ *Ibidem*.

⁵²⁰ Carta de la Comissió Oficial d’Ajut a Euskadi que “forma part del Comitè d’Ajut a Madrid”, presidida honoríficament per Josep A. De Aguirre i Lluís Companys. Estava ubicada al número 36 del Passeig Pi i Margall. A la carta es demanant al CADCI que faci aportacions “en la mida que pugueu” per ajudar al “poble euskar” i en concret a Bilbao, ciutat que “sofreix l’atac bàrbar del feixisme” amb la seguretat que la “vostra cooperació ha de fer sentir als combatents bascs la sensació de germanor que ella suposa”. Barcelona: 11 de juny de 1937. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1466, 9.

La Comissió Pro Ajut Queviures Madrid, autoritzada per la Generalitat de Catalunya, s’adreça al CADCI i a la resta d’institucions “que com ella es preocupen de solucionar els problemes que la guerra planteja” per fer-los arribar “llur admiració i simpatia i oferir-los-hi el seu estatge” ubicat al principal del número 35 de la Ronda Universitat. Barcelona: 24 de juny de 1937. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 515, 3.

Entre les campanyes pròpies que el Comitè sosté fins al final de la guerra hi ha el manteniment de d'iniciatives desenvolupades a finals de 1936, mesos abans de la seua creació, entre elles el *Cap d'any del Combatent* i l'activació de la Colònia Ferrer Àlvarez d'Ajut Infantil, que analitzarem més avant. Alhora s'implicava plenament en campanyes organitzades des del Partit com la *Biblioteca Circulant PSUC-UGT*, un projecte impulsat per la Comissió de Propaganda al Front del Secretariat d'Agitació del PSUC en que destacà la participació del CADCI, juntament amb la de la FETE, la FOSIG i Banca i Borsa, organitzacions sindicals adherides a la UGT⁵²¹. Això no obstaculitzà que el CADCI continués amb les accions de recapte per enviar llibres al front i fent de transmissor entre les empreses que responen a les crides volien fer arribar donatius a destacaments militars. Totes dues tipologies es poden analitzar en els donatius realitzats durant la Festa del Llibre organitzada pel Secretariat de Cultura i Propaganda l'estiu de 1938. Un donatiu directe arribà des del Comitè de Control de la Casa Niubó que aportava 369'50 pessetes per a l'adquisició de llibres per als combatents; més enllà de la importància de la quantitat, el gest fou utilitzat per encoratjar en la col·laboració a la resta de cases comercials i empreses afins al CADCI⁵²². En el cas del donatiu dels Magatzems Jorba, empresa vinculada al CADCI des de la seua fundació, el Centre actuà com a transmissor afavorint l'arribada d'un donatiu especialment rellevant per la seua magnitud. Els Magatzems enviaven una biblioteca de 1.000 volums a la 43a. Divisió, pocs dies després, els combatents visitaven l'empresa en agraïment⁵²³.

La coordinació entre entitats polítiques, socials i sindicals durant les campanyes d'ajuda humanitària es vehiculà mitjançant plataformes comunes. Moltes de les iniciatives tingueren per objectiu el subministrament de recursos al Front, responen així al viratge en la estratègia política introduïda amb el Pla de la Victòria. El Comitè d'Ajut del CADCI hi participà amb diferents graus d'implicació i des d'entitats de caràcter polític diferents. Durant alguns actes de la campanya *Hivern del Combatent* de 1937, col·laborà en alguns dels actes programats com a membre de la Comissió Popular Pro Donatius a l'Exèrcit de l'Est on s'integraven CNT, UGT, ERC, JEREC, PSUC, JSUC, Unió de Rabassaires, SRI, SIA, Ajut Català d'ERC i Dona de Rereguarda. L'any següent ho feia des de la Comissió Popular d'Ajut a Tots els Fronts, amb la que treballava des del març de 1938. El seu comitè executiu estava format per CNT, UGT, FAI, PSUC, SIA, SRI i Ajut Català. Quedaven al marge els Rabassaires, les organitzacions juvenils dels partits i Dona de Rereguarda. ERC estava representada pel seu organisme d'Ajut però no com a partit. Una decisió de les entitats en la que degué d'influenciar el nexa d'Ajut a Tots els

---

⁵²¹ TREBALL... 15 d'abril de 1937, any II, núm. 30. P. 6.

⁵²² TREBALL... 6 de juliol de 1938, any III, núm. . P. 2.

⁵²³ TREBALL... [1938, any III]: 29 de juny, núm. 607, p. 6; 5 de juliol, núm. 612, p. 3.

Fronts amb les institucions republicanes com el Front Popular Antifeixista d'Espanya i el Comissariat de l'Exercit⁵²⁴.

Durant els tres anys de guerra i al mateix temps que col·laborava amb aquestes plataformes, el CADCI participà en el recapte *d'Hivern* des del secretariat de la Comissió Organitzadora de l'11 de Setembre que estava presidida per Unió Catalanista. Al seu comitè executiu hi eren: ERC i el seu Secretariat Femení, Estat Català, Acció Catalana, UGT, CNT, UDC, Unió de Rabassaires, la Federació Catalana del PSOE i el Futbol Club Barcelona⁵²⁵. Un nucli central al que s'afegiren les organitzacions humanitàries, culturals, socials i esportives del país i que comptà amb la col·laboració i adhesió del Govern, representants municipals i combatents des del Front⁵²⁶. Durant els tres anys, emmarcats en els actes commemoratius que culminaven en l'acte central unitari del dia 11, es realitzaren homenatges als combatents i festivals esportius. En aquests casos Ajut al Combatent del CADCI coordinava la recaptació que es feia durant els actes organitzats

---

⁵²⁴ La Comissió Popular tenia el seu estatge a la Rambla dels Estudis número 8, 2n, 1a. Promogué actes de recapte durant diades commemoratives, publicà un segell, targetes exemptes de franqueig, cartells i murals de propaganda, i promogué actes benèfics arreu de Catalunya. Organitzà les diades del Restaurant, Bar, Espectacle, Comerç, Haver en la rereguarda. Entre els festivals esportius i culturals destaquen les funcions del Liceu i del Teatre Popular. Sobre la Campanya d'Hivern i el tipus de col·laboració que aquesta s'estableix amb la Comisión Nacional pro Campaña de Invierno promoguda pel Front Popular Antifeixista d'Espanya i pel Comissariat de l'Exercit, vegeu les actes de l'assemblea celebrada el 21 d'octubre de 1938 i la carta a la Comisión a: *Expedient d'assumptes i correspondència sobre diverses comarques i a la Comissió Popular d'Ajut a tots els fronts*. CNT- Comissió Popular d'Ajut a tots els fronts. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-3126.

⁵²⁵ Sobre els membres de la Comissió consulteu: *Cartes d'adhesió...*, COMISSIÓ ORGANITZADORA DE LA DIADA..., op. cit., ANC1-886-T-10862. DIARI DE BARCELONA.... 16 de setembre de 1936, any 145, núm. 218. P. 11. TREBALL... [1937, any II]: 19 d'agost, núm. 338, p. 1; 5 de setembre, núm. 353, p. 11; 9 de setembre, núm. 356, p. 4; 10 de setembre, núm. 357, p. 3. [1938, any III]: 2 de setembre, núm. 663, p. 8; 4 de setembre, núm. 665, p. 8.

⁵²⁶ El 1937 col·laboraren amb la Comissió el Casal de la Cultura, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, Aliança d'intel·lectuals per a la Defensa de la Cultura, AUS, SRI, Ells Néts dels Almogàvers de les joventuts d'ERC-EC, JSUC, FNEC, Grup Excursionista Joventut Catalana, Federació Comarcal de Catalunya, La Falç, Palestra, Minyons de Muntanya, Catalans d'Amèrica, Pàtria Nova, Club Català, Nosaltres Sols! I Noies Guies de Catalunya. Entre altres institucions i organismes, comptà amb el suport de: governs municipals de Catalunya (Barcelona, Tarragona, Igualada, Artesa, Reus, Calella...); del Govern d'Euskadi, Amigos de México, Orfeo Gracienc, Ajut Català d'ERC, Aliança Nacional de la Dona Jove, etc.

Entre les cartes d'adhesió hi ha les dels soldats dels ex-batallons del Regiment Pirinenc; Grup del Tren Automòbil de l'Exèrcit de l'Est; companyia d'intendència de la 139 Brigada Mixta i la signada per Jovià Soler, dirigent del CADCI i comissari de la brigada mixta, batalló 573. *Cartes d'adhesió...*, COMISSIÓ ORGANITZADORA DE LA DIADA..., op. cit., ANC1-886-T-10862.

per la Secció de Propaganda o bé des d'Esports i Excursions que representava al Centre dintre del Comitè Català Pro Esport Popular⁵²⁷.

Que les organitzacions de caràcter nacional anaren a l'uníson responia a la consolidació de la Diada Nacional com la demostració de la unitat del país front al feixisme. En aquest sentit el recapte per als combatents exhibia la unitat de la rereguarda. Entitats i ciutadans l'ostentaven i la feien encara més patent amb els donatius recollits al peu mateix del monument a Rafael Casanova durant la manifestació de la Diada. La població civil donava diners, joies i segells, llana i roba d'hivern per als combatents i els refugiats. El recapte, convertit en "tradicional" el 1938, associava encara més la rereguarda amb el front "tot prenent motiu del símbol de la llibertat de Catalunya [...] defensada amb tota energia i fermesa"⁵²⁸.

Lluitar per la independència i les llibertats populars fou la idea aglutinadora de cada Diada⁵²⁹. En cada convocatòria es publicaren notes i propaganda per a aconseguir una demostració de força col·lectiva massiva. La vespra de l'11 de setembre de 1937, es radiaren les allocucions dels màxims representants de la Comissió. Durant la seua intervenció, Ramon Massip, dirigent del CADCI que ocupava la Secretaria de la Comissió des de l'any anterior, remarcà el protagonisme de l'entitat mercantil en "les hores difícils en les quals perilla la llibertat de Catalunya"⁵³⁰. El Secretari de Propaganda del CADCI feia aquestes declaracions dos mesos després de que es produís la polèmica dissolució d'Organització i Treball en integrar-se a la UGT. Amb ella havia acabat el plet mercantil i la batalla entre els sectors nacionalistes i la direcció del CADCI, acusada d'haver renunciat al tret patriòtic de l'entitat i condemnar a la desaparició al Centre. Massip commemorava el 6 d'Octubre, "l'epopeia tràgica, gloriosa [...] en defensa de la llibertat del nostre poble i dels treballadors" per la que moriren González Alba, Compte, Bardina i Ferrer Álvarez⁵³¹. Lligada simbòlicament al CADCI, la revolució octubrista

---

⁵²⁷ Analitzem l'activitat d'Esports i Excursions a l'apartat corresponent d'aquesta Primera Part. Com hem referit anteriorment, el Comitè Català Pro Esport Popular tenia l'oficina al segon pis de la Seu del Centre. Consulteu: *Olimpiada Popular...*, op. cit., PS-BAR, 364, 12. Sobre els diferents actes i campanyes, consulteu les relacions annexes a la tesi. Vegeu també: LA HUMANITAT... 11 de setembre de 1936, any V, núm. 1418. P.4. DIARI DE BARCELONA... [1936, any 145]: 10 de setembre, núm. 213, p. 8. TREBALL... [1936, any I]: 11 de setembre, núm. 45, p. 4; 12 de setembre, núm. 46, p. 3; 16 de setembre núm. 49, p. 2. [1937, any II]: 8 de setembre, núm. 355, p. 2 ; 9 de setembre, núm. 356, p. 4; 10 de setembre, núm. 357, p. 3.

⁵²⁸ TREBALL... 2 de setembre de 1938, any III, núm. 663, P. 8.

⁵²⁹ TREBALL... [1938, any III]: 4 de setembre, núm. 665, p. 8; 9 de setembre, núm. 669, p. 6. Manifest de la Comissió Organitzadora, *Al poble de Catalunya*. TREBALL... 10 de setembre de 1938, any III, núm. 670. P. 3.

⁵³⁰ TREBALL... 11 de setembre de 1937, any II, núm. 358. P. 7.

⁵³¹ *Ibidem*.

seguia sent l'aval polític de l'entitat i de la seua direcció. Any rere any, Octubre fou l'exemple a seguir per assolir la independència “de Catalunya i de tots els pobles d'Ibèria” que tan sols s'aconseguiria amb la victòria de la guerra⁵³². Per refermar el profund sentit nacional de l'entitat i l'esforç d'aquesta en la lluita per l'alliberament, l'11 de setembre de 1938, el CADCI es dirigia al President de la Generalitat. Ho feia en el marc d'una Diada que homenatjava als màrtirs de 1714 i als combatents per la llibertat. El Centre li manifestava l'adhesió incondicional a l'acte en nom dels treballadors mercantils i dels 11.000 afiliats combatents a l'Exèrcit de la República⁵³³. Soldats als que el Comitè d'Ajut del CADCI envià “ presents ” amb motiu de la Diada⁵³⁴, una acció que repetia poc després amb motiu el 6 d'Octubre⁵³⁵.

El recapte de 1938 fregà les 600.000 pessetes, un 60% del total acumulat fins al novembre amb la subscripció nacional pro Campanya d'Hivern que estigué oberta fins al 15 de gener de 1939⁵³⁶. El Comitè d'Ajut del CADCI, com havia fet durant les campanyes anteriors, aportà les trameses enviades per delegacions del Centre com la de Mataró, que donà 1.000 pessetes a principis de novembre de 1938 i empreses com Casa Vilardell que a més havia fet entrega de mitjons per als combatents⁵³⁷. Durant l'estiu, La Saldadora havia feia un donatiu extraordinari en profit de la Campanya que afegia a la subscripció mensual oberta amb el Comitè d'Ajut i un altre dirigit a d'Ajut als Infants que analitzarem posteriorment⁵³⁸. Eren unes accions que continuaven la lògica d'aportacions fetes per les cases comercials des de l'inici de la guerra. Durant la Campanya de 1937, a més de La Saldadora havien realitzat donatius extraordinaris

---

⁵³² TREBALL.... 11 de setembre de 1937, op. cit., p. 7. Consulteu també la nota de Salvador Roca i Roca, secretari de Cultura del CADCI, publicada l'any següent. TREBALL.... 11 de setembre de 1938, any III, núm. , p. 5.

⁵³³ TREBALL.... 11 de setembre de 1938, any III, núm. 671. P. 9.

⁵³⁴ TREBALL.... 13 de setembre de 1938, any III, núm. 672. P. 7.

⁵³⁵ Als socis mobilitzats els envià màquines d'afaitar, roba i material d'higiene; als familiars paquets-lot i feu arribar, principalment a les Milícies de Cultura, llibres i material escolar. LA VANGUARDIA... 7 d'octubre de 1938, any LVII, núm. 23.263. P. 2. TREBALL... 6 d'octubre de 1938, any III, núm. 689. P. 7.

⁵³⁶ La quantitat exacta recaptada l'11 de setembre fou de 589.474'20 ptes. El 27 de novembre, la subscripció nacional pro Campanya d'Hivern ascendia a 989.290'25 ptes. a tot Catalunya. TREBALL... [any III, 1938]: 23 de novembre, núm. 726, p. 8; 27 de novembre, núm. 728, p. 2.

⁵³⁷ A finals de novembre, la Delegació del CADCI de Mataró sol·licita “acús de rebut de les 1.000 ptes. que per gir postal vos anunciàvem i de la llista de companys al front” que havien tramès al Comitè d'Ajut al Combatent a principi de mes. Barcelona: 25 de novembre de 1938. Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 1335, 15.
Sobre els donatius de la Delegació i de la Casa Vilardell, consulteu: TREBALL... 6 de novembre de 1938, any III, núm. 712. P.10.

⁵³⁸ TREBALL... 16 de juliol de 1938, any III, núm. 622. P. 3.

Myrurgia (2.976'50 ptes.) i els magatzems Santaaulàlia i Jorba; una part de les 25.000 pessetes donades pels Jorba es feu en roba d'abric per als combatents⁵³⁹.

A finals de novembre de 1938, la Comissió Organitzadora de l'11 de Setembre feia entrega dels diners recaptats al President per a que fossin distribuïts “a parts iguals entre els combatents i els evacuats de les regions catalanes envaïdes”⁵⁴⁰. El Comissari d'Assistència als Refugiats s'encarregà de gestionar els diners per als evacuats. Una tercera part del que anava dirigit als combatents, 100.000 ptes., fou lliurada a la Comissió Catalana d'Ajut a Tots els Fronts. La resta, serví per comprar roba i calçat que foren distribuïdes entre els soldats per Unió de Dones de Catalunya, La Dona de Rereguarda, la Comissió Femenina d'Ajut al Combatent del Comissariat de Propaganda i Ajut Català d'ERC. Es tancava la darrera campanya d'*Hivern* promoguda per la Comissió dos mesos abans de l'ocupació de Barcelona. El 20 de gener de 1939, sis dies abans de l'entrada feixista a la ciutat, encara continuaven obertes les subscripcions pro Campanya d'Hivern de les “entitats, corporacions, sindicats i centres”⁵⁴¹.

2.4.5. Comitè d'Ajut als Refugiats i

Comitè d'Ajut als Infants dels Associats

Ajut als Infants i d'Ajut als Refugiats del CADCI orgànicament depenien del Comitè d'Ajut al Combatent des de la constitució d'aquest al febrer de 1937 fins al final de la guerra. Tots dos havien començat a funcionar abans que el Comitè d'Ajut, entre mitjans de novembre i principis de desembre de 1936, sota la direcció de Pietat Aguirre⁵⁴².

---

⁵³⁹ Al juliol, La Saldadora, a més de fer un donatiu per Ajut al Combatent com havia fet els anys anteriors, en feia un altre al Comitè d'Ajut als Infants del CADCI. Accions que ja s'havien durant de la Campanya d'Hivern de 1937, Myrurgia havia entregat 2.976'50 ptes.; Magatzems Jorba 25.000 ptes. (part en roba d'abric). TREBALL... 6 de novembre..., op. cit., p.10.

⁵⁴⁰ Fou entregada pels representants de la Comissió: Manuel Pagès, d'Unió Catalanista; Salvador Roca i Roca, del CADCI; Miquel Guinart, d'ERC; Josep Castanyé i Prat, d'Estat Català; i Albert Pujolar, d'Unió de Rabassaires. TREBALL... [any III, 1938]: 5 de novembre, núm. , p.8; 27 de novembre, ..., p. 2.

⁵⁴¹ La subscripció nacional pro Campanya d'Hivern es tancà el 15 de gener de 1939. La Comissió Nacional i la Comissió Popular d'Ajut a Tots els Fronts. El dia 20, cridaven a les “entitats, corporacions, sindicats i centres” per a que cancel·laren les subscripcions obertes. Si eren “organismes nacionals” havien de fer-ho al domicili de la Comissió Nacional (pl. Catalunya, 16, 1r); si eren entitats catalanes havien de fer-ho a la Comissió Popular (Rambla dels Estudis,8,2n). TREBALL... 20 de gener de 1939, any IV, núm. 771. P.2

⁵⁴² Com hem analitzat a l'apartat anterior. Ajut als Infants es crea a mitjans de novembre, vegeu per exemple: TREBALL...14 de novembre de 1936, op. cit., p. 3. LA HUMANITAT... 17 de novembre de 1936, op. cit., p. 6.

Pel tipus d'actuació desenvolupada i la projecció política que donava a l'entitat mercantil, Ajut als Infants es convertí en un comitè clau per al CADCI. D'entre totes les iniciatives que posà en funcionament per “atendre als fills necessitats d'aquells associats que lluiten al front”⁵⁴³, la més rellevant fou la Colònia Ferrer Àlvarez. Amb ella, el Centre posava en pràctica un instrument representatiu dels paràmetres polítics de l'entitat en matèria d'auxili social i de treball a la rereguarda: protegir als més menuts de l'impacte de la guerra salvaguardant a les famílies dels socis i als fills dels refugiats de la seua cruesa. El Comitè d'Ajut vehiculà l'esforç de l'entitat per sostenir la Colònia fins al final de la guerra, sustentant-la a partir de recursos humans i materials generats pel CADCI, ja fossin subsidis de la pròpia entitat mercantil, donacions o festivals.

La Colònia començà a gestar-se a començaments de desembre de 1936, coincidint amb l'adquisició per part del CADCI de la torre de Llinars del Vallès “ofrecida por un propietario”. Segons la carta rebuda per la Federació Local de Barcelona d'UGT, l'habitatge seria utilitzat “para vivienda de 50 niños refugiados cuya manutención, sostenimiento, enseñanza y demás gastos correrían a cargo del CADCI (UGT), ofrecimiento hecho por el camarada Aragón (director general de Trabajo)”⁵⁴⁴. L'apropiació de la casa es feu seguint les instruccions de Josep Dalmau Castiñeira, treballador de viatges Marsans i soci del Centre⁵⁴⁵. A la carta, s'indicava que per efectuar la requisita de la torre caldria anar acompanyats d'una parella de milicians abans que s'avancés un altre organisme i una vegada ocupada, posar els cartells anunciant l'apropiació i deixar algú custodiant l'edifici⁵⁴⁶.

La Ferrer Àlvarez s'activava per aplacar, en part, la constrenyedora manca de recursos en què es trobaven algunes famílies dels associats combatents o inscrits a la Borsa d'Atur per poder cuidar dels seus fills des de que s'havia iniciat la guerra. Ajut als Infants els donava l'opció de d'allotjar-los per un temps indefinit que depenia de la situació familiar de cada menor o bé de portar-los temporalment durant les diferents colònies d'estiu. En paral·lel, Ajut als Infants oferia proveïments per als fills socis al front o en atur que amplià als menors familiars de socis en situació de risc. L'alta per a tots dos serveis es feia mitjançant la inscripció dels infants al registre d'Ajut. Per les fitxes dels expedients conservades al Fons Restituït, s'haurien inscrit un mínim de 468 menors entre

---

⁵⁴³ Carta comunicant la creació del Comitè d'Ajut als Infants..., op. cit., 18 de novembre de 1936, ..., PS-BAR, 503, 1.

⁵⁴⁴ *Carta de Santiago Pons dirigida a la F. L. de UGT*. Barcelona: 3 de desembre de 1936. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-7404.

⁵⁴⁵ Llistat de treballadors de Viatges Marsans signat pels membres del Comitè de Control de l'empresa. Barcelona: 1936-1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 544, 16.

⁵⁴⁶ *Carta de Santiago Pons...*, op. cit.,..., ANC1-886-T-7404.

febrer i desembre de 1938⁵⁴⁷. Les mares i tutors dels infants reberen llet en pols, cigrons, civada, sucre arròs, sabó, farina, sabates, jerseis i lots preparats pel Comitè. Als expedients s'inclouen les invitacions a la darrera festa del “Cap d’Any de l’Infant” que organitzà Ajut a la seu del CADCI l’1 de gener de 1939, pocs dies abans de l’entrada de les tropes franquistes a la ciutat⁵⁴⁸. La festa es venia repetint cada gener des de l’inici de la guerra amb semblants característiques, hi havia projecció de pel·lícules, representacions teatrals, balls de sardanes i exhibicions de dansa. Mai faltaren el berenar, els dolços i el repartiment de regals⁵⁴⁹. Per fer-ho possible fou imprescindible la col·laboració dels socis —ja fos a nivell personal a través dels consells i delegats d’empresa i comitès de control—, que participaren en l’organització i el recapte de joguines. El Comitè els demanava la seua implicació cada any per aconseguir que els menuts tinguessin “la creença que l’any que comença no els ha de regatejar il·lusions, que puguin mantenir el somni que hi ha quelcom destinat a ells que els ha de donar, no tan sols alegria al rostre, sinó que de fet ha d’enfortir l’esperit als futurs homes de demà”⁵⁵⁰.

Les accions d’Ajut als Infants no solament anaven dirigides als menors vinculats al Centre, la Colònia s’obria per acollir als infants refugiats, tal i com s’explicava a la carta dirigida a la Federació d’UGT. D’aquesta manera, el Centre emulava l’acció humanitària que estaven realitzant partits, sindicats i institucions, davant l’allau de persones que arribaven a Catalunya fugint de la guerra. D’entre elles, el volum més gran correspondria al segment de població menor de 15 anys, uns 400.000 cap al final de la guerra. Per dimensionar la problemàtica que s’afrontava cal tenir en compte que en 1936, Catalunya tenia una població que no arribava als 3 milions de persones i que el còmput total de refugiats superà el milió a finals de 1938⁵⁵¹. Davant aquesta situació, el CADCI, com

---

⁵⁴⁷Expedients del Comitè d’Ajut als Infants dels Associats de: Dolors Cantonat Cervera (4 anys); Carme Altadill Guàrdia (6 anys); Jordi i Ricard Cosiells Pañella (7 i 4 anys); Carolina Celaya Serra (1 mes); Maria Teresa Capella Colàs (19 mesos); Roser Bertran Clos (28 mesos); Eduard Bassa Mas (3 anys); Albert Barba Catarineu (5 anys); Rosa Abalate Cabré (3 anys); Enric Coll (nebot de Joan Juhé, 5 anys); Carles Gustavo Luna (17 mesos); Nuri Pujol (2 anys); Roser Sebastià Massons (18 mesos); Teresa Ballecà; Andreu Baliús Gate (4 anys); Teresa Corral; Mari i Víctor Campaña Vilavella (9 i 5 anys); Joan Niubó Avellaneda (1 any); Ramon i Sebastià Carreras Argimon. Barcelona: 1937-1939. Fons Restituït CADCI,..., PS-BAR, 819, 26.

⁵⁴⁸Invitacions als infants presents als expedients del Comitè d’Infants, op. cit., PS-BAR, 819, 26. TREBALL... 30 de desembre de 1938, op. cit., p. 5

⁵⁴⁹Sobre la “Festa d’Infants”, “Diada de l’Infant” o “Cap d’Any de l’Infant”: DIARI DE BARCELONA... 31 de desembre de 1936, any 145, núm. 308., p. 2; TREBALL... 1 de gener de 1937, any II, núm. 141, p. 2; 5 de gener de 1937, any II, núm. 144, p. 1; 9 de gener de 1938, any III, núm. 461, p. 15; 11 de gener de 1938, any III, núm. 462, p. 11; 30 de desembre de 1938, any III, núm. 753, p. 5.

⁵⁵⁰DIARI DE BARCELONA... 31 de desembre de 1936, op. cit., p. 2.

⁵⁵¹SERRALLONGA URQUIDI, Joan. *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra 1936-1939*. Barcelona: Editorial Base, 2004. P. 25, 178 i 213-238.

altres entitats polítiques i sindicals, havien endegat pel seu compte les actuacions de protecció i ajut a la població refugiada⁵⁵².

Si Ajut als Infants s'encarregava d'assistir als menors de 18 anys refugiats, Ajut als Refugiats s'activà per prestar auxili als adults, açò incloïa des de facilitar la gestió d'aval i llocs de feina que, com hem vist, es realitzava a través de l'Oficina d'Organització i Treball, fins a la recerca d'habitatges i l'acollida. El 6 de desembre de 1936, el CADCI publicava la primera petició dirigida als socis que volguessin acollir refugiats a les seues cases i els sol·licitava que ho comunicaren urgentment a l'Oficina Pro Refugiats instal·lada al segon pis de l'estatge mercantil⁵⁵³. Responent a la crida, el soci Josep Riera es presentà davant del cap d'Oficines d'Organització i Treball, Joan Goula, sol·licitant que els refugiats s'instal·laren a l'habitatge que havia quedat desocupat al segon grup de les Cases Barates del CADCI que gestionava la Cooperativa d'Estatge. Lamentava que la junta de la Cooperativa s'obstinés en negar-se a acollir als refugiats cedint la casa desllogada des de feia més d'un any, "el propietari-cooperador de la qual, Llobet, ha mort fa una setmana"⁵⁵⁴. La resistència per part de la junta fou tal que la casa quedà desocupada durant tota la guerra, com es recull a l'acta de la requisita franquista efectuada el 17 d'octubre de 1939⁵⁵⁵. La Cooperativa estava presidida des de la seua

---

Segons Francesc Roca, a finals de 1938 hi havia més d'un milió de refugiats a Catalunya, 837.544 estarien registrats i 175.000 no. Els menors de 15 anys serien 447.340, 281.900 dones i 108.340 hòmens en edat superior o inferior a l'edat militar. ROCA, Francesc. *Política, economía y espacio. La política territorial en Cataluña (1936-1939)*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983. Vegeu també l'anàlisi sobre el volum de població refugiada i desplaçada de CLAVIJO LEDESMA, Julio. *La política sobre la población refugiada durante la Guerra Civil, 1936-1939*. Tesis doctoral. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2002. P. 1-10, 38-40, 82-90.

⁵⁵² A més de la CNT i d'UGT, estava en funcionament Ajut Infantil de Rereguarda i el SRI vinculats al PSUC i les JSUC; Ajut Català d'ERC; Socors Roig del POUM. Consulteu: CLAVIJO LEDESMA, op. cit., 2002, p. 222.

⁵⁵³ TREBALL... [1936, any I]: 6 de desembre, op. cit., p. 3; 8 de desembre, op. cit., p.3.

⁵⁵⁴ Acta de la denuncia de Josep Riera, soci número 608, davant del Cap d'Oficines Joan Goula. Barcelona: 9 de gener de 1936. Fons Restituït CADCI,..., PS-BAR, 364, 2.

⁵⁵⁵ Còpia de l'acta de constitució de la Cooperativa d'Estatge del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, signada l'1 de desembre de 1921 a l'estatge del CADCI. Junta directiva: Rafael Pons Farreras, president; Antoni Vallejo Capdevila, vicepresident; Joan Munné Ràfols, caixer; Lluís Vendrell Omella, interventor; Francesc Casademont Vila, secretari; Joan Revoltós Pujadas, vocal caixer; Enric Rafel Surell, vocal interventor; Manuel Noriega Rincón, vocal secretari; Jaume Ferrer Cuscó, vocal. Hi consten 68 socis inscrits dels quals 46 tenen cases en propietat i 22 en lloguer. Barcelona: 7 de desembre de 1921. Arxiu de la Delegació del Govern a Catalunya. Fons Associacions, exp. 10.911. Vegeu també: INSTITUTO NACIONAL DE LA VIVIENDA. *Acta de incautación de la Cooperativa de Casas baratas del Centro Autonomista de Dependientes del Comercio y de la Industria de Barcelona*. Fons CADCI. Barcelona: 17 d'octubre de 1939. Sobre la requisita consulteu el capítol 3 de la Segona Part. Sobre l'adquisició dels terrenys, construcció i junta de la cooperativa vegeu: ACCIÓ... setembre de 1921, any XIV, núm. 148, p. 2; ACCIÓ... juliol de 1922, any XV, núm. 158, p. 7;

fundació en 1921, per Rafael Pons Farreras, antic secretari general del CADCI en 1913⁵⁵⁶. És a dir, estava controlada per socis que distaven ideològicament dels plantejaments de la direcció del Centre, com succeïa amb Socors Mutus. L'autonomia en el funcionament de les seccions impedia que es realitzés la demanda que havia plantejat Riera. La casa deshabitada no s'afegí a les llistes de pisos i finques controlats pels sindicats adherits a UGT, tal i com sol·licitava la Central sindical amb la nota publicada el dia 30 de gener. La regional d'UGT demanaven els llistats de subscripcions i donatius per als refugiats que havien endegat les organitzacions així com una relació dels refugiats que tenien acollits que inclogués les seues dades personals per poder estendre'ls el Carnet de Refugiats. Una informació que s'havia de fer arribar al representant d'UGT al Comitè Central de Refugiats de la Generalitat de Catalunya⁵⁵⁷.

El 17 d'octubre de 1936, la Conselleria de Sanitat i Assistència Social constituïa els Comitès d'Ajut als Refugiats —CAR— amb l'objectiu de coordinar l'assistència als refugiats que estaven realitzant les diferents entitats, organismes municipis i Generalitat⁵⁵⁸. Quedaven constituïts a les poblacions de més de 10.000 habitants d'arreu del territori seguint la distribució en vegueries. Al seu comitè executiu, a més dels delegats de les conselleries de Sanitat i Assistència Social, i de Proveïments i Avituallaments, hi eren, d'una banda, els representants de: CNT; UGT; Unió de Rabassaires; Ajut Infantil de Rereguarda de FETE-UGT; Comitè Revolucionari dels Ferrocarrils MZA; FOSIG; i Associació de Banca, Borsa i Estalvi d'UGT. D'altra, els representants d'organitzacions que ja disposaven d'experiència prèvia en ajuda humanitària anterior a juliol de 1936: SRI, Pro-Infància Obrera i Assistència Infantil de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya⁵⁵⁹. El Comitè Central del

---

RUCABADO i FRANQUESA, Narcís. *La caseta i l'hortet*. Dintre de Revista CRÒNICA DE SARRIÀ. Barcelona: edicions El Mirador, núm. 25, abril de 2009. P. 167- 170.

⁵⁵⁶ Consell directiu de 1913-1914 publicat a ACCIÓ... agost de 1913, any VI, núm. 60. P. 1. Sent secretari general signà la compra de l'edifici de la Rambla, consulte l'apartat 1.2 de la Segona Part i l'escriptura de compra-venda de la finca 313 de la secció 2a..., Rambla de Santa Mònica, número 25,..., Fons CADCI. Entre els pocs documents que hi ha al Fons de la Cooperativa, hi consta una carta en paper imprès de la Secció Permanent de Socors Mutus, que envià a Pere Aznar per a que faci de mediador “interposant la vostra força social per tal que ens deixin tranquils”, entre la Cooperativa i la Comissió Mixta d'Administració i Control de la Propietat Urbana, que “torna a insistir en cobrar el lloguer de la casa que la Cooperativa té al carrer Feliu i Codina núm. 32 d'Horta”. Segons Pons, “per tractar-se d'una casa barata no hi ha lloguer sinó amortitzacions” mensuals. Barcelona: 1936-1939. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 3.

⁵⁵⁷ TREBALL... 30 de gener de 1937, any II, núm. . P. 2.

⁵⁵⁸ DOGC... 18 d'octubre de 1936, núm. 292, p. 244.

⁵⁵⁹Sobre els Comitès d'Ajut als Refugiats, Ajut Infantil SRI i Pro-Infància Obrera, consulte: SERRALLONGA URQUIDI, op. cit., 2004, p. 99-112, 141-162; FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *La asistencia a la infancia en la guerra civil. Las Colonias escolares*. En HISTORIA DE LA EDUCACIÓN: REVISTA INTERUNIVERSITARIA. Salamanca:

CAR s'encarregà també de la supervisió de les accions del Comitè Antifeixista d'Ajut que s'havia creat durant els primers moments de l'aixecament militar, per resoldre el recapte, administració i distribució de cabals i subministres als refugiats i als nuclis antifeixistes afectades per la guerra. En ell s'agrupaven UGT, CNT, ERC, ACR, UdR, POUM, SRI, Ateneu Enciclopèdic Popular, Federació de Cooperatives de Catalunya i altres entitats minoritàries com La Falç. Malgrat els esforços del CAR, l'augment exponencial de refugiats evidencià la seua incapacitat per reaccionar de manera adient front a la greu problemàtica i reclamava una reestructuració urgent del servei. Finalment, el CAR era rellevat el 14 d'agost de 1937 amb la creació del Comissariat d'Assistència als Refugiats⁵⁶⁰.

L'articulat dels organismes de coordinació mostra la intenció de les organitzacions polítiques i socials d'establir unes línies estratègiques comunes per poder atendre de manera unitària i el més eficient possible a la població refugiada. En cap moment, però, els organismes promoguts des d'instàncies governamentals foren els únics amb capacitat d'intervenció efectiva ni tampoc arribaren a anul·lar les iniciatives que ja existien abans de la seua creació, com passà amb els serveis d'Ajut del CADCI. El que s'aconseguí fou optimitzar el funcionament de la xarxa solidària que venia sostenint gracies a l'organització i a la pràctica de resistència adquirida per la població civil catalana sobretot a partir de la repressió d'Octubre de 1934. És a dir, aprofitava el coneixement previ adquirit per organitzacions i ciutadania a l'hora de posar en pràctica iniciatives solidàries per conformar una estructura organitzativa que pogués oferir allotjament, manutenció, escolarització, treball i exili als milers de desplaçats arribats a Catalunya fins al final de la guerra, moment en s'hagué de fer front a l'èxode massiu. Dintre d'aquest entramat i durant tot el conflicte, destacà la funció humanitària que desplegaren organismes internacionals com la Creu Roja, SIA, el Comitè d'Ajut Suís o els Quàquers⁵⁶¹.

El Segell Pro Infància fou un exemple paradigmàtic d'aquesta imbricació entre entitats, població i organismes oficials, per coordinar-se en accions d'auxili social. Estretament vinculat al Govern, s'havia posat marxa en 1933 amb la voluntat de previndre l'alta mortalitat infantil. Aconseguí canalitzar l'interès general per assistir als

---

Ediciones Universidad de Salamanca, núm. 6, 1987. P. 91-96; SERRA SALA, Rosa. *Ajuda humanitària dels quàquers als infants de Catalunya durant la Guerra Civil, 1936/ 1939*. Tesi doctoral. Departament de Pedagogia, Universitat de Girona, 2006. P. 90-94.

⁵⁶⁰ DOGC... 24 d'agost de 1937, núm. 236, p. 745-748. SERRALLONGA URQUIDI, op. cit., 2004, p. 58.

⁵⁶¹ L'ajut dels quàquers ha estat estudiat per Rosa Serra Sala a la seua tesi doctoral, op. cit., 2006. Sobre l'ajut internacional, Creu Roja i SIA, consulteu també: SERRALLONGA URQUIDI, op. cit., 2004, 141-163. FERNÁNDEZ SORIA, op. cit., 1987, p. 95.

nens en risc de contraure malalties infeccioses com la tuberculosi⁵⁶²; i la recaptació realitzada fou destinada íntegrament a la construcció i habilitació de “guarderies, preventoris, sanitaris, colònies escolars permanents, dispensaris antituberculós, etc.”. Així ho recollia l’anunci que el CADCI publicà al seu portaveu, *Acció*, per promoure la participació dels socis en la campanya, recordant-los que “l’esdevenidor de Catalunya recolza en la salut, l’alegria i el benestar dels nostres infants”⁵⁶³. Durant la guerra les escoles bressol i els preventoris-escola del Segell Pro-Infància continuaren funcionant, entre elles les del barri de Sant Andreu de Barcelona, la de Terrassa, amb 150 fills d’obriers o la Xifré d’Arenys de Mar que arribaria a acollir 250 infants en 1937⁵⁶⁴.

Com hem analitzat, el Comitè d’Ajut al Combatent del CADCI, posà en funcionament iniciatives pròpies en matèria d’auxili social que aprofitaven els recursos i l’experiència adquirida en la promoció de campanyes al llarg dels anys. D’aquesta manera aconseguí mantenir la Colònia Ferrer Àlvarez, iniciativa que essencialment es nodrí amb aportacions materials de l’entitat. Un informe d’Assistència Infantil publicat el 1938 ens serveix per valorar l’esforç que suposava la Ferrer Àlvarez per al CADCI, on s’arribaren a allotjar un mínim de 50 infants. Segons Assistència Infantil, el pressupost inicial per posar en funcionament una colònia de 20 nens ascendia a 10.268’50 pessetes, el seu manteniment costava 3.000 pessetes mensuals⁵⁶⁵. Ajut als Infants aconseguí els fons a partir de recaptés entre els socis i subvencions del Centre. El 22 de març de 1937, el Comitè sol·licitava al CADCI 3.500 pessetes per a la manutenció i adequació de la instal·lació “on ja hi tenim els infants refugiats”⁵⁶⁶. Dos mesos després publicava una crida als diaris demanant l’ajut dels socis, es necessitava per ampliar la capacitat d’acollida de la Colònia i poder “atendre els fills dels pobles germans que davant l’angoixa d’haver deixat llurs llars, han estat aixoplugats a la colònia”⁵⁶⁷.

Les diferents seccions del Centre col·laboraren constantment en el recapte per a la Colònia. Durant la Fira del Llibre de juny de 1937, en la que la Secció d’Educació i

---

⁵⁶²Seguien l’anomenat sistema Grancher, creador, en 1903, de *L’Oeuvre de Préservation de L’Enfance* per a infants majors de 5 anys en risc de contagi de tuberculosi. L’obra de Grancher fou completada posteriorment amb la fundació de *L’Oeuvre des tout petits* per a tots els menors des del seu naixement. FERNÁNDEZ SORIA, op. Cit., 1987, p. 94.

⁵⁶³ACCIÓ... Novembre de 1933, Segona Època, any III, núm. 28. P. 3.

⁵⁶⁴FERNÁNDEZ SORIA, op. cit., 1987, p. 94-95.

⁵⁶⁵INSTITUT D’ACCIÓ SOCIAL UNIVERSITÀRIA I ESCOLAR DE CATALUNYA. *L’obra realitzada y l’obra per realitzar*. Barcelona: Generalitat de Catalunya- Ajuntament de Barcelona, 1937. Citat per SERRALLONGA URQUIDI, op. cit., 118.

⁵⁶⁶Carta del secretari administratiu del Comitè d’Ajut als Infants dels Associats a Pere Aznar. Barcelona: 22 de març de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 3.

⁵⁶⁷TREBALL... 9 de setembre de 1937, any II, núm. 356. P. 3.

Instrucció era membre de l'organització, es recolliren lots de llibres per als infants⁵⁶⁸. Aprofitant la celebració del 6 d'Octubre i els actes de commemoració organitzats pel CADCI i la Secció de Propaganda, la direcció demanà als socis que acudiren a la secretaria del Comitè per aportar roba d'abric, mantes i tot allò que servís per a que poguessin passar l'hivern a la Colònia els “fills dels pobles d'Ibèria [...]; fills dels nostres companys combatents i en atur forçós”. Al mateix temps es dirigien a les sòcies per demanar-los que acudiren a treballar “en la nostra obra”⁵⁶⁹. Com hem vist, a finals de gener del 1938, el Grup AUS del CADCI i la Secció d'Estudiants de Llengua Russa promovien un festival de cinema soviètic a l'estatge mercantil, els beneficis recaptats foren destinats íntegrament al Comitè d'Ajut als Infants⁵⁷⁰.

Entre les aportacions externes al CADCI que rebé Ajut per sustentar la Colònia destaquen les realitzades per empreses vinculades a l'entitat mercantil⁵⁷¹. El març de 1937, el Comitè demanava als consells d'empresa i comitès de control que contribuïren en les seues iniciatives adquirint les targetes de 0'25 pessetes que anomenà “Donatiu Mensual Voluntari”⁵⁷². A més de les subscripcions periòdiques, feren donatius extraordinaris empreses com Odeon, La Industrial Bolsera, Comercial Ibero Danesa, Salvat, editorial Mauci, Uralita, Ràdio Saturno o els Magatzems La Saldadora⁵⁷³. En aquests magatzems hi treballaven dirigents de les seccions del CADCI⁵⁷⁴, el més rellevant d'entre ells pels càrrecs que ocupava era Àngel Gutiérrez, president d'Organització i

---

⁵⁶⁸ TREBALL... [1937, any I]: 1 de juny, núm. 270, p. 2; 3 de juny, núm. 272, p. 2; 5 de juny, núm. 274, p. 3.

⁵⁶⁹ TREBALL... 6 d'octubre de 1937, any II, núm. 379. P. 8.

⁵⁷⁰ TREBALL... 27 de gener de 1938, any III, núm. 476. P. 2. Al respecte dels cursos de rus consulteu l'apartat d'aquest capítol sobre la Secció d'Educació i Instrucció.

⁵⁷¹ Un donatiu significatiu, desconeguem si fou puntual, és el que es realitzà des del Fons de Solidaritat Internacional a mitjans de setembre de 1938 que consistí en: 5 fardells de carn en conserva, 40 kg. de pasta per sopa, 5 caixes de llet condensada, 120 Kg. de biscuits, 3 kg. de cacau, 50 kg. de mongetes, 50 kg. d'arròs, 10 kg. de sabó, 1 caixa de conserves, 73 parells de sandàlies, 70 llibretes, 72 llapis, 72 pissarres i 100 pissarrins. TREBALL... 18 de setembre de 1938, any III, núm. 674. P. 7. LA VANGUARDIA... 20 de setembre de 1938, any LVII, núm. 23.248. P. 2.

⁵⁷² TREBALL... 6 de març de 1937, any II, núm. 196. P. 2.

⁵⁷³ Són algunes de les empreses incloses al primer llistat de contribucions publicat pel CADCI. DIARI DE BARCELONA... 23 d'agost de 1936, any 145, núm. 198. P.10.

⁵⁷⁴ Àngel Gutiérrez López, president d'Organització i Treball; Àngel Casas Homs, president de Propaganda Autonomista; Lluís Blanco Peirona, president d'Esports i Excursions; Joaquim Albesa Egerique, vocal al Consell Directiu; Eduard Aparici Bach, vocal a la Caixa d'Atur pel Gremi del Detall; Josep Amat Garcia, vocal al Gremi del Detall. Consulteu l'Annex sobre les directives del CADCI.

El Consell d'Empresa inaugurava el local del Grup Komsomol del SRI el 9 de març de 1937 al número 9 del carrer Fontbernat; acompanyats per Lluís Luque, el dirigent del Centre, del PSU i del Comitè d'SRI. TREBALL... 14 de març de 1937, any II, núm.198. P. 6.

Treball que dirigia el consell d'empresa a finals de 1936⁵⁷⁵. Al seu qüestionari de mobilització, el soci Joan Torres Serres feia constar que a la Saldadora hi treballaven al voltant de 120 persones, tots “menys 1 o 2” afiliats al CADCI, i que al consell, a més de Gutiérrez, estaven Lluís Blanco, president d'Esports i Excursions, i Joan Puigdomenech⁵⁷⁶. El 24 de març de 1938 es publicava un comunicat de l'empresa col·lectivitzada signat pels 150 treballadors, en adhesió a la política del Govern republicà “per continuar la lluita contra el feixisme fins al seu extermini”⁵⁷⁷. L'estiu d'aquell any, amb motiu de la commemoració del 19 de juliol, el consell d'empresa decidia complementar l'ajut mensual que ja abonava als comitès d'Ajut, aportant 1.000 ptes. per a Ajut al Combatent, 1.500 ptes. per a Ajut Infantil, 2 peces de tela per la Colònia⁵⁷⁸. L'aportació per a la Colònia es feia també proveint-la de recursos diversos, en aquest cas tela, en d'altres, com hem vist, roba d'abric, llibres o lleixiu⁵⁷⁹.

Hem de retrocedir fins a principis de setembre de 1937 per saber com era la Colònia. Quan feia sis mesos de l'arribada dels primers infants refugiats, Dolors Arnau Bosch⁵⁸⁰, afiliada al CADCI i responsable de les treballadores de la Colònia, mostrava les instal·lacions a Teresa Vilacetriu, periodista de *Treball*. Al seu article, Vilacetriu descrivia

---

⁵⁷⁵ Sol·licitud de permís de circulació per a Maria Verdaguer (sòcia núm. 31.286) signada per A. Gutiérrez, director del Consell d'Empresa de Magatzems La Saldadora E.C. Barcelona: 12 de desembre de 1936. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-MAD, 1947, 1, 5.

⁵⁷⁶ Qüestionari de mobilització de Joan Torres Serres (soci núm. 56.731). Lleva de 1934, mobilitzat a Sanitat de Muntanya, Barbastro. Barcelona: 1 de maig de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1222, 4.

⁵⁷⁷ TREBALL... 24 de març de 1938, any III, núm. 524. P. 11.

⁵⁷⁸ El Consell d'Empresa especificava que, a més dels Comitès d'Ajut del CADCI, rebien les seues aportacions mensuals Assistència Infantil, Comitè d'Ajut al Combatent de la Unió General de Dependents del Comerç i de la Indústria, Lluita Antituberculosa de Radio Associació de Catalunya, Grup Komsomol del SRI, Clínica Militar núm. 6. TREBALL... 16 de juliol de 1938, op. cit., p. 3. L'agraïment dels Comitès d'Ajut del CADCI a La Saldadora es publicava a: TREBALL... [1938, any III]: 16 de juliol, núm. 622, p. 2; 17 de juliol, núm. 623, p. 3. El comunicat del Comitè d'Ajut també era recollit per *La Vanguardia* que, a més, es feia ressò del donatiu de 25.000 ptes. fet per l'empresa “al equipo de la 34 Brigada Mixta de la 31 División, de la cual es comisario político Luís Álvarez”, soci del CADCI i militant del PSUC. LA VANGUARDIA... 17 de juliol de 1938, any LVII, núm. 23.197. P. 4. A les notes publicades per Ajut als Infants s'agraeix la donació de joguines i un lot de llibres per part d'un grup de combatents que havien visitat la Colònia.

⁵⁷⁹ Vegeu la carta signada per Palmira Vilaró, secretària de Relacions del Comitè d'Ajut als Infants del CADCI, dirigida a la Conselleria d'Assistència Social sol·licitant l'autorització per a comprar lleixiu a l'empresa Casamitjana Mensa que es necessitava a la Colònia Ferrer Álvarez. Barcelona: 2 de setembre de 1937. ANC. Fons1-1/Generalitat de Catalunya (Segona República). ANC1-1-T-9246.

⁵⁸⁰ Segons la fitxa d'afiliació al Grup Ferrer Álvarez- SRI del CADCI, Dolors Arnau tenia el carnet del CADCI núm. 56.468. Estava afiliada al Grup des de l'1 de juny de 1937 amb carnet núm. 28.510. Consulteu: Socors Roig Internacional (Secció catalana), Comitè Central. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-609.

curosament com era el lloc on vivien els nens, “fills en la majoria dels nostres combatents”, alguns procedents de Barcelona i d’altres “de diferents pobles evacuats”. L’encarregada de la Colònia l’acompanyava per l’antiga torre que segons la periodista, era una de les moltes abandonades en esclatar el moviment de juliol per “aquella gent que hi solia passar l’estiu, la majoria cent per cent feixistes”. Una vegada ocupat pel CADCI, l’edifici s’havia adaptat per a acollir als “seixanta i tants infants refugiats”. A dintre disposava d’un “luxós menjador... Les habitacions de dormir amb llurs corresponents rentamans i cambres de bany [...] Les classes i sales de treball. Els jardins s’havien convertit en zona d’esplai i gimnàstica, amb “tota mena de gronxadors i d’altres objectes”⁵⁸¹.

L’adaptació de l’edifici s’havia fet seguint els paràmetres de colònia escolar de vacances que funcionaven a Catalunya des de finals del XIX. El model provenia de les experiències realitzades a Europa i Rússia on s’havien construït les primeres colònies com a espais de protecció de la infància front a les epidèmies, uns llocs capaços d’aconseguir disminuir l’alta mortalitat infantil⁵⁸². Ara bé, els conceptes tradicionals del que havia de ser una colònia quedaven capgirats per la guerra, el conflicte forçava a revisar-los. La colònia ja no era el lloc ubicat curosament a la muntanya o prop de la mar, amb infraestructures i personal curosament seleccionats per aplicar un pla de vida higiènic que tenia per objectiu recuperar la salut empobrida de l’infant a conseqüència del seu nucli familiar o social⁵⁸³. Tampoc responia a una nova modalitat d’escola primària que, lluny de l’escola verbalista i estàtica, esdevenia un centre d’acció per motivar l’interès dels escolars amb experiències a l’aire lliure⁵⁸⁴. Les colònies de la guerra mantingueren algunes d’aquestes finalitats educatives, preventives i sanitàries, però havien deixat de ser un allotjament temporal per esdevenir l’allotjament dels infants durant un període indefinit. La colònia assumia el paper de ser el refugi protector dels infants davant la guerra, substituint l’absència de la família i de l’escola.

A la Ferrer Àlvarez es superà la previsió respecte al volum d’infants acollits de manera permanent. El llistat elaborat per les seues responsables recull les dades dels 58

---

⁵⁸¹TREBALL... 30 de maig de 1937, any II, núm. 269. P. 6.

⁵⁸²FERNÁNDEZ SORIA, op. cit., 1987, p. 91-97. CASADEMONT REIG, Adrià. *Les colònies infantils a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Treball inèdit de Grau en Història, Facultat de Lletres, Universitat de Girona, 2014. P. 31-33.

⁵⁸³COMAS, Juan i CORREAS, Dionisio. *Cantinas y Colonias escolares*. A *Publicaciones de la Revista de Pedagogía*. Madrid: 1936. P. 53-57. S’implementaria, el sistema Grancher ja citat; FERNÁNDEZ SORIA, op. cit., 1987, p. 92-93.

⁵⁸⁴VERGES, Pere i MARTORELL, Artur. *Colònies escolars de l’Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Edicions del Mall, 1979. P. 7.

nens i nenes que s'aixoplugaven a la Colònia a l'octubre de 1937⁵⁸⁵. Vint-i-un d'ells eren fills de socis mobilitzats o en atur forçós, els trenta-set restants eren refugiats d'entre 3 i 14 anys d'edat que havien ingressat en molt poc temps. La seua procedència coincideix amb l'origen de la majoria dels nens evacuats que havien arribat a Catalunya⁵⁸⁶ i amb les campanyes de recaptació en les que estaven participant Ajut al Combatent i la delegació Ferrer Àlvarez-SRI del CADCI⁵⁸⁷. Tots els infants havien arribat des de Madrid a excepció de dos d'ells que eren refugiats d'Almeria. L'ingrés dels d'aquests dos nens es feia el 16 de març de 1937, juntament amb el dels primers dotze infants madrilenys. L'11 d'abril, ingressava un nou grup de vint-i-un nens i nenes. El 20 de maig arriben tres nenes més i el darrer nen era acollit al juny. Tots els infants haurien estat allotjats fins, com a mínim, juliol de 1938, data de la darrera anotació al marge que fan les encarregades de la Colònia.

Juntament amb ells, la Colònia acollia a quatre refugiades procedents del front de Madrid, d'entre 18 i 21 anys, que foren contractades per la Colònia. Tres d'elles s'hi estigueren fins al maig de 1938. Els infants que habitaven a la Ferrer Àlvarez, com succeïa a la resta de colònies col·lectives, també hagueren de treballar en equip realitzant tasques quotidianes de manteniment, encarregant-se del jardí, el mobiliari o les joguines. Formava part del projecte educatiu que entenia la colònia com la casa dels infants on s'hi havia de despertar el sentit de la cooperació i la solidaritat, combinant sempre allò individual amb allò col·lectiu⁵⁸⁸. A més, els infants participaren en les campanyes del Comitè d'Ajut al Combatent del CADCI. Durant la campanya d'*Hivern* de finals de 1938, la Secció els posava d'exemple per incentivar la recaptació entre els socis destinada als companys mobilitzats que s'estava coordinant a través de la Comissió Popular d'Ajut

---

⁵⁸⁵ *Relació dels infants i personal refugiat a la Colònia Ferrer Àlvarez. Comitè d'Ajut als Infants CADCI*. Barcelona: octubre de 1937, novembre de 1938. Expedient del Cens de Refugiats. Arxiu Municipal de Llinars del Vallès.

⁵⁸⁶ Al febrer de 1937, dels 80.000 refugiats que tenia al seu càrrec el CAR, 10.000 eren menors acollits en règim familiar o en colònies infantils. Fernández Soria apunta que hi haurien hagut més de 200.000 infants refugiats a Catalunya després de la derrota de Terol (22-02-1938) i l'inici de l'ofensiva nacional a l'Aragó (09-03-1938). FERNÁNDEZ SORIA, 1987, op. cit., p. 91. Consulteu també [op. cit]: CASADEMONT REIG, 2014, p. 16; SERRA SALA, 2006, p.71; FERNÁNDEZ SORIA, 1987, p. 98-99

⁵⁸⁷ Vegeu l'apartat sobre el Grup Ferrer Àlvarez-SRI d'aquesta Primera Part. Exemples d'aquesta participació serien les 10.000 ptes., roba i aliments donades a SRI per a "la caravana a Madrid" a finals de desembre de 1936; les 22.000 ptes. amb motiu de la Diada de Madrid en la que participava des de febrer de 1937 o la col·laboració durant les jornades d'ajut a Almeria celebrades al juliol de 1937. TREBALL... 24 de desembre de 1936, any I, núm. 134, p. 3; 10 de març de 1937, any II, núm. 199, p. 1. DIARI DE BARCELONA... 4 de març de 1937, any 146, núm. 54. P. 8. LA RAMBLA... 24 de juliol de 1937, any VIII, núm. 792. P. 2.

⁵⁸⁸ FERNÁNDEZ SORIA, op. cit., p. 102.

a tots els Fronts⁵⁸⁹. El Comitè remarcava que, mentre les nenes de la Colònia feien passamuntanyes, els nens havien pres la iniciativa d'organitzar una subscripció entre els veïns de Llinars autoritzada per l'alcalde, que acabà recavant quasi 400 pessetes⁵⁹⁰.

Durant l'estiu arribaven temporalment a la Colònia els fills dels socis en atur forçós inscrits a la Borsa de Treball. Al juny de 1937, Ajut Infantil focalitzava la crida en els associats en atur amb “necessitats apremiants” que no podien atendre als seus fills d'entre 6 i 10 anys⁵⁹¹. Al juliol de l'any següent, el Comitè feia extensiva la crida a tots els socis, fossin mobilitzats o en atur, sense establir cap discriminació per edat⁵⁹². Però no fou solament durant aquestes temporades quan es superà la capacitat de la Colònia. A mitjans de gener de 1939, la Colònia feia el darrer esforç d'acollida. S'havia d'allotjar als fills dels mercantils “en dificultats [...] per la necessitat de evacuar” de les zones ocupades per l'exèrcit nacional. La crida la realitzava el Comitè Executiu del Centre i l'estenia a tots els treballadors del comerç, particularment als de “les delegacions foranies i CADCI de Tarragona”, ciutat que havia caigut el dia 15 en mans feixistes. Els demanava que contactaren amb el Comitè d'Ajut als Infants per saber les característiques del trasllat i allotjament dels menors. L'anunci es repetia el 22 de gener al darrer número de Treball⁵⁹³, publicat set dies abans de que els *Frecce Verdi*, una de les divisions italianes al servei de Franco, entressin a Llinars del Vallès⁵⁹⁴. Degut a l'abats d'aquesta investigació, no em pogut estudiar si els infants foren evacuats abans de l'entrada de les tropes. Al Fons tan sols es conserva un document, ja citat, on es constata que a mitjans de gener una col·laboradora d'Assistència Infantil, hauria acompanyat a un grup d'infants a París,

---

⁵⁸⁹ CNT, UGT, FAI, PSUC, SIA, SRI i Ajut Català d'ERC, integraven la Comissió Popular que tenia el seu estatge a la Rambla dels Estudis número 8, 2n, 1a. La Comissió promogué actes de recapte durant diades commemoratives, publicà un segell, targetes (exemptes de franqueig) i cartells i murals de propaganda, i promogué actes benèfics arreu de Catalunya. Organitzà les diades del Restaurant, Bar, Espectacle, Comerç, Haver en la rereguarda. Entre els festivals esportius i culturals destaquen les funcions del Liceu i del Teatre Popular. Sobre la campanya d'hivern i el tipus de col·laboració que aquesta estableix amb l'organisme a la Comisión Nacional pro Campaña de Invierno promoguda pel Front Popular Antifeixista d'Espanya i pel Comissariat de l'Exercit, vegeu les actes de l'assemblea celebrada el 21 d'octubre de 1938 i la carta a la Comisión a: *Expedient d'assumptes i correspondència sobre diverses comarques i a la Comissió Popular d'Ajut a tots els fronts*. CNT- Comissió Popular d'Ajut a tots els fronts. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-3126.

⁵⁹⁰ TREBALL... 9 de novembre de 1938, any III, núm. 714. P. 6.

⁵⁹¹ TREBALL... [1937, any II]: 17 de juny, núm. 284, p. 6; 23 de juny, núm. 289, p. 3.

⁵⁹² TREBALL... 2 de juliol de 1938, any III, núm. 610. P. 2.

⁵⁹³ TREBALL... [1939, any IV]: 19 de gener de 1939, any IV, núm. 770, p. 3.; 20 de gener, núm. 771, p. 2; 22 de gener, núm. 773, p. 2.

⁵⁹⁴ GRAU MATEU, Josep. *Un diumenge de gener. El final de la guerra a Llinars del Vallès*. Dintre de la revista *Lauro*. Granollers: Museu de Granollers, núm. 30, desembre de 2009. P. 33-34, 40-42.

sense detallar quants eren ni les seues dades personals, tampoc s'especifica si estaven allotjats a la Colònia⁵⁹⁵.

2.4.6. Grup Ferrer Àlvarez- SRI

Socors Roig Internacional —SRI—, es fundava el 29 de setembre de 1922 a la Unió Soviètica amb el suport de la Internacional Comunista i el Comitè Central del Partit Comunista Rus, tot i que no es completa funcionalment la seua estructura fins la tardor de 1924, després del IV Congrés del Komintern. Es posava en funcionament per socórrer a totes les víctimes de la lluita de classes, és a dir, per prestar ajut material i jurídic, a més de suport moral, als presos i emigrats polítics, atenent també a les famílies dels revolucionaris empresonats, perseguits o morts en la lluita. En la seua vessant política, l'organització no deixava de ser un instrument tàctic d'acció de la III Internacional: posar en pràctica l'educació en la solidaritat entre les masses treballadores havia de servir per organitzar la resistència contra la repressió capitalista i feixista, contra l'anomenat *terror blanc*. L'organisme s'ajustà a les directrius nacionals i internacionals marcades pel Komintern. Les seues dues finalitats, la humanitària i la política mai es dissociaren. Es difongué pel món en seccions dintre d'un model radial que imitava l'estructura centralista dels partits comunistes. El comitè central de cada secció nacional controlava als comitès regionals, locals i de cèl·lula. La unitat bàsica era el grup, que estava conformat pels treballadors del camp, fàbriques, oficines, tallers... Si bé havia començat a operar a l'Estat espanyol en 1923 com un organisme clandestí amb finalitats propagandístiques contra la dictadura *primorriverista*, no fou fins després d'Octubre de 1934 quan es convertí en la principal organització d'ajut als represaliats polítics i els seus familiars⁵⁹⁶.

La Secció Catalana del SRI era constituïda l'1 de gener de 1935 a Barcelona⁵⁹⁷. L'organització, independent de l'estructura estatal i internacional, durant la guerra emprengué campanyes d'ajut en paral·lel al buró europeu del SRI. Aquest trametia els primers donatius a la Generalitat l'estiu de 1936 i, entre d'altres, començava enviar l'ajut als serveis mèdics dels brigadistes internacionals⁵⁹⁸. Al desembre de 1936, la Secció

---

⁵⁹⁵ Sol·licitud a la Direcció General de Seguretat per al visat de Maria Luz Morales realitzada per Assistència Infantil. Barcelona: 12 de gener de 1939, op. cit., PS-BAR, 503, 1.

⁵⁹⁶ Per a més informació consulteu la investigació: BRANCIFORTE, Laura. *El Socorro Rojo Internacional en España (1923-1939). Relatos de la solidaridad antifascista*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2011.

⁵⁹⁷ SUPORT... 24 d'abril de 1937, any III, núm. 7. P. 5.

⁵⁹⁸ El *Bureau Latinos*, amb seu a París, s'havia creat el 1926 per controlar les seccions de Rumania, Itàlia, Espanya, Grècia, Portugal i Amèrica del Sud. BRANCIFORTE, Laura. *El*

Catalana tenia funcionant 187 comitès locals arreu del territori que s'incrementaren en avançar les hostilitats de la guerra i en conseqüència, la necessitat de les accions d'auxili⁵⁹⁹. Els orígens de la ràpida implantació del SRI a Catalunya que venien motivats per la intensificació de l'ajut durant el bienni negre, els trobem en la base ideològica de l'organisme. La primavera de 1936, després de la victòria electoral del Front Popular, es definia amb els següents paràmetres: “organització sense partit, de front únic per la base i que juga el paper de factor actiu per la unitat en la solidaritat, mitjançant l'apropament i convivència mútua dins del SRI de les diverses organitzacions i homes de diferents tendències, que estan en el terreny de la lluita per l'emancipació de les masses explotades i laborioses, dels que lluiten contra el jou de l'opressió nacional i de tots els que lluiten en el camp de l'antifeixisme en general des dels partits més extrems fins a les classes populars i moderades aimants de les llibertats democràtiques i liberals i de les llibertats de Catalunya”⁶⁰⁰. És a dir, en ple procés d'unificació dels partits obreristes i comunistes, el SRI seguia els eixos que caracteritzaven l'antifeixisme popular des de la revolució octubrista fent èmfasi en la transversalitat de la solidaritat com a garant de la unitat. Una línia ideològica que Lluís Luque, soci del CADCI afiliat a la MOMC i dirigent del PCP, ja apuntava al primer número de *Support*, el portaveu de la Secció Catalana del SRI. Per al representat de l'organisme, era imprescindible unificar l'esforç solidari de la societat catalana vers els represaliats d'Octubre del '34 donat que la multitud de comitès d'ajut impulsats per partits i sindicats no feien només que “desorientar als contribuents”⁶⁰¹. S'havien posat en funcionament el Comitè de la CNT; el de l'Aliança Obrera, que havia desaparegut al rebutjar incorporar-se al Comitè Pro Presos 6 d'Octubre que atenia solament als damnificats “dels 8 partits o organitzacions que la integren”; el Comitè Pro Presos de l'Esquerra on hi eren el PCP, USC, UGSOC, ERC; i el Comitè Popular d'Ajut del SRI⁶⁰². Calia anar doncs anar cap a una política d'unitat de la solidaritat com s'estava fent al terreny polític i sindical i el Socors Roig era l'única entitat que podia servir de plataforma aglutinadora perquè era una organització “sense partit” dirigida per antifeixistes que únicament estava “al servei de les classes oprimides” i tenia per objectiu

---

génesis de la solidaridad internacional comunista en España. En la revista SOCIEDAD Y DISCURSO. Aalborg: Aalborg Universitet, núm. 25, 2014. P. 62. Les relacions del SRI amb els serveis sanitaris de les Brigades Internacionals s'inicien a l'octubre de 1936, en arribar els primers voluntaris reclutats a París al castell de Figueres. Resulten de la col·laboració del SRI amb el Comitè de Coordinació per a l'Ajut a l'Espanya Republicana amb seu a París. Es consoliden a partir de gener de 1937 en ser creada la Central Sanitària Internacional del Comitè. SERRALLONGA URQUIDI, op. cit., 2004, p. 143.

⁵⁹⁹ SERRALLONGA URQUIDI, op. cit., 2004, p. 143- 145.

⁶⁰⁰ SUPORT... 20 de març de 1936, any II, núm. 6. P. 4

⁶⁰¹ SUPORT... 9 de desembre de 1935, any I, núm. 1. P. 3-4.

⁶⁰² SUPORT... 9 de desembre..., op. cit., p. 3.

ajudar a totes “les víctimes de la reacció i l'imperialisme”⁶⁰³. Luque tornava a reflotar la idea amb motiu de la campanya de Nadal i Cap d'Any dels presos. El Comitè Popular d'Ajut i el Comitè Pro Presos 6 d'Octubre havien d'organitzar conjuntament la recollida de roba i cabdals per enviar a totes les presons i penals de Catalunya. Aportava un altre argument: la solidaritat del poble català “no necessita estímuls [...] però una obra en aquest sentit el predisposaria a fer un esforç més” pels seus⁶⁰⁴. Tot i que amb la guerra havia canviat dràsticament el context sociopolític, la idea de convertir al SRI en una coordinadora de l'acció solidària de partits i entitats antifeixistes seria encara un dels objectius principals del Congrés de la Solidaritat organitzat pel SRI de Catalunya l'agost de 1937.

Al igual que Lluís Luque, Pere Aznar i Salvador Roca i Roca, fundadors de la MOMC i del PCP, col·laboraren habitualment a *Support* des del seu primer número⁶⁰⁵. Si des de les pàgines de *Lluita*, el portaveu de la FET, el CADCI en clandestinitat mantenia el contacte amb als socis, amb *Support*, el PCP i per tant els dirigents de la MOMC, definien el posicionament ideològic consegüent amb l'estratègia de solidaritat *antirrepressiva* dels membres del SRI. No oblidem que el CADCI i el PCP havien esdevingut protagonistes principals de l'epopeia d'Octubre, un fet que obligava al PCP, d'una banda, a informar sobre les accions d'ajut als centenars de represaliats afins. D'altra, els situava en un lloc preeminent davant la resta de partits catalans obreristes que coincidien sota l'eix vertebrador de l'antifeixisme popular. Al primer *Support*, Aznar demanava que, “a catorze mesos dels fets d'octubre”⁶⁰⁶, els presos catalans dispersats arreu de l'Estat foren traslladats a centres penitenciaris de Catalunya amb unes condicions de salubritat dignes. La majoria dels condemnats pertanyien “a classes modestes” i els seus familiars i amics no podien assumir les despeses dels viatges per visitar-los per alleujar “els sofriments morals del presidi”⁶⁰⁷. Les condicions dels presidis “cementiris que anul·len les vides d'homes darrera les reixes”⁶⁰⁸, les esbossava Salvador Roca i Roca en la nota que envià al periòdic des de la presó Model l'1 de gener del 1936. Els presoners vivien en condicions infrahumanes, exposats a malalties infeccions sent

---

⁶⁰³ *Ibidem*.

⁶⁰⁴ SUPORT... 21 de desembre de 1936, any I, núm. 2. P.3

⁶⁰⁵ També fou constant la col·laboració d'altres dos fundadors del PCP a les pàgines de *Support*: Emili Vilaseca, secretari de la FOSIG; i Artur Cussó, que representà també al PCP als actes pro amnistia i “contra la guerra i el feixisme” l'abril de 1937. SUPORT... 24 de gener de 1936, any II, núm. 4, p. 2,4; 24 d'abril de 1937, any III, núm. 7, p. 7;

⁶⁰⁶ SUPORT... 9 de desembre de 1935, any I, núm. 1. P. 1.

⁶⁰⁷ *Ibidem*.

⁶⁰⁸ SUPORT... 10 de gener de 1936, any II, núm. 3. P. 8.

víctimes d'un "emmetzinament lent i indefugible"⁶⁰⁹; per dormir solament tenien una manta bruta i un *petate*, un sac amb palla, que els donaven en entrar a la presó; a les cel·les, malgrat que eren individuals, hi podien haver fins a tres presos. Roca i Roca havia estat detingut el 29 de novembre de 1935. Se l'havia empresonat després de ser "arrencat d'entre els seus i d'entre nosaltres"⁶¹⁰ durant el míting en el que participava com a delegat del partit convocant, acte al que assistien 8.000 treballadors. S'havia d'enllestir el Comitè de Relacions Pro Partit Socialista de Catalunya amb el que PCP, USC i PCC, com hem analitzat, donarien els passos precedents vers una unificació dels partits comunistes i de classe que quallaria amb la fundació del PSUC poc després d'iniciar-se la guerra.

Luque apuntava quin era les claus en l'estratègia política del PCP que l'havien portat a col·laborar amb el SRI i a apostar per la creació d'un front únic. Ho feia en una intervenció brillant a l'acte "contra la guerra i el feixisme" organitzat per *Support al Gran Price* el 22 de desembre de 1936, en plena preparació de les eleccions constituents del febrer⁶¹¹. Davant dels milers d'assistents justificava la seva intervenció. Ell, "un dels més humils" militants del PCP parlava en representació del Partit perquè els màxims dirigents estaven empresonats o corrien perill de ser-ho si hi feien acte de presència per estar íntimament vinculats "amb el moviment d'emancipació de la classe obrera catalana"; Jaume Compte i Ferrer Àlvarez eren ja màrtirs de l'Octubre català⁶¹². Després del 6 d'Octubre el PCP solament es podia dirigir al poble català amb la màxima sinceritat i claredat. La data que passaria a la història del moviment obrer català, havia marcat una fita en el PCP "que s'ho va jugar tot" per poder oferir al poble una eina, "un partit obrer que compregués totes les aspiracions de la massa treballadora de Catalunya" i garantís la lluita per l'emancipació nacional⁶¹³. Calia acabar amb la divisió dels partits obrers creant instruments d'unitat per enfortir la lluita que s'anava a emprendre contra el feixisme i la reacció, per això des del PCP s'havia llençat la consigna de la unificació dels partits marxistes de Catalunya. Solament cabia la tàctica de construir un ampli front de combat que englobés les forces de caràcter democràtic i obreres, les que s'havien delimitat el 6 d'Octubre i que ara havien de conformar el Front Popular. Com a partit revolucionari, el PCP sempre estaria al primer rengle per defensar els interessos de les masses populars de Catalunya. D'entre elles, el proletariat, la classe més progressiva,

---

⁶⁰⁹ *Ibidem*.

⁶¹⁰ SUPORT... 9 de desembre de 1935, op. cit., p. 3, 6.

⁶¹¹ A més del delegat del PCP, hi intervingueren Pere Ardiaca i Manuel Galés representant a la Secció Catalana del SRI, i els delegats dels partits principals adherits a l'organització: Josep Antoni Trabal i Jaume Miravittles per ERC, Granier Barrera de l'USC i Hilari Arlandís del PCC. SUPORT... 10 de gener de 1936, op. cit., p. 1-7.

⁶¹² SUPORT... 10 de gener de 1936, op. cit., p. 3.

⁶¹³ *Ibidem*.

tenia el deure ineludible de ser la força d'avantguarda en la lluita contra el flagell reaccionari i l'opressió nacional. En la immediatesa de la lluita, el PCP apostava pel Front Popular però aquest no s'havia de quedar solament en un moviment electoral encara que les eleccions foren un episodi fonamental, sinó que s'havia de refermar com una eina de lluita i per això calia dotar-lo d'un marc d'acció. Els eixos no podien ser altres que l'amnistia, el restabliment de l'Estatut i les llibertats democràtiques i l'aniquilament del feixisme⁶¹⁴. Si el Front era l'eina unificadora dels partits marxistes en el terreny nacional, el SRI ho era també a nivell internacional. El PCP no podia restar al marge, tampoc ho podria fer el CADCI quan tornés a la legalitat.

Mentre es batallava pel retorn a la legalitat del CADCI i de l'edifici social clausurat, Joan Segura i Francesc Albiol, president i secretari d'Organització i Treball, feien una criada als socis del Centre demanant el vot pel Front d'Esquerres en el mateix sentit en que ho havia fet Luque: amnistia, estatut i lleis socials. Afegien les demandes per la readmissió i indemnització dels acomiadats des del 6 d'Octubre i l'anul·lació de l'impost d'utilitats i de la llei dels Jurats Mixtos⁶¹⁵. La crida coincidia amb la campanya que els socis del Centre havien endegat per pressionar a les autoritats i agilitzar la restitució de l'edifici de Rambla de Santa Mònica⁶¹⁶. D'altra banda, des de mitjans de febrer, el CADCI havia reiniciat la col·laboració amb el *Comitè Català d'Alliberament pro-Thälmann i els Antifeixistes Empresonats* promoguda per la Secció Catalana del SRI, convocant a les reunions per reactivar-lo després de la desfeta d'octubre que primer es realitzaren a l'estatge provisional i després a la seu recuperada⁶¹⁷. La Seu mercantil no fou recuperada fins que el 18 de febrer de 1936, dos dies després que Aznar fos nomenat diputat a Corts, els socis ocuparen per la força l'estatge iniciant l'acció per l'apropiació popular del que s'havia convertit en el baluard de la lluita octubrista⁶¹⁸.

La creació del Grup Ferrer Àlvarez- SRI del CADCI es comunicava als socis el 28 de gener de 1937. Es constituïa per agrupar els afiliats "en aquesta benemèrita associació d'Ajut Internacional Antifeixista"⁶¹⁹. Les seues oficines quedaven emplaçades al segon pis de l'estatge social del Centre. En activar-lo el CADCI passava a tenir un instrument en

---

⁶¹⁴ SUPORT... 10 de gener de 1936, op. cit., p. 6.

⁶¹⁵ SUPORT... 12 de febrer de 1936, any II, núm. 5. P. 2.

⁶¹⁶ LLUITA... 1 de febrer de 1936, any XII, Segona Època, núm. 117. P. 8.

⁶¹⁷ ÚLTIMA HORA... 19 de febrer de 1936, any II, núm. 131. P.3. Consulteu també l'expedient: *Comitè pro-Thälmann. Dossier 4, d'Entitats*. Barcelona: 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-Bar, 364, 11. El Secretariat del Comitè s'instal·laria a la Seu una vegada recuperada. LA HUMANITAT... 7 d'abril de 1936, any V, núm. 1.285. P. 3.

⁶¹⁸ Ho analitzem a l'apartat 2.10 de la Segona Part.

⁶¹⁹ TREBALL... 28 de gener de 1937, any II, núm. 164. P. 4. LA VANGUARDIA... 29 de gener de 1937, any LVI, núm. 22.739. P. 3.

l'estructura de l'organització de la Secció Catalana del SRI, en concret a dintre del Comitè de Barcelona, a més de mantenir els lligams amb el Comitè Central. Es regularitzava així la col·laboració que es tenia amb l'organisme humanitari des de la seua fundació i alhora s'oferia una possibilitat per a col·laborar en l'ajut solidari als no associats. A nivell orgànic, el Grup quedaria supeditat al Comitè d'Ajut al Combatent després de la constitució d'aquest al febrer de 1937.

Entre les primeres donacions de cabdals del CADCI a la Secció Catalana del SRI estan les tres aportacions de 10.000 pessetes a les dues caravanes d'ajut a Madrid que eixien de Barcelona a finals de 1936. Dos d'ells contribuïen a l'adquisició de roba i queviures que els trenta-cinc camions de la primera caravana portaven als combatents del front madrileny el 25 novembre. El cap de la caravana fou Joaquim Cid, secretari d'Ajut del Comitè Central de l'organització humanitària⁶²⁰. La segona, arribava al front els primers dies de gener coincidint amb cap d'any, en aquesta ocasió la caravana de camions s'organitzà amb les JSUC i les Dones Antifeixistes⁶²¹. Les aportacions continuaren de manera regular amb motiu de la Setmana de Madrid i els recaptats organitzats pel Comitè d'Ajut Permanent a Madrid. Si a principis de març de 1937, Joaquim Cid apuntava que entre els donatius destacaven les 22.000 pessetes del Grup Ferrer Àlvarez-SRI del CADCI, un mes després el Comitè publicava la xifra final de les recaptacions, el Grup que aportava 41.689'25 pessetes⁶²². Era l'inici dels donatius que el Grup faria en el marc de les campanyes del SRI de Catalunya, nom que adopta la Secció Catalana a partir de setembre de 1937 segons l'acta de l'assemblea per elegir el nou Comitè Nacional celebrada al CADCI⁶²³. Entre d'altres el Grup organitzà actes de recapte de tot tipus de proveïments i diners amb motiu de la Setmana d'Ajut a Euskadi, a les víctimes dels bombardeigs de Barcelona, Hivern del Combatent o Ajut a Tots els Fronts⁶²⁴. Unes iniciatives en les que treballaria paral·lelament amb el Comitè d'Ajut al Combatent del CADCI que, com hem analitzat, hi participava ja fos formant part de les plataformes aglutinadores de les entitats creades expressament, col·laborant en l'organització d'esdeveniments o bé activant subscripcions entre els socis. L'acció coordinada entre els dos organismes del CADCI es reflectí en la crida conjunta als socis

---

⁶²⁰ TREBALL... 27 de novembre de 1936, op. cit., p. 8. MOMENTS... op. cit., p. 9. SUPORT... 1 de desembre de 1936, Segona Època, any I, núm.1. P. 4, 5, 8.

⁶²¹ TREBALL.... 24 de desembre de 1936, any I, núm. 134, p. 3; 3 de gener de 1937, any II, núm. 143, p.1.

⁶²² TREBALL.... [1937, any II]: 10 de març, núm. 199, p. 1; 14 d'abril, núm. 229, p. 2. LA VANGUARDIA... 17 d'abril de 1937, any LVI, núm. 22.806. P.2.

⁶²³ *Acta de la constitució del Comitè Nacional del SRI de Catalunya*. Barcelona: 14 de setembre de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-547.

⁶²⁴ Per veure la relació d'actes i campanyes consulteu l'annex de la tesi.

per participar en les subscripció i aportar roba d'abric durant la Setmana del Combatent de 1937⁶²⁵.

Tenir el Grup dintre de l'organització humanitària internacional servia per propagar els postulats del SRI dins del Centre i augmentava el rèdit de les campanyes de recapte entre els treballadors que podien participar-hi sense haver d'estar associats al Centre. Però principalment definia el posicionament del Centre favorable a les polítiques d'auxili que seguien les organitzacions que donaven suport a l'acció de Govern i estaven adherides al Socors Roig: ERC, Estat Català, PSUC, UGT, Acció Catalana, Izquierda Republicana, Infància Obrera, Federació de Cooperatives de Catalunya, Partit Federal Ibèric, Partit Sindicalista, Idealistes Pràctics, Federació Comarcal de Catalunya i Ateneu Enciclopèdic Popular⁶²⁶. La transversalitat del SRI permetia que organitzacions i partits catalanistes com Estat Català o ERC s'hi hagueren adherit. Per al CADCI aquest era un factor determinant doncs permetia que el sector d'associats contraris a la orientació política de la direcció, no discrepressin amb les iniciatives de solidaritat.

El CADCI delegava en la nova junta del Grup Ferrer Àlvarez per fer-se càrrec de la subscripció oberta el juny per l'Ajut a Euskadi que s'havia distribuït entre els delegats sindicals de l'entitat als consells d'empresa i comitès de control⁶²⁷. El procediment, que ja havia assajat durant la Setmana de Madrid⁶²⁸, ara buscava relançar l'allistament entre els socis per “assolir que el Grup arribi a ser dels més importants del SRI”⁶²⁹, així ho havien acordat els membres del nou comitè elegit el 24 de maig de 1937 segons comunicaven al Consell Directiu a principis de juny. Per aconseguir-ho el Ferrer Àlvarez—SRI demanaria a tots els gremis i sots-gremis que designaren un company per encarregar-se de “la deguda propaganda de captació”, solament podien afiliar-se els associats i “les companyes d'aquests que no treballin”⁶³⁰. Seguint el model estructural del SRI, els afiliats al Grup podien posar en marxa cèl·lules a les empreses col·lectivitzades formades per un mínim de tres treballadors⁶³¹. El comitè continuava encapçalat per Joan Camps Homs que fins al juliol, seria vicepresident d'Organització i Treball, vocal per la Secció al Consell Directiu de l'entitat i membre del Grup Sindical Socialista Mercantil del

---

⁶²⁵ TREBALL... [1937, any II]: 19 de desembre, núm. 443, p.11; 21 de desembre, núm. 444, p. 8.

⁶²⁶ Acta de la constitució del Comitè Nacional del SRI de Catalunya... ANC1-886-T-547.

⁶²⁷ TREBALL.... [1937, any II]: 2 de juny, núm. 271, p. 6; 6 de juny, núm. 275, p. 2.

⁶²⁸ LA VANGUARDIA... 4 de març de 1937, any LVI, núm. 22.768. P. 1.

⁶²⁹ Carta del Grup Ferrer Àlvarez a la junta del CADCI sobre l'elecció de nous càrrecs. Barcelona: 5 de juny de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-562.

⁶³⁰ *Ibidem*.

⁶³¹ BRANCIFORTE, Laura. *El Socorro Rojo Internacional y su intervención en España, dintre de 1936-39- La Guerra Civil Española: Congreso Internacional, Madrid , 27, 28 y 29 de Noviembre de 2006*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2008. P. 3.

CADCI⁶³². Durant la reunió de finals de febrer del Grup Sindical, Àngel Gutiérrez afirmava que juntament amb ell i Jovià Soler es mantenia en funcionament la Secció d'Organització i Treball que estava desbordada per l'allau d'altres des del començament de la guerra⁶³³. Segons la fitxa del Grup Ferrer Àlvarez⁶³⁴, Camps militava al PSUC i s'havia afiliat al desembre de 1936, un mes abans de que es publicués la constitució del Grup del CADCI. El mateix havien fet altres tres membres de la junta: Pius Arias, sots-secretari de Finances⁶³⁵; Francesc Clemente i Rafel Ferrer, secretari i sots-secretari de Relacions respectivament⁶³⁶. Desconeguem si la resta de dirigents procediren d'igual manera per no estar les seues fitxes entre les 670 del Grup Ferrer Àlvarez—SRI que hem localitzat al fons restituit a la Generalitat, però tot indica que els seus màxims responsables s'haurien afiliat al desembre a la Secció Catalana del SRI per poder crear el Grup.

Per promoure el Grup entre els associats Aznar i Manuel Aragó Mercader s'allistaven a principis de juliol segons les seues fitxes d'afiliació⁶³⁷. No eren els únics dirigents del CADCI que formaven part del Grup. Entre les fitxes restituïdes hi ha les de Pietat Aguirre Pinazo, Agustí Cid Arasa, Josep Trabal, Joan Casamitjana, Carles Cañellas, Joan Lligonya o Antoni Turró⁶³⁸. Destaquen però les de Rossend Cabré,

---

⁶³² El Comitè del Grup eren: Joan Camps Homs, secretari general; Josep Maria Ferreres i Pius Arias, secretari i sots-secretari de Finances; Pere Salvadó i Just Soler, secretari i sots-secretari d'Agitació i Propaganda; Mercè Serrado i Marià Voltas, secretària i sots-secretari d'Ajut; Josep Maria Salvador i Romà Ros Esparza, secretari i sots secretari d'Organització; Anita Rodríguez, secretària d'Avituallament; Francesc Clemente i Rafel Ferrer, secretari i sots-secretari de Relacions. Consulteu la relació de directives de l'annex de la tesi per diferents càrrecs que ocupen els membres del Grup a les juntes de Seccions.

⁶³³ Acta de la reunió del Grup Sindical Socialista Mercantil... 27 i 28 de febrer de 1937, op. cit., PS-BAR, 903, 2

⁶³⁴ Fitxa d'afiliació de Joan Camps Homs (núm. SRI, 37.442; carnet núm.18.407). Barcelona: desembre de 1936. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-608.

⁶³⁵ Nascut a Buenos Aires el 1913, havia sol·licitat l'ingrés al CADCI el 30 de maig de 1931 però no s'efectuà fins l'1 de febrer de 1932, una vegada recuperada la normalitat de l'entitat després de ser ocupada pels Sindicats Lliures. Expedient de Pius Arias Rodríguez, soci núm. 22.135. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 194, 32.

⁶³⁶ Fitxa d'afiliació de Pius Arias Rodríguez (núm. SRI, 37.297; carnet núm. 20.602). Barcelona: desembre de 1936, op. cit., ANC1-886-T-605.

Fitxes d'afiliació de Francesc Clemente (... 37.615;... 20.765) i Rafel Ferrer Rialp (... 37.707;... 9.577). Barcelona: desembre de 1936, op. cit., ANC1-886-T-608.

⁶³⁷ Fitxa d'afiliació de Pere Aznar Seseras (... 38.339; ... 29.381). Barcelona: 6 de juliol de 1937, op. cit., ANC1-886-T-605.

Fitxa d'afiliació de Manuel Aragó Mercader (... 38.339; ... 29.381). Barcelona: 1 de juliol de 1937, op. cit., ANC1-886-T-605.

⁶³⁸ Fitxes d'afiliació de [entre parèntesi (núm. SRI; carnet núm.)]:

— Pietat Aguirre Pinazo (37.215; 23.367). Barcelona: 1 de juliol de 1937, op. cit., ANC1-886-T-605.

Benvingut Borràs Serrès i Frederic Espuny Rovira per pertànyer a l'equip que dirigia el Treball Voluntari, l'ens deponent de la conselleria de Treball de la que aleshores era director general Aragó Mercader⁶³⁹. A l'equip també estava Salvador Roca i Roca que aleshores continuava formant part de la redacció de *Support*⁶⁴⁰, malgrat que no hem localitzat la seua fitxa, molt probablement s'hauria afiliat al Grup Ferrer Àlvarez- SRI com la resta dels màxims representants del Consell Directiu del Centre. Segurament també ho estigueren Àngel Gutiérrez, Lluís Blanco, Lluís Luque o Manel Solsona, que apareixen vinculats a diferents activitats organitzades pel SRI a Catalunya. Àngel Gutiérrez i Lluís Luque havien inaugurat el local del Grup Komsomol—SRI al març representant al consell d'empresa de La Saldadora⁶⁴¹. Lluís Blanco, també membre del consell d'empresa, era el secretari general de la comissió de propaganda i organització del primer congrés del SRI de Catalunya⁶⁴². Manel Solsona representava al CADCI durant la reunió del secretariat d'agitació i propaganda del SRI per organitzar les accions recaptatòries “Pro Ferits i Combatents” incloent-hi la gestió de les cotitzacions del segell que s'havia emès⁶⁴³. En definitiva, a més de seguir la consigna d'allistament massiu al Grup de l'entitat, el que tots aquests dirigents del CADCI estiguessin tan estretament vinculats a l'organització humanitària responia a l'obligació per secundar les directives polítiques dels partits, però també a un deure moral dels militants antifeixistes que com

---

— Agustí Cid Arasa (37.435; 1.060); Carles Cañellas Molina (37.616; 20.768); Ramon Clotet Vinyals (37.418; 2.891); Josep Costa Barrueco (37.422; 1.094); Joan Cunill Jofre (37.617; 20.729). Barcelona: 1936-1937, op. cit., ANC1-886-T-608.

— Joan Casamitjana Abelló (37.428;829), 18 de gener de 1937, op. cit., ANC1-886-T-608.

— Josep Trabal; Antoni Turró Martínez; Joan Lligonya Coll; Agustí Benedico Arenillas. Barcelona: 1936-1937, op. cit., ANC1-886-T-593.

⁶³⁹NORMES DE L'ORGANITZACIÓ DEL TREBALL VOLUNTARI..., op. cit., p. 10. Fitxes d'afiliació de Frederic Espuny Rovira; Benvingut Borràs Serrès; Rossend Cabré. Barcelona: 1936-1937, op. cit., ANC1-886-T-593. Segona fitxa d'afiliació de Benvingut Borràs (... 37.273;... 1.088). Barcelona: 1936-1937, op. cit., ANC1-886-T-608.

⁶⁴⁰ El periòdic treia el primer número de la Segona Època al desembre de 1936. L'equip redactor dirigit per Lluís Aymamí Baudina, els col·laboradors eren: Serra Hünter, Pere Ardiaca, Marià Hurtado, Maria Dolors Bargalló, S. Roca i Roca, Eugeni Semis, Ernest Lange, Francesc Caravaca, Albert Víctor. Els fotògrafs eren Torrents i Duxans, i Riberosa l'il·lustrador. SUPORT... 1 de desembre de 1936, op. cit., p. 7.

⁶⁴¹ El local s'inaugurà el 9 de març al número 9 del carrer Fontbernà. TREBALL... 14 de març de 1937, any II, núm.198. P. 6. Sobre Teodor Trepà consulteu: Acta de reunió del Grup Komsomol—SRI, districte IV. Barcelona: 16 de juliol de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-550.

⁶⁴² Carta del Comitè Central, Comissió Pro Congrés de la Secció Catalana del SRI adreçada a la secretaria del districte VI. Barcelona: s/d. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-564 .

⁶⁴³ Acta núm. 2 de la reunió de la Secretaria d'Agitació i Propaganda del SRI de Catalunya. Barcelona: 9 d'agost de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-549.

deia a la carta el comitè, havien de pertànyer al SRI “tots aquells que es consideren antifeixistes de veritat”⁶⁴⁴.

Durant el Congrés de la Solidaritat celebrat el 28 i 29 d'agost de 1937, Camps presidí la taula de discussió que havia de definir l'estratègia d'ajut del SRI de Catalunya i elegir la composició de l'executiva. Prèviament s'havien realitzat al CADCI les reunions de la delegació de Barcelona el 3 de juliol i un mes després, la dels responsables de les delegacions catalanes del SRI que fou presidida per Pere Aznar. A la primera, preparatòria de la segona, es discutí l'estructuració del SRI a la ciutat i l'actuació del Comitè Local en actiu⁶⁴⁵. A la reunió de responsables es tractaren de coordinar les accions que s'estaven desplegant arreu del territori i s'acordaren les mesures bàsiques que s'havien de pactar amb la conselleria de Treball respecte a l'ajut als refugiats i als damnificats pels bombardeigs⁶⁴⁶. Era la de manera d'arribar a un acord estratègic urgent entre les delegacions donat que el primer congrés del SRI que s'havia d'haver realitzat al CADCI al maig es venia aplaçant des del maig per les greus circumstàncies polítiques que es vivien sobretot després dels Fets de Maig⁶⁴⁷. Finalment el president de Catalunya i Serra Húnter, president de la Secció Catalana del SRI, obrien les sessions del Congrés al Palau de la Música el 28 d'agost. Hi assistiren, entre d'altres, el conseller de Cultura, Pi i Sunyer, el cònsol de Mèxic, el Centre Antifeixista Sud-americà, i delegacions del SRI d'Argentina, Mèxic, de l'Exèrcit de l'Est i d'organitzacions antifeixistes d'arreu de Catalunya⁶⁴⁸. Es plantejava com l'acte inicial per fiançar una entesa entre totes les organitzacions antifeixistes per “treballar en comú sobre una base clara i concreta [...] per tractar de constituir un organisme que podria anomenar-se Comitè d'Enllaç o Comitè de Coordinació de Solidaritat”⁶⁴⁹. El Congrés es tancava amb les resolucions següent: accentuar i accelerar el ritme de l'ajut a al front d'Aragó “el més proper i considerat per tothom el vertader front de Catalunya”⁶⁵⁰; augmentar l'auxili als refugiats en tots els aspectes, incloent-hi l'atenció psicològica, donat l'agreujament del problema d'acollida després de la caiguda de Santander; prioritzar l'ajut als familiars dels combatents;

---

⁶⁴⁴ Carta del Grup Ferrer Àlvarez... 5 de juny de 1937, op. cit., ANC1-886-T-562.

⁶⁴⁵ Carta del Secretari d'Organització del SRI S.C. al responsable del Grup Hans Beimler. Cartes de grups del Districte VI. Barcelona: 1 de juny de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-570.

⁶⁴⁶ FULL OFICIAL DEL DILLUNS... 2 d'agost de 1937, núm. 607. P. 2.

⁶⁴⁷ TREBALL... [1937, any II]: 27 d'abril; 4 de maig; 8 de maig; 3 de juny; 8 de juny.

⁶⁴⁸ TREBALL... [1937, any II]: 27 d'agost, núm. 345 , p. 8; 29 d'agost, núm. 347, p. 3.

⁶⁴⁹ “A totes les organitzacions”. Comunicat del Secretari General del Comitè Nacional del SRI de Catalunya, Francesc Barbena. Barcelona: 1 de setembre de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-576.

⁶⁵⁰ *Acta del Congrés de la Solidaritat del SRI*. Barcelona. 27 i 28 d'agost de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-347. P.10.

organitzar l'ajut immediat als antifeixistes que es troben en zones de guerra i les seves famílies; efectuar l'ajut a les víctimes dels bombardeigs acordat amb la brigada de Defensa Passiva; i utilitzar el nom de SRI de Catalunya per fer sobresortir la personalitat nacional de l'entitat com feien “la resta de seccions d'arreu del món del SRI”⁶⁵¹.

Una de les primeres accions posteriors al Congrés fou l'entrevista entre la delegació del SRI de Catalunya i l'Estat Major de l'Exèrcit de l'Est a finals de setembre de 1937⁶⁵². Els tres delegats que visitaren el front foren Roderic Fonseca, secretari d'Organització, Joaquim Cid, secretari d'Ajut i Francesc Clemente, secretari de Relacions del Grup Ferrer Àlvarez- SRI⁶⁵³. La reunió amb la comandància tenia per objectiu establir contacte amb les tropes dels diversos fronts, principalment el d'Aragó, per programar l'acció d'ajut de l'organització. Com hem analitzat als apartats previs, a finals de la tardor d'aquell any començà a preparar-se la campanya d'Hivern del Combatent que es centrà en el recapte de roba d'abric per als soldats de l'Exèrcit de l'Est. A principis de desembre el SRI activava una la comissió responsable del Cap d'any del combatent per accelerar la campanya que intensificaria la feina sobre tres eixos: propaganda; enviament de circulars per mobilitzar als ajuntaments i organitzacions polítiques i sindicals; gestionar donatius i avituallament, tancant els acords institucionals entre ells el donatiu de tabac per als combatents que havia de fer el ministeri d'Hisenda ⁶⁵⁴. Era designat secretari d'Avituallament Romà Ros Esparza, sots-secretari d'Organització del Grup Ferrer Àlvarez i secretari del Gremi al Major del CADCI. Era nomenat perquè en aquell moment Ros formava part del Secretariat de Propaganda Comitè Nacional del SRI de Catalunya⁶⁵⁵. La presència de Joan Camps, Salvador Roca i Roca, Francesc Clemente i Romà Ros en els diferents aparells del SRI de Catalunya reflectia la rellevància tant del CADCI com del Grup a dintre de l'organisme humanitari. Des de l'entitat es coordinava

---

⁶⁵¹ Acta del Congrés de la Solidaritat del SRI..., op. cit., ANC1-886-T-347. “A totes les organitzacions”. Comunicat del Secretari General..., op. cit., ANC1-886-T-576.

⁶⁵² TREBALL... 30 de setembre, any II, núm. 374. P. 4.

⁶⁵³ Carta del Grup Ferrer Àlvarez..., op. cit., ANC1-886-T-562.

⁶⁵⁴ *Acta de la reunió del Comitè Nacional del SRI de Catalunya*. Barcelona: 10 de desembre de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-549.

⁶⁵⁵ Ros Esparza consta com a un dels delegats del Comitè Nacional als documents:
— *Acta de l'assemblea de la mesa del Districte IV*. Barcelona: 25 d'abril de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-550

— *Acta de la reunió del Comitè Nacional, Comitè Local i Secretariat de Propaganda del SRI de Catalunya*. Barcelona: 23 de juliol de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-549

— *Acta de la reunió del Comitè Nacional...* 10 de desembre de 1937, op. cit.

El càrrec de Ros apareix al comitè del Grup Ferrer Àlvarez a: *Carta del Grup Ferrer Àlvarez...*, op. cit., ANC1-886-T-562. Al juny envià una carta al Grup comunicant que retornava al Grup després de que “els deures inexcusables de l'empresa Pirelli em retenen allunyat de vosaltres”. Barcelona: 21 de juny de 1937. *Cartes del Grup Ferrer Àlvarez*. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-578.

bona part de l'ajut humanitari fet pels mercantils i les aportacions realitzades per les empreses col·lectivitzades on treballaven, iniciatives que es feien en col·laboració amb el Comitè d'Ajut al Combatent del Centre.

2.5. Les dones del CADCI. Lluita sindical i solidaritat antifeixista

A l'executiva del comitè del Grup Ferrer Àlvarez-SRI destaca la presència de dues dones: Mercè Serrado Canal⁶⁵⁶, secretària d'Ajut, i Anita Rodríguez, secretària d'Avituallament. Són una evidència més de la imbricació entre la militància de les dones i tasca humanitària, en aquest cas dintre d'una organització formada per milers de treballadors mercantil catalanistes, obreristes i antifeixistes amb una direcció marxista des de 1936. Les dones s'hi podien associar des d'octubre de 1919⁶⁵⁷. Aquell any entraven al CADCI dues-centes treballadores mercantils. Les dependents existien i eren admeses en una entitat tradicionalment masculinitzada. Davant el gran nombre d'inscrites i la demanda d'atenció sanitària d'elles i de les familiars dels associats, la primavera de 1921, el Centre posava en funcionament una mútua infantil i una feminal per “donar aixopluc a les mullers, mares, filles o germanes dels nostres associats [...] procurant-los els avantatges per prevenir-se de qualsevol eventualitat que el mutualisme assegura”⁶⁵⁸. Entre 1921 i 1923, les dones s'inscriviren com a sòcies protectores que feien aportacions regulars a la Secció d'Organització i Treball o bé de les Escoles Mercantils Catalanes de la Secció d'Educació i Instrucció. En principi, i a manca d'un estudi en profunditat dels expedients del Fons Restituït, aquest fet apunta a la importància que per a les dones del sector mercantil tenia l'oferta formativa de les Escoles i les diferents bosses i caixes actives d'Organització i Treball⁶⁵⁹. Les Escoles s'havien posat en

---

⁶⁵⁶ Expedient de Mercè Serrano (sòcia núm. 33.160). Demanava inscriure's el 23 de maig de 1936. Era mecanògrafa de la Cía. Española para la Fabricación Mecánica del Vidrio S.A. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 535, 1, 103.

⁶⁵⁷ Ingress de dones aprovat al Consell General extraordinari del 18 d'octubre de 1919. ACCIÓ... novembre de 1919, any XII, núm. 129. P. 1.

⁶⁵⁸ Era fundada el 2 d'abril de 1921. Els subsidis eren per medicina, cirurgia menor i major, maternitat i enterrament. La mútua infantil, s'activava el 18 d'abril de 1923, cobria als infants entre 0 i 15 anys per malaltia, cirurgia o defunció; en 1932 tenia 266 inscrits. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 15-16.

⁶⁵⁹ Entre d'altres, consulteu els expedients del Fons Restituït CADCI, ANC:

—Maria Dolors Font Juan (sòcia núm. 848). Protectora d'Organització i Treball. Treballa a casa pròpia. PS-BAR, 667, 22.

—Cecilia Garcia Pérez (... 823). Treballadora de l'escola Professional per a la dona. Protectora d'Organització i Treball. PS-BAR, 667, 13.

funcionament el 21 de setembre de 1904, coincidint amb a creació d'Educació i Instrucció. Feia escassament un any que s'havia fundat el CADCI i per als dependents era prioritari tenir un espai formatiu per pal·liar la carència en l'oferta formativa i possibilitar l'ascens social dels dependents comercials a la vegada que contribuïren a la propagació del projecte cultural i nacional⁶⁶⁰. Les Escoles suposarien per al Centre un augment exponencial d'associats i a la consolidació del CADCI com a entitat clau entre les associacions mercantils barcelonines.

Uns anys abans de que les dones accediren com a sòcies CADCI ja havien començat a tenir presència activa en l'àmbit de l'associacionisme. Començaven a ser reconegudes com a subjecte polític actiu. La primera evidència la trobem durant la inauguració de l'estatge social el 19 d'abril de 1914. En un acte que coincidí amb les festes de l'11é aniversari de la fundació de l'entitat, les dones del CADCI demostraven el seu protagonisme en la reivindicació nacional. Blanca Plana de Presas, Teresa Parellada Atserias i Agnès i Josefina Pallàs Castells, les representants de la Comissió de Dames, entregaven la bandera catalana que onejaria als balcons del Centre⁶⁶¹. Havia sigut costejada per subscripció d'una quota única de 25 cèntims entre setembre de 1913 i abril de 1914⁶⁶². Hem comptabilitzat que hi participaren 1.386 dones “de diferents indrets de Catalunya, i fins dones i filles i residents de la lliure Suïssa, i fins del Nord d'Amèrica”⁶⁶³. L'11 de setembre d'aquell any, la bandera era portada pel representants del CADCI a l'Ajuntament de Barcelona per a ser hissada al balcó de la Casa de Ciutat. L'acció de la dona es lligava al concepte de pàtria, al seu alliberament.

Encara que es podien associar, les seues reivindicacions per obtenir millores laborals no foren diferenciades de les de la resta d'afiliats fins la vaga mercantil de 1933 que fou impulsada principalment des de la MOMC i coordinada amb el FUTM. A la Minoria, encapçalada per militants del PCP, s'arreglerava el sector més jove i precaritzat de la dependència. Es buscava organitzar sindicalment als més de 80.000

—Joanna Martínez Marina (... 1.233). Cap de la sabateria Juana Martínez. Protectora d'Organització i Treball. PS-BAR, 667, 35.

—Mercè Teixidor Catasús d'Armengué (... 1.235). Protectora de les Escoles Mercantils Catalanes. PS-BAR, 667, 58.

⁶⁶⁰ *Llibre d'actes de reunions de la Secció d'Educació i Instrucció*. Barcelona: 20 de setembre de 1904, 30 de juny de 1909. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-Bar, 1278, 1.

⁶⁶¹ EL POBLE CATALÀ. Barcelona: 20 d'abril de 1914, any XI, núm. 3321, p.2.

⁶⁶² ACCIÓ... octubre de 1913, any VI, núm. 62 i maig de 1914, any VII, núm. 69.

⁶⁶³ Al discurs de les representats de la Comissió de Dames diuen que la subscripció ha estat feta per 1.356 dones. ACCIÓ... juny de 1914, any VII, núm. 70. P. 2-3. Referències a la campanya de subscripció a EL POBLE CATALÀ... 12 d'octubre de 1913, any X, núm. 3133, p.1; 15 d'abril de 1914, any XI, núm. 3316, p.1; 20 d'abril de 1914, any XI, núm.3321, p.1

treballadors de la ciutat, un 20% de la població activa de Barcelona⁶⁶⁴. Entre les reclames que portaren a la primera vaga del sector hi havia una que apuntava directament a les situació laboral de les dones mercantils: l'anul·lació del règim d'«internat». Si aquest règim era cruent per als dependents que estaven obligats a dormir i menjar als establiments on treballaven, amb les dones resultava de “semi esclavatge”⁶⁶⁵. A més de patir la desigualtat salarial amb els seus companys, amb l'«internat» es trobaven convertides en la “joguina sexual del senyor [...] mal pagades, humiliades, carregades de feina i considerades com la ventafocs dels empleats”⁶⁶⁶. Durant quatre dies milers de treballadors i treballadores del comerç paralitzaren la ciutat⁶⁶⁷. Amb el triomf de la vaga s'aconseguia suprimir l'«internat», implantar la setmana de 45 hores al Major, la jornada de huit hores al Detall, augments salarials, projecte de subsidis familiars i impedir la repressió patronal dels vaguistes.

Les mercantils del CADCI havien participat en la vaga però continuaven sense tenir representació en les juntes i molt menys una sectorial pròpia al Centre. No es considerava que hi hagués cap diferenciació de gènere en el conflicte laboral, cap qüestió específica de les dones en la problemàtica que motivés la creació d'una sectorial. En la lluita per aconseguir millores laborals, la diferenciació de gènere s'interpretava com una qüestió divisòria que podia afeblir les reclames col·lectives del moviment sindical tradicionalment masculinitzat. En reclamar-ho, les treballadores s'enfrontaven a l'elecció obligada entre classe i gènere, entre sindicalisme i feminisme⁶⁶⁸, el reclam com a dona i com a obrera que ja havia denunciat l'activista anarcosindicalista, Teresa Claramunt, al 1905⁶⁶⁹. Un fet que contrasta amb el que succeïa als partits catalans com ERC o la Lliga que havien començat a articular les seccions femenines entre la tardor de 1931 i la primavera 1932. El PCC impulsava l'Agrupació Femenina de Propaganda Cooperativista el mateix any, en la direcció del qual hi figurava com a vocal Micaela Chalmeta, propagandista del cooperativisme i del socialisme que fundà l'Agrupació Femenina Socialista de Barcelona

---

⁶⁶⁴ Sobre la vaga consulteu l'apartat 2.6 de la Segona Part de la tesi. Dades relatives a l'any 1930 a: DURGAN, Andrew. *La Huelga general mercantil de 1933*. En *La historia i els joves historiadors catalans*. Barcelona: La Magrana, Institut Municipal d'Història de l'Ajuntament de Barcelona, 1986. P. 404.

⁶⁶⁵ LA HUMANITAT... 21 d'octubre de 1933, any III, núm. 606. P.7.

⁶⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁶⁷ Secundaren la vaga entre 75.000 i 90.000 mercantils. ADELANTE, respectivament, 18 de novembre de 1933 i 16 de novembre de 1933. Citats a DURGAN, op. cit., p. 411.

⁶⁶⁸ TORNS, Teresa i RECIO, Carolina. *Las mujeres y el sindicalismo: avances y retos ante las transformaciones laborales y sociales*. En *Gaceta Sindical: reflexión y debate*. Madrid: Confederación Sindical de Comisiones Obreras, 2011. núm. 16. P. 247.

⁶⁶⁹ Per més informació consulteu l'estudi: NASH, Mary. *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya (1900-2000)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Fons Social Europeu, 2010. P. 34-35.

el 1911⁶⁷⁰. Un canvi en el que indubtablement havia influenciat la mobilització de les dones per aconseguir el sufragi universal, demanda que s'incorporava l'1 d'octubre de 1931 a la proposta de Constitució de la República que s'estava redactant i que seria aprovada al desembre⁶⁷¹. La política igualitària indefugiblement portaria a la revisió del model patriarcal en el camp polític, laboral, educatiu, familiar i cultural. Per primera vegada es reconeixia que les dones tenien dret al treball remunerat en condicions igualitàries. En aquest moment les dones representaven el 22,9% del cens de la població activa de Catalunya, sent la demarcació de Barcelona (26,9%) era on tenien major incidència⁶⁷². El 74% de les treballadores barcelonines es dedicava al sector industrial, especialment al tèxtil i la confecció, un model que comença a canviar amb l'adveniment de la República i l'augment de l'ocupació femenina en la indústria, comerç i serveis. La modernització econòmica requeria l'adaptació professional de les dones a les necessitats del mercat laboral emergent, a la reestructuració del model socioeconòmic que afectaria especialment al sector industrial i de serveis. Les dones de la Segona República començaven a accedir a noves professions i responien a un nou arquetip que seria incorporat ràpidament al imaginari col·lectiu, el de la dona moderna, professional i instruïda que deixava en un plànol secundari el model de dona relegada a l'àmbit domèstic que havia funcionat fins al moment. Ara les dones eren oficinistes, mecanògrafes, taquígrafes, secretàries, traductores, dependents i treballadores del comerç en general. Professions per a un model de dona que tot i ser reconegudes com a treballadores de ple dret no aconseguien tenir condicions laborals i salarials igualitàries amb els hòmens⁶⁷³.

Malgrat que el grau de sindicació femení anterior al 1931 era baix degut a la duplicitat de fronts que afrontaven les dones —l'àmbit laboral i el domèstic—, elles foren protagonistes del conflicte social des de principis de segle, ja fos des de dins del moviment obrer organitzat com des de les protestes informals per defensar els seus drets i la justícia social. En són exemple les vagues de les obreres de la fàbrica Vapor Nou de Reus (1909, 1915) i la de La Constància (1913) que arribaria a mobilitzar a més de 50.000 vaguistes⁶⁷⁴. No dubtem de que les mercantils del CADCI participaren activament en les

---

⁶⁷⁰ Sobre Chalmeta vegeu: DUCH PLANA, Montserrat. *Micaela Chalmeta*. Valls: Cossetània Edicions, 2009.

⁶⁷¹ La Secció Femenina d'ERC, que s'havia començat a gestar a l'octubre de 1931, publicava la seua reglamentació el 18 de juny de 1932. La Lliga Regionalista decidia activar la seua rial el 10 de gener de 1932. Per més informació vegeu: GARCIA, Betsabé. *Maria Dolors Bargalló. Feminista i Propagandista d'Esquerra*. Barcelona: Fundació Josep Irla, desembre de 2017. P. 37-44, 51-59.

⁶⁷² A Girona (10,9%), Tarragona(7,8%) i Lleida (5,1%). NASH, Mary, op. cit., 2010, p. 99.

⁶⁷³ NASH, Mary, op. cit., 2010, p. 99-107.

⁶⁷⁴ NASH, Mary, op. cit., 2010, p. 42-49.

mesures de força iniciades des del Centre com la resta de la dependència. Una implicació sindical que comportaria la repressió de les treballadores després de la moviment revolucionari del 6 d'Octubre de 1934. Així es desprèn de l'anàlisi de les més de 205 demandes de readmissió⁶⁷⁵ dels acomiadats que Organització i Treball tramità la primavera de 1936. Com hem vist, els acomiadaments foren una constant durant el bienni negre. La patronal es desfeia dels elements perillosos, d'aquells que destacaven per la seua acció sindicalista des de 1933, o que estaven directa o indirectament relacionats amb el moviment revolucionari d'Octubre. Als llistats de demandes de readmissió s'inclouen únicament nou sòcies del CADCI: Roseta Domingo Gallofré, treballadora de la Cooperativa Editorial Popular; Teresa Cirac Rubio, de Magatzems SEPU; Mercè Martí Prieto, de Roldós Gispert; Mercè Roca Pedrola, de El Louvre; Vicenta Estruch Sesé, de l'empresa Antoni Alavedra; Concepció Martí Valls, de Pich Aguilera; Josepa Rigolfas Susach, de Chocolates Juncosa i Montserrat Jordi Oliveres, de la Ferreteria Rafols⁶⁷⁶. Al menys tres d'elles continuaven afillades al maig de 1936: Mercè Martí (sòcia núm. 30.729) pertanyent al Gremi del Detall⁶⁷⁷, i Mercè Roca (32.936) i Josepa Rigolfas (20.941) del Gremi del Major⁶⁷⁸. Pel seu número d'expedient, les dues primeres havien ingressat al CADCI durant la primavera de 1934, una vegada superada la primera vaga mercantil, en canvi Rigolfas ho havia fet l'agost de 1928. Dependenta al major de Chocolates Juncosa des de setembre de 1921, havia estat acomiadada l'agost de 1935. L'empresa l'havia fet fora adduint "manca de treball", segons explicava en l'alta que presentà a finals de gener de 1936 a la Caixa d'Atur Forçós d'Organització i Treball⁶⁷⁹. Un mes després d'haver estat despatxada, Rigolfas presentava la reclamació al Jurat Mixt per la improcedència del comiat, afegint-hi que treballava més hores de les establertes al conveni i que no havia cobrat cap indemnització. Entre febrer i juny de 1936, data en que reingressà a l'empresa, estigué anotada a la Caixa d'Atur, presentant-se diàriament per consultar les demandes de feina. Cobrà l'ajut per als aturats de la Caixa, 198 pessetes mensual durant tres mesos. El seu jornal de dependenta era de 330 pessetes.

Per afrontar la repressió arrel dels Fets d'Octubre s'organitzà l'antifeixisme popular fent que quallaren els primers impulsos per aconseguir unificar l'ajut humanitari al

---

⁶⁷⁵ Relacions de demandes de readmissió... op. cit., ANC, PS-BAR, 1308, 10. Demandes de readmissió de treballadors en virtut del decret de 29 de febrer de 1936. Barcelona: 1936. Fons Restituït CADCI. ANC. PS-BAR, 1308, 11.

⁶⁷⁶ *Ibidem*.

⁶⁷⁷ Llibre dels Jurat Mixtos Comerç al Detall, Secció d'Organització i Treball, Venda al Detall Interior. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1566, 2, 2. P. 63.

⁶⁷⁸ Llibre dels Jurat Mixtos del Comerç al Major. Secció d'Organització i Treball del CADCI, Major en General. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1566, 2, 3. P.3, 77.

⁶⁷⁹ Expedient de Josepa Rigolfas Susach (sòcia núm. 20.941). Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 192, 61.

territori català. Com hem vist, la solidaritat de la societat civil s'organitzà a través de plataformes col·lectives que buscaven ajudar als presoners, represaliats i a les seues famílies. El CADCI il·legalitzat, amb la Seu clausurada i els comptes intervinguts, ho encarava des de dues plataformes que donarien assistència econòmica i legal als seus damnificats i als del PCP: el Comitè Pro Presos del 6 d'Octubre (PCP, USC, UGSOC, ERC) i el Comitè Popular d'Ajut del SRI de Catalunya. Les dues eren plataformes coordinadores que apuntaven a resoldre una problemàtica concreta però que servien per assajar la coordinació d'una estructura solidària a més llarg termini. En açò darrer, el treball polític de les dones fou fonamental, tant en allò referent a la gestió directa dels organismes com en la seua implementació social. Amb el seu arrelament a la societat s'aconseguí potenciar en poc temps l'estructura de la xarxa d'ajut humanitari que hauria de reaccionar davant les aclaparadores urgències de la guerra. Cal aclarir que la solidaritat era entesa com un principi d'acció política⁶⁸⁰, una ferramenta de transformació social que unificava a la classe treballadora en la lluita contra el feixisme. Per tant, la solidaritat transcendia allò purament assistencial i als sentiments estrictament individuals com la compassió o la pietat que tradicionalment s'havien vinculat al gènere i, en concret, al treball militant de les dones. Al desembre de 1936, des de les pàgines de *Support*, Maria Dolors Bargalló feia una crida a l'allistament de les dones “en aquesta lluita hi tenim una missió de primeríssima fila [...] Ni una sola dona de Catalunya pot restar al marge de la lluita, ni una sola es pot desentendre de combatre en les nostre rengleres, les tasques a portar a terme són cada volta més *apremiants* i la feina a fer es multiplica fins a l'infinit [...] Hi caben les dones de totes tendències, polítiques i socials, només exigim que sien veritablement antifeixistes, i que el seu entusiasme i la seva fe en el triomf vinguin a donar tot l'escalf de la seva humanitat generosa a tots els refugiats [...] Que sapiguen els nostres milicians que les dones no hem restat enrere en l'hora màxima”⁶⁸¹.

Amb l'inici de la guerra, Organització i Treball activava la sectorial d'ajut del Secretariat Militar del CADCI. Les treballadores mercantils del Centre ocuparien els màxims càrrecs en la direcció d'Ajut en canvi, accediren molt excepcionalment a la direcció de la resta de seccions de l'entitat. Una realitat que ens obliga a preguntar-nos com i quantes eren aquestes dones que anaven a enfrontar la guerra des del CADCI per entendre si estaven o no ben representades, amb un nombre proporcional de quadres en relació a la quantitat d'afiliades. I encara més, quina era la seua militància? Des de quins paràmetres ideològics enfrontaven el seu treball polític? Al maig de 1936, amb l'entitat legalitzada des de feia escassament tres mesos, Organització i Treball presentava el cens

---

⁶⁸⁰ ARENDT, Hannah. *Sobre la revolució*. Madrid: Alianza, 2004. P. 117-118.

⁶⁸¹ SUPORT... 22 de desembre de 1936, Segona Època, any I, núm. 2. P. 4.

davant els Jurats Mixtos. Segons el nombre d'afiliats es tenien més o menys delegats als Jurats. Pels quatre llibres que presenten i que es conserven al Fons restituit, hi havien 11.028 afiliats al Gremi del Major, Detall i Viatjants. D'entre ells 537 eren dones i 10.491 hòmens. Les que tenen un número de sòcia més antic, treballaven en empreses de venda al detall interior⁶⁸² i del sector del major⁶⁸³ que s'havien inscrit al CADCI entre juny i desembre de 1922, coincidint amb les grans campanyes organitzades des de Propaganda. La més important per la projecció social que tingué fou l'entrega del manifest *Catalunya- Nació* al president de la mancomunitat, que havia obtingut l'adhesió del 75% del cens de Catalunya⁶⁸⁴. Al juliol Macià fundava Estat Català a la Sala de Columnes del CADCI⁶⁸⁵ i a l'agost s'iniciaven els recaptos i subscripcions en profit del Comitè de Catalunya d'Auxilis a Rússia⁶⁸⁶. És a dir, eren treballadores que entraren al CADCI perquè era “el millor planter de joves catalanistes d'esquerres”⁶⁸⁷ segons deia Josep Tarradellas. L'entitat primera dels mercantils, treballadors i treballadores que començaven a saber-se part de “l'exèrcit proletari” amb característiques pròpies⁶⁸⁸. Nació i obrerisme eren els principals eixos mobilitzadors de la filiació de les dones al CADCI, unes dones que s'inscrivien al 1922 i continuaven a l'entitat després de la victòria del Front Popular. Que havien superat les etapes de clandestinitat i persecució del CADCI més greus, la repressió de la dictadura de Primo de Rivera i del bienni negre. S'havien mantingut fidels al Centre després de les vagues mercantils i la lluita d'octubre. Per tant, secundaven els plantejaments nacionals i obreristes de l'entitat mercantil.

---

⁶⁸² Les quatre sòcies amb número més antic eren: Encarnació Fàbregas Fàbregas (sòcia núm. 11.351), Cecília Sala Pardo (...11.603), Josepa Obrador Serra (... 11.962), Margarida Pujadas Canal (...11.965). *Llibre dels Jurat Mixtos... Detall Interior*, op. cit., PS-BAR, 1566, 2, 2. P. 9.

⁶⁸³ Les tres sòcies més antigues eren: Llibertat Carbó Pujol (... 10.434), Josepa Camprodon Viñas (... 11.340), Trinitat Tort Costa (11.427). *Llibre dels Jurat Mixtos... Major en General*, op. cit., PS-BAR, 1566, 2, 3. P. 38, 41, 42.

⁶⁸⁴ Per més informació consulteu l'apartat 2.2 de la Segona Part i: CARROVÉ i VIOLA, Domènec. *El Delicte*. Balaguer: Pla i Muntanya, 1932. P.13. ACCIÓ... novembre de 1922, any XV, núm. 162. P. 1. *Memòria del Consell Directiu corresponent a l'exercici 1922-23*. ACCIÓ... juliol de 1923, any XVI, núm. 170. P. 1. LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 431.

⁶⁸⁵ Ho analitzem a l'apartat 1.3 de la Segona Part. Vegeu també: LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 428; UDINA, Ernest. *Josep Tarradellas: L'aventura d'una fidelitat*. Barcelona: Edicions 62, 1978. P. 36

⁶⁸⁶ Ho estudiem a l'apartat 2.2 de la Segona Part. Consulteu també LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 341, 431.

⁶⁸⁷ UDINA, op. cit., 1978, p. 36.

⁶⁸⁸ ACCIÓ... maig de 1922, any XV, núm. 156. P. 13.

Les quaranta-nou dones de la Secció de Viatjants Comercials que tenia 1.654 associats, s'inscriuen entre maig de 1933 i març de 1936⁶⁸⁹. Montserrat Martínez Ventura era una d'elles. Tenia el número de carnet 27.534⁶⁹⁰. Entrava a formar part del Centre el 5 de maig de 1933, uns pocs dies abans de que la candidatura de la MOMC guanyés a l'assemblea general d'Organització i Treball. S'estaven donant els primers passos cap a la reincorporació definitiva “del nostre proletariat per tal d'obtenir aquelles garanties mínimes d'eficàcia en les nostres lluites pels interessos que ens són comuns”⁶⁹¹. Martínez Ventura fou una de les dones que ocupà un càrrec de responsabilitat en una de les seccions d'Organització i Treball ordinàries, si excloem el Secretariat Militar. Fou una de les tres dones que hem pogut constatar que formaren part dels equips executius de les seccions entre febrer de 1936 i el final de la guerra. Eren: Lola Algans, vicesecretària del Gremi del Film; la treballadora d'oficines de Pirelli, Carla Pascual, que fou vocal del sots-gremi d'Automòbils i Derivats; i Montserrat Martínez, vicesecretària del Gremi del Major, que per ser un quadre polític i pels seus càrrecs de responsabilitat al CADCI seria alliberada del treball a l'empresa l'octubre de 1936⁶⁹².

Martínez Ventura militava a les JEREC. El 25 d'abril de 1937 era elegida presidenta de l'Aliança Nacional de la Dona Jove que fundaven aquell dia les organitzacions juvenils femenines antifeixistes. S'activava una organització unitària d'acció de les dones joves republicanes d'ideari catalanista, comunista i afí al govern, com feien patent les intervencions de les delegades a l'acte. Parlaren les representants d'Estat Català, Anna Font (FNEC), Margarida Abril (obreres tèxtils, UGT), Matilde Muñoz (Sindicat de la Llar, UGT), Teresa Pàmies (JSUC), Pepeta Rovira (Izquierda

---

⁶⁸⁹ Les cinc sòcies amb el número més antic són: Trinitat Viñas Juncadella (sòcia núm. 23.525), Conxita Lluch Vidal (... 27.808), *Carme Gil Aguilera* (... 31.579), Joaquima Jacas Sarolas (... 31.606), Dolors López Leal (... 31.618). La darrera sòcia és Pilar Oliva Calvà (... 32.045). Llibre dels Jurat Mixtos del Comerç al Major. Secció d'Organització i Treball del CADCI, Secció de Viatjants del Comerç. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1566, 2, 4. P. 28, 33, 36, 37.

⁶⁹⁰ Llibre dels Jurat Mixtos... Major en General, op. cit., PS-BAR, 1566, 2, 3. P. 148.

⁶⁹¹ L'assemblea d'Organització i Treball es realitzà els dies 12 i 26 de maig i 17 de juny de 1933. Ho analitzem al apartat 2.6 de la segona part de la tesi. ACCIÓ... juliol de 1933, Segona Època, any III, núm. 24. P. 14.

⁶⁹² Consulteu la relació de directives de l'annex de la tesi. Apareixen als següents documents del Fons Restituït CADCI, ANC:

— Lola Algans. Carta del Gremi del Film al president de la Secció d'Organització i Treball. Barcelona: 15 d'agost de 1936... PS-BAR, 1482, 84

— Carla Pascual (sòcia núm. 49.432). Vegeu: Composició de la Junta del Sots Gremi de l'Automòbil i Derivats; Carta al cap d'Oficines amb la rectificació dels components del Sots Gremi. Barcelona: 6 de gener i 6 de febrer de 1937... PS- MAD, 618, 2.

— Montserrat Martínez. Carta del Gremi del Major al president d'Organització i Treball. Barcelona: 20 d'octubre de 1936...PS-BAR, 1087, 4.

Republicana), Carme Planas (Joventut La Falç) i Montserrat Martínez per ERC. L'objectiu primer de l'Aliança era mobilitzar a les dones joves de la rereguarda per treballar per la revolució, en defensa de la llibertat i dels drets aconseguits durant el període republicà. El segon, era assumir plenament les feines dels hòmens que lluitaven al front⁶⁹³. Tots dos en enfoquen sobre el punt clau que definirà el treball i la militància femenina durant tota la guerra: les dones seran les encarregades de sostenir la rereguarda. Les dones republicanes es mobilitzaren intensament contra el dur cop del sollevament militar de juliol de 1936 i l'amenaça del feixisme. Ho abastarien des de la lluita antifeixista i la defensa del compromís democràtic i dels drets adquirits durant el període republicà. La revolució social i la guerra antifeixista foren els catalitzadors que coincidiren en l'acció de les dones. El seu treball es concentraria en armar la resistència de rereguarda molt més que en la quantitat de milicianes al front⁶⁹⁴. Serien les encarregades de mantenir la producció a les fàbriques, del treball social, sanitari i humanitari, de les escoles bressol, centres de refugiats i els menjadors populars. La guerra havia forçat una nova divisió del treball que es resumia sota la consigna "els hòmens al front, dones al treball"⁶⁹⁵. D'aquesta manera, la rereguarda es convertia en l'espai preferent de treball i de lluita antifeixista de les dones. Des de les organitzacions femenines no es tenia cap dubte de la capacitat de les treballadores per substituir als mobilitzats a les empreses i mantenir els nivells de producció industrial exigits. La massiva inserció laboral anà seguida d'avertiments generalitzats, com recordava Carme Julià a la Primera Conferència Nacional de Dones del PSUC, era una mesura transitòria provocada per la guerra que en cap cas suposava una amenaça al treball dels hòmens⁶⁹⁶. Segons Montserrat Martínez, la incorporació laboral de la dona assegurava la producció i facilitava l'emancipació econòmica femenina. Diria: "volem que les noies s'incorporin a l'estudi i esdevinguin obreres especialitzades, obreres tècniques [...] realitzant el treball amb un alt sentit de responsabilitat i capacitades per ocupar els càrrecs de direcció"⁶⁹⁷.

---

⁶⁹³ TREBALL... 27 d'abril de 1937, any II, núm. 240. P. 2.

⁶⁹⁴ Per conèixer un exemple de la participació de les dones del CADCI al Front vegeu la carta enviada per Luisa Prats, mare de Josefina Garcia Prats (sòcia núm. 31.015). La sanitària de la centúria 50 de la columna López Tienda havia estat al front de Balears, Aragó i Madrid. Moria el 15 de novembre de 1936 al Puente de los Franceses madrileny. Mantenia la seva mare, vídua, que escrivia al CADCI per provar de cobrar una pensió i aconseguir el retorn de les restes mortals de la filla. Barcelona: 15 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1465, 5.

⁶⁹⁵ NASH, Mary. *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. Madrid: Taurus, 2006.

⁶⁹⁶ TREBALL... 16 de març de 1937, any II, núm. 204. P. 3. Vegeu també la seua al·locució de ràdio a les dones de Catalunya que "han de situar-se a la rereguarda del moviment antifeixista i contribuir al triomf dels ideals del poble". TREBALL... 11 de setembre de 1936, any I, núm. 45. P. 5.

⁶⁹⁷ Pensar en el front. Treballar per a les necessitats del front. Viure de cara al front. TREBALL... 7 de gener de 1938, any III, núm. 459. P. 4.

La capacitat per als llocs laborals requeria d'una formació laboral específica en centres com el Institut d'Adaptació Professional de la Dona creat al juliol de 1937, amb el que col·laborà la Secció d'Educació i Instrucció del CADCI. Martínez Ventura seria vocal a la Comissió Executiva promogut des de la conselleria de Treball⁶⁹⁸.

Una aproximació preliminar a les actes de constitució de comitès de control i consells de les empresa col·lectivitzades presents al Fons Restituït, a manca d'un estudi exhaustiu que emplacem a realitzar, ens permet constatar l'actuació de les dones en aquests òrgans elegits per les assemblees de treballadors en sectors industrials molt diversos. Així, la corresponsal comercial Sara Galofre Llanos, era elegida membre del consell i interventora de la Generalitat d'Indústries Electrolítiques Kromp⁶⁹⁹. Maria Amador Garcia, muntadora de Super-Films, era una de les tres vocals del comitè obrer de l'empresa⁷⁰⁰. Maria Rosa Sarri Terrés una dels cinc vocals del CADCI al comitè de control de Fabra i Coats elegit el 5 d'agost de 1936⁷⁰¹. Destaca però que en empreses com la Col·lectivitat Bernades, formada per 5 fàbriques, que malgrat que gairebé la totalitat de la plantilla eren dones, solament hi havien quatre treballadores entre els quinze membres del consell d'empresa elegit el 24 d'octubre de 1936⁷⁰². Si a mitjans de desembre l'antiga sedera tenia 528 treballadors, a finals de març de 1938, passava a tenir-ne 600, dels quals 525 eren dones i 75 hòmens⁷⁰³, l'ocupació femenina a l'empresa era del 87'5% de la plantilla⁷⁰⁴.

El 13 maig de 1937, Montserrat Martínez Ventura obtenia la llicència d'armes de la Comissaria General d'Ordre Públic per portar la seua Star de calibre 6,35 i número 1.642. Les dades del permís eren les del seu carnet sindical actiu, el del CADCI, encara que el nom del Centre fou substituït pel de la central sindical UGT⁷⁰⁵. A l'agost, durant la reunió del Congrés de la Solidaritat del SRI de Catalunya, fou una dels onze integrants de

---

⁶⁹⁸ Ho analitzem a l'apartat sobre Educació i Instrucció d'aquesta Primera Part.

⁶⁹⁹ Acta de nomenament de consell d'empresa, Kromp. Barcelona: 12 de novembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC. PS-BAR, 1341, 3.

⁷⁰⁰ Acta de nomenament del comitè de control obrer, Súper-Films. Barcelona: 3 de novembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC. PS-BAR, 1087, 5.

⁷⁰¹ Acta de nomenament del comitè de control obrer de Companyia Anònima Filatures Fabra i Coats. Barcelona: 5 d'agost de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC. PS-BAR, 1479, 1.

⁷⁰² Col·lectivitat Bernades. Consell d'empresa, director, interventor i adjunts. Relació de treballadors . Barcelona: 24 d'octubre i 17 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC. PS-BAR, 1308, 8.

⁷⁰³ Comunicacions adreçades al Cap del Govern per continuar la lluita fins a vèncer. TREBALL... 26 de març de 1938, any III, núm. 526. P. 11.

⁷⁰⁴ Acta de la reunió de la Federació de Barcelona de les Joventuts d'Esquerra Republicana Estat Català. Barcelona: 15 d'abril de 1938. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-6706.

⁷⁰⁵ Llicència d'armes de Montserrat Martínez Ventura. Barcelona:13 de maig de 1937. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-10985.

la candidatura proposada pel Comitè Central juntament amb Maria Dolors Bargalló, Margarida Font, Carme Garcia, Mercè Saüc, Joaquim Torner, Marian Hurtado, Roderic Fonseca, Baltasar Montserrat, Josep Soler Morera i Joaquim Cid Arasa⁷⁰⁶. El 15 d'abril de 1938, era convocada per la federació de Barcelona de les JEREC. Hi assistien els delegats de districte i els membres del secretariat per designar als que anaven a ocupar els càrrecs directius dels mobilitzats. Alsina Frank havia dimitit; Subirats havia hagut “d’evacuar del seu poble” i Urbici Campos, el delegat de Badalona, no s’havia presentat. Si no ho feia en un termini de 48 hores el substituiria Montserrat Martínez passant a assumir les seues funcions dintre de la Federació de Barcelona “l’únic membre que resta del Secretariat General”⁷⁰⁷. Entre les proposicions que s’acordaven hi ha tres que destaquem perquè reflecteixen els paràmetres de l’estratègia de l’organització en relació amb la resta d’entitats i en matèria d’ajut, que segurament Montserrat Martínez seguí en la seua actuació política al CADCI i al SRI. En relació amb la resta d’entitats, la Federació decidia participar activament en totes les entitats culturals i esportives de la ciutat i continuar amb les aliances —organitzacions juvenils, comitès d’enllaç— mantenint “latent sempre el nostre sentit nacionalista”⁷⁰⁸. D’altra banda, s’acordava augmentar el treball d’assistència als refugiats catalans pertanyents a l’organització, elaborar un fitxer de registre de tots els mobilitzats i ratificar que cap militant podia defugir incorporar-se a l’Exèrcit.

Pietat Aguirre Pinazo fou la més rellevant dels quadres polítics del CADCI per la posició que ocupà al Secretariat Militar. Gràcies al seu número d’expedient, el 28.069, sabem que s’inscriví al Centre a finals de desembre de 1933. Aguirre dirigí el Comitè d’Ajut al Combatent amb totes les seues sectorials —Combatents, Infants, Refugiats, Colònia Infantil, Grup Ferrer Àlvarez- SRI— fins l’entrada de les tropes franquistes a Barcelona. Al capdavant del Comitè d’Ajut, juntament amb Aguirre, hi eren: Palmira Vilaró Sonente, secretària de Relacions del Comitè d’Ajut i d’Ajut als Infants; Dolors Arnau, màxima responsable de la Colònia Ferrer Àlvarez de Llinars del Vallès on, com hem analitzat, les sòcies treballaven voluntàriament; i Antònia Borrell, membre directiu al igual que Aguirre, de la Comissió Especial de Mobilització pels “5.000 voluntaris” que, com hem vist, era activada pel Consell Directiu del CADCI l’11 d’abril de 1938. Palmira Vilaró fou la secretària d’Ajut als Infants durant tota la guerra. El 18 de novembre de 1936, comunicava a la Secció Catalana del SRI que el CADCI havia posat en funcionament el Comitè. Al novembre de 1938, feia les darreres anotacions a la

---

⁷⁰⁶ Acta del Congrés de la Solidaritat del SRI..., op. cit., ANC1-886-T-347.

⁷⁰⁷ Acta de la reunió de la Federació de Barcelona de les Joventuts d’Esquerra Republicana Estat Català. Barcelona: 15 d’abril de 1938. ANC. Fons 1-886... ANC1-886-T-6706.

⁷⁰⁸ *Ibidem*.

relació d'infants i personal refugiat que s'aixoplugaven a la Colònia Ferrer Àlvarez⁷⁰⁹. Vilaró estava afiliada al CADCI des de la primavera de 1934, era una de les treballadores mercantils que havien accedit després de la històrica victòria de la primera vaga de la dependència catalana i del triomf de la candidatura de la MOMC al Consell Directiu. Factors que contribuïren a que ingressaren joves amb posicionament ideològic proper al PCP, açò és de tendència comunista i nacionalista. Entre les treballadores que ingressaven al Gremi Detall hi havia una de les militants del PCC que es convertiria en la imatge icònica de la guerra civil, Marina Ginestà Coloma, amb el número de sòcia 31.025⁷¹⁰.

Pietat Aguirre s'allistava al Grup Ferrer Àlvarez- SRI del CADCI en 1937, probablement coincidint amb la inscripció dels membres del Consell Directiu al Grup per aconseguir promoure'l entre els associats i així augmentar el seu protagonisme dintre del SRI de Catalunya⁷¹¹. A més de ser del CADCI, Aguirre era una militant destacada del PSUC. El Partit la designà delegada en la Unió de Dones de Catalunya—UDC—, la plataforma unitària de les dones antifeixistes que quedà constituïda després del Primer Congrés Nacional de la Dona del 6 i 8 de novembre de 1937. La UDC es creava aprofitant l'estructura del Comitè de Dones contra la Guerra i el Feixisme per aconseguir eixamplar la seua base i construir un organisme transversal. Al congrés hi assistien més de 800 delegades de partits i organitzacions, la gran majoria treballadores de fàbriques i tallers (62,8%), seguides per les ames de casa (21,8%), les treballadores mercantils (8,8%), intel·lectuals (6%) i del món del camp (0,6%). Una de les principals conclusions del Congrés fou que per fomentar la causa antifeixista les dones havien d'assolir una formació professional completa per accedir immediatament al món laboral amb condicions d'igualtat salarial⁷¹². En aquest sentit, el 2 d'agost de 1938, a la sala gran del CADCI, la UDC organitzava l'acte oficial d'homenatge a les tres “heroïnes de la producció” que rebien les primeres Medalla President Macià de mans del conseller de

---

⁷⁰⁹ Palmira Vilaró Sonente (sòcia núm. 30.752). *Llibre dels Jurat Mixtos... Detall Interior*, op. cit., PS-BAR, 1566, 2, 2. P. 62. Entre d'altres, signa com a secretària de Relacions del Comitè d'Ajut als Infants dels Associats els documents:

— Carta a la Secció Catalana del SRI comunicant la creació del Comitè... 18 de novembre de 1936, op. cit., PS-BAR, 503,1.

— Carta a la conselleria d'Assistència Social per a l'autorització de compra de lleixiu a l'empresa Casamitjana Mensa per a la Colònia Ferrer Àlvarez del CADCI. Barcelona: 2 de setembre de 1937. Fons Generalitat de Catalunya (Segona República). ANC. ANC1-1-T-9246.

— Relació dels infants i personal refugiat a la Colònia... 1937, novembre de 1938, op. cit., Arxiu Municipal de Llinars del Vallès.

⁷¹⁰ *Llibre dels Jurat Mixtos... Detall Interior*, op. cit., PS-BAR, 1566, 2, 2. P. 73.

⁷¹¹ Fitxa d'afiliació al Grup Ferrer Àlvarez- SRI del CADCI de Pietat Aguirre, amb carnet núm. 23.367, op. cit., ANC1-886-T-605.

⁷¹² Per a més informació vegeu: GARCIA, Betsabé, op. cit., 2017, p. 83-111; NASH, Mary, op. cit., 2010, p. 115-116.

Treball, Rafael Vidiella. Petronella Ladrón de Guevara, Adela Canyelles i Obdullia Imbert, eren les tres heroïnes que amb el seu esforç i capacitació per al treball havien aconseguit augmentar el nivell de producció a les seues empreses i representaven un exemple per a les dones treballadores. Canyelles havia perdut un braç mentre treballava en explotar un artefacte. L'acte inaugurat per Dolors Bargalló, al que assistiren delegacions de fàbriques, tallers, entitats polítiques i sindicals, el tancava la banda de música del cos de Guàrdies d'Assalt que interpretava amb Els Segadors i l'himne republicà⁷¹³.

Per a les dones del PSUC, l'exemple unificador de la UDC havia de servir per impulsar i refermar el Front Popular Antifeixista amb un únic objectiu: aconseguir la victòria. Així ho recollien les conclusions de la II Assemblea d'Informació de les Dones del PSUC que es celebrava al CADCI a finals de desembre de 1937⁷¹⁴. Les militants del Partit acordaven reorganitzar les seccions femenines als comitès comarcals i de radi— i si calia se'n crearien de noves—, per a aconseguir ser “capdavanteres en el treball, en la població, en col·laborar en l'aixecament de la moral de rereguarda i en l'anihilament de la cinquena columna”⁷¹⁵. La principal funció de les noves seccions femenines seria formar políticament a les militants de base per aconseguir que deixaren de ser exclusivament simpatitzants i passaren a un pla actiu, és a dir, que realitzessin un treball polític i concret a les cèl·lules. Segons el informe de Dolors Piera de l'Assemblea, amb això es buscava aconseguir que les dones que havien ingressat en massa al moviment antifeixista després del 19 de juliol i que principalment ho havien fet a les rengles del PSUC, tinguessin la mateixa preparació i capacitació política que els hòmens militants per poder participar plenament en la lluita per la seua emancipació econòmica i pel seu alliberament social des de l'acció interna als sindicats i organitzacions⁷¹⁶. En aquesta lluita era estratègic que totes les militants del PSUC es mobilitzaren per a organitzar delegacions de la UDC arreu del territori català, doncs era l'organisme exemple de la necessitat de la unitat com a mitjà indispensable per aconseguir la victòria sobre el feixisme defensant les consignes del Front Popular.

Des de la seua fundació, el PSUC valorava com incorporar les dones a la militància activa i com afrontar la seua formació política. No era suficient fer militar les companyes dels afiliats ni traçar línies estratègiques per a l'acció interna en les organitzacions de

---

⁷¹³ LA VANGUARDIA... [1938, any LVII]: (decret atorgant la medalla) 23 de juliol, núm. 23.202, p. 2; 30 de juliol, núm. 23.208, p. 2; 3 d'agost, núm. 23.211, p. 3. TREBALL... [1938, any III]: 2 d'agost, núm. 636, p. 8; 3 d'agost, núm. 637, p. 6.

⁷¹⁴ TREBALL... 23 de desembre de 1937, any II, núm. 446. P. 7.

⁷¹⁵ TREBALL... 26 de desembre de 1937, any II, núm. 449. P. 11

⁷¹⁶ TREBALL... 18 de gener de 1938, any III, núm. 468. P. 6.

dones existents, sinó que calia que tingueren repressió pròpia a cada radi, en cada cèl·lula de base. Davant d'aquesta prioritat, potenciada per la conjuntura bèl·lica, s'engegaren els mecanismes per captar i formar les dones. Era bàsic atorgar funcions de màxima responsabilitat a una dona i l'elegida fou Dolors Piera, que passà a ser cap de la secció femenina a l'executiva del PSUC⁷¹⁷. Entre els quadres del Partit hi figuraren dones com Isabel Azuara, Gavina Viana, Carme Julià, Caritat Mercader, Fanny Schoonheydt o les dirigents de les JSUC, Teresa Pàmies i Lina Òdena. Totes elles esdevindran símbols de la lluita antifeixista al llarg de la guerra, “les dones heroïques”⁷¹⁸ en les que calia emmirallar-se per redoblar l'ajut al front i l'acció de rereguarda.

Pietat Aguirre, formava part del grup de dirigents de base. Durant la seua trajectòria política mantingué dues constants: el treball d'incorporació de les reivindicacions de gènere a l'ideari polític del Partit i l'ajut als combatents catalans que havia iniciat al CADCI l'estiu de 1936. Formà part de la delegació mexicana del PSUC entre 1939 i 1947, sent la responsable de la sectorial femenina del Partit a Mèxic. Alhora era membre de la Comissió Femenina del Casal Català de Mèxic i de la Junta directora de l'Agrupació de dones Mariana Pineda. Moria el 6 de març de 1948 a París. A la nota d'homenatge del *Lluita*, es destacava la intensa trajectòria “en la tasca de recollir cabdals per ajudar als combatents de Catalunya, la qual cosa li va valer un merescut premi”⁷¹⁹. Aguirre, companya sentimental de Manuel Aragó Mercader, retornà a París en 1947, integrant-se al Grup del PSUC Jaume Compte, ensems que ocupà la Secretaria d'Organització del Comitè Departamental del Sena de la UDC. El 9 de març, acudien al seu enterrament Comorera, el secretari general del PSUC; dirigents destacats del Partit com Wenceslao Colomer, Pere Ardiaca i Miquel Valdés; Daniel Anguiano, Molinero i Cid, de l'Executiva d'UGT de Catalunya; Luis Delage, de la Central d'UGT; representants dels comitès interdepartamentals del PSUC; i altres dirigents a l'exili del PCE, de l'Agrupació Professional de Treballadors Mercantils d'UGT, del Comitè Coordinador de Treballadors Mercantils de Catalunya, de la Unió de Dones de Catalunya...

Hem fet una primera aproximació a les dones del CADCI i la seua activitat. Al Fons Restituït, a excepció de les ja esmentades relacions de dirigents fetes per les Oficines

---

⁷¹⁷ CAÑELLAS, C. i TORAN, R., op. cit., 2003, p. 78-81.

⁷¹⁸ Discurs de Dolors Piera a l'acte del PSUC i UGT per presentar el Pla de la Victòria. TREBALL... 9 d'abril de 1937, any II, núm. 225. P. 8. Vegeu també: *Dones Exemplars*. TREBALL... 6 de novembre de 1937, any II, núm. 406. P. 1.

⁷¹⁹ LLUITA. Òrgan del Partit Socialista Unificat de Catalunya. Tolosa de Llenguadoc: 10 de març de 1948, núm. 143. P. 1. Vegeu també la breu nota biogràfica a: MARTÍNEZ DE SAS, Maria Teresa; i PAGÈS i BLANCH, Pelai (coords.). *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000. P. 44

del Centre i dels documents interns de les seccions que ja hem referit⁷²⁰, no hem localitzat cap altre material documental que ens aporte més dades referents a l'activitat de les juntes durant la guerra. Això, juntament amb l'anàlisi contrastat dels expedients restituits, ens permetria resseguir el treball de les associades a dintre del Centre, el seu grau d'implicació i compromís amb l'entitat, si influència o no del parentiu entre els socis en la seua decisió d'accedir-hi —sobretot entre 1919 i 1931—, la seua evolució ideològica o els canvis laborals que experiment. En definitiva, ens permetria rescabalar la figura de les treballadores mercantils en particular i a les dones antifeixistes, compromeses i solidàries, en general. Totes les que, tal i com hem plantejat, sostingueren la rereguarda lliurant una batalla exemplar que encara roman opacada. La única opció que tenien les dones per salvaguardar els seus drets, protegir la llibertat del país i avançar en la revolució social, era encarant la lluita contra el feix a tots els fronts: des de l'educació a la sanitat, des de la indústria fins al carrer, des dels fills fins als refugiats. Creiem que la importància d'aquestes qüestions s'hauria de seguir investigant acuradament en un futur doncs superen l'objecte d'aquesta tesi. Emplacem a realitzar-ho.

2.6. Educació i Instrucció

Les Escoles Mercantils Catalanes del CADCI iniciaven les classes del curs 1936-1937 el 23 novembre de 1936⁷²¹. Aquell curs, el primer des de la recuperació de l'estatge mercantil, s'havia retardat fins acabar les obres de restauració de les aules “víctimes del furor del feixisme pre-faccions de 1934”⁷²². Les Escoles aspiraven a que els seus alumnes, a més d'adquirir una formació elemental mercantil com oferien la resta d'escoles comercials complementàries, assoliren coneixements específics per poder exercir càrrecs directius a les empreses comercials i industrials. Des de la seua fundació en 1904, les assignatures s'impartien entre les 19 i les 22 hores de dilluns a divendres, de manera que cursar-les era compatible amb la jornada laboral i, durant aquest primer curs del període bèl·lic, amb “la setmana anglesa” que regia en gran part dels despatxos⁷²³. El pla

---

⁷²⁰ Documents base de la relació de directives de l'annex de la tesi. Fons Restituït CADCI. ANC: PS-BAR, 364, 1; PS- MAD, 1956, 5.

⁷²¹ TREBALL... [1936, any I]: 14 d'octubre de 1936, núm. 73, p. 1; 24 d'octubre, núm. 82, p. 2; 22 de novembre, núm. 107, p. 3. DIARI DE BARCELONA... 17 d'octubre de 1936, any 145, núm. 244. P. 17.

⁷²² TREBALL... 15 de novembre de 1936, any I, núm. 101. P. 4.

⁷²³ CADCI- E. O. *Escoles Mercantils Catalanes. Curs 1936-1937*. Barcelona: CADCI, *Patrici Arnau* Impressor, 1936. Fons CADCI. P. 2.

d'estudi s'adaptava a l'alumnat que tenia una preparació heterogènia i era d'edat diversa. Es podia cursar Aritmètica, Geografia, Gramàtica elemental, Història de Catalunya i cursos elementals i avançats d'idiomes (català, francès, anglès, alemany i esperanto). Es feien exàmens d'ingrés per a les assignatures d'Àlgebra, Tècnica Comercial, Càlcul Comercial, *Teneduria* de Llibres, Dret Mercantil, Taquigrafia, Duanes i Transports, Història de Catalunya, Cal·ligrafia i Mecnografia⁷²⁴. Els alumnes havien d'estar associats al CADCI i pagar una matrícula de 15 pessetes per assignatura i curs, a excepció de Català que costava 5 pessetes i d'Història de Catalunya que era gratuïta⁷²⁵.

Independentment de les classes que formaven part del pla sistemàtic d'estudis dirigit als socis, Educació i Instrucció organitzava cursos d'estiu⁷²⁶ i conferències que durant tota la guerra estigueren focalitzades en "l'estudi i exposició de les doctrines socialistes i principalment les referents al marxisme"⁷²⁷. Es completava així la missió educativa del CADCI que en paraules de Salvador Roca i Roca, president de la Secció, no era altra que "perfeccionar l'art professional de la dependència mercantil dins una visió revolucionària [...] en aquest cas vol dir realitat col·lectivitzadora, socialitzant"⁷²⁸. Visió que Roca i Roca aclaria a la seua intervenció radiada sota el títol *Cultura també es revolució* que s'emeté per les emissores de la Generalitat el 29 d'octubre de 1936⁷²⁹. Per al CADCI era un deure revolucionari endegar l'aparell de cultura interromput des del 6 d'Octubre per anar edificant els bastiments de l'estructura de la societat futura, la que hauria de "coordinar l'economia revolucionària dins l'exigència d'una organització social que doni a tothom allò de que freturi segons les seves necessitats"⁷³⁰. El CADCI tractava de furnir tècnica i culturalment als professionals mercantils que s'hi haurien d'encarregar i ho feia des dels principis de la teoria econòmica i social marxista.

---

⁷²⁴ CADCI E. O. *Escoles Mercantils... Curs 1936-1937*, op. cit., p. 4.

⁷²⁵ TREBALL... 24 d'octubre de 1936, any I, núm. 82. P. 2.

⁷²⁶ Els cursos d'estiu organitzats per la Secció es realitzaven entre juliol i setembre a les Escoles. Es podia cursar Català, elemental i superior; Rus; i Gramàtica, Geografia i Aritmètica elemental. L'estiu de 1937, el preu era de huit pessetes per assignatura excepte els idiomes que eren de cinc. Si es matriculaven d'Aritmètica, Geografia i Gramàtica simultàniament, el cost era de vint pessetes. TREBALL... 24 d'octubre de 1936, any I, núm. 82. p. 2; 18 de juny de 1937, any II, núm. 285, p.2; [1938, any III]: 26 de juny, núm. 605, p. 6; 1 de juliol, núm. 609, p. 6. DIARI DE BARCELONA... 18 de juny de 1937, any 146, núm. 143. P. 4.

⁷²⁷ CADCI E. O. *Escoles Mercantils Catalanes. Curs 1936-1937*, op. cit., p. 16.

⁷²⁸ TREBALL... 28 d'octubre de 1936, any I, núm. 85. P. 1.

⁷²⁹ TREBALL... [1936, any I]: 28 d'octubre de 1936, op. cit., p. 1; 30 d'octubre, núm. 87, p. 2. En contraposició a aquest concepte, Roca i Roca publicaria l'editorial titulada *El feixisme es incultura*: TREBALL... 29 de novembre de 1936, any I, núm. 113. P. 12.

⁷³⁰ TREBALL... 3 d'octubre, op. cit., p. 2.

Les Escoles funcionaren durant tota la guerra. El curs 1937-1937 s'iniciava el 8 de novembre de 1937⁷³¹ i la inscripció al de 1938-1939 començava a principis d'octubre de 1938 per iniciar el curs al novembre⁷³². Els dos cursos mantingueren el pla d'estudis esmentat sota direcció del Secretariat de Cultura encapçalat per Roca i Roca, que havia substituït la Secció després de l'assemblea de juliol de 1937 en la que, com hem vist, quedà reestructurada l'entitat. Al Fons Restituït s'hi apleguen 183 fitxes dels alumnes d'aquests cursos⁷³³ on s'hi feia constar, a més de les dades personals dels alumnes, les assignatures matriculades amb la nota corresponent i el tipus de curs (regular o d'estiu). Entre elles estan les dels alumnes dels cursos de llegua russa elemental i de primer grau que s'impartí entre 1937 i 1938⁷³⁴.

A finals de desembre de 1936, coincidint amb la campanya Pro-Komsomol citada anteriorment, la Secció anunciava l'obertura del curs elemental de Rus⁷³⁵. En un sol dia es superà la previsió de seixanta matrícules. Davant l'allau d'inscripcions, Educació i Instrucció ampliava a dotze els cursos a càrrec de dos professors nadius que es realitzarien a les Escoles de dilluns a dissabte⁷³⁶ i obria un curs per correspondència per als alumnes de fora de Barcelona⁷³⁷. S'havien inscrit més de cinc-cents alumnes: associats, afiliats als sindicats mercantils de CNT i UGT i "d'altres organitzacions professionals i polítiques"⁷³⁸. Fou tan elevada la demanda de matrícula dels "barcelonins" que no eren mercantils i per tant no es podien associar a l'entitat, que a finals d'octubre de 1937, coincidint amb l'inici del període de matriculació del segon curs, el Secretariat de Cultura del CADCI decidia que dos dels cursos foren de d'accés obert, és a dir es reservaven 120 places per a aquests tipus d'alumnes⁷³⁹.

---

⁷³¹ TREBALL... 3 de novembre de 1937, any II, núm. 403. P. 7.

⁷³² TREBALL... [1938, any III]: 8 d'octubre, núm. 691, p. 6; 26 d'octubre, núm. 702, p. 3.

⁷³³ *Fitxes d'alumnes de les Escoles Mercantils Catalanes*. Barcelona: 1936-1938. Fons Restituït CADCI. ANC: PS-Bar, 1283, 4; PS-Bar, 1467, 6; PS-Mad, 1947, 4.

⁷³⁴ Vegeu les fitxes dels alumnes de les Escoles Mercantils Catalanes:

— Rus Elemental: Ramon Riera Lecha, Mariano Zamora Pérez, Carmen Figuera Andú, Enriqueta Díez Urneña (curs d'estiu). Barcelona: 1937-1938. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-Bar, 1467, 6.

— Rus Elemental: Elena Martínez Martilla. Barcelona: 1937-1938. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-Mad, 1947, 4.

— Rus Primer: Promitivo Ruiz Elisegui, Maria Sadurní, Ramona Isalgue. Barcelona: 1937-1938. Fons Restituït ..., PS-Bar, 1467, 6.

⁷³⁵ TREBALL... 25 de desembre de 1936, any I, núm. 135, p. 3; 5 de gener de 1937, any II, núm. 144, p. 3.

⁷³⁶ TREBALL... [1937, any II]: 5 de gener, núm. 144, p. 3; 8 de gener, núm. 147, p. 2; (reproducció del cartell del curs utilitzat a Barcelona) 14 de gener, núm. 152, p. 6.

⁷³⁷ DIARI DE BARCELONA... 25 de febrero de 1937, any 146, núm. 48. P. 4.

⁷³⁸ TREBALL... 17 de gener de 1937, any III, núm. 155. P. 3.

⁷³⁹ TREBALL... 24 d'octubre de 1937, any II, núm. 395. P. 2.

Els cursos de llengua russa s'inauguraven el 15 de gener de 1937. L'acte oficial era presidit per Pere Aznar, Roca i Roca, Víctor Colomer, regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, i Alexei Strajov, secretari del consolat general de la URSS⁷⁴⁰. Les paraules del president de la Secció resumien les motivacions que havien portat als alumnes a matricular-s'hi massivament superant amb escreix les previsions inicials i aportava una data comparativa: els cursos d'italià i alemany s'havien hagut de suspendre per manca d'alumnat⁷⁴¹. D'una banda, havia condicionat la matriculació l'agermanament i simpatia que sentien vers els “proletaris” de la URSS. D'altra i més important, “establir relacions ben estretes i cordials amb aquell poble [...] que ja ha abolit les classes i que en edificar el socialisme ha sabut abastar un tan alt nivell de cultura humana i de dignitat col·lectiva”⁷⁴². Una experiència de superació en la que calia emmirallar-se per guanyar la guerra. Per al CADCI, la transcendència d'iniciar aquests cursos era evident. L'entitat finançava el prestigi de la seua tasca pedagògica formant als treballadors en un idioma que —deixant de banda l'opció d'un futur acolliment o exili— possibilitava una progressió a nivell professional dels treballadors i ajudava a consolidar les relacions comercials que s'estaven donant entre catalans i soviètics. I ho feia dirigint-se no solament als mercantils, sinó que donava resposta a “la necessitat del proletariat català [...] d'estudiar directament les experiències de la URSS”, com assegurava Víctor Colomer⁷⁴³. Entre els alumnes, explicava Roca i Roca, destacava la presència de professionals del món de l'art i intel·lectuals en general, dibuixants, periodistes, escriptors i estrangers, com la comissària adjunta del Campament de Pins del Vallès, l'holandesa Fanny Schoonhey⁷⁴⁴.

En aquesta iniciativa, el CADCI rebia les adhesions del comissari general d'Ordre Públic i dels consellers de Treball i Proveïments, representants dels organismes amb els que es mantenien convenis de col·laboracions en matèria educativa i de treball i ajut des d'Organització i Treball. Pensem per exemple, en la delegació del Treball Voluntari, la Borsa d'Atur o les aportacions d'Ajut que hem analitzat en apartats anteriors. El prosovietisme de l'entitat, satèl·lit de del PSUC i UGT, quedava patent una vegada més. Pere Aznar, aprofitava l'acte per anunciar la creació del Grup AUS-CADCI i l'aportació de les primeres 25.000 pessetes i l'obertura d'una subscripció en profit de la campanya per

---

⁷⁴⁰ TREBALL... [1937, II]: 15 de gener, núm. 153, p. 2; 17 de gener, op. cit., p.4. DIARI DE BARCELONA... 15 de gener de 1937, any 146, núm. 13. P. 6.

⁷⁴¹ DIARI DE BARCELONA... 16 de gener de 1937, any 146, núm. 14. P. 6.

⁷⁴² TREBALL... 16 de gener de 1937, any II, núm. 154. P. 2.

⁷⁴³ DIARI DE BARCELONA... 16 de gener de 1937, op. cit., p. 4.

⁷⁴⁴ DIARI DE BARCELONA... 16 de gener, op. cit., p. 4. TREBALL... 17 de gener, op. cit., p. 3. Ens hem referit a Schoonhey, a l'apartat 2.4.3 d'aquesta Primera Part. Consulteu també: TREBALL... [1936, any I]: 11 de setembre, op. cit., p. 9; 11 de novembre, p. 8.

construir el nou vaixell Komsomol. Els millors alumnes del curs de Rus serien becats pel Grup amb un viatge a la URSS.

Per a tots els matriculats la Secció distribuï i edità el llibre de gramàtica russa que contenia el vocabulari i diccionari rus-català-espanyol, de la qual era autor un dels professors titulars N. Dubinsky⁷⁴⁵. Publicació que s'utilitzaria, entre d'altres, al curs de rus organitzat per la Federació de Sindicats d'UGT de Manresa i inaugurat pels dirigents del Centre Pere Aznar, Roca i Roca i Joan Fernández, representant també l'AUS, juntament amb l'alcalde de la ciutat i delegats del PSU i UGT⁷⁴⁶. La Gramàtica es reeditava al gener de 1938. Es posava a la venda amb la resta de manuals de les Escoles Mercantils i una altra publicació del Secretariat de Cultura, el Llibre dels Herois, durant la Festa del Llibre⁷⁴⁷ que començà l'11 de juny de 1938⁷⁴⁸. El CADCI s'obria per allotjar els estands de les editorials catalanes com a entitat col·laboradora amb la Diada del Llibre fomentada pel Govern que anualment es celebrava a la ciutat en la que participaven autors i editorials catalanes⁷⁴⁹. En aquesta ocasió es demanava als ciutadans que feren donacions de llibres pel Servei de Biblioteques del Front de la Generalitat⁷⁵⁰. El Llibre dels Herois recollia la motivació de la Diada. Entre els escriptors "reconeguts" de l'equip redactor hi eren Manuel Valldeperes, Prous i Vila, Roure i Torrent, Armand Quintana, Artur Perucho, Francesc Trabal. Al llibre tractaven de narrar "la gesta de diversos herois antifeixistes de l'Exèrcit Popular Regular", narrant les biografies heroiques dels socis del CADCI que militaven al PSUC, JSUC, SRI, Partit Sindicalista i la FAI⁷⁵¹. La publicació completava l'homenatge que el CADCI feia durant la Festa a totes les Divisions de l'Exèrcit Regular Popular. Cadascuna rebé un lot de llibres del CADCI.

---

⁷⁴⁵ TREBALL... [1937, any II]: 17 de gener, op. cit., p. 3; 20 de juny de 1937, p. 2;

⁷⁴⁶ El curs a càrrec de Dubinsky començava el 19 de juny de 1937. L'acte oficial d'inauguració es celebrà al Saló Consistorial de l'Ajuntament i serví "d'homenatge a la pàtria del proletariat que tan desinteressat ajut ens ha prestat en la lluita contra el feixisme". Carta de la Federació Local de Sindicats afectes a la UGT al president del CADCI, Pere Aznar. Manresa: 14 de juny de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 3. Vegeu l'anunci a: TREBALL... 20 de juny de 1937, op. cit., p. 2.

⁷⁴⁷ TREBALL... [1938, any III]: 22 de gener, núm. 472, p. 5; 15 de juny, núm. 595, p. 4; 17 de juny, núm. 596, p. 3;

⁷⁴⁸ S'havia d'iniciar amb el míting sobre la relació del llibre i la cultura popular que es traslladà Presidí l'acte Roca i Roca. Intervingueren Pere Aznar, secretari general del CADCI; Lluís Luque, en nom dels combatents al front; Abelard Fàbregues de la FETE; Pau Balcells, d'AUS; Josep M. Francès, de l'Agrupació Professional de Periodistes; Josep Pous i Pagès, per la Institució de les Lletres Catalanes; i Víctor Colomer, regidor de Cultura de l'Ajuntament. TREBALL... [1938, any III]: 10 de juny, núm. 591, p. 3, 6; 12 de juny, núm. 593, p. 8.

⁷⁴⁹ TREBALL... [1938, any III]: 22 de maig, núm. 579, p. 10; 17 de juny, núm. 597, p. 3.

⁷⁵⁰ TREBALL... 10 de juny de 1938, op. cit., p. 3.

⁷⁵¹ TREBALL... 27 de maig de 1938, any III, núm. 579. P. 7.

Al curs de Rus per correspondència s'hi anotarien també els combatents del front d'Aragó. Les cartes començaven a arribar immediatament després de la publicació dels anuncis a la premsa difonent la iniciativa d'Educació i Instrucció. Les enviaven actors ben diferents, des d'associacions a civils, des de mercantils a soldats. El 12 de gener de 1937, l'Escola Racionalista de Mataró escrivia a la Secció per a que s'obrís matrícula "als forans" de Barcelona "determinant un preu únic i global per despeses de correcció". Volien "aprendre la llengua dels soviets"⁷⁵². Segons el representant de l'administració de l'Escola que signava la carta, els professors que no residien a la ciutat es trobaven en inferioritat de condicions respecte dels barcelonins, no podien accedir a l'oferta formativa i cultural de Barcelona. Per això havien decidit escriure a la Secció, centre educatiu de referència en formació professional. Filomena Garsavall i Joan Chust⁷⁵³ escrivien al Centre el 21 de gener, des d'Olost de Lluçanès i des d'Alacant sol·licitant informació sobre el curs (manuals, gramàtica, cost, matrícula, ...). Garsavall escrivia després de llegir l'anunci a *La Vanguardia*. Era infermera "catalana, casi siempre escribo en castellano, pero de fondo rusa con toda el alma y con ánimos de aprender el ruso llegando al sacrificio si es preciso [...] tengo que trabajar mucho para ganar el sustento de mis padres pero haré lo que pueda y más para llegar a conseguir lo que tantas veces había soñado [...] aprender la lengua rusa, lengua simpática como heroicos son los hombres rusos"⁷⁵⁴. Miquel Tarragó escrivia el 19 de gener des de Tardienta. Era soldat de la 2a companyia, 3a secció del Regiment d'infanteria de Catalunya número 1. Havia llegit a *Treball* la conferència de Roca i Roca sobre l'obertura del curs i demanava informació per cursar-lo per correspondència. Quan tenia "hores lliures" les aprofitava per estudiar "els mestres del marxisme". Cada dia comprovava com "s'estrenyien els llaços entre els camarades de la URSS i l'Espanya revolucionària", una avinentesa cada cop més ferma "que ens durà al triomf contra el feixisme, perquè els combatents rojos no sols guerregen sinó que també estudien i es capaciten pel dia de demà"⁷⁵⁵. Els tres demostraven les motivacions de l'alumnat que Roca i Roca enuncïava durant la inauguració oficial del curs. Els tres

---

⁷⁵² Carta sol·licitant la matrícula al curs de rus d'Educació i Instrucció de l'administració de l'Escola Racionalista de Mataró signada per Espartac Fígols. Mataró: 12 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1466, 7.

⁷⁵³ Carta de Joan Chust per inscriure's al curs de rus. Alacant: 21 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1466, 7.

⁷⁵⁴ Carta de Filomena Garsavall sol·licitant instruccions sobre la matrícula al curs de Rus. Olost de Lluçanès: 21 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1466, 7.

⁷⁵⁵ Carta de Miquel Tarragó per inscriure's al curs de rus. Tardienta: 19 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1466, 7.

rebrien la resposta signada pel president de la Secció amb l'adreça de Dubinsky, el professor encarregat del curs per correspondència⁷⁵⁶.

A més d'aquestes iniciatives, Educació i Instrucció col·laborà amb l'Institut Obrer de Barcelona i l'Institut d'Adaptació Professional per a la Dona, IAPD. Organismes creats per Decret i supeditats a la Conselleria de Treball i Obres Públiques que funcionaren entre maig de 1937 i gener de 1939. La Secció facilitaria els equipaments i professorat de les Escoles Mercantils per a la formació dels alumnes dels dos instituts. La creació de l'Institut Obrer era ordenada pel ministeri d'Instrucció i Belles Arts el 19 de maig de 1937 en aplicació del Decret ministerial per a la constitució dels instituts obrers promulgat el 21 de novembre de 1936⁷⁵⁷. El govern republicà posava en funcionament una nova modalitat d'instituts de segon ensenyament, una nova tipologia de batxillerats abreujats per a treballadors antifeixistes que havien superat l'edat per cursar estudis secundaris. L'objectiu era facilitar la formació superior de l'alumnat d'entre quinze i trenta-cinc anys "independentment de tota consideració d'ordre econòmic", aplicant-hi "noves orientacions de l'ensenyament"⁷⁵⁸. Resultarien una experiència pedagògica de gran valor polític i ideològic que combinava la preparació tècnica i professional de l'alumnat amb la seua formació intel·lectual. A l'articulat del Decret es precisaven les premisses per tirar endavant el projecte el més aviat possible i que alumnes pogueren accedir a la universitat en un termini de dos anys. Els inscrits havien de ser reclutats entre els aspirants proposats per les organitzacions sindicals i polítiques juvenils antifeixistes. Per accedir-hi realitzaven una prova eliminatòria d'aptituds i cultura general que es revisava durant el primer quadrimestre. Els que tenien una formació insuficient havien de realitzar un curs especial per adquirir el nivell recomanable. L'Institut Obrer de Barcelona seguí l'exemple dels que s'havien establert anteriorment a València i Sabadell. S'ubicà a l'edifici del Col·legi Sant Ignasi dels jesuïtes de Sarrià. El primer any hi havien 156 alumnes dels quals solament 30 eren dones⁷⁵⁹. Al gener de 1938 hi havia 200

---

⁷⁵⁶ Se'ls facilitava l'adreça de N. Dubinsky per posar-s'hi en contacte. Era carrer Molins de Rei, 5, Barcelona. Cartes de la Secció Permanent d'Educació i Instrucció adreçades a Filomena Garsavall, Joan Chust i Miquel Tarragó. Barcelona: 8 de febrer de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1466, 7.

⁷⁵⁷ — *Decreto creando un bachillerato abreviado para los trabajadores de quince a treinta y cinco años*. GACETA DE LA REPÚBLICA. València: 23 de novembre de 1936, any CCLXXV, vol. IV, núm. 328. P. 769.

— *Orden del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes creando dos Nuevos Institutos para Obreros en Madrid y Barcelona*. GACETA DE LA REPÚBLICA. València: 19 de maig de 1937, any CCLXXVI, vol. II, núm. 139. P. 778.

⁷⁵⁸ TREBALL... 26 de gener de 1938, any III, núm. 475. P. 5.

⁷⁵⁹ MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *L'Institut Obrer de Barcelona (desembre 1937-gener 1939)*. Dintre d'EDUCACIÓ I HISTÒRIA: REVISTA D'HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ. Barcelona: Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, Institut d'Estudis Catalans, núm. 9-10, 2006- 2007. P. 294.

alumnes, d'entre ells continuaven sent 30 les dones, i l'Institut es preparava per acollir l'ingrés de dos-cents alumnes per semestre fins arribar a ocupar per complet les 800 places disponibles en dos horaris. Un dels grups era d'alumnes grans d'entre 25 i 30 anys que buscaven formar-se en un nou ofici.

La creació de l'IAPD es decretava el 10 de juliol de 1937⁷⁶⁰, per facilitar i promoure la formació de les dones que havien de suplir als mobilitzats a les indústries, comerç i camp. Les dones havien d'adequar-se als treballs masculins per mantenir la producció de rereguarda. El reemplaçament es gestionava a través de les Borses de Treball dels organismes que hi col·laboraven i de les conselleries d'Economia i Cultura. Els llocs vacants eren substituïts seguint l'ordre de prioritats següent: obrers en atur forçós dintre del mateix ofici amb les aptituds normals per assumir-lo; refugiats de guerra que hagueren perdut el seu lloc de treball i foren obrers qualificats; companyes i filles dels combatents; dones mobilitzades per l'Institut; i, per últim, refugiades que s'hagueren format a l'Institut. Per tant hòmens aturats i refugiats amb experiència laboral acreditada prèvia, tenien prioritat per accedir als llocs de treball davant les dones⁷⁶¹. El president de l'IAPD, Emili Mira, explicava que l'Institut acabat de crear tenia el projecte d'incorporar les dones als treballs constructius de rereguarda aconseguint dues mobilitzacions voluntàries que discorrien en paral·lel⁷⁶². La primera, la de totes les antifeixistes d'entre setze i trenta-cinc anys que volgueren aprendre un ofici accedint, previ examen mèdic i psicotècnic, a l'escola, taller, fàbrica, oficina o un altre lloc d'ensenyament adscrit a l'IAPD. La segona, la del voluntariat de tècnics industrials, comercials i agrícoles, professors i mestres obrers d'arts i oficis d'escoles d'ensenyament tècnic que, d'acord amb els organismes dels que depenguessin, estigueren disposats a ensenyar a les alumnes en cursos abreujats que les capacitessin professionalment i culturalment. Per portar-les a terme, el Decret establia la creació de Seccions Locals de Mobilització de Treballadores a cada municipi que serien sostingudes pels ajuntament; Seccions Comarcals a les delegacions de Treball de Barcelona, Girona, Tarragona i Lleida; i la Secció Central de Mobilització instal·lada al Departament de Treball, les oficines d'aquesta quedaren ubicades al número 325 del carrer Còrsega de la Barcelona⁷⁶³. Segons Mira, l'activitat propagandística de l'Institut tenia per objecte captar al voluntariat, “estimular el rendiment de les treballadores” organitzant campionats i transformar paulatinament “el

---

⁷⁶⁰ *Decret de creació de l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona*. DOGC... 13 de juliol de 1937, any V, vol. III, núm. 154. P. 154, 155.

⁷⁶¹ *Reglament per a l'aplicació del Decret del 10 de juliol... creant l'Institut d'Adaptació Professional...* DOGC... 11 de novembre de 1937, any V, vol. III, núm. 315. P. 623.

⁷⁶² *Reglament per a l'aplicació del Decret...* 11 de novembre de 1937, op. cit., p. 619.

⁷⁶³ *Decret de creació de l'Institut...* 13 de juliol de 1937, op. cit., p. 155. TREBALL... 9 de gener de 1938, any II, núm. 461. P. 7.

repartiment del treball en ambdós sexes [...] fer una orientació i una readaptació col·lectiva per tal que cada u ocupi en el treball el lloc que per les seves aptituds i vocació es mereix”⁷⁶⁴.

De la gestió de l'IAPD s'encarregava la Comissió Executiva de l'organisme. Hi tenien representació totes les forces sindicals i polítiques promotores juntament amb les delegacions de les conselleries de Treball, Economia i Cultura. A principis de 1938, el CADCI tenia dos dirigents a la Comissió: Ignasi Jovés Mariol, tresorer de l'Institut que era delegat de la conselleria d'Economia, i com a vocal, Montserrat Martínez Ventura, militant de les JEREC i presidenta de l'Aliança Nacional de la Dona Jove. La resta de càrrecs eren Maria Pérez Enciso, secretària general per la conselleria de Treball i dirigent feminista d'UDC que posteriorment ocuparia la direcció de l'organisme; Eloïna Malasecheverria, vocal per la conselleria de Cultura; i els vocals delegats de partits i sindicats, Dolors Lasalle (PSUC), Emilià de Rius (ERC), Amanda Llebot (Acció Catalana), Carles Sala Franques (UGT), Carme Quintana Vilafranca (CNT) i Albert Jujolar (Unió de Rabassaires)⁷⁶⁵.

L'IAPD es caracteritzava d'una banda, per una aplicació pionera dels principis d'igualtat d'oportunitats en el seu funcionament i missió, establint criteris igualitaris al respecte de salaris i d'accés al treball de les dones. D'altra, per introduir mesures innovadores d'acció positiva per facilitar la inserció laboral femenina que combinaven la reserva de quotes de llocs de treball per a les dones i d'altres més tradicionals com la qualificació d'oficis com a femenins. Per ajustar els jornals es signarien en plena guerra més de quinze convenis de regulació salarial pactats entre la conselleria i les indústries dels sectors comercial, tèxtil, alimentació, confecció, fusta, calçat i horticultura. Solament un d'ells aplicava la igualtat salarial, el signat per la secció de fabricants de cadires de muntar de les filials catalanes de les indústries de la confecció, accessoris, tèxtils, i similars. La resta de convenis únicament regulaven les diferències salarials entre hòmens i dones. Un conveni a Girona fixava en el 10% la diferència salarial entre dependents i dependents. La discriminació és difícil de determinar però oscil·lava entre el 10% i el 24% en la retribució dels aprenents hòmens i dones, superant el 45% en el quart curs. En les categories laborals superiors la mitjana en la disparitat era de més del 43%. La discriminació es reflectia també en els augments salarials. En les bases de treball de les indústries del Menor establien que les treballadores del comerç sols rebrien un augment del 25% mentre que el dels homes era d'un 30%⁷⁶⁶.

---

⁷⁶⁴ *El Front de combat femení*. Entrevista de Salvador Roca i Roca al dr. Emili Mira.

TREBALL... 22 d'agost de 1937, any II, núm. . P. 3.

⁷⁶⁵ TREBALL... 9 de gener de 1938, op. cit., p. 7, 15.

⁷⁶⁶ NASH, Mary, op. cit., 2010, p. 118.

Un dels centres formatius adscrits a l'IAPD foren les Escoles Mercantils del CADCI⁷⁶⁷. A principis de gener de 1938 l'Institut tenia 3.000 alumnes matriculades, d'entre elles dues-centes cursaven català i mecanografia al CADCI⁷⁶⁸. Al març, cinc mesos després de la seva activació, es llicenciaven les primeres taqui-mecanògrafes i les alumnes de mecànica que es capacitaven per ser aviadores. Pilar Martí era una d'elles, de les que “en lloc de fer de modista, que no m'agrada gens, puc dedicar-me a la mecànica per la que sempre he sentit un gran entusiasme [...] com jo seran moltes les que hauran pogut escollir un treball que els agradi [...] és aquesta una de les coses que la revolució ha fet possible i de les que més importància tenen pel millorament de la situació de la dona”⁷⁶⁹. El portaveu del PSUC recollia l'experiència de la incorporació de 30 alumnes a una fàbrica de material de guerra. S'havia superat en un 25% la producció anterior a la mobilització masculina en una indústria que fins al moment només tenia hòmens treballant-hi. Si els hòmens feien 40 peces, les dones en feien 50. L'augment productiu també succeïa a una indústria d'agulles i didals que s'havia adequat en maquinària i formació per a produir bales. Hi treballaven més de 200 dones que s'encarregaven de totes les feines: des del tallat dels discs de metall fins al trefilat de plom i l'acabat. La fàbrica s'havia convertit en la primera en producció de projectils a Catalunya. Les treballadores construïen a més el refugi a les seues fàbriques i havien apadrinat el quart batalló de la Brigada Garibaldi⁷⁷⁰.

Per portar a terme una ràpida i efectiva incorporació de les dones a les indústries era necessari conèixer el nombre de vacants abans que quedessin desocupades. Des de *Treball* es feia una crida als mobilitzats per a que abans d'incorporar-se al front comunicessin als sindicats i cèl·lules d'empreses la vacant laboral que deixaven. Era la manera en que l'IAPD podia tindre una constància immediata dels llocs laborals que havien de reemplaçar les alumnes. Una gestió que, com hem mencionat, es feia a través de les borses de treball dels organismes sindicals, polítics i governamentals col·laboradors⁷⁷¹. Alhora, les treballadores que s'inscrivien a les borses de treball especificaven si havien sigut alumnes de l'IAPD per validar la seua formació curricular i augmentar les possibilitats d'aconseguir un treball. Fou el cas de les sòcies Constança

---

⁷⁶⁷ La resta de centres eren l'Escola Elemental del Treball, l'Institut de Fisiologia, Institut Psicotècnic, FOSIG, SEIDA, Ferrocarrils de El Clot i Harmonia del Palomar. *TREBALL...* 22 de març de 1938. P. 6.

⁷⁶⁸ *TREBALL...* 9 de gener de 1938, op. cit., p. 15.

⁷⁶⁹ *Les companyes que aprenen mecànica volen ésser aviadores.* *TREBALL...* 13 de gener de 1938, any II, núm. 465. P. 11.

⁷⁷⁰ *TREBALL...* 22 de maig de 1938, any III, núm. 575. P. 3.

⁷⁷¹ *Les dones exigim el lloc que ens pertoca en la producció.* *TREBALL...* 1 de març de 1938, any III, núm. 504. P. 2.

Barbarà Solench (sòcia núm. 55.086) i Concha F. De la Vega (59.870)⁷⁷². La primera era dependent a al detall de 16 anys que s'havia inscrit a l'Institut el 22 d'octubre de 1937, feia un mes que s'havia donat d'alta a la Borsa de Treball del CADCI, on hi estarà fins al 20 d'abril de 1938. De la Vega, dependent madrilenya de 21 anys, entrava a l'IAPD amb el número 54 el 30 de desembre de 1937. Estaria inscrita a la Borsa entre el 26 d'abril de 1937 i el 30 de maig de 1938. Les dues tenien nocions de català, castellà, comptabilitat, taquigrafia, mecanografia i correspondència. Deixaven la Borsa en obtenir un lloc de treball, sis mesos després de realitzar els estudis a l'Institut. Elles eren dues de les 5.000 dones que havien aconseguit inscriure's a l'IAPD fins al final de la guerra. Al llarg de tota la seua existència l'IAPD rebria més de 15.000 sol·licituds per matricular-s'hi. Solament aconseguiria col·locar 150 dones al mercat laboral⁷⁷³.

2.7. Esports i Excursions

La matinada del 19 de juliol de 1936, s'alterava l'activitat normal de la Secció d'Esports i Excursions del CADCI. El sollevament facciós frustrava la inauguració de l'Olimpíada Popular en l'organització de la qual participava l'entitat mercantil des de feia tres mesos. Pere Aznar formava part de l'executiva del Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular —COOP— creat pel Comitè Català Pro Esport Popular, CCEP, organisme presidit per Josep Antoni Trabal del qual Aznar i Jaume Miravittles eren secretaris. Cal destacar que Miravittles havia sigut membre del comitè de Boxa de la secció esportiva del CADCI. Ho explicava anys després en recordar la seua detenció durant els aldarulls de l'11 de setembre de 1923 organitzada pel Centre⁷⁷⁴. El CCEP comptava amb Eduard Ragasol i György Martin-Hajdu, que com hem referit anteriorment, formaran part de la direcció del Comitè Pro Exèrcit Popular Regular. Aquesta interrelació de quadres de partits i sindicats catalanistes i antifeixistes que coincideixen en la gestió dels dos organismes, un esportiu i l'altre militar, ens ajuda a determinar els paràmetres que abordarem en aquest apartat a través de l'anàlisi dels documents restituits i de l'acció de la Secció esportiva del Centre. D'una banda, la

---

⁷⁷² Fitxes de demanda de treball de la Borsa de Treball de la Secció Permanent d'Organització i Treball de Constança Barberà Solench i Concha F. De la Vega Fernández. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1087, 3.

⁷⁷³ NASH, Mary, op. cit., 2010, p. 117.

⁷⁷⁴ “Llevaba en el bolsillo el carnet de socio del CADCI, sección Deportiva (¡boxeo!). Al verlo el policía Cárdenas (no olvidaré nunca su nombre) rompió una silla sobre mi cabeza y tuve que ser hospitalizado”. LA VANGUARDIA...11 de setembre de 1983, núm. 36.532. P.6.

imbricació de l'esport amb el catalanisme i l'obrerisme, factors conjunturals de l'antifeixisme popular que durant el període bèl·lic es reflectirà en manifestacions massives recaptatòries, propagandístiques i d'unitat. D'altra, la relació entre esport i preparació militar dels combatents. En aquest sentit, la Secció del CADCI actuarà com a promotora del Regiment Pirinenc. Eixos que ens remetent a tres dels quatre aspectes fonamentals del fenomen esportiu durant la guerra acotats per Xavier Pujadas Martí: l'esport com a eina de solidaritat, com a forma d'oci en la rereguarda i com a preparació militar⁷⁷⁵. El darrer eix, és l'esport com a arma estratègica i diplomàtica que traslladava a una dimensió internacional la guerra civil.

L'arrel de la politització i l'ús ideològic del fenomen esportiu l'hem de cercar abans. Es produïa a conseqüència del procés de conversió de l'esport en un element essencial de la societat de masses que havia coincidit amb l'expansió del catalanisme polític, identificant-se característiques de tots dos moviments: modernitat, transversalitat i pluralitat. En paraules de Carles Santacana, durant aquesta fase iniciada al 1914, "l'esport ja té un espai a la societat catalana i experimenta un creixement paral·lel a la incipient societat de masses i a l'extensió d'un catalanisme que tenia entre els seus elements definidors la modernització social amb la vista posada a les societats europees avançades"⁷⁷⁶. La pràctica esportiva era considerada un element de modernització i regeneració social que apel·lava directament a la democratització, posant en valor l'accés de tots els sectors socials. Aquesta forma d'entendre l'esport trobaria la seua base ideològica primer en el catalanisme i posteriorment en el *frontpopulisme*. La reivindicació de l'esport per a tothom, "l'esport popular" i democràtic, era el concepte mirall d'un clar posicionament polític que s'enfrontava a l'ideari feixista. Alhora, reflectia la nova conjuntura política catalana i europea determinada per l'amenaça de l'ascens de Hitler al poder en 1933. Fou aquest marc ideològic el que propulsà l'organització de l'Olimpíada Popular a Barcelona a principis de 1936, situant el moviment de l'esport popular català en el plànol internacional. L'Olimpíada es presentava com "el màxim exponent de la igualtat dels individus, la proclama de la pau com a valor suprem i la lluita contra el racisme"⁷⁷⁷. Era la iniciativa que reclamava la legitimitat dels ideals de l'olimpisme davant la por a la manipulació política que els nazis anaven a fer a

---

⁷⁷⁵ PUJADAS MARTÍ, Xavier. *Entre estadis i trinxeres. L'esport i la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. En ALOMA: REVISTA DE LA FACULTAT DE PSICOLOGIA, CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ I DE L'ESPORT BLANQUERNA. Barcelona: Universitat Ramon Llull, núm. 21, 2017. P. 21.

⁷⁷⁶ SANTACANA TORRES, Carles. *Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània*. Dintre de CATALAN HISTORICAL REVIEW. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, núm. 7, 2014. P. 162.

⁷⁷⁷ SANTACANA TORRES, op. cit., 2014, p. 164.

l'Olimpíada de Berlin; al mateix temps superava la divisió entre l'olimpisme promogut pel Comitè Olímpic Espanyol i per les olimpíades obreres⁷⁷⁸.

Com s'ha dit, el Comitè Català Pro Esport Popular, constituït dies després les eleccions del 16 de febrer de 1936⁷⁷⁹, generaria el Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular per ocupar-se de la gestió de l'esdeveniment. S'hi s'inscriurien uns 2.000 esportistes estrangers, d'entre ells la delegació més nombrosa fou la francesa amb més d'un miler d'esportistes, i 4.000 provinents del territori republicà espanyol dividit en quatre nacionalitats que tenia en compte l'estructura autonòmica republicana —Espanya, Euskadi, Galícia i Catalunya—⁷⁸⁰. El CCEP heretava en essència els esforços per aconseguir la consolidació dels fronts populars antifeixistes, la unificació de les forces polítiques i sindicals obreristes a la que ens hem referit en el capítol anterior. El pas previ a la culminació, a la creació del PSUC, fou la victòria del Front d'Esquerres al febrer de 1936.

Segons André Gounot, l'embrió del CCEP hauria estat la secció catalana de la Federació Cultural i Esportiva Obrera creada a finals de gener de 1934⁷⁸¹. La central amb seu a Madrid s'adheria aquell mateix any a la Internacional Esportiva Roja que a finals de 1935 impulsava un comitè internacional en defensa dels valors olímpics. El CCEP col·laboraria amb la Federació en els primers festivals esportius de l'anomenada Copa Ernst Thälmann, que serviren com a actes propagandístics de recapte per l'alliberament del secretari general del PC alemany, figura emblemàtica de l'antifeixisme encarcerat pels nazis. Siga com siga, el Comitè es constituïa com una plataforma d'organitzacions i partits antifeixistes (ERC, PCP, PCC, ACR,...) entre les quals estaven les seccions esportives del CADCI, Ateneu Enciclopèdic Popular, Centre Gimnàstic Barcelonès i el Club Femení i d'Esports de Barcelona. El CADCI estava a la seua executiva per tres motius. En primer lloc, la seua implicació en l'àmbit esportiu a la ciutat, activitat vinculada amb l'ideari catalanisme del Centre que venia promovent-la en l'àmbit obrer des de la seua fundació. En segon, el CADCI era una de les entitats que simbolitzava la lluita antifeixista després dels Fets d'Octubre. En tercer, estar a la direcció del CCEP i del COOP era coherent amb l'estratègia política de l'entitat mercantil dirigida pel PCP, com

---

⁷⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁷⁹ *Un manifest del Comitè Català pro Esport Popular*. TREBALL... 30 de setembre de 1936, any I, núm. 61. P. 4

⁷⁸⁰ Sobre l'Olimpíada Popular vegeu: PUJADAS MARTÍ, Xavier i SANTACANA TORRES, Carles, op. cit., 2006.

⁷⁸¹ GOUNOT, André. *El proyecto de la Olimpiada Popular de Barcelona (1936). Entre comunismo internacional y republicanismo regional*. Dintre de la revista CULTURA, CIENCIA Y DEPORTE. Múrcia: Universidad Católica San Antonio de Murcia, any 2, vol. 1, núm. 3. P. 115-123, 2005.

ja hem analitzat en aquell moment estava ultimant el procés d'unificació dels partits que formarien el PSUC.

Els CADCI havia endegat la secció esportiva i excursionista al 1903, iniciativa pionera que buscava promoure l'esport entre la classe treballadora que seguirien altres entitats com l'Ateneu Enciclopèdic Popular que activava la secció de gimnàstica i esport el 1909⁷⁸². Com les seccions d'educació i propaganda, l'entitat mercantil l'utilitzaria per propagar l'ideari de l'alliberament nacional. En 1920 la Secció aconseguia tenir una oferta esportiva àmplia i estable per als associats: gimnàstica, atletisme, esgrima, boxa, patinatge, rugbi, futbol, tenis, rem, vela, natació i excursionisme⁷⁸³. El tipus de pràctica esportiva al que tenien accés els socis responia per tant a la implantació dels models d'activitat esportiva predominants a Europa, el germànic i el britànic, un amb l'eix en la pràctica de l'esport individualitzat gimnàstic dintre d'un recinte tancat, l'altre amb l'accent en l'esport d'equip a l'aire lliure, que coexistien sense cap conflicte⁷⁸⁴. S'afegia l'excursionisme, exercici físic que combinava el reconeixement del territori com a finalitat d'estudi que seria "un dels primers moviments per reivindicar Catalunya com el seu país [...] fent de la llengua catalana el mitjà a través del qual s'expressava"⁷⁸⁵. Excursionisme i esports de mar compartien el tenir una significació vinculada al catalanisme cultural, tot i que aquests deixarien de seguir patrons de formes relació elitistes amb l'accés dels sectors obrers, el Club de Mar del CADCI en fou exemple⁷⁸⁶. Totes les pràctiques esportives depenien dels diferents clubs interns que funcionaven a mode de seccions especials dintre d'Esports i Excursions. Cadascun d'ells s'encarregava de les adquisicions dels terrenys i del manteniment de les seues instal·lacions. El 1911 era constituït el Barcino Football Club, el 31 de març de 1917 s'instaurava el Club Tennis Barcino que llogava poc després les pistes del carrer Alfons XII; i el 1914, s'enllestia el gimnàs del nou estatge social i s'inaugurava l'edifici surant del port comprat al Real Club Marítim de Barcelona amb subscripcions dels socis⁷⁸⁷.

Durant la dictadura *primorriverista*, efectuada l'ocupació del CADCI pel Sindicats Lliures, Esports i Excursions amb les seues subseccions fou apartada del *Centro de Dependientes* que es desentengué de les seues instal·lacions i procedí a vedar l'accés

---

⁷⁸² SANTACANA TORRES, Carles... 2014, op. cit., p. 161.

⁷⁸³ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 98-99 i 317-318. Inventari general dels bens i efectes que constitueixen l'actiu del Centre en 30 de juny de 1916, op. cit., p. 5.

⁷⁸⁴ SANTACANA TORRES, Carles... 2014, op. cit., p. 160.

⁷⁸⁵ *Ibidem*.

⁷⁸⁶ SANTACANA TORRES, Carles... 2014, op. cit., p. 161.

⁷⁸⁷ ACCIÓ... agost de 1913, any VI, núm. 60, p. 3; maig de 1914, any VII, núm. 69, p. 2. ANYAL, op. cit., 1914, p. 288. Segons ANYAL [op. cit., 1914, p. 191], l'escriptura es signà el 14 de juny de 1914.

limitant-lo als afins als *Lliures*⁷⁸⁸. Els jugadors de l'equip de rugbi forçaren al seu traspàs al Futbol Club Barcelona per poder seguir jugant⁷⁸⁹; desaparegueren aparells del gimnàs; s'intentà vendre l'edifici surant del Club de Mar⁷⁹⁰; i s'expulsà el Club de Tennis, que passaria a ser el *Barcino Lawn Tennis Club*⁷⁹¹. La Secció recuperaria el funcionament habitual una vegada restituit el Consell Directiu i celebrada la primera assemblea general el 3 de maig de 1931, pocs dies després de l'adveniment de la República⁷⁹². La societat catalana es preparava per la democratització de la pràctica esportiva transformada per la instauració definitiva de la societat de masses. L'esport s'obria a tots els grups socials, a incloure als grups marginals —especialment de les dones—, es relacionava amb les causes justes i els valors democràtics, que en aquell moment el feia posicionar-se específicament contra la dictadura. Naixia l'esport popular, el moviment que es concretava a principis de 1936, en el Comitè Català Pro Esport Popular. La Secció del CADCI no en restaria al marge.

El CCEP enviava una carta a la junta directiva del Centre el 25 d'abril de 1936. Sol·licitava l'estatge social per instal·lar-hi les dependències del Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular durant els tres mesos previs a la celebració. Aclaria: “coneixent l'alta significació antifeixista del vostre Centre i sa conformitat en la lluita contra l'olimpíada nazi”⁷⁹³. El Consell del CADCI acordava cedir les “secretaries que tingueu necessitat” tres dies després⁷⁹⁴. El 5 de maig ja estaven instal·lades les oficines dels dos Comitès que demanaven autorització per fixar a la façana de l'edifici una pancarta i un cartell. La primera davant dels balcons del primer pis. El cartell davant del forat del bombardeig al segon pis que encara no s'havia reparat. El CADCI permetria penjar-los deixant lliure la balconada central i accedia l'ús de diferent espais interiors de la Seu: el

---

⁷⁸⁸ Reunions de 30 de març, 26 de juny i 13 de juliol de 1928. *Llibre d'actes del Consell Directiu (31-12-1927 a 04-02-1931)*. Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 1427, 5.

⁷⁸⁹ ACCIÓ... abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9. P. 37.

⁷⁹⁰ ACCIÓ... maig de 1932, Segona Època, any II, núm. 10. P. 23. *Llibre d'actes del Consell Directiu (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit, PS-BAR, 1427, 5.

⁷⁹¹ Reunió del 13 de juliol de 1928. *Llibre d'actes del Consell Directiu (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit, PS-BAR, 1427, 5.

⁷⁹² El Consell Directiu del CADCI fou restaurat el 13 de febrer de 1931. ACCIÓ descrivia el seguit de Reials Ordres que s'havien emès fins aconseguir-ho: “va aparèixer la R.O. desitjada, que si no era ben bé el que havia d'ésser, s'hi acostava. Als pocs dies, una altra R.O. anul·lant aquella, causant estupefacció àdhuc a la gent lletrada. Una altra R.O., i el 13 de febrer la reposició consegüent”. ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 3.

⁷⁹³ Carta del Comitè Català pro Esport Popular a la junta directiva del CADCI signada pel Manuel Díaz i Ramon Mercader del Comitè Executiu. Barcelona: 25 d'abril de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 12.

⁷⁹⁴ Carta del Consell del CADCI al Comitè Català pro Esport Popular. Barcelona: 28 d'abril de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 12.

gimnàs per als entrenaments; la sala del consell per realitzar la recepció de la premsa esportiva i política de Barcelona; la Sala de Columnes per a l'acte de propaganda de l'Olimpíada “consistent en una exhibició gimnàstica, de lluita i de boxa” i per a les reunions de la Comissió de Gimnàstica⁷⁹⁵. El 6 de juliol, els serveis d'Informació, Turisme i Allotjaments del Comitè demanaven al CADCI d'una banda, la cessió de dependències de l'edifici per “donar allotjament als esportius i acompanyants” que havien d'arribar a una ciutat desbordada, on “hotels, fondes i particulars son insuficients” per hostatjar als de milers de visitants i participants⁷⁹⁶. El CADCI concedia la utilització el tercer pis⁷⁹⁷. D'altra, la mediació per gestionar el traspàs temporal de l'antic Banc d'Espanya, edifici contigu al Centre, amb l'objectiu d'habilitar-lo també com allotjament.

La revolta militar desfeia de cop el projecte emblema del moviment de l'esport popular. L'Olimpíada que s'havia d'inaugurar el 19 de juliol quedava anul·lada unes hores abans per l'esclat de la guerra però ni els esportistes ni el CCEP deixarien d'actuar en pro de la causa republicana. Cinc dies després una manifestació formada per atletes estrangers es dirigia al Palau de la Generalitat. Després d'haver viscut “la notable y heroica” reacció del poble català contra el feixisme, s'allistaven en les Milícies Ciutadanes creades tres dies abans i s'oferien per ingressar en la columna que eixiria cap

---

⁷⁹⁵ El CADCI permetria penjar-los de les teieres en amunt del primer pis i ocupar el segon deixant lliure la balconada central. Vegeu els documents del Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 12 [Barcelona,1936]:

- carta del 4 de maig del Comitè Català pro Esport Popular, CCEP, a la junta del CADCI sol·licitant penjar elements publicitaris a la façana del Centre signada per Ramon Mercader;
- resposta a l'anterior enviada el 5 de maig del secretari general del CADCI, Manuel Aragó.
- carta del CCEP demanant la sala per a la recepció de premsa del 9 de maig;
- carta de l'11 de maig del Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular, COOP, a la Secció d'Esports i Excursions demanant la cessió del gimnàs;
- carta de l'11 de maig del COOP, demanant la Sala de Columnes “per l'entremesa del company Blanco membre del nostre comitè organitzador”. Lluís Blanco era president de la Secció d'Esports i Excursions;
- carta del 19 de maig del COOP al CADCI emanant la cessió de la sala d'actes per a la festa de propaganda del 30 de maig;
- resposta de Manuel Aragó a l'anterior enviada el 20 de maig, aclarint l'acord de “reservar el 10% de l'ingrés brut de la vetllada en concepte de despeses de llum, etc.;
- carta del COOP de l'11 de juliol demanant la sala de conferències per a una reunió de la Comissió de Gimnàstica.

⁷⁹⁶ Carta dels Serveis d'Informació, Turisme i Allotjaments del COOP a Pere Aznar. Barcelona: 6 de juliol de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 12.

⁷⁹⁷ Carta de Manuel Aragó Mercader, secretari general del CADCI, al director de la Cia. Telefònica Nacional d'Espanya comunicant la cessió al COOP pels allotjaments. Barcelona: juliol de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 12.

a Saragossa⁷⁹⁸. El Comitè Català Pro Esport Popular tampoc es paralitzà, continuaria funcionant a les oficines del CADCI fins al final de la guerra⁷⁹⁹. A principis de setembre tornava a publicar el seu manifest fundacional que havia estat boicotejat per la premsa al febrer i que ara, davant d'una nova estructuració política, tornaven a posar en valor. Hi definien els seus objectius: “propulsar i esdevenir el centre d'un moviment orientat en directrius marcadament culturals i socials que tingui com a finalitat impulsar l'esport i la higiene escolars [...] en estreta col·laboració amb les organitzacions esportives existents [...] i en general amb tots els que se sentin animats pels ideals de l'esport sa, lliure d'influències mercantilistes i coincideixin en el blasme al feixisme i a la guerra com a forces anorreadores dels valors humans”⁸⁰⁰. El CCEP tornava a reivindicar la pràctica esportiva com a valor capital en considerar que salut i higiene eren mitjans eficaços i fonamentals per a l'economia dels pobles, bàsics per a la construcció de la nova societat revolucionària.

El mateix dia de la publicació del manifest del CCEP, Esports i Excursions difonia tres comunicats: el comitè de Gimnàstica i Atletisme organitzava els quarts campionats socials d'atletisme al camp d'esports del carrer Badal de La Bordeta; es normalitzaven les classes diàries al gimnàs; i el comitè de Rem tancava l'accés públic a l'edifici surant del Moll Vell⁸⁰¹. Els tres ens donen els eixos de quina serà la manera de procedir de la Secció enmig del context bèl·lic als que hem fet referència al principi de l'apartat. En primer lloc, s'organitzaran festivals esportius i partits que actuaran com a accions de vertebració i cohesió social, per recaptar l'ajut (material i de fons) destinats a les campanyes d'auxili; la Secció en serà la impulsora d'alguns en altres hi participarà en les iniciatives d'altres organitzacions esportives i polítiques antifeixistes. En segon, es tractarà de mantenir l'activitat habitual aprofitant les instal·lacions i coneixements, en especial per a la formació física dels futurs combatents. La pràctica d'alguns esports quedarà condicionada pels esdeveniments de la guerra, serà el cas del Club de Mar que la

---

⁷⁹⁸ LA VANGUARDIA... 24 de juliol de 1936, any LV, núm. 22.577. P. 1.

Les Milícies comandades per Enric Pérez Farràs, havien “d'acabar d'anihilar a tot Catalunya els últims nuclis feixistes existents” i ajudar a “prevenir-se contra possibles perills de fora”. *Decret de creació de les Milícies Ciutadanes de Catalunya*. BOGC... 21 de juliol de 1936, any IV, vol. III, núm. 208. P. 633- 634.

⁷⁹⁹ Advertiment del Departament de Festivals Benèfics de la Conselleria de Defensa en que es publica la ubicació de les oficines a Rambla Jaume Comte, 25. DIARI DE BARCELONA... 15 de setembre de 1936, any 145, núm. 217. P. 23. Veure també l'assemblea d'entitats per organitzar festivals esportius del CCEP a la Seu del CADCI: DIARI DE BARCELONA... 8 de desembre de 1936, any 145, núm.211. P. 21.

⁸⁰⁰ TREBALL... 30 de setembre de 1936, any I, núm. 61. P. 4.

⁸⁰¹ Nou Comitè de Rem: Joan Lligonya, president; Antoni Llopis, secretari; Pius Arias, cap de material; Rossend Prats, vocal primer; Juli Gil, vocal segon; Ramon Juncadella, vocal tercer; Evidi Cardona, vocal quart. TREBALL... 26 de setembre de 1936, any I, núm. . P. 4.

rescindirà pel perill evident del seu emplaçament, l'edifici surant del moll vell quedava totalment destruït pels bombardeigs.

L'estiu de 1936 la Esports i Excursions tenia funcionant els comitès del Club de Mar, Gimnàs i Atletisme, Excursionisme, Futbol, Boxa, Rugbi, Basquetbol i Tennis. A tots se'ls convocà a desfilars amb un mateix equipament per la diada de l'11 de setembre. Els equips de cada comitè participarien dels festivals benèfics. El primer, organitzat per la Secció en benefici de les víctimes del feixisme, tingué lloc al camp de La Bordeta a finals d'agost de 1936⁸⁰². Hi participaren els equips d'atletisme, bàsquet i futbol del Centre contra els del F.C. Barcelona i una selecció de l'Espanyol. Per jugar el partit de rugbi amb el Barça, l'equip debutant del CADCI fou reforçat “per jugadors internacionals i d'altres procedents de clubs del migdia de França”⁸⁰³. A la mitja part desfilaren les milícies. Amb l'esdeveniment, Esports i Excursions realitzava un recapte complementari a les aportacions per subscripció obligatòria que estaven fent els socis durant la campanya d'ajut a les Víctimes del Feixisme⁸⁰⁴. El 3 de març de 1937, les JSUC d'Horta escrivien a Lluís Blanco, president de la secció esportiva, per confirmar que comptaven amb la participació de l'equip de futbol del Centre al festival pro Komsomol que estaven organitzant per al dia 14⁸⁰⁵. Son dos exemples dels tipus d'actes benèfics en els que participaren els diferents equips del CADCI fins l'agost de 1937 i que recaptaran fons en profit de les víctimes, les milícies i el Comitè Popular pro Exèrcit Popular⁸⁰⁶. Formaven part de les manifestacions esportives d'afirmació antifeixista que, en paraules de Pujadas Martí, tindran “qualitat d'activitats benèfiques, propagandístiques i de solidaritat a la causa republicana”⁸⁰⁷, de les seues forces socials i polítiques. Pujadas, identifica una triple motivació en les associacions esportives que hi participen: donar resposta a l'aixecament feixista posicionant-se del costat de les institucions democràtiques; pretext moral per mantenir l'activitat esportiva pública durant el període bèl·lic; i reemplaçar l'activitat esportiva normal⁸⁰⁸.

---

⁸⁰² Reunió del 26 d'agost de 1936. *Llibre d'actes de reunions de la Secció de Rugbi del CADCI* (29-05-1936 a 4-11-1936). Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1286, 2.

⁸⁰³ DIARI DE BARCELONA... 28 d'agost de 1936, any 145, núm. 202. P. 20.

⁸⁰⁴ DIARI DE BARCELONA... [1936, any 145]: 26 d'agost, núm. 200, p. 22; 2 de setembre, núm. 206, p. 19. Hem analitzat les subscripcions obligatòries i les campanyes d'ajut a l'apartat sobre Ajut al Combatent.

⁸⁰⁵ Carta del secretari general de les JSUC del radi XII, Horta. Barcelona: 3 de març de 1937. Fons restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 148, 6.

⁸⁰⁶ Vegeu per exemple: TREBALL... [1936, any I]: 25 de setembre, núm. 57, p. 4; 7 de novembre, núm. 94, p. 2. LA VANGUARDIA... 21 d'agost de 1937, any LVI, núm. 22.915. P. 3.

⁸⁰⁷ PUJADAS MARTÍ, op. cit., 2017, p. 21.

⁸⁰⁸ PUJADAS MARTÍ, op. cit., 2017, p. 22.

Entre les iniciatives recaptatòries que no eren trobades esportives, hi trobem el festival muntanyenc que el Comitè d'Excursionisme organitzà en profit del SRI de Catalunya i de l'Ajut als Infants dels Associats a la Sala de Columnes de l'estatge social dels mercantils el 14 de febrer de 1937. Entre les pel·lícules que projectaren el Comitè destacava els documentals d'esquí i escalada *Or a la Muntanya*, protagonitzada per l'alpinista Sepp Rist, i *Escaladors dels Cims* de l'escalador Franz Schmid. Com veurem tot seguit, en aquell moment Excursionisme ja patrocinava als guàrdies fronterers del Regiment Pirinenc i havia portat a terme subscripcions per avituallar als combatents voluntaris d'aquesta unitat que s'havien allistat al CADCI. Com la resta de seccions del Centre col·laborava en el recapte per al Comitè d'Ajut que estava acabant d'adequar la Colònia Ferrer Àlvarez⁸⁰⁹. Cal destacar que les 10 proves dels cartells publicitaris i les invitacions a l'acte són de les poques imatges gràfiques que han estat restituïdes al CADCI⁸¹⁰.

A partir de l'estiu de 1937, els festivals i partits benèfics comencen a minvar i l'activitat esportiva massiva es militaritza, la guerra ha canvia l'orientació dels esdeveniments massius. A finals d'agost, els equips d'atletisme del CADCI, Brigada Mixta, Aviació, Front de la Joventut, Parc Central d'Intendència participaven en el festival d'atletisme organitzat pel Comitè pro Exèrcit Popular Regular⁸¹¹. L'esport s'adaptava a l'acció bèl·lica i formava part de la instrucció premilitar. La pràctica esportiva era “una tasca urgent i immediata” per preparar físicament la joventut de cara a la guerra, advertia el Comitè Premilitar de la Joventut que havia començat els cursos de formació esportiva al primer camp d'instrucció de Pins del Vallès a l'octubre⁸¹². Un plantejament que coincidia amb el tipus de formació militar diagramat pel Comitè pro Exèrcit Popular Regular. L'entrenament esportiu capacitava al soldat en resistència, velocitat i força “moral”. L'habilitava per als llargs desplaçaments amb la seua unitat militar per terrenys variables. El combatent format en marxa, *steeple chase*, curses atlètiques i en el treball en equip per l'esport de grup, “resistirà millor la fatiga i, acostumat per la lluita esportiva a concentrar-se als moviments dels companys i adversaris, acomplirà millor i amb menys risc tots els moviments assenyalats”⁸¹³. El ciclista de muntanya resultarà ser “el millor enllaç”⁸¹⁴. Fou per això que el Comitè pro

---

⁸⁰⁹ Consulteu al respecte els apartats sobre Ajut al Combatent i Ajut als Infants d'aquesta primera part.

⁸¹⁰ Fons Restituït CADCI. ANC, PS-Pamflets, ud.: 16181, 16191, 16201, 16211, 16221, 16231, 16251, 16261, 16271.

⁸¹¹ LA VANGUARDIA... 21 d'agost de 1937, any LVI, núm. 22.915. P. 5.

⁸¹² TREBALL... 1 de juliol de 1937, any III, núm. 468. P. 5.

⁸¹³ EXÈRCIT DEL POBLE... 3 de setembre de 1937, any I, núm. 4. P. 1.

⁸¹⁴ *Ibidem*.

Exèrcit Popular Regular instava a que la pràctica gimnàstica s'inclogués obligatòriament en la formació premilitar dels futurs combatents als centres i camps d'instrucció obligatòria que gestionava, un d'ells era, com ja hem referit prèviament, l'estatge social del CADCI⁸¹⁵.

L'agost de 1937, a la Seu mercantil s'instal·lava provisionalment la Federació Catalana de Vol a Vela que compartiria les oficines d'Esports i Excursions. El vol a vela o vol sense motor estava sent promogut pel Comitè pro Exèrcit Popular⁸¹⁶. A l'oficina, a més de resoldre qüestions administratives, la Federació rebia a les consultes tècniques respecte a les construccions dels avions i tenia accés a les instal·lacions de les Escoles Mercantils del CADCI per impartir-hi classes. Els alumnes que entraven als cursos de Vol a Vela, es formaven en meteorologia, mecànica. Realitzaven a més un taller de construcció de models on aplicaven els coneixements bàsics adquirits sobre estàtica i aerodinàmica. Calculaven, per exemple, els perfils d'ala durant la construcció de les maquetes dels aeroplans. Una vegada finalitzat el curs i acreditades les hores de vol mínimes, els alumnes que havien obtingut el títol de pilot de veler passaven a ser pilots d'aeroplà amb motor i a formar part de la reserva a disposició de la *Gloriosa*, l'aviació de l'exèrcit republicà. A l'octubre de 1937, la consigna de "l'aire per a tothom" de la joventut del Comitè quedava inclosa en les disposicions del Consell Nacional d'Educació Física i Esports de la República⁸¹⁷. Es creaven els cursos d'instrucció de pilots de guerra d'entre tres i quatre mesos en els que es barrejava la formació aviació comercial i l'entrenament militar, incloent-hi, per exemple, l'entrenament en tir i maniobres d'atac.

L'estreta imbricació entre guerra i esport no es limità solament a l'educació premilitar. El comitè d'Excursionisme del CADCI finançà i promogué les Milícies Pirinenques des del primer moment de la seua gestació. A finals d'agost de 1936⁸¹⁸, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes aprovava el projecte de formació d'una unitat alpina per defensar la República en els llocs d'alta muntanya de Catalunya i d'Aragó.

---

⁸¹⁵ EXÈRCIT DEL POBLE... 29 d'octubre de 1937, any I, núm. 11. P. 4.

⁸¹⁶ EXÈRCIT DEL POBLE... [1937, any I]: 15 d'agost, núm. 7, p. 5; 17 de setembre, núm. 9, p. 13-14; 29 d'octubre, núm. 11, p. 3.

⁸¹⁷ EXÈRCIT DEL POBLE... 29 d'octubre de 1937, op. cit., p. 3.

⁸¹⁸ L'autorització del Comitè hauria sigut al voltant del 26 d'agost de 1936 segons les notes aparegudes a *El Diluvio* —26 d'agost... p. 159— i *La Vanguardia* el mateix dia citades per Jaume de Ramon: "autorizados por la sección de guerra del Comité Central de Milicias Antifascistas se está organizando el Cuerpo de Milicias Alpinísticas. De estas gestiones se están encargando las secciones correspondientes de las entidades siguientes: CADCI, Spartacus, Banca y Bolsa y Grupo Campalans. Estas gestiones han dado el magnífico resultado que era de esperar y al efecto de dar conocimiento de la salida de la primera columna se cita para esta tarde, a las siete, a todos los inscritos en los locales correspondientes". DE RAMON i VIDAL, Jaume. *El Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2004. P. 43.

Projecte que havien presentat grups pertanyents al món muntanyenc amb el suport d'entitats catalanistes antifeixistes i de la Generalitat. Majoritàriament, els combatents voluntaris que formaren aquesta unitat militar pertanyien a les seccions excursionistes del CADCI; Ateneu Enciclopèdic Popular; Centre Excursionista de Catalunya —CEC—; Unió Excursionista de Catalunya; Ateneu Polytechnicum; Amics del Sol; Palestra; Club Català; Casal Espartacus d'ERC; Grup socialista Campalans—PSUC—; Club Natació Barcelona; Minyons de Muntanya; centres excursionistes de Terrassa, el Vallès, Granollers, Comarques del Pla d'Urgell i la Segarra; Centre Excursionista Avant de Manresa; etc. És a dir, eren grups excursionistes integrats per militants i afiliats a Nosaltres Sols, Estat Català, CADCI, ERC, PSUC, Banca i Borsa, FNEC, UGT o la CNT⁸¹⁹. Tots els combatents destacaven per les seues condicions físiques, per la pràctica de l'esport d'alta muntanya, de mar i de l'excursionisme que havien adquirit a les seccions esportives i clubs.

El futur Regiment Pirinenc número 1 de Catalunya, s'estructurava en dos batallons: una companyia d'esquí i una secció de mar. Els seus principals comandaments foren Josep Maria Benet i Caparrà (CEC); Leandre Pons (Club Català); Alfons Segalàs (CEC); Carles Balaguer i Josep Costa (Secció Alpina de l'Ateneu Enciclopèdic Popular); Andreu Xandri (CEC); i Ernest Mullor, campió d'Espanya d'esquí. A finals de la primavera de 1937, després dels Fets de Maig, el Regiment Pirinenc s'incorporava a l'Exèrcit Regular formant part de la 43 Divisió⁸²⁰. Supera l'objecte d'aquesta investigació una anàlisi en profunditat de la relació de la Secció i dels combatents associats amb el Regiment, així com de la seua filiació política, treball que emplacem a realitzar. En aquest apartat ens limitarem a realitzar una anàlisi prèvia, panoràmica que dibuixem a partir de l'anàlisi de la documentació més rellevant que hem localitzat al Fons Restituït i que fou enviada pels combatents associats entre desembre de 1936 i finals de la primavera de 1937.

Al CADCI es realitzà la inscripció de voluntaris del Regiment. Excursionisme en fomentà la inscripció. A finals de juliol de 1936, a la Seu Mercantil s'allistarien els combatents destinats a les milícies de guàrdies de fronteres⁸²¹. Com hem referit anteriorment, Organització i Treball havia endegat les oficines d'allistament de voluntaris el 22 de juliol de 1936, el dia de la reapertura de l'entitat després dels combats de

---

⁸¹⁹ DE RAMON i VIDAL, op. cit., 2004, p. 41-46, 70-71. MANENT, Albert. De 1936 a 1975. Estudis sobre Guerra Civil i el franquisme. Barcelona: 1999. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. P. 120- 121.

⁸²⁰ DE RAMON i VIDAL, op. cit, 2004., p. 191-195. CRUELLES, Manuel. *De les milícies a l'Exèrcit Popular de Catalunya*. Barcelona: Dopesa, 1974. P. 152.

⁸²¹ Testimoni de Josep Gutiérrez. DE RAMON i VIDAL, op. cit., 2004, p. 62.

Juliol⁸²². Que Excursions promogués la inscripció d'aquests voluntaris ho constata el fet de que un mes després el Comitè iniciés el recapte de material i tendes d'acampada per avituallar als combatents mercantils. Obria una subscripció entre els socis, “particulars, penyes i entitats excursionistes” per poder equipar-los convenientment⁸²³. Els demanava que imitessin l'acció que el Comitè havia fet sota acord de la junta, per qual havia donant totes les tendes que posseïa a “les avançades del front aragonès” col·laborant així “amb tot l'entusiasme” en la lluita contra el feixisme. Les seues oficines al CADCI foren el centre de recepció de les aportacions⁸²⁴. Un recapte destinat als pirinencs que es realitzava en paral·lel a la subscripció que havia obert la sectorial d'ajut del CADCI per equipar amb armament i roba d'abric als tots milicians del front d'Aragó, acció que com hem vist seria el preludi de les campanyes d'hivern que es repetiren anualment fins al final de la guerra⁸²⁵.

Al setembre, el Comitè de Milícies Antifeixistes Pirinenques oficialitzava la iniciativa recaptatòria que havien tingut les entitats impulsores del Regiment com l'Excursionisme del CADCI. S'ordenava a totes les organitzacions i partits que el conformaven l'aportació immediata de material de muntanya per a les milícies alpines⁸²⁶. Entitats i empreses com FIAT i el Grup Excursionista Joventut Catalana hi feren donacions ràpidament. A partir de mitjans d'octubre, després dels diferents avisos a les grans entitats excursionistes que encara no havien procedit a realitzar-les, el Comitè procedí a la requisita del material de muntanya que tenien a les seues instal·lacions. Fou el cas del Centre Excursionista de Catalunya que a més instà als associats a que lliuressin el més aviat possible tot el material que tinguessin (esquí, grampons, motxilles, piolet, pell de foca, sacs de dormir, etc.)⁸²⁷.

Els socis del CADCI foren destinats als dos batallons del Regiment — esquí i secció de mar— tal i com es desprèn de les cartes i qüestionaris enviades pels combatents, les

---

⁸²² Consulteu l'apartat sobre el Secretariat Militar d'aquesta part de la tesi. Vegeu també: TREBALL... [1936, any I]: 22 de juliol, núm. 2, p. 6; 24 de juliol, núm. 4, p. 4.

⁸²³ TREBALL... [1936, any I]: 20 de setembre, núm. 53, p. 5; 30 d'agost, núm. 35, p. 4. DIARI DE BARCELONA...18 de setembre de 1936, any 215, núm. 220. P. 18. LA HUMANITAT... 19 de setembre de 1936, any V, núm. 1.425. P. 2.

⁸²⁴ *Ibidem*.

⁸²⁵ Consulteu l'apartat d'aquesta part sobre Ajut al Combatent. Vegeu també: TREBALL... 2 d'octubre de 1936, op. cit., p. 8, (comissió recaptadora); 6 de desembre de 1936, op. cit., p. 5. (tramesa d'equipament).

⁸²⁶ El material era lliurat a la Caserna de les Milícies Pirinenques, carrer Balmes, 230; Departament d'Intendència. TREBALL... 30 de setembre de 1936, p. 15.

⁸²⁷ FIAT, oferia tres equips: un complet de reparacions, un tintorer, i un de rentat de roba. Les cases Mateo Brujas i Ribas donaven roba d'abric. Entre els grups excursionistes que aportaren el seu material hi eren el Grup Excursionista Joventut Catalana. DE RAMON i VIDAL, op. cit., 2004, p. 96-97.

sol·licituds tramitades per les empreses i la informació apareguda a la premsa. El 10 de setembre de 1936, a la premsa es publicava la notícia de la mort accidental d'Antoni Sunyer Molins, un dels combatents de la columna de vigilància de fronteres que es trobava a la Seu d'Urgell⁸²⁸. La unitat estava composta íntegrament per militants del CADCI, combatents que formaven part del grup dels primers allistats a l'entitat. Al desembre, Joan Malagarriga es trobava destinat en la Molina, al xalet del Centre Excursionista de Catalunya ocupat a finals d'octubre de 1936 com a caserna de la Companyia d'Esquí del Regiment que hi començaria a operar des d'allà el 28 de desembre de 1936⁸²⁹. El tresorer del Centre, informava al CADCI sobre la seua ubicació el 31 de desembre⁸³⁰. Quinze dies després Malagarriga enviava el qüestionari de mobilització confirmant que estava a Torla de Broto amb la brigada mixta número 130, 1a companyia d'esquí⁸³¹. A La Molina coincidí amb Enric i Alexandre Pons Comella segons sol·licitud d'aval de mobilitat enviada per la fàbrica de perfumeria Castellví a finals de gener de 1937⁸³², i amb Joan Simó, guia de Palestra i militant d'Estat Català que pertanyia a la companyia de raquetes de les milícies de guàrdies fronterers patrocinades pel CADCI⁸³³. Carles Cardó enviava el seu qüestionari el 15 de desembre de 1936 comunicant que estava a la Secció de Mar de les Milícies Pirinenques a Portbou⁸³⁴. L'abril de 1937, el Comitè d'Excursionisme del CADCI comunicava al secretariat general els membres que eren baixa temporal per estar al front i en casernes, dos d'ells, Josep Maria Marqués i Albert Forment estaven al 2n batalló, 3a companyia del Regiment Pirinenc núm. 1⁸³⁵.

---

⁸²⁸ Mor la matinada de l'11 de setembre quan "un miliciano que estaba examinando su pistola [...] tuvo la desgracia de que se le disparara alcanzando el proyectil al camarada Antoni Sunyer Molins". LA HUMANITAT... 11 de setembre de 1936, any V, núm. 1.418. P. 7. LA VANGUARDIA... 16 de setembre de 1936, any LV, núm. 22.625. P. 7.

⁸²⁹ DE RAMON i VIDAL, op. cit., 2004, p. 93-95.

⁸³⁰ Postal de J. Malagarriga... La Molina: 31 de desembre de 1936, op. cit., PS-BAR, 1409, 2. El secretari del CADCI consta també a la relació de personal destacat a La Molina a: DE RAMON i VIDAL, op. cit., 2004, p. 265.

⁸³¹ Qüestionari de J. Malagarriga... 14 de gener de 1937, op. cit., PS-BAR, 1466, 10.

⁸³² Sol·licitud d'aval per a traslladar-se a La Molina el treballador Gaietà Pena Salabert del consell de control de la perfumeria Castellví. Barcelona: 27 de gener de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-MAD, 618, 3.

⁸³³ DE RAMON i VIDAL, op. cit., 2004, p. 81, 123.

⁸³⁴ Qüestionari de Mobilització de Carles Cardó Serra (soci núm. 25.637). Barcelona: 15 de desembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1466, 10.

⁸³⁵ Comitè d'Excursionisme al Secretariat General CADCI. Comunica les baixes de Josep. M. Marqués (soci núm. 26.184), 2n batalló, 3ª companyia, 3ª secció, Regiment Pirinenc núm. 1, Llinars de Broto; Antoni Turró (...22.811), Transmissions i Senyals, Premià de Mar; Maximia Hernández (23.846), Ales Roges, Sena; Albert Forment (31.868), 2n batalló, 3ª companyia, 4ª secció, Regiment Pirinenc núm. 1, Broto; Joan Cadira (27.928) Ales Roges, Sena; Lluís Puig

Entre els llistats que elaboren els combatents associats destaquen tres documents per la quantitat de noms que refereixen. Al gener de 1937, 13 socis de la 2a. companyia, 3r batalló López Tienda del Regiment Pirinenc comunicaven que agraiïen al CADCI els lots de que havien rebut pel Cap d'Any del Combatent, ajut que “constantment es rep per part dels incansables treballadors de rereguarda” i que era per als soldats “l'estímul més efectiu” que es podia “rebre en hores difícils”⁸³⁶. Els soldats animaven: “aneu fent, aneu treballant com nosaltres treballem a fi de que amb els esforços de tots puguem veure ben aviat implantada a Catalunya, a Espanya i en el món sencer la Tercera Internacional”⁸³⁷. Era una de les cartes dels combatents del Regiment que arribarien a l'entitat fins al febrer d'aquell any en resposta d'una de les primeres accions d'ajut endegades pel Centre⁸³⁸. Altra que també rebé l'agraïment dels soldats fou l'organització de la biblioteca “el racó de Lenin” a Almuniente sota supervisió de Joan Juhé Juvé, el bibliotecari del CADCI, que fou desplaçat fins allà per organitzar-la i gestionar la distribució de la primera tramesa de llibres a les trinxeres. Acció del Centre que fou agraiïda per de la secció cultural formada pel 3r Batalló López Tienda i el Regiment d'infanteria de Catalunya núm. 1⁸³⁹. La segona, és la relació enviada pels vit-i-un socis a principis d'abril de 1937, notificant a l'Ajut al Front del CADCI que es troben combatent al 2n batalló, 3a companyia, 3a secció del Regiment Pirinenc núm. 1, aclareixen però que faltaria incloure als companys que estaven absents en el moment de redactar-la⁸⁴⁰. Aquests documents ens permeten una primera aproximació sobre el nombre de socis que

---

Jofre (39.253); Josep Grau Soler (20.267). Barcelona: abril de 1937. Fons Restituït CADCI, ANC, PS-BAR, 1352, 27, 2.

⁸³⁶ Carta als companys del CADCI de tretze combatents de la 2a companyia, 3r batalló López Tienda del Regiment de Catalunya núm. 1. Lanaja: gener de 1937. Fons Restituït CADCI, ANC, PS-BAR, 908, 5.

⁸³⁷ *Ibidem*.

⁸³⁸ Vegeu l'apartat sobre Ajut al Combatent. Consulteu també: TREBALL... [1936, any I]: 26 de desembre, op. cit., p. 2; 27 de desembre..., p. 3. Consulteu també del Fons Restituït CADCI, ..., PS-BAR, 908, 5: Carta del 2n batalló del Regiment d'infanteria de Catalunya núm. 1. Letux: 19 de gener de 1937; carta del 1r batalló del Regiment d'infanteria de Catalunya núm. 1. Tardienta: 16 de gener de 1937; carta de la 1a companyia del Regiment Pirinenc. Castiello de Guarga (Osca): 8 de febrer de 1937.

⁸³⁹ Carta signada per Josep Cañella, delegat de la Comissió de Cultura del 3r batalló. Lanaja, Lacartuja (Osca): 19 de gener de 1937, op. cit., PS-BAR, 908, 5. MOMENTS... op. cit., p. 9. TREBALL... 3 de juliol de 1937, op. cit., p. 6.

⁸⁴⁰ Tornem a citar els noms que hi consten: Jaume Vila Bosch (... 29.929); Joan Dalmàs Alabert (... 29.628); Octavi Fuster Riera (... 22.932); Robert Cunillera Llopert (... 58.685); Joan Carcereny Díaz (... 47.979); Miquel Cervera Gutiérrez (... 31.833); Esteve Ruíz Bañón (... 61.319); Francesc Alemany Fernández (... 34.412); Francesc Ayora Canals (31.448); Ernest Angulo Gispert; Emili Nafarrate Pinós (... 28.568); Antoni Vilamitjana (... 31.454); Emili Garcia Perich (... 30.442); Josep Solé Figueras (... 23.502); Josep Alemany Martínez (27.568); Joan González Lahoz (... 42.111); Manuel Blasi Agulló (... 21.916); Josep Marqués Pérez (... 26.784); Josep Rebull Claramunt; Jaume Miret Dot (... 22.396). Linás de Broto: 9 d'abril de 1937. Fons Restituït al CADCI, ANC, PS-BAR, 1409, 2.

combateren per l'alliberament nacional i els valors republicans als batallons del Regiment. Per la documentació el CADCI, mitjançant la Secció d'Excursionisme participà en la creació, finançament i promoció d'aquesta unitat militar. No era debades la connexió indeslligable entre els seus associats. Esportistes i combatents que anaren formant-se des d'antuvi en els valors de l'antifeixisme catalanista i obrer: solidaritat, defensa de la identitat i llibertats nacionals i democràtiques... Són ells els exponents de formació política que la secció esportiva de l'entitat mercantil havia començat al 1903. Com hem dit, emplacem a realitzar una futura investigació acurada al respecte que ens aporte coneixement detallat sobre els mercantils del CADCI del Regiment Pirinenc i els vincles amb la resta de seccions esportives del catalanisme d'esquerres que impulsen aquesta unitat militar, així com la relació i connexions amb les unitats militars després de la seua incorporació a l'Exèrcit Popular Regular.

Després de l'assemblea de juliol de 1937, Esports i Excursions es convertia en el Secretariat de Cultura Física que continuà a càrrec de Lluís Blanco Peirona. El secretari de Cultura Física pertanyia al Gremi del Detall. Treballava als magatzems la Saldadora on havia destacat per activista sindical durant la vaga mercantil del 1933. Aquest fou el motiu que portà a la seua expulsió del Centre durant el conflicte intern entre el Consell Directiu del CADCI i els socis afins a la MOMC a finals de març de 1934. La direcció de l'entitat feia fora al grup de socis que havien donat suport a la MOMC i al FUTM durant la vaga. Els socis serien readmesos durant l'Assemblea General d'agost d'aquell any en la que la candidatura de la MOMC guanyava la direcció del CADCI. Se'ls readmetia per ser “mereixedors de les màximes consideracions per llur actuació encertada”⁸⁴¹. A finals de febrer de 1936, ja reconstituït el CADCI després de l'etapa de clandestinitat del bienni negre, Blanco era elegit president de la secció esportiva de l'entitat. El nomenament el portaria a formar part del Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular⁸⁴² i, l'estiu de 1937, a l'Olimpíada Obrera d'Anvers com a comissionat de l'equip de futbol republicà juntament amb Albert Sànchez (seleccionador). Blanco havia sigut jugador dels primers equips del RCD Espanyol (1913-1922), del FC Barcelona (1922-1925) i del Badalona (1925-1926)⁸⁴³.

---

⁸⁴¹ 17 d'agost de 1934. Llibre d'actes del Consell Directiu (26-11-1932 a 17-08-1934). Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 1200, 4. ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 6. Sobre la vaga i el conflicte posterior consulteu els apartats 2.6 i 2.7 de la Segona Part de la tesi.

⁸⁴² Carta del COOP demanant la cessió Sala de Columnes al CADCI. Barcelona: 11 de maig de 1936, op. cit., PS-BAR, 364, 12.

⁸⁴³ SALINAS, David. *La misteriosa muerte de Luís Blanco en una cárcel franquista*. DIARI SPORT. Barcelona: 4 de novembre de 2017. P. 18. Actualitzat el 03/04/2018. Online (darrera consulta 05/07/2018): www.sport.es/es/noticias/barca/tragico-final-del-blanquiazul-azulgrana-luis-blanco-6399967

Durant la guerra fou secretari del comitè de control de La Saldadora presidit per Àngel Gutiérrez, cap d'Organització i Treball del CADCI⁸⁴⁴. Dels més de 120 treballadors de l'empresa, a excepció d'un o dos tots eren afiliats del Centre⁸⁴⁵. Per tant no era estrany que el comitè estigués format per socis de l'entitat i que l'empresa, com hem vist als apartats previs, fes aportacions periòdiques i puntuals destacables a les sectorials d'ajut del Centre i fos una de les primeres en crear grups d'entrenament premilitar dels treballadors o de treball voluntari. La inauguració del local del Grup Komsomol del SRI fou una de les accions que portà a terme el comitè el 9 de març de 1937⁸⁴⁶. Gutiérrez, Blanco i la resta de membres del comitè acompanyaven Lluís Luque, dirigent de la MOMC, militant de l'executiva del PSUC. Es deixava ben clar que el posicionament ideològic dels membre del consell d'empresa que de manera inequívoca feia costat de les directives del PSUC, seguint els paràmetres definits també per l'executiva del CADCI. Gutiérrez i Blanco, com la resta de dirigents de l'entitat mercantil, eren membres del Grup Ferrer Àlvarez- SRI del CADCI. Com a militant de la Secció Catalana del SRI, Blanco integrarà la Comissió de Propaganda i Organització del Primer Congrés de l'organització humanitària. Segons la circular enviada per la Comissió durant la preparació del Congrés, el Comitè Central del SRI havia decidit convocar, a més de a tots els "partits polítics i sindicals", a "qualsevol Centre Cultural o Esportiu" per aconseguir un congrés "ampli i de Masses"⁸⁴⁷. Propòsit que segurament havia determinat que el dirigent de la secció esportiva del CADCI, una de les entitats que com hem analitzat, integraven la delegació catalana del SRI des de la seua fundació, fos designat secretari general de la Comissió.

Blanco no fou mobilitzat durant la guerra. Tampoc s'exilià malgrat tenir l'oportunitat de fer-ho. El secretari de Cultura Física del CADCI era objecte del judici

---

⁸⁴⁴ Àngel Gutiérrez, president d'Organització i Treball; Àngel Casas Homs, president de Propaganda Autonomista; Lluís Blanco, president d'Esports i Excursions; Joaquim Albesa Egerique, vocal al Consell Directiu; Eduard Aparici Bach, vocal a la Caixa d'Atur pel Gremi del Detall; Josep Amat Garcia, vocal al Gremi del Detall. Consulteu l'Annex sobre les directives.

El Consell d'Empresa Sol·licitud de permís de circulació per a Maria Verdaguer (sòcia núm. 31.286) signada per A. Gutiérrez, director del Consell d'Empresa de Magatzems La Saldadora E.C. Barcelona: 12 de desembre de 1936, op. cit., PS-MAD, 1947, 1, 5.

⁸⁴⁵ Qüestionari de mobilització de Joan Torras Serres (soci núm. 56.731). Lleva de 1934, mobilitzat a Sanitat de Muntanya, Barbastro. Barcelona: 1 de maig de 1937. Fons Restituït al CADCI. ANC, PS-BAR, 1222, 4. L'empresa de sedes i teixits estava al carrer Cardenal Cassanyas, núm. 8 de Barcelona. Torras Serres hi treballava des de 1931.

⁸⁴⁶ Els membres del consell inauguraven el local del Grup Komsomol del SRI el 9 de març de 1937. TREBALL... 14 de març de 1937, any II, núm.198. P. 6.

⁸⁴⁷ Circular de la Comissió de Propaganda del Primer Congrés de la Secció Catalana del SRI, Comitè Central. Barcelona: juliol de 1936. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-564. Sobre el Congrés del SRI vegeu l'apartat sobre el Grup Ferrer Àlvarez d'aquesta part.

sumaríssim d'urgència número 8.490. Havia estat denunciat el 3 de març de 1938 per Enrique Múnera, pare d'un treballador de La Saldadora que s'havia suïcidat el 20 de novembre de l'any anterior. Segons el seu testimoni, Blanco hauria obligat al seu fill a realitzar treballs incompatibles amb la seua invalidesa fet que hauria influenciat en el suïcidi del seu fill José. S'afegirien diverses declaracions en contra de Blanco que el descrivien com un element perillós i contrari al *Movimiento Nacional*, que havia fet propaganda marxista a l'empresa i havia denunciat a persones de dretes que haurien sigut afusellades pels rojos. Malgrat comptar amb el testimoni de defensa dels veïns i d'alguns dels esportistes que havien viatjat a Anvers amb ell, Blanco fou condemnat per delicte de rebel·lió el 5 de juny. Fou reclòs a la presó habilitada de Sant Elies de Barcelona on morí per fractura de crani ocasionada pel “disparo de fusil hecho por uno de los centinelas del Ejército que prestaba Servicio en dicha prisión” el 30 d'agost de 1939⁸⁴⁸.

2.8. Propaganda Autonomista

L'activitat de la Secció de Propaganda Autonomista durant la guerra es centrà en la realització d'actes per consolidar la política antifeixista definida per l'executiva del CADCI que, com hem anat analitzant al llarg del capítol, era obrerista i d'orientació marxista-leninista. Un posicionament que marca l'acció desenvolupada per l'entitat mercantil en tots els àmbits (sindical, pedagògic, humanitari, nacional, esportiu, militar, etc.) i que, teòricament, la secció dedicada a la propaganda de l'entitat haurà de reflectir públicament. No serà exactament així. Els condicionants específics provocats pel context bèl·lic tindran com a principal efecte la reestructuració de l'entitat al juliol de 1937 que modificarà les funcions de la Secció. Abans de que succeís, l'acció de Propaganda estarà plenament orientada segons aquest principi polític que ampliava els seus objectius originaris.

Propaganda Autonomista era una de les quatre seccions permanents en les que s'estructuraven l'entitat mercantil des de la seua fundació. Havia estat per difondre l'ideari derivat del primer lema del CADCI: “per Catalunya llibertat, pel dependent

---

⁸⁴⁸ Sumaríssim de Luís Blanco Peyrona. Consell Permanent núm. 1, Jutjat Militar núm. 2. Barcelona: 5 de juny de 1939, 16 de maig de 1940. Núm. de causa 8490. Arxiu Militar Territorial Tercer. Consulteu també: *Llista de procediments judicials militars que afecten 66.590 persones físiques i 15 jurídiques. Llei 11/2017 del 4 de juliol, de reparació jurídica de les víctimes del franquisme*. ANC. Barcelona: 7 de juliol de 2017. P. 289.

millora”⁸⁴⁹. És a dir, per encarregar-se de promoure activitats basades en l’alliberament nacional. A partir de 1918, la seua tasca esdevingué fonamental per al Centre. L’entitat es projectava, creixia exponencialment el nombre de dependents que s’associaven. El CADCI enfortia les dues seccions estratègiques, Propaganda i Organització i Treball. Viratge que intentava donar resposta a les necessitats dels gairebé 6.000 associats. La creixent preocupació sindical i d’emancipació nacional dels mercantils tenia els seus orígens en els efectes de la primera guerra mundial: paralització de l’activitat industrial i comercial, encariment del cost de la vida i acomiadament dels treballadors. S’iniciava la proletarització dels dependent que començaven a adquirir consciència de classe. Per això el ventall d’activitats mutuels, culturals i esportives que oferia el CADCI resultaven insuficients, ara la reivindicació nacional i obrerista es convertien en els eixos d’acció. Propaganda Autonomista s’ocuparia del primer d’ells, mentre que Organització i Treball es centraria en les tasques sindicals. A partir d’aquest moment, Propaganda impulsaria tot un seguit d’iniciatives que, a més d’aconseguir incrementar el recolzament popular a les iniciatives dels mercantils, convertiren el CADCI en una entitat aglutinadora d’organitzacions i partits catalanistes. D’entre aquestes campanyes destaquen, pel suport massiu obtingut, el míting d’afirmació nacionalista—obrero de 1918⁸⁵⁰, la campanya per signar el manifest Catalunya—Nació de 1922⁸⁵¹, la manifestació i campanyes per l’Estatut de 1932⁸⁵² i la campanya per la retolació comercial en català de 1933⁸⁵³. A l’entrega solemne del manifest Catalunya—Nació, el seguiria pocs dies després la signatura del primer pacte Galeusca a la Seu del CADCI, i la posterior convocatòria de l’entitat per commemorar l’11 de setembre que acabà amb desenes de ferits. Dos dies després de la Diada Nacional, la dictadura *primorriverista* iniciava la persecució del CADCI. El Centre era clausurat per primera vegada, es detenia a l’executiva i als dirigents de Propaganda, es perseguia als socis i es saquejava l’entitat que passaria a estar ocupada i intervinguda pels Sindicats Lliures⁸⁵⁴.

---

⁸⁴⁹ Analitzem l’evolució de la Secció als capítols 1 i 2 de la Segona Part.

⁸⁵⁰ ACCIÓ... febrer de 1919, any XII, núm. 126, p. 6; abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 21. Vegeu també l’apartat 2.1 de la Segona Part.

⁸⁵¹ Ho estudiem a l’apartat 2.2 de la Segona Part. Vegeu també ACCIÓ... abril de 1922, any XV, núm. 155. P. 42. LLADONOSA, op. cit., 1988. P. 431.

⁸⁵² Els esdeveniments més rellevants (míting “d’afirmació nacionalista— obrero de 1918, la campanya per signar el manifest Catalunya-Nació de 1922, i la manifestació per l’Estatut de 1932) els estudiem a l’apartat següent del capítol per la vinculació que tenen amb els tancaments de la seu social.

⁸⁵³ Acte celebrat l’11 de desembre de 1932. ACCIÓ... gener de 1933, any III, Segona Època, núm. 18. P. 9.

⁸⁵⁴ Sobre el manifest Catalunya—Nació i la repressió al CADCI durant la dictadura de Primo de Rivera vegeu als apartats 2.2, 2.3 i 2.4 de la Segona Part de la tesi. Sobre les detencions consulteu també CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p. 25, 33-34, 54- 69, 77.

Propaganda Autonomista fou l'única Secció que restà paralyzada per complet. Recuperava per complet el seu funcionament després de l'adveniment de la República, moment en que inicià la campanya per la ratificació de l'Estatut convocant la gran manifestació del 24 d'abril de 1932 que aplegaria més de 200.000 persones⁸⁵⁵. Fou el darrer gran acte organitzat per la Secció. A finals d'octubre es procedia a la reorganització de l'entitat per adaptar-la a la recent normativa d'associacions de la Generalitat. Organització i Treball es seria la primera secció de l'entitat en rellevància i d'acord amb els nous objectius estratègics de l'entitat. La seguia en ordre Propaganda Autonomista. La direcció del CADCI virava novament per tal d'encabir les demandes dels socis que havien ingressat a partir de 1931⁸⁵⁶. El clima de radicalització social i polític juntament amb l'augment de la proletarització dels mercantils feia que el material de propaganda que havia servit per cohesionar als associats alimentant el seu sentiment ideològic, es tornés inservible per a uns dependents que patien unes condicions de treball lamentables.

Considerar-se part de la classe treballadora fou el factor determinant per a que els socis més joves, arrengrats en la MOMC, prengueren la iniciativa d'anar a la primera vaga mercantil coordinada amb el FUTM⁸⁵⁷. El triomf de la vaga refermaria els plantejaments de la MOMC tensant encara més el plet intern del Centre. S'evidenciava la fractura ideològica —i generacional—entre els socis, que es resoldria amb la presa de direcció per la candidatura de la Minoria.

L'Assemblea que feu president a Jaume Cardús l'agost de 1934, aprovà els dos nous eixos que regirien l'actuació de l'entitat: “la lluita per assolir les aspiracions dels treballadors mercantils ha de constituir el principal objectiu de l'actuació futura [...] la característica patriòtica del Centre devia accentuar-se en el sentit més radical de cara a la integral i completa personalitat de Catalunya”⁸⁵⁸. La MOMC situava al CADCI en les coordenades de l'acció sindical i social combativa i del catalanisme separatista que els portaria a l'octubre de 1934⁸⁵⁹. La direcció del CADCI descentralitzava definitivament el

---

⁸⁵⁵ Ho analitzem a l'apartat 2.5 de la Segona Part. Consulteu també: ACCIÓ... [1931, Segona Època, any I]: setembre, núm. 2, p. 12, 17; maig de 1932,

⁸⁵⁶ ACCIÓ... novembre de 1932, Segona Època, any II, núm. 16. P. 2.

⁸⁵⁷ Ho analitzem a l'apartat 2.6 i 2.7 de la Segona Part. Per més informació, consulteu també: DURGAN, op. cit., 1986, p. 404- 411; UCÉLAY DA CAL, *La crisi dels nacionalistes radicals catalans (1931-1932)*. En AADD. *Recerques* 8. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1978. P. 163; SANS ORENGA, Martí. *Els treballadors mercantils dins el moviment obrer català*. Barcelona: Pòrtic, 1975. P.172- 176.

⁸⁵⁸ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 1.

⁸⁵⁹ Ho analitzem a l'apartat 2.6, 2.7 i 2.8 de la Segona Part. Vegeu també: *El C.A.D.C.I., la J. D. i la M.O.M.C.* En MIRADOR. SETMANARI DE LITERATURA, ART I POLÍTICA. Barcelona: Editorial Mirador, any VI, núm. 290, 23 d'agost de 1934, p. 2.

seu projecte polític, posant en un mateix plànol treball sindical i lluita per l'alliberament nacional. La funció originària de Propaganda Autonomista era relegada a un segon terme. Les conseqüències repressives posteriors a l'Octubre provocarien el conflicte entre el Consell Directiu de Cardús i Organització i Treball. Tots dos difondrien missatges sobre la seua estratègia política durant l'etapa de clandestinitat que definint novament dos sectors opositors a dintre del Centre. Com hem vist prèviament, les crítiques es centrarien en l'ajut humanitari, el posicionament del CADCI respecte a la situació dels presos i perseguits polítics, i en la interpretació de l'actuació dels socis durant el moviment revolucionari octubrista. El conflicte es resolí amb l'elecció d'una nova junta presidida per Aznar, afí a la MOMC i al PCP, a finals de febrer de 1936, dies després de la victòria frontpopulista i de la recuperació popular de la Seu del CADCI.

L'inici de la guerra i l'assumpció de la nova directiva emmarcada en l'estratègia del PSUC després de la fusió dels partits, faran que la Secció assumeixi noves funcions que s'acabaran concretant després de la remodelació de l'entitat al juliol de 1937. La dissolució d'Organització i Treball que passava a integrar-se en UGT, i la consegüent reestructuració interna, provocà que el Secretariat de Propaganda dirigit per Ramon Massip Massip, assumís el Secretariat Militar que fins llavors depenia d'Organització⁸⁶⁰. Canvis que no impediren que Propaganda mantingués el seu protagonisme en els dos actes commemoratius essencials per al Centre, el 6 d'Octubre i la diada de l'11 de Setembre.

La Secció havia deixat de banda el discurs nacionalista per incorporar un nou eix basat que responia a la necessitat de crear la societat revolucionària, és a dir, passava a generar activitats en funció dels interessos de la massa proletària. Per analitzar-ho ens fixem en les iniciatives promogudes fins juliol de 1937: el Grup Coral, el Primer Saló d'Artistes Revolucionaris i l'Escola de Teatre de Masses. La primera, sota la coordinació d'una subsecció "per la cultura musical", es posava en funcionament els darrers dies de juliol de 1936 per organitzar "un selecte cor a veus mixtes, dins del qual tinguin cabuda des dels tresors inefables dels corals clàssics, passant per música oriental, fins a la moderna"⁸⁶¹. La segona, s'endegava el 22 de setembre convocant a tots els artistes plàstics "pintors, escultors [...] particularment companys socis" al Primer Saló d'Artistes Revolucionaris amb el que el CADCI pretenia "oferir al poble les diferents manifestacions artístiques" d'una joventut revolucionària que obria "nous horitzons espirituals" en el treball artístic. Dit d'una altra manera, professionals de l'art que oferien

---

⁸⁶⁰ Ramon Massip, enviava una carta al Comitè d'Educació Militar de Catalunya com a responsable del Secretariat. Barcelona: el 29 d'octubre de 1937, op. cit., PS-BAR, 503, 1. Sobre el Secretariat Militar consulteu l'apartat dedicat al mateix d'aquesta part de la tesi.

⁸⁶¹ TREBALL... 28 de juliol de 1936, any I, núm. 6. P. 4. LA VANGUARDIA... 24 de juliol de 1936, any LV, núm. 22.577. P. 3.

“allò que senten i que és l'essència de la revolució” per “enlairar la fermesa del nostre poble”⁸⁶². La tercera, l'escola de Teatre de Masses, era “la campanya de cultura popular teatral” que s'endegava després de la reforma interna de l'entitat⁸⁶³. Les tres iniciatives mostren la nova orientació que pren la Secció cap a la difusió de la cultura entesa com l'expressió de les masses populars que porten a terme la revolució. Expressió que era en definitiva allò que nodreix culturalment l'antifeixisme. Una visió sobre les arts que s'enfocava en la producció realitzada “des de” i “per a” la col·lectivitat, per a les masses obreres. Ho exemplificava el comunicat que el Sindicat de Dibuixants Professionals publicava la tardor de 1936. Entenien que el treball havia de ser elaborat col·lectivament per “la unió que ens imposa la lluita contra el feixisme” que ha provocat “una ambició nobilíssima de superació, de consciència clara dels veritables valors espirituals”⁸⁶⁴. Eren l'antagonisme als professionals que “sota un signe d'independència” reproduïen el model de l'art individualista del capitalisme. Eren els dibuixants que des d'un principi havien aspirat “a sostenir el crit de la revolució” amb les seues obres per “orientar al poble [...] il·lustrant amb gràfics les pàgines de la revolta que requerien una més àmplia difusió”⁸⁶⁵. Oferien al poble la seua feina, ocupant murs, llibres, diaris, mostres, actes i concerts posant al seu servei “la influència màgica que exerceixen les imatges gràfiques damunt les masses”⁸⁶⁶.

Com hem dit Propaganda continuà al capdavant de les dues commemoracions que exemplificaven el posicionament catalanista de l'entitat. Ramon Massip, fou designat secretari de la Comissió Organitzadora de l'11 de setembre durant els tres anys de guerra. El per què del protagonisme del CADCI a dintre de la Comissió es remuntava al 10 de juliol de 1905. Aquell dia l'entitat mercantil prengué la iniciativa de convocar a tots els centres i periòdics catalanistes per organitzar unitàriament els actes de l'11 de Setembre que fins aleshores eren producte d'iniciatives aïllades. El 30 d'agost acordaven realitzar l'ofrena floral que encara es manté actualment durant la Diada⁸⁶⁷. Des de llavors, el Centre esdevingué l'entitat impulsora de la commemoració anual. Com hem vist, durant la guerra, dintre de la Comissió Organitzadora de la Diada presidida per UDC, s'enquadraven els representants d'ERC i el seu Secretariat Femení, Estat Català,

---

⁸⁶² DIARI DE BARCELONA... 22 de setembre de 1936, any 215, núm. 223. P. 19. LA HUMANITAT... 23 de setembre de 1936, any V, núm. 1.425. P. 2. TREBALL... 22 de setembre de 1936, any I, núm. 54. P. 5.

⁸⁶³ TREBALL... 29 de juliol de 1937, any II, núm. 320. P. 7.

⁸⁶⁴ *Els dibuixants per la Revolució*. TREBALL... 22 de setembre de 1936, op. cit., p. 5.

⁸⁶⁵ *Ibidem*.

⁸⁶⁶ *Ibidem*.

⁸⁶⁷ ANGUERA, Pere. *L'onze de setembre. Historia de la Diada (1886-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008. P. 93.

Acció Catalana, UGT, CNT, Unió de Rabassaires, la Federació Catalana del PSOE i el Futbol Club Barcelona. Nucli al que s'afegiren les organitzacions humanitàries, culturals, socials i esportives del país i que comptà amb la col·laboració i adhesió del Govern, representants municipals i combatents des del Front⁸⁶⁸. La Diada es consolidà com una demostració massiva de la unitat del país contra el feixisme, de la unitat de la rereguarda en la lluita en defensa de la independència i les llibertats populars. Idea comuna a l'altra data emblemàtica per al CADCI: la commemoració del 6 d'Octubre. Com manifestava Ramon Massip la vespra de l'11 de setembre de 1937, continuava latent el protagonisme de l'entitat mercantil en “les hores difícils en les quals perilla la llibertat de Catalunya”⁸⁶⁹.

El 6 d'Octubre, com hem analitzat al primer capítol, s'havia convertit en l'efemèride revolucionària emblema del *frontpopulisme*. El CADCI hi estava lligat simbòlicament i indissoluble al que Massip recordà com “l'epopeia tràgica, gloriosa [...] en defensa de la llibertat del nostre poble i dels treballadors”⁸⁷⁰. Durant la guerra, la gesta octubrista s'havia comparat amb la victòria popular de Juliol. Els màrtirs d'Octubre, morts en la lluita per l'alliberament, eren equiparables als caiguts al Juliol. Per al PSUC, UGT, Estat Català, CNT, SRI, Unió de Rabassaires, FETE, Palestra, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, Associació de Funcionaris de la Generalitat i la resta de partits i organitzacions antifeixistes⁸⁷¹, el 6 d'Octubre era el precedent que havia permès l'organització popular per enfrontar-se al feixisme el 19 de juliol: “sense el 6 d'octubre no hauria estat possible el triomf del proletariat de Catalunya el 19 de juliol [...] El sacrifici de la vida dels germans caiguts aleshores, és un paral·lel al sacrifici dels herois caiguts avui, uns i altres simbolitzen aquest esperit rebel de les masses proletàries i democràtiques de Catalunya”⁸⁷². L'enemic en la guerra era el mateix que durant els Fets d'Octubre: el feixisme. Per a Artur Cussó, que havia combatut el 1934, l'experiència del

---

⁸⁶⁸ Ho hem analitzat a l'apartat 2.4.4 sobre Ajut al Combatent. Vegeu també: *Cartes d'adhesió...*, COMISSIÓ ORGANITZADORA DE LA DIADA..., op. cit., ANC1-886-T-10862.

DIARI DE BARCELONA... 16 de setembre de 1936, any 145, núm. 218. P. 11. TREBALL... [1937, any II]: 19 d'agost, núm. 338, p. 1; 5 de setembre, núm. 353, p. 11; 9 de setembre, núm. 356, p. 4; 10 de setembre, núm. 357, p. 3. [1938, any III]: 2 de setembre, núm. 663, p. 8; 4 de setembre, núm. 665, p. 8.

⁸⁶⁹ TREBALL.... 11 de setembre de 1937, any II, núm. 358. P. 7.

⁸⁷⁰ *Ibidem*.

⁸⁷¹ DIARI DE BARCELONA... 6 d'octubre de 1936, any 145, núm. 234. P. 1, 2.

Consulteu les diferents adhesions a: TREBALL... [1936, any I]: 3 d'octubre, núm. 64, p. 1, 6; 4 d'octubre, núm. 65, p. 6- 8; 6 d'octubre, núm. 66, p. 1- 24; 9 d'octubre, núm. 69, p. 2.

⁸⁷² TREBALL.... 29 de setembre de 1936, any I, núm. 60. P. 7.

6 d'Octubre havia permès que el poble “sense armes de guerra” vencés a tot un exèrcit d'ocupació pel “desig fervent de guanyar una llibertat amenaçada”⁸⁷³.

La manifestació convocada per l'antifeixisme el 1936 per commemorar la revolució octubrista fou, com les de l'11 de Setembre, un acte massiu de demostració de la unitat de la rereguarda en defensa de les llibertats. El CADCI hi estigué al capdavant de l'organització dels homenatges i actes. L'executiva encapçalava la manifestació d'aquell any amb la bandera que havia estat penjada a la façana de la Seu aquella la tràgica nit. Més de tres-centes mil persones hi prenen part en una marxa que es dissolgué front l'estatge social del CADCI⁸⁷⁴. Tal i com havia reclamat el Centre, la Generalitat havia declarat el dia no laborable a tot Catalunya, només obriren els mercats per assegurar el proveïment d'aliments⁸⁷⁵. S'introduïa el 6 d'Octubre en el calendari de commemoracions de la Catalunya republicana.

El calendari oficial d'un país és un espai privilegiat destinat a la construcció de símbols de la comunitat i de la nació. Participar d'aquests rituals públics de commemoració és una manera d'expressar els sentiments de pertinença a la comunitat política i una reafirmació de les identifications col·lectives⁸⁷⁶. L'escenari polític republicà institucionalitzava l'efemèride popular que representava la lluita antifeixista. L'objectiu era cristal·litzar l'aniversari per convertir-lo en un ritual anual de celebració pública que servís de vehicle de transmissió dels seus ideals i significats a les noves generacions alhora que fixava els valors republicans. L'edifici del CADCI era l'espai públic que acollia al seu interior i centralitzava davant la seua façana, l'impacte del ritual. Com veurem, amb el transcurs de la guerra, el 6 d'Octubre, a més de demostrar la unitat, serví per encoratjar els combatents republicans. Al igual que Compte, Bardina, Gonzàlez Alba i Ferrer Àlvarez havien defensat la llibertat fins a la mort, els soldats republicans eren ara els nous herois que combatien contra el feixisme.

Hem de recordar que un dels actes pre-formatius que havien finançat popularment aquesta reivindicació per aconseguir situar el 6 d'Octubre en el calendari oficial, es produí el 7 de maig de 1935. En plena repressió del moviment insurreccional, les organitzacions obreres, catalanistes i populars ompliren els carrers de Barcelona per acompanyar el fèretre d'un dels màrtirs del 6 d'Octubre, el secretari general del CADCI

---

⁸⁷³ CUSSÓ, Artur. *Sense el 6 d'octubre no hauria estat possible el triomf del 19 de juliol*. TREBALL... 6 d'octubre de 1936, op. cit., p.13.

⁸⁷⁴ DIARI DE BARCELONA... 7 d'octubre de 1936, any 145, núm. 236. P. 7. TREBALL... 7 d'octubre de 1936, any I, núm. 67. P. 1, 9.

⁸⁷⁵ TREBALL... 4 d'octubre de 1936, op. cit., p. 7; 6 d'octubre, op. cit., p. 13.

⁸⁷⁶ Al respecte del procés de construcció del calendari oficial de commemoració consulteu JELIN, Elizabeth. *La lucha por el pasado. Cómo construimos la memoria social*. Buenos Aires: 2018. Siglo XXI. P. 156-157.

mort en règim de presó atenuada dos dies abans. Fou la manifestació popular més multitudinària que es produïren a la ciutat entre octubre de 1934 i febrer de 1936. Ferrer Àlvarez, portador dels components essencials de l'antifeixisme popular, representava l'acció heroica del 6 d'Octubre. La manifestació que acabava front a la seu del Centre, aconseguí canalitzar l'animadversió cap a tots els sectors que havien tret profit de la repressió per la desfeta octubrista⁸⁷⁷.

El procés de fixació del 6 d'Octubre en la memòria pública anà acompanyat de dos accions més que el consolidaven: la publicació de llibres dedicats als herois caiguts CADCI i el canvi de nomenclàtor i la inauguració de places amb els seus nom. A Sarinyena es posava el nom de Jaume Compte a dues places⁸⁷⁸. El carrer Ros d'Olano de Barcelona passava a anomenar-se González Alba⁸⁷⁹. El "gran català revolucionari" era objecte de diversos llibres, entre d'altres el de Palestra i el volum biogràfic que serviria per recaptar fons per a les víctimes del feixisme, en el que participaren, entre d'altres, Joaquim Xirau, Lluís Aymamí, Joan Sales, Jaume Miravittles, Ventura Gassol i Roca i Roca⁸⁸⁰. El llibre es posava a la venda a l'estatge social del CADCI, a la redacció de Treball, a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i als centres d'ERC, Palestra, l'Associació de Funcionaris de la Generalitat i el Col·legi de Professors de Català, organitzacions que s'havien adherit als actes d'homenatge. El dia que es descobria la placa del nou carrer, a *Treball* es publicava una nota demanant que el militant del PCC mort al CADCI, Amadeu Bardina, tingués també un carrer amb el seu nom a la ciutat⁸⁸¹. El reconeixement popular als revolucionaris d'Octubre aconseguia tenir la seua expressió pública. La incipient memòria revolucionària anava fixant el seu relat en el lloc comú, als carrers i places catalanes.

El 1937, l'acte revolucionari d'Octubre continuava avalant políticament l'entitat mercantil i a la seua direcció. Era encara l'exemple a seguir per assolir la independència "de Catalunya i de tots els pobles d'Ibèria" que tan sols s'aconseguiria amb la victòria de la guerra, digué Ramon Massip a la seua intervenció radiofònica⁸⁸². Declaracions que el secretari de Propaganda, com ja hem analitzat, feia poc després de l'assemblea de juliol

---

⁸⁷⁷ Sobre l'enterrament de Ferrer Àlvarez i la repressió envers els associats vegeu l'apartat 2.9 de la Segona Part. Consulteu també: LLUITA...15 de maig de 1935, any XI, Segona Època, núm. 110, p. 1, 3; LA VANGUARDIA... 8 de maig de 1935, any XIV, núm. 22.200, p. 8.

⁸⁷⁸ TREBALL... 9 d'octubre de 1936, op. cit., p. 1.

⁸⁷⁹ Acte organitzat per PSUC i JSUC en el que participen també CADCI, Ateneu Republicà de Gràcia i Unió de Rabassaires. TREBALL... 4 de setembre de 1936, any I, núm. 39. P. 4.

⁸⁸⁰ TREBALL... [1936, any I]: 3 d'octubre..., p. 1; 4 d'octubre..., p. 1; 6 d'octubre..., p. 10.

Sobre el llibre dedicat a M. González Alba de la secretaria de Palestra vegeu: TREBALL.... 4 d'octubre de 1936, any I, núm. 65. P. 1

⁸⁸¹ TREBALL... 3 de setembre de 1936, any I, núm. 40. P. 14.

⁸⁸² TREBALL.... 11 de setembre de 1937, op. cit., p. 7.

del CADCI en la que s'havia acusat la direcció de menystenir el caràcter nacionalista de l'entitat. Octubre servia per fer valdre públicament el sentit nacional de l'entitat i l'esforç d'aquesta en la lluita per l'alliberament. Tot i això, aquell 1937, el Consell Directiu del Centre convocà als associats a l'únic acte d'homenatge als caiguts programat: es portarien flors a les tombes de Compte, Ferrer Àlvarez, González Alba, Bardina⁸⁸³. No es convocà cap manifestació però a les planes dels diaris es continuà recordant la “data fecunda”⁸⁸⁴. Amb motiu de la data, els representants dels partits del Front Popular i de la resta d'organitzacions antifeixistes visitaven al President en el Palau de la Generalitat⁸⁸⁵.

A la Seu del CADCI, que encara conservava els senyals dels bombardeigs mostrant “la brutalitat d'aquella banda que avui assota, arruïna i es ven el territori hispànic a les potències estrangeres”⁸⁸⁶, es celebraren tres esdeveniments previs a la commemoració. D'una banda, l'homenatge al batalló Rakosi del grup hongarès del Club Internacional Antifeixista per recordar “l'heroi lluitador antifeixista” empresonat des de feia 12 anys i de tots els antifeixistes empresonats arreu del món. D'altra, el festival en profit de les víctimes del darrer bombardeig convocat per les JSUC. Per últim i més important, el sopar organitzat pel CADCI en homenatge als “heroics representants” del 21 Cos d'Exèrcit a la Sala de Columnes. Més enllà d'Octubre, els tres actes servien per demostrar el suport de l'entitat a les autoritats governatives, a l'acció militar i a l'acció d'ajut. Per reclamar la unificació de les forces antifeixistes per a vèncer que serviria d'exemple a la rereguarda. Es demanava “la unió cordial” sense diferències polítiques ni sindicals que demostraven els combatents de l'Exèrcit Popular⁸⁸⁷. El referent d'aquesta acció unitària era Octubre.

L'homenatge al 21é Cos de l'Exèrcit es celebrava el 8 d'octubre de 1937 a la Sala de Columnes de l'estatge mercantil. Amb el sopar culminava l'acte per demostrar la confraternitat entre el front de lluita i el de treball que s'havia realitzat aquella tarda al teatre Olympia⁸⁸⁸. A dalt de l'escenari del Centre, presidint el sopar i envoltat per les banderes catalana i roja del CADCI, es situà el bust en bronze de Jaume Compte que s'acabava d'instal·lar per commemorar “l'heroi màxim de la diada gloriosa”; escultura que Deogràcies Civit havia modelat a la presó Model l'any 1925 on compartia condemna amb Compte per la participació del militant de Bandera Negra en el complot del

---

⁸⁸³ LA VANGUARDIA... 6 d'octubre de 1937, P. 2. TREBALL... [1937, any II]: 5 d'octubre, p. 7; 6 d'octubre, p. 5; 7 d'octubre, p. 8.

⁸⁸⁴ COLOMER, Víctor. *6 d'Octubre, data fecunda*. TREBALL.... 6 d'octubre de 1937, any II, núm. 379. P. 12.

⁸⁸⁵ TREBALL.... 7 d'octubre de 1937, any II, núm. 380. P. 2.

⁸⁸⁶ TREBALL.... 6 d'octubre de 1937, any II, núm. 379. P. 3.

⁸⁸⁷ TREBALL... 12 d'octubre de 1937, any II, núm. 384 . P. 1.

⁸⁸⁸ LA VANGUARDIA... 8 d'octubre de 1937, any LVI, núm. 22.956. P. 1.

Garraf⁸⁸⁹. Els combatents republicans es feren fotografies posant-hi al seu costat⁸⁹⁰. A banda i banda de l'escenari, es penjaren dues pancartes amb els lemes: “per la incorporació de les dones a les indústries de guerra” i “per la immediata estructuració de les indústries de guerra”. Les parets laterals de la Sala foren envoltades amb una gran pancarta que deia: “El CADCI saluda en l'heroica representació del 21 Cos d'Exèrcit, a tot l'Exèrcit Popular Regular que aixafarà el feixisme assegurant la independència de la nostra aimada pàtria”. La taula d'honor es situà a sota de l'escenari es situà la taula d'honor amb el cap de la 11 Divisió, el comandant Líster; el sots-comissari de l'Estat de Guerra, Cresciano Bilbao; el tinent coronel Cordón, cap d'Estat Major en representació del general Pozas; Augusto Vidal, comissari del 21é Cos de l'Exèrcit; Vivancos, el cap de la 25 Divisió; Blanco Valdés, comandant militar de Barcelona. Entre els delegats de les organitzacions civils que els acompanyaven hi eren, observats pels periodistes i fotògrafs, Aznar encapçalant l'executiva del CADCI; la poetessa Blanca Lídia Trejo, en representació de les dones antifeixistes de Mèxic; Bolghi Peiro de les Brigades Internacionals; Emili Vilaseca pel comitè regional d'UGT; Cortés per la CNT; López per Acció Catalana; Bertran d'Unió de Rabassaires; Emiliana de Rius d'ERC; Nadal per Estat Català; i Víctor Colomer del PSUC.

L'acte al CADCI es convertí en la mostra d'unitat antifeixista entre els combatents del front i la rereguarda. Les intervencions dels diferents representants i caps militars deixaven clara la voluntat d'enfortir i unificar els esforços per guanyar la guerra. Víctor Colomer recordà als combregats que es trobaven en “un lloc des d'on es féu front al feixisme quan aquest encara es trobava emmascarat”, des del 6 d'Octubre el CADCI havia continuat combatent-lo aferrissadament. La victòria definitiva de la guerra passava per obtenir el màxim suport de la rereguarda al front. Encara que es continués lluitant aferrissadament, era la rereguarda la que havia de subministrar-li reserves, armes i avituallaments. Per tant s'havia d'optimitzar al màxim el seu funcionament. No cabia cap altre horari laboral que no fos la “setmana de guerra”, asseverava Colomer, “mentre la rereguarda no s'adormi l'Exèrcit Popular Regular continuarà victoriosament les seues ofensives”⁸⁹¹. Que front i rereguarda actuessin coordinadament solament seria possible

---

⁸⁸⁹ Còpies de notícies sobre la inauguració amb ressenya biogràfica de D. Civit i dedicatòria de l'escultor a Joaquim Núñez. Fons CADCI, E. O. ANC. ANC1-900-T-9.

La seua experiència al Complot i durant l'empresonament fou recollida en CREXELL i PLAYÀ, Joan. *El complot del Garraf*. Barcelona: 1988. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. P. 96- 97, 138- 141, 233-244.

⁸⁹⁰ Fotos dels combatents i de l'executiva del CADCI posant davant del bust i del sopar homenatge al 21é Cos de l'Exèrcit. Barcelona: 8 d'octubre de 1936. Fons Generalitat de Catalunya (Segona República). ANC. ANC1-1-N-4526, 4529, 4530, 4531, 4532, 4533, 4534.

⁸⁹¹ TREBALL... 10 d'octubre de 1937, any II, núm. 383. P. 8.

amb la unificació definitiva i consensuada de l'estratègia dels partits i les organitzacions de totes les tendències polítiques. Un fet que, segons el comandant Vidal, emocionaria als soldats que combatien a les trinxeres on ja havien experimentat el que representava aquest sentiment de fraternitat. Vidal advertia, al front “divisions senceres freturen la unitat”⁸⁹².

S'acomiadava el sopar recordant als combatents caiguts i s'agraïa el suport de la URSS i Mèxic. Aznar llegia les adhesions a l'acte que s'havien rebut— estacant-hi la de la FAI— i els telegrams que les organitzacions sindicals i polítiques havien acordat enviar al president de la Generalitat, al president del Consell de Ministres i al ministre de Defensa. Les signaven el CADCI, CNT, UGT, PSUC, ERC, UdR, ACR, PSOE (Federació Catalana), EC, JJLL, JSUC. Volien fer patent l'adhesió incondicional a l'estratègia del Govern alhora que reclamaven la unificació immediata i efectiva de front i rereguarda, allò que havia posat de manifest durant l'homenatge a l'Exèrcit⁸⁹³. La maquinària propagandística dels partits i sindicats antifeixistes utilitzà l'acte del CADCI per encoratjar la rereguarda en pro d'aquesta unitat d'acció. De cara a la ciutadania, l'homenatge era “una fita de la marxa ascendent i incontenible de la unitat”. Soldats de totes les tendències polítiques s'havien “aplegat fraternalment, agermanats en l'afany comú de forjar la victòria damunt el feixisme”. La idea que com hem vist, no deixava de ser un reflex en el plànol socioeconòmic de la reestructuració militar republicana, anava guanyant terreny a la rereguarda, segons afirmava la premsa per concretar-se “en pactes de Front Popular Antifeixista bastits damunt bases ben determinades, amb objectius clars, amb tàctiques definides”⁸⁹⁴.

L'homenatge al Batalló Rakosi presidit per Julius Liptak⁸⁹⁵, es realitzà la nit del dia següent i esdevingué un acte reivindicatiu del paper dels brigadistes, exponents de la solidaritat internacional en la guerra contra el feixisme. Per al capità del Batalló, Imre Kepes⁸⁹⁶, els brigadistes hongaresos de l'Exèrcit Popular Regular demostraven com el principi solidari comú al proletariat era un factor mobilitzador que portaria als lluitadors

---

⁸⁹² *Ibidem*.

⁸⁹³ TREBALL... 10 d'octubre de 1937... p. 7.

⁸⁹⁴ TREBALL... 10 d'octubre de 1937... p. 1. Hem analitzat el procés de reestructuració a l'apartat anterior sobre Organització i Treball, en especial al subapartat *El Secretariat Militar i el Comitè Català pro Exèrcit Popular Regular*.

⁸⁹⁵ CASTELLS PEIG, Andreu. *Las Brigadas Internacionales de la Guerra de España*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1947. P. 580.

⁸⁹⁶ Per més informació sobre Kepes i la seua relació amb la depuració dels representants del Komintern vegeu: ÁNDERLE, Ádám. *La sombra de Ernő Gerö. La acusación de trotskismo a los brigadistas húngaros: Albacete (1938) y Budapest (1949)*. En HISPANIA NOVA, REVISTA DE HISTORIA CONTEMPORÁNEA. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, núm. 13, 2015. P. 1-25

a tots els països on fos necessari defensar els valors democràtics⁸⁹⁷. Wladislaw Stopzyk, el comandant de la 45 Divisió de les Brigades Internacionals, elogià les nombroses intervencions del batalló (Brunete, Villanueva, Osca, Saragossa, etc.). Explicà que la lluita de la comissió hongaresa s'havia gestat en el moviment revolucionari per fer front al règim del Miklós Horthy. Era la recerca de l'alliberament d'Hongria i de tots els pobles que patien l'amenaça feixista, la que els havia fet brigadistes.

No fou d'estranyar que foren convidades a intervenir les delegades del SRI de Catalunya i de l'Aliança Nacional de la Dona Jove. Dues dones encarregades de refermar els tres objectius polítics darrere l'homenatge: solidaritat internacional obrera; reivindicació de la importància del treball femení a la rereguarda, especialment el seu protagonisme en matèria d'ajut humanitari; i demostrar que la unificació de l'antifeixisme era factible i fonamental per guanyar la guerra. Es repetia la idea força del recent homenatge a l'Exèrcit però en aquesta ocasió s'exemplificava des de l'experiència de les organitzacions femenines. Si les dones s'havien unit també aconseguirien fer-ho treballadors, asseverava la presidenta de l'Aliança, Montserrat Martínez. La dirigent del CADCI i militant de les JEREC havia estat en les negociacions per aconseguir fer realitat la plataforma que unificava les seccions femenines de les organitzacions juvenils. Una Aliança que s'havia pensat de manera inclusiva per a totes les dones, tinguessin o no experiència militant, que permetia el consens de tàctiques per augmentar l'eficiència dels treballs.

El 1938 es commemorà el darrer 6 d'Octubre. L'ofrena floral als màrtirs fou convocada pel Comitè Executiu del CADCI. Hi assistiren el ministre de Treball i Roca i Roca, representant del conseller Vidiella i com a secretari de Cultura del CADCI⁸⁹⁸. Es repetí també l'ofrena institucional i el posterior acte a Palau⁸⁹⁹. El president Companys al capdavant dels representants del Govern, diposità els rams sobre les tombes de Compte, González Alba i Bardina. Seguit feren el mateix homenatge a la tomba del president Macià. Aquest any, el Secretariat de Propaganda no organitzà cap gran acte, sinó que celebrà l'efemèride d'una altra manera que reflectia les modificacions en les seues funcions i l'adaptació estructural que havia fet CADCI per atendre les necessitats dels socis en un canviat context bèl·lic. Propaganda commemorava l'Octubre a través del Comitè d'Ajut al Combatent del Secretariat Militar. En aquell moment, d'aquesta sectorial en depenia la gestió de les demandes de més d'onze mil afiliats que estaven combatent en les files de l'Exèrcit Popular. Tots reberen els " presents " enviats per Ajut amb motiu el 6 d'Octubre; des de màquines d'afaitar, a roba i material d'higiene. Als

---

⁸⁹⁷ TREBALL... 12 d'octubre de 1937..., p. 9.

⁸⁹⁸ TREBALL... 7 d'octubre de 1938, op. cit., p. 6.

⁸⁹⁹ LA VANGUARDIA... 7 d'octubre de 1938, any LVII, núm. 23.263. P. 2.

seus familiars se'ls feu entrega de paquets-lot i, a través de les Milícies de Cultura, s'enviaren llibres i material escolar a la primera línia de front⁹⁰⁰. Definitivament, el treball humanitari havia solapat qualsevol altra funció. L'ajut urgent als mobilitzats i les seues famílies era bàsic per a l'entitat. Era per extensió, una acció fonamental per al manteniment de la resistència de la rereguarda i el lligam amb el front, cada cop més desmoralitzat davant les punyents derrotes militars de l'estiu. Els combatents i els seus familiars prenien el relleu als herois d'Octubre; sense la seua resistència no es podria aconseguir l'emancipació nacional ni social. Resistir seria la clau per no ser derrotats aquests darrers mesos de guerra.

---

⁹⁰⁰ LA VANGUARDIA... 7 d'octubre de 1938, op. cit., p. 2. TREBALL... 6 d'octubre de 1938, any III, núm. 689. P. 7.

3 L'ESTATGE DEL CADCI:

BALUARD ANTIFEIXISTA I ESPAI DE SOCIABILITAT

(1936-1939)

El capítol que encetem parteix de la hipòtesi de que el procés de destrucció del CADCI durant la dictadura franquista estigué relacionat amb el que l'entitat representava per a l'antifeixisme català. El que s'anava a fer amb el Centre era un exemple més de la premeditada estratègia franquista per aconseguir l'aniquilament i l'oblit de la memòria republicana. El saqueig i espoli documental de la Seu mercantil eren tan sols la primera part del procés. Es convertirien en un botí de guerra que tindria conseqüències directes en la repressió dels associats. L'altra, fou l'apropiació de l'edifici que acabaria per desfigurar l'espai i buidar-lo de del contingut simbòlic adquirit fins al 26 de gener de 1939. Com veurem al tercer capítol de la segona part, el procés d'esborrament s'allargaria més de quaranta anys. De la llarga requisita militar i falangista només entrar les tropes a la ciutat, es passaria a l'ocupació de l'edifici —encara vigent— que suprimí qualsevol reminiscència a l'espai públic del que havia sigut l'entitat mercantil i definitiva, els ideals republicans. És en l'anàlisi del simbolisme que havia adquirit l'estatge i de la sociabilitat que allà s'hi generava durant la guerra on trobem els indicadors que ens mostren, d'una banda, una panoràmica privilegiada del que el CADCI representava per a la societat catalana en aquest període. D'altra, ens orienten vers els fonaments de l'estratègia d'oblit franquista des de la particularitat de l'exemple de cas. Per últim, situar en el centre de la investigació les accions que es produeixen a l'estatge social del CADCI, ens serveix d'element introductor al procés analític que desenvolupem a la segona part de la tesi. Del mutilat botí de guerra franquista, queden actualment dues restes: el fons restituït i l'edifici de la Rambla de Santa Mònica. La primera ha servit de base per articular aquesta part de la tesi, focalitzada en l'estudi de l'entitat durant la guerra, una cronologia que es correspon amb el període del qual es conserven un major nombre de material documental del Fons Restituït. Té una explicació. El criteri inicial de conservació fou exclusivament la finalitat repressiva que tenia allò espoliat per a la dictadura. La segona, es converteix en l'escenari principal dels capítols següents. Ens permet articular la investigació sobre l'entitat mercantil des de la seua fundació, moment

en que s'inicia el projecte per tenir una estatge social propi, fins als mesos previs a la guerra.

L'assaig previ de l'aniquilament franquista s'havia fet durant de Primo de Rivera. El 1923 el Centre era ocupat i intervingut pels Sindicats Lliures. La persecució s'estendria fins al 1931. Amb l'adveniment de la República es regularitzava al Consell Directiu i mesos després, es recuperava l'estatge social gràcies a les campanyes de pressió popular. Per què havia sigut perseguit el CADCI? L'entitat expressava la via nacional de la vindicació laboral per als treballadors del comerç. Un camí, una manera d'interpretar el conflicte de classes, que projectava a nivell social. Formava part del teixit associatiu nacional amb una sociabilitat específica que vinculava la recent conscienciació obrerista dels treballadors del comerç amb la lluita per l'alliberament nacional. Les dues reivindicacions dels mercantils culminaran en el 6 d'Octubre de 1934. Per a l'antifeixisme la jornada seria una data de commemoració, fonamental en la construcció de la memòria dels subalterns que quedaria reflectida en els valors del *frontpopulisme*. L'estatge social del CADCI es convertia en baluard de l'antifeixisme a partir d'aquest moment. La seua façana recordava els ideals pels que havien combatut una quarantena de revolucionaris. Aquella nit l'edifici era ressignificat simbòlicament, es transformava en un lloc de memòria. Les marques del combat es mantindrien a la seua façana fins a finals de 1947⁹⁰¹. Eren els darrers vestigis, les darreres petjades del passat revolucionari que podien fer recordar els principis democràtics defensats durant la guerra. En canvi, el 6 d'Octubre per a la dictadura franquista marcaria el punt d'origen des d'on actuaria l'aparell repressiu, tal i com quedava reflectit al seu marc legislatiu⁹⁰².

Què representava CADCI en l'imaginari republicà a partir del 6 d'Octubre? Als capítols anteriors hem analitzat el paper de l'entitat mercantil en relació amb la resta d'organitzacions antifeixistes i com adaptà la seua estructura per optimitzar el seu funcionament i seguir donant cobertura als seus associats, estiguessin al front o a la rereguarda, en un context en constant transformació degut al conflicte bèl·lic. Com hem vist, a la base de la metamorfosi del CADCI es mantenien els dos eixos d'actuació política que s'havien acordat l'estiu de 1934: lluita per l'alliberament nacional i treball

---

⁹⁰¹ Segons Alexandre Galí, a la façana de la Seu “encara es veuen els impactes de les canonades que van tallar la vida als heroics Jaume Compte i González Alba”. GALÍ, Alexandre, op. cit., 1978, p. 153.

⁹⁰² Ho analitzem a l'apartat 3.1 de la Segona Part. La llei de responsabilitats polítiques, fonamental per a l'aplicació repressiva, retroactiva el delictes al 1934. *Ley de 9 de febrero de 1939 de Responsabilidades Políticas*. BOE. Madrid: 13 de febrer de 1939, núm. 44. P. 831. Vegeu també: VEGA, Santiago. *La política del miedo*. Barcelona: Crítica, 2011.

sindical⁹⁰³. El primer, seria l'element transversal i aglutinador dels associats que militaven en les diferents organitzacions del panorama polític català. Una reivindicació comuna que mantindrà la cohesió del Centre inclús després de l'assemblea de juliol de 1937 en que s'efectuà la reforma definitiva de les seccions provocada, principalment, per la desaparició de la branca sindical de l'entitat. El treball pel país feu que el CADCI restés fidel al Govern de la Generalitat durant tota la guerra. El segon dels eixos, obligava al Centre a atendre als treballadors mercantils associats adaptant-se a les noves necessitats produïdes per la guerra. Tots dos elements estaran condicionats per un nou factor, l'alineament del Consell Directiu del CADCI amb l'estratègia política del PSUC on s'integrava el PCP. Recordem que era el partit dels màxims dirigents de l'entitat, aquells que havien creat la MOMC per inserir als mercantils més joves en la lluita de classes. Les iniciatives de l'entitat i el seu funcionament estarien determinades doncs per aquests factors que la dotaven d'una imatge específica. Què era públicament el CADCI? Una entitat dels treballadors mercantils, obrerista i catalanista. Era on s'aplegaven els treballadors del comerç que havien organitzat les primeres vagues mercantils i no havien dubtat en organitzar la resistència armada durant els Fets d'Octubre. Aquesta imatge popular del Centre repercutiria, òbviament, en la visió que tenien de l'entitat els militars sollevats i que, com no, compartia la població que els donava suport.

Com hem dit, per analitzar què representava el CADCI en l'imaginari col·lectiu del moment hem d'estudiar la sociabilitat que es produeix al seu estatge social. És aquesta la que actua con un doble mirall. D'una banda, reflecteix públicament les transformacions de l'entitat. D'altra, els usos i relacions socials que s'hi generen al seu interior mostren com és entesa l'entitat. Hem de fer dos advertiments en relació a l'anàlisi que desenvoluparem a continuació. El primer, és que supera l'objecte d'aquesta investigació descriure un marc teòric ampli sobre el concepte de sociabilitat i estudiar en profunditat quina ha estat l'evolució del concepte a Catalunya⁹⁰⁴. El segon, és que hem analitzat als

---

⁹⁰³ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 1. Ho analitzem a l'apartat 2.6, 2.7 i 2.8 de la Segona Part. Vegeu també: *El C.A.D.C.I., la J. D. i la M.O.M.C.* MIRADOR, op. cit., núm. 290. P. 2.

⁹⁰⁴ Pere Gabriel elabora un anàlisi del concepte i els estudis que s'han desenvolupat a Catalunya a GABRIEL, Pere. *Sociabilismes populars i cultura política a la Catalunya contemporània*. Dintre de DUCH, Montserrat, ARNABAT, Ramon i FERRÉ, Xavier. *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015. P. 150-174. Consulteu també algunes investigacions sobre el *sociabilisme* a Catalunya:
— DUCH PLANA, Montserrat. *Quimeres: sociabilitats i memòries col·lectives a la Catalunya del segle XX*. Tarragona: Publicacions URV, 2013.
— SANTACANA, Carles (coord.). *Sociabilitat i àmbit local. Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya (30 de novembre i 1 de desembre del 2001)*. Barcelona: L'Avenç, 2003.
— GABRIEL SIRVENT, Pere. *Sociabilitat de les classes treballadores a la Barcelona*

capítols previs els usos que fan de l'estatge social les seccions del CADCI, per tant, d'entre els esdeveniments organitzats a l'edifici per la resta d'entitats antifeixistes durant la guerra, ens centrarem en les commemoracions. En aquests actes es donen unes relacions específiques que estan estretament vinculades amb la càrrega simbòlica de la Seu mercantil. És a dir, la sociabilitat que en resulta no s'hagués produït sense l'Octubre del 1934. Tampoc ho hagués sigut sense que l'apropiació popular de l'edifici l'hagués convertit en símbol revolucionari.

Retrocedim. La matinada del 7 d'octubre l'edifici era ocupat militarment. No fou recuperat fins la nit del 18 de febrer de 1936. Un grup de socis encapçalats per Aznar, nomenat ja diputat del Front Popular, entraven per la força a l'estatge del Centre custodiada per les forces de seguretat⁹⁰⁵. Estaven acompanyats d'alguns fotògrafs, periodistes, advocats i un notari. L'acció ho requeria, havia estat pensada per a obtenir un suport popular ampli. Després d'alçar acta d'allò que s'havia espoliat i de l'estat de l'edifici, els socis penjaven la pancarta a la façana: "El CADCI ja és nostre. Tot el poble de Catalunya podrà visitar-lo després d'haver aixecat acta notarial"⁹⁰⁶. Durant una setmana els ciutadans cridats massivament des dels mitjans escrits, feren cues per accedir-hi. El poble s'apropiava de l'edifici abans de que fos restituit a l'entitat i ho feia enmig d'un context d'efervescència política per la victòria del Front Popular. La ciutadania ocupava quotidianament els carrers amb constants manifestacions públiques que escenificaven el triomf de les esquerres. La MOMC i el seus dirigents havien sabut aprofitar aquest moment per recuperar l'estatge mercantil. La Seu tornava a mans dels protagonistes d'Octubre. El PCP s'identificava encara més amb aquell moviment revolucionari i convertia l'estatge social en un monument popular dels ideals antifeixistes. L'edifici passava a representar simbòlicament la construcció de la nova societat.

La càrrega simbòlica que acumulava l'estatge dels mercantils el convertiria fins al final de la guerra, en un lloc de commemoració. Els primers en ser honorats serien els màrtirs d'octubre. Després arribarien nous herois i heroïnes que els hi prenién el relleu: combatents, militants, dirigents, treballadores. Però també s'hi produïen un altre tipus de relacions interpersonals. Com hem anat veient al llarg del capítol anterior, l'espai era un

---

d'entreguerres, 1918-1936, dintre de OYÓN, José Luis (ed.) *Vida obrera de la Barcelona de entreguerres*. Barcelona: CCCB, 1998. P. 99-126

— UCELAY-DA CAL, Enric. *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: La Magrana, 1982.

⁹⁰⁵ Ho analitzem a l'apartat 2.10 de la Segona Part de la tesi. Consulteu també: ÚLTIMA HORA... [1936, any II]: 18 de febrer, núm. 107, p. 8; 19 de febrer, núm. 107, p. 8
LA HUMANITAT... 19 de febrer de 1936, any V, núm. 1.244, p. 12.

⁹⁰⁶ LA HUMANITAT... 19 de febrer de 1936, op. cit., p. 12.

lloc de celebració d'actes, festivals, congressos i jornades dels partits i organitzacions de l'antifeixisme popular. Des del PSUC a Estat Català, les JSUC o el SRI. Des dels congressos e la Unió de Dones de Catalunya a les reunions del Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular o dels instructors del Comitè Pro Exèrcit Popular⁹⁰⁷. Alhora, l'edifici era el nucli de les activitats organitzades per les seccions de l'entitat. S'hi celebrarien les festes per als infants, els actes benèfics de recapte d'ajut per als familiars dels combatents associats al CADCI i les víctimes de la guerra, les diades del llibre en català i les assemblees de les subseccions... Juntament amb aquesta sociabilitat organitzada i formal se'n produïa una altra d'informal, la que es donava, per exemple, entre els treballadors mercantils que acudien a la borsa de treball, els voluntaris que s'inscriviren a l'Olimpíada Popular o els que s'allistaven per anar a combatre al feixisme.

A l'estatge mercantil es combinaven les dues tipologies de sociabilitat descrites per Maurice Agulhon, l'historiador francès capdavanter en la introducció en disciplina històrica del concepte de sociabilitat que es derivava de les reflexions de la sociologia antropològica i etnològica i de les investigacions en psicologia social⁹⁰⁸. Agulhon defineix la sociabilitat com els sistemes de relacions que confronten els individus entre ells o que els reuneixen en grups en totes les seues variants (naturals, obligatòries, estables, esporàdiques...). Els llocs on es generen són espais d'interacció social on afluïxen les relacions interpersonals. Es diferencien en dues tipologies, d'una banda, llocs on es produeix una sociabilitat "formal", organitzada, construïda per relacions que es donen gràcies al funcionament d'entitats reglades que porten a terme un projecte d'activitats que respon a una estratègia. L'edifici del Centre es converteix en un d'aquests llocs quan, per exemple, es programen activitats des de les seccions o es programen d'altres per organitzacions a les que l'entitat cedeix l'espai. D'altra, estan els llocs on es dona una sociabilitat "informal", l'espontània, menys regulada i més inestable que es genera entre les persones que participen d'esdeveniments casuals, de trobades no concertades. Aquestes podien ser afavorides a l'estatge social del CADCI per la pròpia activitat de l'entitat, pels usos que les seccions i associats hi feien des de l'adquisició de l'edifici de la Rambla, i per les accions motivades pel simbolisme de l'espai. En tots els casos la sociabilitat que s'hi produïa a la Seu del CADCI tenia un sentit polític evident que es traduïa en unes concepcions culturals i actitudinals pròpies de la realitat viscuda en un moment específic. De cap manera era una sociabilitat estàtica sinó que estava immersa en una constant transformació. És a dir, evolucionava en paral·lel a les adaptacions

---

⁹⁰⁷ Ens hem referit als actes més rellevants als capítols anteriors d'aquesta part, hi consten també a la relació d'esdeveniments annexa a la tesi.

⁹⁰⁸ Vegeu el recull sobre la bibliografia d'Agulhon a CANAL, Jordi. *Maurice Agulhon. Bibliografia al dossier monogràfic Sociabilidad. En torno a Agulhon*; de la revista HISTORIA SOCIAL. Alzira: Fundación Instituto de Historia Social, UNED. Núm. 29, 1997. P.129- 143.

sociopolítiques condicionades pel context bèl·lic. Aquesta mutabilitat és la que reflectia el procés evolutiu de l'entitat i la transformació de les relacions socials que es venien produint a la seu dels mercantils⁹⁰⁹.

3.1. El CADCI, lloc de commemoració

Durant la guerra l'estatge social del CADCI fou un lloc on commemorar als combatents republicans i als herois caiguts en defensa de les llibertats. Procés que com hem vist s'havia iniciat amb la resignificació simbòlica de l'edifici produïda després dels combats del 6 d'Octubre i amb la incorporació d'aquest símbol a l'imaginari popular. L'edifici representava la lluita pels valors democràtics del *frontpopulisme*. Els que allí havien mort s'havien convertit en els herois d'aquesta. Durant la guerra, la translació d'aquesta idea portarà a l'enaltiment fins a l'heroïficació de persones que representen la continuïtat de la lluita. Els protagonistes del relat que estava configurant la memòria republicana, serien acomiadats i honorats per la ciutadania a l'edifici del CADCI.

El primer d'aquest actes commemoratius es realitzà a mitjans d'agost de 1936. Era acomiadat Jaume Julià Pedrol, "heroi popular de Catalunya i de la Revolució" que havia combatut la nit del 6 d'Octubre⁹¹⁰. Militant del PCP i fundador d'USC havia començat el 1922 la seua activitat política en la Federació Democràtica Nacionalista presidida per Macià. Fou empresonat per participar en el complot del Garraf en el que s'encarregà de muntar la part elèctrica de l'explosiu que s'havia de col·locar⁹¹¹. La pena de mort li era commutada per la cadena perpètua. El 1929, aconseguia escapar de la Model amb Jaume Compte i altres companys de la CNT. S'amagà durant tres dies a la ciutat fins que fou tornat a capturar per una delació. En ser empresonat patí la tortura juntament amb Compte a mans del guàrdies sota les ordres d'Heraclio Iglesias Somoza⁹¹². Hi romandria

---

⁹⁰⁹ Hem estudiat l'edifici com a espai de sociabilitat des de la seua adquisició fins a 1934, a l'apartat 1.3 de la Segona Part.

⁹¹⁰ DIARI DE BARCELONA... 11 d'agost de 1936, any 145, núm. 187. P. 4.

⁹¹¹ L'altre encarregat d'aquesta tasca fou Enric Fontbernat que, com Julià Pedrol, també era pèrit electricista. CREXELL i PLAYÀ... 1988, op. cit., p. 58- 60, 86-88.

⁹¹² VIDA PENITENCIARIA. Revista decenal de prisiones. Madrid: 30 de juny de 1935, any IV, núm. 107. P. 10. El juny de 1937, Iglesias Somoza, cap superior de 1ª classe del Cos de Presons era nomenat director de la presó provincial de Bilbao, càrrec que exercia a la presó de Vitòria fins llavors, per Francisco G. Jordana, president de la *Comisión de Justicia* de la *Junta Técnica del Estado* formada per les forces sollevades a Burgos. BOE... 22 de juny de 1937, any II, núm. 245. P. 2.013.

fins l'abril de 1930 quan foren indultats els empresonats pel Complot després de la campanya pro amnistia organitzada per les forces antifeixistes catalanes⁹¹³.

Julià participà al costat de Compte en l'heroica defensa del CADCI. La matinada del 7 d'octubre escapava de l'edifici amb els darrers combatents. El 19 i 20 de juliol de 1936, lluità al carrers de la ciutat, participant en els combats de Governació i l'assalt a les Drassanes i Capitania⁹¹⁴. El 9 d'agost moria en un accident de tràfic a Granollers, en el que resultaven ferits greus Josep Garriga Aleu, que també havia participat al Complot, i Francesc Argemí. Els tres militants del PSUC pertanyien al Comitè de Depuració del Departament de Contribucions i Cèdules. Els seus companys de treball havien reclamat que Julià fos vetllat al CADCI. Finalment el fèretre s'instal·lava a la sala d'actes del PSUC del Passeig de Gràcia i era acompanyat per una multitud fins al cementiri. El seguici parava front a la Seu del CADCI on una "companyia armada d'Estat Català" rendia honors militars "a la gloriosa despulla de Julià". Des d'Estat Català criticaria la maniobra del PSUC per presentar Julià con un "conegut militant" seu quan en realitat era "un patriota que estava per damunt de tots els partits i de totes les disciplines de partit"⁹¹⁵. L'hivern de 1937, des del portaveu d'EC es reivindicaria l'acció de Julià durant els Fets d'Octubre, al costat de Compte i de Badia, com un gest a imitar. Eren tres militants que havien actuat conjuntament "sota la consigna d'una possible llibertat nacional i social"; el mateix s'havia de fer per aconseguir la unificació "en un Front Nacional Català que vetlli per la total independència de Catalunya"⁹¹⁶. Amb la seua mort Julià havia entrat a formar part del martirologi d'Octubre. Pocs dies després moria Argemí. El seguici sortia del Casal Espartacus i acomiadava el fèretre cobert amb una estelada davant la Seu del CADCI, com s'havia fet amb les restes de Julià⁹¹⁷.

A finals d'octubre de 1936 la junta directiva del Gremi al Major del CADCI convocava a la dependència. S'enterrava a Miquel Bancells i Nadal, militant d'Estat Català que havia estat assassinat "pel feixisme encobert a rereguarda"⁹¹⁸. Bancells, empresonat pel 6 d'Octubre, havia estat amnistià després de la victòria electoral del Front Popular. En el moment de ser assassinat formava part del Consell Directiu del casal del districte IV d'Estat Català. La comitiva multitudinària que acompanyà les despulles sortia de l'estatge del Partit, al número 591 de la Gran Via de les Corts Catalanes, cap a

---

⁹¹³ CREXELL i PLAYÀ..., 1988, op. cit., p. 162-165.

⁹¹⁴ CREXELL i PLAYÀ..., 1988, op. cit., p. 87- 88. TREBALL... [1936, any I]: 11 d'agost, núm. 18, p. 12; 12 d'agost, núm. 19, p. 5.

⁹¹⁵ DIARI DE BARCELONA... 12 d'agost de 1936, any 145, núm. 188. P. 4.

⁹¹⁶ DIARI DE BARCELONA... 17 de febrer de 1937, any 146, núm. 41. P. 8.

⁹¹⁷ DIARI DE BARCELONA... 22 d'agost de 1936, any 145, núm. 188. P. 7.

⁹¹⁸ TREBALL... 21 d'octubre de 1936, any I, núm. 79. P. 1.

l'edifici del CADCI on s'acomiadà el dol. Li rendiren honors les milícies d'Estat Català i dels Mendigoixales bascos. El taüt fou portat per militants d'Estat Català que “foren rellevats pels seus companys de treball, oficinistes de la casa Galetes Solsona i per alumnes de l'Escola Popular de Guerra”⁹¹⁹. Davant del fèretre cobert amb l'estelada, desfilà la presidència del dol. Al seu capdavant hi era el secretari general del Partit, Joan Torres Picart, acompanyat del regidor Hilari Salvador, de dirigents del CADCI— Roca, Carbonell, Fàbregas i Serrats— i representants del SRI; PSUC; Pàtria Nova; Centre Català i Germanor de Xile; Nova Catalunya de l'Havana; i Ressorgiment de Buenos Aires. Entre les delegacions de treballadors estaven les de les empreses Siemens, Indústria Llinera i magatzems SEPU. En passar el seguici davant del SEPU, els treballadors havien tancat les portes per a que tota la dependència s'acomiadés de Bancells des del terrat “amb el puny enlaire”⁹²⁰. Segons el portaveu del PSUC, l'enterrament constituí una imponent manifestació de dol⁹²¹.

Els dos actes, amb les reaccions populars i polítiques que susciten responen a la lògica de consolidació del simbolisme de l'estatge social del CADCI. Era, com hem dit, un lloc de commemoració dels que lluiten per la llibertat. Els seus protagonistes eren dos militant amb una trajectòria política que els vinculava al CADCI. No foren els únics homenatjats al davant de l'estatge social. S'honoraria també a combatents republicans caiguts en combat i a dirigents d'organitzacions antifeixistes. Estava en construcció la memòria col·lectiva republicana. Protagonitzaven el relat els homes i dones que encarnaven —i defensaven—els valors republicans en tots els fronts, a la rereguarda i a en primera línia de combat. Amb ells s'enaltia una manera heroica de combatre en la guerra contra el feixisme amb la que es pogués identificar la ciutadania.

En aquest punt hem de fer dos aclariments. Primer. La doble figura de l'heroi màrtir, inscrita en una configuració realista simbòlica, s'ubica sempre en l'esfera de l'acció. És una víctima que resisteix a la injustícia defensant-s'hi i, per tant, suscita en l'altre un sentiment d'indignació, de rebel·lió i d'injustícia: el seu sacrifici convida al compromís. És, com apunta Philippe Mesnard, l'expressió cultural d'una resposta per compensació a la violència i la injustícia, que s'inscriu en la dialèctica incessant del procés de civilització front a barbàrie⁹²². Segon. En la commemoració dels morts resideixen les estructures elementals de la memòria col·lectiva. El record col·lectiu és un

---

⁹¹⁹ DIARI DE BARCELONA... 22 d'octubre de 1936, any 145, núm. 248. P. 5.

⁹²⁰ *Ibidem*.

⁹²¹ TREBALL... 22 d'octubre de 1936, any I, núm. 80. P. 1.

⁹²² MESNARD, Philippe. *El tema del pathos en los espacios de los museos y de los monumentos memoriales*. Dintre de MANDOLESSI, Silvana i ALONSO, Maximiliano (coord.). *Estudios sobre memoria. Perspectivas actuales y nuevos escenarios*. Villa María: Editorial Universitaria Villa María, 2015. P. 95.

element central per a la continuïtat simbòlica i la legitimació retroactiva de les identitats de grup, és allò que configura el pensament individual i grupal com a via d'aprenentatge polític, ideològic, cultural o tradicional⁹²³. Un record que, com anirem veient en aquest apartat, es va construir a través del relat dels testimonis, els únics que poden rememorar la vida dels absents. En la reconstrucció que elaboren s'accentuen alguns fets i se n'ometen d'altres. La memòria no deixa de ser una selecció d'informació segons diferents criteris més o menys conscients que serveixen per orientar la utilització que fem del passat⁹²⁴. La memòria és discontinua. La commemoració no deixa de ser una adaptació del passat a les necessitats del present, del moment en que es produeix⁹²⁵. En els casos estem analitzant, aquest relat es reconstruït per la premsa de manera que forma part del discurs de les organitzacions antifeixistes. Està per tant vinculat al context polític del moment. És un relat parcial que respon a interessos ideològics però a la vegada ens dóna la imatge d'allò que es vol fixar en el record i, d'última, respon a una determinada col·lectivitat oferint-nos una panoràmica social privilegiada.

El primer dels dirigents homenatjats en temps de guerra en la Sala de Columnes del CADCI fou el periodista i fundador del Partit Comunista Cubà, Julio Antonio Mella. Era principis de 1937. Sota la presidència del militant del PCP, Lluís Luque, que representava l'entitat mercantil, es commemorà el vuitè aniversari de l'assassinat del membre de la Internacional Comunista "assassinat a Mèxic pels sicaris del dictador cubà Machado"⁹²⁶. Hi intervindrien Pere Ardiaca pel PSUC, el cònsol general de Mèxic i els delegats del SRI de Catalunya, d'ERC, dels cubans residents a Barcelona i del Comitè Iberoamericà. El segon homenatge es feu a mitjans de setembre del mateix any. La Secció Femenina de les JSUC recordava a "la gran heroïna Lina Òdena, símbol de tota la joventut catalana"⁹²⁷. Feia un any de la mort a Granada, en primera línia de foc, de la que havia estat secretària general de les Joventuts Comunistes de Catalunya. Formada a l'escola Marxista-Leninista de Moscou, es convertiria ràpidament en membre del Comitè Central del PCC. No fou casual que l'homenatge es celebrés al CADCI. Com recordava pocs dies després Dolors Piera al número especial de *Treball* per celebrar l'aniversari dels Fets d'Octubre, Òdena

---

⁹²³ LEDESMA, José Luis i RODRIGO, Javier. *Caídos por España, mártires de la libertad. Víctimas y conmemoración de la Guerra Civil en la España posbélica (1939-2006)*. Dintre de la REVISTA AYER. Madrid: Asociación de Historia Contemporánea, Marcial Pons ed., núm. 63, 2006.. P. 237

⁹²⁴ TODOROV, Tzvetan. *Los abusos de la memoria*. Barcelona: Paidós, 2008. P. 25- 26.

⁹²⁵ TODOROV, Tzvetan. *Memoria del mal, tentación del bien. Indagación sobre el siglo XX*. Barcelona: Ediciones Península, 2002. P. 160.

⁹²⁶ TREBALL... 12 de gener de 1937, any II, núm., . P. 4.

⁹²⁷ TREBALL... 18 de setembre de 1937, any II, núm., . P. 2. Vegeu també convocatòries a l'acte i les cròniques a TREBALL... [1937, any II]: 17 de setembre, p. 2; 19 de setembre, p. 9; 22 de setembre, p. 6. Sobre Òdena consulteu també la nota biogràfica a MARTÍNEZ DE SAS, op. cit., 2000, p. 987.

fou una de les heroïnes d'aquella revolució que havia fet que “la massa popular s'adonés de qui eren i de com sabien donar-se enterament a la causa del poble” els herois i heroïnes de la classe treballadora⁹²⁸. Alguns eren coneguts per la militància però hi hagué també els anònims com Òdena, coneguts només per la militància. Ella havia demostrat als combats de la Rabassada i Sant Cugat, que les dones “poden enfrontar-se amb l'enemic amb les armes a la mà quan cal”⁹²⁹. En el grup de dones que estava al seu càrrec estava Teresa Vives “que ofrenà la seva vida per la dignitat de Catalunya”. En paraules de Piera, Vives era “un magnífic exemple per les dones d'avui que tenen davant seu un perill més imminent encara que ella”⁹³⁰. Després d'Octubre, Òdena passà a la clandestinitat. Amagada, començà a treballar en l'acollida dels nens orfes dels miners asturians des de la Secció Catalana del SRI. Seria detinguda i fitxada per aquest motiu.

Defensora de la unificació de les joventuts socialistes i comunistes, participà en la fundació de les JSUC. L'enaltiment de la seua figura es feia en primer lloc, de cara a la joventut militant. Òdena exemplificava amb la seua trajectòria política que la única manera de lluitar per aconseguir la victòria contra el feixisme internacional era des de la unitat. Piera recordava les paraules de la dirigent: “Catalunya no podrà ésser mai lliure si a Espanya venç el feixisme i Espanya no podrà ésser lliure sense l'ajut de Catalunya”⁹³¹. En segon, el Partit es s'adreçava a les dones militants de base, en especial a les joves que podien veure's reflectides en l'actuació de dirigents com Òdena i Piera. El Partit estava en ple procés de consolidació de la política de captació de les dones par a la qual calia fer una projecció dels seus quadres femenins. Es relançava unes dirigents que poguessin fer arribar a les dones que s'afiliaven la necessitat de tenir una militància activa per poder sostenir els treballs de rereguarda⁹³². Aquesta necessitat de dirigir-se a les dones de la rereguarda a partir de la construcció figures mítiques que potenciessin el seu treball, s'entreveu en l'homenatge a les tres “heroïnes de la producció” que havia organitzat la Unió de Dones de Catalunya a principis d'agost de 1938 al CADCI. Les treballadores, com hem vist prèviament, havien aconseguit augmentar la producció a les seues empreses amb el seu esforç i per això rebien les medalles President Macià de mans del conseller de

---

⁹²⁸ TREBALL... 6 d'octubre de 1937, any II, núm. 379. P. 4.

⁹²⁹ *Ibidem*.

⁹³⁰ *Ibidem*.

⁹³¹ *Ibidem*.

⁹³² Consulteu l'apartat 2.5 d'aquesta Primera Part. Sobre Dolors Piera i “la tria de responsables de la secció de dones del PSUC”, consulteu CAÑELLAS, C. i TORAN, R., op. cit., 2003, p. 78- 79.

Treball, Rafael Vidiella. Eren un exemple per a totes les treballadores catalanes i com a tal eren homenatjades en el lloc de lloança dels herois antifeixistes⁹³³.

Ricard Sobrino i Joaquim Martínez serien “dos herois més que hem d’afegir a la nostra llista”, s’afirmaria des de *Treball*. Militants del PSUC, havien caigut a la rereguarda mentre organitzaven l’ajuda al front⁹³⁴. El 9 de febrer de 1937, eren traslladades les seues restes pels membres del Comitè Central del PSUC, des del Casal Carles Marx al davant de l’estatge del CADCI on serien acomiadats per la població. La plana major del Partit encapçalava la comitiva de dol juntament amb el cònsol de la URSS, Antonov Ovseenko; el comissari general d’Ordre Públic i les representacions de partits i sindicats antifeixistes. Comorera es dirigia a la multitud: “una altra vegada tornem a donar l’adéu a dos militants que deixen un buit difícil d’emplenar [...] companys que han estat un senyal per al camí que haurem de recórrer fins la victòria final”. Afegia: “la vida d’aquests homes generosos ens obliga a no regatejar sacrificis. [...] D’altres [companys] cauran, però els que queden han de seguir el camí per ells marcat per arribar a la victòria”⁹³⁵.

Aquest homenatge repetia una l’escenificació. Es ritualitzaven els actes commemoratius per acomiadar als que s’anaven a convertir en herois dels combatents. Com en els casos que hem vist, eren manifestacions multitudinàries convocades per les organitzacions antifeixistes que finalitzaven enfront del CADCI. Al seu capdavant es situarien els màxims representants polítics dels partits on militaven els honorats, acompanyats de les autoritats civils i militars. La demostració de força i unitat popular servia per exemplificar el suport de la rereguarda als combatents. El comiat a Sobrino i Martínez tancava dos mesos en els que s’havien succeït les manifestacions de condol als caiguts. No feia ni un mes que s’havia soterrat a altres tres combatents: el coronel Juli Giménez, cap de l’Estat Major de la Divisió Carles Marx; Joan Ràfols, delegat de la Caserna Carles Marx; i el capità de la columna Macià-Companys, Alfred Molino. Tots tres foren acomiadats per les respectives comitives al davant l’estatge mercantil. Molino, “el capità romàntic”, havia mort al front d’Alcanyís⁹³⁶. El president Companys, acompanyat pel conseller de Defensa Interior, Artemi Aiguader, encapçalà l’acte fúnebre.

---

⁹³³ Ho hem analitzat juntament amb la importància del treball femení a la rereguarda a l’apartat 2.5 d’aquesta Primera Part. Vegeu també les notes publicades a LA VANGUARDIA... [1938, any LVII]: 23 de juliol, núm. 23.202, p. 2; 30 de juliol, núm. 23.208, p. 2; 3 d’agost, núm. 23.211, p. 3. TREBALL... [1938, any III]: 2 d’agost, núm. 636, p. 8; 3 d’agost, núm. 637, p. 6.

⁹³⁴ TREBALL... 10 de febrer de 1937, any II, núm. 175. P. 6

⁹³⁵ *Ibidem*.

⁹³⁶ LA HUMANITAT...1 de gener de 1937, any IV, núm. 1.514. P. 1.

Fou rebut a la Caserna de la Rambla de Catalunya amb “Els Segadors”⁹³⁷. Allí esperà a que estigués a punt el seguici format pels dirigents d’ERC; representants de la resta d’organitzacions antifeixistes—CNT, FAI, UGT, EC, UdR...—; i les milícies uniformades⁹³⁸. Serien els combatents de la Macià-Companys els qui traslladaren les restes fins al CADCI.

Juli Giménez i Joan Ràfols, morts als combats de Belchite, foren vetllats a la Caserna Carles Marx del PSUC. Des d’allí iniciarien un recorregut pel centre e la ciutat acompanyats pels combatents de la Divisió, els consellers de la Generalitat, el cònsol soviètic, i les representacions de partits, sindicats i cossos militars. La “gentada enorme” congregada als carrers els acomiadava “amb el puny clos” en veure’ls passar⁹³⁹. La mort els convertia en herois de la Divisió com explicaven els milicians al davant del CADCI. Giménez seria recordat pels combatents com a l’exemple “de com lluiten i moren els comunistes [...] del valor i la fermesa revolucionària que servirà per augmentar encara més l’odi envers el feixisme”⁹⁴⁰. La mort del coronel faria que augmentessin els voluntaris “disposats a incorporar-se a la lluita” per “morir si cal per aquesta causa que no és exclusivament nostra sinó de tot el proletariat en general”⁹⁴¹. El nom del coronel s’escriuria, afirmaven, al costat del de Hans Beimler.

Beimler i Guido Picelli eren, des de la seua mort, dos herois de les Brigades Internacionals. Dos símbols de la solidaritat internacional de la classe treballadora⁹⁴². Tots dos foren acomiadats públicament al davant de l’estatge social del CADCI. D’una banda pel simbolisme del lloc. D’altra, molt probablement pels lligams del Centre amb entitats obreristes d’altres països adherides a la III Internacional. El precedent de més antiguitat, fou el vincle que mantenia amb la Federació Internacional d’Empleats i Tècnics amb seu a Amsterdam. Relació que havia resultat fonamental durant l’etapa de clandestinitat posterior a Octubre, especialment per donar a conèixer la repressió i articular una estratègia comuna de resistència⁹⁴³. A partir de mitjans de febrer de 1936, el

---

⁹³⁷ LA HUMANITAT...1 de gener de 1937, op. cit., p. 1, 3.

⁹³⁸ ÚLTIMA HORA... 31 de desembre de 1936, any II, núm. 373. P. 1, 3.

⁹³⁹ DIARI DE BARCELONA... 1 de gener de 1937, any 146, núm. 1. P. 3.

⁹⁴⁰ TREBALL... 1 de gener de 1937, any II, núm. 141. P. 1.

⁹⁴¹ *Ibíd.*

⁹⁴² A la Filmoteca Española existeix còpia de la notícia del programa *España al día*, titulada *In memoriam. Sobre las tumbas de Beimler y Picelli*, editada per Laia Films en desembre de 1938, en la que són filmats els brigadistes desfilant i honorant les dues sepultures. CRUSELLS, Magí. *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*. Ciudad Real: Gabinete del Rector de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2001. P. 260, 263-265, 421.

⁹⁴³ Consulteu al respecte de l’Olimpíada l’apartat anterior *Esports i Excursions* i, a la Segona Part de la tesi, els apartats 1.3, sobre la creació de la FET pel CADCI, i 2.9, en que s’analitza la relació amb la FIET durant l’etapa clandestina posterior als Fets d’Octubre.

CADCI havia reiniciat la col·laboració amb el *Comité Català d'Alliberament pro-Thälmann i els Antifeixistes Empresonats* promoguda per la Secció Catalana del SRI, convocant a les reunions per reactivar-lo després de la desfeta d'Octubre que primer es realitzaren a l'estatge provisional i després de febrer de 1936, a la seu recuperada⁹⁴⁴. Però la projecció externa de l'entitat es potenciaria després de l'organització de l'Olimpíada Popular. Una de les brigadistes que havien tingut relació amb el CADCI per aquest motiu fou la futura comissària adjunta del Primer Camp d'Instrucció Premilitar de Pins del Vallès, l'holandesa Fanny Schoonheydt. Havia sigut treballadora d'oficines del Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular que com hem vist, estaven ubicades a la seu del Centre. Voluntària de la Centúria Thälmann, la seua figura es convertiria en tot un mite mediàtic després de ser ferida al front⁹⁴⁵.

Hans Beimler havia organitzat la Centúria Thälmann⁹⁴⁶. El 7 de desembre de 1936 una gran multitud desfilava davant del seu fèretre durant més d'hora i mitja per acomiadar-lo. Havia mort un dels caps polítics dels brigadistes. Havia arribat a Barcelona l'estiu de 1936. El membre del Comitè Central del Partit Comunista Alemany i diputat al Reichstag, que havia aconseguit escapar del camp de concentració de Dachau un dia abans de la seua execució, perdia la vida combatent al front de Madrid lluitant contra el feixisme internacional. Una lluita que era la primera “missió de tota la humanitat progressista i avançada”, recordava el cònsol de la URSS, Antonov Ovseenko⁹⁴⁷. La premsa comunista, des del *Mundo Obrero* de Madrid fins *L'Humanité* de París, es feu ressò de la mort consagrant Beimler com un heroi al que se li dedicarien poemes i cançons⁹⁴⁸. Els homenatges es succeïren arreu de l'Espanya republicana culminant en el massiu soterrar que es viuria a Barcelona. Les despulles d'un “dels millors militants amb que comptava la Internacional Comunista i el proletariat

---

⁹⁴⁴ ÚLTIMA HORA... 19 de febrer de 1936, any II, núm. 131. P.3. Consulteu també l'expedient: *Comité pro-Thälmann. Dossier 4, d'Entitats*. Barcelona: 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-Bar, 364, 11. El Secretariat del Comitè s'instal·laria a la Seu una vegada recuperada. LA HUMANITAT... 7 d'abril de 1936, any V, núm. 1.285. P. 3.

⁹⁴⁵ Com hem vist, rebria la visita de les treballadores de l'Oficina de Treball Voluntari al Primer Camp d'Instrucció. TREBALL... 27 d'abril de 1937, op. cit., p. 8. La voluntària de la Thälmann, militant del PSUC, combatria a la columna Del Barrio-Trueba- Estivill, vegeu TREBALL... 11 de setembre de 1936, op. cit., p. 9; 11 de novembre de 1936, op. cit., p. 8.

⁹⁴⁶ CASTELLS PEIG, Andreu. *Las Brigadas Internacionales de la guerra de España*. Barcelona: 1974. Editorial Ariel. P. 33.

⁹⁴⁷ TREBALL... 8 de desembre de 1936, any I, núm., P. 7. DIARI DE BARCELONA... 8 de desembre de 1936, any 145, núm. 288. P. 7.

⁹⁴⁸ CASTELLS PEIG, op. cit., 1974, p. 115- 116. Vegeu també: REQUENA GALLEGO, Manuel i SEPÚLVEDA LOSA, Rosa María (coord.). *Las Brigadas Internacionales. El contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2003. P. 93- 95 (sobre els poemes dedicats a Beimler de Rafael Alberti i Emilio Prados), 116.

mundial”⁹⁴⁹, havien arribat des de València el dia anterior acompanyats pels combatents de la Thälmann i delegats de la Brigada Internacional i el SRI. El rebien a la Plaça de Catalunya amb els acords de *La Internacional*, els representants dels partits antifeixistes i unitats de milicians per portar-les al Saló Roig del Casal Carles Marx. Segons la premsa, durant la vetlla una multitud desfilà pel davant del fèretre cobert amb una bandera roja on es llegia: “el Comitè Central del PSU als heroics lluitadors de Tardienta, Centúria Thaelmann, Octubre, 1936”⁹⁵⁰. La gran manifestació de dol es reproduïa al matí del dia següent. Als carrers, el públic l’acomiadava amb el puny enlairat mentre la Banda Municipal interpretava *La Internacional*. Presidia la comitiva fúnebre el cònsol de la URSS juntament amb els consellers Comorera, Valdès, Argemí i Calvés, i els regidors de l’Ajuntament. Seguit anaven les màximes autoritats militars, les forces de carrabiners i els representants de partits i sindicats —UGT, PSUC, CNT, FAI, ERC, EC, JSUC, JJLL, UdR, PFI—. El seguici finalitzava el recorregut pel centre de la ciutat al davant de l’edifici del CADCI.

Amb la seua mort, Beimler es convertia en símbol dels brigadistes i “de la solidaritat internacional”, havia dit Comorera en el seu discurs de comiat. Beimler lluitava per “evitar la mateixa tragèdia que sofreixen els treballadors alemanys”⁹⁵¹. Pocs dies abans de la seua mort, el dirigent alemany havia dit: “vèncer a Hitler a Espanya és vèncer a Hitler a Alemanya”⁹⁵². Des de *La Humanitat* es puntualitzava que l’heroic lluitador era el símbol de la solidaritat internacional. Era “guia, estímul i exemple”⁹⁵³ d’actuació que recordava “la colpidora realitat de l’infern hitlerià” i anticipava “una visió del que fóra del nostre poble si Franco resultés vencedor”⁹⁵⁴. El cònsol soviètic afegiria que s’havia de correspondre a la solidaritat internacional i l’exemple que en donava amb la màxima eficàcia i rendiment davant la guerra impulsant, i això era anar cap a “la formació del veritable exèrcit del poble” que es faria realitat a la primavera, com hem estudiat al llarg els capítols previs⁹⁵⁵.

---

⁹⁴⁹ ÚLTIMA HORA... 5 de desembre de 1936, any II, núm. 351. P. 1.

⁹⁵⁰ *Ibidem*.

⁹⁵¹ *Ibidem*.

⁹⁵² LA HUMANITAT... 6 de desembre de 1936, any V, núm. 1.492. P. 2.

⁹⁵³ LA HUMANITAT... 8 de desembre de 1936, any V, núm. 1.493. P. 2. Vegeu també les notes sobre Beimler i les cròniques sobre l’homenatge durant l’enterrament a:
— LA HUMANITAT... [1936, any V]: 4 de desembre, núm. 1.490, p. 7; 6 de desembre, ..., p. 2, 3, 8; 8 de desembre, núm. 1.493, p. 3.
— ÚLTIMA HORA... [1936, any II]: 4 de desembre, núm. 350, p. 3; 7 de desembre, núm. 352, p. 1, 4;

⁹⁵⁴ LA HUMANITAT... 6 de desembre de 1936, op. cit., p. 2. ÚLTIMA HORA... 7 de desembre de 1936, op. cit., p. 4.

⁹⁵⁵ *Ibidem*.

Un mes després de l'enterrament de Beimler s'acomiadava a Guido Picelli davant l'estatge del CADCI. El Centre convocà als associats a assistir-hi⁹⁵⁶. El comandant de la 1a companyia del batalló Garibaldi havia caigut el dia 5 de gener a Mirabueno, al front del Centre, durant l'atac al Cerro de San Cristóbal en la que els brigadistes havien aconseguit capturar uns 60 presoners i material a l'exèrcit facciós. Picelli, membre del Partit Comunista Italià i diputat al parlament del seu país, era un “vell militant” del moviment sindicalista que s'havia dedicat per complet a la defensa de “la classe obrera i al moviment dels treballadors italians”⁹⁵⁷. L'experiència a la *Guardie Rosse* l'havia portat a ser un dels fundadors dels *Arditi del Popolo*⁹⁵⁸. Amb ells organitzà el primer front popular de resistència armada per defensar de l'atac feixista Parma, ciutat considerada una fortalesa proletària. L'agost de 1922 eren desplaçats a la ciutat milers d'afiliats al Partit Nacional Feixista des de les regions septentrionals i centrals italianes, sota la direcció del *guardia negro*, Italo Balbo⁹⁵⁹. Parma resistí. Quatre anys després, Picelli era condemnat a cinc anys de deportació. Un cop lliure, fugia clandestinament d'Itàlia amb l'ajut del SRI. S'enrolà a les Brigades Internacionals l'octubre de 1936. Només arribar al Batalló Garibaldi els seus companys el nomenaren comandat militar en reconeixement a la seua trajectòria política.

Amb la seua mort, Picelli es convertia en un herois per ser dels “més fermes combatents del proletariat en la lluita contra l'explotació i l'opressió feixista”⁹⁶⁰. El seu exemple refermava la unió entre els pobles antifeixistes italià i espanyol en aquesta lluita comuna. Igual que Beimler, Picelli fou vetllat al Saló Roig del Casal Carles Marx. El comiat multitudinari fou presidit pel cònsol soviètic i pel conseller Valdès. Es situaven al capdavant dels membres del Comitè Central del PSUC, dels representants de l'Escola de Comissaris Polítics de Guerra i de les delegacions de partits i sindicats. Tancaven la comitiva els combatents del Batalló Garibaldi. Al seu davant, el Comitè Iberoamericà destacava per la pancarta on es podia llegir: “la Itàlia antifeixista venjarà la mort de Guido”⁹⁶¹.

---

⁹⁵⁶ TREBALL... 20 de gener de 1937, any II, núm. 157. P. 2.

⁹⁵⁷ ÚLTIMA HORA... 8 de gener de 1937, any III, núm. 380. P. 4.

⁹⁵⁸ FRANCESCANGELI, Eros. De “caballeros de la muerte” a la “lucha por la vida”. Los arditi italianos, de la guerra a la militancia antifascista. En *Pasado y Memoria*, revista de Historia Contemporánea. Alacant: Departament d'Humanitats Contemporànies, Universitat d'Alacant, núm. 15, 2016. P. 88- 90. Consulteu també: BOCCHI, Giancarlo. *Nostra legge la libertà: scritti e documenti di Guido Picelli*. Parma: IMP Libri Editore, 2017; *Il ribelle. Guido Picelli una vita da rivoluzionario*. Parma: IMP Libri Editore, 2013.

⁹⁵⁹ DOGLIANI, Patrizia. *El fascismo de los italianos. Una historia social*. València: 2017. Publicacions de la Universitat de València. P. 102-105.

⁹⁶⁰ *Ibidem*.

⁹⁶¹ TREBALL... 21 de gener de 1937, any II, núm. 158. P. 1.

Quan es complí l'any del soterrar, els combatents del Batalló Garibaldi foren convocats a l'homenatge al seu comandant. A l'acte commemoratiu organitzat en la sala gran del CADCI, hi intervingueren els representants de les Brigades Internacionals, PCE, SRI de Catalunya, UGT, SIA de Catalunya i dirigents del Partit Socialista Italià i dels partits comunistes alemany i italià⁹⁶². És a dir, eren tots aquells que es sentien vinculats d'una o altra manera al treball política de Picelli, des de les organitzacions sindicals i polítiques antifeixistes, a les d'ajut humanitari i els combatents internacionalistes. Per a tots el comandant italià era certament un heroi, però aquest no fou el darrer homenatge. El gener de 2017, 80 anys després de la mort de Picelli, Parma i Guadalajara el commemoraven. Els actes institucionals organitzats per l'ajuntament de la seua ciutat natal i el govern regional Emilia-Romana, comptaren amb la presència dels partits i associacions de memòria. A Parma, Picelli és un heroi molt conegut, sobretot per l'organització del primer front popular de resistència per protegir la ciutat de l'atac feixista. A Itàlia, en general es recordat com un defensor de la unitat d'acció dels treballadors i de la necessitat de coordinar les organitzacions democràtiques contra el feix⁹⁶³. Fou això darrer el que motivà que Parma proposés oficialment a Guadalajara l'agermanament entre les dues ciutat durant la primavera de 1982. A la carta, el govern de Parma explicaven que Guadalajara era per als italians un lloc de memòria. Era el testimoni del “primer éxito de las fuerzas que luchaban en defensa de la libertad y de la democracia, entre los cuales se encontraban los antifascistas de Parma [...] Es en el signo de una común convivencia democrática en el empleo político y moral contra cualquier forma de dictadura que Parma y Guadalajara se encuentran hoy hermanadas”⁹⁶⁴. En 2013, l'ajuntament de Mirabueno amb el *Foro por la Memoria de Guadalajara, Asociación de Amigos de las Brigadas Internacionales* i les associacions italianes AICVAS i ANPI, col·locaven una placa en homenatge a Picelli a la Casa de Cultura de la ciutat. Pocs dies després era trencada i robada. El *Foro por la Memoria* en col·locava una altra el gener de 2017 al lloc del combat on perdé la vida Picelli. Malgrat els intents de destrucció la commemoració prossegueix. Com diria Todorov, “los envites de la memoria son demasiado grandes para ser abandonados al entusiasmo o a la cólera”⁹⁶⁵.

---

⁹⁶² TREBALL... 7 de gener de 1938, any III, n.º 7.

⁹⁶³ Nota publicada pel Foro por la Memoria de Guadalajara: memoriaguadalajara.es/2017/01/01/80-aniversario-de-la-muerte-de-guido-picelli-brigadista-internacional-muerto-en-el-frente-de-guadalajara/ [Darrera consulta: 01/08/2018].

⁹⁶⁴ Fragment del escrit d'agermanament enviat per l'alcalde de Parma, Aldo Cremoni (PSI) a l'alcalde de Guadalajara, Javier de Irizar (PSOE) el 2 d'abril de 1982. ELDIARIO.ES. 5 de gener de 2017: www.eldiario.es/clm/Guadalajara-brigadista-italiano-Guido-Picelli_0_598440283.html [Darrera consulta: 01/08/2018].

⁹⁶⁵ TODOROV, op. cit., 2002, p. 144.

3.2. Apunt sobre l'espoli del patrimoni documental del CADCI

Al migdia del 26 de gener de 1939 l'exèrcit franquista entrava a Barcelona. El general de brigada Eliseo Álvarez Arenas havia estat nomenat aquell mateix dia cap dels *Servicios de Ocupación*, el sistema encarregat de gestionar la ciutat fins al restabliment de la vida civil pel qual es subordinaven Govern Civil, Govern Militar i Ajuntament⁹⁶⁶. Entre els caps i delegats que quedaven sota les seues ordres directes estaven els dels cossos directament implicats en les requisites: columnes d'*Orden y Policía, Servicios Nacionales de Seguridad, Servicios de Información y Policía Militar, Servicios de Recuperación de Documentos* i caps provincials i locals de *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*— FET y de las JONS—. S'implantava l'Estat de Guerra sobre la ciutat que quedava sotmesa al *Régimen Especial de Ocupación* fins l'1 d'agost de 1939⁹⁶⁷.

Com veurem al tercer capítol de la Segona part, l'estatge social del CADCI fou confiscat immediatament després de l'entrada de les tropes⁹⁶⁸. Al dia següent, FET y de las JONS ordenava a tots els seus afiliats que es presentaren a l'antic edifici del CADCI que passava a ser el "Cuartel General de Milicias de Falange"⁹⁶⁹. El 4 de febrer, Falange cridava a comparèixer-hi "a todos los camaradas que estén enrolados en la Segunda Línea [...] para hacerles entrega del correspondiente equipo y para recibir órdenes"⁹⁷⁰. Falange s'havia instal·lat a l'edifici de la Rambla convertint-lo en un centre de *reagrupament* de milícies. No hi han dades de quines foren les afectacions ocasionades pels falangista a l'edifici ni si desaparegueren béns mobles o material documental de les oficines del CADCI. Falange tenia llibertat per actuar a dintre de la Seu, així que podria haver sostret o destruït part del patrimoni del Centre. No hagués sigut un fet excepcional. Com assenyala Antonio González Quintana, l'exèrcit i les entitats com la

---

⁹⁶⁶ *Decreto de 26 de enero de 1939*, op. cit; *Decreto de 3 de marzo creando la Cuarta Región Militar; i Decreto nombrando jefe de la Cuarta Región Militar al General de División don Eliseo Álvarez Arenas*. BOE... 4 de març de 1939, núm. 63. P. 1250.

— Álvarez fou reemplaçat per Luis Orgaz Yoldi en juliol de 1939. SOLIDARIDAD NACIONAL... [any II, Segona Època]: 6 de juliol de 1939, núm. 124, p.1, 3; 12 de juliol de 1939, núm. 129, p.3.

⁹⁶⁷ Ho analitzem en profunditat al tercer capítol de la Segona Part de la tesi.

⁹⁶⁸ Segons el testimoni de Joan Fernández i Agustí Moya, president i secretari del CADCI en 1980. Vegeu: Instància enviada al ministre de presidència per la restitució de la Seu. Barcelona: 5 de maig de 1980, Fons CADCI. P. 2.

⁹⁶⁹ HOJA OFICIAL DEL LUNES... 27 de gener de 1939, número extraordinari. P. 1.

LA VANGUARDIA... 1 de febrer de 1939, any LV, Segona Època, núm. 22.580. P. 4.

⁹⁷⁰ LA VANGUARDIA... 4 de febrer de 1939, any LV, Segona Època, núm. 22.583. P. 2.

FET activaven la repressió i la requisita a les zones *alliberades* en quan es produïa l'ocupació dels llocs, entrant en competència amb la *Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos* —DERD—, l'organisme oficial encarregat, com veurem, de realitzar les requisites documentals⁹⁷¹. Per a les noves autoritats locals i caps militars, l'apropiació dels béns i documents de les institucions republicanes, partits, sindicats i domicilis privats, era un botí de tot tipus, no solament documental. S'hi referiria el mateix Marcelino Ulibarri, el *Delegado* de la DERD, a principis de 1938: “el pillaje — que ahora han dado en llamar requisita—está a la orden del día, ya que las autoridades no pueden ejercer en los primeros momentos la debida vigilancia, y también por el falso concepto de que no es robar apropiarse de cuanto existe en un domicilio rojo”⁹⁷². Si ens focalitzem en la requisita del patrimonial documental a Barcelona, tema d'aquest apartat, militars i falangistes haurien actuat de manera semblant en els primers moment de l'ocupació tot i els protocols establerts per l'accionar repressiu. Segons Josep Cruanyes, als expedients de l'Oficina de la DERD de Barcelona s'observa com es reproduïx el conflicte entre els organismes que havien fet requisites a la ciutat, la *Delegación* acabaria sol·licitant a l'exèrcit i reiteradament als dirigents de Falange, que lliuressin la documentació intervinguda als edificis que havia requisat⁹⁷³.

Què era la DERD? Encabida dins les columnes d'*Orden y Policía* la funció de la DERD va ser fonamental en l'acció repressiva atès que amb l'escorcoll i la requisita, cercava identificar, amb la major celeritat possible i per poder processar-les, al màxim nombre de persones i entitats considerades enemigues del *Movimiento Nacional*. La *Junta Técnica del Estado* publicà el decret de creació de l'organisme a finals d'abril de 1938. Depenia directament del *Ministerio de Interior* a càrrec de Serrano Sunyer, i reemplaçava al servei de *Recuperación de Documentos* que s'havia posat en funcionament poc després de l'ocupació de Bilbao (el 19 de juny de 1937), per efectuar la pràctica requisitòria de material documental amb finalitats repressives. Segons el decret, la DERD havia de “recuperar, clasificar y custodiar todos aquellos documentos que en la actualidad existan en la zona liberada procedentes de archivos, oficinas y despachos de entidades y personas hostiles y desafectas al Movimiento Nacional [...] que sean

---

⁹⁷¹ GONZÁLEZ QUINTANA, Antonio. *Fuentes para el estudio de la represión franquista en el Archivo Histórico Nacional, sección «Guerra Civil»*. En BOLETÍN DEL ARCHIVO GENERAL DE LA NACIÓN. Santo Domingo: Archivo General de la Nación, any LXXII, vol. XXXV, núm. 126, 1 de gener de 2010. P. 22- 23.

⁹⁷² Carta de Marcelino de Ulibarri y Eguilaz del 24 de gener de 1938. AHN, SGC, Delegación de Servicios Documentales, Secretaría. Expedientes de asuntos y correspondencia, leg. 23. Citada a GONZÁLEZ QUINTANA, op. cit., 2010, p. 32.

⁹⁷³ Segons Cruanyes, un dels equips de l'Oficina hi anà a cercar documentació on hi havia la delegació de FET y de las JONS, a l'edifici del *Circulo Ecuestre* del Passeig de Gràcia. CRUANYES TOR, Josep. *Els papers de Salamanca. L'espoliació del patrimoni documental de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2003. P. 103- 104.

susceptibles de suministrar al Estado información referente a la actuación de sus enemigos”⁹⁷⁴. S’assenyalava expressament que l’actuació de l’organisme estava subordinada a les autoritats militar de les poblacions *alliberades*. El personal de la *Delegación* s’havia d’encarregar dels escorcolls i de resguardar el material documental procedent de les requisas que en feren i de tot allò recollit per entrega directa “de los mandos militares y de los elementos auxiliares de vanguardia y ocupación” que també havien realitzat escorcolls⁹⁷⁵. Mentre treballava, la DERD podia clausurar i precintar els locals i oficines que s’anaven a requisar, comptant amb “las cooperaciones que sean precisas y que [...] deberán prestarle las Autoridades, funcionarios, entidades y particulares”⁹⁷⁶.

Poc després de ser creada, la *Delegación* ja tenia preparat el pla d’actuació de requisas que s’implementaria a partir de l’entrada de les tropes a Barcelona i concretada l’organització logística per portar-lo a terme⁹⁷⁷. Era de tal envergadura l’operatiu que fou preparat minuciosament, en paraules de Gonzàlez Quintana, gairebé com si fos una acció de combat⁹⁷⁸. Per primera vegada, com assenyala l’exdirector de l’antiga *Sección Guerra Civil* de l’*Archivo Histórico Nacional*, es constituïa en una ciutat ocupada una oficina de la DERD que funcionaria com una delegació de l’organisme, és a dir, assumint les tasques de confiscació i d’informació en coordinació amb la central de Salamanca. L’Oficina de Barcelona tenia una plantilla d’un centenar d’hòmens que formaven els sis equips de requisas, la secretaria i el centre logístic. Disposava de dotze locals arreu de la ciutat procedents de requisas, on ubicà els magatzems, oficines centrals, aparcaments i dipòsits de documentació⁹⁷⁹. També per primera vegada, la DERD establí els mecanismes de control dels operatius que seguien uns criteris de confiscació. Eren els *partes* diaris, el llibre d’assentaments dels registres realitzats i els *partes* de registres, que en una primera instància depenien dels caps d’equips⁹⁸⁰. Els sis equips seguien uns criteris de confiscació selectius: sols es conservaria allò que aportava dades significatives per a la repressió. La primera selecció la feien els equips durant l’operatiu i allò que no servia es podia abandonar en les pròpies dependències que escorcollaven⁹⁸¹. El material sostret era

---

⁹⁷⁴ *Decreto de creación de la Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos*. BOE... 27 d’abril de 1938, any III, núm. 553. P. 6.986- 6.987.

⁹⁷⁵ *Ibidem*.

⁹⁷⁶ *Ibidem*.

⁹⁷⁷ CRUANYES, op. cit., 2003, p. 63- 72.

⁹⁷⁸ GONZÁLEZ QUINTANA, op. cit., 2010, p. 32.

⁹⁷⁹ Consulteu els esquemes annexos a la tesi sobre els diferents equips d’escorcoll (recursos, plantilla, equip mòbil...). Vegeu també: CRUANYES, op. cit., 2003, p. 236- 275.

⁹⁸⁰ GONZÁLEZ QUINTANA, op. cit., 2010, p. 31- 33.

⁹⁸¹ En l’expedient del registre del Palau de la Generalitat es troben algunes referències al desinterès que oferien alguns documents que es va deixar en el mateix lloc “por ser de asuntos

classificat a l'Oficina per poder traslladar-lo el més aviat possible a Salamanca, fent figurar la procedència del material en la identificació de les *saques* i tenint en compte a quin organisme repressiu podrien ser-li de més utilitat (Auditoria de Guerra, policia, tribunals militars...). Supera l'objecte d'aquesta investigació analitzar l'actuació de l'Oficina de la *Delegación* a Barcelona, recerca que aprofundiria el brillant estudi de Josep Cruanyes sobre l'espoli del patrimoni documental a Catalunya i la imbricació de la DERD en l'aparell repressiu franquista⁹⁸² i que emplacem a continuar. Focalitzant-la en el Fons Restituït al CADCI, ens permetria conèixer de manera fefaent l'abast de la repressió de la dictadura exercida sobre els socis a partir de la documentació requisada.

Per desplegar un operatiu eficient davant la gran magnitud de la requisita que es preveia a Barcelona, fou essencial comptar amb la informació d'intel·ligència i amb les experiències acumulades des del 1937 pels *Servicios de Recuperación*. La DERD disposava, d'una banda, del servei d'informació que havia heretat juntament amb els arxius de l'OIPA, *Oficina de Investigación y Propaganda Antimarxista*, l'organisme al que havia rellevat en ser creada. Des del maig de 1937, l'OIPA s'havia encarregat de fer les primeres relacions de localitzacions domicilis de persones i organismes republicans, a més d'aplegar el material imprès editat pels *rojos* que havia servit, principalment, per elaborar la contra-propaganda del règim emergent però també com a font primària d'extracció de dades per a intel·ligència. D'altra, la DERD comptava amb els equips i l'experiència de l'organisme constituït a la par que l'OIPA, la *Delegación de Asuntos Especiales* —DAE—. Amb una vocació repressiva molt més clara que l'anterior, la DAE s'havia fixat en la requisita de documentació dels arxius vinculats a la maçoneria, aconseguint tenir un protocol per a la identificació d'objectius, processos de recopilació i buidatge de dades per a la posterior recerca de persones. Dirigint-la estava el carlí i antic company de Franco a l'Acadèmia General Militar, Marcelino de Ulibarri y Equilaz. Fou ell precisament qui, davant la competència que les cossos militars i autoritats falangistes tenien en matèria de requisita, havia aconseguit que s'impulsés per decret la creació de la DERD, l'ens que ara presidia i que concentrà tots els *serveis de recuperació*.

A partir del treball d'intel·ligència dels dos organismes, s'havien obtingut relacions acurades dels llocs a requisar que s'actualitzava amb la informació que aportaven quintacolumnistes i altres persones afins al *Movimiento* quan passaven al territori *nacional*. Amb les dades, la DERD realitzà els directoris d'adreces a registrar i el plànol corresponent que es distribuï als equips de l'Oficina de la *Delegación* abans d'entrar a la

---

ajenos a la política". Segons Miguel Ángel Jaramillo, dels 88 escorcolls efectuats en dependències de la Generalitat només 23 van suposar la recollida de documentació. BERNAL, op. cit., 2003, p. 14.

⁹⁸² Vegeu els esquemes annexos a la tesi sobre l'evolució de la DERD i la seua relació amb els òrgans judicials i militars de l'aparell repressiu franquista.

ciutat. El CADCI hi és marcat en tots ells⁹⁸³. Tant al mapa com als llistats de localització dels objectius s'observa la fragmentació de la superfície de Barcelona en cinc sectors per poder assolir l'operació de requisita.

L'escorcoll a l'estatge social es realitzà entre els dies 17 i 23 de febrer de 1939. Durant aquests dies res indica que Falange hagués abandonat l'edifici tot i que, segons la normativa vigent la DERD podria haver-lo precintat mentre s'hi treballava. El cap de l'equip de requisita fou Prudencio Arza Arbe, que poc després era traslladat a Madrid per dirigir un dels sis equips de l'oficina que la DERD instal·là a la ciutat a l'abril⁹⁸⁴. Al CADCI foren sostretes, com a mínim, 169 *saques* de material divers: 98 de fitxes, 21 de documentació variada, 16 de fitxes i carnets, i 6 de carnets. A les que s'afegien: 2 paquets de cartells i 3 paquets de propaganda, 1 rotlle de mapes i 1 fitxer i documentació del Preventori Judicial (la presó Model)⁹⁸⁵. A l'acta d'escorcoll, el Arza feu constar que en l'edifici hi havia també tres caixes fortes que quedaren per obrir i una biblioteca. No se'n descrivia el contingut ni s'especificava si hi ha algun tipus de control que custodiés el material, simplement quedava abandonat a mercè dels militars que havien confiscat un edifici que fins al moment havia estat utilitzat per la FET. La biblioteca sencera, amb milers de volums catalogats, desapareixeria al igual que la resta de béns mobles que hi havia al Centre. L'operatiu ve a exemplificar el procediment que hem anat descrivint: l'equip actuava seguint un protocol validat pel seu responsable diàriament; hi ha una selecció *in situ* del material que es trasllada a l'oficina central posteriorment, i allò que es considerat *inútil* o de poc valor perquè no conté dades d'*objectius* és abandonat al lloc.

---

⁹⁸³ Vegeu, per exemple, els documents de les carpetes on apareix el CADCI:

- 1) CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría, Recuperación, C03, EXP. 012:
— *Lista de Domicilios de Centros Rojos de Cataluña. Barcelona* [f. 2]
— Domicilios de centros rojos de Barcelona. [f. 20]
— *Direcciones a registrar Sector número cuatro. Barcelona.* [f.60]
- 2) CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría, Recuperación, C03, EXP. 013:
— El CADCI està marcat al plànol i inclòs a la relació titulada “Objetivos a fijar en el plano [...] Instalaciones”. *Objetivos del plano de población de Barcelona* [f. 16]

⁹⁸⁴ *Relación nominal del personal que presta sus servicios en la Delegación del Estado para la “Recuperación de Documentos”*. Barcelona: 24 de maig de 1939. CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría, Recuperación, C03, EXP. 1. Segons el document, la DERD tenia en nòmina a finals de maig 8 caps d'equip.

Vegeu sobre l'Oficina de Madrid de la DERD i la composició dels sis equips de requisita: PÉREZ-OLIVARES GARCIA, Alejandro. *La victoria bajo control: ocupación, orden público y orden social de Madrid franquista (1936- 1948)*. Tesis doctoral. Departamento de Historia Contemporánea, Facultad de Geografía de Historia, Universidad Complutense de Madrid, 2017. P. 148- 149.

⁹⁸⁵ Dades extretes a partir de: *Libro de Registro de la Delegación Nacional de Servicios Documentales*. Barcelona: 22 de gener a 7 de juny de 1939. CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría-Oficina Barcelona, C046, EXP. 001; Còpia del justificant d'escorcoll del CADCI de la DERD. Barcelona: 23 de febrer de 1939. Fons CADCI. Vegeu també CRUANYES, op. cit., 2003, p. 168- 170.

D'altra banda, la requisita és l'origen del Fons Restituït a l'entitat en aplicació de la Llei 21/2005 de Restitució a la Generalitat de Catalunya⁹⁸⁶ que fou lliurat pel *Ministerio de Cultura* a la Generalitat entre 2008 i 2014. Inclou 1.213 unitats de catalogació que equivalen a 105.074 documents foliats⁹⁸⁷ i que són només una part del patrimoni espoliat a l'entitat mercantil el febrer de 1939. La funcionalitat repressiva definí la seua conservació i l'organització dels documents requisats. Sotmesos a la manipulació constant, el fons del CADCI quedà disgregat a dintre de la *Sección Político Social* —SPS—, un dels dos grups en que fou subdividit el conjunt de documents catalans a Salamanca, on s'aplegava tota la documentació que no era maçònica, l'altra, la relativa a la maçoneria i associacions i entitats assimilades, anava a la *Sección Especial o Masónica*⁹⁸⁸. Un dels criteris per organitzar la SPS foren les sèries determinades majoritàriament per la zona geogràfica o ciutat d'on procedia el material (Barcelona, Madrid, València, Bilbao...). El gruix del Fons del CADCI es trobava al PS-Barcelona però el 2011, l'equip d'arxivers catalans localitzava més de 70 capsos al PS-Madrid que corresponen a la restitució de 2014. La identificació d'aquestes capsos que en la majoria contenien expedients personals i d'afiliats entre 1918 i 1938, serví per demostrar que hi havia patrimoni documental al PS-Madrid que procedia de la requisita feta per l'Oficina de la DERD de Barcelona i que, durant els treballs de classificació posteriors a Salamanca realitzats per l'hereva de la DERD, la *Delegación Nacional de Servicios Documentales*, —DNSD—, es van produir “diferents situacions” que havien provocat que no sempre el lloc de confiscació “resultés l'agrupació documental on va quedar arxivada la documentació”⁹⁸⁹. La contrastació permetria iniciar el procés de restitució dels documents catalans inclosos al PS-Madrid.

Per últim, cal dir que l'espoli del CADCI fou només un dels realitzats per la DERD a Barcelona entre el 28 de gener i al 7 de juny de 1939 i que es situen al voltant de 1.800⁹⁹⁰. A Catalunya foren requisades 160 tones de patrimoni documental del qual,

---

⁹⁸⁶ *Ley 21/2005, de 17 de noviembre...* ref. BOE-A-2005-18934, op. cit.

⁹⁸⁷ Pel desplegament posterior de la legislació, el Fons fou digitalitzat i les còpies dipositades al CDMH de Salamanca, ANC i CADCI. Els documents equivalen a 267.056 imatges digitals als que s'afegeix el material documental del *Comitè Pro Supressió de l'Impost d'Utilitats*, 1933-1934. ANC. ANC1-886-T-10.866, 10.867, 10.868. Consulteu les relacions annexes a la tesi.

⁹⁸⁸ Sobre l'organització i descripció dels fons a Salamanca vegeu, entre d'altres, BERNAL... 2003, op. cit., p. 18- 20. GONZÁLEZ QUINTANA, op. cit., 2010, p. 41- 47.

⁹⁸⁹ CASAS BERMEJO, Laura. *La DERD a partir de 1939: del lloc de confiscació a l'arxivament definitiu*. Dintre de BUTLLETÍ DE L'ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA. Sant Cugat: ANC, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, núm. 28, febrer de 2011. P. 17.

⁹⁹⁰ Al llibre de registres de l'Oficina en consten 1.399 (*Libro de Registro...* CDMH, op. cit., C046, EXP. 001, p. 60). En el informe realitzat pel cap de la DERD amb data del 12 de gener

segons Cruanyes, tan sols se n'ha conservat el 10%. El material processat va servir per proporcionar informació a les noves autoritats i als òrgans que durant la guerra i la postguerra s'haurien d'encarregar dels processos de depuració d'aquelles persones que havien participat o col·laborat amb la República. D'una banda, serviren per elaborar 3.190.000 fitxes personals d'antecedents polítics que actualment es conserven a Salamanca. D'altra, nodrí la Causa General, el procés d'investigació instruït pel Ministeri Fiscal sobre la “dominación roja en España” que portà a l'apertura de nombrosos processos judicials. I per últim, serví per redactar els informes que la DERD i posteriorment la DNSD, envià als tribunals, organismes repressius i empreses afins a la dictadura. El *Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo* —TERMC— fou un d'ells; significativament, Marcelino Ulibarri fou el seu primer president i s'instal·laren les seues dependències principals a l'edifici de la DNSD de Salamanca. El TERMC inicià l'activitat en 1940 fins ser rellevat en 1964 pel TOP, alhora reemplaçat per l'Audiencia Nacional en 1977⁹⁹¹. El Tribunal executà uns 60.000 processos judicials, xifra que evidencia la magnitud de la tasca repressora del Règim i la rellevància del conjunt documental espoliat per portar-la a terme.

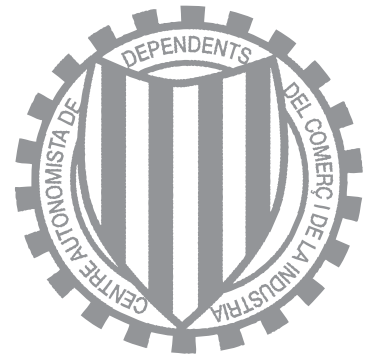
---

de 1939, previ a l'ocupació de Barcelona, hi consten 1.960 esborçols a realitzar. D'entre els registres, 391 eren tipificats com urgents i 1.569 d'ordinaris. (*Recuperació de Documentos. Organización de Barcelona...* CDMH, op. cit., C03, EXP. 011). Miguel Ángel Jaramillo, l'antic director de l'Arxiu General de la Guerra Civil Espanyola, els quantifica en 1.681, mentre que els arxivers catalans de l'equip d'especialistes de la Generalitat encarregat del procés de restitució, situa la xifra al voltant de 1.800 . Vegeu: BERNAL, op. cit., 2003, p. 11.

⁹⁹¹ Sobre els rellevaments dels organismes consulteu els esquemes annexos. Sobre el *Tribunal de Orden Público* vegeu: DEL ÁGUILA, Juan José. *El TOP. La represión de la libertad (1963-1977)*. Barcelona: Planeta, 2001.

{ SEGONA PART }

HISTÒRIA DE L'ESTATGE SOCIAL DEL CADCI.
ESTUDI PER AL PROJECTE DEL LLOC D'HISTÒRIA I MEMÒRIA

CENTRE AUTONOMISTA
DE DEPENDENTS DEL
COMERÇ I DE LA INDUSTRIA

1 RAMBLA DE SANTA MÒNICA, 25, L'ESTATGE SOCIAL DEL CADCI

1.1. Dels casals provisionals a l'edifici social (1903-1915)

El 15 de març de 1903, reunits al Cafè dels Quatre Gats del carrer Montsió número 3 de Barcelona, un grup de joves dependents mercantils signaven l'acta de constitució del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, CADCI⁹⁹². Entre els catorze signants es formaria la primer junta directiva del Centre: Carles Font i Rovira, president; Baltasar Fiol i Martí, vice-president; Antoni Mir Albanell, secretari; Ramon Nogués i Casas, vicesecretari; Jaume Mestres i Grifoll, tresorer; Ramon Pérer i Ibàñez, comptador; Manuel de Bofarull i Artés, bibliotecari; Antoni Teixidor i Masjuan, Antoni Oliva i Boada i Josep Mayoles i Duñé, vocals; Francesc Rull, Francesc Vintó i Bergé, Enric Barba i Joan Blanch⁹⁹³. L'històric Cafè esdevenia el primer estatge del CADCI.

Poc després de les primeres reunions els socis acordaven rellogar a l'Associació Artística de Joieria i Argenteria els baixos del número 17 del carrer de la Bòria. L'associació, instal·lada al pis del damunt, rebia 30 pessetes mensuals pel lloguer amb dret de “disposar una vegada al mes de la seva sala d'actes”⁹⁹⁴. Aviat l'espai resultava insuficient per acollir la nombrosa afluència de dependents i les moltes activitats que es programaven. Per això, el 21 de gener de 1904, les seccions permanent d'Excursionisme, de Propaganda i d'Ensenyament, acabades de constituir, instaven al consell general a

---

⁹⁹² El Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, CADCI, fou autoritzada el 18 de març de 1903 segons el registre d'associacions del Govern Civil de Barcelona, sota el número 3.813. A les seves memòries, Ramon Nogués parla d'una seixantena de socis que es reuneixen per fundar l'entitat entre els quals s'hi trobarien els 14 signants de l'acta de constitució. NOGUER i COMET, Ramon. *Al llarg de la meua vida*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000. P. 146

⁹⁹³ ANYAL. CENTRE AUTONOMISTA DE DEPENDENTS DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA. Barcelona: Secció Permanent de Propaganda Autonomista del CADCI, 1914. P. 171. LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, Manuel. *Catalanitat i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. P. 68

⁹⁹⁴ ANYAL, op. cit., 1914, p. 171.

llogar un local propi. L'1 de febrer d'aquell any es traslladaven al primer pis del número 12 del carrer de la Palla amb la intenció prioritària de donar classes als socis⁹⁹⁵. El Centre pagava un lloguer de 85 pessetes mensuals per l'estatge i en dedicava 1.500 al sosteniment de les classes⁹⁹⁶. En tan sols uns mesos el CADCI tornava a trobar-se amb l'impediment físic per a la seva expansió: una seu social esquifida que impedia encabir l'activitat dels 130 socis⁹⁹⁷. El 6 de setembre de 1904 s'acordava el trasllat al primer pis del número 12 del carrer Montjuïc de Sant Pere per 175 pessetes mensuals. Uns dies després, el 21 de setembre, es creava la Secció d'Educació i Instrucció del CADCI que endegava les Escoles Mercantils Catalanes⁹⁹⁸. Aquestes començaven a aplicar el seu pla d'estudis amb horari nocturn al nou local. Les Escoles, nascudes per pal·liar la carència en l'oferta formativa i possibilitar l'ascens social dels dependents comercials, contribuïren a un ràpid augment del nombre de socis i a la consolidació del CADCI com a entitat clau entre les associacions mercantils barcelonines. Segons la revista *ACCIÓ*, portaveu del Centre, passaren dels 446 socis a finals de 1904 als 588 a finals de 1905⁹⁹⁹.

El 23 de maig de 1906, el consell general del Centre tornava a reconèixer “la insuficiència del local i per respondre a les necessitats cada dia majors, especialment de classes, gimnàs, cafè i sala d'actes”¹⁰⁰⁰. Es decidia arrendar durant cinc anys l'antic col·legi dels Germans de la Doctrina Cristiana situat al número 35 del carrer Comtal, pagant 8.500 pessetes anuals. L'edifici, un vell palau propietat del Sr. Vescomte de Belllloc¹⁰⁰¹, estava situat en un revolt al final del carrer Comtal que desembocava a la plaça de Jonqueres desapareguda el 1914 amb l'execució del darrer tram de la Via Laietana durant la reforma urbanística de la ciutat. A l'antic palau el CADCI ocupà la planta

---

⁹⁹⁵ ACCIÓ DEL CENTRE AUTONOMISTA DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA. Barcelona: abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 2.

⁹⁹⁶ ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 2. NOGUER i COMET, Ramon. *Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria: Organització interna, Escoles Mercantils Catalanes. Plànols d'ensenyança. Mutualitat, nacionalisme. Treball. Esports. Petit historial*. En ANUARI DE CATALUNYA, 1917. Barcelona: Minerva, 1918. P. 196.

⁹⁹⁷ Segons la ANYAL, op. cit., 1914, p. 174. Ho recull també LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 77.

⁹⁹⁸ La formació dels socis és una acció prioritària per al CADCI, per això crearien la Secció Permanent d'Ensenyament en novembre de 1903 que, a més de les conferències setmanals, impulsarien les classes formatives, embrió de les Escoles Mercantils Catalanes. Segons el llibre d'actes de la Secció Permanent d'Educació i Instrucció, les Escoles Mercantils foren endegades el 21 de setembre de 1904 amb “l'objecte de contribuir ab les seves forces al moviment de cultura i instrucció que dintre la dependència mercantil es proposa”. *Llibre d'actes de reunions de la Secció d'Educació i Instrucció*. Barcelona: 20 de setembre de 1904, 30 de juny de 1909. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-Bar, 1278, 1.

⁹⁹⁹ ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 2.

¹⁰⁰⁰ ANYAL, op. cit., 1914, p. 175.

¹⁰⁰¹ NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p.145.

baixa, el primer pis, on s'habilitaren 8 grans sales per impartir les classes, i, a l'estiu, la terrassa interior que servia per a celebrar actes públics i com a cafè¹⁰⁰². El nou casal marcaria una fita en la història del Centre, amb un local més espaiós els projectes, les perspectives de creixement i l'activitat del Centre s'ampliava¹⁰⁰³. Si aquell any eren 1.213 socis l'any següent sumaven 1.372 i quatre anys després d'instal·lar-se al carrer Comtal, a finals de 1910, n'arribaven a 1.648, experimentant el creixement més massiu de socis de l'entitat des de la seua fundació¹⁰⁰⁴. L'augment del nombre de matrícules i d'assignatures de les Escoles Mercantils d'aquell any reflecteix el mateix fet, si en 1904 s'efectuaren 489 matrícules a les 14 assignatures que s'impartien, en 1910 n'eren 1.056 en 27 assignatures¹⁰⁰⁵.

Malgrat que el 27 de juny de 1909 el consell general del Centre havia decidit arrendar el pis veí a la seu del carrer Comtal número 37 per augmentar les classes i disposar d'una sala d'actes més gran, l'espai del Centre tornava a ser un problema. Ramon Noguer i Comet, cap de la Secretaria d'oficines del Centre entre 1912 i 1917, explica a les seues memòries: “les Escoles mercantils necessitaven cada dia més aules i més espai; la Secció de Socors Mutus havia muntat un dispensari al local, al qual concorria un cada dia major nombre de malalts; la Secció de Propaganda no parava d'organitzar conferències i mítings i audicions de sardanes; la de Relació i Treball necessitava locals per a la Borsa de Treball i per a les diferents organitzacions professionals; els socis de la Secció d'Esports i Excursions, en la seva infinita varietat de manifestacions, volien també locals per a secretaries i reunions. A la Biblioteca no hi cabien ja els llibres; les oficines generals de la casa no tenien cap local propi”¹⁰⁰⁶. El Centre necessitava un estatge propi i tindre'l abans que s'executés la reforma urbanística que afectava a l'edifici del carrer Comtal.

Al consell del 27 de juny s'aprovava la proposició signada per 32 socis que instava a crear un Capital Social a partir del sobrant del pressupost i d'altres quantitats extraordinàries. Alhora, es constituïa una Comissió d'Edifici Social que seria l'encarregada d'estudiar “la conveniència de construir-lo i, en cas afirmatiu, proposar els

---

¹⁰⁰² Sobre la descripció de l'estatge del carrer Comtal, veure: NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p.145- 146 i 151. GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900 a 1936*. Llibre VII. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1978. P. 146.

¹⁰⁰³ Alexandre Galí, que havia ingressat com soci del CADCI entre 1904 i 1906, constata com, una vegada instal·lats al carrer Comtal, “l'afluència de socis va ser tan gran que en un mes i mig s'aprovaven 500 propostes”. GALÍ, Alexandre, op. cit., 1978, p. 146. Veure també NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p. 146-148.

¹⁰⁰⁴ ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 2.

¹⁰⁰⁵ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 77-78.

¹⁰⁰⁶ NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p.151.

mitjans que cregui més convenients per a dur a cap dita obra”¹⁰⁰⁷. Uns dies després, el 5 de juliol, el consell directiu designava els membres de la Comissió: Josep Puig i Esteve, que actuaria com a president; Josep Sala i Ricol; Amadeu Tous i Marsans; Josep Bordas de la Cuesta; i Carles Canals i Vallès, que seria el secretari.

En la figura dels qui participen i assessoren la Comissió de l’Edifici Social quedaven representades les diferents orientacions polítiques del nacionalisme popular¹⁰⁰⁸ i la constant evolució de l’efervescència ideològica del moment. Per a Manuel Lladonosa, “la inspiració ideològica del CADCI era el nacionalisme que nodria la lliga Regionalista, la Unió Catalanista i el grup «El Poble Català», aviat Centre Nacionalista Republicà”¹⁰⁰⁹. Josep Puig i Esteve¹⁰¹⁰, fou escollit president de la Comissió mentre era secretari del Centre, càrrec que deixaria en ocupar la presidència de l’entitat entre 1911 i 1917, anys en que gestionaria l’adquisició de la seu social. Proper a la Unió Federal Nacionalista Republicana, abandonaria el càrrec al CADCI per ser regidor de Barcelona per la Lliga. Josep Sala i Ricol, segons Alexandre Galí “el professor més antic de les Escoles Mercantils i el comptador perpetu de l’entitat”¹⁰¹¹, fou un dels fundadors de la Secció d’Educació i Instrucció i membre del consell directiu del Centre amb càrrec de caixer en 1911. Continuarà sent el comptador del CADCI en 1934, durant la presidència de Jaume Cardús¹⁰¹². Josep Bordas de la Cuesta, un dels fundadors del CADCI i de la Secció

---

¹⁰⁰⁷ ANYAL. op. cit., 1914, p. 179-180.

¹⁰⁰⁸ “El catalanisme es va vincular amb el Centre d’una manera tan completa que des dels primers moments fou per a ell com l’oxigen vivificador i per la tossa que va fer tot junts de néixer no va tardar gaire a ésser als ulls dels governants el fogar més nefand del separatisme i el blanc de les ires centralistes, més, molt més que les entitats que feien política separatista i anaven pels carrers fent voleiar la bandera de les quatre barres amb l’estel solitari”. GALÍ, op. cit., 1978, p. 149.

¹⁰⁰⁹ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 614

¹⁰¹⁰ Puig i Esteve era dependent d’escriptori dels magatzems a l’engròs de Torres i Cia. de Barcelona segons NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p.147-148.

¹⁰¹¹ GALÍ, op. cit., 1978, p. 179. Josep Sala figura a l’acta de formació de les Escoles Mercantils de 21 de setembre de 1904, com a professor d’*Aritmètica Mercantil* (dimarts i dijous de 9 a 10 de la vetlla), *Càlcul i Teneduria de Llibres* (dimarts i dijous de 10 a 11), i *Polocaligrafia* (divendres de 10 a 11). A la mateixa acta trobem Joan Bardina, germà d’Amadeu Bardina que morí el 6 d’octubre de 1934 al CADCI, era membre de la Lliga i creador de l’Escola de Mestres el 1906, com a professor de Drets i Deures del Ciutadà. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1278, 1.

¹⁰¹² Cardús, secretari de la Secció d’Educació i Instrucció en abril de 1923, fou escollit president del Centre l’agost de 1934 —veure el següent apartat 2.7—. ACCIÓ... setembre 1934, any IV, Segona Època, núm. 38. P. 2. Fou President de la Joventut Catalanista de Barcelona, adherida a la Unió Catalanista, el 1916, i seguidor de l’orientació socialista que li havia donat Martí i Julià. Partidari de “donar al dependent consciència de classe per tal que no fos un obstacle a l’actuació del proletariat”. Encapçalava el grup del “Soviet” dintre del CADCI. LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 350-351 i 622-623.

La carpeta d’expedient de soci amb núm. 1636 hi consta al Fons Restituït però sense cap document a l’interior. Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 1519, 0043.

d'Educació i Instrucció, fou president de l'entitat entre 1905 i 1908. Quan es crea la Comissió presidida la Secció Permanent de Relació i Treball, que organitzà amb l'estructura de gremis que es mantindria fins a 1939¹⁰¹³. Pròxim al Centre Català, Bordas s'afiliaria posteriorment a Estat Català i participaria en la fundació d'Esquerra Republicana, per qui seria diputat a les Corts per Barcelona. Seria empresonat i enjudiciat en 1926 i en 1934 per participar en els Fets de Prats de Molló com a lloctinent de Macià i als Fets del 6 d'octubre des de la seu del CADCI¹⁰¹⁴.

A més dels membres de la Comissió, el Centre comptava, segons Ramon Norguer¹⁰¹⁵, amb l'assessoria de Pere Coromines, president de la Unió Federal Nacionalista Republicana¹⁰¹⁶, i la de l'advocat Raimon d'Abadal, militant de la Lliga¹⁰¹⁷. Tots dos tingueren un paper fonamental en la consecució de l'adquisició de la seu pròpia assessorant al Centre en matèria jurídica i econòmica. Signarien com a testimonis

---

Fou condemnat a 12 any i 1 dia pel TERMC segons el sumari de la causa 1381-44, vegeu l'expedient de Jaume Cardús Reig. Salamanca: 23 de novembre de 1944- 26 de novembre de 1963. CDMH. TERMC, Exp.11571. Vegeu també la fitxa d'encausat TERMC, FICHERO, 70, 2204558.

¹⁰¹³ A partir del 17 de juliol de 1910 la Secció s'anomenaria d'Organització i Treball. Els primers gremis eren: Magatzem, Escriptori, Detall, Viatjants i Corredors, Fàbrica i Tallers. Es feia l'ingrés a cadascun segons el cens previ dels associats que realitzava la Secció. Es reorganitzarien en 1923 en: Detall i Alimentació (dividit en cinc seccions); Viatjants i Corredors; d'Escriptori i Major; i Agrupació de Banca, Borsa, Transport i Duanes. GALÍ, op. cit., 1978, p. 146, 148.

¹⁰¹⁴ Deixà el càrrec de president del CADCI per traslladar-se a Alemanya d'on tornaria el 1917, una vegada acabada la primera guerra mundial. En 1922, mentre era alcalde de Castelló d'Empúries encapçalant la llista del Centre Català, s'afilià a Estat Català. L'any 1926, fou lloctinent de Francesc Macià durant la insurrecció de Prats de Molló. Exiliat i jutjat a París, retornà a Catalunya el 1931 on participà de la fundació d'Esquerra Republicana, sent designat diputat a les Corts per Barcelona i alcalde de Castelló per ERC entre 1931 i 1934. Pren part als Fets del 6 d'Octubre des del CADCI, motiu pel qual fou empresonat a Figueres fins al 1936, quan fou alliberat després de la victòria del Front d'Esquerres. Retornà a l'alcaldia de Castelló fins al seu exili en 1939. UCELAY DA CAL, op. cit., 1978, p. 170-171.

¹⁰¹⁵ NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p. 145-146.

¹⁰¹⁶ En 1933 Coromines fou nomenat per Macià conseller de Justícia i Dret. En 1936, fou diputat a les Corts per ERC i Comissari General de Museus de la Generalitat de Catalunya fins al seu exili en 1939.

¹⁰¹⁷ Raimon d'Abadal, havia sigut fundador del Centre Nacional Català amb Domènec Muntaner, Prat de la Riba i Cambó. Militava a la Lliga Regionalista presidint la Comissió d'Acció Política de Cambó entre 1908 i 1936. Fou president de l'Ateneu Barcelonès el 1902. De 1903 a 1904 i de 1911 al 1912, va presidir l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya. Fou l'advocat defensor del president del CADCI, Puig i Esteve, acusat d'atemptar contra la unitat de la pàtria l'11 de setembre de 1914. ACCIÓ... gener 1916, any IX, núm. 89. P. 2. El 1924 va ser elegit degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona, però el 1926 el govern de Miguel Primo de Rivera el va destituir i desterrar, tornant a ocupar el càrrec en 1930 fins al 1935. Posteriorment, en 1931, seria diputat a les Corts i al Parlament de Catalunya per la Lliga. Els últims anys del seu exili els passà a la Itàlia feixista retornant a Catalunya en 1939.

l'escriptura de compra de l'edifici de Rambla de Santa Mònica, 25. Juntament amb Bonaventura Bassegoda, l'arquitecte encarregat de la reforma del Casal de la Rambla, serien homenatjats pel CADCI el 9 de juliol de 1916¹⁰¹⁸.

La reforma estatutària del 17 de juliol de 1910¹⁰¹⁹ facultava al CADCI per adquirir, transferir i gravar béns de tota mena amb l'acord previ del consell general extraordinari de socis. Fet que va influenciar en l'acceleració de les gestions i la mobilització dels socis per aconseguir un estatge. Durant el consell general extraordinari dels dies 22 a 29 de gener de 1911, la Comissió d'Edifici Social presentava el projecte constructiu a sanció dels 2.000 socis de l'entitat. L'edifici dissenyat per l'arquitecte Bonaventura Bassegoda¹⁰²⁰, s'alçaria al terreny de 120.000 pams en el clos del convent de Valldonzella al carrer de Ponent, al costat del Casal del Metge, on l'ajuntament havia previst construir un teatre municipal¹⁰²¹. Els plànols s'exposaren públicament durant els 8 dies de Consell per a que els socis valoraren la conveniència del projecte. El dia 29, s'acordava la compra del terreny "a un preu màxim de 3 pessetes el pam"¹⁰²² i l'emissió d'obligacions de 25, 50, 100 i 500 pessetes cada una per un valor de 225.000 pessetes augmentables a 600.000¹⁰²³. Alhora, es decidia obrir una llista de donatius per a l'edifici social i designaven tres comissions internes: Propaganda, per promoure la subscripció d'obligacions i donatius; Administrativa, per gestionar els cabals; i Executiva, per resoldre el referent a la realització de l'edifici.

Es distribuïren entre els socis butlletins de subscripció d'obligacions i donatius voluntaris que podien presentar al Centre qualsevol dia feiner o festiu. El propòsit del CADCI era que, a més de destinar els excedents del pressupost per comprar l'estatge, els

---

¹⁰¹⁸ ACCIÓ recull la crònica de la festa del CADCI en honor de Coromines, d'Abadal i Bonaventura Bassegoda "a la seua generositat i desinterès" per la transformació completa de l'estatge de la Rambla. ACCIÓ... agost 1916, any IX, núm. 96. P 3-4.

¹⁰¹⁹ ACCIÓ... agost 1910, any III, núm. 24. P. 1-2. ANYAL. op. cit., 1914, p. 183. Sobre la reforma estatutària veure LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 100-103.

¹⁰²⁰ Bonaventura Bassegoda i Amigó posteriorment seria l'arquitecte encarregat de la realització dels plànols i la direcció de l'obra de condicionament de l'edifici que adquirirà el CADCI a Rambla de Santa Mònica, 25. Entre 1923 i 1932 realitzà el conjunt d'habitatges unifamiliars de la Cooperativa d'Habitatge del Centre, les Cases Barates del CADCI, al barri de Pedralbes a Sarrià, Barcelona. TATJER, Mercedes. *Los orígenes de la vivienda social en Barcelona: Las cooperativas de viviendas en el primer tercio del siglo XX. Al col·loqui El desarrollo urbano de Montréal y Barcelona en la época contemporánea: estudio comparativo, 5-7 de maig de 1997*. Barcelona: Seminari Geo-Crítica, Universitat de Barcelona, 1997. P. 19-20. Publicat a www.ub.edu/geocrit/tatjbcn.htm (darrera consulta 30-08-2017). RUCABADO i FRANQUESA, op. cit., 2009, p.167- 170.

¹⁰²¹ NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p. 151-152. GALÍ, op. cit., 1978, p. 146.

¹⁰²² ANYAL. op. cit., 1914, p. 184.

¹⁰²³ Cèdules amortitzables a 25 anys i amb un interès del 4'5%, quedant extingit el deute l'any 1940. Estaven garantides amb la hipoteca dels terrenys que s'anaven a adquirir i l'edifici construït. ACCIÓ... 1 de març de 1911, any IV, núm. 32. P. 1-2.

socis participaren de manera individual en la mateixa i “això procurar-ho també [que] ho facin els seus coneguts y persones amigues [...] hi han de contribuir tots els socis; fins el que no pugui ell mateix materialment pot trobar un altre que ho faci [...] Sense l’ajuda de tots els socis potser quedarà compromès lo que tant desitgem. L’interès del Centre es que l’Edifici Social pugui fer-se aviat, molt aviat”¹⁰²⁴. Amb la participació en la campanya s’aconseguia que els socis perceberen el futur edifici com a propi i es feia de la “manera més encoratjadora per a decidir als de fora el Centre a imitar-los”¹⁰²⁵.

A partir d’agost de 1912¹⁰²⁶, la campanya per l’Edifici Social compta amb una nova iniciativa del consell directiu. Es celebren reunions al Centre en les que el president Puig i Esteve, membres del consell directiu i el cap de secretaria d’oficina Ramon Noguer¹⁰²⁷, expliquen a grups de 15 o 20 socis actius el projecte de l’Edifici Social. Les subscripcions que s’ofereixen als socis són de 50 pessetes que es poden pagar en terminis de 5 pessetes mensuals per cèdula. Iniciada la campanya d’abonaments, es convoca el consell general del 15 de juny de 1913 en que es s’acorda la compra del edifici de Rambla de Santa Mònica¹⁰²⁸ que analitzem en el següent punt. Al Consell es decideix fer una nova emissió de 4.000 cèdules de 50 pessetes al 3% i amortitzables a 30 anys, per un total de 200.000 pessetes. Les accions, garantides “amb tot l’haver social del Centre”¹⁰²⁹, s’afegeixen a les emeses anteriorment com es desprèn per la continuïtat del llistats publicats a ACCIÓ entre l’agost de 1912 i el 25 de febrer de 1914¹⁰³⁰. Analitzant la sèrie de llistats constatem que durant aquest període d’any i mig es recapten 107.695 pessetes amb 2.136 cèdules de 50 pessetes que subscriuen 502 persones, entre les quals hi ha huit dones. A l’inventari general d’actius del Centre de 1916, l’entitat afirma tenir 1.330 cèdules en circulació per valor de 66.500 pessetes que encara estan per amortitzar¹⁰³¹. Com que els llistats corresponen a un període breu d’emissió que solament afecta a les accions de 50 pessetes no ens permeten conèixer quina fou la quantitat final de cèdules emeses ni d’accionistes.

---

¹⁰²⁴ ACCIÓ... 1 de març de 1911, any IV, núm. 32. P. 1-2.

¹⁰²⁵ ACCIÓ... 1 de maig de 1911, any V, núm. 50. P. 3.

¹⁰²⁶ ACCIÓ... octubre de 1912, any V, núm. 50. P. 1-2.

¹⁰²⁷ Noguer treballà al CADCI del 18 de juliol de 1912 al 31 de desembre de 1916. Segons explica a les seves memòries, les reunions es feien cada nit alterna i durant més d’un any. Les “Cèdules del Casal” com ell les anomena, tenien un import de cent ptes. NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p. 152-153.

¹⁰²⁸ ACCIÓ... juliol de 1913, any VI, núm. 59. P. 4. Revista ANYAL op. cit., 1914. p. 288.

¹⁰²⁹ Estatuts i constitució de la Comissió Administrativa de l’Edifici Social: ACCIÓ... gener de 1914, any VII, núm. 65. P. 2-3.

¹⁰³⁰ ACCIÓ... octubre de 1912, any V, núm. 50, p. 3.; i març de 1914, any VII, núm. 67. P. 2. Al darrer llistat hi consten cobrades 60.920 ptes. mitjançant més de 1.200 cèdules.

¹⁰³¹ A l’*Inventari general de bens i efectes que constitueixen l’actiu del Centre en 30 de juny de 1916*: “El Centre té un conjunt de cèdules en circulació per valor de 66.500 ptes., a amortitzar en un màxim de 30 anys”. ACCIÓ... octubre de 1916, any IX, núm. 98. P. 1-7.

Són la part pública de l'esforç de socis i simpatitzants del Centre adquirir l'estatge social. Altres socis, com els que lliuren les seues accions al Centre entre 1918 i 1934, no hi són als llistats¹⁰³². El mateix ocorre amb els donatius. Solament es publicà un llistat a ACCIÓ el desembre de 1913 on hi figuren 39 donatius per a "l'adquisició i habilitació del Casal del Centre", per un total de 2.012'82 pessetes¹⁰³³.

1.2. L'adquisició de la casa número 25 de Rambla de Santa Mònica

Mentre estava oberta la recollida de cabals, Joan Bas i Soler, president de la Secció Permanent d'Educació i Instrucció¹⁰³⁴, localitzà l'edifici de Rambla de Santa Mònica número 25 i temptejà la possibilitat de que el CADCI la comprara¹⁰³⁵. La Casa estava llogada al *Centro Comercial Hispano-Marroquí* i al *Centro Aragonés* que la deixava per instal·lar-se a l'edifici que s'havia construït al carrer de Ponent¹⁰³⁶.

L'edificació, contemporània de la contigua Casa March, s'havia construït el darrer quart del segle XVIII, immediatament després de l'enderroc del sector de muralla que tancava la ciutat vella per la part baixa de la Rambla¹⁰³⁷. Jordi Llorens data la seva

---

¹⁰³² Entre abril de 1918 i febrer de 1934 apareixen donacions de cèdules de socis com: Joaquim Lafont, Enric Creus, Francesc Admetlla, Josep Tapioles o Joan Feu Parellada. ACCIÓ... abril de 1918, any XI, núm. 116, p. 2; juny de 1918, any XI, núm. 118, p. 1; febrer de 1919, any XI, núm. 126, p. 1; juliol de 1920, any XIII, núm. 134, p. 1; i febrer de 1934, Segona Època, any IV, núm. 31, p.4.

¹⁰³³ Donatius a nom de/concepte: sobrants de publicació del concurs Lexicogràfic, festes de l'equip de futbol del Centre, recaptat a la caixeta de la porta o donatiu del Marqués d'Alella. Al llistat hi consten socis com ara: Gustau Gili, Alexandre Galí, Ramon Rucabado, Josep Balué, Maximí Puncernau o Antoni Teixidor. ACCIÓ... desembre de 1913, any VI, núm. 64. P. 3.

¹⁰³⁴ Bas, president de la Secció Permanent d'Educació i Instrucció entre 1909 i 1917, organitzà els estudis a les Escoles en 4 cursos el 1909 i en 3 a partir del curs 1910-1911.

¹⁰³⁵ GALÍ, op. cit., 1978, p. 179.

¹⁰³⁶ El *Centro Aragonés* deixà la Casa el 15 d'octubre de 1913 i el *Centro Comercial Hispano-Marroquí* el 15 de novembre. ACCIÓ... octubre de 1913, any VI, núm. 62. P. 1.

¹⁰³⁷ Catàleg de Patrimoni Arquitectònic. Àrea d'Ecologia, Urbanisme i Mobilitat de l'Ajuntament de Barcelona. Identificador de l'edifici: 600. Disponible a: w123.bcn.cat/APPS/cat_patri/home.do [darrera consulta 10/08/2018]. LLORENS PERELLÓ, Jordi. *Proyecto de instalación de las oficinas de la O. S. H. en Barcelona*. En CUADERNOS DE ARQUITECTURA Y URBANISMO. *La Obra Sindical del Hogar*. Barcelona: Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, núm. 105, 1974. P. 93.

edificació d'aproximadament el 1780. Segons l'arquitecte, l'edifici apareix en un plànol de 1807 com a “Casa i Hort de Codorniu”, on s'inclouen els detalls neoclàssics de la façana de la Rambla. Als quarterons de Garriga i Roca es descriu un nou volum arquitectònic que limita amb al pati posterior de la Casa: el picador de la *Sociedad Recreativa Círculo Ecuestre*¹⁰³⁸. Seria aquesta entitat la que ocupà l'edifici entre 1860 i 1907, any en que es traslladà a la nova seu de Plaça Catalunya.

En 1913, la parcel·la que ocupava l'edifici tenia una superfície de 1.792'76 m²¹⁰³⁹ i contenia dos construccions diferenciades. La principal era la casa de quatre altures i planta baixa amb façana a Rambla Santa Mònica. La posterior, adossada a l'edifici principal des d'on s'hi accedia, era una construcció de tres altures datada de 1866¹⁰⁴⁰ que havia estat el despatx de l'empresari tèxtil i polític conservador Josep Ferrer i Vidal¹⁰⁴¹. Quan fou visitada pels representants del CADCI es veié que “l'avantatge principal era que s'hi podien edificar, en l'interior de la casa, altres cossos d'edifici, car hi havia una gran pista de cavalls que utilitzava el Círculo, que permetia construir-hi una gran sala-teatre o saló d'actes, i a més hi havia també terreny per a bastir-hi un cos d'edifici exprés per a les Escoles Mercantils del Centre”¹⁰⁴².

Aquesta peculiaritat de la parcel·la i les facilitats que va posar el *Círculo Ecuestre* per realitzar la compra, impulsaren a la Comissió Executiva de l'Edifici Social a presentar l'opció d'adquisició als socis. El 15 de juny de 1913 es portava a debat del consell general extraordinari celebrat en el Palau de la Música, local de l'Orfeó Català¹⁰⁴³. Hi assistiren

---

¹⁰³⁸ Quarteró 112 dels *Quarterons de Garriga i Roca*. GARRIGA i ROCA, Miquel. Barcelona: 1860, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Disponible a darreramirada.ajuntament.barcelona.cat [última consulta 01/06/2016]

¹⁰³⁹ Finca 313 de la secció 2a, situada en Rambla de Santa Mònica, número 25, actualment número 10. Registre de la propietat núm.1 de Barcelona. Fons CADCI.

¹⁰⁴⁰ Expedient de la instància. *Permiso a D. José Ferrer y Vidal para construir un despacho en su casa, n.º 9 de calle Dormitorio de San Francisco*. Núm. expedient 1.780 C. Barcelona: 1866, Ajuntament de Barcelona, 22 d'octubre de 1866. Expedient 851.893 de Rambla de Santa Mònica, número 10, carpeta núm. 11.493. Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona.

¹⁰⁴¹ Fou diputat i senador pel partit conservador. President de l'Ateneu Català, Ateneu Barcelonès, Societat Mercantil de Crèdit i de l'asseguradora La Previsión; president honorari del Foment del Treball Nacional; vicepresident de la Caixa d'Estalvis de Barcelona; i conseller del Banc Hispano Colonial, de la Compañía de Tabacos de Filipinas i dels Ferrocarrils del Nord d'Espanya. Des del senat fou un aferrissat defensor del proteccionisme, d'acord amb els interessos fabrils catalans. Viatjà a Anglaterra i França, d'on importà innovacions tecnològiques. Contrari al pensament liberal de l'Escola de Manchester, es preocupà per millorar l'eficàcia dels sistemes de treball i exposà una doctrina per a contrarestar les crisis econòmiques basada en la noció d'equilibri.

¹⁰⁴² NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p. 152.

¹⁰⁴³ ACCIÓ... juliol de 1913, any VI, núm. 59. P. 3-5.

596 socis dels més de 2.700 del Centre¹⁰⁴⁴. Acordaven per unanimitat que, davant els impediments burocràtics per adquirir el terreny de Valldonzella, es compraria la casa de la Rambla pel preu màxim de 335.000 pessetes. Es dissolien les Comissions de Propaganda, Administrativa i Executiva de l'Edifici Social; i es nomenava una nova Comissió Executiva que gestionaria la compra formada per Puig i Esteve, Amadeu Tous i Marsans i Frederic Barceló. Puig i Esteve restava capacitat per signar en nom del Centre l'escriptura de compra i convenir amb Francisco Simón i Font, posseïdor de la hipoteca que pesava sobre la casa, la renovació i extinció del seu crèdit. Es nomenava una Comissió Administrativa, presidida també per Puig i Esteve, per administrar les recaptacions¹⁰⁴⁵ i promoure l'adquisició de cèdules¹⁰⁴⁶ que, com hem analitzat, continuen engruixint el llistat iniciat l'agost de 1912. Hi formaven part sis socis, tres socis protectors: Amadeu Tous i Marsans, vocal de la Comissió; Francesc Puig i Alfonso, vicepresident; i Ramon Monegal i Nogués. I tres socis actius: Joan Bas i Soler, tresorer de la Comissió, vicepresident primer de l'entitat i president de la Secció Permanent d'Educació i Instrucció; Antoni Roca i Codina, secretari de la Comissió, vicepresident tercer el Centre i president de la Secció Permanent de Propaganda Autonomista; i Josep Sala i Ricol, vocal de la Comissió i caixer del CADCI¹⁰⁴⁷. Amb aquests nomenament s'atorgava capacitat gestora dins la Comissió a dues de les seccions més interessades en obtenir un espai adequat a les seves necessitats com eren Educació i Propaganda Autonomista.

El diumenge 29 de juny de 1913, durant el consell general ordinari, el president Puig i Esteve comunicava als socis la signatura de l'escriptura privada de compra de la

---

¹⁰⁴⁴ Segons *Acció* en 1912 els socis eren 2.255 i el pressupost de l'entitat arribava a 49.400 ptes. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 2. La revista *Anyal* xifra en 2.773 els socis de l'entitat l'any 1913 i 3.038 els associats fins al 31 de maig de 1914. ANYAL. op. cit., 1914, p. 175.

¹⁰⁴⁵ A les donacions voluntàries s'hi afegeix el recaptat mitjançant la quota especial transitòria de 50 cèntims que s'aplicaria als socis ingressats a partir de l'1 de gener de 1914. Quota que aprovà el consell general extraordinari del 27 de juliol de 1913 en el que també s'acceptà el préstec del soci Josep Noguera i Julià al CADCI. Eren 10.000 ptes. per a la compra de l'edifici surant del port al Real Club Marítim de Barcelona, on s'establiria el Club de Mar de la Secció Permanent d'Esports i Excursions. ACCIÓ... agost de 1913, any VI, núm. 60. P. 3. ANYAL, op. cit., 1914, p. 288. Segons *Anyal* [op. cit., p. 191], l'escriptura de l'edifici surant es signa el 14 de juny de 1914. El deute amb Noguera serà rescindit en gener de 1919. El soci renuncia a cobrar els interessos i despeses de l'escriptura en favor del Centre. ACCIÓ... febrer de 1919, any XII, núm. 126. P. 1.

¹⁰⁴⁶ ACCIÓ... juliol de 1913, any VI, núm. 59, p. 4; ANYAL, op. cit., 1914, p. 288. Sobre la nova emissió de cèdules veure l'apartat anterior.

¹⁰⁴⁷ Consell directiu de 1913-1914 publicat a ACCIÓ... agost de 1913, any VI, núm. 60. P. 1. Els noms dels membres de la Comissió Administrativa de l'Edifici Social i els estatus de la mateixa, foren publicats mesos després d'aquest acte. Hi fan constar la renúncia de Ramon Monegal a un càrrec dintre de la Comissió que no especifiquen. ACCIÓ... gener de 1914, any V, núm. 65. P. 2.

casa¹⁰⁴⁸. L'escriptura pública es signava solemnement el diumenge 16 de novembre a la sala d'actes del carrer Comtal davant del notari Miquel Martí Beya¹⁰⁴⁹, que llegia el contracte als socis. El vicepresident Joan Bas entregava a Puig i Esteve, la ploma d'or per firmar el contracte que fou costejada per subscripció entre els socis. Firmant l'escriptura en nom del *Círculo Ecuestre*, estaven el seu president, el marquès Camil Maria Julià i Vilar, i el seu secretari, Albert Bernis i Comas. En nom del CADCI signaren: Puig i Esteve; Rafael Pons i Farreras, secretari general del Centre; Josep Sala i Ricol, i Amadeu Tous. Actuaren com a testimonis Pere Coromines i Raimon d'Abadal; el doctor Domènec Martí i Julià, “veritable profeta, aplaudit i seguit al Centre”¹⁰⁵⁰; l'arquitecte Bonaventura Bassegoda; Martí Matons i Bofill, regidor de l'Ajuntament de Barcelona per la Unió Federal Nacionalista Republicana; i els socis protectors membres de la Comissió Administrativa de l'Edifici Social Ramon Monegal Nogués i Francesc Puig i Alfonso. Testimonis que, com hem referit anteriorment, representaven les diferents manifestacions polítiques del catalanisme que s'aplegaven en el CADCI i que ja s'apuntaven durant la creació de la primera Comissió per l'Edifici Social en 1911.

La compra de la casa al *Círculo Ecuestre* es realitzava per un import de 335.000 pessetes de les quals 5.000 foren entregades durant la signatura privada i 5.000 més en formalitzar l'escriptura pública. A la Sala de Juntes, davant el mateix notari, es rubricava l'acord amb el creditor hipotecari de la casa, Francisco Simón, pel qual li eren cancel·lades 75.000 pessetes del crèdit de 300.000 que tenia. La resta del deute es liquidà a partir del 17 de desembre de 1915 amb el crèdit concertat amb el Banc Hipotecari d'Espanya¹⁰⁵¹. Els pressupostos que la Comissió Administrativa de l'Edifici Social publicava anualment a *ACCIÓ*, certifiquen que s'havia aconseguit el propòsit inicial d'assumir el gruix del pagament de l'estatge de la Rambla i la seua reforma amb

---

¹⁰⁴⁸ Segons *Anyal* la signatura de l'escriptura privada s'efectua el 30 de juny de 1913. Revista ANYAL, op. cit., 1914, p. 189.

¹⁰⁴⁹ L'escriptura a favor del CADCI fou autoritzada pel notari de Barcelona Miquel Martí y Beya el 16 de novembre de 1913 i l'assentament registral és de data 30 de gener de 1914.

¹⁰⁵⁰ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 615. El dirigent de la Unió Catalanista fou orador convidat al Centre en nombroses ocasions fins la seva mort. Donà la primera conferència al CADCI sobre “l'esdevenir del problema social” el 29 d'abril de 1903, uns dies després de la fundació de l'entitat. Veure també LLADONOSA, op. cit., p. 30, 68 i 169-170. Posseïdor de dues cèdules de l'Edifici Social en 1913 segons el llistat publicat a *ACCIÓ*... novembre de 1913, any IV, núm. 63. P. 3.

¹⁰⁵¹ A Simón li són reintegrades 225.000 ptes. i al *Círculo* 25.000 “que se li quedaren a deure en comprar la casa”. Simón condonà al CADCI els interessos que havia de cobrar. *ACCIÓ*... gener de 1916, any IX, núm. 89. P. 2. El “crèdit de 250.000 ptes. amb el Banc Hipotecari, a amortitzar en 50 anys” també hi consta a *ACCIÓ*... octubre de 1916, any IX, núm. 98. P. 7. Posteriorment es signaria un altre crèdit de 75.000 ptes. El primer crèdit es rescindeix el 8 d'agost de 1916, l'altre l'11 de febrer de 1930, segons les notes marginals de l'escriptura de la casa. Escripura de la finca 313 de la secció 2a, situada en Rambla de Santa Mònica, número 25, op. cit.

l'excident del pressupost ordinari del Centre, els donatius i cèdules subscrites, i els lloguers de les sales de l'edifici. Al primer pressupost publicat en gener de 1914¹⁰⁵², hi destaquen tres partides que representen el 79% dels ingressos d'aquell exercici: 60.000 pessetes recavades amb les cèdules, 18.250 pessetes del pressupost addicional¹⁰⁵³ i la subvenció de l'Ajuntament de 25.000 pessetes¹⁰⁵⁴.

Abans de traslladar-se a l'edifici s'iniciaren les obres de reforma dirigides per Bonaventura Bassegoda¹⁰⁵⁵. A partir de l'inventari publicat a ACCIÓ en 1916¹⁰⁵⁶, els testimonis de Ramon Noguer i Alexandre Galí¹⁰⁵⁷ i els plànols dibuixats pel soci Pere Vinyals i Sansa¹⁰⁵⁸ podem saber que les reformes habilitaren a la planta baixa la sala gran d'actes i teatre amb capacitat per encabir 1.500 persones, el dispensari mèdic, la sala de conferències i projeccions, la sala del consell directiu, la sala de lectura, la biblioteca i les oficines generals. A la primera, dependències generals administratives del Centre. A la segona, el gimnàs— amb vestidors i dutxes—, el cafè i els billars. La segona, tercera i quarta planta estaven ocupades per les aules de les Escoles Mercantils, les secretaries de les seccions i altres dependències del Centre. Connectat amb la segona planta però amb un cos edificat expressament estava l'immoble de les Escoles Mercantils.

L'edifici responia a una evolució del model de centre obrer descrit per Pere Gabriel en el que les diferents dependències s'estructuraven al voltant de la gran sala d'actes, nucli organitzatiu de l'activitat, on es celebraven festes, mítings, conferències o teatre. Les aules solien estar en volums annexos. La biblioteca, despatxos de comitès i les dependències de les directives ocupaven una planta superior o noble, un espai preferent

---

¹⁰⁵² El primer pressupost de la Comissió Administrativa de l'Edifici Social es publica, després de detallar els integrants i estatuts de la Comissió acabada de constituir, a ACCIÓ... gener de 1914, any VII, núm. 65. P. 3.

¹⁰⁵³ El pressupost addicional corresponent al “romanent del pressupost ordinari i les recaptacions de 500 socis actius més”, s'efectuà el 27 de novembre de 1913. ANYAL, op. cit., 1914, p. 190.

¹⁰⁵⁴ Subvenció acordada el 20 de juny de 1913, cinc dies després de la celebració del consell en que es decideix comprar l'edifici de Rambla de Santa Mònica, 25. Està signada per Raimon d'Abadal, Martí Matons i Josep Serraclara. ACCIÓ... juliol de 1913, any VI, núm. 59. P. 3 i 5.

¹⁰⁵⁵ ACCIÓ... abril de 1914, any VII, núm. 68. P. 2.

¹⁰⁵⁶ Inventari general dels bens i efectes que constitueixen l'actiu del Centre en 30 de juny de 1916. ACCIÓ... octubre de 1916, any IX, núm. 98. P. 1-7.

¹⁰⁵⁷ NOGUER i COMET, op. cit., 1918, p. 190-192 i 198. ACCIÓ... juny de 1915, any VIII, núm. 82. P. 1-8.

¹⁰⁵⁸ Plànols de la planta baixa i segona de l'edifici dibuixats per Pere Vinyals i Sansa al catàleg *CADCI: Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, 1903-1939: Catalunya Avant! Exposició del 17 de desembre de 1992 al 17 de gener de 1993 al Palau Moja*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992. P.143.

dintre de l'edifici¹⁰⁵⁹. Aquest model denota les diferents pautes de sociabilitat que feien funcionar els centres obrers que analitzarem posteriorment.

L'edifici s'enllestia a finals de juny de 1915¹⁰⁶⁰ després d'unes reformes que costaren més de 150.000 pessetes, diners avançats per Bassegoda¹⁰⁶¹. Amb l'ús, s'adaptarien algunes sales per a museus de les Escoles Mercantils—l'arqueològic, tèxtil, comercial— i sales d'homenatge com la Puig i Esteve. La millora de les instal·lacions i la reconversió d'espais fou un procés permanent fins 1936 que acompanyava les necessitats materials i físiques de les Seccions, amb una continua adquisició de material, especialment per a Educació i Instrucció, Socors Mutus i Esport i Excursions¹⁰⁶².

El Centre inaugurava el nou estatge encara en obres, el 19 d'abril de 1914, durant les festes de l'11é aniversari de la fundació. Els socis, el consell directiu i representants d'altres entitats eixiren cap a la Rambla des de la seu del carrer Comtal, envoltada de policia, portant les banderes del Centre i la Secció d'Esperanto *Esperanta Fako*¹⁰⁶³. Segons Ramon Noguer, la gent ovacionà als manifestants mentre passaven pels carrers i

---

¹⁰⁵⁹ GABRIEL, Pere. *Sociabilidad obrera y popular y vida política en Cataluña, 1868-1923*. En BULLETIN D'HISTOIRE CONTEMPORAINE DE L'ESPAGNE. Aix-en-Provence: Université de Provence, núm. 17-18, juny-desembre de 1993. P.154

¹⁰⁶⁰ ACCIÓ... juliol de 1915, any VIII, núm. 83. P. 1-2.

¹⁰⁶¹ “Bonaventura Bassegoda [...] no sols s'encarregà de la confecció dels plans i de la direcció de les obres d'adaptació esmentades, sinó que, com a contractista, avançà totes les despeses que ocasionaren les obres i que pujaren a una bona xifra, més de 200.000 ptes., tot esperant-se desinteressadament, a recuperar el desemborsament (i encara em penso que no ho feu pas del tot) que va fer d'un emprèstic que posteriorment efectuà el Centre amb el Banc Hipotecari d'Espanya, un cop l'edifici estigué en condicions”. NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p. 153. Segons *Anyal* les obres costaren prop de 150.000 ptes. i en 1915 ja se n'havia pagat prop de la sisena part. ANYAL, op. cit., 1914, p. 187.

La resta de les despeses li foren reintegrades en anualitats que el Centre continuarà abonant en 1922. El 30 d'abril de 1920 s'aprova una proposta del Consell Directiu autoritzant-lo a concertar un préstec de 75.000 ptes. per pagar als senyors J. i B. Bassegoda. ACCIÓ... juny de 1920, any XIII, núm. 133, p. 1.

A l'estat de comptes dels anys 1921 i 1922 apareix la partida de 10.144'39 ptes. a favor de J. i B. Bassegoda. ACCIÓ... juny de 1920, any XIII, núm. 133, p. 1; juny de 1922, any XV, núm. 157, p. 5.

¹⁰⁶² Descrivim els canvis d'usos a l'apartat següent.

¹⁰⁶³ Abans d'eixir, com es feia cada diada, s'havien repartit els “300 bons de pa i arròs als necessitats”, i s'havia inaugurat l'edifici surant del Club de Mar. A l'últim moment es veuen obligats a fer un altre recorregut per la presència policial “que de peu i de cavall envoltava el nostre estatge” per fer acatar l'ordre governativa del canvi d'itinerari. ACCIÓ... maig de 1914, any VII, núm. 69. P. 2.

Altra crònica explicarà els impediments posats per la policia: “la comitiva s'organitzà amb grans treballs per les dificultats que hi posà la policia que vol que tothom passi endavant deixant enrere la bandera i sols que l'acompanyi un petit grupet[...] A l'arribar al Pla de la Boqueria la policia fa deturar la comitiva i *despejar* la Rambla, ocasionant la natural sorpresa de tothom”. EL POBLE CATALÀ... 20 d'abril de 1914, any XI, núm. 3321, p.1.

“s’hi ajuntà amb aplaudiments i manifestacions ardoroses de simpatia a l’entitat”¹⁰⁶⁴. Una vegada a l’edifici Puig i Esteve feia el discurs inaugural¹⁰⁶⁵. Acte seguit rebia de mans de les representants de la Comissió de Dames, Blanca Plana de Presas, Teresa Parellada i Atserias¹⁰⁶⁶, i Agnès i Josefina Pallàs Castells, la bandera catalana per als balcons del Centre “rebuda amb forts aplaudiments i visques a Catalunya per un miler de persones situades al mig de la Rambla”¹⁰⁶⁷. Havia sigut costejada per subscripció d’una quota única de 25 cèntims entre setembre de 1913 i abril de 1914, segons els llistats publicats a ACCIÓ¹⁰⁶⁸. Hem comptabilitzat que hi participaren 1.386 dones “de diferents indrets de Catalunya, i fins dones i filles i residents de la lliure Suïssa, i fins del Nord d’Amèrica”¹⁰⁶⁹. Determinar d’entre el total de subscriptores quin és el percentatge d’associades al CADCI, requeriria d’un estudi posterior a l’elaboració d’aquesta investigació. L’11 de setembre d’aquell any, coincidint amb el segon centenari dels fets, el Centre decidia celebrar un gran acte per la diada. La bandera fou portada pel representants del CADCI a l’Ajuntament de Barcelona per a ser hissada al balcó de la Casa de Ciutat. Puig i Esteve pronunciava a la balconada de plaça Sant Jaume el discurs que inicià el seu enjudiciament per atemptar contra la unitat de la pàtria. Fou amnistià el gener de 1916¹⁰⁷⁰.

El trasllat però, no fou definitiu fins l’any següent, 1915. L’acte inaugural del dia 8 de maig marcava l’inici de la setmana de festa organitzada per celebrar el 12é aniversari del Centre¹⁰⁷¹. Hi assistiren socis, familiars, col·laboradors, assessors del CADCI i portaveus dels Centres de Dependents pertanyents a l’Assemblea de Dependents de

---

¹⁰⁶⁴ NOGUER i COMET, op. cit., 2000, p. 155.

¹⁰⁶⁵ El president exhortà “a tots que amessin com a cosa pròpia tot lo existent en l’edifici i que tots cooperessin a l’engrandiment del Centre fent per aquest tasca de proselitisme”. ACCIÓ... maig de 1914, any VII, núm. 69. P. 2.

¹⁰⁶⁶ Germana de Josep Parellada, president de la Secció Mutua Feminal del CADCI l’any 1933 i després de les eleccions de 1934, i vocal adjunt de la Secció Permanent de Socors Mutus. ACCIÓ... [Segona Època]: setembre de 1933, any III, núm. 26, p. 26; i agost de 1934, any IV, núm. 37, p. 21.

¹⁰⁶⁷ EL POBLE CATALÀ... 20 d’abril de 1914, any XI, núm. 3321, p.2.

¹⁰⁶⁸ ACCIÓ... octubre de 1913, any VI, núm. 62; maig de 1914, any VII, núm. 69.

¹⁰⁶⁹ Al discurs de les representants de la Comissió de Dames diuen que la subscripció ha estat feta per 1.356 dones. ACCIÓ... juny de 1914, any VII, núm. 70. P. 2-3. La “bandera inaugural per al 14é aniversari”, fou dissenyada pel soci Antoni Yanç. ACCIÓ... maig de 1917, any X, núm. 105. P. 2. Referències a la campanya en: EL POBLE CATALÀ... 12 d’octubre de 1913, any X, núm. 3133, p.1; 15 d’abril de 1914, any XI, núm. 3316, p.1; 20 d’abril de 1914, any XI, núm.3321, p.1

¹⁰⁷⁰ GALÍ, op. cit., 1978, p. 150. Foren arrestats sis soldats per acudir a la plaça vestits de militar. Tres d’ells eren socis del CADCI: Narcís Rucabado, Salvador Campos i Lluís Llobet. Revista ANYAL, op. cit., 1915, p.185.

¹⁰⁷¹ Detall de les Festes del 12é aniversari i la inauguració del nou estatge a ACCIÓ... juny de 1915, any VIII, núm. 82. P. 1-8.

Catalunya¹⁰⁷². Després del parlament inaugural del president Puig i Esteve i del de Bonaventura Bassegoda, es donà la paraula als representants cívics: Joan Perpinyà, president de la Cambra de Comerç; Domènec Martí i Julià, portaveu de les associacions i organismes nacionalistes; Wilfred Coroleu¹⁰⁷³, per de l'Ateneu Barcelonés i les entitats culturals; Jaume Carner, representant els diputats a les Corts per Catalunya; Raimon d'Abadal, pels senadors; Antoni Sansalvador, de la Diputació de Barcelona; Joan Vallés i Pujals per la Mancomunitat de Catalunya; i l'alcalde accidental de Barcelona, Joan Pich.

Les festes tindrien una gran acollida popular i serviren per a manifestar la solidaritat dels ambients catalanistes envers el CADCI i el seu president processat, Puig i Esteve, i per a refermar novament els principis que movien l'entitat de manera permanent. Hi participarien totes les Seccions amb esdeveniments culturals, esportius i nacionalistes que ompliren l'edifici de la Rambla, el camp d'esports i el Club de Mar. Les Seccions de Socors Mutus i d'Educació i Instrucció inauguraren el dispensari i les aules de les Escoles Mercantils¹⁰⁷⁴. A la memòria del Consell Directiu publicat a l'Anyal d'aquell any, el secretari general de l'entitat, Rafael Pons, afirmava que s'havia arribat a tots els àmbits del comerç de la ciutat i contava com “una veritable riuada de gent comparegué a la major part dels diferents actes [...] especialment a la sessió inaugural del primer dia i al concert coral del darrer jorn. Tan grans com són aquestes sales i ja tornàvem a trobar-nos massa justos de local. S'ha vist ben clar que hi ha veritable interès popular en adonar-se del que era el nou casal del Centre”¹⁰⁷⁵.

La Secció de Propaganda Autonomista organitzava al saló d'actes un “míting nacionalista” el dissabte 15 de maig, vespra de la cloenda de les festes. L'acte evidenciava

---

¹⁰⁷² Assistiren representants d'associacions de dependents de Mataró, Lleida, Sabadell, Terrassa, Tarragona, Manresa, Reus, etc. La constitució de l'Assemblea de Dependents de Catalunya fou una iniciativa de la Secció Permanent d'Organització i Treball del CADCI per organitzar amb un programa comú totes les entitats de dependents catalanes. L'Assemblea es constituïa el 13 d'abril de 1913 a l'estatge del Centre coincidint amb la celebració del Xè aniversari de l'entitat. La primera campanya empesa fou la lluita pel compliment del descans dominical. Era “un pas més en l'evolució que portaria als dependents a una major consciència de classe [...], consolidà una línia sindical independent de la CNT”. Veure LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 208-224.

¹⁰⁷³ Apareix com a subscriptor de diverses cèdules per l'Edifici Social. ACCIÓ... novembre de 1912, any V, núm.51, p.1; novembre de 1913, any VI, núm. 63, p. 2.; març de 1914, any VII, núm. 67. P. 2.

¹⁰⁷⁴ En la inauguració del dispensari Antoni Bartumeus i Molas, president del Col·legi de Metges; Ramon Pla i Armengol, en nom de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya. L'apertura de les noves aules de les Escoles Mercantils fou a càrrec del soci del CADCI Eladi Homs, que era secretari del Consell d'Investigació Pedagògica i Manel Folguera i Duran, per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. ACCIÓ... juny de 1915, any VIII, núm. 82. P. 3-4.

¹⁰⁷⁵ PONS i FARRERAS, Rafael. *Memòria del Consell Directiu. Curs 1914-1915*. A la ANYAL, op. cit., 1915, p. 187.

el catalanisme unitari de l'entitat en els representants polítics que s'hi aplegaven: Josep Maria Pi i Suñer, de la Junta d'Afirmació Catalana; Francesc Layret, pel Bloc Republicà Autonomista; Joan Garriga i Massó, de la Lliga en substitució de Raimon d'Abadal, malalt; Pere Coromines, pels nacionalistes republicans; i Domènec Martí i Julià, d'Unió Catalanista, que feia un discurs on vinculava nacionalisme i socialisme per aconseguir “la plenitud de la vida dels pobles”. El discurs més ovacionat fou el d'Andreu Nin, en representació dels “socialistes nacionalistes catalans”, que exposà “el seu ardorós amor per Catalunya i cridà al nostre proletariat a compartir-lo, no sols per sentiment, sinó per dignitat, car és incomprendible com els nostres obrers que no toleren la més lleu imposició, s'acoten davant les irritants injustícies de l'unitarisme espanyol”¹⁰⁷⁶.

L'adquisició de l'edifici de Rambla de Santa Mònica marcava una inflexió en la història del CADCI. Puig i Esteve publicava un article a «El Poble Català» el dia de l'acte inaugural on remarcava la significació de la seva adquisició “fruit de la sola força de voluntat d'un estament humil que ha assolit per mitjà de l'associació una organització perfecta [...] veiem en el Centre la deslliurança de nostra condició d'homes de treball i la reivindicació de la nostra personalitat catalana [...] Ja tenim aquest nou medi ben poderós de lluita pel Centre i per Catalunya; i lo fet fins ara no ha de ser més que un esperó per anar avant indefinidament; no n'estem satisfets més que com a medi. El camí és llar, ¿què ens detura? No res: al final de tot hi ha la victòria ¿D'on venim? De Catalunya ¿On anem? A Catalunya”¹⁰⁷⁷.

La nova seu era un triomf de l'entitat que es situava al primer rengle de les lluites dels dependents. El Centre que havia evidenciant la seva capacitat organitzadora i mobilitzadora en la constitució de l'Assemblea de Dependents de Catalunya i les campanyes pel descans dominical i el tancament a les 8 de la tarda¹⁰⁷⁸. L'edifici de la Rambla perfilava la imatge prestigiosa del Centre dintre de l'àmbit del catalanisme popular que s'aplegava dins l'entitat. Tindre una casa pròpia significava establir una marca en el teixit urbà de la ciutat. Era estar present al carrer i fer-ho amb recursos propis, amb la força de mobilització i el poder econòmic del Centre que havia aconseguit les aportacions subscrietes per milers d'associats i simpatitzant¹⁰⁷⁹. En poc temps l'espai

---

¹⁰⁷⁶ ACCIÓ... juny de 1915, any VIII, núm. 82. P. 6.

¹⁰⁷⁷ PUIG i ESTEVE, Josep. *Centre Autonomista de Dependents. Una hermosa realitat*. EL POBLE CATALÀ... dissabte 8 de maig de 1915, any XII, núm. 3.695. P.2.

¹⁰⁷⁸ LLADONOSA, op. cit., 1988. p. 193-224.

¹⁰⁷⁹ Aconseguia tenir un espai propi de sociabilitat “on l'obrer satisfaci la seva necessitat de vida social sense ser tributari del cabaret o de les seves dependències, un lloc on es disposi, gràcies al poder econòmic de l'associació, d'elements de confort, un lloc on s'eduqui gràcies a una biblioteca”. AGULHON, Maurice. *Classe ouvrière et sociabilité avant 1848*. En *Histoire vagabonde. 1. Ethnologie et politique dans la France contemporaine*. Paris: Éditions Gallimard, 1988. P. 89-90.

esdevindria el nucli de l'acció sindical del CADCI malgrat que, segons Manuel Lladonosa, existia l'oposició d'alguns socis temorosos de perdre el ric patrimoni de l'entitat, la seu del Centre¹⁰⁸⁰. A l'estatge de Rambla de Santa Mònica es faria tangible la proletarització dels mercantils amb l'agreuiment de la lluita de classes i es decidiria emprendre nous camins per aconseguir la millora laboral i social dels treballadors.

1.3. Rambla Santa Mònica, 25: espai de sociabilitat

Com havia passat en altres ocasions, el canvi de local va impulsar l'augment d'afiliats. Amb gairebé 3.000 associats, el Consell Directiu endegava una campanya de proselitisme el juny de 1915 per assolir un augment de 1.000 socis. Es recordava l'esforç fet l'any 1906, després del trasllat al carrer Comtal, quan s'havia aconseguit duplicar el nombre d'associats en dos o tres mesos¹⁰⁸¹. L'any 1916 es tancava amb més de 3.500 socis¹⁰⁸² i un augment de 521 alumnes inscrits a les Escoles Mercantils que arribaven a les 1.458 matrícules¹⁰⁸³. L'entitat continuava ampliant-se gràcies a una oferta educativa sòlida que permetia assolir les aspiracions formatives dels dependents. Això canviaria en 1918. Es superaven els 5.800 socis actius i 250 protectors, però les matrícules es reduïen a 1.228¹⁰⁸⁴. L'any següent l'entitat s'obria a les dones incorporant 200 treballadores mercantils en tan sols un any¹⁰⁸⁵.

El CADCI, que ja comptava amb diversos estrats generacionals de socis, augmentava gràcies al desplegament de les Seccions i Subseccions. S'atreïa als dependents per l'ampli ventall d'activitats ofertes que anaven des del mutualisme, el cooperativisme, la cultura i la reivindicació nacional a l'esport. Al Centre es produïa un viratge estratègic per respondre a la creixent preocupació sindical i d'emancipació nacional dels associats,

---

¹⁰⁸⁰ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 623.

¹⁰⁸¹ ACCIÓ... juny de 1915, any VIII, núm. 82. P. 1-2.

¹⁰⁸² LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 286.

¹⁰⁸³ LLADONOSA, op. cit., 1988. p. 288.

¹⁰⁸⁴ Les xifres de matriculats es mantindrien per sobre de les 1.200 inscripcions entre els anys 1918 i 1923. Manuel Lladonosa apunta possibles factors a l'abaixada en el nombre d'alumnes: l'augment del preu de matrícula, el progressiu rigor exigut per les Escoles, l'alt nivell demandat per accedir a algunes assignatures, la incidència de la grip, el context d'agitació política i social, la clausura del local en 1919. LLADONOSA, op. cit., 1988. p. 289-317.

¹⁰⁸⁵ Ingrés de dones aprovat al Consell General extraordinari del 18 d'octubre de 1919. ACCIÓ... novembre de 1919, any XII, núm. 129. P. 1.

cada cop més diversificats professionalment. Fruit d'un context marcat pels efectes de la primera guerra mundial que repercutien en la paralització de l'activitat industrial i comercial, l'acomiadament de treballadors i l'encariment del cost de la vida. Un dels resultats seria l'enfortiment de les Seccions Permanents de Propaganda Autonomista i d'Organització i Treball¹⁰⁸⁶. L'altre, es reflectiria en els usos de l'estatge de Rambla de Santa Mònica i especialment en el de la seva Sala d'actes, on s'hi distingeixen els esdeveniments organitzats des del Centre dels realitzats per entitats polítiques i sindicals que llogarien la Sala.

La “Sala de Columnes” s'arrendava per realitzar actes patriòtics, culturals, econòmics o benèfics. S'impedia que es poguera ocupar per “cap mena d'espectacle que pogués semblar o convertir-se en immoral fins contra la voluntat dels seus organitzadors, ni per a actes públics o espectacles en els quals es fixin drets d'entrada [...], reunions de caràcter religiós o confessional, ni per actes contraris als idearis del Centre, així com tampoc per a mítings electorals, encara que siguin per a propagar candidatures afectes a la causa de Catalunya”. No obstant això, el Consell Directiu sempre podia prestar-la per fer “actes ben definits i manifestament patriòtics, en els quals hi prenguin part o hi tinguin representació la totalitat o la major part de les branques del nacionalisme català”¹⁰⁸⁷. Unió Catalanista, Lliga Regionalista, Unió de Vinyaters o el Partit Català Proletari celebrarien actes a la sala gran. La Confederació Regional del Treball de la CNT hi celebraria el míting de clausura del Congrés de Sants el 2 juliol de 1918, en que “es generalitzava la fórmula del sindicat únic del ram o d'indústria i la CNT a Catalunya s'expansionava i s'enfortia”¹⁰⁸⁸. Estat Català s'hi fundaria el 8 de juliol de 1922 en un acte impulsat per Unió Catalanista en el que participen membres del CADCI¹⁰⁸⁹. L'11 de

---

¹⁰⁸⁶ Amb la reforma estatutària del Centre de 1915, la Secció Permanent de Relació i Treball passaria a anomenar-se d'Organització i Treball i a dotar-se de personalitat estatutària per poder actuar en el camp social amb una major amplitud. El 13 de novembre de 1920 s'elegiria Francesc Xavier Casals com a president de la Secció. Reforma dels Estatuts del CADCI en ACCIÓ... desembre de 1915, any VIII, núm. 88, p. 1-2; gener de 1916, any IX, núm. 89, p. 1, 8. Consultar també LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 288, 319-339.

¹⁰⁸⁷ Normes d'ús de la sala elaborades pel Consell Directiu i aprovades pel Consell Ordinari del Centre del 27 de juny de 1915. ACCIÓ... agost de 1915, any VIII, núm. 84. P. 2-3.

¹⁰⁸⁸ LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, Manuel. *El Centre Autonomista del Comerç i de la Indústria entre 1903 i 1923*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1979. P. 406.

¹⁰⁸⁹ El 8 de juliol a la Sala del Centre, es realitzava el míting d'afirmació nacionalista organitzat per Unió Catalanista en el que participaren representants de la Federació Democràtica Nacionalista, Esquerra Catalana i del periòdic *La Tralla*. Intervindrien Macià, Riera i Puntí, Lluís Marsans, Noguer i Comet, Llangost, Isern Dalmau, Humbert Torres, Folguera i Duran i el doctor José Murillo en nom dels catalans d'Amèrica. LA VANGUARDIA... 7 de juliol de 1922, any XLI, núm.18.241, p.6.

Manuel Lladonosa es refereix a la fundació d'Estat Català el 8 de juliol influenciada pels plantejaments exposats per Macià durant la conferència pronunciada al CADCI el 2 d'abril de 1922, durant el cicle organitzat per la Secció de Propaganda (veure apartat 2.1 de la

setembre de 1923, s'hi signava el pacte de la Triple Aliança, Galeusca¹⁰⁹⁰. L'edifici, explica Amadeu Hurtado, “havia esdevingut el casal predilecte de totes les manifestacions catalanistes d'ençà que la Lliga estava un poc al marge de les agitacions del moment”¹⁰⁹¹.

El CADCI organitzaria a la Sala concerts, sardanes, recitals de poesia i funcions de teatre que feien de l'entitat un dels nuclis animadors de la vida popular de la ciutat. Tenien lloc els actes centrals de les iniciatives endegades pel Centre: l'11 de Setembre¹⁰⁹², Diada de la Llengua Catalana, Festa d'Infants i Flors, festa als infants el dia de Reis, Aplec de Sardana o les Caramelles per Pasqua. Es succeïen els actes nacionalistes d'homenatge, a partir de 1918, coincidint amb la popularització del nacionalisme irlandès i l'augment nacionalista a conseqüència de la Gran Guerra: als voluntaris catalans, Sèrbia, Bèlgica, Iugoslàvia, Filipines i el seu màrtir doctor Rizal, l'homenatge a l'alcalde de Cork, etc.¹⁰⁹³. Les Seccions celebraven actes periòdics: inauguracions de curs de les Escoles Mercantils, entregues de diplomes i aniversaris de la fundació del Centre. Pere Coromines, Jaume Carner, Francesc Macià¹⁰⁹⁴, Pompeu Fabra, Ignasi Iglesias, Manuel Serra i Moret, Andreu Nin, Francesc Lairer, Alexandre Galí, Nicolau d'Olwer o Rovira i Virgili¹⁰⁹⁵ foren alguns dels oradors que, convidats pel Centre o alguna de les seves seccions, convertiren la Sala de Columnes en una de les tribunes més importants de

---

segona part de la tesi). LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 427-428.

Segons Joan Crexell, Estat Català s'hauria fundat a l'acte organitzat per Unió Catalanista, que data el 18 de juliol de 1922. CREXELL i PLAYÀ, Joan. *El Complot de Garraf*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988. P. 24-25.

¹⁰⁹⁰ Ho analitzem a l'apartat 2.2 d'aquesta part de la tesi.

¹⁰⁹¹ HURTADO, Amadeu. *Quaranta anys d'advocat: història del meu temps*. Barcelona: Ariel, 1969, volum I (1894-1930). P. 386

¹⁰⁹² El CADCI convocà el 10 de juliol de 1905 a tots els centres i periòdics catalanistes per organitzar els actes de l'11 de Setembre que, fins aleshores eren producte d'iniciatives aïllades. El 30 d'agost acordaven fer l'ofrena floral. ANGUERA, op. cit., 2008, p. 93.

¹⁰⁹³ S'explica a ACCIÓ que “la Gran Guerra, transmutadora d'ideologia i suggeridora de tan variades posicions morals, repercutia, vivament, a casa nostra [...]. La massa els nostres socis es decantava irresistiblement a trencar mentalment llur neutralitat a favor de França, pel triomf de la qual lluitaven onze mil catalans, i en contra dels *envaïdors* de la petita Bèlgica”. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 40.

¹⁰⁹⁴ El 2 d'abril de 1922. ACCIÓ... maig de 1922, any XV, núm. 156. P. 9-10.

¹⁰⁹⁵ El 17 i 31 d'octubre de 1914 pronunciaria les conferències *Posició de Catalunya davant del problema europeu* i *Necessitats que tot nacionalisme tingui una política internacional*. A la darrera subratllaria “crec que en realitat aquest Centre és una fàbrica de patriotes, i la nostra sort més gran, la sort més gran per a Catalunya fóra que cada estament social tingués una fàbrica com aquesta”. Revista ANYAL, op. cit., 1915, p. 148-164. El cicle de conferències que servien per celebrar el 30é aniversari del Centre s'iniciava amb *Trenta anys de catalanisme* pronunciada per Rovira seguida de la de Nicolau d'Olwer *Expansió catalana a Orient*. ACCIÓ... maig de 1933, any III, Segona Època, núm. 22. P. 10-11.

la ciutat. Sala que acolliria milers de dependents durant els mítings i conferències¹⁰⁹⁶ centrals de les campanyes per l'augment salarial i el descans dominical, les quaranta hores de treball o per la supressió de l'impost d'utilitats¹⁰⁹⁷ endegades per la Secció Permanent d'Organització i Treball. Es realitzaven actes conjuntament amb la Federació d'Empleats i Tècnics que aquesta Secció del CADCI havia impulsat¹⁰⁹⁸. Faria el mateix la Secció de Propaganda Autonomista durant les campanyes a favor de l'Estatut¹⁰⁹⁹ o per la retolació comercial en català¹¹⁰⁰. Esdeveniments que refermaven l'ideari del CADCI i servien per reunir les representacions dels diversos sectors nacionalistes.

L'edifici era un centre de socialització. Al cafè hom es podia reunir o jugar a cartes, dòmino, dames, escacs i daus mentre es prenia cafè, cervesa, licor, xocolata, orxata o llimonada¹¹⁰¹. Els socis acudien als billars o llegien la premsa internacional a la sala de lectura. Anaven a la biblioteca que s'havia organitzat per a que fos “un instrument de treball amb una significació ben definida, social i política”¹¹⁰². Amb una mitjana de 275

---

¹⁰⁹⁶ El gir obrerista de la Secció l'indiquen conferències com la de Delfí Dalmau i Joan Escofet “sobre l'aspecte sindical del moviment obrer internacional” celebrada en juny de 1923. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 15-16.

¹⁰⁹⁷ S'inicia l'1 de desembre de 1916, al míting s'acorda sol·licitar a les entitats patronals “l'augment de sous dels dependents, especialment els més modestos”. El 17 de juny de 1922 organitza l'acte “per rebutjar l'ofensiva patronal contra la jornada de huit hores”. Al míting celebrat el 9 de desembre de 1933, s'acorda “que desaparegui el règim d'excepció que la República ha creat als treballadors mercantils, mantenint sols per a ells l'oprobiosa càrrega del mal anomenat impost [...], un escarni a les necessitats presents del viure”. ACCIÓ... [1933, any III, Segona Època]: gener, núm. 18, p. 4-6; octubre, núm. 27, p. 3, 7.

¹⁰⁹⁸ Organització i Treball promogué la creació de la Federació de Dependents de Catalunya durant l'assemblea a Reus dels dies 24 i 25 de setembre de 1921, en que es declarava la “condició clara i concreta d'obers” dels mercantils. Fou un pas decisiu per a la sindicalització dels mercantils i la conjunció d'esforços dels centres de dependents de Catalunya. A proposta de la Secció, ingressaria a la Federació Internacional d'Empleats i Tècnics —FIET—, d'Amsterdam. A partir del 15 de gener de 1923, publicaria la revista mensual *Lluita*. LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 319-339. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 27.

Manifest de la Federació Internacional de Dependents i Tècnics a ACCIÓ... febrer de 1932, any II, Segona Època, P.10-12. Estatuts al Suplement de LLUITA, *L'ingrés de la Federació de Dependents de Catalunya a la Federació Internacional d'Empleats Tècnics d'Amsterdam*. Barcelona: Secció Permanent d'Organització i Treball, CADCI, octubre de 1925.

¹⁰⁹⁹ Els esdeveniments més rellevants (míting d'afirmació nacionalista- obrera de 1918; la campanya i manifest Catalunya-Nació de 1922; i manifestació per l'Estatut de 1932) els estudiem a l'apartat següent per la implicació que tenen amb els tancaments de la seu.

¹¹⁰⁰ Acte celebrat l'11 de desembre. ACCIÓ... gener de 1933, any III, Segona Època, núm. 18. P. 9.

¹¹⁰¹ Relació d'adquisicions en: *Inventari general dels bens i efectes que constitueixen l'actiu del Centre en 30 de juny de 1916*. ACCIÓ... octubre de 1916, any IX, núm. 98. P. 1-7.

¹¹⁰² ACCIÓ... setembre de 1918, any XI, núm. 121. P. 2.

lectors mensuals en 1932, comptava amb un fons de 4.860 obres catalogades¹¹⁰³. S'hi trobaven autors d'història i literatura catalanes com Pompeu Fabra, Virgili, Pere Coromines, Prudenci Bertrana, Víctor Català, Maragall o Guimerà; i d'altres com Goethe, Balzac, Apollinaire, Marx i Engels, Fourier, Proudhon, Jaurès o Antonelli¹¹⁰⁴. Els socis podien fer servir el gimnàs que tenia trampolí, poltre, peses, sac de boxa, trapezi, corrioles, matalassos, cordes i escales, o bé practicar tir o patinatge¹¹⁰⁵. La Secció d'Esports i Excursions informava sobre les eixides que s'anaven a realitzar i a les oficines estava oberta la inscripció per al Club de Mar i les Subseccions de rugbi, futbol, vela, rem o atletisme. Hom podia ser atès al dispensari mèdic que disposava de quiròfan, a la consulta del dentista o bé sol·licitar els serveis de les consultes externes¹¹⁰⁶, de la mútua feminal i la infantil¹¹⁰⁷. A la secretaria de Socors Mutus es podia demanar el subsidi per accident, defunció o invalidesa. Les oficines de la Caixa d'Estalvis estaven obertes fins a les 10 de la nit¹¹⁰⁸. La Borsa de Treball funcionava a la secretaria de la Secció d'Organització i Treball on també es podia anar al Consultori Jurídic, renovar la prestació d'atur forçós o l'ajut de la Caixa de Resistència¹¹⁰⁹. Hom podia anar a la

---

¹¹⁰³ Amb motiu del XXIXé aniversari de l'entitat es recordava: "Els fets que han contribuït a la seva creixença són conseqüència del treball, dels esforços, de les iniciatives i orientacions de tots els qui han intervingut, puix que sempre s'ha procurat millorar el seu cabal en profit de tots els socis". Durant la dictadura de Primo de Rivera desapareixen 224 volums. Entre 1928 i 1930 la biblioteca comptaria 157 donatius i adquisicions, entre ells 700 volums d'Antoni Caballé. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 7.

¹¹⁰⁴ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 98-99 i 317-318.

¹¹⁰⁵ *Inventari general dels bens i efectes... en 30 de juny de 1916*, op. cit., p. 5.

¹¹⁰⁶ Consultoris d'oculista, cirurgia, radiologia, urologia i pell, pneumologia, ginecologia, pediatria, aparell digestiu, odontologia, pedicura i massatgista. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 12.

¹¹⁰⁷ Era fundada el 2 d'abril de 1921 i la mútua infantil, el 18 d'abril de 1923 per donar cobertura sanitària per malaltia, cirurgia o defunció, als infants d'entre 0 i 15 anys. En 1932 tenia 266 inscrits. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 15-16.

¹¹⁰⁸ Inaugurada el 28 de febrer de 1918, estava regida per un patronat elegit pels socis i encapçalada pel president del CADCI. Segons el seu reglament, el 40% dels beneficis es repartia entre els impositors, el 25% era per a reserva, el 20% lliurat al CADCI i el 15% restant es destinava a les nòmines dels treballadors de la Caixa. Ni imposicions ni reintegraments estaven limitats. Les imposicions es feien amb rebuts mensuals a domicili i els reintegraments amb talons que eren acceptats en algunes entitats bancàries i comerços. L'any 1922 les imposicions sumaven 717.347 ptes. i els reintegraments 554.661. Malgrat l'espoli que pateix durant la dictadura (veure apartat 2.4), l'any 1931 tenia en dipòsit 65.585'57 ptes. i 31.304'72 ptes. al Fons de Reserva. *Reglaments de la Caixa d'Estalvis*, dins l'edició dels *Estatuts del CADCI*, feta pel mateix Centre, sense data, p. 13-14. ACCIÓ... [1918, any XI]: març, núm.115, p.1-2; abril, núm. 116, p.1-2; i abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 3-4.

¹¹⁰⁹ La Borsa de Treball funcionava des de l'1 de novembre de 1911, la Caixa de Resistència des del 22 de juliol de 1914 i la d'Atur Forçós des del 9 de novembre de 1921, disposant de 279.079'63 ptes. l'any 1932 a les que caldria afegir les 25.000 ptes. espoliades l'any 1927.

Cooperativa de Consum que obria el seu magatzem de productes al Centre a finals de 1921¹¹¹⁰, o bé anotar-se a la Cooperativa d'Estatge que construiria les cases al terreny comprat a Pedralbes¹¹¹¹. Els alumnes de les Escoles Mercantils omplien les aules a partir de les huit de la vesprada. Les classes disposaven de màquines d'escriure, mapes, material de dibuix tècnic, balances, alambí, premses, morters, telers, cossos geomètrics, murals per als idiomes, pissarres portàtils, duplicadors per fer còpies, etc. Es podia assistir a les conferències, tallers i cursos complementaris durant l'any lectiu o bé visitar el Museu Comercial. Els socis podien fer ús del laboratori que la Secció Especial de Fotografia tenia al segon pis, vora la seva saleta, on donava cursos, preparava les exposicions d'alumnes, concursos i conferències que sovint omplien la Sala de Columnes del Centre¹¹¹².

Desconeguem els usos informals dels espais l'edifici, clandestins, no reglats. Segurament el cafè servia com a lloc de reunió dels socis debatien futures accions, com els que pertanyien al grup de socis el "Soviet" que s'oposaven a la línia social seguida per la directiva del Centre per Jaume Cardús i Francesc Xavier Casals¹¹¹³. El mateix cafè on es creaven i reunien els membres de seccions especials com la de Fotografia¹¹¹⁴, mentre

---

L'assessoria jurídica gratuïta per als socis comença a funcionar l'1 d'abril de 1922. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 18-33.

¹¹¹⁰ ACCIÓ... novembre de 1921, any XIV, núm. 150. P. 1.

¹¹¹¹ ACCIÓ... setembre de 1921, any XIV, núm. 148. P. 2. Detalls de la compra dels terrenys aprovada en la Junta General del 7 de juny de 1922. ACCIÓ... juliol de 1922, any XV, núm. 158. P. 7.

¹¹¹² Fotografia es fundà l'1 de novembre de 1913 com una branca d'Educació i Instrucció i estava presidida pel president d'aquesta, Joan Bas i Soler. Es reunien els dimarts al cafè fins que en setembre de 1915 començaren a compartir secretaria amb Taquigrafia i Esperanto fins tenir una sala pròpia. Huit mesos després posa en marxa el laboratori en el que s'oferien cursos de revelat, positivat sobre vidre o autocroms Lumière. L'any 1921 organitzà al CADCI el primer curs de fotografia impartit pels professors Garriga i Areñas del que es publicaria el llibre *Curs de Fotografia*. L'any 1926, s'instal·laren al segon pis, als espais dissenyats per Joan Mirambell. El laboratori fou desmantellat durant la dictadura de Primo de Rivera, com veurem a l'apartat 2.4. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 43-44. GARRIGA, Rafael; il·lustracions de AREÑAS, Rafael. *Curs de fotografia*. Barcelona: CADCI, Secció Especial de Fotografia, 1921. AGUILÓ PARÉS, Miquel. *Secció Especial de Fotografia del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria de Barcelona (XX aniversari de la seva fundació)*. En ART DE LA LLUM, REVISTA FOTOGRÀFICA DE CATALUNYA. Barcelona: Soc. Fotogràfiques, Andreu Mir Escudé (dir.), any I, núm.7, desembre de 1933. P. 67-68.

¹¹¹³ A partir de 1916 començà a funciona aquest grup d'oposició a una directiva que acusava de tradicionalista i conservadora, de manca d'agressivitat i consciència obrera, i de no dotar al Centre d'un sòlid instrument sindical de defensa dels mercantils. Alguns dels membre eren: Francesc X. Casals; Jaume Cardús; Xavier Casas Briz, membre de la junta d'Organització i Treball el 1920; Manuel Juliachs, que seria director de «La Nació», militant d'Estat Català i posteriorment d'ERC; i Josep Clotet. LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 344-363 i 623.

¹¹¹⁴ ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 43-44.

esperaven a tenir un espai propi a l'edifici. L'edifici s'anirà adaptant a les necessitats dels socis i les Seccions.

L'edifici era un espai de sociabilitat “formal”, organitzada,¹¹¹⁵ basat en la interacció interpersonal on es produïa la confluència del catalanisme obrerista. El Centre responia a les necessitats dels associats seguint els paràmetres de l'associacionisme obrer. Pere Solà defineix els tres temes clau d'actuació de l'associacionisme des de finals del segle XIX: treball, defensa de la salut i d'unes condicions de vida dignes i suficients, i ocupació de l'oci¹¹¹⁶. El CADCI afrontava les reivindicacions laborals i socials dels dependents enfortint la xarxa organitzativa de l'entitat que alhora servia de plataforma de difusió ideològica. Les demandes educatives, culturals i d'oci que satisfesia, concretaven una sociabilitat específica, una manera de relacionar-se, que servia com a factor d'identitat i de cohesió. Unió que s'enfortia durant les festes de commemoració i el conreu ritualitzat de l'imaginari ideològic compartit. Aquesta xarxa vivencial permetrà la resistència del Centre als temps difícils, a les clausures, a les dictadures.

---

¹¹¹⁵ Maurice Agulhon contraposa la noció de sociabilitat “formal”—referent a la història de les associacions constituïdes formalment amb estatuts reglats, ben organitzades—a la “informal”—espontània, menys regulada, més inestable—, mentre que Georges Gurvitch empra “sociabilitat espontània” i “sociabilitat organitzada”. “Agulhon defineix la sociabilitat com aquells sistemes de relacions que confronten els individus entre ells o que els reuneixen en grups més o menys naturals, més o menys obligatoris, més o menys estables, més o menys nombrosos [...] ens referim a espais d'interacció social, de relacions interpersonals, al cara a cara directe, gratuït, entre persones amb rols diferents”. DUCH PLANA, op. cit., 2013, p. 56-57.

¹¹¹⁶ SOLÀ, Pere. *L'associacionisme obrer a la història de la societat catalana*. Barcelona, L'Avenç, núm. 171, juny de 1993. P. 28.

2 PER L'ALLIBERAMENT NACIONAL I LA CLASSE OBRERA.

LES CLAUSURES DE LA SEU: 1919, 1923, 1933, 1934

2.1. Primera clausura.

(28 de gener- 22 de setembre de 1919)

La seu, escenari principal de les accions del CADCI, seria clausurada en quatre ocasions. Totes elles es produeixen immediatament després de que el CADCI encapçale accions de reivindicació nacional o obrera. A finals de 1918, la Mancomunitat de Catalunya publicava les bases de la petició d'autonomia en les quals s'assumia que el govern central restava facultat per dictar i aplicar la legislació obrera a Catalunya. La nit del 31 de desembre, enmig de la campanya de les associacions obreres de Barcelona per la modificació del projecte estatutari, el CADCI organitzava el míting d'Afirmació Nacionalista-Obrera. Joan Torrents, president d'Organització i Treball, Andreu Nin, Antoni Fabra Ribas, Manuel Serra i Moret i Francesc Layret parlarien davant un "auditori genuïnament obrer que emplenava per complet el local"¹¹¹⁷. El 25 de gener de 1919, s'aconseguia incloure la rectificació al projecte d'Estatut d'Autonomia presentat per la Mancomunitat: l'execució de les disposicions emanades per la legislació social dins del territori català corresponia al Govern de Catalunya. El CADCI tancava amb aquest acte un any convuls. Havia endegat la campanya pel tancament a les huit en aplicació de la llei de jornada mercantil aconseguint amb un seguiment massiu dels dependents que feien que "a les vuit en punt les portes baixen estrepitosament i els dependents surten adelerats a socórrer els qui encara sofreixen l'esclavatge"¹¹¹⁸. Alexandre Galí explica com "en la repressió desfermada del govern de Romanones per a sufocar el moviment popular a favor de l'autonomia de Catalunya, el Centre va ésser la víctima més assenyalada"¹¹¹⁹.

El 16 de gener de 1919 el Govern de l'Estat suspenia les garanties constitucionals a la província de Barcelona, es tancaven els sindicats i s'empresonava l'escriptor Jaume

---

¹¹¹⁷ ACCIÓ... febrer de 1919, any XII, núm. 126. P. 6.

¹¹¹⁸ ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 21.

¹¹¹⁹ GALÍ, op. cit., 1978, p. 151.

Brossa i diversos sindicalistes cenetistes que eren traslladats al vaixell Pelayo¹¹²⁰. Uns dies després, el 28 de gener, el governador civil ordenava la clausura de la seu del Centre amb l'excusa de frenar les agressions dels membres de la Liga Patriòtica Española contra els nacionalistes a la Rambla. Tancament que evidenciava la rellevància que adquiria l'acció del CADCI per a les autoritats governamentals i els defensors de l'ordre públic contra la subversió del catalanisme radical. El dia anterior, els locals de la Liga i del CADCI havien estat registrades, requisant-se diverses armes a la seu del Centre¹¹²¹. Pere Rahola denunciaria al parlament que els socis de la Liga continuaven reunint-se al seu local de la Rambla mentre que el Centre continuava tancat i sota perill d'assalt¹¹²².

El 17 de febrer les autoritats permetien reprendre l'activitat del CADCI després de les mostres de solidaritat i les peticions enviades al Governador per part d'entitats culturals catalanes, diputats i membres del Govern. La seu s'obriria parcialment el 14 de juliol per "fer funcionar la Caixa d'Estalvis, la Secció de Socors Mutus, el Dispensari, la Borsa de Treball, el Consultori Jurídic, les Escoles Mercantils Catalanes i el Gimnàs, devent quedar aquests locals completament aïllats del restant del Centre i essent prohibida en absolut la reunió de socis, ço que preguem tinguin molt en compte"¹¹²³. El Govern Civil de Barcelona atorgaria l'aixecament total de la suspensió el 22 de setembre. Alexandre Galí recorda que durant tot aquests mesos "el Centre era amenaçat per les turbes posades en moviment, aleshores les *juventudes* patriòtiques i molt sovint calia fer vetlla a les portes del casal amb les armes a punt"¹¹²⁴.

El 3 d'abril, amb la seu tancada, era detingut Joan Torrens, president de la Secció Permanent d'Organització i Treball en relació a la vaga de La Canadenca que s'havia iniciat el 5 de febrer¹¹²⁵. Molts socis hi participarien i presenciarien el míting de les Arenes del 19 de març de 1919. Tarradellas explica que "per a aquells activistes que érem al CADCI fou en certa manera una gran escola de formació obrera [...] Quina lliçó tan gran foren per a mi aquella vaga i aquell míting"¹¹²⁶.

Amb el CADCI en ple funcionament, el context polític i social es trobava marcat pel sindicalisme i l'enduriment de la lluita de classes que suplia protagonisme a les

---

¹¹²⁰ Entre els 17 sindicalistes detinguts estaven Santacana, el Noi del Sucre, Herreros, Negre, Goset i Massaguer. Del Sindicat d'obriers tramviaris estaven Antonio Benito Moros, Claudio Saforcada, Joan Font Bou, Miguel Sánchez Rodríguez i Jaume Abelló Juncosa. LA VANGUARDIA...19 de gener de 1919, any XXXVIII, núm. 16.592. P. 5.

¹¹²¹ LA VANGUARDIA... 27 de gener de 1919, any XXXVIII, núm. 16.601. P. 6.

¹¹²² LA PUBLICIDAD. Barcelona: 7 de febrer de 1919, any XLII, núm. 14.311. P.7

¹¹²³ ACCIÓ... setembre de 1919, any XII, núm. 127. P. 1.

¹¹²⁴ GALÍ, op. cit., 1978, p. 151.

¹¹²⁵ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 333.

¹¹²⁶ UDINA, op. cit., 1978, p. 47.

reivindicacions nacionals. Fins l'any 1922 no retornarien les mobilitzacions populars catalanistes i la reorganització del seu sector polític que donava lloc a la formació d'Acció Catalana, Estat Català i Unió Socialista de Catalunya.

2.2. “Proclamem el fet de Catalunya-Nació”.

L'escenari previ a la segona clausura (1922-1923)

La Secció Permanent de Propaganda Autonomista encetava l'any 1922 preparant un cicle de conferències catalanistes, doncs creia “d'una necessitat inajornable el que l'opinió nacionalista sàpiga vers on s'ha d'orientar la seva actuació per arribar a assolir la llibertat de Catalunya”¹¹²⁷. Macià seria el primer dels oradors en ocupar la tribuna el 2 d'abril de 1922. Hi exposaria la urgència de crear d'un front únic nacionalista que inclogués als republicans i es constituís com a pol d'atracció de la classe obrera cap al nacionalisme. Proposava la formació d'un “estat català a base d'una República Catalana” seguint una estratègia anàloga al model irlandès. Macià tancava la seva intervenció erigint-se com el nou líder del moviment d'alliberació de Catalunya, dient: “vosaltres amb mi. Jo al vostre costat. I tot i tots per la llibertat de Catalunya”¹¹²⁸. Els seus plantejaments conduïrien a la fundació d'Estat Català el 8 de juliol a la Sala de Columnes després del míting d'afirmació nacionalista organitzat per Unió Catalanista¹¹²⁹.

Aquell mateix mes d'abril a l'estatge del CADCI s'homenatjaria als catalans d'Amèrica. El maig s'obria la subscripció per construir una sepultura a Guifré el Pelós, iniciativa dels alumnes d'història d'Enric Cubas de les Escoles Mercantils; i al juliol el CADCI enviava una felicitació al president de la Diputació de València que havia acordat la cooficialitat del català. Els postulats socialistes i l'enfortiment de la consciència de

---

¹¹²⁷ ACCIÓ... març de 1922, any XV, núm. 154. P. 11.

¹¹²⁸ ACCIÓ... maig de 1922, any XV, núm. 156. P. 9-10. L'acte acabava amb la càrrega policial que dissolia la manifestació improvisada per un grup d'assistents que es dirigia Rambla de Santa Mònica amunt cantant Els Segadors i cridant visques. Fou detingut i empresonat el soci Francesc Mensa Garzón acusat de dirigir el grup, “donar crits subversius i haver distribuït, a l'interior del Centre, fulls clandestins, encara que el butlletí *Acció* reivindicaria la seva innocència i criticaria l'acció anònima, potser provocativa, del llançament d'aquells fulls”. LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 427. ACCIÓ... maig de 1922, any XV, núm. 156. P. 13.

¹¹²⁹ Hem fet referència a l'apartat 1.3 anterior. Lladonosa cita el testimoni de Josep Tarradellas: “Macià sabia que el CADCI era el millor planter de joves catalanistes d'esquerres. Al CADCI el vaig conèixer”. LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 428; UDINA, op. cit., 1978, p. 36

classe dels socis es reflectien en l'augment de participació en campanyes de caire social. Els associats es sentien part de “les rengleres de l'exèrcit proletari amb característiques i modalitats nostres”¹¹³⁰. Entre febrer i agost de 1922, el CADCI endegava la campanya de solidaritat amb la població russa que pateix la fam a conseqüència de la guerra civil, la intervenció estrangera i el bloqueig dels països capitalistes. La subscripció popular a favor del Comitè de Catalunya d'Auxilis a Rússia, empès fonamentalment per l'Ateneu Enciclopèdic Popular¹¹³¹, s'iniciava amb la publicació el 17 de febrer del cartell *Per la Rússia que es mor*¹¹³². El Consell Directiu explicava al butlletí ACCIÓ el gran ressò públic assolit: “la veu del Centre ha estat monitor del nostre poble i —com escau en moments en què els esdeveniments apassionen, exalten o desconcerten l'esperit popular— les seves paraules han estat la serena expressió del sentir ciutadà assenyalant una orientació, indicant, tal volta, unes normes de política internacional.” El CADCI responia a “un nacionalisme que trenca tots els encongiments i totes les desviacions conservadores”¹¹³³. Entre les activitats recaptatòries, s'organitzaria un festival a la Sala de Columnes el 27 de maig¹¹³⁴.

D'entre totes les iniciatives d'aquell 1922, la més remarcable per l'abast assolit i les conseqüències repressives que tingué, fou la preparació de l'acte d'afirmació nacionalista del 22 d'octubre. Iniciativa del president de l'entitat Francesc Xavier Casals que va dirigir Domènec Carrové Viola, president de la Secció de Propaganda. Consistia en la signatura per part dels municipis catalans d'una declaració en forma de jurament¹¹³⁵ que el Consell Directiu lliuraria al president de la Mancomunitat. El 22 d'octubre s'entregava enmig d'extraordinàries mesures de seguretat¹¹³⁶. Domènec Carrové fou testimoni de com “la policia acordona el trajecte i la plaça Reial és convertida en caserna de policia i de guàrdia civil. Les rambles de Santa Mònica i del Mig són guardades per la policia, que

---

¹¹³⁰ ACCIÓ... maig de 1922, any XV, núm. 156. P. 13.

¹¹³¹ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 341.

¹¹³² ACCIÓ... març de 1922, any XV, núm. 154. P. 2.

¹¹³³ ACCIÓ... abril de 1922, any XV, núm. 155. P. 1. La darrera llista de subscripcions es tanca amb una recaptació de 3.704'95 ptes.. Hi figuren donatius anònims: un separatista i una separatista, un soci llicenciat, una família, ma mare i ma germana. Els realitzats per gremis del CADCI (d'Esriptori, de barretaires...), el Consell Directiu, la Federació de Dependents de Catalunya, el Casal Català d'Arenys de Munt i treballadors de fàbriques (casa Domènec Muncanut, Evarist Sanllehy, sala l'Eden Concert, senyorettes d'un taller de confecció). Llistats publicats a ACCIÓ... [any XV]: abril de 1922, any, núm. 155, p. 3; maig de 1922, núm. 156, p. 3; agost de 1922, núm. 159, p.4.

¹¹³⁴ ACCIÓ... agost de 1922, any XV, núm. 159, p.4.

¹¹³⁵ CARROVÉ i VIOLA, Domènec. *El Delicte*. Balaguer: Pla i Muntanya, 1932. P.13.

¹¹³⁶ ACCIÓ... novembre de 1922, any XV, núm. 162. P. 1. L'acte de lliurament es feia a la Sala de Sessions del Palau en presència del president de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch, consellers, diputats, regidors i representants d'entitats.

obliga els transeünts a caminar. El carrer de Ferran també està ple de policies que impedeixen de transitar-hi a ningú. La plaça de Sant Jaume igualment. Aquesta gran ostentació de forces, però, no pot impedir que el públic s'estacioni als carrers adjacents per contemplar el pas del Consell Directiu del Centre que és aclamat amb fort entusiasme”¹¹³⁷. La Comissió formada pel Consell Directiu substituïa la manifestació prohibida per ordre del governador Severiano Martínez Anido¹¹³⁸ que s’havia programat en origen per al 10 de setembre¹¹³⁹, en la que s’emplaçava “al poble i totes les representacions catalanes [...] per fer conèixer a la Mancomunitat de Catalunya la voluntat del nostre poble de que aquest organisme, que és l’inici del Govern català, sigui immediatament, definitivament, el que representi i exerceixi la sobirania catalana”¹¹⁴⁰.

La Secció de Propaganda havia començat a enviar en març la declaració a la que s’adheriren entitats, particulars i ajuntaments. Es reproduïa en cartells que es fixaven als carrers i les places catalanes amb millor sort que els de convocatòria de la manifestació, arrencats per la policia després de la prohibició governativa¹¹⁴¹. La declaració del manifest *Catalunya-Nació*, com se’l va conèixer, deia: *Proclamem el fet de Catalunya-Nació. Reclamem per a la Nació Catalana el dret a regir-se per un govern propi. Declarem la voluntat del nostre poble d’ajudar a la immediata institució d’aquest govern, el qual ha de conduir la Nació catalana a complir els seus destins en la història dels pobles*¹¹⁴².

La iniciativa fou un èxit. S’afegiren al manifest el 60% dels ajuntaments que representaven un 75% del cens de Catalunya¹¹⁴³. La campanya del CADCI havia

---

¹¹³⁷ CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.13.

¹¹³⁸ Memòria del Consell Directiu corresponent a l’exercici 1922-23. ACCIÓ... juliol de 1923, any XVI, núm. 170. P. 1.

¹¹³⁹ La manifestació i el lliurament de les signatures previst per al 4 o 5 de juny seria ajornat en dues ocasions, segons explica Manuel Lladonosa. Primer per no fer-la coincidir amb l’acte de la Conferència Nacional Catalana i després per la vaga de Correus que obstaculitzava la preparació de la diada i les comunicacions postals entre centres, entitats i pobles. L’ACCIÓ d’abril de 1932, relacionava les dilacions amb “l’organització feixuga, aclaparadora, de posar en peu tot Catalunya”. LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 430. ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 42.

¹¹⁴⁰ ACCIÓ... agost de 1922, any XV, núm. 159. P.1.

¹¹⁴¹ ACCIÓ... abril de 1932, any II, Segona Època, núm. 9. P. 42. Dos dels enganxadors de cartells foren arrestats segons: LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 432; CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.13.

¹¹⁴² ACCIÓ... abril de 1922, any XV, núm. 155. P. 42. Manuel Lladonosa cita les memòries inèdites de Ramon Noguer [NOGUER i COMET, Ramon. *Al llarg de la meua vida*. Memòries inèdites mecanografiades, p.266 i sgs.] on hi escriu que ell fou el redactor de la declaració amb un text lleugerament distint i més moderat del que fou aprovat pel CADCI. LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 429.

¹¹⁴³ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 431.

contribuït a “la recuperació del moviment catalanista [...] però també a oferir una plataforma on les reivindicacions obreres i catalanistes poguessin lligar-se”¹¹⁴⁴. Durant la tardor de 1922 la premsa publicava les adhesions dels ajuntaments a la proposta del Centre. Més d’un any més tard, la dictadura de Primo de Rivera revisava les sessions dels municipis en que s’havia fet l’adhesió i empresonava alcaldes i regidors que havien votat a favor.

Dos dies abans del pronunciament militar, coincidint amb la commemoració de la diada de l’11 de setembre, es signava a la Sala del Centre el document fundacional del Pacte Galeusca entre els sectors nacionalistes d’Euskadi, Galícia i Catalunya¹¹⁴⁵. La tribuna presidencial era ocupada per Francesc Xavier Casals, president del CADCI; Romà Sol i Albert Quintana, conseller i diputat de la Mancomunitat; el diputat Francesc Macià; Antoni Rovira i Virgili i Josep Maria de Sagarra. L’acte seria obert per Domènec Carrové, president de la Secció de Propaganda¹¹⁴⁶. Sobre aquest pacte, Nicolau d’Olwer declararia al Casal de la Joventut Basca, “aquest no és un moviment únicament defensiu. Ja no tenim res a defensar perquè ens ho han pres tot. La nostra actitud d’ara ha d’ésser agressiva. Cal refer el camí perdut. No cal dir a l’Estat espanyol d’aquí no passaràs, se l’ha de fer recular”¹¹⁴⁷.

Aquell any corresponia a la Secció de Propaganda del CADCI dirigir la preparació dels actes de la diada de l’11 de setembre que es feia conjuntament, com era habitual,

---

¹¹⁴⁴ LLADONOSA, op. cit., 1988, p. 435.

¹¹⁴⁵ El pacte Galeusca o de la Triple Aliança, segons l’acta fundacional, adoptava la forma d’un tractat internacional d’aliança entre les tres nacions contra el règim imposat per l’Estat i establia un Consell comú de tres delegats amb la missió de presentar davant dels fóruns europeus la demanda de plena sobirania política per a les tres nacions. Els signants acordaven actuar conjuntament i ajudar-se mútuament per aconseguir l’alliberament nacional i la plena sobirania. Declaraven “el propósito de unir las voces en el grito de justicia, darse las manos en la propaganda, unir las fuerzas en la lucha y, si es necesario, mezclar la sangre en el sacrificio”. [Pacte reproduït a DE LA GRANJA, José Luis. *La alianza de los nacionalismos periféricos en la II República: Galeuzca*. En *Actas Congreso Castelao*, Santiago de Compostela, Justo G. Beramendi i Ramon Villares eds., 24-29 novembre 1986. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacions e Intercambio Científico, 1986. P. 345.

Els signataris foren: per Acció Catalana, Jaume Bofill, Antoni Rovira, Leandre Cervera i Pelai Vidal de Llobatera; per *Irmandades da Fala*, Alfred Somoza i Frederic Zamora; pel Partit Nacionalista Basc, Elies de Gallaztegui, Josep Domingo, T. Echevarria i Manuel Eguileor; per Comunió Nacionalista Basca, Julià d’Arrien i Jesús M. Leizaola; per Unió Catalanista, P. Manen i J. Riera Puntí. VILÀ i BAYERRI, Montserrat i MOLAR i NAVARRA, Joan editors. *Correspondència entre Lluís Nicolau D’Olwer i Jaume Bofill i Mates*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1988. P. 78.

¹¹⁴⁶ LA VEU DE CATALUNYA... 11 de setembre de 1923, any XXXII, núm. 8.512. P.16.

¹¹⁴⁷ VILÀ i BAYERRI, Montserrat, i MOLAR i NAVARRA, Joan editors. *Correspondència entre Lluís Nicolau D’Olwer i Jaume Bofill i Mates*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1988. P. 80.

amb Unió Catalanista i la Lliga Regionalista. Dos dies abans de la festa Hernández Malillos, cap de policia, cridava a Domènec Carrové al seu despatx per fer-li prometre que no s'escoltaria cap crit subversiu i etzibar-li que “si se oye algún grito habrá sangre”¹¹⁴⁸. La diada acabaria amb aldarulls i més càrregues violentes de les habituals. Els retens de cavalleria i de a peu “es tiraren arbitràriament damunt [la gent] amb els sabres desembeinats i a tothom, siguès home, dona o criatura, l’engegaven cops de sabre, com si lluitessin amb el seu més aferrissat enemic”¹¹⁴⁹. Entre la 1 i les 2 del migdia ja hi havien 24 ferits i 24 detinguts d’entre 17 i 23 anys acusats d’incitar els incidents¹¹⁵⁰. Segons refereix Pere Anguera, les càrregues policials es repetiren durant tota la tarda. Cap a les 20’30 del vespre es presentà davant del monument a Casanova “un nombrós grup, la majoria dependents de comerç”¹¹⁵¹ que cantà *Els Segadors* mirant el piquet de policia que carregà sobre aquests deixant més ferits. Entre els detinguts d’aquell dia estava Jaume Miravittles que recorda que “llevaba en el bolsillo el carnet de socio del CADCI, sección Deportiva (¡boxeo!). Al verlo el policía Cárdenas (no olvidaré nunca su nombre) rompió una silla sobre mi cabeza y tuve que ser hospitalizado”¹¹⁵². Una repressió injustificada que provocaria les protestes de l’Ajuntament de Barcelona i de la Lliga Regionalista al Consell de Ministres¹¹⁵³.

---

¹¹⁴⁸ CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.13.

¹¹⁴⁹ LA VEU DE CATALUNYA...11 de setembre de 1923, any XXXII, núm. 8.512. P.7.

¹¹⁵⁰ ANGUERA, Pere, op. cit., 2008, p. 259. Es publica un llistat oficial amb 29 detinguts i 8 ferits a LA VEU DE CATALUNYA... 12 de setembre de 1923, edició del vespre, any XXXII, núm. 8.514. P.11. Són alliberats 18 dels detinguts el 14 de setembre segons LA VEU DE CATALUNYA...14 de setembre de 1923, any XXXII, núm. 8.516. P.16.

¹¹⁵¹ ANGUERA, Pere, op. cit., 2008, p. 261.

¹¹⁵² MIRAVITLLES, Jaume. *Galeuzka*. LA VANGUARDIA...11 de setembre de 1983, núm. 36.532. P.6.

¹¹⁵³ LA VEU DE CATALUNYA... 12 de setembre de 1923, edició del vespre, any XXXII, núm. 8.514, p.1, 4 i 8; 14 de setembre de 1923, edició del vespre, any XXXII, núm. 8.516. P.13.

2.3. La segona clausura i l'empresonament del Consell Directiu (1923-1924)

El pronunciament militar es produïa la matinada del 13 de setembre de 1923. A Catalunya la dictadura utilitzaria la repressió sobre el separatisme com a arma propagandística d'intimidació de la població. Cinc dies després del cop d'Estat es publicava el Reial Decret contra el separatisme en el que s'establia que quedaven sota jurisdicció militar els delictes “contra la Seguridad y unidad de la patria y cuantos tiendan a disgregarla, restarle fortaleza y rebajar su concepto, ya sea por la palabra, por escrito, por la imprenta u otros medios mecánicos y gráficos de publicidad y difusión, o por cualquier clase de actos o manifestaciones”¹¹⁵⁴. En paraules de Josep Maria Roig, “tan separatista es considerava una homilia en català o una classe en llengua catalana, com l'exhibició de la senyera o l'intent d'invasió de Prats de Molló”¹¹⁵⁵.

Els tres ideals —cultural, nacionalista i polític-social— que motivaven el moviment associacionista català des de finals del XIX, representaven una amenaça per a la dictadura que optaria per dissoldre la major part d'entitats des de bon començament. Com la resta d'autocràcies temia les expressions actives i públiques d'un sector de la població que aquestes entitats, en ser espais relacionals, canalitzaven. El Directori les vigilava, assetjava i clausurava en nom de l'ordre social i polític, adoptant mesures que sovint justificava en un intent de salvar la imatge del règim: “suspendidos los derechos políticos de los ciudadanos, lógico es que asimismo queden suspendidos los derechos de las sociedades cuya principal finalidad es la de dificultar el desarrollo político del Directorio, valiéndose de sus propagandas antipatrióticas. Convertido hoy el regionalismo en separatismo, es muy lógico el que las entidades nacionalistas se vean fiscalizadas hasta en sus más tenues movimientos, como único medio de hacer eficaz toda la acción que se propone el gobierno”¹¹⁵⁶.

El CADCI era clausurat el 24 de setembre de 1923. L'ordre de tancament del governador, el general Carlos de Lossada, afectava 28 centres nacionalistes, 24 dels quals

---

¹¹⁵⁴ ROIG ROSICH, Josep Maria. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992. P. 93.

¹¹⁵⁵ *Ibídem*.

¹¹⁵⁶ Editorial en commemoració del primer aniversari del cop d'Estat. LA COMARCA DEL VALLÈS. Terrassa: 13 de setembre de 1924. Citat a ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 526-527.

eren de la ciutat de Barcelona. Prèviament s'havien tancat el Centre Català de Sabadell i el Sindicat Únic de Manresa¹¹⁵⁷. En aquell moment el CADCI comptava amb 9.893 socis actius¹¹⁵⁸.

El 29 de desembre de 1923, *La Vanguardia* publicava la nota del Directori que seria, segons Roig, una de les primeres on es manifestava l'opinió del dictador obertament contrària al catalanisme i a favor de l'espanyolització de Catalunya¹¹⁵⁹. A la notícia es resumia l'entrevista que el general Emilio Barrera, capità general interí de Catalunya, havia mantingut el dia anterior amb Primo de Rivera a Madrid per analitzar, entre altres problemes, “el derivado del procedimiento abierto contra alcaldes y concejales de más de un centenar de ayuntamientos que el año pasado votaron una moción propuesta por el Centro de Dependientes del Comercio de Barcelona, en que se invitaba al reconocimiento de «Cataluña nación»”¹¹⁶⁰. Iniciativa que el CADCI havia empès sense cap oposició del governador civil, Martínez Anido, ni de qui era el Capità General de Catalunya, el general Primo de Rivera. Ara en canvi, el Directori manifestava trobar-se “ante un problema grave que ha de abordar buscando sus raíces para descuajarla [...] Para ello ha dado instrucciones a las autoridades de Catalunya para proseguir la labor judicial, pero considera que hay que hacer algo más hondo e intenso y atacar la falacia de ciertas propagandas y actuaciones que a título de catalanizadoras van desespañolizando solapadamente todos los sentimientos de aquella tierra [...] Ha dado instrucciones a las autoridades de Cataluña para que prosigan y castiguen todas las manifestaciones más o menos disimuladas de antiespañolismo cualquiera que sea la organización, institución o potestad que las ampare”¹¹⁶¹. La nota tancava la referència a Catalunya amenaçant amb que cap funcionari “proceda con tibieza en cuanto al reconocimiento de su soberanía y de la unidad de la patria se refieren, y las entidades que favorezcan tendencias contrarias, serán disueltas y castigadas fulminantemente, pues en

---

¹¹⁵⁷ A Barcelona es clausuraven: Acció Catalana, Casal Autonomista de Sant Gervasi, Casal Català Liberal del districte II, Casal Català Autonomista de Gràcia, Germanor Catalanista, CADCI, Agrupació Nacionalista Montserratina, Associació Nacionalista de la Barceloneta, Ateneu Barcelona Vella, Ateneu Nacionalista del Districte V, Ateneu Nacionalista Verdaguer, Casal Nacionalista Sagrerenc, Centre Nacionalista Democràtic del Clot, Casal Nacionalista Guinardorenc, Casal Nacionalista del Districte II, Centre Nacionalista Republicà de Gràcia, Joventut Nacionalista de la Barceloneta, Joventut Nacionalista Pau Claris, Sang Nova, Nostre Casal, Joventut La Falç, Joventut Nacionalista Obrera del Poblet, Joventut Nacionalista del Districte VII i Joventut Obrera Pàtria Nova. ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 522, 527.

¹¹⁵⁸ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 3. En 1923, el Centre tenia 9.734 socis actius i 661 protectors segons LLADONOSA, op. cit., 1988. P. 286.

¹¹⁵⁹ ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 519.

¹¹⁶⁰ LA VANGUARDIA... 29 de desembre de 1923, any XLII, núm. 18.676. P.15.

¹¹⁶¹ *Ibidem*.

esto más que en nada está el Directorio dispuesto a hacer uso de sus facultades excepcionales”¹¹⁶².

Les detencions per l'adhesió al manifest *Catalunya-Nació* havien començat dies abans. Segons Roig¹¹⁶³, el 21 de desembre de 1923 *La Publicitat* esquivava la censura publicant la primera notícia al respecte¹¹⁶⁴. S'al·ludia la detenció dels nou ex-regidors de l'ajuntament de Badalona acusats de rebel·lió i la petició del jutjat militar de la còpia de l'acta de la sessió de l'ajuntament de Barcelona en que s'aprojava l'adhesió amb els vots dels regidors de la Lliga, els tradicionalistes, la Federació Monàrquica Autonomista, la Liberal Autonomista, Acció Catalana i els independents. Aquest darrer fet portaria a l'empresonament de set ex-regidors barcelonins entre els dies 28 i 29 de desembre¹¹⁶⁵. *La Vanguardia* aconseguia burlar la censura un dia abans, el 20 de desembre, donant a conèixer l'alliberament provisional sota fiança dels ex-regidors de Badalona¹¹⁶⁶. El mateix dia es feia públic l'empresonament del president del CADCI, Francesc Xavier Casals, i de Domènec Carrové el dia 18 de desembre: “la seva detenció obeeix a la tramesa d'una comunicació que temps enrere, en plena normalitat constitucional, dirigiren a tots els Ajuntaments de Catalunya invitant-los a reiterar llur actitud respecte a les reivindicacions de Catalunya”¹¹⁶⁷. El dies següents s'iniciava la persecució dels membres del Consell Directiu del Centre destituït per la dictadura, gairebé tots havien format part del Consell que programà l'acció de 1922¹¹⁶⁸. Foren empresonats Manuel Alcàntara Gusart,

---

¹¹⁶² *Ibídem*.

¹¹⁶³ ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 519.

¹¹⁶⁴ *Del plebiscit per l'autonomia. Els detinguts de Badalona. LA PUBLICITAT...* 21 de desembre de 1923, any XLV, núm. 15.594. P.1.

¹¹⁶⁵ Agustí Escolà Domènech, Salvador Bregon Masgrau, Martí Matons Bofill, Josep Trius Tous, Francesc Tusquets Prat. Detinguts i empresonats a la Model el 28 de desembre de 1923. *LA VANGUARDIA...* 30 de desembre de 1923, any XLII, núm. 18.677. P.7. “L'endemà es presentaven davant les autoritats militars els ex-regidors Martí Esteve i Estanislau Duran Reynals; en saber que la policia els cercava per a seguir la mateixa sort dels seus companys”. CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.69.

¹¹⁶⁶ *LA VANGUARDIA...* 27 de gener de 1919, any XLII, núm. 18.668. P. 20.

¹¹⁶⁷ Carrové cita la notícia publicada a *La Veu de Catalunya* el dia 20 de desembre de 1923, i es refereix a la notícia apareguda a *La Publicitat* i *Las Noticias* el mateix dia. CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p. 33-34. Apareix també publicada la notícia amb el títol “Detención del presidente y el secretario del Centro Autonomista” a *LA VANGUARDIA...* 27 de gener de 1919, any XLII, núm. 18.668. P. 6. Com hem referit, Carrové era president de Propaganda. Segons el seu testimoni l'error als mitjans es devia a la confusió del jutge militar que “em prengué a mi pel *secretario* del *Centro de Dependientes*”, això comportà que no es detingués Francesc Flor, “el malaguanyat secretari”. CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.57.

¹¹⁶⁸ A l'escrit senyalem quins foren membre únicament del Consell de 1923. El Consell Directiu de 1922 el constituïen: Casals, Alcàntara, Vallejo, Carrové, Ràfols, Losantos, Sala, Flor, Roig, Artigas, Feliu Codina, Nadal Blanc, Ricart i Boronat. El de 1923, destituït per la dictadura l'integraven: Casals, Mirambell, Artigas, Vallejo, Tarrats, Carrové, Nadal, Ràfols, Farrerons,

president d'Educació i Instrucció; Josep Sala i Ricol, caixer del Centre (que sortiria amb un permís per a viatjar a Olot amb son pare acabat d'extremunciar); Josep Maria Feliu i Codina, vocal de Socors Mutus; Leandre Mas Galceran, vocal de Cooperativisme (del Consell Directiu de 1923); Josep Maria Artigas Amat, vocal d'Educació i Instrucció; Ramon Ràfols Camí, vocal d'Organització i Treball; Antoni Vallejo Capdevila, president de Socors Mutus; i Enric Nadal Blanc, vocal de Propaganda¹¹⁶⁹. Foren traslladats a La Model on hi arribaven tots els detinguts de Barcelona¹¹⁷⁰. La presó, segons Carrové, “era un formiguer i les reixes del cancell s'obrien encara, a totes hores, per a engoli gent i més gent [...] s'arribà a l'extrem de que no hi hagueren cel·les per a tothom [...] i així s'explica que els presos polítics estiguessin repartits per totes les galeries”¹¹⁷¹. Altres socis i membres del Consell Directiu foren perseguits i detinguts: Guillem Roig Parcerisas, bibliotecari; Josep Martínez, president de Cooperativa (del Consell Directiu de 1923); Josep Ricart, president d'Organització i Treball; Francesc Flor Parera, secretari general del Centre; Joan Boronat Llenas, vocal IV del Consell Directiu; Enric Losantos Vilaseca, president d'Esports i Excursions¹¹⁷². Mots evadirien l'empresonament passant a l'exili, sovint interior, i a la clandestinitat, refugiats en casa d'amics i coneguts.

La premsa publicava els llistats d'ex-alcaldes i ex-regidors empresonats¹¹⁷³. En ocasions es feia de manera encoberta per eludir la censura: “el nom d'una població, a tall de capçalera, i restava l'espai en blanc al dessota”¹¹⁷⁴. Els Ajuntaments més perseguits per delictes de rebel·lió foren els de les províncies de Girona i Barcelona seguits dels de Tarragona i Lleida¹¹⁷⁵. Els rotatius també recollirien les nombroses mostres de solidaritat popular amb els detinguts. *La Publicitat* explicava amb ironia que “foren moltes les

---

Bertran, Boronat, Martínez, Mas, Sala, Flor i Roig. ACCIÓ... novembre de 1931, Segona Època, any I, núm. 4. P. 2.

¹¹⁶⁹ Sobre les detencions vegeu: CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p. 56-70; ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2, 4. També fou detingut i empresonat el president del Centre de Lleida. ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 522.

¹¹⁷⁰ CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.25.

¹¹⁷¹ CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932. p.68.

¹¹⁷² ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2, 4. CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932. P. 56-70.

¹¹⁷³ Segons Roig, *La Publicitat* i la *Correspondència Militar* foren els diaris que publicaren més llistats entre el 26 de desembre i el 3 de gener. ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 519-520.

¹¹⁷⁴ CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p. 54.

¹¹⁷⁵ Segons Roig, les detencions que van tenir més ressò a la premsa serien, en ordre cronològic, les dels antics consistoris de Badalona, Figueres, Castelló d'Empúries, Barcelona, Tarragona, Valls, Girona, Santa Coloma de Farners, Sant Feliu de Guíxols, Blanes, Palamós, Torroella de Montgrí, Llagostera, La Celleria, Montgat-Tiana, Begur, La Pera, Olot, Lleida, Amer, Anglès, Montblanc, Arenys de Mar, Canet, La Seu d'Urgell, Palafrugell, Menàrguens, Les Borges Blanques, Falset, Barberà, Blancafort, Vilaverd, Santa Coloma de Queralt, Rocafort de Queralt, etc. ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 520.

persones que ahir volgueren testimoniar llur amistat als ex-regidors i membres del C. A. de D. empresonats a la Model [...] els nombrosos automòbils que hi havia a la porta donaven a la presó un aspecte de gran gala”¹¹⁷⁶.

El 4 de gener de 1924, el jutge instructor, el comandant d’infanteria Cristóbal Fernández Valdés, decretava la llibertat provisional per als ex-alcaldes i ex-regidors detinguts, i per a tres dels socis del CADCI: Leandre Mas, Ramon Ràfols i Josep Maria Feliu. L’ordre s’havia accelerat després del viatge del general Barrera a Madrid¹¹⁷⁷. A la tornada faria unes declaracions apel·lant a la política d’atracció, de concòrdia i compenetració amb Catalunya, “per *estrenye’ns* en el més cordial afecte”¹¹⁷⁸. Es quedava a la presó la resta del Consell Directiu¹¹⁷⁹. Segons Carrové, els alliberaments produïren “un gran exalçament patriòtic. Els empresonats eixien d’entremig de les reixes amb una gran fortalesa d’esperit i amb un tremp catalanista indomable [...] Multituds immenses s’apinyaven a les portes de les presons per veure’ls sortir. Grans generacions s’agrupaven a les entrades dels pobles per contemplar l’arribada dels alliberats [...] El poble perdia la por i es lliurava de ple a l’alegria”¹¹⁸⁰. El 10 de gener de 1924 s’alliberava a la resta del Consell¹¹⁸¹.

---

¹¹⁷⁶ LA PUBLICITAT... 2 de gener de 1924, any XLVI, núm. 15.604. P.1.

¹¹⁷⁷ ROIG ROSICH, op. cit., 1992. p. 521.

¹¹⁷⁸ LA PUBLICITAT... 5 de gener de 1924, any XLVI, núm. 15.608, p.5

¹¹⁷⁹ LA PUBLICITAT... [1924, any XLVI]: 4 de gener, núm. 15.607, p.1; 5 de gener, núm. 15.608, p.5

¹¹⁸⁰ CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.87-88.

¹¹⁸¹ CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932. p.92. LA PUBLICITAT...11 de gener de 1924, any XLVI, núm. 15.613. P.1. ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2.

2.4. “El pas del poltre de la dictadura”.

Efectes de l'ocupació del CADCI (1923-1931)

El dia 24 de setembre de 1923 es clausurava totalment la seu del CADCI¹¹⁸². Un tancament que duraria 15 dies amb el que la dictadura iniciava tot un seguit de procediments per esmussar la força del Centre. El principal criteri de l'actuació dictatorial sobre les institucions catalanes era exercir el control total de la seua activitat, pauta que mudava en aplicar-se sobre les entitats definides per un historial catalanista: a més de ser clausurades temporalment o de manera definitiva, s'intentava desvirtuar-les o deixar-les sense possibilitats econòmiques preparant el seu col·lapse a mig termini¹¹⁸³.

A començaments d'octubre es deixava de publicar *ACCIÓ*, passant a utilitzar *Lluita*, la publicació mensual de la Federació de Dependents, com a portaveu de les Seccions¹¹⁸⁴. El dia 9 d'octubre, el governador civil autoritzava el funcionament de les “institucions de cultura, sanitat i professionals”¹¹⁸⁵ del CADCI, prohibint rigorosament la de Propaganda Autonomista. El 28 de desembre, en una de les constants inspeccions que la policia feia a la seu, s'obligava als socis a esborrar la bandera catalana pintada al vestíbul i el rètol “Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria” que hi havia al damunt, per estar escrit en català¹¹⁸⁶. El 12 de gener de 1924, dos dies després de l'alliberament dels membres del Consell Directiu, es publicava una Reial Ordre del Ministeri de Treball amb la qual s'obligava a Socors Mutus a redactar en castellà tota la documentació, actes i llibres de comptabilitat dels anys 1922 i 1923. La disposició donava un termini de dos mesos per fer-ho¹¹⁸⁷ i adquiria caràcter general en prohibir l'ús del català a totes les mutualitats de Catalunya.

L'any 1925 el governador civil, Milans del Bosch, feia signar a totes les entitats documents d'adhesió al règim. Indicació que se li feu de manera indirecta al CADCI i que els socis rebutjaren. Davant la negativa, s'ordenava el tancament total del Centre a primers de novembre. Els socis demanaren al delegat governatiu que executava l'ordre

---

¹¹⁸² CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.77. També es tancaríen altres locals com els de Manresa i Lleida, segons ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 522.

¹¹⁸³ ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 633-634.

¹¹⁸⁴ ACCIÓ... abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9. P. 13.

¹¹⁸⁵ LA PUBLICITAT... 11 de gener de 1924, any XLV, núm. 15.529. P.1.

¹¹⁸⁶ CARROVÉ i VIOLA, op. cit., 1932, p.77. ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 522.

¹¹⁸⁷ L'origen havia sigut la denúncia d'un funcionari estatal que no havia pogut inspeccionar la Secció per estar la documentació redactada “en dialecto catalán”. Reial Ordre del Ministeri de Treball citada a ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 523.

Publicada a LA VANGUARDIA... 19 de gener de 1924, any XLIII, núm. 18.694. P.14.

que els presentés la disposició per saber-ne els motius. En assabentar-se de la falsedat de les acusacions, reclamaren fer constar la protesta i recorregueren l'ordre¹¹⁸⁸. Uns dies després, el 15 de desembre de 1925, eren autoritzades a funcionar les Seccions d'Atur Forçós, Socors Mutus i Mutualitat en els locals de la *Delegación Regional de Trabajo*, sota control d'aquesta¹¹⁸⁹. Pel lloguer d'aquestes oficines, el Centre pagaria noranta pessetes setmanals a l'hivern i setanta-cinc a l'estiu¹¹⁹⁰. Milans del Bosch, adduint que la clausura de la seu reduïa la despesa, els obligava a rebaixar cinquanta cèntims la quota dels socis que passarien a pagar 1 pesseta¹¹⁹¹. Les Seccions autoritzades després de la clausura —Organització i Treball¹¹⁹², Socors Mutus, Dispensari¹¹⁹³, Mutua Infantil, Cooperativa d'Estatge¹¹⁹⁴, Esports i Excursions, Educació i Instrucció amb les Escoles Mercantils Catalanes¹¹⁹⁵, etc.— continuaven funcionant amb certa normalitat mentre que d'altres com Propaganda Autonomista estaven paralitzades.

L'escomesa definitiva contra el Centre arribaria l'any 1926 amb un Reial Decret publicat al febrer amb el qual la dictadura s'abrogava el dret de designar les Juntes de determinats organismes. Segons ACCIÓ, els representants dels Sindicats Lliures havien temptejat al CADCI per a que s'adherira a la seva organització. Davant la negativa “començaren a fer gestions prop de les autoritats dictatorials”¹¹⁹⁶ per fer aplicar el Reial Decret. Seria durant una entrevista entre representants del Consell Directiu i el general Martínez Anido, quan se'ls demanà noms de socis que foren “personas gratas al Régimen” per a substituir al Consell Directiu¹¹⁹⁷. El Centre enviava la resposta per escrit a Milans del Bosch. Aclarien que el Consell no podia nomenar successors i es demanava autorització per celebrar l'assemblea general que triaria al nou Consell Directiu. Els

---

¹¹⁸⁸ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2.

¹¹⁸⁹ LA VANGUARDIA... 3 de desembre de 1925, any XLIV, núm. 19.279, p.8; 16 de desembre de 1925, any XLIV, núm. 19.290, p.10. Les oficines de la *Delegación Regional de Trabajo* estava al carrer de Jonqueres, 2.

¹¹⁹⁰ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2.

¹¹⁹¹ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2. LA PUBLICITAT... 19 d'agost de 1930, any LII, núm. 17.584. P. 4.

¹¹⁹² Organització i Treball rebia les consultes sobre el règim de treball dels dependents i gestionava les denúncies que aquests interposaven. LA VANGUARDIA...15 de març de 1924, any XLIII, núm. 18.742, p.7-8; 1 de novembre de 1924, any XLIII, núm. 18.939. P.8.

¹¹⁹³ Relació de les visites mèdiques realitzades durant gener de 1925 publicat a LA VANGUARDIA...18 de febrer de 1925, any XLIV, núm. 19.032. P.9.

¹¹⁹⁴ Constitució de la Mútua Infantil i activitat de la Cooperativa d'estatge del Centre a LA VANGUARDIA... 24 de febrer de 1924, any XLIII, núm. 18.725. P.11-12.

¹¹⁹⁵ Notícia sobre l'inici de matriculacions per al curs 1924-25 a LA VANGUARDIA... 13 de juny de 1924, any XLIII, núm. 18.818. P.9.

¹¹⁹⁶ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2.

¹¹⁹⁷ *Ibidem*.

membres del Consell eixint es comprometien a no deixar-se re-elegir. Milans del Bosch anotava al document “no puede admitirse porque serian elegidos de los mismos”¹¹⁹⁸.

El 7 de novembre es publicava la nota del governador que assabentava de l'aplicació el dia anterior de la Reial Ordre del dia 3. Es destituïa el Consell i es nomenava una Junta provisional d'afiliats als Sindicats Lliures aliens al Centre¹¹⁹⁹ amb els qui col·laboraria una minoria d'associats anomenats els «flipinos»¹²⁰⁰. Entre els designats estaven Joan Navarro Perarnau, germà del tinent alcalde delegat d'Higiene i Sanitat de l'Ajuntament de Barcelona¹²⁰¹; Pedro Rusiñol Rovira, “confidente de la policia que más tarde escapó a Francia habiendo hecho un desfalco al Centro”¹²⁰²; i Gaspar de la Peña, destacat membre dels Sindicats Lliures que en 1929 dirigiria el Sindicat Lliure Metal·lúrgic i organitzaria la campanya per l'adhesió dels treballadors tèxtils als Lliures¹²⁰³. El Consell Directiu legítim interposava un recurs davant el Tribunal Suprem¹²⁰⁴; defensat pel degà del Col·legi d'Advocats de Madrid i exministre de Foment,

---

¹¹⁹⁸ *Ibíd.*

¹¹⁹⁹ La Junta directiva provisional era: president, Jaime Fort Santa; vicepresident 1er, Eduardo Ramírez Allende; vicepresident 2n, Salvador Corcoll Ximenis; vicepresident 3er, Augusto Argudín Carrasco; vicepresident 4t, Pedro Riera Palau; vicepresident 5é, José López Ochoa; secretari general, Pedro Rusiñol Rovira, caixer, Basilio del Mateu; bibliotecari, Juan Navarro Perarnau; vocal 1er, Adrián Figueras Pons; vocal 2n, Luis Bozal Elizalde; vocal 3er, Miguel Giner Espuny; vocal 4t, Gaspar de la Peña Aso; vocal 5é, Ramon Gabriel Camany. LA VANGUARDIA... 7 de novembre de 1926, any XLV, núm. 19.569. P.8. En 1931, Jaime Fort continuava sent vicepresident del Consell i president de Socors Mutus. Augusto Argudín, afiliat als Lliures entre 1929 i 1930, presidiria el Club de Mar quan es constituïda com entitat independent sota control dels Sindicats Lliures; mentre, era secretari de la Federació Espanyola de Rem i secretari de la Mutua de subsidis per defunció del *Centro*. LA VANGUARDIA... 20 d'octubre de 1928, any XLVII, núm. 20.175, p.6. Vegeu també: Actes del 12 de juny de 1928 i 4 de febrer de 1931. *Llibre d'actes del Consell Directiu (31-12-1927 a 04-02-1931)*. Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 1427, 5.

¹²⁰⁰ LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, Manuel. *El CADCI: aspiracions socials, catalanisme i ciutadania*. En CASSASSAS, Jordi (dir.). *La llavor de la llibertat. La Segona República a Catalunya*. Volum 1, dirigit per ROIG ROSSICH, Josep M. i CATTINI, Giovanni C. *El temps de les il·lusions 1931-1933*. Barcelona: Ara Llibres, 2015. P. 208.

¹²⁰¹ Doctor Octaviano Navarro Perarnau. GACETA MUNICIPAL DE BARCELONA. Barcelona: 22 de novembre de 1926, any XIII, núm. 46. P. 1187.

¹²⁰² LA PUBLICITAT... 19 d'agost de 1930, any LII, núm. 17.584. P. 4.

¹²⁰³ DEL RÍO SANTOS, Sonia. *Corporativismo y relaciones laborales en Cataluña. Una aproximación desde la prensa obrera*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2002. P. 31, 40, 203.

¹²⁰⁴ “Obtinguda la reivindicació legal”, es retiraria en 1931. ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2.

Angel Ossorio Gallardo, l'advocat "acudiría en defensa de los perseguidos políticos: Alba, Unamuno, Sbert, Bernis y el Centro Autonomista"¹²⁰⁵.

El 6 de novembre de 1926, els Sindicats Lliures efectuaven l'ocupació del CADCI. Eren, en paraules de Roig Rossich, "una associació propera als sectors empresarials més dretans amb vinculacions amb elements militars i policials"¹²⁰⁶, especialment amb el ministre de governació Martínez Anido¹²⁰⁷, que l'endemà de la imposició de la Junta enviava un telegrama al president del *Centro*, Jaime Fort Santa, "celebrando haber tenido ocasión de contribuir a que tan importante Sociedad quede en condiciones de cumplir debidamente sus fines en provecho de la clase obrera y la honradez como espero que realizará cumplidamente la nueva junta a la que saludo afectuosamente"¹²⁰⁸. La Junta Directiva provisional prenia possessió dels seus càrrecs de mans del Delegat de Treball en compliment de l'ordre del governador civil i amb l'oposició dels antics socis¹²⁰⁹. El 10 de novembre pel matí s'obrien les portes del Casal anunciant el recobriment de la normalitat del que passava a anomenar-se *Centro de Dependientes del Comercio y de la Industria* i deixava de tenir l'enorme bandera quadribarrada onejant al balcó principal¹²¹⁰. L'edifici es convertia en la seu de Sindicats Lliures, Confederació Nacional i Regional dels Sindicats Lliures, *Instituto Obrero de Seguros Sociales*¹²¹¹ i *Unión Nacional de Procedentes del Ejército y Armada*¹²¹². El *Centro* renunciava a tenir el protagonisme, serien els Sindicats Lliures els qui passarien a gestionar el casal i executarien la paralització del CADCI, convertint-se en els principals col·laboradors civils de la repressió de la dictadura envers l'entitat, especialment a partir del moment en que el seu

---

¹²⁰⁵ Fragment del discurs que pronuncià durant els actes de celebració per la restitució a la Sala de Columnes. LA VANGUARDIA... 9 de juny de 1931, any L, núm. 20.994. P.6.
Ossorio renunciaria a cobrar els honoraris al Centre. ACCIÓ...[Segona Època]: setembre de 1931, any I, núm. 2, p. 2; juliol de 1932, any II, núm. 12, p. 3.

¹²⁰⁶ ROIG ROSICH, op. cit., 1992, p. 520.

¹²⁰⁷ MANENT i PESAS, Joan. *Records d'un sindicalista llibertari català. 1916-1943*. París: Edicions Catalanes de París, 1976. P.47, 248-249, 271, 381.
LA PUBLICITAT... 19 d'agost de 1930, any LII, núm. 17.594. P. 4.

¹²⁰⁸ Telegrama enviat el 7 de novembre de 1926 reproduït a LA RAMBLA. Esports i ciutadania. Barcelona: 18 de maig de 1931, any II, núm. 68. P.13.

¹²⁰⁹ LA VANGUARDIA... 9 de novembre de 1926, any XLV, núm. 19.570. P.10.

¹²¹⁰ LA VANGUARDIA... 10 de novembre de 1926, any XLV, núm. 19.571. P.6.

¹²¹¹ Sobre els arrendaments vegeu les actes [*Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*], op. cit., ANC, PS-BAR, 1427, 5]: 14 de juny de 1929 (Sindicats Lliures, *Instituto de Seguros Sociales i Unión Obrera*); 30 de juliol i 14 de novembre de 1929 (Sindicat de *Riegos y Fuerza*); 9 d'abril de 1930 (Confederacions Nacional i Regional de Sindicats Lliures).

¹²¹² Referent a la instal·lació a la Seu d'*Unión Nacional de procedentes del Ejército y Armada*, vegeu: LA VANGUARDIA... 10 de gener de 1928, any XLVII, núm. 19.932, p. 8. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.
L'entitat anuncià a la Junta del *Centro* el seu trasllat en setembre de 1928, segons l'acta del 21 de setembre de 1928 del *Llibre* citat.

president, Ramon Sales, ocupa la direcció del *Centro*. Els Sindicats Lliures disposarien de l'ús de la Sala d'actes i les oficines on s'instal·laren de manera permanent fins 1931¹²¹³. Per la seua banda, el *Centro* els pagaria 3.000 pessetes anuals en concepte de préstec entre 1927 i 1930¹²¹⁴ i es subscriuria a *Unión Obrera*, l'òrgan oficial dels Lliures que també tenia despatx a l'edifici. La publicació s'enviava juntament amb *Vida Social*, portaveu del *Centro de Dependientes* entre 1927 i 1930¹²¹⁵. Durant l'abril de 1930, l'entitat compraria accions de *Prensa Obrera* amb l'objectiu de que el diari es convertís amb l'òrgan oficiós de l'entitat¹²¹⁶. La profunda imbricació del *Centro* en els Sindicats Lliures els portaria a contractar personal afiliat als Lliures per a representar a l'entitat en la Confederació Regional i Nacional dels Sindicats i la mutual d'aquests, l'*Instituto Obrero de Seguros Sociales*. Amb aquest propòsit, el 20 de juny de 1930, es contractava per 3.500 pessetes anuals a Ramon Borgoñas i Gaspar de la Peña a proposta de Ramon Sales. Un mes abans, Claramunt i Alegria, dirigents del Consell del *Centro*, eren nomenats membres de la Secció Provincial d'Economia de la Confederació Regional de Sindicats Lliures¹²¹⁷. Tot i això, els dirigents del *Centro* s'esforçarien en mantenir una aparent independència de l'entitat pressionats per l'oposició interna i les reticències dels socis, conservant entre d'altres el nom del *Centro*. Fins al 1931 es mostrarien com a legítims continuadors de l'obra del CADCI per negar la usurpació.

A Rambla de Santa Mònica 25 es celebrarien assemblees, festes, conferències i actes de les entitats que hi convivia o d'altres que llogaven els espais ocasionalment¹²¹⁸: banquet de benvinguda al ministre Martínez Anido, balls de societat organitzats per la comissió de festes del *Centro*, assemblees del comitè pro-organització corporativa dels Sindicats Lliures, míting d'afirmació sindical durant la commemoració de l'1 de maig dels Sindicats Lliures, festes d'*Unión Nacional de Procedentes del Ejército y Armada*, reunions de la Cooperativa de Cases Barates d'Empleats de Banca i Borsa del *Centro*,

---

¹²¹³ Sales podia cedir la Sala als Sindicats Lliures sense comunicació prèvia segons es recull a l'acta del 24 de novembre de 1928. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit. Sobre el lloguer dels Lliures veure actes de l'1 i 31 de desembre de 1930 del mateix llibre.

¹²¹⁴ Al pressupost de l'acta del 15 de maig de 1928 i la reunió del 19 d'abril de 1930. Sobre els actes del Sindicat Lliure a l'edifici veure, entre d'altres, les reunions del 3 de gener (conferència de Ramiro de Maeztu) i 17 de gener de 1928. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit., ANC, PS-BAR, 1427, 5

¹²¹⁵ Hi consta una partida de 2.260 ptes. per comprar exemplars al pressupost ordinari recollit a l'acta del 15 de maig de 1928. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.

¹²¹⁶ Acta del 7 de maig de 1930. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.

¹²¹⁷ Respectivament, actes 20 de juny i 7 de maig de 1930. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.

¹²¹⁸ Asociación Cultural Recreativa de Barcelona llogava un despatx i la sala d'actes durant per als dies festius, segons l'acta del 20 d'octubre de 1928. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.

homenatge i col·locació d'un bust de Martínez Anido al Casal costejat pels Sindicats Lliures, jornada de boxa organitzada per la Confederació Nacional de Sindicats Lliures d'Espanya amb motiu de la visita del vicepresident del consell de ministres, etc.¹²¹⁹ Actes que feien palesa la desvinculació del *Centro* amb el CADCI, en especial l'homenatge a Martínez Anido amb el seu "bust insolent", com recordarien els socis de Propaganda i del Consell l'any 1931¹²²⁰.

Des del primer moment, la Junta provisional prengué mesures per donar un aspecte de normalitat a la confiscació. D'una banda, s'impedia el pagament dels rebuts als socis del Consell legítim de manera que se'ls havia de donar de baixa. D'altra es decidia convocar l'assemblea general de socis per aprovar la reforma dels Estatuts i nomenar un Consell Directiu¹²²¹. Previ a la celebració de l'Assemblea, la Junta acordava una disposició per considerar vot favorable el d'aquells socis que no hi assistiren. Es convocava el 8 de maig de 1927, amb una assistència de socis que desbordà l'aforament. S'aturava abans de començar en ser els socis "foragitats a trets i apagant els llums"¹²²². Es reprenia el 4 de juny. Els socis que aconseguien superar el control policial de l'accés a l'edifici on s'escorcollava els qui no eren dels Sindicats Lliures¹²²³, es retiraven després de fer constar a l'acta la il·legalitat i la improcedència dels acords que s'havien pres. L'Assemblea es tancava amb les reformes aprovades i el nomenament com a president de Ramon Sales Amenós, fundador de la *Liga Patriótica Española* que en 1919 havia format els Sindicats Lliures, entitat que dirigia des d'aleshores¹²²⁴. Els socis denunciarien els fets en la demanda interposada a la sala tercera del Tribunal Suprem contra la Reial

---

¹²¹⁹ LA VANGUARDIA... 5 de desembre de 1926, any XLV, núm. 19.593, p.10; 15 de gener de 1927, any XLVI, núm. 19.628, p.9; 22 de febrer de 1927, any XLVI, núm. 19.660, p. 10; 28 d'abril de 1927, any XLVI, núm. 19.712, p. 6; 1 de maig de 1927, any XLVI, núm. 19.715, p. 10; 14 de setembre de 1927, any XLVI, núm. 19.831, p. 8; 26 de juny de 1928, any XLVII, núm. 20.075, p. 11; 12 de setembre de 1929, any XLVIII, núm. 20.454, p. 7; 28 de setembre de 1929, any XLVIII, núm. 20.468, p. 18.

Consulteu també LA PUBLICITAT... 19 d'agost de 1930, any LII, núm. 17.584. P. 4.

¹²²⁰ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 13. El secretari general Ernest Batlle exposaria a la memòria del Consell de 1932: "ni les orgies pestilents que profanaren aquest cos amb el seu dringar de copes i el seu roncar bacanalesc, precursor de les embriagueses que a l'ombra d'un bust insolent es desencadenaven més tard en un *charivari* estrepitós, on es confonien les lliurees encopetades dels lacais amb les faixes virolades dels poderosos, no han pogut esvair les lluminoses veus doctrinals [...] que tenen guardats el seu ressò en aquestes parets". ACCIÓ... juliol de 1932, Segona Època, any II, núm. 12. P. 1-2.

¹²²¹ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1, p. 2; abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9. P. 32.

¹²²² ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 2.

¹²²³ LA PUBLICITAT... 19 d'agost de 1930, any LII, núm. 17.584. P. 4.

¹²²⁴ Sales amb Salvador Anglada i Rico Ariza funden els Sindicats Lliures en 1919 a l'*Ateneo Obrero Legitimista*. ANDRÉS-GALLEGO, José. *El socialismo durante la dictadura, 1923-1930*. Madrid: Ediciones Giner, 1977. P. 25-33, 43.

LA PUBLICITAT...19 d'agost de 1930, any LII, núm. 17.584. P. 4.

Ordre. Sales, obtindria en 1928 els poders de representació del *Centro* per “ejercer toda clase de acciones civiles, criminales y administrativas” en els litigis interposats pels socis i per la Federació de Dependents de Catalunya¹²²⁵.

La imposició d'aquest Consell significava la pràctica desaparició de les Seccions, la lenta desnaturalització de l'entitat i d'unes finalitats en la consciència d'un sector concret de l'obrerisme català. Les Seccions que continuaren funcionant —Socors Mutus, Cooperativa, Esports i Excursions, i Educació i Instrucció—, boicotejarien el funcionament del *Centro* negant-se a fer arribar a la Directiva els pressupostos i recaptacions en més d'una ocasió¹²²⁶. Serien obligades a pagar una quota al *Centro* a partir de 1929, a renunciar a tenir una caixa pròpia i a canviar les directives per socis afins a la Junta¹²²⁷. Propaganda Autonomista no tornaria a funcionar oficialment fins la restitució del Consell en 1931. Dissolta el 24 de setembre de 1923, els seus membres havien continuat assistint a les reunions del Consell Directiu fins l'ocupació del CADCI. Malgrat estar anul·lada, el Directori continuava vigilant-la. A l'acta del 12 de novembre de 1926, la Junta Directiva del *Centro* feia constar un nou registre policial: “el Presidente da cuenta de haberse presentado un delegado de policía a hacer un nuevo registro en la secretaría que ocupó la disuelta Sección de Propaganda Autonomista, habiéndose llevado algunos emblemas catalanes”¹²²⁸. Es seguia perseguint als socis del CADCI. El 15 de maig de 1927 eren detinguts els socis de la junta del Gremi de Viatjants i Corredors¹²²⁹. Els membres del Consell Directiu legítim havien passat a la clandestinitat convertint el despatx de Ramon Noguera i Comet en la seva oficina¹²³⁰.

La desavinença dels socis es manifestà en baixes. En 1926, després de tres anys de Clausures i persecucions, el CADCI tenia 8.385 socis actius. L'any 1927 davallaven a 7.542 i l'any 1929 a 4.525¹²³¹. En febrer de 1931 tan sols n'eren 3.839¹²³². El descens es reflectia en els dipòsits de la Caixa d'Estalvis que entre 1923 i 1926 no havia pogut funcionar a porta oberta. Si en 1922 hi havien 401.031 pessetes a la Caixa, l'any 1926 es

---

¹²²⁵ Reunions del 6 de març, 26 de juny i 13 de juliol de 1928. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit, ANC, PS-BAR, 1427, 5.

¹²²⁶ Reunions del 6 i 28 de març i 29 de desembre de 1928. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.

¹²²⁷ Actes del 29 de desembre de 1928 i 21 de maig de 1929. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.

¹²²⁸ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 13.

¹²²⁹ Foren reclosos als calabossos del Palau de Justícia: Nadal, Ribot, Codina, Ferrerons, Mentrut, Orero, Corominas i Gosàlvez. ACCIÓ... abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9. P. 32.

¹²³⁰ ACCIÓ... [1931, Segona Època, any 1]: agost, núm. 1, p. 3; novembre, núm. 4, p. 1.

¹²³¹ ACCIÓ... abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9. P. 3.

¹²³² ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 3.

tenien 203.668; el 1927, 70.895; el 1928, 42.600; el 1929, 40.037 i el 1930 47.257 pessetes.

Fins al febrer de 1931, els socis no podrien comprovar els efectes de l'ocupació. Amb la reposició del Consell Directiu i total llibertat d'actuació, endegaven un balanç que duraria fins al mes de juliol. Certificaven que la Caixa d'Estalvis s'havia salvat “en separar-la de l'entitat que controlaven els usurpadors”¹²³³, on retornaria a finals de 1931. Al Fons de Reserva encara hi havia 31.304'72 pessetes. De la Caixa de Resistència desaparegueren 18.882 pessetes. Socors Mutus tenia un endeutament de 90.000 pessetes. S'havien ampliat les hipoteques que pesaven sobre l'estatge. De les 319.000 pessetes que mancaven per liquidar en 1923, se'n passaven a deure'n 440.000, a les que s'afegien dos semestres d'amortitzacions i interessos que pujaven a 17.653'34 pessetes¹²³⁴. Havien cancel·lat l'import de les cèdules per a la construcció del Casal de Mar, que era de 13.080 pessetes, i havien ocupat l'edifici surant i les naus. Desaparegué el dipòsit de garantia de 5.000 pessetes que havia donat el llogater del Cafè, Eudald Folch Salvans, en setembre de 1930¹²³⁵. Eliminaren la part de l'arxiu de la Secció d'Educació i Instrucció corresponent als cinc cursos entre 1923-24 i 1927-28. Les matrícules a les Escoles Mercantils que durant el curs 1922-23 havien estat de 1.392 a les 37 assignatures que s'impartien, havien abaixat a 199 per als 18 cursos oferts l'any 1929-30. Els afiliats al Sindicat Lliure i els seus familiars havien gaudit de descomptes de matriculació en els escassos cursos de formació mercantil i els que el *Centro* pretenia que foren d'educació regular —parvulari, primera i segona ensenyança—, que incloïen la religió com a matèria obligatòria¹²³⁶. Les aules s'havien retolat amb els noms: Martínez Anido, Milans del Bosch, Barrera, Menéndez Pelayo, Cervantes, Verdaguer, Lluïll, Balmes i Aribau¹²³⁷. Havien instal·lat a la balconada del pis principal el rètol *Centro de Dependientes del Comercio y de la*

---

¹²³³ ACCIÓ... abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9. P. 4.

¹²³⁴ L'augment es devia a l'ampliació de la hipoteca feta en maig de 1928 per pagar a *Nueva Constructora* les obres de remodelació del casal valorades en 112.500 ptes. En 1929 es contractaria un nou préstec de 21.000 ptes. amb l' *Instituto Obrero de Asuntos Sociales*, avalat amb l'edifici. Els préstecs s'unificaren i es cancel·laren els oberts amb la Caixa de Pensions i el Banc d'Espanya. L'octubre de 1930, *Nueva Constructora* iniciava les obres d'ampliació del Dispensari que obligarien a desallotjar als llogaters dels pisos superiors prèvia indemnització. Sessions del 29 de maig i 12 de juny de 1928; 6 d'abril de 1929; 8 de febrer, 4 i 20 de juny i 30 d'octubre de 1930. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit, ANC, PS-BAR, 1427, 5

¹²³⁵ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 3. Sobre el dipòsit i el llogater veure actes del 15 de juliol, 8 d'agost i 20 de setembre de 1930. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit, PS-BAR, 1427, 5.

¹²³⁶ 10 d'abril i del 7 d'agost de 1928. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.

¹²³⁷ 7 d'agost de 1928. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit.

*Indústria*¹²³⁸. De la Biblioteca, que havia estat abandonada, havien desaparegut 224 obres¹²³⁹. El laboratori de la Secció de Fotografia, estrenat l'any 1926, s'havia desmantellat i no podria tornar a funcionar fins al 6 d'octubre de 1931¹²⁴⁰. Socors Mutus havia patit una davallada de 2.450 associats, quedant-se en 3.150. La Mútua Feminal havia estat expulsada el 26 de gener de 1927¹²⁴¹. Deixà de funcionar la Cooperativa de Consum malgrat l'intent de fer-la entitat independent doncs la pressió dels dirigents del *Centro* impossibilitaria que legalitzaren els Estatuts¹²⁴². S'eliminà el Cos de Delegats que es tornaria a restablir entre 1931 i 1932¹²⁴³. Esports i Excursions amb les seues subseccions (gimnàs, tennis, futbol, rem, etc.) fou apartada del *Centro* que es desentengué de les seues instal·lacions¹²⁴⁴. Els jugadors de l'equip de rugbi forçaren al seu traspass al Futbol Club Barcelona per poder seguir jugant¹²⁴⁵. Desaparegueren aparells del Gimnàs. S'intentà vendre l'edifici surant del Club de Mar, subsecció que passaria a ser una entitat controlada pel Sindicat Lliure¹²⁴⁶. El Club de Tennis, expulsat en 1928, havia passat a ser el *Barcino Lawn Tennis Club*¹²⁴⁷. Es dissolgué Organització i Treball que havia vist esfumar-se les conquestes laborals aconseguides fins l'any 1924 mentre era arraconada pels membres dels Sindicats Lliures recolzats pel ministre de Treball Eduard Aunós. En tornar a l'edifici, trobaria tota la documentació malmesa i escampada, el fitxer de socis inservible i amb falsificacions, i els llibres de Caixa amb partides que no quadraven¹²⁴⁸. El saqueig material i immaterial del Centre es tancava amb la troballa del mobiliari del Casal que, en evacuar l'edifici, havia anat a parar al número 7 del carrer Unió. El local adquirit pels Sindicats Lliures quan abandonaren el *Centro*, havia estat

---

¹²³⁸ Reunió del 14 de novembre de 1929. *Llibre d'actes...* (31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit.

¹²³⁹ ACCIÓ... [1932, Segona Època, any II]: abril, núm. 9, p. 7; juliol, núm. 12, p. 2-3.

¹²⁴⁰ Dissenyat pel soci Joan Mirambell juntament amb l'oficina, tots dos espais ubicats al segon pis de l'edifici. ACCIÓ... abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9. P.44.

¹²⁴¹ Les sòcies reingressarien a partir del 31 de març de 1931, com la resta d'afiliats a Socors Mutus donats de baixa. Les condicions econòmiques del reingrés es publicaren a: ACCIÓ... [1931, Segona Època, any I]: octubre, núm. 3, p. 6; desembre, núm. 5, p. 6. Sobre l'eliminació de la Feminal i la Infantil veure l'acta del 14 de juny de 1929. *Llibre d'actes...* (31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit.

¹²⁴² L'assemblea per ser entitat independent es feu al local de l'Esquerra de l'Eixample la tardor de 1927. ACCIÓ... setembre de 1931, Segona Època, any I, núm. 2. P.7.

¹²⁴³ ACCIÓ... [Segona Època]: setembre de 1931, any I, núm. 2, p. 3; juliol de 1932, any II, núm. 12, p. 3.

¹²⁴⁴ Reunions de 30 de març, 26 de juny i 13 de juliol de 1928. *Llibre d'actes...* (31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit., PS-BAR, 1427, 5.

¹²⁴⁵ ACCIÓ... abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9. P. 37.

¹²⁴⁶ ACCIÓ... maig de 1932, Segona Època, any II, núm. 10. P. 23. *Llibre d'actes...*(31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit.

¹²⁴⁷ 13 de juliol de 1928. *Llibre d'actes...* (31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit.

¹²⁴⁸ ACCIÓ... abril de 1932, Segona Època, any II, núm. 9, p. 30; agost de 1932, Segona Època, any II, núm.13, p. 21-22.

registrat i clausurat per la policia¹²⁴⁹. Per traslladar el mobiliari retornat per ordre judicial, s'havien necessitat “sis conductores”¹²⁵⁰. Els socis del Centre veien finalitzar una clausura de 3 anys seguida d'una usurpació i un saqueig continu durant 5 anys més “en els quals el poltre de la Dictadura va trepitjar la nostra casa i el sabre de la llei de la força va occir i estripar a dintre d'ella tot allò que eren traces de la nostra ànima i batecs dels nostres sentiments”¹²⁵¹.

2.5. “No és hora de dubtar”.

La batalla per la restitució, l'homenatge als perseguits
i les primeres accions del CADCI (1930-1933)

El 28 de gener de 1930 queia la dictadura de Primo de Rivera i prenia possessió del govern el general Berenguer. El CADCI emprenia la batalla per la restitució endegant una campanya de solidaritat. El 18 de febrer, la Junta del *Centro* es preparava per encara les “difamacions” amb un manifest que signaren tots els seus membres i que Sales, com a president i amb plens poders atorgats pel Consell, s'encarregaria de publicar. La Junta del *Centro* endegava la seva defensa pública contra una campanya que paralizzaria el seu funcionament durant un any. Segons el llibre d'actes del Consell Directiu, Sales es reunia amb el president Casals el 5 de març per tractar sobre l'acció que havia iniciat el CADCI. Una trobada sol·licitada per Casals en la que Sales li oferiria el seu càrrec a canvi de que retiraren les accions contra els Sindicats Lliures i el *Centro*. Alhora el *Centro* autoritzava a Sales a iniciar les negociacions amb Berenguer amb la finalitat d'aturar la campanya i el judici interposat per l'anterior directiva contra la Reial Ordre de 1926 que s'estava seguint al Suprem, on eren defensats per Juan de la Cierva. Per tal de reforçar davant l'opinió pública les accions empreses decidiren publicar un pamflet sobre “la verdadera

---

¹²⁴⁹ L'1 de gener de 1931 els Sindicats Lliures compraven l'edifici on s'allotjarien “el ramo del agua, textil y fabril, de albañiles y peones, de vaqueros y de similares de cocina”.

LA VANGUARDIA... 1 de gener de 1931, any L, núm. 20.860. P. 9. Sobre la seva clausura i registre del local consulte LA RAMBLA... 18 de maig de 1931, any II, núm. 68. P.13.

¹²⁵⁰ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 3.

¹²⁵¹ Discurs del secretari general del CADCI Ernest Batlle i Rovira. ACCIÓ... juliol de 1932, Segona Època, any II, núm. 12. P. 1-2.

situación del Centro, la labor realizada por sus dirigentes desde que se levantó la clausura, así como los trámites seguidos para conseguir su reapertura”¹²⁵².

Les associacions de dependents publicaven el 17 d'agost de 1930, la instància que havien enviat a Berenguer. Sol·licitaven l'anul·lació de la disposició dictatorial de 1926, el retorn del patrimoni “constituido en 23 años de incesantes esfuerzos” i el restabliment del Consell Directiu legítim de l'entitat “en cuyo activo figuraba una labor meritoria en diversos órdenes de la vida social”. Hi exposaven que, malgrat el restabliment de moltes entitats intervingudes durant la dictadura, en el cas del CADCI “perdura por extraña excepción la iniquidad más grave que se ha producido y que difícilmente hallará precedentes en la historia de los pueblos”. Cloïen la notícia demanant que totes les entitats catalanes i espanyoles que estigueren d'acord amb l'escrit, enviaren un telegrama al president del consell de ministres i una còpia d'aquest a la premsa¹²⁵³. Rebrien el suport d'organitzacions obreres, culturals, esportives, mutuals i polítiques: Acció Catalana de Badalona; Acció Republicana de Santa Coloma de Gramenet; Agrupació d'Esquerres Catalanes de Poble Nou; Casal Federal Guinardó; Joventut de la Lliga Regionalista de Gràcia; Joventut Republicana de Torelló; Palestra; Partit Republicà Federal de Sabadell; Joventut Republicana Federal de Sabadell; Ateneu Enciclopèdic Popular; Ateneu Barcelonès; Ateneu *Polytechnicum*; Ateneu Regionalista Verdaguer; Ateneu Socialista de Barcelona; Ateneu Obrer del Districte II; Cercle Republicà Federal de Sabadell; Col·legi d'Advocats de Barcelona; Federació Local de Sindicats de Barcelona; Associació de la Dependència Mercantil; Unió de Dependents del Comerç i de la Indústria; Mútua d'Empleats del Comerç i la Indústria; *Unión General de Trabajadores*; Nova Aliança de Cambrers; Sindicat del Ram de la Fusta; Associació de Viatjants, Comerç i Indústria; Federació de Contramestres i Ajudants del Tèxtil *El Radium*; Sindicat d'Indústries dels Obrers de l'Art Fabril i Tèxtil de Barcelona; Futbol Club Barcelona; Associació Excursionista Avant; Penya de Viatjants i Similars de Badalona; Agrupació Excursionista Catalunya; Centre Excursionista *Rafel Casanova*; Centre Cultural Sardanista de

---

¹²⁵² Reunions del 18 de febrer, 5 de març, 29 d'abril i 7 de maig de 1930. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit., PS-BAR, 1427, 5.

¹²⁵³ Firmaven la instància: Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria de Sabadell, Terrassa i Lleida; Sindicat de Dependents de Sabadell; Associació de Dependents de Manresa i Comarca; Unió Ultramarina de Barcelona; Associació Independent d'Empleats de Banca i Borsa de Barcelona; Associació de Dependents i Agents de Duanes de Barcelona; Lliga de Corredors de Comerç i Indústria de Barcelona; Associació d'Empleats del Comerç de la Fusta de Barcelona; Agrupació Comptables Catalans. LA VANGUARDIA... 17 d'agost de 1930, any XLIX, núm. 20.744. P.6. LA PUBLICITAT... 17 d'agost de 1930, any LII, núm. 17.583. P. 6.

Barcelona; Associació Coral Mutualista Germanor Barcelonina; Orfeó Barcelonès; La Artística Culinària; Associació Coral *Perla Agustinense*...¹²⁵⁴

La campanya per la reobertura del CADCI tindria ressò internacional a través de la FET. Rafols Camí ho explicaria a la carta de condol enviada en març de 1934 a la *Fédération Internationale des Employées et Techniciens* amb motiu de la mort de G. J. A. Smit, secretari general de la FIET i un dels seus fundadors. En paraules de Rafols Camí, Smit, que s'havia convertit en "l'âme de notre Internationale" durant el temps de la dictadura *primorriverista*, a més de respondre a les nombroses cartes de la FET sobre "la fermeture illégale" del Centre, aconseguí que s'aprovés "un ordre du jour concernant le CADCI" en el Congrès de Dresden organitzat per la FIET al setembre de 1928. Els resultats de les gestions de Smit es confirmarien novament durant la campanya de suport amb el pronunciament públic dels sindicats mercantils d'Anglaterra i Alemanya pel restabliment de la normalitat jurídica del Centre¹²⁵⁵.

La reacció de les Confederacions Nacionals i Regional de Sindicats Lliures fou immediata. El 19 d'agost es publicava part dels telegrams que remetien al president del govern de l'Estat per protestar sobre la campanya del CADCI, seguida d'una nota oficial del *Centro* que signaven Ramón Sales i l'advocat de l'entitat, Carlos Caballero, en qualitat de secretari general substituïnt a Julio Gallo¹²⁵⁶. Els arguments de la nota eren els mateixos emprats per a l'elaboració de la defensa judicial del *Centro* i dels pamflets del març. Negaven que la dictadura haguera entregat l'entitat als Sindicats Lliures: seguia sent "una asociación independiente únicamente adherida por voluntad de la asamblea general de 1927 a esta Confederación Nacional". Legitimaven el nomenament de la Junta provisional per la dictadura com una conseqüència del cessament del Consell Directiu produït durant la clausura del CADCI que havia permès l'obertura de l'entitat, i afegien que el Consell Directiu havia estat elegit per l'assemblea general de 1927. D'altra banda, feien constar que els Sindicats Lliures estaven llogats a l'edifici de la Rambla que encara era propietat del CADCI "según puede comprobarse en los Registros [...] Somos

---

¹²⁵⁴ Entre el 17 i el 30 d'agost de 1930 es publiquen als diaris notes sobre els telegrams enviats al president Berenguer pel rescabament al CADCI.

LA VANGUARDIA... [1930, any XLIX]: 24 d'agost, núm. 20.750, p.7; 28 d'agost, núm. 20.753, p.6. LA PUBLICITAT... [1930, any LII]: 19 d'agost, núm. 17.584, p.5; 24 d'agost, núm. 17.589, p.5; 26 d'agost, núm. 17.590, p. 4; 27 d'agost, núm. 17.591, p.5; 28 d'agost, núm. 17.592, p.5; 29 d'agost, núm. 17.593, p. 4; 30 d'agost, núm. 17.594, p. 4; 31 d'agost, núm. 17.595, p. 4.

¹²⁵⁵ RAFOLS CAMÍ, Ramon. *Dès la Catalogne pour le camarade Smit*. Còpia de la carta enviada a la FIET pel secretari de la FET amb motiu de la mort de Smit el 3 de març de 1934. Barcelona: març de 1934. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC 1-886-T-8798.

¹²⁵⁶ Contractat pel *Centro* entre 1927 i 1931, era advocat-assessor, encarregat general d'oficines i redactor en cap de *Vida Social*. Actes del 23 d'agost de 1930 i 4 de febrer de 1931. *Llibre d'actes...* (31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit., PS-BAR, 1427, 5.

sus inquilinos, garantizando nuestro derecho los contratos de inquilinato notariales, como fue antes de la Federación de Dependientes de Cataluña y otros; pero pagando nosotros más de diez mil duros anuales”¹²⁵⁷.

Al dia següent començava la campanya d’adhesió als Sindicats Lliures després de la conferència de Ramón Sales al Casal. L’acte esdevenia el reclam per aconseguir el suport d’associacions afins contra l’acció solidària del CADCI. Les entitats eren encoratjades a seguir enviant les seues objeccions al president Berenguer “absteniéndose en dar sus protestas a la publicidad ya que con ello demostraran una vez más su civismo y su amor a Barcelona”¹²⁵⁸. Paral·lelament a aquesta comesa, el 30 d’octubre de 1930, el Consell del *Centro* encomanava a Sales les gestions per pactar amb els diferents llogaters de l’edifici la rescissió dels seus contractes estalviant-se pagar-los cap indemnització. Primer es pactaria amb la Confederació Nacional de Sindicats Lliures per a que la resta d’entitats no s’hi pogueren oposar¹²⁵⁹. L’objectiu era “poder evidenciar ante la opinión pública la falsedad de la campaña calumniadora contra el Centro y sus dirigentes, entendiendo que si bien mermarán considerablemente los ingresos al perder tan estimados inquilinos, se hace preciso en estas circunstancias normalizar la situación suavizando toda aspereza y discrepancia antes de consentir que el llamado «caso Centro» sirva de candela a los enemigos de la labor *profesionalista* que el Centro viene realizando y que siéndolo del orden, lo son también de Cataluña y de España”¹²⁶⁰. Durant el mes de novembre s’intensificaren les negociacions a Madrid. El *Centro* s’aturava i “en vista de las actuales circunstancias”¹²⁶¹, el Consell Directiu deixava de reunir-se fins al retorn del seu president.

Els tràmits de Sales resultaven, passaven els mesos i el govern continuava insistint en que resoldria la situació del CADCI sense efectuar-ho, demostrant la seua reticència a fer-ho i la cura que tenia vers els Sindicats Lliures. Aquell novembre, l’Ateneu de Madrid per mediació de Marcel·lí Domingo, oferia la seva tribuna al CADCI per a que explicara la situació. Es va decidir que donaria una conferència el president Casals però es reberen pressions del govern per a renunciar a fer-la. Davant l’obstinació del Centre, el ministre de Governació cridava a Manuel Azaña, president de l’Ateneu, demanant-li la suspensió de l’acte. Azaña responia que sense l’autorització del Centre no anul·lava res. No calgué, l’Ateneu hagué de interrompre tots els actes programats a partir de mitjans de novembre

---

¹²⁵⁷ LA VANGUARDIA...19 d’agost de 1930, any XLIX, núm. 20.745. P.6.

¹²⁵⁸ LA VANGUARDIA... 30 d’agost de 1930, any XLIX, núm. 20.755. P.6.

¹²⁵⁹ 23 d’agost de 1930 i 4 de febrer de 1931. *Llibre d’actes...* (31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit., PS-BAR, 1427, 5.

¹²⁶⁰ Reunió del 30 d’octubre de 1930. *Llibre d’actes...* (31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit.

¹²⁶¹ Acta de l’1 de desembre de 1930. *Llibre d’actes...* (31-12-1927 a 04-02-1931), op. cit.

pels successos de Madrid¹²⁶² que acabaren amb l'aplicació de la Llei d'Associacions sobre l'entitat¹²⁶³. Un any després, el 20 de desembre de 1931, Azaña, convertit en president de la República, visitava la seu de Rambla de Santa Mònica durant el seu viatge a Catalunya acompanyat pel president Macià, l'alcalde Aiguader i els diputats Ventura i Gassol, Serra Moret i Riera Puntí, entre altres autoritats. Seria ovacionat pels socis a la Sala de Columnes on l'esperava el Consell Directiu per mostrar-li la Seu. Entre ells hi eren el president Casals; Antoni Vallejo, president de Socors Mutus; Enric Nadal, president de Propaganda; i Manuel Alcàntara, expresident de la Secció d'Educació i Instrucció. Tots, havien estat empresonats l'any 1923. Azaña, tancava l'estada elogiant l'obra del Centre i fent un donatiu de 1.000 pessetes a la Biblioteca per a l'adquisició de llibres¹²⁶⁴.

L'1 de desembre de 1930, Sales aconseguia rescindir el lloguer amb la Confederació Nacional. La Confederació Regional, els Sindicats Lliures i l'*Instituto Obrero de Seguros Sociales* ho feien a partir del 30 de desembre. El mateix dia, el Consell del *Centro* aprovava el contingut de la instància que remetrien a Berenguer i a la premsa sol·licitant la intervenció governativa de l'entitat, la inspecció de la gestió del Centre i anunciant la consegüent dimissió col·lectiva de tots els seus dirigents. El 4 de febrer de 1931 es reunia el Consell per darrera vegada. Amb les gestions realitzades a Madrid, Sales havia aconseguit que es derogués el dia 24 de gener la Reial Ordre publicada el dia 8, que restituïa el CADCI i autoritzava la inspecció de l'entitat. Els membres de la Junta dimitien deixant els seus càrrecs en mans dels funcionaris José Aragón i Augusto de Castañeda¹²⁶⁵.

El Consell Directiu del CADCI era restituït el 13 de febrer de 1931. A *ACCIÓ* es descrivia el seguit de Reials Ordres que s'havien emès fins aconseguir-ho: “va aparèixer la R.O. desitjada, que si no era ben bé el que havia d'ésser, s'hi acostava. Als pocs dies, una altra R.O. anul·lant aquella, causant estupefacció àdhuc a la gent lletrada. Una altra R.O., i el 13 de febrer la reposició consegüent”¹²⁶⁶. La primera assemblea general es

---

¹²⁶² EL LIBERAL. *Protesta contra la represión del día 14*. Madrid: 19 de novembre de 1930, p. 3. Archivo del Ateneo de Madrid. Disponible a: [//archivo.ateneodemadrid.es/hRJ0q;isad](http://archivo.ateneodemadrid.es/hRJ0q;isad) (última consulta: 30-03-2016)

¹²⁶³ EL LIBERAL. *El Ateneo sometido a la ley de Asociaciones*. Madrid: 30 de novembre de 1930, p. 3. Archivo del Ateneo de Madrid. Disponible a: [//archivo.ateneodemadrid.es/n7ou;isad](http://archivo.ateneodemadrid.es/n7ou;isad) (última consulta: 30-03-2016)

¹²⁶⁴ ACCIÓ... març de 1932, Segona Època, any II, núm. 8. P. 1. LA VANGUARDIA... 22 de desembre de 1931, any L, núm. 221.161. P.10. LA PUBLICITAT... 22 de desembre de 1931, any LIII, núm. 17.898. P. 1. En explicar-li l'estat en que la trobaren exclamaria: “Per a ells, una biblioteca és una pila de llibres”. ACCIÓ... juliol de 1932, Segona Època, any II, núm. 12. P. 2.

¹²⁶⁵ Reunions de l'1 i 30 de desembre de 1930 i 4 de febrer de 1931. *Llibre d'actes... (31-12-1927 a 04-02-1931)*, op. cit., PS-BAR, 1427, 5.

¹²⁶⁶ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 3.

celebrava el 3 de maig, pocs dies després de l'adveniment de la República. Es prenién els primers acords per deixar sense efecte les disposicions de la Junta anterior i expulsar de l'entitat als associats col·laboracionistes desposseint-los dels seus drets. Alhora, es mostrava la satisfacció per l'aclaparadora victòria dels partits republicans i la proclamació de la República i es professava la plena adhesió al govern de la Generalitat.

Es reprenia la publicació d'ACCIÓ a l'agost. El primer número de la segona època s'obria amb una salutació del Consell Directiu: “som a casa nostra; però arreu es veuen les traces del pas dels vàndals que l'han desfigurada, que l'han saquejada, que l'han gairebé empobrida [...] no és solament el poder de l'oprobri, de la força i de l'estigma el que ha caigut. Es que al seu lloc hi ha fet entrada un règim de llibertat i de justícia, que és tot el nostre empar i tota la nostra força [...] És per això que estem tan esperançats en el moment de reprendre la nostra enyorada publicació, i és per tot això que la nostra salutació d'avui als amics que ens ajudaren i que no ens deixaran té tots els aires d'un cant definitiu”¹²⁶⁷.

Al butlletí es feia una crida per celebrar els actes de reparació i homenatge cap als socis del Centre perseguits i empresonats per la dictadura, “aquells que en les hores més baixes saberen exposar el seu patrimoni —que en un dependent es tracta del treball quotidià—i la seva llibertat”¹²⁶⁸. Una iniciativa del Gremi de Viatjants i Corredors recolzada pel Consell Directiu¹²⁶⁹ que aconseguiria el suport del d'entitats culturals, mutuals i de treballadors mercantils, algunes ja havien participat en la campanya de solidaritat. ACCIÓ en destacava: Joventut Socialista *Pàtria Nova*; Grup Català *La Barricada*, Penya de Viatjants de Gràcia; Viatjants i Corredors Associats, Sindicat de Contramestres *El Ràdium*, Federació de Dependents de Catalunya; Associació de Dependents del Comerç i de la Indústria de Manresa; CADCI de Girona, Mataró, Sabadell, Terrassa, Lleida, Valls i Tarragona; Lliga de Corredors del Comerç i de la Indústria; Federació d'Entitats de Socors Mutus de Catalunya; Mútua d'Empleats del Comerç i de la Indústria; Associació de Viatjants; Orfeo Català; *Germanor* de Santiago de Xile; *Resorgiment* de Buenos Aires; *La Nova Catalunya* de La Havana; Centre Català de la Havana, etc.¹²⁷⁰

El 25 d'octubre es feia l'acte principal de la jornada d'homenatge, quatre dies després de la fundació de les Joventuts d'Esquerra Republicana- Estat Català, JEREC, a

---

¹²⁶⁷ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 1.

¹²⁶⁸ ACCIÓ... novembre de 1931, Segona Època, any I, núm. 4. P. 1.

¹²⁶⁹ ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 19-20.

¹²⁷⁰ ACCIÓ... novembre de 1931, Segona Època, any I, núm. 4. P. 2.

la mateixa Sala de Columnes¹²⁷¹. Aquesta vegada, un auditori ple a vessar atenia a les conferències del diputat i conseller Manuel Carrasco i Formiguera, del president Casals i d'Antoni Nadal, president de la Comissió organitzadora de l'homenatge. Seguiren les intervencions dels membres de la tribuna d'autoritats presidida per Francesc Macià, on hi eren el governador civil, Oriol Anguera de Sojo; l'alcalde Aiguader; el conseller Ventura Gassol; el tinent alcalde, Duran i Guàrdia; el regidor, Domènec Pla i Ramon Noguer i Comet, governador civil de Tarragona. Enmig de l'ovació general Macià descobria la placa de marbre finançada per subscripció popular¹²⁷² que s'havia col·locat a l'esquerra de l'escenari. Al marbre es llegia: “Testimoniatge de companyonia del Gremi de Viatjants i Corredors als honorables socis del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria perseguits iniquament per la nefasta Dictadura. Octubre de MCMXXXI”¹²⁷³. Escoltat a peu dret, Macià dedicava paraules d'elogi als homenatjats i recordava com “abans de la Dictadura el Centre havia estat la seva casa i la seva tribuna [...] llavors deia ben alt a Catalunya i ho hauria dit davant d'Espanya, que era separatista perquè se'ns escarnia la llengua i la bandera [...] L'Estatut seria aprovat i serà aquest el millor elogi per a la fraternitat i la comprensió”¹²⁷⁴.

L'homenatge servia per fiançar les forces del catalanisme que havien participat en la campanya a favor de l'Estatut. Votat el 2 d'agost de 1931, ara s'esperava l'aprovació de les Corts. La campanya havia estat la primera gran acció on participava la Secció de Propaganda després de la restitució. El seu primer acte de reintegració a la vida ciutadana s'havia celebrat el 17 de maig a la Sala de Columnes, aconseguint “una gran ressonància patriòtica i social” que segons la Secció, reflectia el que era “l'ideal suprem de l'actuació del Centre: una pregona civilitat i una ferma fidelitat a l'esperit de Catalunya”¹²⁷⁵. El Casal acolliria actes centrals de la campanya per l'Estatut com la conferència el 30 de juliol de Jaume Carner, president de la Diputació, que seria emesa per Ràdio

---

¹²⁷¹ El Comitè Executiu elegit estava format per Miquel Badia, Josep Dencàs, Ramon Duran i Albesa, Carles Duran i Josep Fontbernat. Segons es publicava a L'OPINIÓ... 29 d'octubre de 1931, any IV, núm. 126. P. 5. Per més informació consulteu: ESCULIES, Joan. *Josep Fontbernat. Conseller de Tarradellas*. Barcelona: Fundació Josep Irla, maig de 2017. P. 65.

¹²⁷² ACCIÓ... [1931, Segona Època, any 1]: agost, núm. 1, p. 19-20; setembre, núm. 2, p. 21; octubre, núm. 3, p. 16; novembre, núm. 4, p. 18.

¹²⁷³ ACCIÓ... novembre de 1931, Segona Època, any I, núm. 4. P. 1.

¹²⁷⁴ *Ibidem*.

¹²⁷⁵ La Junta del Centre presidia l'acte acompanyada pels consellers Serra i Moret —en representació del president Macià— i Carrasco i Formiguera; el regidor Rafael Campalans; el degà de la Facultat de Medicina, August Pi i Sunyer; Emili Grau i Sala de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana; Josep Llamusi d'Unió Catalanista; Josep Cabré de la cambra Mercantil; Daniel Girona de Palestra; Colomines Maseres d'Aliança Republicana i Josep Ricart de la Federació de Dependents; Manuel Folguera i Duran; Bordas de la Cuesta, i Albert Bastardes. ACCIÓ... agost de 1931, Segona Època, any I, núm. 1. P. 14.

Barcelona¹²⁷⁶. La premsa reproduïa les paraules de Carner: “la Dictadura creyó que robando Centro de Dependientes a sus verdaderos dueños, iba a desaparecer el catalanismo. El plebiscito del domingo demostrará como se equivocó”¹²⁷⁷. Durant la campanya els transeünts pogueren llegir els cartells il·luminats que s’havien instal·lat a la façana del CADCI: “O ara o mai; No és hora de dubtar; És hora de votar; Ciutadans: Voteu l’Estatut de Catalunya”¹²⁷⁸. Recolzant la campanya, la Secció d’Organització i Treball demanava el vot favorable dels mercantils¹²⁷⁹ i publicava una nota de premsa admetent que “la feina de la Secció no és precisament la de fer política ni la d’immiscir-se en qüestions electorals però no es tracta ara d’un fet de baixa política [...] Es tracta ara— en aquesta hora transcendental i històrica— de reivindicar la llibertat de tot un poble, ofegada, des de feia 200 anys, per l’esperit de dominació i d’absolutisme de la dinastia borbònica. Ara és l’hora, companys de correspondre a l’esforç, silenciosos moltes vegades, heroic algunes altres i generós sempre, que milers i milers de catalans han fet per tal d’aconseguir que el nostre poble es governi per ell mateix”¹²⁸⁰.

Propaganda, amb el suport del Consell Directiu, convocava a una manifestació per la ratificació de l’Estatut el 24 d’abril de 1932. Feia “una crida a tothom en nom del catalanisme lliure de petites visions” amb una campanya fugaç de sis dies: publicació del manifest als diaris, cartells amb el manifest pels carrers de la ciutat i fulls volanders¹²⁸¹. Aquell diumenge al matí, la seu del Centre es s’omplia d’associats que contemplaven com la multitud s’aplegava a la Rambla esperant la marxa cap a la Plaça de la República, actual Sant Jaume. Segons la premsa, més de 200.000 persones arribades de tota Catalunya s’anaven distribuint seguint els rètols que el Centre havia posat als arbres de la Rambla. A les 12 s’iniciava la marxa. Obria el pas la guàrdia urbana, seguien els batidors de cavall, els regidors de l’Ajuntament amb la bandera de Barcelona, el Consell Directiu del CADCI, els socis del Centre, els ajuntaments, els orfeons i corals, ateneus, associacions (culturals, econòmiques i esportives) i les entitats i partits polítics a excepció

---

¹²⁷⁶ A la conferència de Carner hi assistiren, entre d’altres, el president Macià, el governador Carlos Esplà, el president de la Audiència Anguera de Sojo, i els diputats Hurtado i Pere Coromines. El mateix dia s’havia realitzat a la sala “l’acte dels esportius a favor de l’Estatut” presidit per Enric Losantos, president de la Secció d’Esports, el diputat Josep Sunyol i Garriga; el conseller Ventura Gassol; Josep Plantada, president de la Federació Catalana de Futbol; Batista i Roca de Palestra; Josep Torrents de *El Mundo Deportivo* i Vicenç Bernades de *La Publicitat*. ACCIÓ... setembre de 1931, Segona Època, any I, núm. 2. P. 12. LA VANGUARDIA... 30 de juliol de 1931, any L, núm. 21.038. P.4.

¹²⁷⁷ LA VANGUARDIA... 1 d’agost de 1931, any L, núm. 21.040. P. 4.

¹²⁷⁸ ACCIÓ... setembre de 1931, Segona Època, any I, núm. 2. P. 12.

¹²⁷⁹ LA VEU DE CATALUNYA... 31 de juliol de 1931, any XLI, núm. 10.964.P.4

¹²⁸⁰ ACCIÓ... setembre de 1931, Segona Època, any I, núm. 2. P. 17.

¹²⁸¹ ACCIÓ... maig de 1932, Segona Època, any II, núm. 10. P. 14-15.

de la Lliga i Nosaltres Sols!, que refusaven l'Estatut¹²⁸². Al Palau de la Generalitat, el president, consellers i diputats a les Corts, esperaven l'arribada de la manifestació que entrava a la plaça saludada pels avions de l'Aeròdrom Canudes¹²⁸³. Des del balcó, el president del CADCI s'adreçava al poble sencer i a les autoritats presents: “sapigueu vós, senyor president de la Generalitat, sapigueu vosaltres, senyors diputats, que, per a defensar la integritat de l'Estatut, compteu amb tot el poble de Catalunya”¹²⁸⁴. Seguidament Macià iniciava el seu discurs: “els catalans hem d'agrair al Centre Autonomista de Dependents que, continuant la seva executòria social i de profunda catalanitat, doni ocasió, una vegada més, que es redrecin els catalans i fills d'altres pobles que conviuen amb nosaltres, per a ratificar llur voluntat unànime que l'Estatut sigui implantat a Catalunya”¹²⁸⁵. La manifestació i els discursos foren retransmesos per Radio Associació de Catalunya¹²⁸⁶. Lluís Companys explicava que “no podria dir-se en paraules, no hi ha manera d'expressar aquesta intensíssima emoció”¹²⁸⁷. Humbert Torres afegia que si l'hagueren presenciat “els quatre-cents diputats no catalans del Parlament espanyol [...] no caldrien discursos en defensa del nostre Estatut”¹²⁸⁸. Dies després Macià faria arribar una carta d'agraïment al president del CADCI per l'organització de la manifestació que havia esdevingut “la nova prova d'amor a Catalunya que ha donat el Centre [...] Una vegada més, en dies transcendents i plens de sentit històric, el nom el Centre Autonomista de Dependents s'ajunta als anhels unànimes i dóna una nova ocasió per què es fonguin les voluntats i els desigs de tots els catalans en una sola aspiració nacional que és una anticipació del triomf de Catalunya”¹²⁸⁹.

El maig de 1932, a l'any del restabliment del Centre, l'exercici del Consell Directiu es tancava amb 8.513 socis, molts d'ells no hi eren abans de la dictadura¹²⁹⁰. A finals de novembre s'arribava als 10.000 associats al Centre i 5.000 a Socors Mutus¹²⁹¹. Esports i

---

¹²⁸² UCELAY DA CAL, op. cit., 1978, p. 166.

¹²⁸³ LA HUMANITAT... 25 d'abril de 1932, any II, núm. 143. P. 1-2.

¹²⁸⁴ ACCIÓ... maig de 1932, Segona Època, any II, núm. 10. P. 15.

¹²⁸⁵ LA HUMANITAT... 25 d'abril de 1932, any II, núm. 143. P. 2.

¹²⁸⁶ LA VANGUARDIA... 24 d'abril de 1932, any LI, núm. 21.267. P. 14.

¹²⁸⁷ LA HUMANITAT... 25 d'abril de 1932, any II, núm. 143. P. 2.

¹²⁸⁸ *Ibidem*.

¹²⁸⁹ ACCIÓ... juny de 1932, Segona Època, any II, núm. 11. P. 2.

¹²⁹⁰ ACCIÓ... juliol de 1932, Segona Època, any II, núm. 12. P. 2.

¹²⁹¹ ACCIÓ... desembre de 1932, Segona Època, any II, núm. 17. P. 2, 17.

El juliol de 1933, el CADCI tenia 10.503 associats segons la memòria del Consell Directiu llegida pel secretari general, Ernest Batlle i Rovira, durant l'assemblea ordinària del 2 de juliol. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1200, 5. Consulteu també ACCIÓ... juliol de 1933, Segona Època, any III, núm. 24. P. 2.

Excursions llogava el camp d'esports de 500.000 pams del carrer Badal, a la Bordeta¹²⁹². El curs 1932-33, Educació i Instrucció superava les 1.400 matrícules, havent de duplicar el nombre de classes i professor i d'inaugurar 4 aules més¹²⁹³. L'entitat es recuperava. El Consell Directiu exigia responsabilitats judicials als Sindicats Lliures i als seus dirigents pels danys i perjudicis ocasionats a la seu social i a les seves Seccions mentre durà l'ocupació. Acudia als tribunals i a la Comissió Parlamentària de Responsabilitats creada el 26 d'agost de 1931¹²⁹⁴.

A finals de setembre de 1933 es rebia la sentència de la demanda interposada contra la Confederació Nacional de Sindicats Lliures. Era condemnada a pagar les despeses del judici i a abonar 336.985 pessetes i 3 cèntims al CADCI. De la quantitat final, es deduïen els interessos i capital dels préstecs que gravaven l'edifici social entre el 6 de novembre de 1926, dia en que el Directori imposa la Junta, i el 13 de febrer de 1931. S'afegien les despeses de les obres de rehabilitació que el CADCI havia fet per retornar l'immoble al seu estat original. A ACCIÓ es publicava la sentència que servia per “refernos, en part, només, dels danys materials que el pas dels vàndals pel nostre Casal va ocasionar-nos”. S'agraïa als advocats Ramon Noguer i Comet i Manuel Andreu i Querol, i a l'ex-president Casals, els esforços fets “per tal que fos dignament rehabilitat, moralment i materialment, el nom del Centre, tan mal parat i tan vexat en aquells odiosos anys”¹²⁹⁵.

---

¹²⁹² ACCIÓ... [Segona Època]: octubre de 1932, any II, núm. 15, p. 26; abril de 1933, any III, núm. 21, p. 18; maig de 1933, any III, núm. 22, p. 16-17.

¹²⁹³ ACCIÓ... [Segona Època]: juliol de 1932, any II, núm. 12, p. 3; agost de 1933, any III, núm. 25, p. 9-10.

¹²⁹⁴ Després de les eleccions del 28 de juny, les Corts constituents havien emparat la creació de la Comissió amb l'article 36 del reglament parlamentari. El projecte de llei de la Comissió es debaté entre el 13 i el 25 d'agost. La missió de la Comissió fou “instruir cuantas diligencias estime oportuno para depurar, y en su día exigir, las altas responsabilidades políticas o de gestión ministerial que hayan causado grave daño material o moral a la Nación” referides a cinc categories: alta responsabilitat de Marroc, política social de Catalunya, cop d'Estat del 13 de setembre de 1923, gestió i responsabilitats polítiques de les Dictadures i procés de Jaca. GACETA DE MADRID. Madrid: 28 d'agost de 1931, núm. 240. P. 1482-1483.

¹²⁹⁵ ACCIÓ... octubre de 1933, Segona Època, any III, núm. 27. P. 2. Reunió del 5 d'octubre de 1933. *Llibre d'actes del Consell Directiu (26-11-1932 a 17-08-1934)*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1200, 4.

2.6. “La vaga és la victòria”.

Primera vaga general mercantil i tercera clausura (1933)

Casals havia sigut reelegit president el 26 de juny de 1932, si bé hagué de deixar el càrrec en ser nomenat conseller de Treball l'octubre d'aquell any. Com a conseqüència, es celebrava l'assemblea extraordinària del 17 d'octubre en la que s'escollia president a Manuel Juliachs i Matas, antic militant d'Unió Catalanista, redactor de *Renaixement* i director de *La Nació*, que era en aquell moment militant d'ERC, vocal d'Organització i Treball al Consell Directiu, redactor en cap de Lluita, secretari de la Federació de Dependents i vocal de la Comissió Mixta¹²⁹⁶. Amb el seu nomenament el CADCI apostava pel continuisme.

El 23 d'octubre, Juliachs assistia a l'Assemblea extraordinària per adaptar els Estatuts a la Llei d'Associacions Professionals de la Generalitat publicada el 8 d'abril. Es decidia modificar l'ordre jeràrquic de les Seccions substituint el criteri d'antiguitat de creació de cadascuna pel de la seva rellevància en relació amb els objectius i finalitats del Centre¹²⁹⁷, quedant així: Organització i Treball, Propaganda Autonomista, Educació i Instrucció, Esports i Excursions, Socors Mutus i Cooperativisme¹²⁹⁸. Era la reacció del Centre per afrontar el clima de radicalització social i polític del moment, i una manera de tractar d'encabir les demandes dels socis que havien ingressat a partir de 1931. El material de propaganda que havia servit per cohesionar als associats alimentant el seu sentiment ideològic¹²⁹⁹, es tornava inservible per a uns dependents que patien unes condicions de treball lamentables. La creixent proletarització dels mercantils els feia adquirir cada cop més consciència de classe, un factor essencial per assolir la futura unitat de les organitzacions de dependents i l'augment de la combativitat laboral.

L'agost de 1933, els socis més joves¹³⁰⁰ s'arregleraven en la Minoria d'Oposició Mercantil del CADCI —MOMC—, encapçalada per Jaume Compte i Pere Aznar, antics membres de l'Estat Català macianista. Compte i Aznar eren dirigents d'Estat Català—

---

¹²⁹⁶ Ingressà al CADCI en 1906, donant-se de baixa en 1911. Reingressa amb el càrrec dins d'Organització i Treball. ACCIÓ... [1932, Segona Època, any II]: octubre, núm. 15, p. 20; novembre, núm. 16. P. 1-2.

A la Federació de Dependents de Catalunya, tenien càrrec al comitè executiu els socis Josep Ricart i Sala, secretari, i Ramon Ràfols, secretari de Relacions Exteriors, s'encarregava de mantenir el contacte amb la Federació Internacional d'Empleats i Tècnics d'Amsterdam.

¹²⁹⁷ ACCIÓ... novembre de 1932, Segona Època, any II, núm. 16. P. 2.

¹²⁹⁸ LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, op. cit., 2015, p. 211.

¹²⁹⁹ UCELAY DA CAL, op. cit., 1978, p. 163.

¹³⁰⁰ L'OPINIÓ... 1 d'agost de 1933, any VI, núm. 673. P. 1, 17.

Partit Proletari, que es convertiria en el Partit Català Proletari¹³⁰¹ on militarien majoritàriament els treballadors mercantils de la MOMC, tot i que hi havia d'altres que pertanyien al Partit Comunista Català, PCC. La Minoria havia estat creada per desbancar la direcció del CADCI¹³⁰² i “integrar el Centre a la palestra de la lluita de classe”¹³⁰³. Naixia en un moment marcat per la desmobilització associativa i el desencant envers la República: calia superar la visió utilitarista del sindicalisme adreçant-se a la joventut, l'autèntic motor de la regeneració política i social. Els dirigents de la Minoria partien de l'experiència adquirida al Sindicat Mercantil, una entitat amb 8.000 afiliats — la meitat d'ells socis del CADCI—, des d'on havien organitzat manifestacions contra la patronal durant la dictadura de Primo de Rivera. Un cop proclamada la República, amb el Consell restituït, començaren a fer sentir la seva oposició envers els dirigents del Centre, acusant-los de vincular l'entitat a ERC i de limitar la seva actuació a tasques de caràcter patriòtic.

Als seus Estatuts, la MOMC assenyalava la necessitat d'organitzar-se en un mitjà potent i eficaç per imposar a la patronal les reivindicacions laborals i el respecte als drets dels treballadors mercantils. Els dependents representaven aproximadament un 20% de la població activa de Barcelona, més de 80.000 treballadors¹³⁰⁴, organitzar-los sindicalment era difícil per la seua mentalitat política i per la dispersió laboral característica, doncs ocupaven un ventall molt ampli de treballs en empreses que sovint eren menudes. En 1933 els treballadors mercantils encara no tenien dret al descans dominical, no havien aconseguit regular les vacances i els salaris eren els mateixos que en 1921. Continuava existint el règim d'«internat» que obligava als dependents a dormir i menjar als establiments on treballaven en condicions poc saludables, afectant especialment a les treballadores, que a més de patir la desigualtat salarial amb els seus companys, es trobaven convertides en la “joguina sexual del senyor [...] mal pagades, humiliades, carregades de feina i considerades com la ventafocs dels empleats”¹³⁰⁵. Per a la MOMC, les minses millores que havien obtingut els mercantils eren gràcies a les lluites acomplertes pels treballadors en general i no un producte del seu esforç. Estaven convençuts de que les bases confeccionades per la Comissió Mixta en 1931, que

---

¹³⁰¹ Sobre el Partit Català Proletari veure IVERN, Maria Dolors i UCÉLAY DA CAL, Enric. *Nacionalisme radical i marxisme: d'Estat Català al Partit Català Proletari a Primer col·loqui Recerques*. Barcelona: Curial, 1974. P. 2-10; TUBELLA, op. cit., 1979.

¹³⁰² “Calia bandejar tot seguit de la direcció del CADCI aquells homes que, en estar-hi al front, només se'n serveixen per al seu interès particular o de partit”. De l'entrevista a Pere Aznar publicada a L'OPINIÓ... 1 d'agost de 1933, any VI, núm. 673. P. 17.

¹³⁰³ *Salutació/ Als amics i als adversaris*. FRONT MERCANTIL. ÒRGAN DEFENSOR DELS OBRERS DEL COMERÇ. Barcelona: 14 d'octubre de 1933, núm.1. P.1.

¹³⁰⁴ Dades relatives a l'any 1930 citades a DURGAN, op. cit., 1986, p. 404.

¹³⁰⁵ LA HUMANITAT... 21 d'octubre de 1933, any III, núm. 606. P.7.

continuaven sense aplicar-se en la seua totalitat, s'havien fet per desmobilitzar als dependents i convertir-los en obedients servents de les autoritats establertes¹³⁰⁶. L'èxit dels mercantils només podia obtenir-se a partir d'una massiva afiliació dels treballadors del sector que poguera qüestionar l'hegemonia sindical a la CNT, fonamentada en el sector dels obrers manuals¹³⁰⁷. S'havia de canviar la percepció que hom tenia dels dependents des d'abans de la República. En paraules d'Aznar, la MOMC creia que “la lluita social per al millorament de la nostra classe ha d'ésser al Centre de Dependents, Entitat Obrera, una finalitat de tanta importància com la de la propaganda nacionalista. Creiem que aquesta ha de fer-se d'una manera més radical i s'ha de donar a aquella l'atenció que cal donar-li [...] Els dirigents del Centre no creuen que avui els dependents estiguin en condicions d'adoptar una tàctica de combat que els situï a les avançades de les lluites obreres [...] Estem convençuts que els dependents conduïts amb encert a una lluita concreta, són aptes per a sostenir-la amb l'entusiasme i l'energia que solen posar en la lluita altres sectors del proletariat”¹³⁰⁸.

La candidatura de la MOMC obtenia el triomf a l'assemblea general d'Organització i Treball dels dies 12 i 26 de maig i 17 de juny de 1933, fites que “assenyalaran la reincorporació definitiva del nostre proletariat per tal d'obtenir aquelles garanties mínimes d'eficàcia en les nostres lluites pels interessos que ens són comuns”¹³⁰⁹. Josep Clotet, Ramon Ràfols, Antoni Obach i Pere Aznar, defensaven la proposta de modificació dels Estatuts amb l'objectiu d'enfortir Organització i Treball respecte a les altres seccions, per tal d'aportar al Centre “aptesa per a les lluites socials”¹³¹⁰. L'altra proposició clau acceptada defensada per Aznar, fou la creació d'una comissió encarregada de redactar i articular unes noves bases del treball del ram del Major que serien presentades al Jurat Mixt.

A finals d'agost, la proposta de noves bases per al Major, el sector més nombrós entre els mercantils seguit pels de Detall i Alimentació, aconseguia el suport de les

---

¹³⁰⁶ SARIOL, Joan. *Els deures principals*. FRONT MERCANTIL... 14 d'octubre de 1933, núm.1. P.3.

¹³⁰⁷ MARTÍNEZ FIOL, David. *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010. P.105-106.

¹³⁰⁸ L'OPINIÓ... 1 d'agost de 1933, any VI, núm. 673. P. 1.

¹³⁰⁹ ACCIÓ... juliol de 1933, Segona Època, any III, núm. 24. P. 14

¹³¹⁰ L'OPINIÓ... 1 d'agost de 1933, any VI, núm. 673. P. 17. ACCIÓ... juliol de 1933, Segona Època, any III, núm. 24. P. 14. Els nous dirigents de la Secció eren: Josep Clotet i Ribera, president; Antoni Obach i Pol, vocal directiu; Josep Bello i Carlines, caixer; Josep Torrent i Torrent, comptador; Artur Llaberia i Nogués, secretari; Llorenç Vila Lapressa, vicesecretari; Àngel Gutiérrez López, vocal de treball. Clotet, Obach, i Gutiérrez pertanyien a la MOMC. Ràfols era militant d'USC.

entitats de Barcelona integrades al Front Únic d'Empleats al Major des del dia 1¹³¹¹. Els Fronts Únics, eren plataformes de reivindicació sindical alternatives a la CNT que havien estat vertebrats per la USC i el BOC, després de la Conferència sobre l'Atur Forçós celebrada en febrer de 1933¹³¹². Al setembre es constituïa el Front Únic de Treballadors Mercantils—FUTM—, el marc unitari de les organitzacions mercantils que seria el Front més dinàmic. Agrupava al voltant de 18.000 treballadors provinents de nou sindicats, més de la meitat eren del CADCI¹³¹³. A més del Centre, hi destacava el Sindicat Mercantil de Barcelona, expulsat de la CNT, que estava dirigit per Jordi Arquer, antic militant d'Estat Català i soci del Centre que havia fundat el PCC¹³¹⁴.

Les negociacions al Jurat Mixt s'iniciaven el 9 d'octubre. Al carrer, els representants dels treballadors estaven recolzats per una campanya de propaganda massiva, la impressió de 2.000 fulls volanders amb el text de les bases que envaïen taulells i despatxos, les concentracions de dependents front al lloc de reunió del Jurat Mixt i els mítings a l'Iris Park protagonitzats principalment pel BOC i el Sindicat Mercantil¹³¹⁵. Les entitats del FUTM no tenien massa garanties de que s'acceptara el laude però confiaven en que presentar les bases units persuadiria a la massa de dependents no sindicats de la necessitat de passar a l'acció directa. El suport del CADCI fou fonamental. El 4 de novembre, 3.000 socis convocats per Organització i Treball, votaven a favor d'anar a la vaga¹³¹⁶. El diumenge 5 ho feia el FUTM a l'assemblea de la Bohèmia Modernista i el dia 8 el Gremi al Detall del Centre seguit del de l'Alimentació¹³¹⁷. Per al CADCI vaga era “el concepte i la paraula que ja ressona amb plena familiaritat entre els medis i els nuclis dels dependents [...] si la voluntat col·lectiva

---

¹³¹¹ ACCIÓ... [Segona Època]: setembre de 1933, any III, núm. 26, p. 3; octubre de 1933, any III, núm. 27, p. 7; novembre de 1933, any III, núm. 28, p. 3; setembre de 1934, any IV, núm. 38, p. 7. El Front Únic d'Empleats al Major es creà l'1 d'agost. DURGAN, op. cit., 1986, p. 407.

¹³¹² MARTÍNEZ FIOL, op. cit., 2010, p.105.

¹³¹³ Segons Durgan, la relació d'afiliats al FUTM en 1934 era: 11.142, CADCI; 2.000, Sindicat Mercantil; 1.386, Unió General de Dependents de Barcelona (UGT); 1.286, Cambra de Viatjants, Corredors i Representants; 1.097 Acció Social Professional de l'Associació de Comptables; 817, Associació de Dependència Mercantil; 647, Associació d'Empleats d'Agents de Duanes, Consignataris, Armadors; 578, Associació Ferretera; 498, Unió Ultramarina; 400, Unió Professional de Cobradors i Mossos de Comerç, Banca i Indústria. BOGC... 26 de juliol de 1934, en DURGAN, op. cit., 1986, p. 407.

¹³¹⁴ La resta de sindicats del Front Únic eren: Associació d'Empleats de Duanes, Consignataris, Armadors i Similars; Associació Ferretera; Acció Social de Comptables de Catalunya; Cambra del Viatjants i Corredors de Catalunya; Unió de Mossos i Cobradors; Unió Ultramarina. ACCIÓ... novembre de 1933, Segona Època, any III, núm. 28. P. 6.

¹³¹⁵ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 8.

¹³¹⁶ DURGAN, op. cit., 1986, p. 408.

¹³¹⁷ LA HUMANITAT... 7 de novembre de 1933, any III, núm. 620. P.3. ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 8.

ens assisteix, podem anar a un moviment de conjunt que ens indiqui la capacitat societària i combativa que la nostra classe posseeix”¹³¹⁸. La MOMC advertia des del *Front Mercantil*, el seu portaveu: “seria criminal i mereixeria el *despreci* de tots els treballadors mercantils, els que portats per llur escepticisme, producte del seu esperit aburgosat, intentessin posar obstacles a la lluita que ha de portar-se en el carrer, al·legant que els dependents no tenen prou consciència ni són prou decidits per anar a la vaga”¹³¹⁹. Si anteriorment la tradició vaguista no havia estat present de forma sistemàtica en l’espai laboral dels dependents, ara es convertia en una necessitat causada per les infructuoses negociacions amb el Jurat Mixt. Ara, els dependents decidien anar a la vaga i guanyar-la.

El dilluns 13 de novembre de 1933, pocs dies abans de les eleccions legislatives del dia 19, esclatava la primera vaga general en la història dels treballadors mercantils. L’oficina d’informació de la vaga, convertida en punt de reunió i concentració dels vaguistes, quedava instal·lada en les aules de les Escoles Mercantils del CADCI¹³²⁰: “el dissabte dia 11, es van *acondicionar* les aules perquè cada entitat de les que integraven el F.U. poguessin disposar d’un lloc per canviar impressions amb els seus associats. Feia bo de llegir en front de cada porta un nom: Associació Ferretera, Comptables, Sindicat Mercantil, etc. Mai com aquell dissabte i diumenge el Centre no podia ostentar amb més orgull el nom de Casal del Dependent. Totes les Sales de l’estatge bullien de companys, talment espurnes vivents d’aquell gran foc que anava a esclatar [...] El nostre Casal va ésser fortí insuperable dels primers moments”¹³²¹.

La Generalitat, per tal de trencar la vaga, publicava al *Full Oficial* el dia 13 pel matí, el comunicat anunciant el pacte col·lectiu entre el comitè del Front Únic i la patronal signat davant del conseller de Treball, Martí Barrera. La patronal accedia a les reivindicacions del sector del Major per poder posposar un acord amb Detall i Alimentació, tot esperant dividir el FUTM. La nota generà un gran malestar entre els dependents que esperaven a les assemblees de la nit per conèixer el desenvolupament de la jornada. Els carrers s’havien omplert de cartells i fulls volanders exhortant a la vaga i demanant als dependents que no es reintegraren al lloc de treball fins saber si estaven o no aprovades les bases. A les portes del CADCI, regnava la confusió per la notícia apareguda i grups de dependents cremaven exemplars del *Full Oficial*, acusat de ser “l’òrgan oficiós de ERC”¹³²². A les 10 del matí, la policia carregava contra els grups de vaguistes concentrats al Portal de l’Àngel. Al migdia, els guàrdies d’assalt dissolien a la

---

¹³¹⁸ ACCIÓ... novembre de 1933, Segona Època, any III, núm. 28. P. 1.

¹³¹⁹ FRONT MERCANTIL... 4 de novembre de 1933, núm. 2. P.1.

¹³²⁰ FULL OFICIAL DEL DILLUNS... 13 de novembre de 1933, núm. 412. P. 3.

¹³²¹ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 8.

¹³²² L’OPINIÓ... 14 de novembre de 1933, any VI, núm. 793. P. 6.

Plaça de Catalunya la manifestació d'un miler de dependents que havia eixit des del local CADCI¹³²³. En una pissarra del Centre es penjava l'avís de que continuava la vaga. La munió de vaguistes envaïa la Seu esperant la reunió de la tarda. Enmig de protestes per l'actuació del comitè de vaga, els socis decidien continuar amb la mobilització i enviaven comissions a les botigues que, obeint l'ordre donada per Arquer, havien reobert¹³²⁴.

L'assemblea celebrada la nit del 13 a la Bohèmia Modernista reunia 30.000 dependents que decidien continuar la vaga, malgrat la victòria que significava un acord pel Major no estaven disposats a trencar el FUTM. Al dia següent s'hi afegirien al moviment els dependents del ram mercantil, comerç, administració i alimentació, que no s'havia incorporat per no perjudicar l'abastiment de la població. Els treballadors d'assegurances i de banca estaven pendents de decidir-ho en assemblea. La vaga s'estenia a Badalona i Cornellà mentre les organitzacions mercantils de Lleida, Sabadell i Terrassa, controlades pel BOC, decidien si la secundaven¹³²⁵. Dimarts i dimecres el moviment vaguístic s'intensificava. Entre 75.000 i 90.000 dependents mobilitzats pel FUTM ocupaven els carrers aconseguint la paralització de Barcelona¹³²⁶.

El dia 14, poques hores després d'acabada l'assemblea, Joan Selves Carner, Governador General de Catalunya, difonia una nota per radio i premsa on declarava il·legal la vaga per l'acord provisional que s'havia subscrit sobre el Major la matinada del dia 13 i ordenava la immediata apertura dels establiments¹³²⁷. La Generalitat optava per endurir l'actuació policial a partir del segon dia de vaga que en un principi s'havia evitat per temor a una reacció contrària dels dependents envers el Govern d'ERC. La il·legalització juntament amb la radicalització dels mètodes coercitius dels vaguistes, serviren per justificar l'enduriment repressiu. La policia muntava serveis especials de vigilància front als establiments, obligava a obrir als més importants i dissolia les concentracions de dependents¹³²⁸. El comitè de vaga reunit al CADCI, reorganitzava els

---

¹³²³ LA VEU DE CATALUNYA... 14 de novembre de 1933, any XLIII, núm. 11.674. P. 26-27. LA HUMANITAT... 14 de novembre de 1933, any III, núm. 626. P. 6. L'OPINIÓ... 14 de novembre de 1933, any VI, núm. 793. P. 6.

¹³²⁴ L'OPINIÓ... [1933, any VI]: 14 de novembre, núm. 793, p. 6-7; 15 de novembre, núm. 794, p. 1.

¹³²⁵ DURGAN, op. cit., 1986, p. 409. SANS ORENGA, op. cit., 1975, p.172.

¹³²⁶ ADELANTE, respectivament, 18 de novembre de 1933 i 16 de novembre de 1933. Citats a DURGAN, op. cit., 1986, p. 411.

¹³²⁷ LA VEU DE CATALUNYA... 14 de novembre de 1933, any XLIII, núm. 11.674. P. 21. LA HUMANITAT... 14 de novembre de 1933, any III, núm. 626. P. 6. L'OPINIÓ... 14 de novembre de 1933, any VI, núm. 793. P. 15. SANS ORENGA, op. cit., p.173.

¹³²⁸ SANS ORENGA, op. cit., 1975, p.173. L'OPINIÓ... [1933, any VI]: 15 de novembre, núm. 764, p. 7; 16 de novembre, núm. 765, p. 6. LA VEU DE CATALUNYA... 15 de novembre de 1933, any XLIII, núm. 11.675. P. 8.

piquets en grups de 100 persones que recorrerien la ciutat per notificar la vaga i obligar al tancament¹³²⁹. Pressionats per les forces de seguretat, formaven grups més menuts que aconseguien tancar els establiments amenaçant als esquirols i trencant, a pedrades o a tirs, els vidres dels aparadors dels negocis que els comerciants havien obert per temor o per desacord amb la vaga, “acciones totalmente imprescindibles para poder ganar la lucha, teniendo en cuenta la heterogeneidad y dispersión donde se producía”¹³³⁰. La vaga finalitzaria amb 73 detinguts per coaccions, 35 d’ells membres de la Unió Ultramarina, entitat afí al BOC que pertanyia al ram de l’Alimentació¹³³¹. La majoria dels detinguts obtindrien la llibertat sense càrrecs en reintegrar-se al treball, la resta ho farien amb la fiança dipositada per les entitats, entre elles el CADCI i la FET¹³³².

El desallotjament i clausura de l’edifici del CADCI es produïa el dia 14 de novembre a dos quarts de set del matí. Es presentaven en la Seu els guàrdies d’assalt sota el comandament d’un tinent, seguint les ordres del Governador. El tinent obligava a eixir per la força als membres de la Junta Directiva encarregats de l’oficina del comitè de vaga¹³³³. Hores més tard, Selves declarava als mitjans que el CADCI romandria clausurat totalment durant el matí. A la tarda, pressionat pel Consell Directiu del Centre, permetia l’accés als qui acreditaren ésser-ne socis davant el control policial, En tot moment mantindria l’argument de que la clausura s’efectuava per protegir i afavorir als socis: “volia evitar que entrés gent estranya al Centre”¹³³⁴. L’apertura parcial quedava condicionada amb la prohibició expressa de celebrar assemblees o reunions “en les que es pronunciïn parlaments”¹³³⁵. El Consell Directiu recomanava “als companys dependents que no siguin socis, que s’abstinguin de concórrer al nostre local, puix els serà terminantment denegada l’entrada”¹³³⁶. Els socis que no podien accedir al local i la resta de dependents es concentraven a la Rambla, front a la porta d’accés, per conèixer l’evolució de la vaga¹³³⁷. El conseller de Treball, Martí Barrera, preguntat pels periodistes, negava el tancament: “el que passa és que havent observat els directius de l’entitat que entrava molta gent estranya a la casa, s’havia donat l’ordre de no deixar-hi entrar

---

¹³²⁹ L’OPINIÓ... 15 de novembre de 1933, any VI, núm. 794. P. 1

¹³³⁰ DURGAN, op. cit., 1986, p. 409.

¹³³¹ DURGAN, op. cit., 1986, p. 409. LA VEU DE CATALUNYA... [1933, any XLIII]: 14 de novembre, núm. 11.674, p. 21; 15 de novembre, núm. 11.675, p. 8.

¹³³² ACCIÓ... desembre de 1933, Segona Època, any III, núm. 29. P. 11.

¹³³³ LA HUMANITAT... 15 de novembre de 1933, any III, núm. 627. P. 4. SANS ORENGA, op. cit., 1975, p.173. L’OPINIÓ... 15 de novembre de 1933, any VI, núm. 764. P.1.

¹³³⁴ ORENGA, op. cit., p.176. L’OPINIÓ...15 de novembre de 1933, any VI, núm. 764. P.7.

¹³³⁵ LA HUMANITAT... 15 de novembre de 1933, any III, núm. 627. P. 4. L’OPINIÓ... 15 de novembre de 1933, any VI, núm. 764. P.7.

¹³³⁶ LA HUMANITAT...15 de novembre de 1933, any III, núm. 627. P. 4.

¹³³⁷ LA VANGUARDIA...15 de noviembre de 1933. P.6.

ningú”¹³³⁸. La clausura s’allargaria fins al 16 de novembre, una vegada finalitzada la vaga.

El dia 15, el Consell Directiu del Centre amb Juliachs al capdavant, es reunia amb Barrera i Macià. La direcció del Centre, oposada a la vaga, buscava resoldre el conflicte establint negociacions amb la Generalitat al marge del FUTM. Pretenien pactar amb la màxima celeritat per evitar perjudicar políticament a ERC que es trobava enmig d’un escenari polític tensat per les eleccions.¹³³⁹ Després de la reunió, Selves repetia les explicacions públiques al Consell Directiu: “jo no he intentat mai clausurar l’esmentat Casal, sinó que l’únic que he fet ha estat emparar el dret dels socis a fi que no entressin els que no tenien res a veure i sols cercaven aldarulls”¹³⁴⁰. Al migdia, el comitè de vaga del FUTM es reunia amb Barrera¹³⁴¹. Per la seua banda, ERC intentava dissoldre la vaga denunciant la implicació del BOC en ella com una maniobra electoralista¹³⁴². La direcció de la UGT, controlada per militants de la USC que formava aliança amb ERC, es declarava en contra de la vaga per intentar debilitar-la, malgrat la implicació de les seues assemblees, i forçava al seu delegat per abandonar el FUTM sense aconseguir-ho.

Tota aquesta confrontació dins un moviment de tanta envergadura empenyia cap a una ràpida resolució del conflicte. L’acord es donava a conèixer amb els carrers encara presos pels vaguistes. La premsa publicava l’acceptació del laude del Major i el decret en favor dels rams d’Alimentació i Detall que el departament de Treball de la Generalitat els havia fet arribar a un quart de tres de la matinada¹³⁴³, només finalitzar la reunió mantinguda amb els presidents de les entitats de dependents i el comitè de vaga. El Major aconseguia, entre d’altres millores, l’establiment de la setmana de 45 hores, l’augment salarial i un projecte de subsidi familiar. El decret per a Alimentació i Detall implantava la jornada de huit hores, suprimia l’«internat», augmentava salaris i atorgava una clàusula que impedia cap tipus de repressió envers els vaguistes quan s’incorporaren al lloc de treball¹³⁴⁴.

La patronal es negava a acceptar el decret perquè entenia que superava les competències del govern autonòmic i amenaçava en recórrer els Laudes. La victòria de la dreta en les eleccions feia que es sentís legitimada per a incomplir-lo¹³⁴⁵. El FUTM estava

---

¹³³⁸ LA VEU DE CATALUNYA... 15 de novembre de 1933, any XLIII, núm. 11.675. P. 9.

¹³³⁹ LA HUMANITAT... 16 de novembre de 1933, any III, núm. 628. P. 1.

¹³⁴⁰ LA HUMANITAT... 16 de novembre de 1933, any III, núm. 628. P. 3.

¹³⁴¹ L’OPINIÓ... 16 de novembre de 1933, any VI, num.765. P. 4.

¹³⁴² LA HUMANITAT... 16 de novembre de 1933, any III, núm. 628. P. 1.

¹³⁴³ L’OPINIÓ... 15 de novembre de 1933, any VI, núm. 764. P.16.

¹³⁴⁴ BOGC... 17 de novembre de 1933, any I, núm. 12. P. 1053-1054.

¹³⁴⁵ DURGAN, op. cit., 1986, p. 410.

disposat a reprendre la lluita malgrat els estat d'excepció que es decretaven constantment impossibilitant accions i assemblees. Els incompliments de la patronal provocarien una sèrie de vagues que s'endegarien “a les empreses més importants i que millors possibilitats d'èxit oferiren per a plantejar conflictes parcials”¹³⁴⁶, durant 1934 i una vaga general en juny de 1936.

2.7. “Per Catalunya, pel CADCI i la nostra gloriosa MOMC” (1933-1934)

El decret “posava fi a la lluita amb una victòria rotunda i aclaparadora”¹³⁴⁷ dels treballadors mercantils que demostrava el poder de convocatòria i la força organitzativa que havien adquirit uns dependents cada cop més radicalitzats. La unitat assajada al FUTM significaria, segons Durgan, un gran impuls per a la formació de l'Aliança Obrera Antifeixista en desembre de 1933, on gairebé s'hi reuniria la totalitat del moviment obrer català a excepció de la CNT¹³⁴⁸. Segons el mateix autor, el triomf hauria repercutit en l'augment d'afiliats a les diferents entitats del FUTM. Dos mesos després de la vaga el portaveu de la MOMC, *Front Mercantil*, anunciava un increment de 1.500 associats al CADCI¹³⁴⁹. Segons les dades publicades a *ACCIÓ*, s'hauria passat dels 10.503 socis en juliol de 1933 als 10.950 de gener de 1934¹³⁵⁰. Més enllà de buscar un cert rèdit propagandístic, la MOMC publicava les dades per pressionar al Consell Directiu del Centre. Durant l'assemblea general extraordinària del 10 de febrer de 1934, el soci i membre de la Minoria Llorenç Vila, acusava al Consell Directiu de no haver admès les

---

¹³⁴⁶ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38, p. 7.

Els gremis del Major, Detall i Alimentació d'Organització i Treball plantejarien vagues a les cases: La Saldadora, Casa Jorba, El Indio, El Barato, Magatzems Santa Eulàlia, Establiments D.H., Magatzems Alemanys, ferreteries Vilaseca Fill de H. Marsal, Forn de Sant Jaume, Monclús i Cia, La Perla Mallorquina, Esteve Riera, E. Romeu, Esteve Sala, Mantegueries Tívoli, Verdager, La Pineda, Fortuny, Dalmau Oliveres, Baltà, La Innovación, Vidal i Ribas, Prat i Fatjó, Anònima Monegal, Segarra, Minerva, Rodó, Creus, Robusté, La Aceitunera Barcelonesa, Bellfort, Bescompte, Productes Salvat i altres. ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38, p. 7-10. Sobre la vaga general de 1936, vegeu: LA HUMANITAT... 18 de juny de 1936, any V, núm. 1.346. P. 1, 4, 7. ÚLTIMA HORA... 18 de juny de 1936, any II, núm. 209. P.1-3.

¹³⁴⁷ ACCIÓ... desembre de 1933, Segona Època, any III, núm. 29. P. 10.

¹³⁴⁸ DURGAN, op. cit., 1986, p. 411.

¹³⁴⁹ FRONT MERCANTIL... 9 de febrer de 1934. Citat en DURGAN, op. cit., 1986, p. 411.

¹³⁵⁰ ACCIÓ... [Segona Època]: juliol de 1933, any III, núm. 24, p. 4; gener de 1934, any IV, núm. 30, p. 8.

1.500 propostes. Jaume Valls, vicepresident segon del Consell, defensava l'actuació de la direcció afirmant que eren “moltes menys, potser set o huit-centes, les sol·licituds intervingudes degut a haver-se reunit progressivament a causa de l'excés de propostes presentades coincidint amb l'acord pres de depurar curosament l'ingrés de socis”¹³⁵¹. En el fons, l'alentiment en les admissions responia al plet que s'estava produint a l'interior del Centre: la direcció no estava interessada en incorporar socis afins a la MOMC abans de celebrar les assemblees generals que podien capgirar el rumb de l'entitat.

L'èxit de la vaga havia refermat els plantejaments de la Minoria dins la direcció d'Organització i Treball. Ara, la MOMC es preparava per assaltar la direcció del Centre. Durant els mesos següents, s'agreujaria la confrontació al sí del CADCI entre els socis afiliats a la Minoria i els afins al Consell Directiu. L'enfrontament radicava en l'estratègia de l'acció sindical del Centre: els socis radicalitzats i amb treballs precaris apostaven per la combativitat mentre que els emancipats o amb millors llocs de treball ho feien pel pactisme. El 30 de novembre, Antoni Obach, vocal al Consell per Organització i Treball i membre de la MOMC, feia saber que dimitirien alguns companys de la direcció de la Secció que “estimen que el Consell Directiu del Centre no complí els seus deures durant la vaga”¹³⁵². Dimissions que s'acompanyaren de 500 signatures per forçar al Consell a convocar l'assemblea general del 10 de febrer¹³⁵³.

Cinc-cents cinquanta-dos vots de diferència donaven la confiança a un Consell Directiu¹³⁵⁴ que emprendria accions contra els membres de la Minoria després de la l'assemblea per renovar els càrrecs d'Organització i Treball celebrada el 4 de febrer¹³⁵⁵. D'una banda, es denunciava a Pere Aznar per injúries en acusar als dirigents durant l'assemblea general “d'estar venuts a la patronal i d'haver traït als companys”¹³⁵⁶. D'altra, s'expulsava als socis de diferents gremis afiliats a la MOMC. Molts d'ells representaven al Centre en el FUTM o bé havien participat activament durant la vaga mercantil. La meitat dels expulsats pertanyien al Gremi del Detall presidit per Pere Aznar, des d'on s'havien format les comissions inspectores dels establiments pel compliment de les bases de treball.

---

¹³⁵¹ Acta del 10 de febrer de 1934. *Llibre d'actes* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit., PS-BAR, 1200, 4.

¹³⁵² Acta del 30 de novembre de 1933. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit.

¹³⁵³ 10 de febrer de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit.

¹³⁵⁴ *Ibidem*.

¹³⁵⁵ Assemblea del 8 de març de 1934 i reunió del Consell del 12 de febrer de 1934 acordant la directiva. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit., PS-BAR, 1200, 4.

¹³⁵⁶ Reunió del 27 de febrer de 1934. Detalls de la denúncia a l'acta del 3 de març de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit. Vegeu també: *Reunió del Consell del 24 de febrer de 1934*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1200, 6.
Acta judicial a ACCIÓ... abril de 1934, Segona Època, any IV, núm. 33. P. 3.

El primer episodi passava el 8 de març. El Consell enviava als socis de la MOMC la petició de dissoldre “dit agrupament il·legal i antiestatutari, i en la seva actuació dins el Centre deixaran de manifestar-se sota dita denominació [...] i requerir els mateixos socis, de conformitat amb l'article 11 dels Estatuts, [...] que depoin la seva actitud pertorbadora i manifestament perjudicial per a la vida i bon nom del Centre”¹³⁵⁷. El 31 de març, el Consell del CADCI, amb els vots en contra d'Antoni Obach, Ramon Ràfols i Josep Clotet, expulsava als següents socis¹³⁵⁸: Macià Andreu Casanoves (21.906), secretari del Gremi del Detall i secretari pel mateix al Comitè de Vaga; Pere Aznar Seseres (19.255), president del Gremi del Detall, delegat per Organització i Treball al FUTM; Lluís Blanco Peirona (4.852) del Gremi del Detall, destacat activista durant la vaga; Frederic P. Espuny Rovira (28.246) de Viatjants i Corredors, destacat durant la vaga; Àngel Gutiérrez López (20.962), president electe i vocal de treball d'Organització i Treball, delegat per aquesta al FUTM i vicepresident del Gremi del Detall; Llorenç Vila Lapresa (21.877), destacat durant la vaga, delegat pel Detall al FUTM i membre del Comitè de Vaga.

El mateix dia 31, *L'Opinió* publicava la carta oberta que 20 socis dirigien al company Francesc Serinyà. A l'escrit denunciaven les estratègies propagandístiques dels dirigents del Centre, “molts d'ells emancipats o no pertanyents a la classe mercantil”¹³⁵⁹, que els acusaven d'anticatalanisme. La maniobra per expulsar i silenciar l'oposició era “una mesura tan absurda com inútil que portaria un gros desprestigi al Centre”¹³⁶⁰. Afirmaven: “nosaltres, que som tots els dependents mercantils en actiu i que no tenim assegurat ni el pa ni el futur, estem vivament interessats en les lluites socials i no ens és possible romandre en la situació passiva d'espectadors perquè, malgrat la nostra voluntat, som actors d'aquestes lluites i ens toca representar el pitjor paper de l'obra [...] No podem tenir cap confiança en uns directius «desbordats» i que «pensen en la lluna». La nostra actitud no és doncs, pur caprici; és una necessitat vital que tenim els dependents socis del CADCI de preocupar-nos dels nostres interessos que són els mateixos de la classe mercantil en general”¹³⁶¹.

---

¹³⁵⁷ Reunions del 3 i 8 de març de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit.

¹³⁵⁸ La informació utilitzada per elaborar els següents llistats prové del full volander de la MOMC, l'acta del dia 30 de març i la notícia de *L'Opinió*. Especifiquem el número de soci darrere de cada nom i entre parèntesis. MINORIA d'OPOSICIÓ MERCANTIL DEL CADCI. *Qui són els expulsats?* Full volander. Barcelona: Pereda Impressor, 1934. Donació de Joaquim Ferrer. Fons CADCI, ANC. Acta de la reunió del 30 de març de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit. L'OPINIÓ... 31 de març de 1934, any VII, núm. 881. P. 4.

¹³⁵⁹ L'OPINIÓ... 31 de març de 1934, any VII, núm. 881. P.4.

¹³⁶⁰ *Ibidem*.

¹³⁶¹ *Ibidem*.

El 12 d'abril, el Consell Directiu reaccionava a la carta fent fora a deu socis més i amonestant-ne a 4 que “novament ataquen al Consell i l'actuació d'aquest en termes inadmissibles”¹³⁶². De nou comptaven amb l'oposició d'Obach, Ràfols i Clotet per expulsar als socis: Joaquim Albesa Egerique (11.080), ingressat l'any 1920 al Gremi del Detall, destacat activista durant la vaga; Lluís Àlvarez Fernández (24.343), delegat pel Gremi del Detall al FUTM, destacat durant la vaga; Ramon Campmany Campmany (20.254), secretari del Gremi d'Alimentació, fundador de la Secció Especial de Xarcuters, delegat per Alimentació al FUTM, comptador electe d'Organització i Treball i secretari electe d'Alimentació; Agustí Cid Arasa (19.077), vocal del Gremi del Detall i delegat per aquest al FUTM, membre del Comitè de Vaga i president electe de Detall; Antoni Creus Montanyé (791), ingressat l'any 1911 al Gremi d'Oficines de Fàbrica i Magatzems de Fàbrica, delegat al FUTM pel Gremi al Major; Maximilà Hernández i Godet (23.846), del Gremi del Major, destacat durant la vaga; Lluís Luque Pauné (29.022), del Major, destacat durant la vaga; Victorià Martin Borràs (16.877), del Major i del cos de delegats de les Escoles Mercantils, destacat durant la vaga; Francesc Paradell Llavorer (19.100), delegat pel Major al FUTM, destacat durant la vaga; Lluís Subirà i Tomàs (7.213), del Gremi del Major. Els quatre socis “invitats a depositar la seva actitud”¹³⁶³ eren: Tomàs de Antonio Cases Gràcia (12.697)¹³⁶⁴; Lluís Llucena Morera (12.797); Emili Cosp Ansà (23.412); Francesc Albiol Marsal (23.795); i Manuel Aragó Mercader (29.134).

A finals d'abril, Josep Clotet, president d'Organització i Treball, protestava davant del Consell per unes expulsions que “estaven produint un veritable estat de pertorbació dins la Secció, impossibilitant la seva taca”¹³⁶⁵. Organització i Treball demanava autorització per a convocar l'assemblea de Gremis i, davant la negativa del Consell, decidia mantenir en el càrrec als companys expulsats. Aquests s'encarregarien de seguir en contacte amb el FUTM per organitzar les primeres vagues del Detall de 1934¹³⁶⁶.

El conflicte al CADCI s'agreujava. El Consell convocava per al juny les assemblees per a renovar els càrrecs de les diferents Seccions que serien novament suspeses¹³⁶⁷. La MOMC feia una crida als socis que gaudien de les millores obtingudes amb la vaga per

---

¹³⁶² Reunió del 12 d'abril de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit., PS-BAR, 1200, 4.

¹³⁶³ *Ibidem*.

¹³⁶⁴ A *L'Opinió* el signant A. Cases apareix amb el número de soci 12.697 que al llistat del llibre d'actes se li atorga a Tomàs de Antonio. Aquest darrer, al diari signava amb el número 7.494. *L'OPINIÓ...* 31 de març de 1934, any VII, núm. 881. P. 4. Vegeu: 12 d'abril de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit., PS-BAR, 1200, 4.

¹³⁶⁵ Reunió del 26 d'abril de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit.

¹³⁶⁶ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 10. Hem fet referència a l'apartat 3.6.

¹³⁶⁷ Acta del 30 de maig de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit.

evitar la victòria d'uns socis “que són patrons”¹³⁶⁸. El seu vot serviria “per impedir les expulsions dels companys que dirigiren el gloriós moviment [...] Per obligar a admetre els milers de dependents que tenen presentada degudament llur proposta [...] Per acabar amb el fet vergonyós que uns socis que són patrons d'acord amb el C.D. enviïn, pagant el Centre, notes i manifestos insultants als que s'ho han jugat tot per canviar la trista situació en que vivia la dependència mercantil [...] Per posar el CADCI al servei de Catalunya i dels treballadors del comerç”¹³⁶⁹.

A cada assemblea de Secció els adscrits a la MOMC utilitzaven la mesura del Consell sobre les expulsions com a reclam d'agitació i proselitisme. En cada nova votació veien a les urnes l'augment en la captació de socis. El 16 de juny, el comissari general d'Ordre Públic suspenia l'assemblea d'Organització i Treball per evitar aldarulls deguts a “la situació jurídica present, o sia l'estat d'alarma”¹³⁷⁰. S'ajornava l'assemblea general fins al 29 de juny. Els dies previs, la Junta Directiva havia suspès l'assemblea traient notes als periòdics que eren contradites per la MOMC, que utilitzava els mitjans per anunciar que prosseguia la convocatòria. Aquell dia, els centenars de socis que s'aplegaren al CADCI trobaren les portes tancades. Fou aleshores quan tots els qui s'havien reunit acceptaren la proposta d'Aznar de nomenar una Comissió que assumís les funcions del Consell, quedant aquesta constituïda per 8 afiliats a la MOMC, 3 socis elegits entre els presents i els presidents i vocals dels Gremis que pertanyien a la Minoria. Al migdia, la Comissió recollia les signatures que l'avalaven, obria la Seu i penjava al balcó central una bandera estelada i una pissarra que deia: “El Consell Directiu ha desertat! Des d'aquest moment el CADCI està en mans dels treballadors mercantils”¹³⁷¹. Després es dirigiren a la Comissaria General per lliurar les signatures que s'enviaren al conseller de Governació. A la tarda els socis acordaven mantenir la seua “actitud revolucionària que no depositarien només que en dos casos: o bé que fos suspès el Consell Directiu, o bé que la policia se'ls emportés emmanillats”¹³⁷².

El 13 d'agost, el conseller de Governació Josep Dencàs nomenava delegat-interventor a Josep Maria Espanya Sirat que, en nom de l'autoritat, es feia càrrec del CADCI amb l'ordre de convocar l'assemblea general en un termini de setanta-dues

---

¹³⁶⁸ MINORIA D'OPOSICIÓ MERCANTIL DEL CADCI. *Socis del C.A.D.C.I.* Full volander. Barcelona: 1934. Donació de Joaquim Ferrer. Fons CADCI, ANC.

¹³⁶⁹ *Ibidem*.

¹³⁷⁰ Acta del 18 de juny de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit.

¹³⁷¹ MIRADOR, op. cit., 23 d'agost de 1934, p. 2.

¹³⁷² *Ibidem*.

hores¹³⁷³. A les quatre del matí del 17 d'agost de 1934, Josep Maria Espanya donava els resultats de les votacions. Amb 1.215 vots a favor i 863 en contra, la candidatura de la MOMC guanyava el Consell Directiu del Centre i es proclamava president a Jaume Cardús i Reig¹³⁷⁴. La resta del Consell l'integraven: Àngel Gutiérrez López, vicepresident 1r; Manuel Torres Mussons, vicepresident 2n; Josep Maria Artigas Amat, vicepresident 3r; Pau Humedas Gilabert, vicepresident 4t; Joan Oriol Bosch, vicepresident 5é; Joan Marimon Borràs, vicepresident 6é; Joan Ferrer Àlvarez, secretari general; Joan Juhé Juvé, bibliotecari; Josep Sala Ricol, caixer; Valentí Cortadellas Casadesús, comptador; Joan Segura Fernández, vocal 1r; Ramon Esquirol Fonoll, vocal 2n; Leopold Jordana Sendra, vocal 3r; Pere Vinyals Sansa, vocal 4t; Pere Andreu Fontanillas, vocal 5é; Francesc Forasté Vila, vocal 6é¹³⁷⁵.

A proposta de Pere Aznar, l'Assemblea invalidava l'expulsió dels socis "mereixedors de les màximes consideracions per llur actuació encertada"¹³⁷⁶. Joan Ferrer Àlvarez, el nou secretari general, llegia el comunicat d'adhesió a la MOMC dels nacionalistes bascos, enmig dels aplaudiments i l'entusiasme dels socis que abandonaven la Seu "amb els ulls tots ensonyats i la flor roja dels *Segadors* als llavis"¹³⁷⁷.

L'Assemblea havia aprovat els dos eixos principals a seguir en l'actuació del CADCI pels nous dirigents: "la lluita per assolir les aspiracions dels treballadors mercantils ha de constituir el principal objectiu de l'actuació futura [...] la característica patriòtica del Centre devia accentuar-se en el sentit més radical de cara a la integral i completa personalitat de Catalunya"¹³⁷⁸. La MOMC situarà al CADCI en les coordenades de l'acció sindical i social combativa i del catalanisme separatista que els portarà a l'octubre de 1934.

---

¹³⁷³ BOGC ... 14 d'agost de 1934, any II, núm. 226. P. 942.

Acta del 17 d'agost de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit.

L'OPINIÓ... 14 d'agost de 1934, any VII, núm. 995. P.13.

¹³⁷⁴ 17 d'agost de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit. LA

HUMANITAT... 19 d'agost de 1934, any IV, núm. 864. P. 6. Vegeu també: L'OPINIÓ... 19 d'agost de 1934, any VII, núm. 1.000. P. 6.

Sobre Jaume Cardús consulteu també els apartats 1.1 i 1.3 de la segona part de la tesi.

¹³⁷⁵ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 2.

¹³⁷⁶ 17 d'agost de 1934. *Llibre d'actes...* (26-11-1932 a 17-08-1934), op. cit. ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 6.

¹³⁷⁷ MIRADOR, op. cit., 23 d'agost de 1934, p. 2.

¹³⁷⁸ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 1.

2.8. “Visca la República Catalana”.

El CADCI i els Fets del 6 d'Octubre de 1934

El cinc d'octubre al balcó de la Seu del CADCI hi penjava la consigna següent: “Declarada la vaga general del ram mercantil, tothom ha de procedir com un sol home. Visca la República Catalana!”¹³⁷⁹. La vaga general convocada per l'Aliança Obrera —AO—, que integrava gairebé totes les entitats treballadores i revolucionaries des dels sindicats expulsats de la CNT fins als comunistes, havia aconseguit ja el migdia del mateix dia cinc estendre's per tota la ciutat. La nit anterior, a la Seu, s'hi havia organitzat un comitè revolucionari per afrontar la nova situació plantejada amb l'entrada de tres ministres de la CEDA al govern de la República. Aquest Comitè estava integrat pels socis més combatius del CADCI, molts d'ells afiliats a la Minoria d'Oposició Mercantil, i pretenia traçar un pla d'acció per a respondre a l'amenaça efectiva que el nou govern Lerroux significava tant per a l'autonomia catalana com pels avenços socials i la capacitat d'organització assolits per la dependència mercantil. Per als membres del Comitè, la seva acció havia de conduir a la proclamació de la República Catalana, en consonància amb allò aprovat en l'Assemblea General del CADCI del 17 d'agost: s'havia de potenciar radicalment el tret patriòtic del Centre per tal d'aconseguir la “integral i completa personalitat de Catalunya”¹³⁸⁰.

En aquest sentit, hi havia una plena coincidència amb l'estratègia de les diverses forces obreristes enquadrades a l'AO. La nit del quatre d'octubre havia estat convocada una assemblea extraordinària de l'Aliança a la que hi assistiren delegats aliancistes d'arreu de Catalunya i d'altres organitzacions no adherides a la plataforma obrerista. L'Assemblea decidí la declaració immediata de la vaga general revolucionària, l'acció conjunta amb els ajuntaments i d'altres institucions governades per l'Esquerra, l'assalt al poder municipal en aquelles localitats amb ajuntaments de dretes i la proclamació de la República Catalana. Entre les organitzacions no adherides que van participar de l'Assemblea hi havia una delegació del CADCI encapçalada per Pere Aznar¹³⁸¹. El dirigent de la MOMC i del PCP, s'adreçava als assistents per exposar-los el parer del Centre: s'havia de respondre a l'ofensiva del “Radical—Cedisme” de manera enèrgica a través de “la vaga general amb caràcter indefinit” que s'havia d'iniciar a les 12 d'aquella mateixa

---

¹³⁷⁹ L'OPINIÓ... 9 d'octubre de 1934, any VII, núm. 1.041. P. 2.

¹³⁸⁰ ACCIÓ... setembre de 1934, Segona Època, any IV, núm. 38. P. 1.

¹³⁸¹ TREBALL... 6 d'octubre de 1936, any I, núm. 66. P. 11.

nit i convidar a la Confederació Nacional del Treball a prendre-hi part¹³⁸². Aznar demanava als companys la confiança en que l'aturada seria total a Barcelona: "el CADCI en respon"¹³⁸³. Segons Àngel Estivill, Aznar manifestà que tot i que el Centre no estava representat "dins els Comitès d'Aliança, el CADCI se sent solidari d'ella i acata la seva disciplina i tots els acords que prengui"¹³⁸⁴. La presència del CADCI en l'organització de la vaga general revolucionària no passà desapercebuda per la Delegació Especial de l'Estat a Catalunya que, en un dels seus informes, remarcava que l'Aliança Obrera "intentará para la próxima madrugada la huelga general en toda Cataluña. Cuentan para ello con los dependientes de comercio del CADCI y del Frente Único, cuyos directivos son separatistas y comunistas y con algunos elementos del Ramo fabril y en ferrocarriles"¹³⁸⁵.

Aquella nit del quatre d'octubre, el Comitè Executiu del Partit Català Proletari havia acordat instal·lar-se a l'estatge del CADCI per preparar la possible insurrecció. La decisió responia, a banda de la situació estratègica que consideraven que tenia l'edifici, a la victòria de la MOMC en l'Assemblea General del Centre celebrada a l'agost. Bona part dels tres-cents socis afiliats a la Minoria eren alhora membres del PCP o compartien la seua estratègia de confrontació. El pes d'aquest membres quedava evidenciat en que l'estatge social de la Minoria es trobava, mentre no va poder instal·lar-se al CADCI, en una dependència de la seu del PCP, al pis principal de la Baixada de Sant Miquel número 5 de Ciutat Vella¹³⁸⁶. A primera hora del dia 5 es traslladava a l'edifici del CADCI la plana major del Partit: Jaume Compte, Joan Ferrer Àlvarez, Pere Aznar, Manuel González Alba i Artur Cussó¹³⁸⁷. El fet que la Seu es convertís en quarter general dels socis de la Minoria i del PCP, produí certa oposició entre alguns directius del Centre que motivà la intervenció de Miquel Badia per tal que els membres del PCP abandonessin el local, tal i com vam fer durant unes hores¹³⁸⁸. Tot i així, els membres de la MOMC i del PCP ja havien portat a Seu l'escàs armament que tenien: disset fusells Winchester, unes 25 pistoles i uns 500 cartutxos. Des de l'edifici s'organitzaria la vaga del sector del comerç i es llençaren els primers fulls cridant a proclamar la República Catalana. A les huit del matí les comissions de vaga i els delegats de districte eixien del CADCI amb una

---

¹³⁸² *Ibidem*.

¹³⁸³ *Ibidem*.

¹³⁸⁴ ESTIVILL i ABELLÓ, *op. cit.*, 1935, p. 127.

¹³⁸⁵ ESTIVILL i ABELLÓ, *op. cit.*, p. 129.

¹³⁸⁶ Segons nota de premsa sobre la MOMC. Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 1200, 7. I MIRADOR... 23 d'agost de 1934, *op. cit.*, p. 2.

¹³⁸⁷ LÓPEZ ESTEVE, *op. cit.*, p. 208-209.

¹³⁸⁸ AYMAMÍ BAUDINA, Lluís. *El sis d'octubre tal com jo l'he vist*. Barcelona: Atena, 1935. P. 134-135.

consigna clara: “Contra la provocació que representa el nou Govern de Madrid. Tot Catalunya en peu de guerra. Visca la vaga general!”¹³⁸⁹. A les deu, s’acomplia la paralització de Catalunya.

Durant el matí del sis d’octubre s’hi concentraren a la Seu socis i militants d’altres organitzacions obreres. Al balcó del Centre es penjava el cartell: “Treballadors mercantils, el CADCI ha acordat continuar la vaga fins aconseguir el triomf de la classe obrera. Per la República Catalana”¹³⁹⁰. Segons Estivill, dos comissionats del BOC que es dirigien a Governació passaren aquell matí pel CADCI. A la Rambla solament hi circulava la gent que entrava i sortia del Centre. En arribaren trobaren uns socis que descarregaven fusells d’un cotxe de dues places “nosaltres ens preparem. Després de la vaga es possible que vingui la resta”¹³⁹¹. Des de la Seu, Comte, Aznar, Ferrer i Cussó realitzaven gestions, sense èxit, amb la Conselleria de Governació per a obtenir armament i municions per a tothom. Cussó recordaria anys després que Compte va dir al seu interlocutor: “poseu les armes a les nostres mans i us assegurem que aquests canalles no s’aixecaran”¹³⁹². A fora la vaga triomfava “amb un esclat popular d’un abast incalculable [...] Barcelona era una ciutat morta per a la reacció; però que vibrava per als anhels revolucionaris. Les masses havien fet seva la consigna”¹³⁹³.

El testimoni d’un empleat i soci del CADCI que delatà diversos membres del Centre davant el Jutjat militar que instruïa, el novembre de 1934, la causa per rebel·lió contra Joan Ferrer, Pere Aznar i Jaume Cardús, entre altres, ens permet conèixer què succeí al CADCI durant bona part del 6 d’octubre. Francesc Farreras González treballava com a oficial de secretaria al CADCI. El matí del 6 d’octubre arribà al Centre cap a les dotze del migdia però havent-hi altres empleats i estant absolutament paralitzada l’activitat se’n tornà cap a casa. Segons la seva pròpia declaració, en assabentar-se que “se habían vuelto a apoderar del Centro los elementos de la Alianza Obrera” va decidir no retornar cap al CADCI. Tot i així, “estando paseando él por la Rambla frente al local social sobre las cuatro de la tarde, le llamó el socio Alejandro Ripoll, el cual le hizo entrar para tomar café”. A l’interior del Centre, segons la declaració de Farreras, s’hi trobava el president del Consell, Jaume Cardús, diversos socis i un bon número d’individus armats que no coneixia. Cardús és dirigí a Farreras i a un altre soci, Modest

---

¹³⁸⁹ TREBALL... 6 d’octubre de 1936, op. cit., p. 11.

¹³⁹⁰ LA VEU DE CATALUNYA... 9 d’octubre de 1934, any 44, núm. 11.453. P. 4. Segons Àngel Estivill durant el matí s’havia penjat al balcó una pissarra que deia: “El CADCI secunda la vaga general. Tots els treballadors mercantils han de complir llur deure acatant aquest acord. Visca la República Catalana!”. ESTIVILL, op. cit., p. 138.

¹³⁹¹ ESTIVILL, op. cit., p.139.

¹³⁹² TREBALL... 6 d’octubre de 1936, op. cit., p. 11.

¹³⁹³ ESTIVILL, op. cit., p.146.

Cunillera, recomanant-los que abandonessin la Seu ja que “en vista de que por los elementos extraños se habían apoderado del Centro, no era conveniente que ningún empleado continuara en el mismo pues estaban expuestos a un contratiempo si no obedecían lo que ellos les ordenaran”. Seguint al mateix Farreras, Jaume Cardús els hi expressà que “ya no se consideraba Presidente” davant la presència d’elements armats aliens a l’entitat. Després de la conversa amb Cardús, Francesc Farreras abandonà el Centre¹³⁹⁴.

El testimoni de l’empleat i soci del CADCI davant el Jutjat militar contenia diversos elements dissonants que encaixaven malament amb el tipus de relat que aquest pretenia transmetre a l’autoritat militar. En primer lloc, difícilment un empleat i soci del CADCI es podia dirigir un dia de vaga general absoluta, com el 6 d’octubre, al seu lloc de feina amb la intenció de treballar amb normalitat. Encara menys si el seu lloc de treball era el mateix CADCI. En segon, resultava igualment difícil d’explicar que Farreras declarés veure a “varios socios en los salones de billar jugando tranquilamente” i que ell mateix anés a prendre cafè al CADCI si aquest es trobava pres per “elementos extraños” armats, dels quals “no conoce a ninguno”. En tercer, la deserció com a president de l’entitat de Jaume Cardús precisament per la presència d’elements armats al CADCI resultava encara més estranya si tenim en compte que havia estat la MOMC qui havia constituït un Comitè revolucionari pensat per traçar un pla d’acció amb intervenció armada si resultava necessari. Com hem explicat, Cardús, afiliat a la Minoria, l’agost de 1934 havia encapçalat la candidatura promoguda per aquesta al Consell Directiu juntament amb Ferrer Àlvarez i Joan Juhé Juvé. Per últim, el declarant expressà que coneixia “por referencias” que durant les hores en que s’havia fet foc contra les forces de l’exèrcit des del CADCI, dins s’hi trobaven “el Presidente Sr. Cardús, el Secretario Juan Ferrer, un tal Pedro Aznar, el empleado Juan Goula, sin que recuerde ningún otro”¹³⁹⁵.

A banda de la voluntat de Farreras de desvincular-se de tot allò succeït al CADCI durant el 6 d’octubre i de la delació dels seus companys, la mateixa declaració transmetia a l’autoritat militar que allò succeït al Centre entre el 4 i el 7 d’octubre tenia poc a veure amb la mateixa entitat i, per contra, calia atribuir-ho als “elementos extraños” que “se habían apoderado del Centro”. D’aquesta manera, l’explicació de Farreras mostrava la imatge d’un CADCI i d’uns treballadors mercantils ben allunyats del procés de proletarització i radicalització obrerista, sindicalista i separatista que caracteritzava al

---

¹³⁹⁴ Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 503, 4. La primavera de 1936, Farreras ocupava el càrrec d’administrador del Patronat de la Caixa d’Estalvis durant la presidència d’Aznar. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 1. Vegeu també l’expedient CADCI. *Assumptes de personal. Francesc Farreras. Dossier 3 d’“empleyats”*. Barcelona: març-abril de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 14.

¹³⁹⁵ Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 4.

Centre durant la dècada dels trenta. Procés que difícilment podia deslligar-se del fet que el CADCI es convertís en un dels principals nuclis de la insurrecció d'octubre.

A la tarda del 6 d'octubre, des del CADCI es seguien efectuant gestions per aconseguir armament. Artur Cussó telefonà diverses vegades a Governació. El mateix Cussó i Pere Aznar es van traslladar al Palau de Governació per aconseguir armes i munició, sense èxit. Des de Governació es van dirigir al Casal Català de l'Esquerra de l'Eixample presidit per l'Artemi Aiguader, aconseguint, segons el mateix Cussó, que aquest els hi enviés deu homes armats cap al Centre. De retorn cap al CADCI, Cussó i Aznar van passar pel cinema *Coliseum*, on hi havia Batista i Roca, i pel teatre *Novedades*, on Josep Badia havia aquarterat uns 500 homes de les JEREC i altres organitzacions separatistes. En ambdós casos no tant sols l'intent d'aconseguir armament resultà infructuós sinó que, a més, els delegats del CADCI van poder constatar una cert ambient de desànim i manca d'organització entre els homes concentrats i la Conselleria de Governació¹³⁹⁶. Les directrius trameses per Dencàs de no hostilitzar les forces de l'exèrcit si aquestes no disparaven o atacaven abans encaixaven malament amb els plans d'acció insurreccional per proclamar la República Catalana dels revolucionaris del CADCI. Segons el metge Joan Vinyes, al CADCI, durant la tarda del sis d'octubre “Manuel González Alba com a persona entesa s'ocupava a demostrar el maneig dels fusells Winchester” entre els concentrats, al soterrani s'organitzà un lloc de cures i es van disposar els homes armats en els diversos punts estratègics per a la defensa de l'edifici¹³⁹⁷. Cussó comunicà de nou amb Governació després de la proclamació de l'Estat Català per part de Lluís Companys però, com posteriorment diria a l'òrgan del PCP, *La Catalunya Insurgent*, el resultat fou el de “poques armes llargues i moltes promeses per telèfon des de Governació”¹³⁹⁸. Davant la falta d'armament, un grup dels qui es trobaven al CADCI abandonaren l'edifici per dirigir-se al casal del PCP de la Baixada de Sant Miquel.

Deu minuts després, quan encara no eren les deu de la nit, els insurgents que feien guàrdia al terrat del CADCI avisaven als companys de la presència dels militars a la Rambla. Es donà l'ordre d'apagar totes les llums i esperar apostats. Vint minuts més tard veien com un escamot d'artillers emplaçava canons i diverses peces d'artilleria a Colom i al final de la Rambla de Santa Mònica. Cap a dos quarts d'onze, el regiment número 34 d'Infanteria pujava per la Rambla de Santa Mònica per fixar el Ban de l'Estat de Guerra comandats pel capità Miquel Lechuga i el capità ajudant de plaça Ferran Ahumada. L'esquadra amb bandera, banda i músics s'aturava gairebé davant la porta de l'edifici, front a la seu de la sucursal del Banc d'Espanya. L'oficial trucà a la porta per a que

---

¹³⁹⁶ LA VEU DE CATALUNYA... 6 d'octubre de 1936, op. cit., p. 2.

¹³⁹⁷ PRESÈNCIA. Girona: maig 1980, núm. 536. P. 5.

¹³⁹⁸ LA CATALUNYA INSURGENT... 25 de gener de 1935, any I, núm.1. P. 1.

obrissin a l'autoritat i, en no respondre ningú, ordenà el primer atac. Des del CADCI es respongué amb un fort tiroteig que feu recular els militars i els hi produí diverses baixes¹³⁹⁹.

La seu del CADCI quedà enrunada per les canonades de l'exèrcit llençades a tots els pisos de l'edifici. La primera bomba impactà a la part alta, una altra esclatà dintre el passadís de la biblioteca i altra al primer pis, on hi havia González Alba comandant un dels grups. Segons Cussó, ell i Compte ordenaren traslladar al soterrani al primer ferit, el "Pipa de Sants" del Casal d'Aiguader. La resta, a excepció d'Alba, prenia posicions a les balconades dels baixos, vora el dispensari del CADCI. Des d'allà repel·liren un nou intent d'accés dels militars a l'edifici que, en veure que havia cessat el foc del primer pis, esbotzaren la porta principal quedant atrapats entre aquesta i la reixa interior. El bombardeig i el llançament de granades explosives continuaria fins a les 5 de la matinada. Fins aleshores s'estaria esperant l'arribada dels reforços que Dencàs havia promès a Cussó¹⁴⁰⁰.

L'informe del coronel José Llanas Quintanilla, cap del regiment lleuger número 7 d'Artilleria que havia reemplaçat al primer batalló, exposava la situació amb la que es van trobar les forces de l'exèrcit en arribar davant la seu dels mercantils: "como el fuego que se nos hacía des de la casa de CADCI era intenso se les hicieron dos disparos con granada de metralla, con objeto de intimidarles, consiguiendo con ello que la Rambla se despejara, pero por lo que respecta a la citada casa, lejos de conseguirse el objeto más bien se intensificó el fuego por cuya razón se le hizo fuego con rompedora lo que si de momento pareció que acallaba el fuego no fue más que brevemente, volviendo pronto a sentirse con igual intensidad". El mateix informe adreçat al general en cap de la quarta brigada d'Artilleria afegia: "A pesar de haberse rendido la Generalidad, el fuego que se nos hacía desde el edificio del CADCI no cesaba, ni el personal del edificio se rendía [...] di la orden al Capitán D. Alfonso Pardo, que intentase penetrar en el edificio del CADCI lo cual consiguió al frente de un pelotón de treinta y dos hombres [...] en el interior se encontraban cuatro hombres que fueron hechos prisioneros, dos muertos, muchas señales de heridos y rastros de haber sido evacuados"¹⁴⁰¹.

Els insurrectes abandonaren l'edifici per grups començant pels ferits a través d'una finestra que connectava la part posterior del Centre on hi eren les Escoles Mercantils amb

---

¹³⁹⁹ LA VEU DE CATALUNYA... 9 d'octubre de 1934, any 44, núm 11.453, p. 6; 6 d'octubre de 1936, op. cit., p. 2.

¹⁴⁰⁰ LA VEU DE CATALUNYA... 6 d'octubre de 1936, op. cit., p. 2-3. ESTIVILL, op. cit., p. 178.

¹⁴⁰¹ Parte del Sr. Coronel Don José Llanas Quintanilla, Primer Jefe del expresado regimiento que eleva al Excmo. Señor General Jefe de la 4ª Brigada de Artilleria. Fons General Batet. Arxiu Montserrat Tarradellas, Caixa 2, p. 3. En LÓPEZ ESTEVE, op. cit., 2012, p. 209.

les teulades dels edificis veïns. Segons Cussó, “fugíem perquè no era ja possible resistir, amb el convenciment d’haver-nos portat amb la màxima dignitat”¹⁴⁰². Entre els primers evacuats estava el jove militant del PCC Amadeu Bardina que moriria poc després a la Casa del Poble de la USC del carrer Nou de Sant Francesc¹⁴⁰³. Els dos morts que els soldats trobaren al CADCI eren Jaume Compte i Manuel González Alba. Durant l’enfrontament els insurrectes van ferir de mort el tinent d’artilleria Franciso Gómez Marín¹⁴⁰⁴.

A partir d’aquest moment, l’edifici de Rambla de Santa Mònica es convertia en un dels escenaris principals de l’acció armada insurreccional a Barcelona. Aquells que volien intervenir en la conjuntura crítica d’octubre de 1934 per a fer una revolució social acompanyada de l’alliberament nacional van trobar en el CADCI la base possible per a fer-ho. La resistència a l’edifici convertiria a Jaume Compte, Manuel González Alba i Amadeu Bardina en els màrtirs per excel·lència de l’octubre català. Representaven tant la radicalització catalanista com la reivindicació social, característiques que conformarien la dinàmica social i política catalana fins al febrer de 1936 i posteriorment. D’aquesta manera, entre octubre de 1934 i febrer de 1936 i, molt especialment d’ençà de la victòria del Front d’Esquerres i fins a la fi de la guerra civil, l’epopeia del CADCI i els morts per les canonades de l’exèrcit a la Seu es van convertir en el símbol per excel·lència de la memòria antifeixista del sis d’octubre. Jaume Compte, separatista reconegut, “l’home del Garraf”¹⁴⁰⁵, era viatjant, membre del CADCI i del Partit Català Proletari. Manuel González Alba era també membre del mateix partit, a més d’editor i professor de català. Amadeu Bardina formava part de les joventuts del Partit Comunista de Catalunya, no podem afirmar que fos membre del CADCI però sí que el seu germà, el pedagog Joan Bardina, havia estat professor i un dels fundadors de les Escoles Mercantils del Centre¹⁴⁰⁶. La resta d’homes que protagonitzaren l’atac a les forces de l’exèrcit des de la Seu, eren membres del CADCI i treballadors mercantils o bé responien a filiacions socials i polítiques i adscripcions laborals diverses com Alba i Bardina?

Entre la quarantena d’homes que hi havia a la Seu entre la tarda-nit del 6 d’octubre i la matinada del dia 7, hi havia un mínim de 19 d’afiliats a l’entitat que van participar de

---

¹⁴⁰² LA VEU DE CATALUNYA... 6 d’octubre de 1936, op. cit., p. 3.

¹⁴⁰³ LÓPEZ ESTEVE, op. cit., 2012, p. 209.

¹⁴⁰⁴ *Archivo General Militar de Ávila*, C.1, Cp. 5, D. 4/8. En LÓPEZ ESTEVE, op. cit., 2013, p. 210.

¹⁴⁰⁵ TUBELLA CASADEVALL, op. cit., 1979, p. 9.

¹⁴⁰⁶ A l’acta de formació de les Escoles Mercantils del 21 de setembre de 1904, trobem Joan Bardina, membre de la Lliga i creador de l’Escola de Mestres el 1906, com a professor de Drets i Deures del Ciutadà. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1278, 1.

l'organització i execució de l'atac a l'exèrcit¹⁴⁰⁷. Entre ells hi trobem un nucli clarament definit per la seva adscripció a la MOMC i, en alguns casos, també al PCP: Pere Aznar, Francesc Albiol, Lluís Àlvarez, Benvingut Borràs, Jaume Compte, Eudald Carbonell, Frederic Espuny, Joan Ferrer, Lluís Luque o Joaquim Núñez. Bona part d'ells eren treballadors dels serveis d'empreses mitjanes i grans que s'allunyava d'aquella imatge tòpica del dependent de taller menut o de botiga. Joan Ferrer i Lluís Luque eren empleats d'oficines de la Pirelli; Pere Aznar i Lluís Àlvarez de magatzems tèxtils importants com Santaaulàlia i La Saldadora i; i Borràs i Carbonell empleats de la Generalitat.

Al costat d'aquest nucli clarament homogeni de treballadors mercantils, hi havia tot un seguit de membres del CADCI amb responsabilitats directives, que treballaven al Centre o bé que simplement n'eren afiliats que s'hi van concentrar aquell dia pel fet, sobretot, de formar part de l'entitat. Formarien part d'aquest grup de socis el president del Consell Directiu Jaume Cardús, el cap d'oficines Joan Goula, Alexandre Ripoll, Enric Santolària, Victorià Aguilar, Jaume Carbonell, Ramon Florensa o Josep Vendrell¹⁴⁰⁸.

Juntament amb Compte, Cussó i González Alba, els tres enquadrats al PCP, trobem tot un seguit de separatistes de filiació diversa o sense cap vincle orgànic però amb la característica d'haver participat dels esdeveniments constitutius del separatisme d'entreguerres, com ara el complot del Garraf o Prats de Molló, i mantenir una posició més radicalitzada que el separatisme governamental de les JEREC, en un sentit social o nacional. Josep Garriga Aleu, Jaume Julià Pedrol, els italians Vincenzo Caranno i Dorb. Marcolini, l'advocat Xavier Tarragó i Francesc Jaques, formarien part d'aquest grup més guiats per la seva voluntat d'acció i les complicitats personals i ideològiques amb homes com Compte, Cussó, Alba i alguns membres del CADCI, com Joaquim Núñez o Eudald Carbonell, que no per cap tipus de vincle amb l'entitat. Podríem considerar-los com un

---

¹⁴⁰⁷ Testimoni d'Artur Cussó. *Els qui eren*. LA VEU DE CATALUNYA... 6 d'octubre de 1936, op. cit., p. 3.

¹⁴⁰⁸ La informació sobre els llocs de treball i filiació ha estat extreta principalment dels documents:

- CADCI. *Relacions de membres de Jurats Mixtos del Comerç (1936)*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1566, 2;
- CADCI. *Relacions de demandes de readmissió (1936)*. Fons Restituït CADCI. 1936. ANC, PS-BAR, 1308, 10.
- CADCI. *Demandes de readmissió de treballadors en virtut del decret de 29 de febrer de 1936*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1308, 11.
- Sobre Lluís Luque veure expedient personal al Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1516, sub.0005. Sobre Joan Juhé Juvé veure expedient personal al Fons Restituït CADCI. Barcelona: ANC, PS-BAR, 571, 86. Sobre Joan Goula veure expedient personal al Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 700, 56. De l'expedient de Cardús solament es conserva la carpeta del Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1519, sub.0043. Sobre Cardús veure l'apartat 1.1, 2.7, 2.8 i 2.9 d'aquesta Segona Part.

conjunt d'activistes separatistes socialment radicalitzats però que a diferència de molts membres del PCP havien decidit mantenir-se al marge de qualsevol organització partidista; tot i que, en alguns casos, com el de Jaume Julià, formaven part d'entitats com l'Associació de Funcionaris de la Generalitat de Catalunya¹⁴⁰⁹. Caldria afegir-hi els diversos membres de les JEREC provinents del Casal dirigit per Aiguader i diversos militants exclusivament d'organitzacions obreristes, com els del PCP o del Partit Comunista de Catalunya. La resta de revolucionaris concentrats a la Seu podrien tractar-se de membres del CADCI o bé de militants d'algunes de les organitzacions obreristes ben presents al Centre, especialment del PCP, que molt probablement hauria tingut més militants a l'edifici a banda d'Amadeu Bardina.

2.9. “Per la memòria dels nostres morts”.

La repressió envers els socis (1934-1936)

L'entrada de l'exèrcit a l'edifici durant la matinada del 7 d'octubre marca l'inici de la persecució i repressió dels membres del CADCI. Al desembre de 1934, segons Manel López hi hauria hagut un mínim de 5.200 detinguts i empresonats en relació als fets d'octubre; un 3% d'ells eren membres del CADCI, Unió Ultramarina i altres organitzacions mercantils¹⁴¹⁰. Entre els presoners hi havien 31 socis del Centre: Pere Aznar, Jaume Cardús, Francesc Xavier Casals, Lluís Àlvarez, Sebastià Bardina Prats, Carles Begren, Ramon Bosch Simon, Manuel Casellas, Antoni Cornet, Amadeu Estadella, Joan Ferrer Àlvarez, Joan Ferrer Puig, Joan Font Civil, Joan Font Cunill, Joan Goula, Àngel Gutiérrez Àlvarez, Àngel Gutiérrez López, Emili Herranz Torres, Ricard Mistral Polo, Joaquim Núñez Roig, Antoni Obach Pol, Joaquim Palau Farré, Josep Pelegrí Xifré, Josep Piqué Casulleras, Alexandre Ripoll, Ramon Sabrià Roca, Enric Santaaulàlia, Francesc Xavier Tarragó, Jaume Vallès Vila, Antoni Vintró Mir, Tomàs Zaragoza¹⁴¹¹.

---

¹⁴⁰⁹ LÓPEZ ESTEVE, op. cit., 2012, p. 208-209.

¹⁴¹⁰ LÓPEZ ESTEVE, op. cit., 2012, p. 407-417.

¹⁴¹¹ LÓPEZ ESTEVE, op. cit., *Annex II. Relació de detinguts i empresonats per la insurrecció d'octubre entre octubre de 1934 i gener de 1935*. Veure també els fragments de notes manuscrites sobre paper propietat de Francesc de P. Farreras, agent llibreter, del *Diario de Barcelona* —9 d'octubre de 1934, p. 9— sobre la detenció de Ferrer Àlvarez “acusado de tomar parte en los sucesos ocurridos el día 6” i diaris del 18 de novembre que “porten la detenció d'Àngel Gutiérrez”. El document podria formar part de l'expedient instruït contra Farreras que hem analitzat a l'apartat anterior. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 503, 4.

A aquests socis s'hi afegiria un altre grup que hem identificat a partir del creuament de dades entre el llistat aportat per Manel López i la relació de demandants de reingrés al lloc de treball elaborat per Organització i Treball en març de 1936¹⁴¹². Un document que la Secció hauria fet per pressionar a diferents empreses que incomplien la llei laboral de l'1 de març que les obligava a readmetre al personal acomiadat “por sus ideas o con motivo de huelgas políticas a partir del 1º de Enero de 1934 [...] habiendo de restablecer las plantillas que estuviesen vigentes en 4 de Octubre de 1934”¹⁴¹³. Així doncs, agregariem als següents socis a la relació d'empresonats: Eudald Carbonell Riera; Carles Cañellas Molina, treballador de Manufactures Costa Mallol i membre del Casal d'ERC del districte III de Barcelona; Francesc Soler Mestres i Lluís Cases Massip, treballadors de CINAES; Ramon Puig Aloy, treballador de Laureà Castillo; Enric Puig Elias; Josep M. Torner Saumell, treballador de la Cooperativa Flor de Maig; Ramon Roig Batlle i Josep Figuerola Civit, treballadors de J. Poc de T. Bernat; Joaquim Damians Carulla, treballador de Metro Goldwyn Mayer; Josep Prades Puig, treballador de Fill de Hermenegildo Marsal; Llorenç Ferrer Madinyà, treballador d'Antoni Furmenti i Enric Gálvez Rodrigo, treballador d'Antoni J. Michel. En total comptabilitzem un mínim de 44 membres del CADCI que foren detinguts arrel dels fets d'octubre. Alguns d'ells superarien l'any de presidi. El setembre de 1935, el president del Centre, Jaume Cardús, obtenia la llibertat provisional, mentre que Enric Santaaulàlia i Joan Goula continuaren reclosos. Goula compliria condemna de presó atenuada a la Vil·la de Salut l'Aliança fins al 16 d'octubre de 1935; Santaaulàlia, darrer soci processat pels Fets d'Octubre, obtenia la llibertat provisional a mitjans de novembre¹⁴¹⁴. Identificar a la resta de socis que foren detinguts requeriria d'un estudi acurat que supera l'objecte d'aquesta investigació i que emplacem a realitzar.

Les detencions formaven part de la repressió sistemàtica i continuada envers el CADCI i la resta d'entitats que havien participat en la insurrecció. La situació del Centre després d'octubre era totalment desoladora tal i com l'antic bibliotecari de l'entitat, Ramon Ràfols, exposava a Willem Geert Spiekman, secretari de la Federació

---

¹⁴¹² LÓPEZ ESTEVE, op. cit., *Annex II...*, i CADCI. *Relacions de demandes de readmissió* (1936), op. cit., PS-BAR, 1308, 10.

¹⁴¹³ Decreto relativo a la readmisión forzosa de los obreros, empleados o agentes que hubieren sido despedidos por sus ideas o con motivo de huelgas políticas a partir de 1.ª de Enero de 1934. GAZETA DE MADRID... 1 de març de 1936, núm. 62. P. 1.762.

¹⁴¹⁴ LLUITA. ÒRGAN DE LA FEDERACIÓ D'EMPLEATS DEL COMERÇ I TÈCNICS DE LA INDÚSTRIA DE CATALUNYA. Barcelona [any XI, Segona Època]: 1 d'octubre de 1935, núm. 114, p. 1; 1 de novembre de 1935, núm. 115, p. 6; 15 de desembre de 1935, núm. 116, p. 5.

Internacional d'Empleats i Tècnics d'Amsterdam¹⁴¹⁵. L'edifici social del CADCI, on s'hi allotjava també la FET, “a été, peut-être, la maison battue avec plus intensité par l'artillerie de l'armée espagnole”. Enviava “deux photographies des ravages causés par les obus” i explicava detalladament la situació en que es trobava l'entitat: clausurada i intervinguda per l'autoritat militar, els principals dirigents del Centre encausats per rebel·lió militar, els diners de la Caixa contra l'Atur Forçós intervinguts, concretament 54.349'41 ptes., i un gran número de socis empresonats¹⁴¹⁶.

A aquesta situació s'hi afegia, segons Ràfols, un clar enduriment de les condicions laborals dels mercantils. Els guanys aconseguits amb la gran vaga de 1933 havien quedat anorreats. Ni la jornada de 8 hores, ni els augments salarials, ni l'abolició del règim d'internat s'estaven complint. Les Bases de treball i els Jurats Mixtos van quedar en suspensió fins la reforma del govern de l'Estat el juliol de 1935. Aquesta afavoria, seguint a Ràfols, “les intérêts patronaux et alambiquer les droits plus élémentaux des travailleurs”, i concedia una major presència dels sindicats catòlics i feixistes. Segons el mateix soci del CADCI, el laude de 1933 dels treballadors del comerç al major, detall i alimentació no fou ni anul·lat pel Ministeri de Treball ja que a més de no complir-se “l'échéance légale de ces deux édits est au 31 du prochain mois de décembre”, l'arbitrarietat patronal s'havia convertit en el principal criteri per fixar les condicions de treball dels mercantils¹⁴¹⁷.

Els acomiadaments es van convertir en un degoteig en aquelles empreses on els treballadors s'havien mobilitzat per fer complir el laude de 1933 i contra aquells militants sindicals més actius. Sumats a l'incompliment sistemàtic del laude, van retornar a molts mercantils a una situació de plena subordinació cap als seus patrons. Tot i que les bases de treball havien estat incomplertes reiteradament abans d'octubre de 1934, el resultat de les jornades d'octubre fou aprofitat per la patronal i “per la burgesia mercantil freturosa d'implantar els seus desitjos”¹⁴¹⁸. *La Catalunya Insurgent* parlava a començaments de 1935 d'una autèntica “ofensiva de la burgesia mercantil”. La casa Pirelli havia acomiadat “l'endemà del 6 d'octubre al secretari del CADCI i a altres

---

¹⁴¹⁵ Ràfols fou empresonat durant la dictadura de Primo de Rivera, per ser vocal d'Organització i Treball al Consell Directiu de 1922 i 1923 —veure apartat 2.3 de la Segona Part—, i bibliotecari del Centre entre 1933-34. Militant de la USC i, representant al CADCI, secretari de relacions exteriors la Federació de Dependents de Catalunya, era l'encarregat de mantenir el contacte amb la Federació Internacional d'Empleats i Tècnics d'Amsterdam.

¹⁴¹⁶ *Carta de la FET signada per Ramon Ràfols a la FIET d'Amsterdam*. Barcelona: octubre de 1934. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-8798. Ràfols comunica el trasllat provisional de la FET a l'estatge del Sindicat General de Tècnics de Catalunya a Ronda de Sant Pere, 4.

¹⁴¹⁷ *Ibidem*.

¹⁴¹⁸ LA CATALUNYA INSURGENT... 25 de gener de 1935, any I, núm. 2. P. 4.

companys digníssims” mentre que empreses com La Saldadora, la llibreria Subirana, els magatzems El Àguila o la sastreria Pujol havien obligat a signar “contractes deshonorosos a diversos dels seus empleats”¹⁴¹⁹. Només entre els socis del CADCI van ser acomiadats després del 6 d’octubre un mínim de 205 treballadors d’empreses com els Magatzems Santaaulàlia, la companyia Rivière, Siemens, Cros, Comercial Pirelli, Vilardell S.A. i la distribuïdora de cinema CINAES, Biblos SA- Llibreria Subirana, Anuaris Bailly-Bailliere i Riera, Gràmofon-Odeon, Indústries Sanitàries SA, entre moltes altres¹⁴²⁰.

El 24 de febrer de 1935 el jutge militar, el comandant Enrique Bibiano, disposava la clausura i suspensió del Centre. Tanmateix, en aplicació del decret del Ministeri de Treball del dia 1 de novembre de 1934¹⁴²¹, l’autoritat militar autoritzava el funcionament de la Secció de Socors Mutus. Des de les pàgines de *Lluita*, l’òrgan de la FET, els socis reclamaven que es legalitzés Organització i Treball, la seva Caixa contra l’Atur Forçós i la Borsa de Treball, així com la Secció d’Educació i Instrucció amb les Escoles Mercantils i la Biblioteca. Ho exigien per poder fer que “els interessos dels dependents de la nostra ciutat no quedin desemparats en el període d’elaboració i redacció dels nous contractes col·lectius [...] per tal de poder pagar un subsidi als companys que es troben sense feina” i per “poder cooperar a cercar col·locació als companys que es troben en atur forçós”. Ho feien davant una situació en que “gairebé centenars de socis es troben sense feina i sense poder cobrar subsidi de cap mena” i coneixent que “algunes famílies es troben en situació veritablement tràgica”¹⁴²².

En aquest context repressiu contra les forces sindicals i polítiques obreristes, catalanistes i esquerranes de divers signe, el 5 de maig de 1935 moria Joan Ferrer Álvarez, un dels octubristes del CADCI. La seua mort actuà com a catalitzador del lligam entre la memòria insurreccional del 6 d’octubre, l’entitat mercantil i la configuració de l’antifeixisme i del *fronpopulisme* català. Com el mateix Ràfols explicava l’agost de 1935 a Spiekman, “le Président du C.A.D.C.I, camarade Jaume Cardús et trois camarades plus sont encore en prison. Le Secrétaire du CADCI, camarada Joan Ferrer i Alvarez qui se trouvait arrêté (...) a cause de son état de santé est mort le 5 mai écoulé. Son entièrement improvisé dona lieu a une grandiose manifestation de deuil. La voiture que portait le

---

¹⁴¹⁹ *Ibidem*.

¹⁴²⁰ Relacions de demandes de readmissió (1936), op. cit., i Denúncies tramitades per Organització i Treball al delegat de Treball de Barcelona (1936). Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1308, 11.

¹⁴²¹ *Decreto disponiendo que cuando sea suspendida una Asociación profesional, proseguirá el funcionamiento de sus instituciones de Previsión, Cultura y Socorro, creadas con licitud de fin cuando no haya sido expresamente decretada la suspensión de las mismas*. GACETA DE MADRID... 3 de noviembre de 1934, núm. 307. P. 965.

¹⁴²² LLUITA... 1 de març de 1935, any XI, Segona Època, núm. 108. P. 2.

cercueil s'est arrêté en face des ruines du bâtiment du CADCI [...] et les manifestants on défilé en chantant l'hymne national catalan et l'Internationale”¹⁴²³.

L'enterrament de Ferrer Àlvarez es convertiria en la manifestació popular més important de la ciutat de Barcelona produïda entre octubre de 1934 i febrer de 1936. Joan Ferrer, de 26 anys, havia estat escollit secretari general del CADCI l'agost de 1934. La nit del 6 d'octubre estava a la Seu. Treballador de la Pirelli fins que l'acomiadaren el 9 d'octubre, era membre del PCP i la MOMC i havia militat al Sindicat Mercantil de la CNT, al Partit Nacionalista Català, a Nosaltres Sols! i al Partit Comunista de Catalunya¹⁴²⁴. Fou detingut el 7 de novembre de 1934, traslladat a la Jefatura de Policia, d'aquí a l'Hospital Clínic degut al seu mal estat de salut, després a la Model, i, finalment, poques setmanes abans de morir, al sanatori de Puig d'Olena en règim de presó atenuada. La Comissió de Gremis del CADCI organitzaria una subscripció popular per afrontar les despeses del Sanatori¹⁴²⁵. Tot i que Ferrer Àlvarez patia una lesió pulmonar abans que fos empresonat, la persecució a la que fou sotmès agreujà la malaltia fins a conduir-lo a la mort el 5 de maig de 1935. Aquesta fou la lectura tant de les organitzacions mercantils i obreristes com d'amplis sectors obrers, populars i catalanistes que van decidir omplir els carrers de Barcelona el dia 7 de maig.

Ferrer Àlvarez reunia dos sentiments cabdals, tal i com expressava un obituari de la publicació de la Federació d'Empleats, “s'havia donat tot ell a la causa de Catalunya i a la de la classe treballadora”¹⁴²⁶. Representava l'acció “heroica” del 6 d'octubre. Era portador de tots aquells components essencials de l'antifeixisme popular i el *frontpopulisme* i, per aquest motiu, el seu enterrament fou una barreja multitudinària d'organitzacions catalanistes, obreres i sindicals.¹⁴²⁷ El recorregut des de la seu del

---

¹⁴²³ *Carta de la FET signada per Ramon Ràfols a la FIET d'Amsterdam*. Barcelona: 13 d'agost de 1935. ANC. Fons 1-886/ Llei 21 de restitució a la Generalitat de Catalunya. ANC1-886-T-8798.

¹⁴²⁴ TREBALL. ÒRGAN DEL SINDICAT MERCANTIL DE BARCELONA... 1935, núm. 8. P. 1-4. LLUITA... [1935, any XI, Segona Època]: 1 de novembre, núm. 115, p.1 i 3; 15 de juny, p. 2.

¹⁴²⁵ Era traslladat al sanatori el 29 de març de 1935 per ordre del jutge Enrique Bibiano segons LA VANGUARDIA... 2 d'abril de 1935, any LIV, núm. 22.171. P.10. Sobre la subscripció popular veure LLUITA... 15 de maig de 1935, any XI, Segona Època, núm. 110. P. 3.

¹⁴²⁶ LLUITA... 15 de maig de 1935, any XI, Segona Època, núm. 110. P. 1.

¹⁴²⁷ Les organitzacions representades a la manifestació van ser les següents: CADCI, PCP, BOC, PCC, EC, Federació Sindicalista Llibertària (FSL), PSOE, USC, UGT, FSL Indústria, Sindicat d'Artistes Teatral, Associació d'Empleats Municipals, AFGC, La Artística Culinària, FET, Sindicat d'Empleats i Tècnics de Catalunya, Associació General d'Empleats d'Assegurances, Associació de Treballadors de Banca i Borsa, Associació de Comptables de Catalunya, Ateneu Popular de Gràcia, Ateneu Obrer de Sant Martí, Agrupació Cultural Front, Ateneu Polytecnicum, Estat Català, Associació de la Dependència Mercantil, Bloc Escolar Nacionalista, SRI, AO, JCI (BOC), Centre Catalanista d'Esquerra del Districte IX, Delegació

Sindicat Mercantil fins al CADCI, on es dissolgué la comitiva, fou seguit per milers i milers de persones, convertint-se en una gran manifestació política que canalitzava l'animadversió cap a tots aquells que havien tret profit de la desfeta d'octubre. D'aquesta manera, la memòria heroica d'octubre quedava més estretament imbricada amb el CADCI.

Si l'enterrament de Ferrer havia posat de relleu que el vincle del Centre amb el 6 d'octubre permetia a l'entitat apropiar-se del llegat polític de l'octubre català, la pròpia entitat va estrènyer més aquest vincle per continuar guanyant pes social i polític. La Secció d'Organització i Treball feu una crida als seus socis per a que votessin al Front d'Esquerres de Catalunya el febrer de 1936. Calia votar el Front d'Esquerres per aconseguir la reobertura immediata del Centre, la readmissió dels companys acomiadats i la derogació del decret que anul·lava els laudes del detall i alimentació. Calia votar “perquè Catalunya gaudeixi de les llibertats que com a poble té dret” i “per la memòria dels nostres morts, des de Puig Esteve fins a Jaume Compte i Joan Ferrer”¹⁴²⁸. De la mateixa manera, el mateix Jaume Cardús, empresonat al vaixell *Uruguay*, escrivia el novembre de 1935 un article a *Lluita*, amb el títol “Salvem el CADCI”, en el que afirmava que “quan la història reculli la gesta del 6 d'octubre, el CADCI restarà inclòs una vegada més a la història de la Pàtria. Quan els moviments socials de Catalunya en el nostre segle siguin ordenats i historiat, hom no podrà negligir de constatar-hi que el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria no solament tenia una trajectòria traçada, ans també una obra feta en tal sentit”¹⁴²⁹. Lluís Luque, membre del CADCI, del PCP i la MOMC, es referia el juliol de 1936 a que “no endebades el CADCI s'ha guanyat el respecte i la consideració de tot el món mercantil i particularment dels germans d'Astúries quan va saber ésser l'únic baluard heroic del 6 d'octubre”¹⁴³⁰.

Comitè Local del PCC, Joventuts Comunistes de Catalunya, Joventut de Sindicat de Cambrers, Associació Musical Hispania adherida a la UGT, Associació Ferretera, Unió Ultramarina, Cambra del Viatjant, Unió de Mossos i Cobradors, Sindicat Mercantil, FUTM, Setmanari L'Hora, Pàtria Nova, Ateneu Enciclopèdic Popular, Sindicat Indústria Hotelera. LA VANGUARDIA... 8 de maig de 1935, any XIV, núm. 22.200. P. 8.

¹⁴²⁸ *Socis del CADCI, treballadors mercantils, poble de Catalunya*. AHCB. Fulls Volanders. 5EII-1811.

¹⁴²⁹ LLUITA... 1 de novembre de 1935, any XI, Segona Època, núm. 115, P. 5. L'article es preparava mesos abans, com es desprèn de la carta enviada per la FET al CADCI de Mataró sobre la reunió celebrada per tractar com normalitzar l'activitat de les entitats clausurades pel 6 d'Octubre, el “Centre de Manresa i, molt especialment, el CADCI de Barcelona”. La FET els sol·licita una crònica respecte per a *Lluita*, i diu: “en Cardús, president del CADCI, ens enviarà un article des de l'Uruguay que publicarem al febrer”. Barcelona: 15 de gener de 1935. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-8803.

¹⁴³⁰ JUSTÍCIA SOCIAL—OCTUBRE...17 de juliol de 1936, any I, núm. 2. P. 2.

L'impacte de l'experiència d'octubre en la societat catalana es manifestà plenament durant les eleccions de febrer de 1936 i la primavera del mateix any. Els milers de presos, l'anul·lació de la llei de contractes de conreu i de les bases de treball, la clausura de centres i entitats polítiques, i la suspensió de l'autonomia, van aparèixer en la campanya del Front d'Esquerres com tot allò que calia revertir amb la victòria electoral i que tenia el seu origen en la derrota d'octubre. La victòria del Front d'Esquerres el febrer de 1936 havia d'esborrar les pitjors conseqüències de la derrota d'octubre i aconseguir que no tornés a ser possible una repressió com la desfermada a partir del mateix set d'octubre.

2.10. “El CADCI ja és nostre”.

Lluita clandestina, restitució i apropiació popular
(1934-1936)

L'activitat clandestina del CADCI s'havia iniciat al mateix temps que es desfermava la repressió: el 7 d'octubre de 1934. Amb l'entrada de l'exèrcit a la Seu, s'efectuava la clausura de l'edifici i la il·legalització de l'entitat en aplicació de la llei d'Ordre Públic¹⁴³¹, si bé, com hem mencionat, no serien disposats judicialment fins al 24 de febrer de 1935 pel jutge militar Enrique Bibiano. Fins al gener de 1935, la clausura i il·legalització d'entitats formaren part de l'estratègia repressiva que afectava l'entramat associatiu que nodria el catalanisme popular, republicà i de caràcter social. L'objectiu era eliminar els espais de socialització, formació i debat polític d'aquell conglomerat social i amb això la seua capacitat d'intervenció social i política. A més, els tancaments obligaven a l'obrerisme a actuar des de la clandestinitat de manera que es debilitava la seua capacitat de reacció i mobilització als centres de treball i es permetia que la repressió laboral s'apliqués amb una conflictivitat de baixa intensitat¹⁴³².

Per als socis amb la clausura no s'aniquilava el Centre que “ni està extingit ni ho estarà mai mentre la voluntat de viure vibri en l'esperit dels seus associats i en l'esperit dels dependents del comerç de Catalunya”, deien al juny a l'editorial de *Lluita*¹⁴³³. Des de la clandestinitat s'esforçaven per mantenir el funcionament bàsic de les seccions sense defallir. El 13 de gener de 1935, tres mesos després de la clausura, Manuel Carreguí rebia

---

¹⁴³¹ GACETA DE MADRID... 30 de juliol de 1933, núm. 211. P. 682-690.

¹⁴³² LÓPEZ ESTEVE, op. cit., 2012, p. 385.

¹⁴³³ LLUITA... 15 de juny de 1935, any XI, Segona Època, núm. 111. P. 4.

una carta de la FET en que se l'informava de la continuïtat de l'activitat dels socis malgrat que el CADCI “és actualment una ruïna [...] assaltat, saquejat i incendiat”, malgrat les detencions, una vegada passats “els primers moments tothom s’ha posat a treballar i més aviat o més tard collirem el fruit de la nostra activitat” per tal de reconstruir el Centre “més fort i més potent que abans”¹⁴³⁴. Uns dies després, els socis feien una crida a la reorganització amb una editorial titulada *Reconstruir* en el portaveu de la FET: “que ningú es desanimi. Cal que tothom aporte el seu entusiasme a l’obra que a tots ens espera. Sense esbogerraments. Sense precipitacions. Sense aturar-nos [...] Moltes coses no depenen de la nostra voluntat. Això no obstant, l’impuls inicial depèn exclusivament de nosaltres [...] Tots hem d’aportar-hi el nostre esforç i el nostre entusiasme. Les tendències polítiques no han d’ésser un obstacle per a la nostra unió”¹⁴³⁵. Al juny de 1935 recuperaven fragments de l’editorial a *Lluita*, amb l’objectiu d’encoratjar als socis per avançar en el restabliment del funcionament del Centre en espera d’una reconstrucció material “encara llunyana”. Es recordava el 6 d’octubre amb un èpic “vulguem ésser-hi tots en aquella jornada gloriosa” i es lloava la lluita pels drets dels treballadors mercantils que durant “trenta-dos anys d’esforços i sacrificis fets per milers i milers de companys nostres que pesen massa en la història del nostre poble, particularment en la història de Barcelona, perquè l’obra realitzada pugui desaparèixer a conseqüència del mal humor i dels sentiments polítics d’uns senyors a qui les circumstàncies de la vida han fet que, per uns moments, fossin els arbitres de la situació”¹⁴³⁶.

La primera secció que abandonava la clandestinitat fou Socors Mutus. Les autoritats militars la legalitzaven el 21 d’octubre de 1934 en aplicació del decret del Ministeri de Treball. A partir d’aleshores passava a estar sota la inspecció del comandant del Cos d’Intervenció Nemesio Veronesi Izquiano¹⁴³⁷. Des d’aquell moment Socors Mutus s’allotjaria al primer pis del carrer Pelai 11. Enfront, al primer pis del número 10, es trobava l’estatge de la FET des d’on s’organitzaven les tasques dels dos grups de socis que coordinaven l’ajut als presos del CADCI dirigits per Pere Brugaroles i Josep

---

¹⁴³⁴ Carta a Manuel P. Carreguí refugiat a Castelló de la Plana, enviada per la FET amb el testimoni del soci Josep Maria Roig Marrassé. Barcelona: 13 de gener de 1935. ANC. Fons 1-886/Llei 21... ANC1-886-T-8803. Roig Marrassé, el soci del CADCI i militant d’USC, es donaria de baixa del Centre i de la Federació de Barcelona d’UGT, com a conseqüència de la dissolució d’Organització i Treball dintre d’UGT. Consulteu el capítol 1.2.2 de la Primera Part i la seua carta dirigida a Pere Aznar: Barcelona: 8 de juliol de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1053, 3.

¹⁴³⁵ LLUITA... 15 de juny de 1935, any XI, Segona Època, núm. 111. P. 4.

¹⁴³⁶ *Ibidem*.

¹⁴³⁷ GACETA DE MADRID... 3 de noviembre de 1934, núm. 307, p. 965; LLUITA...1 de març de 1935, any XI, núm. 108. P. 2.

Deulonder¹⁴³⁸. Uns mesos després, a principis de 1935, Joan Oriol Bosch, president de Socors Mutus, enviava una instància al Governador General de Catalunya que buscava alliberar la Secció del control militar bescanviant-lo pel de la Generalitat. S'aconseguia el 20 d'abril de 1935 amb l'emissió de l'ordre que reconeixia que “las entidades mutualistas son asociaciones que no se hallan comprendidas en la Ley de Orden Público, sino que se regulan y controlan en Cataluña por el Consejo Superior de la Cooperación del Departamento de Economía y Agricultura”¹⁴³⁹.

L'autorització de Socors Mutus mobilitzaria als socis per buscar escltxes que permeteren la legalització d'Educació i Instrucció i d'Organització i Treball, una secció indispensable per poder respondre a les demandes dels socis que patien la repressió laboral. El resultat de les gestions arribaria l'octubre de 1935, un any després de la clausura, quan Àngel Gutiérrez i Artur Llaberia, president i secretari d'Organització i Treball, anunciaven als socis que s'havia obtingut el certificat de l'autoritat judicial per reobrir la Caixa contra l'Atur Forçós d'Organització Treball. Això permeté a la Secció emprendre part de les seves tasques i legitimar l'estatge social que el CADCI ocupava des de finals de 1934 al pis principal del número 8 de la plaça Macià 8, actual plaça Reial, cantonada amb Tres Llits número 3¹⁴⁴⁰.

La Caixa contra l'Atur Forçós començà a pagar subsidis el 24 de desembre de 1935 a partir dels donatius acumulats. Al febrer de 1936 la Secció feia saber als socis des de les pàgines del *Lluita*, que a finals de gener havien pagat els ajuts a 25 companys i al febrer confiaven en poder pagar a tothom doncs havien rebut l'autorització del jutge militar Galán per poder fer ús del compte de la Caixa d'Estalvis del Centre on hi tenia un ròssec de 54.000 pessetes¹⁴⁴¹. La Caixa d'Estalvis havia obtingut el permís per reobrir el 28 de març de 1935. Des d'aquell moment s'havia instal·lat al local de Socors Mutus del carrer Pelai 11. La seva autorització no va implicar, en canvi, el desbloqueig dels comptes de les seccions il·legalitzades ni del de la Federació d'Empleats i Tècnics, tot i l'esforç dels socis per desvincular-la públicament del Centre asseverant que era una “entitat autònoma, legalment constituïda, que no ha estat suspesa ni clausurada, que actua a la llum del dia,

---

¹⁴³⁸ LLUITA... [1935, any XI, Segona Època]: 15 de maig, núm. 110, p. 3; 15 de juny, núm. 111, p. 4. Sobre els grups d'auxili veure LLUITA...[1935, any XI, Segona Època]: 15 de juliol, núm. 112, p. 1; 1 de novembre, núm. 115, p. 5. El domicili de la FET consta, entre d'altres documents, a l'ordre del Governador General que els comunica l'aixecament de la clausura de l'Associació de Dependents del Comerç i de la Indústria de Manresa. Barcelona: 12 de novembre de 1935. ANC. Fons 1-886/ Llei 21... ANC1-886-T-8798.

¹⁴³⁹ BOGC.. 27 d'abril de 1935, any III, volum II, núm. 117. P. 721- 722.

¹⁴⁴⁰ LLUITA... [1935, any XI, Segona Època]: 1 d'octubre, núm. 114, p. 1; 1 de novembre, núm. 115, p. 6. ÚLTIMA HORA... 6 de desembre de 1934, any I, núm. 43. P.4. LA HUMANITAT... 25 de febrer de 1936, any V, núm. 1249. P. 8

¹⁴⁴¹ LLUITA... febrer del 1936, any XII, Segona Època, núm. 117. P. 7.

que publica notes a la premsa, que tramet telegrams, que publica un periòdic, *Lluita*, cada número del qual passa la censura”¹⁴⁴². El mateix mes de març de 1935, Esports i Excursions passava a anomenar-se “amb caràcter transitori” Centre d’Esports i Excursions, allotjant-se al número 11 del carrer del Pi, domicili de l’Ateneu Empordanès. Allí començaren a funcionar els comitès de Rem, Gimnàstica i Atletisme, Futbol, Basketball, Excursionisme, Tennis, Fotografia i Escacs¹⁴⁴³.

Malgrat la disgregació que suposava tenir diversos locals oberts per les seccions legalitzades, l’estabilitat i coordinació del Centre es realitzava des de l’estatge que s’havia llogat a Tres Llits número 3. Al febrer de 1936, quan gairebé es complia un mes del restabliment de les garanties constitucionals que havia permès la reobertura d’entitats obreres i polítiques de Catalunya i Astúries, la Federació d’Empleats i Tècnics feia una crida per la reobertura i reconstrucció del CADCI, “la més important de les nostres entitats federades, continua encara suspès i el seu edifici en poder dels agents de l’autoritat governativa”. Per a la FET, la clausura del Centre era un perjudici per a les entitats mercantils que s’enfrontaven a la redacció i negociació de les noves Bases de treball per l’extinció de les del 1933 i a la renovació dels representants als Jurats Mixtos de Barcelona que havien estat elegits en 1931. La Federació constata que amb el CADCI tancat “no hi ha normalitat possible” per als treballadors mercantils. A més, era “un veritable crim paralitzar i entrebancar les iniciatives de les associacions obreres encaminades a expandir la instrucció i la cultura entre els seus afiliats”, per això calia que es restablís el funcionament de les Escoles Mercantils i les altres activitats del Centre. Amb l’Estatut en suspens per la llei del 2 de gener, calia que el Centre estigués de nou en condicions de lluitar per “la llibertat nacional de Catalunya”. Per això la FET emplaçava a la direcció del Centre a endegar i articular la campanya per la reobertura de l’entitat; s’havia de mobilitzar als socis i “a les masses populars de Catalunya” pel Centre que “íntimament vinculat a la vida de la Pàtria”, experimentava les mateixes “vicissituds del nostre moviment nacional”. Per a la FET “la resurrecció del CADCI significava, per tant, la resurrecció de Catalunya”¹⁴⁴⁴.

La crida de la FET formava part de les accions que els socis del Centre havien endegat per pressionar a les autoritats i agilitzar la restitució de l’edifici de Rambla de Santa Mònica. Entre la seua publicació i finals de març, el CADCI continuà al carrer Tres Llits des d’on visqué la victòria del Front d’Esquerres el dia 16 de febrer de 1936 amb el que Pere Aznar era nomenat diputat a les Corts pel PCP. Mentre esperaven el retorn de l’edifici, el Consell Directiu presidit per Cardús convocava l’assemblea general per al dia

---

¹⁴⁴² LLUITA... abril del 1935, any XI, Segona Època, núm. 109. P. 1.

¹⁴⁴³ LLUITA... 15 de maig de 1935, any XI, Segona Època, núm. 110. P. 3.

¹⁴⁴⁴ LLUITA... 1 de febrer de 1936, any XII, Segona Època, núm. 117. P. 8.

29 de febrer al local provisional. A més de renovar els càrrecs directius, s'havia d'examinar l'actuació de l'entitat després dels Fets del 6 d'Octubre i esclarir per què alguns membres del Consell s'havien donat de baixa després d'aquells successos¹⁴⁴⁵. A mitjans de febrer, el CADCI reiniciava la col·laboració amb el *Comité Català d'Alliberament pro-Thaelmann i els Antifeixistes Empresonats* que promovia Socors Roig Internacional, convocant a les reunions per reactivar al Comitè després de la desfeta d'octubre a l'estatge de Tres Llits¹⁴⁴⁶. Al març algunes seccions com Viatjants i Corredors, encara emplaçaven als afillats per realitzar les primeres juntes al local “en vigílies de reprendre amb entusiasme la plenitud de les activitats”¹⁴⁴⁷.

Aquesta espera pel retorn de l'edifici canvià bruscament la nit del 18 de febrer de 1936 quan Pere Aznar i una vintena de socis acompanyats de la premsa es dirigien a la Seu. Aznar, davant de més d'un centenar de persones concentrades a la porta, repetia al tinent de seguretat l'explicació que li havia fet al guàrdia de l'edifici només arribar: “com a diputat electe i en representació de la directiva de l'entitat vinc a prendre possessió del CADCI després d'aixecar acta notarial de les destrosses i robatoris que ací s'hi han portat a cap”. El tinent permeté l'entrada a Aznar, al notari Vindel·les i l'advocat Juanola, als periodistes i fotògrafs—entre ells Josep Maria Sagarra, Carlos Pérez de Rozas i Agustí Centelles—, a l'arquitecte González i als membres de la directiva del CADCI que acompanyaven a Aznar: Francesc Albiol Marsal, Josep Ros Guerra, Ramon Grau Recoder, Manuel Aragó Mercader, Joan Segura Fernández, Josep Malfeito Longuet, Salvador Nogués, Pere Brugaroles Vallcorba i el metge Joan Vinyes que havia assistit als ferits la nit del 6 d'octubre. Ell i Aznar guiaren per l'edifici al grup que rendia el primer homenatge als octubristes morts. Mentrestant s'elaborava l'acta notarial, es valoraven els danys arquitectònics i la premsa enregistrava cadascun dels moviments del seguici¹⁴⁴⁸.

Les notes de premsa que es publicaren al dia següent ens permeten figurar-nos l'estat en que el grup trobà la Seu: “manca tot allò que tingui algun valor per poc que fos [...] des d'una màquina de projeccions fins a més de 8.000 llibres, des dels injectables fins

---

¹⁴⁴⁵ *Notes enviades a la premsa i ràdio del Consell Directiu*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 2. LA HUMANITAT... [1936, any V]: 23 de febrer, núm. 1.248, p. 3; 26 de febrer, núm. 1250, p. 2; 29 de febrer, núm. 1.253, p. 7.

¹⁴⁴⁶ ÚLTIMA HORA... 19 de febrer de 1936, op. cit., p.3. Consulteu també l'expedient del Fons Restituït: *Comité pro-Thaelmann. Dossier 4, d'Entitats*, op. cit., PS-Bar, 364, 11. El Secretariat del Comitè s'instal·laria a la Seu una vegada recuperada. LA HUMANITAT... 7 d'abril de 1936, op. cit., p. 3. Per a més informació sobre la relació amb la Secció Catalana del SRI, consulteu l'apartat sobre el Grup Ferrer Àlvarez- SRI del CADCI, de la Primera Part.

¹⁴⁴⁷ LA HUMANITAT... 19 de març de 1936, any V, núm. 1.269. P. 3.

¹⁴⁴⁸ ÚLTIMA HORA... 19 de febrer de 1936, any II, núm. 107. P. 8; LA HUMANITAT... 19 de febrer de 1936, any V, núm. 1.244. P. 12. PÉREZ DE ROZAS, Carlos. *Reobertura del CADCI*. Barcelona: 18 de febrer de 1936. AFB. Sèrie de fotografies de bcn005398 a bcn5407.

a les taules de despatx. Les 26 màquines d'escriure que hi havia les varen treure el matí de dilluns, arrossegant-les per terra amb una corda. Per fer foc varen cremar-ho tot i àdhuc intentaren incendiar la casa [...] La caixa de cabals va ésser volada i les 12.000 pessetes que hi havia també varen volar [...] Un quadre de Rossinyol i les bombetes i els comptadors d'electricitat i les capsas de plomes i els gots i culleretes del cafè i una ciclostil que pesava més de 250 quilograms”¹⁴⁴⁹. No hi havia res al Dispensari, “d’una bàscula, l’únic que resta a la sala quirúrgica, se n’emportaren la bola de coure i la caixeta de la xavalla. Els lavabos han estat arrencats de les parets [...] La sala de cafè, les escoles, sales de gimnàs, oficines, tot destrossat...”¹⁴⁵⁰. La visita finalitzava dues hores més tard després de penjar al balcó de la Seu la pancarta de fusta on s’hi llegia: “El CADCI ja és nostre. Tot el poble de Catalunya podrà visitar-lo després d’haver aixecat acta notarial”¹⁴⁵¹.

L’endemà a les deu del matí, responent a la campanya, el públic es concentrava a les portes de la Seu esperant accedir-hi. El Delegat general d’Ordre Públic de Catalunya, Josep Casellas, autoritzava l’accés públic a l’edifici després d’estudiar l’informe arquitectònic sobre les condicions de l’edifici presentat per Aznar i ordenava que es retiraren els guardes de l’accés. Davant la notícia, a les tres de tarda, “la gentada arribava fins al monument de Pitarra i regnava el major entusiasme”¹⁴⁵². Segons *La Humanitat*, milers de persones desfilaren pel Centre fins a les 9 de la nit per comprovar l’estat en que havia quedat l’edifici després de l’ocupació militar i dipositar flors en “cada un dels llocs que s’assenyalaren com el lloc on caigueren Compte, Alba i Bardines”. A la porta del CADCI s’hi posà un rètol que deia “Rambla de Jaume Compte”¹⁴⁵³.

La premsa continuaria fent ressò de la peregrinació al Centre durant tota la setmana¹⁴⁵⁴. Els periòdics publicaven les fotografies de les famílies visitant el lloc on havien mort els octubristes: la vídua i els fills d’Alba vora la finestra canonejada de la sala on el feriren i, al lloc on morí Jaume Comte, el seu germà i la seva cunyada dipositaven un ram més a l’ofrena improvisada que s’havia anat fent¹⁴⁵⁵. El Poble contemplava els

---

¹⁴⁴⁹ ÚLTIMA HORA... 19 de febrer de 1936, op. cit., p. 8.

¹⁴⁵⁰ LA HUMANITAT... 19 de febrer de 1936, op. cit., p. 12.

¹⁴⁵¹ *Ibidem*.

¹⁴⁵² LA HUMANITAT... 21 de febrer de 1936, any V, núm. 1.246. P. 9.

¹⁴⁵³ *Ibidem*.

¹⁴⁵⁴ ÚLTIMA HORA... 22 de febrer de 1936, any II, núm. 110. P. 10. SOM-HI. SETMANARI DE LA JOVENTUD D’ESQUERRA “ESTAT CATALÀ” DE BADALONA I SANTA COLOMA. Badalona: 22 de febrer de 1936, any II, núm. 27. P.1.

¹⁴⁵⁵ Fotografies d’Agustí Centelles de la cua de visitants al CADCI esperant el permís d’apertura governatiu i de la família d’Alba al lloc on el feriren publicades a LA HUMANITAT... 21 de febrer de 1936, any V, núm. 1.246, p.10. Josep Brangulí fotografia a Compte i la seua dona

vestigis del CADCI sentint “indignació i repugnància per tot el que hi han fet els guardadors de l’ordre” i comprovava com “una propietat que pertany a tots els treballadors” havia estat destruïda i saquejada pels “servidors de la burgesia i del clericalisme [...] un cop finida la resistència que aquells herois oposaren a les forces del govern feixista espanyol”¹⁴⁵⁶.

Les autoritats governamentals també sentiren la urgència de recordar i reivindicar l’Octubre, posicionant-se al costat de les manifestacions populars. L’alcalde de Barcelona Pi i Sunyer anunciava el dia 23 de febrer que l’ajuntament es solidaritzava amb els revolucionaris morts al CADCI enviant un ajut a la família de González Alba¹⁴⁵⁷. El dia 2 de març es feia el primer acte oficial del govern legítim que havia estat destituït el 6 d’octubre i que el president Lluís Companys havia restaurat el dia 1, unes hores després de retornar a Barcelona després del seu alliberament. Aquell matí el govern de la Generalitat realitzava l’homenatge a la tomba de Macià i a la de Jaume Compte¹⁴⁵⁸. La gent continuaria visitant-la durant els dies posteriors per retre tribut a “l’home que simbolitza tots els patriotes caiguts en la lluita per l’ideal”¹⁴⁵⁹.

Jaume Cardús utilitzà també l’altaveu mediàtic per manifestar l’oposició de part del Consell Directiu a “la cridanera espectacularitat que s’ha volgut donar a la presa de possessió del local de Rambla de Santa Mònica”. Iniciativa que segons Cardús havia adoptat una minoria de socis que “també formen part del Consell Directiu” prescindint d’un acord col·lectiu previ. El president del Centre denunciava que novament l’entitat havia estat “arrabassat violentament per elements que han fet un culte dels procediments i les tàctiques truculentes” amb el vis-i-plau de les autoritats¹⁴⁶⁰. Amb aquest context el Consell Directiu convocava a l’assemblea general el dia 29 de febrer que finalment, gracies a la presa de la Seu, es podia celebrar a l’estatge de la Rambla. Durant l’Assemblea la MOMC repartí fulls volanders on recordava als socis que la Minoria havia confeccionat les Bases de treball del 1933, que havia fundat el FUTM i els seus membres dirigien Organització i Treball, la Secció que garantia “els drets dels treballadors mercantils”. A les octavetes, la MOMC acusava als socis Artur Llaberia i

---

dipositant flors on va morir el seu germà. Barcelona: 20-28 de febrer de 1936. ANC, Fons Brangulí, ANC1-42-N- 6909.

¹⁴⁵⁶ ARA. ÒRGAN DE LES JOVENTUTS D’ESQUERRA ESTAT CATALÀ, PORTAVEU DE LES JOVENTUTS NACIONALISTES DE CATALUNYA. Barcelona: 25 de febrer de 1936, any I, núm. 4. P. 5.

¹⁴⁵⁷ LA HUMANITAT... 23 de febrer de 1936, any V, núm. 1.248. P. 6.

¹⁴⁵⁸ LA HUMANITAT... 3 de març de 1936, any V, núm. 1.255. P. 6. Fotografia de l’acte de Josep Maria de Sagarra datada el 2 de març de 1936, en: ANC, Fons Sagarra, ANC1-585-N-3404 i ANC1-585-N-3405.

¹⁴⁵⁹ LA HUMANITAT... 6 de març de 1936, any V, núm. 1.258. P. 12.

¹⁴⁶⁰ LA HUMANITAT... 21 de febrer de 1936, any V, núm. 1.246. P. 5.

Francesc Pont —secretari i caixer d'Organització i Treball—, Josep Comes, i Josep Deulonder “que en el període de màxima persecució que hem sofert recentment ens traïcionaren canallescament”¹⁴⁶¹. L'acusació, que seria rebatuda pels acusats, confirmava el malestar intern al sí del Consell Directiu del Centre que havia evidenciat Cardús a la nota de premsa així com l'existent dintre d'Organització i Treball, Secció dirigida per Àngel Gutiérrez, afiliat al PCP i la MOMC. A l'Assemblea, la candidatura de la Minoria aconseguia la direcció del Centre; es nomenava president a Pere Aznar, secretari general a Manuel Aragó, comptador a Pere Brugaroles, tresorer a Joan Malagarriga i bibliotecari a Joan Juhé Juvé. El Consell Directiu prenia possessió el 2 de març de 1936 i efectuava la primera acció: reunir-se amb el Govern de la Generalitat per convidar-lo a visitar la Seu abans de començar la seva reconstrucció¹⁴⁶².

El 21 de març es repetien les cues per entrar a l'edifici. A la nit, el públic omplia l'estatge del CADCI esperant a les autoritats que el visitaven per primera vegada de manera oficial. El president Pere Aznar i membres del Consell Directiu del Centre rebien als consellers Joan Comorera i Ventura Gassol, que acudia en representació del president de la Generalitat. Arribaven acompanyats pel diputat Josep Fontbernat en nom del Parlament; Ventós, alcalde accidental de Barcelona; el regidor Ricard Altaba; Maria Dolors Bargalló, secretària del Comitè Central del Front Únic Femení Esquerrista de Catalunya; i Enric Pérez Farràs, comandant que havia participat en la defensa de la Generalitat durant els fets del 6 d'octubre. A la Sala d'Actes, després de comprovar l'estat de l'edifici, Ventós, emocionat en recordar l'etapa d'alumne a les Escoles Mercantils, parlà a l'auditori de la necessitat de reedificar el Centre. Fontbernat proposava que “les pedres del Palau del Parlament que encara no tenen nom portin d'ara endavant el de Compte, González Alba i Bardina i de tots els màrtirs de la llibertat”. Gassol s'adheria a la iniciativa del diputat i afirmava que en el primer homenatge popular als revolucionaris d'octubre no hi podia faltar el Govern de la Generalitat, per això agraià l'encert d'haver deixat al poble visitar l'edifici “si mai veiéssiu que el sentiment nacionalista minvés, torneu a obrir les portes i féu passar tot Catalunya”. Comorera recordava el 6 d'octubre i apuntava certerament: “les derrotes amb dignitat són un nou estímul per a la lluita incessant per l'ideal”¹⁴⁶³.

---

¹⁴⁶¹ MINORIA d'OPOSICIÓ MERCANTIL DEL CADCI. *Companys Socis*, full volander, i *carta dels citats socis acusats de “traïdors i canallescos subjectes” al president del CADCI*. Barcelona: 14 de març de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 2..

¹⁴⁶² CADCI. *Nota Pregada*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 2.

¹⁴⁶³ LA HUMANITAT... 22 de març de 1936, any V, núm. 1272. P. 7. Notícia que, amb fotografies d'Agustí Centelles, es publicava a: ÚLTIMA HORA... 23 de març de 1936, any II, núm. 135. P. 4. Brangulí i Pérez de Rozas també fotografiaren l'acte oficial del 21 de març.

L'acció de la reobertura i presa de la Seu representava l'èxit de la MOMC i dels dirigents del PCP que la integraven. S'havia produït en un context d'efervescència popular marcat per una clara horitzontalitat política en que la victòria del *frontpopulisme* era entesa com un triomf de l'ideari octubrista contra la *Reacció*. S'efectuava mentre les celebracions multitudinàries s'apropriaven dels carrers de la ciutat i s'ocupaven els edificis enrunats on els revolucionaris d'octubre s'havien enfrontat contra l'exèrcit, com la Casa del Poble de la USC del número 7 del carrer Primer de Maig¹⁴⁶⁴. La Minoria havia sabut trobar el context i el temps oportuns per endegar aquella acció tàctica que els havia servit per reivindicar-se políticament. Ells, els protagonistes d'Octubre que formaven part del Front Popular, s'havien apropiat de l'edifici per guanyar la direcció del CADCI i expulsar a aquells que havien reaccionat amb tebiesa front al moviment insurreccional. Ho feren aprofitant el moment idoni: durant l'eufòria popular per la victòria del 16 de febrer que omplia els carrers de celebracions, amb Pere Aznar com a diputat, abans de l'Assemblea del CADCI del dia 29 de febrer i en ple procés d'unificació marxista que portaria a la dissolució del PCP dins el PSUC¹⁴⁶⁵. L'acció havia estat una victòria avalada per la massiva resposta popular que havia emplenat les dependències de l'estatge del CADCI durant setmanes. Fou un èxit acaronat per les autoritats governamentals de Catalunya que, com denunciava Jaume Cardús, afavoriren l'obertura de l'edifici. Unes forces polítiques que tampoc podien desapropiar el rèdit propagandístic que suposava fer costat als herois d'octubre ja fos visitant la tomba de Compte o l'edifici emblema de la seua lluita. El poble s'apropriava de l'estatge del CADCI per convertir-lo en símbol de la victòria de tot allò que representava la revolució octubrista, com bé havia dit Comorera, "la derrota" ara es resignificava per convertir-se en metàfora de la "lluita incessant per l'ideal"¹⁴⁶⁶. Poc després la MOMC guanyava el CADCI i el Centre reprenia el seu ritme després de la clausura.

Si el Front d'Esquerres havia animat a votar per l'amnistia, pel restabliment de l'autonomia, per l'aplicació de les lleis en matèria social, és a dir, per reprendre tot allò

BRANGULÍ, Josep. ANC, Fons Brangulí, ANC1-42-N-6911. PÉREZ DE ROZAS. AFB, bcn006080 i bcn005562.

¹⁴⁶⁴ ARA... 25 de febrer de 1936, any I, núm. 4. P. 5.

¹⁴⁶⁵ A principis de febrer s'havien unificat les joventuts del PCP i la USC sota el nom Joventut Socialista de Catalunya. Les accions acordades per unanimitat que es prengueren durant la cloenda del congrés de constitució foren: "trametre un telegrama al company Comorera, en contestació a l'efusiu que tan gentilment havia adreçat al Congrés; un altre d'adhesió als presos i esperit del 6 d'octubre, adreçat al company González Peña; un altre de protesta a l'Embaixada d'Alemanya reclamant la llibertat de Thaelmann i altres perseguits anti-feixistes; i per últim, un telegrama demanant al president del Consell de Ministres la reobertura immediata del CADCI". JUSTÍCIA SOCIAL. ÒRGAN DE LA USC... [1936, època IV]: 8 de febrer, núm. 45, p. 2; 21 de març, núm. 51. P. 3.

¹⁴⁶⁶ LA HUMANITAT... 22 de març de 1936, any V, núm. 1272. P. 7.

que s'havia anat desballestant entre octubre de 1934 i febrer de 1936, l'acció *heroica* dels homes del PCP i dels treballadors mercantils del CADCI s'havia transformat en un dels elements mobilitzadors del procés de gestació del *frontpopulisme* i l'antifeixisme popular. I ho havia fet per diversos motius. En primer lloc, per la determinació amb que s'havia mantingut l'acció insurreccional del CADCI, que no es podia comparar amb cap altre dels enfrontaments directes contra l'exèrcit que havien tingut lloc a Barcelona. Des del moment inicial, front la inacció, les desercions i les intrigues de l'alta política, una quarantena de revolucionaris amb unes poques armes llargues havien endegat una acció armada que no contemplava cap altra possibilitat que la confrontació directa. Tampoc atenia a cap altre pla que no fos el d'aconseguir proclamar la República Catalana. Fins i tot, després de la capitulació del govern de la Generalitat havien continuat la resistència armada i tres d'ells havien mort per les canonades de l'exèrcit, que havien deixat enrunat l'edifici del CADCI. Fou aquesta claredat de l'acció dels insurrectes, honestetat revolucionària per a uns i simplicitat absoluta per a uns altres, el que l'havia convertit en l'heroïcitat revolucionària i el sacrifici més rellevant de l'octubre català.

En segon lloc, les morts de Compte, González Alba i Bardina i la resistència des del CADCI, havien fet possible endreçar, en part, l'ensulsiada del separatisme catalanista i, al mateix temps, el paper subsidiari dels obreristes enquadrats a l'Aliança Obrera. L'editorial de *Treball* del 6 d'octubre de 1936 assenyalava amb encert que “alliberament nacional i emancipació social fou la consigna per la qual moriren els camarades que caigueren el sis d'octubre”¹⁴⁶⁷. Precisament, el fet que sectors molt amplis de la societat catalana hagueren adquirit una consciència popular definida per l'animadversió a tot allò que era antirepublicà, antiesquerrà, anticatalà i antiobrer, va fer que la resistència del CADCI resultés funcional políticament tant per a les forces catalanistes d'esquerreres com pels separatistes i pels obreristes. L'acció del 6 d'octubre al CADCI va adquirir el rang d'heroïcitat en aquest context en que la reivindicació social i la nacional anaven de la mà primer davant la repressió, després amb la victòria del Front d'Esquerreres i, finalment, front el cop d'Estat de juliol de 1936.

Per últim, la repressió aplicada contra l'associacionisme obrer i el conjunt de treballadors després de la desfeta d'octubre havia afectat especialment als treballadors mercantils i, en conseqüència, a la seua principal entitat, el CADCI. La intensitat d'aquesta repressió atorgà una més gran legitimitat i representativitat al Centre. Un prestigi que l'entitat havia sabut patrimonialitzar per augmentar la seva influència entre els treballadors mercantils, cada cop més importants en nombre, i en el conjunt de la vida

---

¹⁴⁶⁷ TREBALL... 6 d'octubre de 1936, op. cit., p. 3.

social i política catalana. Una reputació que s'havia evidenciat en el suport popular que el Centre havia rebut durant la pressa de l'edifici social.

El cop d'estat militar i feixista i la dinàmica social i política encetada amb la guerra civil només van fer que reforçar la centralitat del CADCI en la construcció de la memòria antifeixista del 6 d'octubre. El CADCI demanà l'octubre de 1936 al Consell de la Generalitat que declarés el 6 d'octubre festa nacional, la “data gloriosa d'inici de la lluita per la llibertat”¹⁴⁶⁸, tal i com succeí. Aquell dia una gran manifestació antifeixista va recórrer els carrers de Barcelona “a la memòria dels herois caiguts per la defensa de Catalunya i la llibertat”, segons *Treball* amb uns 300.000 assistents. En arribar a la seu del CADCI la manifestació s'aturà enfront tres grans retrats de Comte, González Alba i Bardina. La Banda Municipal interpretà *La Internacional* i *Els Segadors* i, tot seguit, fou descoberta la placa que donava el nom de Rambla Jaume Compte a l'antiga Rambla de Santa Mònica¹⁴⁶⁹. Ferrer Álvarez donà nom tant a la colònia infantil del CADCI com a la secció del Socors Roig Internacional del Centre¹⁴⁷⁰. El 6 d'octubre i la resistència del CADCI s'havien convertit en elements mobilitzadors de l'antifeixisme. La Seu de l'entitat s'erigia com la fita arquitectònica emblemàtica de la lluita per l'ideal. L'octubre català es consolidava com una data que lligava el seu llegat heroic amb l'entitat més important dels mercantils. Pere Aznar, durant la visita oficial de les autoritats a l'edifici del Centre, avisava: “prosseguim la nostra tasca de sempre i no la donarem per acabada fins haver aconseguit aquell ordre social que s'eleva per damunt de totes les classes i dona als homes el veritable títol de civilitat. És aquest sentit el que batega en el CADCI, aquest pregon sentit de justícia i de llibertat. De sempre el CADCI s'ha trobat al costat dels homes que han simbolitzat els anhels alliberadors de Catalunya. La nit del 6 d'octubre el CADCI va posar-se al costat dels homes que representaven Catalunya i uns homes abnegats sacrificaren la seva vida per la llibertat de Catalunya i la de tots els treballadors”¹⁴⁷¹. Amb la dolçor de la victòria, el Centre reprenia l'acció la primavera de 1936.

---

¹⁴⁶⁸ CADCI. *El CADCI i el 6 d'octubre*. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 515, 3.

¹⁴⁶⁹ TREBALL... 7 d'octubre de 1936, any I, núm. 67. P. 9. A Gèlida, coincidint amb l'aniversari de la proclamació de la República, es batejaven tres carrers amb els noms de Francesc Layret, Martí i Julià i Jaume Compte, mort “dins d'aquelles parets del CADCI esdevingudes històriques”. A l'acte feia un discurs Pere Aznar com a portaveu del PCP. LA HUMANITAT... [1936, any V]: 17 d'abril, núm. 1.294, p. 4; 12 d'abril, núm. 1.290. P.9

¹⁴⁷⁰ Sol·licitud del Comitè d'Ajut als Infants dels Associats del CADCI a la Conselleria d'Assistència social. Barcelona: 2 de setembre de 1937. ANC, Fons Generalitat (Segona República), 972, 15. Carta del Grup Ferrer Álvarez- SRI del CADCI al Consell Directiu. Barcelona: 1 de febrer de 1937. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 2.

¹⁴⁷¹ LA HUMANITAT... 22 de març de 1936, any V, núm. 1272. P. 7.

3 USURPACIÓ, OCUPACIÓ I DESFIGURAMENT DE LA SEU

3.1. La legitimació de la confiscació com a eina repressiva

Al migdia del 26 de gener de 1939 l'exèrcit franquista ocupava Barcelona, considerada el “punto culminante de la victoriosa ofensiva del Ejército Nacional sobre Catalunya”¹⁴⁷². S'implantava l'Estat de Guerra sobre la ciutat que quedava sotmesa al *Régimen Especial de Ocupación* fins l'1 d'agost de 1939, un estatus excepcional que s'imposaria a Catalunya i a cap altre dels territoris ocupats degut a l'enorme importància que les autoritats franquistes atorgaven a la seua presa de control¹⁴⁷³. El mateix dia es publicava al *Boletín Oficial del Estado* el nomenament del general de brigada Eliseo Álvarez Arenas com a cap dels *Servicios de Ocupación*, el sistema per gestionar Barcelona fins al restabliment de la vida civil pel qual es subordinaven Govern Civil, Govern Militar i Ajuntament al comandament únic d'Álvarez Arenas, capità general de la Quarta Regió Militar a partir de la instauració d'aquesta el 3 de març¹⁴⁷⁴. Entre els caps i delegats que quedaven sota les seues ordres directes estaven els dels cossos directament implicats en les requisites: columnes d'*Orden y Policía*, *Servicios Nacionales de Seguridad*, *Servicios de Información y Policía Militar*, *Servicios de Recuperación de Documentos* i caps provincials i locals de *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*— FET y de las JONS—.

---

¹⁴⁷² *Decreto de 26 de enero de 1939 disponiendo se haga cargo de las fuerzas y Servicios de orden militar y civil en Barcelona, el General D. Eliseo Álvarez Arenas*. BOE... 27 de gener de 1939, núm. 27. P. 488.

¹⁴⁷³ DUCH PLANA, Montserrat. *Ruptures en les formes i els espais de sociabilitat a Catalunya: repressió franquista i canvi estructural*. Dintre de DUCH, Montserrat, ARNABAT, Ramon i FERRÉ, Xavier (eds.), op. cit., 2015, p. 84-85.

¹⁴⁷⁴ *Decreto de 26 de enero de 1939*, BOE, op. cit. *Decreto de 3 de marzo creando la Cuarta Región Militar; i decreto nombrando jefe de la Cuarta Región Militar al General de División don Eliseo Álvarez Arenas*. BOE... 4 de març de 1939, núm. 63. P. 1250. Álvarez fou reemplaçat per Luis Orgaz Yoldi en juliol de 1939. SOLIDARIDAD NACIONAL... [any II, Segona Època]: 6 de juliol de 1939, núm. 124, p.1, 3; 12 de juliol de 1939, núm. 129, p.3.

caps provincials i locals de *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*— FET y de las JONS—.

Al dia següent de l'entrada de les tropes, el Cap dels SdO emetia l'edicte amb les vint-i-dos disposicions que regulaven, entre d'altres, l'apropiació de béns i documents i prohibien “toda incautación, requisas o desposesión que no esté ordenada por mi Autoridad [...y] toda clase de registros y detenciones que no sean practicados por agentes de mi Autoridad, salvo caso de delitos flagrantes”¹⁴⁷⁵. Amb el ban, Álvarez Arenas sistematitzava unes confiscacions que havien començat immediatament, amb l'entrada de les tropes. Es requisava tot allò pertanyent a les persones, entitats, agrupacions i partits que la *Junta de Defensa Nacional* havia situat fora de la llei amb l'emissió del Decret 108 del 13 de setembre de 1936, és a dir, els béns i documents de tots aquells considerats *enemícs* que havien perdut tots els seus drets per haver participat en el Front Popular o haver donat suport al govern democràtic enfrontant-se “a las fuerzas que cooperan al movimiento nacional”¹⁴⁷⁶. A partir d'aquell moment tots els seus béns passaven a ser propietat de l'Estat franquista.

Per tal de legitimar el procés d'apropiació el franquisme havia construït un corpus legal des de l'inici de la guerra. Santiago Vega ha estudiat la tipologia repressiva del franquisme en relació a la requisas de béns als desafectes, diferenciant tres fases d'expropiació¹⁴⁷⁷. La primera s'hauria donat durant els primers mesos de la guerra quan les expropiacions es realitzaren amb pràctiques i procediments més o menys opacs i aleatoris, per: l'autoritat militar o governativa recolzant-se amb tot allò que es publicava als butlletins oficials; organitzacions com Falange que comptaven amb el privilegi de poder actuar per iniciativa pròpia; o de manera mixta, quan les autoritats governatives es recolzaven en elements de la força falangista per portar-les a terme.

A partir d'octubre de 1936, la *Junta Técnica del Estado* amb seu a Burgos treballà per compondre un conjunt de mesures específiques encaminades a sistematitzar l'apropiació de béns en els territoris ocupats. D'una banda, buscava delimitar una legislació que emparés i regulés l'espoliació. D'altra, creava la *Comisión Nacional de Incautación de Bienes* —CNIB—, l'organisme articulat en comissions provincials que gestionaria, inventariaria i administraria les propietats confiscades així com la seva

---

¹⁴⁷⁵ *Bando del General Jefe de los Servicios de Ocupación*. LA VANGUARDIA ESPAÑOLA. Barcelona: 28 de gener de 1939, any LV, núm. 22.576. P. 2.

¹⁴⁷⁶ *Decreto núm. 108 de la Presidencia de la Junta de Defensa Nacional*. Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España... 16 de setembre de 1936, núm. 22, p. 1.

¹⁴⁷⁷ L'autor ha sistematitzat la tipologia repressiva franquista en relació a les requisas i expropiacions de béns. La primera fase es tancaria amb l'emissió del decret 108 de la Junta de Defensa i la segona amb la Llei de Responsabilitats Polítiques. VEGA, Santiago. *La política del miedo*. Barcelona: Crítica, 2011. P. 148-168.

ocupació, que sovint era adjudicada a funcionaris públics civils o militars afins. A més, la Comissió s'encarregaria d'investigar l'existència d'altres béns pertanyents als subjectes requisats i d'elaborar els expedients de confiscació que s'enviaven al jutge militar d'instrucció. El marc legal que permetia escometre la sistematització de l'espoli es fonamentà en el Decret 108 del 13 de setembre de 1936 que, com hem mencionat, delimitava qui resultaven exclosos de l'empara de la llei. El decret es completà amb el Decret-ley 157 del 10 de gener de 1937 i l'Ordre del mateix dia¹⁴⁷⁸. Per al seu desplegament, s'aprovarien tot un seguit de normes complementàries i rectificacions¹⁴⁷⁹, sense aplicació a Catalunya, que estigueren vigents fins al 9 de febrer de 1939 en ser ratificada la *Llei de Responsabilitats Polítiques*, pocs dies després de l'ocupació de Barcelona. Aquesta llei, d'aplicació més exhaustiva en les zones que havien estat durant més temps sota jurisdicció republicana, obria la darrera fase d'expropiació. Amb ella desapareixeria la CNIB, abans però les Comissions Provincials havien de remetre els informes, denúncies i expedients de responsabilitat civil pendents de resolució als Tribunals de Responsabilitats Polítiques¹⁴⁸⁰.

El 23 de setembre de 1939 s'emetia una nova llei que transferia tots els béns i propietats “de los antiguos sindicatos marxistas y anarquistas” a la *Delegación Nacional de Sindicatos* —DNS— dirigida per FET y de las JONS, “base de la futura organización económica nacional”¹⁴⁸¹. S'habilitava un termini de quinze dies des de la seua publicació per dipositar sota inventari en la delegació de l'organisme tots els béns sindicals que havien estat confiscats fins aleshores i s'hi afegien cinc dies més per fer el mateix amb tot

---

¹⁴⁷⁸ *Decreto núm. 108*, op. cit., p. 1-2. *Decreto- Ley núm. 157 Instituyendo una Comisión Central administrativa de bienes incautados por el Estado*. BOE... 11 de gener de 1937, núm. 83. P. 82-84. *Orden dictando normas para la aplicación de los Decretos número 108 de la Junta de Defensa y Decreto-ley de 10 del actual sobre incautación de bienes pertenecientes a las entidades de carácter político...* 11 de gener de 1937, núm. 83. P. 86-87.

¹⁴⁷⁹ Les normes complementàries i rectificacions aprovades foren les del 6, 8 i 19 de febrer de 1937; 18, 22 i 24 de març de 1937; 3 de maig i 12 d'agost de 1937; 24 de setembre i 14 d'octubre de 1937; 22 d'abril i 10 de juny de 1938 i 5 de gener de 1939. Vegeu: RIAL QUINTELA, María del Carmen. *El fondo documental de la Comisión Provincial de Incautación de Bienes de Orense*. En *Boletín Informativo del Sistema Archivístico de Defensa*. Madrid: Secretaria de Estado de Defensa, Subdirección General de Patrimonio Histórico-Artístico, núm. 19, 19 de juny de 2011. P.7

¹⁴⁸⁰ Els tribunals de Responsabilitats Polítiques depenien de vicepresidència del Govern i estaven formats per representants de l'exèrcit, la magistratura i FET. Es vertebraven en tribunals regionals ubicats en totes les “capitales de provincia en que haya Audiencia Territorial” a més de “Bilbao, Melilla y Ceuta”. *Ley de 9 de febrero de 1939 de Responsabilidades Políticas*. BOE. Madrid: 13 de febrer de 1939, núm. 44. P. 831

¹⁴⁸¹ *Ley de 23 de septiembre de 1939 sobre bienes de los antiguos sindicatos marxistas y anarquistas*. BOE. Madrid: 12 d'octubre de 1939, núm. 286. P. 5728. Consultar també el decret que la completava: *Decreto de 14 de diciembre de 1940 por el que se dicta el Reglamento de la Ley de 23 de septiembre*. BOE... 22 de desembre de 1940, núm. 357. P. 8774-8775.

allò requisat amb posterioritat a l'emissió de la llei. Amb tots aquests béns es construiria el patrimoni de la DNS.

Davant la ingent quantitat de béns confiscats que dificultaven i alentien el procés de cessió, el Govern creà la *Comisión Calificadora de Bienes Sindicales Marxistas*, organisme interministerial d'enllaç dependent de Presidència que dirigiria la transferència patrimonial, i un Servei intern de la mateixa DNS denominat d' "Incautación y recuperación de bienes sujetos a la Ley de 23 de septiembre de 1939", que s'encarregaria d'inventariar els béns, ocupar-los i investigar-ne l'existència d'altres afectats per la llei¹⁴⁸². Segons ha estudiat Manuel Álvaro Dueñas, l'estiu de 1940 es signaren les primeres actes d'entrega entre el *Delegado Nacional de Sindicatos*, Gerardo Salvador Merino, i el president del Tribunal Nacional que traspassaven a la DNS 379 finques i immobles, molts d'ells ocupats o inclús inscrits per Falange i altres organismes de l'Estat. Un voluminós patrimoni que posa en relleu la importància política i econòmica de l'operació que s'estava realitzant¹⁴⁸³.

Segons es desprèn de la documentació unida als expedients, la *Comisión Calificadora* podia reinscriure els béns al Registre de la Propietat a nom de la DNS o bé denegar-ho si considerava insuficients els informes que l'acreditaven com a propietat sindical marxista. Aquest procés era compatible i simultani amb els expedients per Responsabilitats Polítiques instruits contra les organitzacions declarades fora de la llei. A partir de l'estudi de Montserrat Duch de l'inventari del patrimoni immobiliari realitzat en 1978 per l'*Asociación Institucional de Servicios Socioprofesionales* —AISS—, coneixem que 42 dels 114 immobles que la *Central Nacional Sindical* —CNS— tenia a Catalunya provenien de l'apropiació¹⁴⁸⁴.

---

¹⁴⁸² Decreto de 14 de diciembre de 1940 por el que se dicta el Reglamento de la Ley de 23 de septiembre de 1939 sobre adjudicación de bienes de los sindicatos marxistas a los Sindicatos Nacionales. BOE... 22 de diciembre de 1940, núm. 357. P. 8.774-8.775

¹⁴⁸³ ÁLVARO DUEÑAS, Manuel: "Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo". *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*. Tesis doctoral. Universidad Autónoma de Madrid, 1997. P. 246-249, 471-492; *La incautación de bienes en el origen y legitimación del estado franquista*. Dins de DE DIOS, Salustino; INFANTE, Javier, ROBLEDO, Ricardo, TORIJANO, Eugenia (Coord.). *Historia de la Propiedad. La expropiación. VII Encuentro Interdisciplinar, Salamanca, 15-17 de septiembre de 2010*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, juliol de 2012. P. 435.

¹⁴⁸⁴ DUCH, Montserrat, op. cit., 2015, p. 88-93. Segons Duch, l'AISS fou "l'organisme encarregat de «liquidar» el Movimiento", el patrimoni de l'extinta Central Nacional Sindical [ibídem, p. 93]. Adscrita a Presidència del Govern, s'encarregà de "la dirección y gestión de los servicios sociales y de asistencia de carácter socioprofesionales". Vegeu: *Real Decreto-Ley 19/1978, de 8 de octubre, sobre creación, organización y funciones de la Administración Institucional de Servicios Socio-Profesionales*. BOE... 27 d'octubre de 1976, núm. 258. P. 21.083, 21.084.

La seu del CADCI figura en aquest llistat però no com a resultat de l'aplicació de la Llei de 23 de setembre sinó per la seua compra feta el 10 de setembre de 1947¹⁴⁸⁵. La venda s'efectuà al despatx del Delegat Provincial de Sindicats de la Via Laietana número 18, davant del notari Eloy Escobar de la Riva en substitució de José Antonio García de Castro. Compareixen d'una banda, el tinent coronel d'Intendència i cap de Propietats Militars de la Província de Barcelona, Augusto Avilés Linares, i Manuel Juncadella y de Ferrer, capità d'Intervenció Militar i interventor del servei de Propietats Militars. Actuen en representació de la *Junta Regional de Acuartelamiento* del Ministeri de l'Exèrcit, propietari de l'edifici des del 31 de gener de 1944¹⁴⁸⁶. D'altra, el falangista Fermín Sanz Orrio, *Delegado Nacional de Sindicatos* des del 18 de desembre de 1941 per designació de Ramon Serrano Suñer. Un "camisa vieja" falangista d'Iruña que en 1939 havia dirigit la prefectura provincial dels *Sindicatos* de Barcelona assentant les bases de l'estructura vertical i consolidant els vincles amb l'empresariat català¹⁴⁸⁷. L'operació de venda "por gestión directa" a la *Delegación Provincial de FET y de las JONS de Barcelona* es feia per complir l'ordre que el Subsecretari del Ministeri de l'Exèrcit havia enviat al Capità General de la IV Regió el 30 de juny de 1947. El 9 de juliol la rebia el tinent coronel Avilés: l'edifici s'havia de vendre urgentment amb l'objectiu de "suplir necesidades de los planes de Acuartelamiento" per un import únic de 463.018'03 ptes., corresponent als costos d'inscripció de l'immoble al Registre de la Propietat i als interessos i despeses de cancel·lació de la hipoteca de la Caixa de Pensions contreta per Ramon Sales el 21 de gener de 1930, quan els Sindicats Lliures ocupaven el CADCI¹⁴⁸⁸. Una feble justificació pecuniària que podria ocultar altres interessos que desconeguem.

D'altra banda, alhora que les organitzacions obreres, havien estat declarades fora de la llei totes les cooperatives d'habitatge promogudes per aquestes. En compliment de la Llei del 23 de setembre, les propietats de la Cooperativa d'Estatge del CADCI i les d'altres associacions "dedicadas a la construcción de casas baratas, nacidas al calor de las

---

¹⁴⁸⁵ *Inventario de Patrimonio inmobiliario de la A.I.S.S. Barcelona*. P.1. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central.

¹⁴⁸⁶ *Decreto de 31 de enero de 1944 por el que se cede en propiedad al Ministerio del Ejército el edificio que fue del Centro Autonomista de Dependientes de la Industria y del Comercio de Barcelona, sito en Rambla de Santa Mónica, número 25, de aquella ciudad*. BOE... 2 de febrer de 1944, núm. 33. P. 903-904.

¹⁴⁸⁷ Sobre Sanz Orrio consultar: AMAYA QUER, Àlex. *El acelerón sindicalista. Discurso social, imagen y realidad del aparato de propaganda de la Organización Sindical Española, 1957-1969*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2010. P. 9-87. SANZ-ORRIO ARRAIZA, Elena. *Fermín Sanz-Orrio. Luchador por la justicia social*. León: Akron, 2009.

¹⁴⁸⁸ Notes marginals núm. 36 a 39 de l'escriptura de la finca 313 de la secció 2a, situada en Rambla de Santa Mònica, número 25, actualment número 10. Op. cit. Fons CADCI. Expedient de l'*Archivo General de Protocolos de Barcelona*, núm. 1.348, entregat a José Luís López Bulla, secretari general de la *Comisión Obrera Nacional de Cataluña*, el 7 de desembre de 1984. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Oficialía Mayor. P. 511-528

organizaciones marxistas o separatistas”¹⁴⁸⁹ extingides en aplicació la *Llei de Responsabilitats Polítiques*, passaven a ser patrimoni del *Instituto Nacional de Vivienda* —INV—, “destinatario natural, a Juicio del Gobierno, como agente de la Política Social inmobiliaria del Régimen”¹⁴⁹⁰. La mesura s’aplicava adduint que les cooperatives, lluny de complir una finalitat social, havien sigut un instrument que beneficiava directament els dirigents de partits i sindicats. En el termini d’un mes, els habitatges confiscats s’havien de desallotjar passant a ser adjudicats als beneficiaris designats per l’INV. Aquests havien de pagar a l’*Instituto de Crédito para la Reconstrucción Nacional* les amortitzacions pendents i la part corresponent de la sanció econòmica imposada a la cooperativa extingida, sempre tenint en compte el valor i despeses de taxació de cadascuna de les cases en el moment de la confiscació. Les disposicions de la norma es convertirien en font de conflictes entre l’INV i alguns dels antics cooperativistes i propietaris d’habitatges desafectats per la Llei de Responsabilitats que haurien d’esperar fins a la regulació posterior de la mesura feta pel Tribunal Nacional per poder recuperar en propietat els seus habitatges¹⁴⁹¹.

El 17 d’octubre de 1939, Fernando Marabini Serra, cap de la secció de *Asuntos Generales del Instituto de la Vivienda*, procedia a la requisita de la Cooperativa del CADCI. Per aixecar l’acta hi compareixien al seu davant Carles Arasil, tresorer de la Cooperativa, i Rafael Pons i Farreras, president de la Cooperativa, ex-secretari general del CADCI i signat de l’escriptura de compra-venda pública de la Seu del Centre¹⁴⁹². A l’acta s’hi recollia l’inventari de les propietats que tenia la Cooperativa en aquell moment: un compte corrent a la Caixa de Pensions amb 16.768 pessetes i 53 cèntims;

---

¹⁴⁸⁹ *Ley disponiendo la entrega al Instituto Nacional de la Vivienda de las casas baratas o económicas incautadas en virtud de la ley de Responsabilidades Políticas*. BOE. Madrid: 8 d’octubre de 1939, núm. 281. P. 5.643. Les entitats afectades eren: Cooperativa obrera para la adquisición de vivienda barata de Madrid; Cooperativa “Pablo Iglesias” de Madrid i altres localitats; Cooperativa de casas baratas de Rentería, Guipúscoa; Cooperativa de casas baratas “El Hogar proletario” d’Alzira, València; Cooperativa Catorce de Abril de València; Cooperativa d’Estatge del CADCI de Barcelona. (P. 5.644)

El diari falangista en fa ressò a la primera plana: “Incautación del que fue Centro Autonomista de Dependientes del Comercio y de la Industria”. SOLIDARIDAD NACIONAL... 10 d’octubre de 1939, núm. 206. P. 1.

¹⁴⁹⁰ ÁLVARO DUEÑAS, op. cit., 1997, p. 249.

¹⁴⁹¹ *Ibidem*.

¹⁴⁹² Sobre la compra dels terrenys de Pedralbes a Joan Antoni Güell i la seua parcel·lació veure ACCIÓ... setembre de 1922, any XV, núm. 160. P.1. Al mateix número apareixen els primers 22 socis adjudicatariis d’habitatge per ordre d’antiguitat foren: Joaquim Codina, Rafel Pons, Joan Mabres, Josep M. Magrinyà, Joan Duran, Leandre Mas, Miquel Aguiló, Agustí Gómez, Salvador Garriga, Jaume Garriga, Josep Clot, Antoni Torelló, Manuel Valls, Francesc X. Casals, Joan Munné, Antoni Llopart, Ernest Rössger, Salvador Llansana, Jaume Ferrer, Domingo Vilà, Gumersind Bondia i Manuel Alcàntara Gusart. Sobre la Cooperativa consulteu RUCABADO i FRANQUESA, op. cit., 2009, p. 167- 170.

una llibreta d'estalvis a la mateixa Caixa amb 14.500 ptes. ingressades entre setembre i octubre de 1939; 4.875'60 ptes. en metàl·lic; una casa familiar habitada al carrer Feliu Codina número 32 de San Andreu; una parcel·la de 70.000 pams quadrats pendent d'edificar entre els carrers CADCI i camí de Senillosa (actualment limitaria amb els carrers Capità Arenas i Farmacèutic Carbonell); i 23 cases al camí de Senillosa de Sarrià ubicades als números de l'1 al 17 del carrer Puig i Esteve (actual Manuel de Falla), del 2 al 14 del carrer Joaquina (actual Ifni) i de l'1 al 13 del carrer CADCI (actual Riu de l'Or). Totes habitades excepte la número 14 del carrer Joaquina¹⁴⁹³. L'INV inscriví al Registre totes les propietats el 6 de març de 1945, tot i permetent, segons Narcís Rucabado, que els antics socis continuaren habitant-les¹⁴⁹⁴. Rucabado assenyala també que el terreny sense edificar fou subhastat públicament per l'INV i adjudicat abans que s'obris la mateixa, impedit que els socis pogueren recuperar-lo¹⁴⁹⁵.

A finals d'aquell any, la confiscació patrimonial s'havia consolidat com una variant més de la instauració de la política repressiva, columna vertebral del règim franquista, que s'imposava. L'espoli col·lectiu arrodonia la percepció de derrota i servia per atemorir, excloure i controlar materialment i simbòlicament als vençuts en la guerra. Els *enemics* ja no tenien lloc comú, eren expulsats dels espais de sociabilitat col·lectius formals i informals amb els que havien omplert els carrers fins 1939. Deixaven d'existir els llocs que havien estat contenidors d'un imaginari simbòlic d'identitat i pertinença, que servien per donar resposta organitzada a les condicions de vida i possibilitaven que la gent s'ajuntés per construir la seua identitat en confrontació amb la d'altres que ocupaven espais de significació ideològica i classista diferents. Com sosté Duch, “el franquisme ressignificava la memòria social d'aquests llocs, anorreant els usos col·lectius anteriors per simbolitzar una nova realitat emergent legitimada per la victòria militar a partir de l'any zero”¹⁴⁹⁶. La requisita patrimonial completava la humiliació i la repressió individual dels *derrotats*. Les víctimes quedaven desposseïdes dels llocs comuns de

---

¹⁴⁹³ INSTITUTO NACIONAL DE LA VIVIENDA. *Acta de incautación...*, 17 d'octubre de 1939, op. cit., Fons CADCI. RUCABADO i FRANQUESA, op. cit., 2009, p. 170. La casa deshabitada es tractaria de l'habitatge del Grup 2n. del propietari-cooperador Llobet. El soci núm. 608, Josep Riera, havia denunciat personant-se a les oficines del CADCI en gener 1936, que l'habitatge estava desocupat des de feia un any i que el propietari-cooperador havia mort a finals de 1935. Riera manifestava “el seu desig que la casa passi a ser habitada quan menys per refugiats” malgrat les reticències de la Junta de la Cooperativa a que s'ocupés “mentre hi ha refugiats mal instal·lats”. *Nota del cap d'oficines Joan Goula*. Barcelona: 9 de gener de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 364, 2.

¹⁴⁹⁴ Orden del 6 de marzo de 1945 por la que se califican definitivamente las 23 casas baratas familiares construidas por la extinguida Cooperativa de Casas Baratas del Centro Autonomista de Dependientes el Comercio y de la Industria de Barcelona. BOE. Madrid: 28 de març de 1945, núm. 87. P. 2.406. RUCABADO i FRANQUESA, op. cit., 2009, p. 170.

¹⁴⁹⁵ RUCABADO i FRANQUESA, op. cit., 2009, p. 170.

¹⁴⁹⁶ DUCH, op. cit., 2015, p. 86.

solidaritat on poder superar el trauma de la derrota i imaginar una possible estratègia de confrontació amb la dictadura. Amb l'apropiació i implantació de nous usos, el règim feixista efectuava el capgirament simbòlic d'aquests espais per transformar-los en altaveus del seu model sociocultural. Un Règim que s'enriquiria amb l'acumulació dels béns confiscats i, seguint la lògica mercantil, amb la venda de patrimoni moble i immoble proveiria els fons de funcionament d'organismes propis com la DNS¹⁴⁹⁷.

3.2. 26 de gener de 1939: ocupació militar i falangista de la Seu

L'estatge social del CADCI de Rambla de Santa Mònica fou confiscat per l'exèrcit el mateix dia 26 de gener segons el testimoni de Joan Fernández Pascual i Agustí Moya Bonells, president i secretari del CADCI en 1980¹⁴⁹⁸. Al dia següent, FET y de las JONS ordenava a tots els seus afiliats que es presentaren a les 8'30 del matí a l'antic edifici del Centre "hoy Cuartel General de Milicias de Falange"¹⁴⁹⁹. El 4 de febrer, Falange cridava a comparèixer "a todos los camaradas que estén enrolados en la Segunda Línea en los antiguos locales del CADCI [...] para hacerles entrega del correspondiente equipo y para recibir órdenes"¹⁵⁰⁰. Les dues disposicions ens permeten constatar que Falange s'hauria instal·lat a l'edifici de la Rambla convertint-lo en un dels centres principals de reagrupament de milícies, situació que podria haver continuat mentre els membres de l'oficina de la DERD de Barcelona escorcollaren la Seu del CADCI, entre el 17 i 23 de febrer¹⁵⁰¹.

L'emplaçament estratègic de la Seu el caracteritzava com un bon local per instal·lar-hi el quarter falangista: ubicada al centre de la ciutat, pròxima a la delegació

---

¹⁴⁹⁷ DUCH, op. cit., 2015, p. 63-115.

¹⁴⁹⁸ FERNÁNDEZ PASCUAL, Joan i MOYA BONELLS, Agustí. *Instància enviada al ministre de presidència per la restitució de la Seu*. Barcelona: 5 de maig de 1980, Fons CADCI. P. 2. Fernández mantingué el contacte amb els socis —alguns d'ells actuant en resistència— i amb l'ex-president Juliachs durant la clandestinitat. ACCIÓ... maig de 1987, CADCI. Suplement extraordinari. P. 2.

¹⁴⁹⁹ HOJA OFICIAL DEL LUNES... 27 de gener de 1939, número extraordinari. P. 1.
LA VANGUARDIA ESPAÑOLA... 1 de febrer de 1939, any LV, Segona Època, núm. 22.580. P. 4.

¹⁵⁰⁰ LA VANGUARDIA... 4 de febrer de 1939, any LV, Segona Època, núm. 22.583. P. 2.

¹⁵⁰¹ Per conèixer les dates, quantitat i característiques de l'escorcoll hem analitzat el *Libro de Registro de la Delegación Nacional de Servicios Documentales*. Salamanca: CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría-Oficina Barcelona, Exp. 46/1. Així com la *Còpia del justificant d'escorcoll del CADCI*. DERD. Barcelona: 23 de febrer de 1939. Fons CADCI.

provincial de FET y de las JONS que ocupava l'antic *Círculo Ecuestre* del Passeig de Gràcia des del dia 26 de gener, i entre les delegacions del districte 1r (Rambla de Santa Mònica, 15 i 17) i 5é (Rambla del Centre, 30). L'edifici acomplia les qualitats d'una propietat a requisar que havia especificat Mariano Calviño, cap provincial de FET y de las JONS, en la seua circular del 3 de març: “debes procurar que el edificio que vayas a ocupar haya pertenecido a alguna Sociedad afecta al Frente Popular o de tipo separatista, aunque en este caso fueran sus finalidades de tipo cultural o recreativo; si el edificio fuera propiedad de los antiguos socios, gestionarás el traspaso de dicha propiedad a la Organización ya sea por cesión de los derechos de los mismos a Falange, ya poniendo de acuerdo con el Comandante Militar respectivo para su incautación en ultimo extremo”¹⁵⁰².

Mesos abans d'efectuar-se la confiscació l'edifici, la Seu ja era un objectiu a escorcollar marcat als llistats de la DERD de 1938¹⁵⁰³. Amb l'entrada de l'exercit a la ciutat, que FET y de las JONS s'instal·lés a un edifici simbòlic de la lluita antifeixista com era la Seu del CADCI tenia molt a veure amb la idiosincràsia dels membres de la primera prefectura falangista a Barcelona i l'animadversió envers els ideals obreristes i catalanistes d'una entitat que ja havia estat ocupada pels Sindicats Lliures. Val a dir que, la desintegració dels Lliures havia conduït als seus afiliats a format part de l'extrema dreta que actuava a Barcelona durant els primers anys de la República juntament amb altres militants “de la Unión Patriótica, és a dir PNE, i la Peña Ibérica”¹⁵⁰⁴. Tots acabarien formant part de FET i de las JONS després del Decret d'Unificació promulgat pel cap de l'Estat el 19 d'abril de 1937¹⁵⁰⁵. Dos ex-ministres de Primo de Rivera que coneixien bé el CADCI i que s'havien arrengrerat en Falange, eren Eduard Aunós i Severiano Martínez Anido. Aunós, exministre de treball, fou nomenat “representante de Falange Española en París, Suiza y Bélgica y Jefe de la oficina que se instale en París” el gener de 1937 i formaria part del *Consejo Nacional de FET y de las JONS* el setembre de

---

¹⁵⁰² Circular de la Jefatura Provincial de FET y de las JONS, núm. 5 de 3 de març de 1939. Documentació privada de Carlos Trías Bertrán. Citada en THOMÀS, Joan Maria. *Falange, Guerra Civil, Franquisme. F.E.T. y de las J.O.N.S de Barcelona en els primers anys del règim franquista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992. P. 384.

¹⁵⁰³ OIPA- DERD. *Domicilios Centros Rojos de Barcelona (1937-1938) i Sector Número 4. Direcciones a registrar (1939)*. CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría-Oficina Barcelona, caixa 3, expedient 12.
— DERD-DNSD. *Objetivos del plano de población de Barcelona*. CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría-Oficina Barcelona, caixa 3, expedient 13.

¹⁵⁰⁴ THOMÀS, op. cit., 1992, p. 39.

¹⁵⁰⁵ Decret núm. 255. *Disponiendo que Falange Española y Requetés se integren, bajo la Jefatura de S. E. el Jefe del Estado, en una sola entidad política*. BOE... 20 d'abril de 1937, any II, núm. 182. P. 1.033- 1.034. Consultar BOLETÍN DEL MOVIMIENTO DE FALANGE TRADICIONALISTA Y DE LAS J.O.N.S. Salamanca: 5 de maig de 1937, núm. 1; citat per THOMÀS, op. cit., 1992, p. 128.

1939¹⁵⁰⁶. Martínez Anido, exministre de Governació i antic governador civil de Barcelona, havia donat suport i protecció als Lliures de Ramon Sales. Com hem analitzat al capítol anterior, mentre fou governador s'havien produït les detencions del Consell Directiu del Centre per promoure la signatura del manifest Catalunya-Nació. L'exministre havia recolzat l'ocupació de l'estatge del CADCI pels Lliures i havia acudit a la Seu per ser homenatjat. A finals de 1937, Anido exercia la prefectura de *Seguridad Interior, Orden Público y Fronteras*, i arribaria a ser ministre d'*Orden Público* del primer govern de Franco fins la seua mort el 24 de desembre de 1938, moment en que desapareixeria aquest departament per ser agregat al d'Interior denominant-se “de la Gobernación”¹⁵⁰⁷.

L'altre factor que hauria influenciat en la decisió de prendre la Seu dels treballadors mercantils el trobem en els trets propis de la plana major de la primera delegació falangista de la ciutat que identifica Josep Maria Thomàs: no afiliació política anterior a l'ingrés a Falange; procedència política espanyolista; important presència de professionals liberals o lligats a l'Administració; i forta presència d'elements de procedència burgesa, característica general de la població catalana refugiada a Burgos¹⁵⁰⁸. L'exemple paradigmàtic d'aquest arquetip seria Mariano Calviño de Sabucedo Gras, cap provincial de FET y de las JONS a Barcelona. Advocat manresà amb bufet a la capital catalana, estava vinculat amb la patronal des d'abans del començament de la guerra. Fins al juliol del 1936 havia sigut secretari de la Cambra de Comerç i Indústria de Manresa, assessor de la Unió Mercantil i del Col·legi de Directors de la Indústria Tèxtil, i lletrat de la Mútua Patronal i de l'Associació de propietaris rústics de Berga i Manresa. Durant la dictadura de Primo de Rivera havia presidit la joventut de la *Unión Patriótica* de Manresa sent un dels fundadors, en 1933, del grup ultradretà espanyolista de Barcelona *Unión Social Hispánica*, agrupació que s'incorporaria al nucli barceloní de la *Falange Española* en 1934. Segons un document del mateix Calviño escrit en octubre de 1939 que recull Thomàs, fou “propulsor y protector del grupo de Falange de Manresa, del que era Jefe Francisco Gual, hoy Jefe de Policía y Oficial del S.I.P.M. en dicha población, defendiendo gratuitamente a sus afiliados, costeando de su peculio particular todos los gestos de la Organización”¹⁵⁰⁹. Per a Thomàs, les bones relacions amb els mitjans

---

¹⁵⁰⁶ Actas de la Junta de Mandos de FE de las JONS, desembre 1936-març 1937 citat a THOMÀS, op. cit., 1992, p. 66. Sobre el càrrec de conseller veure op. cit. p. 381

¹⁵⁰⁷ THOMÀS, op. cit., 1992, p. 78, 229, 333- 351. Sobre el ministeri esmentat vegeu THOMÀS, op. cit., 1992, p. 334.

¹⁵⁰⁸ THOMÀS, op. cit., 1992, p. 350- 351.

¹⁵⁰⁹ Document aportat per Calviño a l'inspector Areilza com “nota de descargo [...] sobre la calumnia que le ha sido levantada en relación a su pretendida filiación radical y su amistad con Selvas, Consejero de la Generalidad”. Citat per THOMÀS, op. cit., 1992, p. 95.

econòmics i empresarials i els possibles contactes amb l'exterior que aquestes li donaren, haurien estat factors decisius per a que, d'una banda, Manuel Hedilla li encarregués en novembre de 1936 la visita oficial a Portugal amb l'objectiu recollir fons i crear l'entitat *Amigos Portugueses de Falange Española de las JONS*, i d'altra, per al seu nomenament com a secretari territorial de Falange a finals d'aquell any¹⁵¹⁰.

El lligam de Calviño amb la classe propietària industrial venia pel seu matrimoni amb Enriqueta Manén Maynou, copropietària de *Manufacturas Manén S.A.* Era família directa dels falangistes Francisco Luis Rivière Manén, copropietari de la indústria metal·lúrgica *Rivière S.A.*, i José Ribas Seva, propietari d'una antiga botiga de mobles de l'Eixample barceloní i secretari de la territorial catalana de Falange en la *Zona Nacional* des de finals de 1936 fins que fou designat inspector general de Falange a Catalunya en març de 1938¹⁵¹¹. *Rivière S.A.* fou col·lectivitzada el 20 de novembre de 1936 passant a anomenar-se *Trefilerías Barcelonesas*¹⁵¹². Aquell dia, els membres del Consell d'Empresa elegit per l'assemblea de treballadors la vespra a la seu barcelonina de la indústria del carrer Bailén 43, es reunien a Puig-reig, on estava la Colònia Industrial Manen coneguda com a Colònia Vidal¹⁵¹³. L'empresa, dedicada a la fabricació de filats i teixits, tenia en aquell moment 260 treballadors en nòmina i un capital superior al milió de pessetes. D'entre els membres del Consell es designà interventor de la Generalitat al treballador comptable Joaquim Franch Badia, soci 40.137 del CADCI¹⁵¹⁴.

Dos dies abans d'entrar a Barcelona, Calviño era refermat com a cap provincial de FET i de las JONS en conferir-li "todas las atribuciones de Jefe Provincial del Movimiento" com a "único Delegado de la Secretaria General para la Organización del

---

¹⁵¹⁰ Sobre Calviño consultar THOMÀS, op. cit., 1992, p. 94-119, 347-427.

¹⁵¹¹ Sobre Calviño i Enriqueta Manén veure: THOMÀS, op. cit., p. 94- 95. Sobre Ribas Seva veure THOMÀS, op. cit., p. 98- 102, 112-122, 431. Sobre Rivière vegeu: PASCUAL DOMÉNECH, Pere i FERNÁNDEZ PÉREZ, Paloma. *Del metal al motor. Innovación y atraso en la historia de la industria metal-mecánica española*. Bilbao: Fundación BBVA, 2007. P. 345-380.

¹⁵¹² Sobre la col·lectivització de *Rivière S.A.* veure VILANOVA, Mercedes. *Les majories invisibles. Explotació fabril, revolució i repressió*. Barcelona: Icària, 1995. P. 31, 62- 70,

¹⁵¹³ *Manufacturas Manén* era propietària de la colònia Can Vidal o Can Manent de Puig-reig adquirida a finals del XIX per allotjar als treballadors de la societat Massana, Llibre i Vilaseca Sucesores de Pedro Manén. L'empresa amb la fàbrica en ple funcionament en 1895, inaugurava noves instal·lacions el 1901. Consultar PASCUAL DOMÉNECH i FERNÁNDEZ PÉREZ, op. cit., p. 369; i THOMÀS, op. cit., p. 94 i l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya: <http://patrimonicultural.diba.cat/?fitxa=174000153>

¹⁵¹⁴ Acta de constitució i acta de nomenament del Consell d'Empresa de la Casa *Manufacturas Manen*. Barcelona: 14 de novembre de 1936. Fons Restituït CADCI. ANC, PS-BAR, 1479, 1.

Partido y sus Servicios en Barcelona i su provincia”¹⁵¹⁵. Delegat provincial que no desconeixia què era el CADCI ni què representava ocupar l’edifici de la Rambla.

3.3. L’aniquilació de la Seu pels seus ocupants.

Usos, reformes i assolaments

El 28 de novembre de 1939 la Comissió Municipal Permanent de l’Ajuntament de Barcelona publicava un acord on s’hi feia referència a l’edifici del CADCI com a propietat de l’Estat. A instància del governador civil la Comissió havia de resoldre de quina manera l’Ajuntament col·laboraria en l’allotjament de l’important contingent de forces militars presents a la ciutat. Al document s’hi feia constar que “los locales adecuados a tal finalidad propiedad del Ayuntamiento se encuentran ocupados por los Servicios de Recuperación de Automóviles de la 4a. Región [...] al interesar al Servicio de Prisiones local, hubo que ceder el Palacio de Misiones, enclavado en Montjuich [...] encontrándose otros edificios, como el de Bellas Artes, en estado ruinoso y sin posibilidad de ser utilizado, por lo que el Ayuntamiento se encuentra imposibilitado de prestar tal colaboración que por otra parte excede sus obligaciones legales”. Per això la Comissió suggeria que s’utilitzaren “los edificios procedentes de las organizaciones rojas, como el CADCI, la Casa del Pueblo de la calle Nueva de San Francisco, o bien el antiguo edificio del Banco de España, o el de los Somatenes, en todos los cuales tiene jurisdicción el Estado”¹⁵¹⁶.

Mentre l’Ajuntament publicava la instància, l’edifici de la Rambla s’estava utilitzant com a local d’exposició de la *Comisión Revisora de Viviendas y Muebles Abandonados*. L’ens havia estat creat pel Cap dels SdO, Àlvarez Arenas, un mes després de l’ocupació de la ciutat amb l’objectiu d’aconseguir “la normalidad y equitativa restitución de la propiedad de viviendas y muebles a sus legítimos propietarios, remediando a la vez, los perjuicios sufridos por las personas adictas al Glorioso Movimiento Nacional, desposeídos de sus bienes y perseguidos de manera inicua, por

---

¹⁵¹⁵ Nomenament per ordre de Raimundo Fernández-Cuesta, secretari general del partit únic, de 24 de gener de 1939 al BOLETÍN DEL MOVIMIENTO DE FALANGE TRADICIONALISTA Y DE LAS J.O.N.S. Salamanca: 1 de febrer de 1937, núm. 4, p. 544; citat per THOMÀS, op. cit., 1992, p. 347.

¹⁵¹⁶ GACETA MUNICIPAL DE BARCELONA... 4 de desembre de 1939, any XXVI, núm. 28, 29, 30 i 31. P. 469

nuestros enemigos”¹⁵¹⁷. Sota la presidència del tinent coronel Paulino Coll, en nom l'Estat Major, es posava en marxa un organisme integrat per representants militars (la vicepresidència corresponia a un comanament militar, vocal del SIPM, i un vocal del Cos Jurídic) i civils (dos vocals de l'Ajuntament i un de la diputació). Comptava amb una plantilla de més d'un centenar de treballadors, seixanta-tres dels quals estaven a les oficines centrals dels números 112 i 114 de Passeig de Gràcia i la resta es distribuïren entre les deu delegacions obertes a diferents districtes de la ciutat¹⁵¹⁸. A més d'emmagatzemar i classificar els habitatges, mobles, objectes i documents de valor procedents de requisites i els localitzats a partir de les delacions —foren o no gratificades—, la Comissió s'encarregà d'establir els mecanismes de devolució dels mateixos als qui reconegueren els béns sota declaració jurada avalada “por dos personas de solvencia (firmas Comerciales o Industriales, militares, jefe de FET y de las JONS, autoridades, etc.)”¹⁵¹⁹. Amb les denúncies que rebia, l'organisme creà un fitxer de propietaris i béns. Fins al 31 de maig, segons publicava *Solidaridad Nacional* a manera de propaganda “de la inmensa labor realizada y de la que está realizando”, la Comissió havia tramitat de 350 a 400 denúncies diàries, rebent un total de 8.877 declaracions a partir de les quals elaborà 7.905 fitxes de propietaris i 2.975 fitxes de llogateres d'habitatges sense treball. D'entre el desglossament de fitxes que reproduïa el diari destaquen les 62 d'habitatges que tenien refugiats, 56 de propietaris residents a l'estranger i 301 de propietaris absents de Barcelona¹⁵²⁰.

Previ pagament de l'entrada, els denunciants podien localitzar les seues pertinences als diversos espais expositius oberts al públic al centre de la ciutat. Eren locals que sovint

---

¹⁵¹⁷ La *Comisión Revisora de Viviendas y Muebles Abandonados* quedava constituïda el 25 de febrer, i integrada per Paulino Coll, tinent coronel d'Estat Major, com a president; i els vocals Jacinto Bassols Genís i Ignacio Ventosa Despujol, de l'Ajuntament; Miguel Barros, de la Diputació; José Marín, capità del SIPM; i Rafael Alonso, capità del Cos Jurídic de l'Exèrcit. Nota signada pel General Cap dels SdO a LA VANGUARDIA... 26 de febrer de 1939, any LV, Segona Època, núm. 22.602. P. 12.

El precedent d'aquest organisme data del 31 de gener de 1939, quan un primer acord de la Comissió Municipal facultava al tinent alcalde de Reconstrucció, Ignacio Ventosa, per a “la recogida de bienes muebles abandonados en esta ciudad en almacenes para tal efecto, así como para establecer el régimen de visita de los mismos y las formalidades permanentes para la entrega a sus dueños”. GACETA MUNICIPAL DE BARCELONA... 13 de febrer de 1939, núm. 1, any XXVI, p. 7

¹⁵¹⁸ LA VANGUARDIA, op. cit., 26 de febrer de 1939. SOLIDARIDAD NACIONAL... 9 de juny de 1939, any II, Segona Època, núm. 102. P.1, 6. La Comissió tenia 63 treballadors a la Central i quatre o cinc més a cada delegació. El 23 d'abril de 1939, es traslladen diverses oficines, entre elles la del delegat del primer sector ubicada a l' “ex Parlamento Catalán del Parque de la Ciudadela” i les del carrer Sicília, 18 “pabellones Jaime I”. LA VANGUARDIA... 23 d'abril de 1939, any LV, Segona època, núm. 22.649, p. 5.

¹⁵¹⁹ LA VANGUARDIA... 5 de març de 1939, any LV, Segona Època, núm. 22.608. P. 5.

¹⁵²⁰ SOLIDARIDAD NACIONAL... 9 de juny de 1939, op. cit., p. 6.

funcionaven simultàniament, depenent de la quantitat de lots a exposar acumulada, i molts havien sigut prèviament magatzems on l'exèrcit diposità tot allò procedent dels escorcolls. Els locals d'exposició oberts entre mitjans d'abril i novembre de 1939 foren: les plantes quarta, cinquena i sisena de l'edifici David en el número 230 del carrer Aribau; baixos del passatge del Crèdit, 8; Sant Pau, 83; Rogent, 64; Balmes, 240; Claris, 107; Provença, 323; Còrsega, 174 i avinguda Diagonal, 576¹⁵²¹. La Seu del CADCI seria un d'aquests locals des de mitjans d'octubre de 1939 fins, com a mínim, gener de 1943¹⁵²².

El personal militar era l'encarregat del muntatge, organització i custòdia de les exposicions com la que es mantenia oberta al Garatge David, segons es desprèn de la nota de *Solidaridad Nacional*: “dirige los trabajos de la exposición un comandante del Ejército, al que secundan tres capitanes y un alférez y cierto número de soldados que se encargan del transporte, traslado y colocación de muebles”¹⁵²³. Tot allò que no era reclamat després d'exposar-se passava a una subhasta on tan sols hi podien concórrer “damnificados por los rojos, mutilados, ex combatientes y ex cautivos”¹⁵²⁴.

L'agost de 1939, davant la important magnitud de mobiliari acumulat que s'havia d'exposar, la Comissió publicà un comunicat urgent a que es retiraren els béns identificats de manera que es pogueren exposar els que es custodiaven a “habitaciones y pisos que ocuparon destacadas personalidades del período rojo [...] 1.863 de las que [esta

---

¹⁵²¹ LA VANGUARDIA... [1939, any LV, Segona Època]: 23 d'abril, núm. 22.707, p. 3; 17 de maig; 29 de maig; 1 de juliol, núm. 22.649, p.7; 1 de setembre, núm. 22.760, p. 6; 4 d'octubre, núm. 22.788, p. 7; 14 d'octubre, núm. 22.797, p. 7; 1 de novembre, núm. 22.812, p. 5; 7 de novembre, núm. 22.817, p. 5; 6 de desembre, núm. 22.842, p. 4; 20 de novembre de 1940, any LVI, Segona Època, núm. 23.140, p. 5.

SOLIDARIDAD NACIONAL ... [1939, any II, Segona Època]: 9 de juny, núm. 102, p. 6; 5 d'octubre, núm. 202, p. 2; 20 d'octubre, núm. 215, p.1; 2 de novembre, núm. 226, p. 3; 8 de novembre, núm. 231, p. 3; 21 de novembre, núm. 242, p. 3; 28 de novembre, núm. 248, p. 2; 3 de desembre, núm. 252, p. 2; 6 de desembre, núm. 255, p. 3; 14 de desembre, núm. 262, p. 2; 29 de desembre, núm. 275, p. 2.

FABRE FORNAGUERA, Jaume. *La contrarevolució de 1939 a Barcelona. Els que es van quedar*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2002. P. 292. Sobre l'edifici David vegeu: ARMESTO, Antonio i BENEDITO, Mariona. *El edificio David (1928-1931). Calle de Aribau 230-240, Barcelona. Ignasi Mas Morell, arquitecto*. Dins la revista QUADERNS D'ARQUITECTURA I URBANISME. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, núm. 253, primavera de 2007. P. 88-99.

¹⁵²² LA VANGUARDIA... [Segona Època]: 14 d'octubre de 1939, any LV, núm. 22.797, p. 7; 8 d'agost de 1940, any LVI, , núm. 23.051, p. 3.; 31 d'octubre de 1940, any LVI, núm. 23.123, p. 3; 11 de desembre de 1942, any LVIII, núm. 23.800, p. 7; 3 de gener de 1943, any LIX, núm. 23.819, p. 9.

DIARIO DE BARCELONA... 23 de setembre de 1941, any 150, núm. 225. P. 11

¹⁵²³ SOLIDARIDAD NACIONAL... 9 de juny de 1939, op. cit., p. 6.

¹⁵²⁴ LA VANGUARDIA...12 de desembre de 1940, any LVI, Segona Època, núm. 23.159. P. 5.

Comisión] tiene constancia, ya que existen otras, que a diario se le manifiestan cerradas y selladas por otras autoridades que no han cuidado de poner en conocimiento de ésta Comisión cuáles y cuántas son y por qué se cerraron [...]”. Al novembre de 1939, l’organisme publicava una altra nota dirigida a tots els propietaris que pogueren ajudar a localitzar llocs “precintados que existan en sus fincas, con indicación de la autoridad que lo haya efectuado”¹⁵²⁵. Les dues notes ens permet copsar, d’una banda, la magnitud de les requisites que afectaren a particulars i entitats “desafectes” durant aquell *primer any triomfal* a la ciutat, moltes de les quals no havien estat notificades a l’SdO ni autoritzades per l’autoritat militar incomplint l’edicte emès per Àlvarez Arenas el 27 de gener. D’altra, el paper fonamental que tingué la col·laboració civil en l’aplicació de la repressió econòmica. Qüestions que emplacem a investigar, doncs superen el tema d’aquesta tesi, doncs el seu estudi permetria analitzar la tasca d’aquest organisme dintre de l’entramat repressiu franquista fins la seua dissolució el 18 de juny de 1946¹⁵²⁶.

L’anàlisi en profunditat dels usos que els diferents ocupants feren de l’edifici a partir de 1940 excedeix l’objecte d’aquesta investigació, tanmateix referim els que considerem més essencials en la mesura en que produeixen una transmutació simbòlica o física de l’espai i, per tant, afecten directament al projecte de lloc de memòria que clou aquesta tesi.

El primer canvi en la titularitat de la propietat de l’edifici des de gener de 1939 es produeix el 31 de gener de 1944. Aquell dia Franco ratificava el Decret de Presidència amb que l’Estat desafectava temporalment l’edifici de Llei del 23 de setembre i el transferia a l’Exèrcit per possibilitar que la *Junta de Acuartelamiento* instal·lés una clínica militar d’urgència “en evitación de los desplazamientos que hoy se ve obligado a realizar el personal que necesita de su asistencia”¹⁵²⁷. Segons les declaracions de José Moscardó, capità general de la *Cuarta Región Militar*, a més de la filial del *Hospital Militar del Generalísimo* que estalviaria el trasllat dels ferits a l’hospital de Vallcarca (actual Pere Virgili), a l’edifici l’exèrcit instal·laria i ampliaria la Cooperativa del Govern Militar¹⁵²⁸. No hi ha constància de que l’Exèrcit arribés a posar en funcionament cap dels dos projectes abans de vendre l’edifici a la *Delegación Provincial de FET y de las JONS* el 10 de setembre de 1947, com hem referit anteriorment. En aquest any 1947, segons el

---

¹⁵²⁵ SOLIDARIDAD NACIONAL... [1939, any II, Segona Època]: 20 d’agost, núm. 163, p. 2.; 19 de novembre, núm. 241, p. 2.

¹⁵²⁶ LA VANGUARDIA... 12 de desembre de 1940, any LXII, Segona Època, núm. 24.891. P. 10.

¹⁵²⁷ *Decreto de 31 de enero de 1944*, op. cit., 2 de febrero de 1944, p. 903-904. ABC. Madrid: 2 de febrer de 1939 (edició matí). P. 10.

¹⁵²⁸ LA VANGUARDIA... 10 de febrer de 1944, any LX, núm. 24.162. P.10.

testimoni d'Alexandre Galí, a la façana de la Seu “encara es veuen els impactes de les canonades que van tallar la vida als heroics Jaume Compte i González Alba”¹⁵²⁹.

Molt abans de formalitzar-se la venda a FET y de las JONS, l'edifici ja s'havia convertit en la seu estable de la *Delegación Provincial del Frente de Juventudes de Falange* —FJ de F—. Així ho certifica la crida de la Delegació feta el 16 d'octubre de 1943 per a matricular-se a la *Institución San Fernando* alhora que ordenava personar-se als instructors provincials a les seues oficines de la Rambla de Santa Mònica número 27¹⁵³⁰. Hem de assenyalar que l'alteració en la numeració l'edifici (de 25 a 27) utilitzada per la *Delegación* que podria induir a error, apareix corregida la *Guia pràctica del guardia urbano* publicada en 1947, mesos abans de la venda de la Seu¹⁵³¹. Segons el falangista Millán Lavín, “al filo de la Semana Santa” de 1943 el *Frente de Juventudes* deixava “su palacete” de Passeig de Gràcia 19 “que había ocupado durante cuatro años, y se traslada al caserón de Rambla de Santa Mónica en el que permaneció durante los treinta y cuatro años siguientes (hasta abril de 1977 en que la democracia disolvió el Movimiento)”¹⁵³².

Entre 1943 i 1947, la Delegació Provincial anà instal·lant diverses dotacions a l'edifici que confirmen un complet funcionament i la plena ocupació de l'espai: *Educación Física, Sección Provincial de Centros de Trabajo* del FJ de J, *Servicio Provincial de Campamentos y Albergues, Sindicato Español Universitario del Distrito Universitario*—SEU—, *Sección Provincial de Centros de Enseñanza* del FJ de J, *Servicio Provincial de Ayuda Juvenil, Bolsa del Libro* del SEU i del FJ de J, *Servicio de Educación Física, Servicio de Propaganda*, etc.¹⁵³³. El *Frente de Juventudes* aprofitaria les dependències per impartir cursos, entre altres els de formació premilitar dirigits a cadets i instructors nacionals¹⁵³⁴. D'altra banda, a més d'ocupar-lo intensivament, la direcció

---

¹⁵²⁹ GALÍ, Alexandre, op. cit., 1978, p. 153.

¹⁵³⁰ LA VANGUARDIA... 16 d'octubre de 1943, any LIX, núm. 24.063. P.7.

¹⁵³¹ MERINO LUBIÁN, José María. *Barcelona. Guía práctica del guardia urbano, 1947-48*. Barcelona: J. Ustrell, 1947. P. 62.

¹⁵³² MILLÁN LAVÍN, Joaquín. *Historia del Frente de Juventudes. Delegación Provincial de Barcelona y Comarcas. 1939-1950. Tomo I*. Barcelona: Hermandad del Frente de Juventudes, 1997. P. 99.

¹⁵³³ LA VANGUARDIA... 4 d'agost de 1943, any LIX, núm. 24.000, p. 6; 17 de juny de 1944, any LX, núm. 24.271, p. 11; 9 de juliol de 1944, any LX, núm. 24.289, p.11; 11 d'agost de 1944, any LX, núm. 24.317, p. 9; 7 d'abril de 1945, any LXI, núm. 24.521, p. 9; 15 d'abril de 1945, any LXI, núm. 24.528, p. 10; 29 d'agost de 1945, any LXI, núm. 24.643, p. 9; 3 d'agost de 1946, any LXVII, núm. 24.931, p. 8; 4 de novembre de 1949, any LXV, núm. 25.943, p.9.

¹⁵³⁴ MILLÁN LAVÍN, op. cit., 1997, p. 195, 207. A la p. 204: “En la Delegación Provincial del F de J. Se realizó un cursillo de Formación Pre-Militar dirigido por el entonces capitán José María Tomé Marín auxiliado por el también capitán Narciso Díaz Romanach”.

provincial de *Juventudes* cediria temporalment part de l'espai a altres organismes com la *Federación Catalana de Balón a Mano* que s'instal·là al tercer pis¹⁵³⁵. Millán assenyala que a l'edifici també s'havia instal·lat l'aparell de propaganda de *Juventudes* que fou l'encarregat, entre d'altres, de distribuir fulls volanders als militants “referentes al tema de la ONU que fueron repartidos entre los ciudadanos que circulaban por las Ramblas y Paseo de Gracia” amb motiu de la manifestació convocada per FET y de las JONS el 21 de desembre de 1946 “en respuesta post aliada”. La nit anterior a la manifestació falangista “infiltrados «maquis» pusieron unos petardos en el Ayuntamiento, la delegación de FET de las JONS del Distrito VIII y en la Delegación del Frente de Juventudes de Rambla de Santa Mónica que solamente causaron pequeños desperfectos”¹⁵³⁶.

L'11 de desembre de 1948 apareix publicada “amb molt de gust” una nota signada per un antic soci del CADCI a *La Humanitat*, periòdic d'ERC que continuava funcionant a l'exili parisenc. Amb el títol “El CADCI fa una baixa”, el soci explicava que després de dos intents fallits de subhastar l'edifici per manca de compareixença de postors, l'Estat l'havia cedit “al fuero de guerra” abans de celebrar una tercera. L'Exèrcit “sobtadament” s'havia venut “l'entitat que acoblava els dependents de comerç barcelonins” a la CNS que planejava instal·lar-hi el *Centro de Formación Profesional “Virgen de la Merced”*. El 20 de novembre de 1948, mentre inspeccionava les obres que es feien a la *Delegación Provincial Sindical*, el cap provincial del SEU, “un minyó de 24 anys anomenat «Jorge» Ferrer Bonifaci, va posar els peus en fals damunt una claraboia caient des de l'alçada d'un segon pis i quedà mort en l'acte”. Ferrer, havia sigut cap de centúria i cap del quarter que el *Frente de Juventudes* tenia al carrer Saragossa i administrador provincial del SEU, fins que fou nomenat cap provincial en 1947, càrrec des d'on endegaria la residència universitària “*Virgen de la Merced*”. La nota del soci acabava felicitant als «camaradas» del difunt per tenir un «caído» més mentre que “la dependència mercantil barcelonina, a manera d'epitafi, solament ha pogut exclamar: «Justo castigo a su perversidad»”¹⁵³⁷.

Segurament les obres del *Virgen de la Merced* no permeteren que s'instal·lés la capella ardent de Ferrer a l'edifici del CADCI com succeiria posteriorment pels “caiguts” Juan Manuel Piñol Ballester, secretari del cap del districte universitari del *Frente de Juventudes*, i Antonio Norte Juárez, xofer del *Parque Móvil de Ministerios Civiles* —

---

¹⁵³⁵ LA VANGUARDIA... 3 de febrer de 1944, any LX, núm. 24.156. P. 11.

¹⁵³⁶ MILLÁN LAVÍN, op. cit., 1997, p. 172.

¹⁵³⁷ LA HUMANITAT. Portaveu d'Esquerra Republicana de Catalunya adherida a Solidaritat Catalana. París: 11 de desembre de 1948, Segona Època, núm.102. P. 2. Sobre la mort de Ferrer consultar LA VANGUARDIA... 21 de novembre de 1948, any LXIV, núm. 25.647. P. 11.

PMM—. El 2 de març de 1949, Norte havia acudit en servei per traslladar a Piñol, José Tella Bavoy, cap del Departament d'Esports del FJ, i Ramon Pujol, fotògraf afiliat a *Juventudes*, des de la Delegació Provincial de la Rambla 25 al Club Deportivo San Martín que *Frente de Juventudes* tenia al Guinardó¹⁵³⁸. En el carrer Marina, entre Mallorca i Provença, una camioneta els interceptà i els atacà amb metralladores. Segons Millán, l'atac es produïa perquè “el vehículo era idéntico al que usaba el Comisario Jefe de Policía Eduardo Quintela”¹⁵³⁹ que els l'havia cedit. L'emboscada diürna era una acció armada planificada amb l'objectiu de matar al comissari en cap de la Brigada Político Social en la que col·laboraven dues de les agrupacions llibertàries d'acció urbana que operaven a Catalunya, el Grup d'Acció Innovació “Los Maños” de Wenceslao Jiménez Orive i el grup de Quico Sabaté. A més d'ells dos, a l'acció hi participaren Josep Sabaté, Carles Vidal, Simón Gracia i Mariano Aguayo. Al dia següent, mentre acreixia exponencialment la repressió policial a la ciutat en resposta a l'acció, s'instal·laven els fèretres dels dos morts oberts a la sala gran del primer pis de l'edifici de la Rambla. Hi desfilarien pel seu davant nombroses autoritats: José Antonio Elola, delegat provincial del *Frente de Juventudes*; el tinent coronel Pérez Viñeta, secretari nacional; Longinos Renovell, cap del districte universitari de Catalunya i Balears del FJ de F des de 1948; Fernández Ramírez, subcap provincial del *Movimiento*; el comandant Plazas, cap del PMM; representants de la *Sección Femenina*, etc. A la tarda es feia la missa en presència del governador civil, Baeza Alegria, i es convocava a tots el afiliats a FET y de las JONS a seguir la comitiva del soterrar multitudinari que eixiria al dia següent des de l'edifici de la Rambla¹⁵⁴⁰.

La sala gran del primer pis s'havia habilitat aquell mateix 1949 en finalitzar les obres a l'edifici que la CNS havia encarregat als arquitectes Josep Antoni Coderch de Sentmenat i Julio Chinchilla en 1947 per encabir la Institució Sindical de Formació Professional “*Virgen de la Merced*”. Amb el projecte finalitzat que havien dirigit Coderch i Lluís Maria Escolà, s'executava una reforma que no es limità a substituir les zones

---

¹⁵³⁸ Sobre les instal·lacions del CD San Martín (actual CEM Guinardó, FC Martinenc). TEMPLE. REVISTA FORMATIVA E INFORMATIVA. BOLETÍN INTERNO DE LAS FALANGES JUVENILES DE FRANCO. Barcelona: abril de 1945, Frente de Juventudes, Època III, núm. 1. P. 15

¹⁵³⁹ MILLÁN LAVÍN, op. cit., 1997, p. 223.

¹⁵⁴⁰ LA VANGUARDIA... [1949, any LXIV]: 3 de març, núm. 25.733, p. 8; 4 de març, núm. 25.734, p.8; [fotos de Pérez de Rozas] 5 de març, núm. 25.735, p.1.

Reproducció de la nota facilitada per la Jefatura Superior de Policia a: LA VANGUARDIA... 22 de febrer de 2004, dins de *Vivir en Barcelona*. P.7.

Sobre l'acció: TÉLLEZ, Antonio. *Sabaté: guerrilla urbana en España (1945-1960)*. Barcelona: Plaza & Janés, 1978. P. 107-108. CORMAND, Bernat, DE RIQUER, Borja, CULLA i Joan B., VILAR, Pierre. *El franquisme i la transició democràtica, 1939-1988*. Barcelona: Edicions 62, 2000. P. 163-164. MILLÁN LAVÍN, op. cit., p. 223-225.

malmeses sinó que remodelà completament l'estructura de la casa afegint un àtic per a l'Administrador Oficial Mayor a l'edifici primitiu de les Rambles i demolint la Sala de Columnes de la que tan sols restaria l'estructura metàl·lica dissenyada per Bassegoda que es formigonà per deixar els grans pòrtics que encara són visibles actualment. Segons l'arquitecte Llorens Perelló l'edifici passà de tindre un llenguatge arquitectònic local i mesurat a un altre “grandilocuente y seudorracionalista”¹⁵⁴¹.

La Institució Sindical “*Virgen de la Merced*”, centre docent dependent de l'Organització Sindical, seria classificat com a Centre Oficial de Formació Professional Industrial el 29 d'abril de 1959 amb un decret Ministeri d'Educació Nacional que es completà amb l'ordre del 21 de maig. Des d'aleshores s'impartiren cursos del Grau d'Aprenentatge “para las Ramas del Metal, en sus Especialidades de Ajuste-Matricería, Torno, Fresa, Electricidad, en las de Instalador-Montador y Bobinador, y de la Madera, en la de Carpintería” que s'ampliarien successivament fins incorporar el “Grado de Maestría en la Rama de Automovilismo” en 1968¹⁵⁴². Les matrícules al Centre anirien creixent exponencialment fins arribar a tenir 1.402 alumnes d'entre 12 i 18 anys durant el curs 1963-1964. Com la situació desbordà la capacitat del l'edifici, Enrique Serra, cap de l'*Obra Sindical de Formación Profesional* anunciava en gener de 1965 que la Institució es traslladava. Ho faria un cop finalitzades les instal·lacions projectades als terrenys del passeig de la Zona Franca per Julio Chinchilla, arquitecte de la *Obra Sindical Hogar y Arquitectura* —OSH— que havia dissenyat la reforma de 1949. El nou Centre fou inaugurat per Joan Carles de Borbó l'11 d'agost de 1972¹⁵⁴³. Fins aleshores el *Virgen de la Merced* havia compartit l'ús de l'edifici de la Rambla amb la Delegació Provincial del *Frente de Juventudes* i la *Organización Juvenil Española* —OJE— creada per *Juventudes* en 1960.

L'ús intensiu de l'edifici de la Rambla obligà als seus ocupants a realitzar obres continuades de condicionament. La primera fou sol·licitada al Servei d'Edificis Artístics i

---

¹⁵⁴¹ LLORENS PERELLÓ, op. cit., p. 93-94.

¹⁵⁴² *Decreto 814/1959 de 29 de abril*. BOE... 16 de maig de 1959, núm. 117. P. 7.133.
Orden de 21 de mayo de 1959. BOE... 20 de juny de 1959, núm. 147. P. 8.815.
Orden de 26 de febrero de 1962. BOE... 27 de març de 1962, núm. 74. P. 4.205-4.206.
Orden de 4 de marzo de 1969 por las que se amplían enseñanzas que se cursan en la Escuela Institución Sindical “Virgen de la Merced, de Barcelona, Centro no oficial reconocido de Formación Profesional Industria. BOE... 4 d'abril de 1968, núm. 82. P. 5.040

¹⁵⁴³ Anunci del projecte constructiu en: ABC... 17 de gener de 1965 (edició matí). P. 71.
Projecte de Chinchilla a: *Obra sindical del Hogar. Institución sindical “Virgen de la Merced”, en Barcelona (1ª fase)*. Dins HOGAR Y ARQUITECTURA: REVISTA BIMESTRAL DE LA OBRA SINDICAL DEL HOGAR. Madrid: Ediciones y Publicaciones Populares, núm. 104, febrer de 1973. P. 2-16. Sobre les instal·lacions veure: NO-DO. *Escuelas de Formación Profesional en Barcelona. Institución Sindical “Virgen de la Merced”*. Madrid: núm. 1.577 A, 26 de març de 1973. ABC... 8 de novembre de 1972 (edició matí). P. 57.

Arqueològics de la ciutat pel director de la Institució Sindical d'FP, el tinent coronel Eugenio Padilla Cano, a finals de novembre de 1964. L'objectiu era fer el “repicado de piedra de la fachada y repaso de estuco de la misma”¹⁵⁴⁴ probablement per eliminar les marques dels impactes que Galí havia vist en 1947. La següent obra afectaria als sostres que els alumnes de l'Escola utilitzaven com a “lugar de expansión [...] recreos” malgrat no estar preparats per a ser trepitjats i al d'uralita de la Sala Central, amb un cost per a la CNS de 475.000 ptes. segons l'informe realitzat per l'OSH¹⁵⁴⁵. En 1973, amb l'edifici desocupat des de feia uns mesos, l'arquitecte Jordi Llorens rebé l'encàrrec d'habilitar i remodelar la planta baixa i la primera, uns 500 m² de l'edifici, on s'hi allotjarien temporalment les oficines de la OSH. Amb l'obra Llorens recuperà alguns elements arquitectònics valuosos ocults des de 1949 en descobrir els pilars de fonera de la Sala Gran que torna a ser un únic espai, com la dissenyà Bassegoda, i efectuà la distribució de les oficines amb mampares de mitjana alçada que fragmenten l'espai en un únic nivell¹⁵⁴⁶. L'any següent s'elaborà un nou projecte que no es realitzaria, amb la finalitat de restaurar la resta de plantes per ubicar-hi les oficines del conjunt de *Obras Sindicales*: “Formación Profesional, Educación y Descanso, Cooperación y del Hogar”¹⁵⁴⁷.

Tot es paralitzà en 1975. L'OSH organisme de l'Organització Sindical que estava sota gestió de l'AISS, s'extingia i era substituïda per l'*Administración del Patrimonio Social Urbano* —APSU—, que passava a administrar els grups d'habitatges de l'OSH i els de l'INV, també extingit. Les oficines del Servei Provincial de l'APSU s'ubicarien al primer pis de l'edifici de la Rambla que havia sigut transferit, com la resta de “Unidades y Servicios Dependientes de la AISS”, amb tots els seus “elementos personales y materiales”, al *Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo* —MOPU— d'acord amb el Reial Decret 906/1978 del 14 d'abril. Entre 1975 i 1978, l'APSU encarregà informes successius sobre l'estat ruïnós de l'edifici a l'arquitecte Josep Lluís Ripoll Juncadella.

---

¹⁵⁴⁴ *Instancia al Servicio de Edificios Artísticos y Arqueológicos*. Barcelona: 24 de noviembre de 1964. Carpeta 11.493, expediente 851.893 (Rambla de Santa Mònica,10). Arxiu Contemporani de Barcelona.

¹⁵⁴⁵ *Expediente de la Comisión Ejecutiva Delegada de la Obra Sindical “Formación Profesional. Reparación de terrazas existentes en la I.S. “Virgen de la Merced” de Barcelona*. Madrid: 30 d'abril de 1969, Junta Económico-Administrativa Central. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central.

¹⁵⁴⁶ LLORENS PERELLÓ, op. cit., p. 94-95. Sobre l'OSH a Barcelona consultar: *La Obra Sindical del Hogar*. En CUADERNOS DE ARQUITECTURA Y URBANISMO. Barcelona: Colegio Oficial de Arquitectos de Catalunya y Baleares, 1974. P. 34-96. AAVV. *Abril 1973. Abril-1975. Dos años de lucha contra la OSH*. Barcelona: Polígonos de la OSH de Cataluña, 1975.

¹⁵⁴⁷ *Solicitud por APSU consignación para atender obras de reparación en Rambla de Santa Mónica, 10 de Barcelona. Documentación sobre el mal estado del inmueble propiedad de la AISS*. Madrid: 1975-1980, Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central.

Buscava forçar al MOPU a rehabilitar-lo urgentment doncs “ocurrirá sin lugar a dudas un derrumbe de algún elemento estructural importante, con los consiguientes daños a las personas que aquí trabajan y a los numerosos visitantes de estas dependencias”. En 1980 continuava sense realitzar-se cap intervenció per, segons el delegat provincial del MOPU, “exceder los siete millones de ptas. [...] carecer de presupuesto para ello y por ser un edificio de la AISS que en cualquier momento podría ser destinado a otros fines”¹⁵⁴⁸.

Fou en juliol de 1980 quan el *Ministerio de Presidencia* rep la primera sol·licitud de restitució de la Seu a l'entitat obrera signada per Joan Fernàndez Pascual i Agustí Moya Bonells, president i secretari del CADCI des de la seua reconstitució el 5 de febrer de l'any anterior. Alhora, l'Ajuntament de Barcelona demanava la cessió de l'edifici per instal·lar-hi el Col·legi Nacional “Virgen de la Merced” del número 44 del carrer Avinyó enviant comunicacions al MOPU, al Ministeri d'Educació i Ciència, al de Treball i al de Presidència que incloïen informes tècnics sobre l'estat pèssim de l'escola. Totes dues peticions foren desatesses¹⁵⁴⁹.

El 14 de maig de 1984 el secretari d'organització de l'UGT de Catalunya, Flocencio Gil Pachón, demana al Ministeri de Treball la cessió en ús del local de l'AISS en Barcelona “Antigua Escuela de Formación Profesional *Virgen de la Merced*”. La primavera de l'any següent, Treball li comunicava que la cessió es realitzaria una vegada finalitzaren les gestions per a ubicar la Central Sindical de CCOO a Barcelona. Es formalitzava el 1986 en aplicar la llei 4/1986 de “Cesión de Bienes de Patrimonio Sindical Acumulado”, sent ministre de Treball Manuel Chaves¹⁵⁵⁰.

---

¹⁵⁴⁸ *Solicitud por APSU consignación para atender obras... 1975-1980*, op. cit; *Carta al Regidor de Enseñanza del Ayuntamiento de Barcelona del delegado provincial*. Barcelona: 14 de maig de 1980. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central.

¹⁵⁴⁹ A la demanda de restitució, es sol·licita anul·lar el Decret de Presidència de 1944 i les inscripcions registrals posteriors a la feta pel Ministeri de l'Exèrcit en 1942 per incompliment de la llei de 19 de febrer de 1942 que solament permetia l'actuació d'ofici o a instància del Ministeri d'Hisenda com adjudicatària de propietats de l'Estat franquista. Vegeu: Instància pel reintegrament de la Seu enviada al ministre de Presidència per Joan Fernàndez i Agustí Moya en representació del CADCI. Barcelona: 5 de maig de 1980. Fons CADCI; *Orden de la Superioridad de Secretaria del Estado a Juan Fernandez Pascual sobre desafectación de inmueble*. Madrid: 3 de juny de 1980. Fons CADCI.

Sobre la petició de l'Ajuntament veure: *Expediente solicitud que efectúa el Ayuntamiento de Barcelona de cesión de uso con vistas a la instalación del Colegio Nacional “Virgen de la Merced”*. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central.

¹⁵⁵⁰ *Carta, nota informativa y nota del Servicio Interior de la oficina de Asuntos Sindicales de la Comisión Interministerial de Transferencia de la AISS, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social a Florencio Gil*. Madrid: 1984-1985. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Archivo Central. *Ley 4/1986, de 8 de enero, de cesión de bienes del patrimonio sindical acumulado*. BOE... 14 de gener de 1986, núm. 12. P. 1.944-1.946.

Consultar també: *Trabajo ratifica la cesión de locales en Barcelona a CC.OO., UGT y Fomento*. LA VANGUARDIA... 22 d'octubre de 1986, núm. 37.658. P. 52

A finals de setembre de 1985 la UGT celebrava el Comitè Nacional de Catalunya a l'edifici de la Rambla. Un mes després, el 29 d'octubre de 1985, abans de la cessió, el Ministeri de Treball sol·licitava a l'Ajuntament el permís d'obres majors per remodelar l'interior de l'edifici de l'AISS, que es resol el 20 de febrer de 1986. El projecte, encarregat als arquitectes Josep Farré i Canal i Salvador Navarro Cardona, inclourà la demolició i compartimentació de l'interior, substitució de cobertes i altres intervencions que reestructuren l'espai. Les obres, dirigides per Mònica López Morer, donaren a l'interior l'aspecte actual on es pràcticament irreconeixible l'antiga la Seu del CADCI¹⁵⁵¹. La reforma no afectà a l'exterior; la façana original de l'edifici de la Rambla de Santa Mònica, 25, recollida al catàleg de Patrimoni Arquitectònic Històric-Artístic resisteix sense cap més alteració que la realitzada en 1964. L'únic que resta de l'interior de l'edifici dissenyat per Bassegoda és l'estructura doncs es continuen diferenciant els dos grans cossos arquitectònics (ara connectats i coberts) que el composaven primigèniament: l'edifici de la Rambla i l'adjacent construït per a les Escoles Mercantils, Sala de Columnes i Biblioteca. Amagat sota el formigó es conserva latent l'estructura de ferro forjat d'aquest darrer cos amb alguns detalls originals descoberts parcialment en 1973. Aquestes obres de remodelació són la darrera intervenció rellevant que ha afectat l'estructura interna de l'edificació fins l'actualitat. Tanquen la sèrie de reformes realitzades des de 1939 que, alhora que adaptaven l'espai a les noves necessitats dels ocupants, serviren per buidar simbòlicament de l'espai qualsevol reminiscència de l'entitat que l'havia construït, esborrant els elements originals de l'edificació o superposant-hi capes que els mantenen ocults. En conjunt esdevenen, gairebé, la metàfora perfecta de l'aplicació de la repressió franquista per l'aniquilament d'una entitat, la que aglutinava als treballadors i treballadores mercantils de Barcelona que deixà de funcionar com a tal després de l'ocupació de la ciutat per les tropes franquistes. Tres anys després de la darrera remodelació, en 1989, el Ministeri de Treball va inscriure la propietat al Registre com a patrimoni de l'Estat¹⁵⁵².

---

¹⁵⁵¹ *Remodelación edificio AISS. Expediente Licencia de obras mayores Rambla de Santa Mónica 10*. Barcelona: 29 d'octubre de 1985- 19 de febrer de 1986, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Carpeta 11.493, expediente 851.893 (Rambla de Santa Mònica,10). Arxiu Contemporani de Barcelona. Consultar també a la mateixa carpeta: *Remodelación del Edificio de AISS. Proyecto básico y de Ejecución*.

¹⁵⁵² *Proyecto de obras mayores Rambla de Sta. Mónica, 10*. Barcelona: 1985-1986, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. Expedient 851.893. Arxiu Contemporani de Barcelona. *Notes Marginals de l'escriptura de Rambla de Santa Mònica, 25*. Barcelona: Registre núm. 1 de Barcelona, Secció 2, llibre 164, tom 3.060, p. 180-181. Ministerio de Empleo y Seguridad Social: Oficialía Mayor.

4 CADCI: LLOC DE MEMÒRIA DEL MOVIMENT OBRER CATALÀ

4.1. Consideracions preliminars.

Memòria, història i lloc de memòria

Afirmar que l'edifici de Rambla de Santa Mònica número 25, l'antic estatge social del CADCI, l'entitat formada pels treballadors del comerç català, hauria de ser un lloc de memòria ens obliga a preguntar-nos en què entenem per *memòria*. Un concepte que obre la porta a tot un seguit d'interrogants: quins són els mecanismes que intervenen en el pas de la memòria individual a la col·lectiva?, com afecta la imposició del silenci en la transmissió dels records traumàtics d'una guerra i d'una dictadura?, per què cal recordar-los i comunicar-los?, quins són els canvis en els actors socials que afavoreixen els treballs de memòria? i, sobretot, quina és la relació entre memòria i història? En definitiva, en aquest capítol ens plantegem què significa fer un treball de rememoració en l'espai públic des dels elements i protagonistes del relat de memòria fins als elements de marcatge. Uns qüestionaments que ens donen les pautes de com un espai determinat es transforma en un lloc de memòria capaç de transmetre els esdeveniments d'un passat ple de significants. El conjunt d'aquests factors ens permeten proposar un seguit d'àmbits, usos i actuacions per a la futura realització del lloc de memòria del CADCI. Són indicacions orientatives que parteixen de l'objectiu de fer de l'edifici un lloc de memòria capaç d'incorporar constantment noves lectures sobre el relat del passat per impedir que es converteixi en un magatzem de memòria.

Massa sovint, la memòria ha estat emprada com a sinònim d'història, mostrant una tendència sorprenent a absorbir-la i esdevenir una mena de categoria metahistòrica, però existeix una ordre jeràrquic entre totes dues. Història i memòria naixen d'una mateixa preocupació i comparteixen el mateix objecte: l'elaboració del passat. La història és la ciència social que seguint un procés d'aproximació a la veritat objectiva mitjançant un mètode científic, construeix la secció d'un passat que és susceptible de ser recordat, a través de documents i testimonis. En fer-ho tracta de donar resposta a uns interrogants previs que foren suscitats per la memòria però després se n'allibera d'aquesta. L'estatut de la memòria doncs, és exclusivament matricial. Com pensar allò social en els processos de memòria? El concepte *memòria* fou incorporat a les ciències socials i en particular al

discurs historiogràfic, després de la Segona Guerra Mundial, incumbeix altres qüestions. Maurice Halbwachs ocupa el centre de l'escena dels debats entre tradicions sociològiques clàssiques en ser el fou primer que codificà la dicotomia entre les fluctuacions emocionals del record i les construccions del relat històric a la seua obra clàssica sobre la memòria col·lectiva i els marcs socials de la memòria¹⁵⁵³. Halbwachs desenvolupa la idea de que la vida mental individual depèn de la vida i l'acció col·lectiva, és a dir, la memòria té una naturalesa social. A partir de la contraposició entre memòria individual, memòria col·lectiva i memòria històrica, el sociòleg francès acabava conclouent que tot record està estructurat per identitats de grup (família, barri, ciutat...) i que solament pot existir quan es dona en la intersecció concreta dels grups, per tant no hi ha possibilitat d'un record individual. La memòria individual és solament una *il·lusió de memòria* perquè sempre és el grup el que motiva i condiona l'acte de rememoració. Quan desapareixen els marcs o quadres socials l'únic que hi ha és l'oblit. Encara que les memòries personals siguin úniques i singulars, tothom recorda amb l'ajuda dels altres i amb uns codis culturals compartits que estan immersos en una narrativa col·lectiva sovint reforçada per mites i commemoracions grupals. Com els *marcs* són històrics i canviants, en realitat tota memòria és reconstrucció més que record i allò que no té sentit o lloc a dintre del quadre és material per a l'oblit. Com i quan s'oblida esdevé, com veurem, un assumpte central per entendre el procés de construcció dels relats de memòria, especialment quan l'oblit es posa en relació amb factors emocionals i afectius, pensem per exemple en la noció de trauma.

Els textos de Halbwachs han produït una multitud de relectures i anàlisis crítics posteriors que giren sobre diversos eixos: si hi ha o no lloc per a les individualitats en el camp de la memòria col·lectiva, si es pot parlar de memòria col·lectiva o en realitat es tracta de mites i creences col·lectius, quan i com deixa d'existir la memòria¹⁵⁵⁴. Sense cap intenció d'entrar a analitzar el debat, apuntem una de les primeres matisacions fetes als escrits de Halbwachs com a exemple d'aquestes. Poc després de la publicació dels primers escrits, el psicòleg britànic Frederic Bartlett deia que Halbwachs estudiava la memòria *en grup* i no de la memòria *del grup*¹⁵⁵⁵. Hi ha influència social en la recuperació o record del passat, una memòria social, però no una memòria del grup funcionant com a entitat reificada que existeix de manera separada per sobre dels individus. Les persones no són autòmats que obeeixen passivament la voluntat col·lectiva interioritzada, ben al contrari,

---

¹⁵⁵³ HALBWACHS, Maurice: *Los marcos sociales de la memoria*. Barcelona: Anthropos Editorial, 2004; *La memoria colectiva*. Buenos Aires: Miño y Dávila, 2011.

¹⁵⁵⁴ Per ampliar informació vegeu: JELIN, Elizabeth. *Los trabajos de memoria*. Madrid: Siglo XXI, 2002. P. 17- 39

¹⁵⁵⁵ BARTLETT, Frederic C. *Recordar. Estudio de psicología experimental y social*. Madrid: Alianza, 1995.

la memòria social té com a base el record individual, s'edifica a partir del relat de les experiències viscudes que formen la memòria autobiogràfica dels subjectes, amb tots els seus mecanismes de restriccions i de construcció. És a través de la narració com els records individuals es fan socials i contribueixen a crear i enfortir la identitat del grup. El diàleg constant entre memòries individuals i tradicions configura l'entramat de la memòria col·lectiva, aquella que és compartida, un producte d'interaccions múltiples, sempre en procés de construcció segons les relacions de poder, els actors socials, les diferents estructures dels codis culturals, etc. Amb el pas del temps les memòries individuals van dipositant-se en múltiples *llocs de memòria* —arxius, monuments, museus, espais...—, arribant a constituir una espècie de patrimoni comú, col·lectiu, una tradició amb la que l'individu es troba des de que neix, com diria Pierre Nora¹⁵⁵⁶. En cada període històric, hi ha una important multiplicitat de memòries autobiogràfiques que conviuen i van aportant significants a una memòria col·lectiva heretada, sempre molt més uniforme i estable, que s'encarrega d'aportar una visió hegemònica del passat. És gràcies a aquesta que les persones d'una determinada societat comparteixen tant l'objecte recordat com el sistema de valors i d'aprenentatges associats al mateix. Si pensem en la importància dels processos de construcció de les memòries col·lectives, estem prestant atenció als diferents actors socials que hi participen, a les negociacions sobre els sentits del passat i als diversos escenaris en que es produeixen, fet que, d'altra banda, obre el camp de la investigació empírica al qüestionament sobre l'existència o no de memòries *oficials*, dominants o hegemòniques. En aquelles societats que són incapaces de compartir les *llicions de passat* es genera una memòria històrica conflictiva que planteja importants reptes de futur, aquest seria el cas de l'Estat espanyol, en especial, segons Paloma Aguilar, després de la transició¹⁵⁵⁷.

Des de la història, la *memòria* es pensada com una xarxa de malles àmplies que inclou, com diria Kerwin Lee Klein, una dosi molt més gran de subjectivitat, d'allò "viscut", que fa que la pràctica històrica siga percebuda com menys àrida i més "humana". Per a l'autor, la introducció del concepte *memòria* modifica la tonalitat de la història i la fa més accessible perquè permet entendre als lectors la rellevància que la història ha tingut en les seves vides¹⁵⁵⁸. És a dir, genera una empatia amb allò que es relata perquè té a veure amb l'experiència viscuda que ha estat transmesa en l'àmbit més

---

¹⁵⁵⁶ NORA, Pierre (dir.). *Les lieux de mémoire*. Paris: Gallimard, vol. 1, 1984. P. XVII- XLII.

¹⁵⁵⁷ AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma. *Memoria y olvido de la Guerra Civil española*. Madrid: Alianza, 1996.

¹⁵⁵⁸ LEE KLEIN, Kerwin. *On the Emergence of Memory in Historical Discourse*, en la revista REPRESENTATIONS. Oakland: hivern, 2000. University of California Press, núm. 69, p. 129.

íntim i familiar, un record que sovint fou silenciats en l'esfera pública¹⁵⁵⁹. Quan això succeeix, les persones confirmen que una vivència quotidiana es constitutiva d'allò col·lectiu, és una memòria compartida i plural que forma part del relat de la història. No hem d'oblidar que l'empatia també està inscrita al treball històric. L'historiador no està aïllat del col·lectiu sinó que està immers en la dinàmica dels condicionants del context social, cultural i nacional des d'on produeix el seu treball. La seua tasca, en paraules d'Enzo Traverso, "no consisteix en anular la *memòria* —personal, individual i col·lectiva—sinó a posar-la a distància i a inserir-la en un context històric més vast"¹⁵⁶⁰. El distanciament cronològic de l'objecte d'anàlisi no bloqueja l'emoció ni l'empatia, vinculades a la vivència individual sinó que, si se n'és conscient, pot ser un element enriquidor del treball. Òbviament, la memòria autobiogràfica de cadascú el condicionarà per seleccionar l'objecte d'estudi, les hipòtesis i l'enfocament de l'anàlisi. Implica també un posicionament ideològic. Per exemple, ho veiem en la declaració de Pagès i Blanch: "la Guerra Civil forma parte de mi memoria histórica, a pesar de no haberla vivido [...] quienes desde mediados de los años novena defendemos la necesidad de recuperar una memoria histórica que fue negada por la transición [...] defendemos una memoria muy determinada, que no puede ser otra que la memoria de los vencidos en la Guerra Civil"¹⁵⁶¹.

La complexitat del concepte de memòria fan d'ella un camp d'estudi interdisciplinari. Cada treball necessita d'instruments analítics i executius que són objecte d'anàlisi des de la psicologia, la sociologia, l'antropologia social, la història o l'art. Ho veiem clar si pensem en diferents arestes transversals a la idea de memòria com ara rememoració, col·lectivitat, oblits, trauma, mort, terrorisme d'estat, narratives, relats simbòlics en l'esfera pública, herois i víctimes, testimonis, oralitat i arxius, transmissió del generacional del record, etc. Des de la pràctica artística la memòria està relacionada amb la lògica del monument que entenia l'escultura com una representació commemorativa subjecta a un emplaçament determinat que havia de perdurar en el

---

¹⁵⁵⁹ El concepte esfera pública fou analitzat en profunditat per Jürgen Habermas. La defineix com l'àmbit on es desenvolupa l'opinió pública en el marc de les democràcies modernes. Vegeu: HABERMAS, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1991. És interessant el símil utilitzat per Núria Ricart i Antoni Remesar, per discernir entre espai públic (en el sentit morfològic del terme) com a *escenografia-coreografia*; i l'esfera pública (en el sentit d'interacció) com *escena*. RICART, Núria i REMESAR, Antoni. *Reflexiones sobre el espacio público*. En de ON THE W@TERFRONT. Barcelona: CR Polis, Art, Ciutat i Societat, UB, vol. 25, març de 2013. P. 5- 7.

¹⁵⁶⁰ TRAVERSO, Enzo. *Els usos del passat. Història, memòria, política*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006. P. 42.

¹⁵⁶¹ PAGÈS i BLANCH, Pelai. *Historia y memoria histórica: un análisis para el debate*. Dintre de KULTUR, REVISTA INTERDISCIPLINARIA SOBRE LA CULTURA DE LA CIUDAD. Castelló de la Plana: Publicacions Universitat Jaume I, núm. 4, vol. 2, 2015. P. 144-145

temps, deixant constància d'una determinada narració que solia ser unívoca i intemporal. La convenció es començà a revisar en la dècada dels seixanta. Foren fonamentals les teories de Rosalind Krauss i Lucy Lippard sobre la deslocalització per analitzar com l'escultura havia entrat en la dinàmica del *camp expandit*, desbordant i superant els canons clàssics, absorbint noves funcions, significats i mètodes d'altres disciplines, fonamentalment de l'arquitectura i l'urbanisme¹⁵⁶². Amb l'intent de recuperar el valor de l'espai públic, s'incorporaren conceptes com la *especificitat del lloc* en la que s'ubica la intervenció escultòrica. En fer-ho s'emfatitzava la necessitat de l'estudi crític previ a l'execució del projecte, en el que s'havia d'analitzar la topografia del lloc i, sobretot, la dimensió contextual, amb els condicionants històrics, sociopolítics i culturals de l'entorn que li aportaven l'especificitat. Cal matissar, sense poder entrar en detall per excedir l'objecte d'aquesta tesi, que l'espai públic suposa domini públic, ús social col·lectiu i multifuncional¹⁵⁶³. Ens apropem de l'espai ple de *no-llocs*, com diria Marc Augé¹⁵⁶⁴, amb itineraris, punts nodals, monuments i llocs (d'identitat, relacionals o històrics) que ens són significatius i que poden ser compartits per una col·lectivitat o un grup social. Aquesta apropiació pel contingut simbòlic és el que ocorre als llocs de memòria que s'evidencia durant els actes commemoratius, pensem per exemple en el que succeeix al Fossar de les Moreres de Barcelona cada 11 de Setembre. En canvi a la Pedrera, tot i la càrrega simbòlica que té i les múltiples capes d'historicitat que s'hi superposen, no s'ha aconseguit que siga apropiada per la ciutadania, resulta un espai perifèric a esquenes de la ciutat que solament s'ocupa pels representants institucionals durant la l'homenatge a Lluís Companys de cada setembre. L'antiga fossa comuna de la ciutat on ha hi els afusellats pel la dictadura franquista, civils morts durant la guerra i postguerra que hi foren enterrats fins a 1979 per no disposar de sepultura, ha anat acumulant diferents monuments i plaques a les víctimes d'organitzacions i partits, encara que ha perdut les

---

¹⁵⁶² KRAUSS, Rosalind. *La escultura en el campo expandido*. En FOSTER, Hal. *La posmodernidad*. Madrid: Akal, 2002. P. 59-74; LIPPARD, Lucy R. *Seis años: la desmaterialización del objeto artístico*. Madrid: Akal, 2004. Vegeu també: BREA, José Luis. *Ornamento y utopía. La evolución de la escultura en los años 80- 90*. En *Arte*. Madrid: núm. 4, vol.1, 1996; MADERUELO, Javier. *La idea del espacio en la arquitectura y el arte contemporáneos, 1960- 1989*. Madrid: Akal, 2008. P. 189- 219; CRIMP, Douglas. *Posiciones críticas*. Madrid: Akal, 2005. P. 49- 71.

¹⁵⁶³ Per ampliar informació sobre l'espai públic i el procediment d'apropriació, vegeu, entre d'altres: CRIMP, op. cit., 2005, p. 73- 98; RICART, op. cit., març de 2013, p. 5- 35; BLANCO, Paloma. *Explorando el terreno*. AAVV. *Modos de hacer. Arte crítico, esfera pública y acción directa*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2001. P. 23- 50; En HARVEY, David. *Urbanismo y desigualdad social*. Barcelona: Siglo XXI, 1977; LYNCH, Kevin. *La imagen de la Ciudad*. Barcelona: Gustavo Gili, 1998; CASTELLS, Manuel (1977). *La era de la información: economía, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza. Vol. I, 1998; LEFEVRE, Henry. *La revolución urbana*. Madrid: Alianza, 1971.

¹⁵⁶⁴ AUGÉ, Marc. *Los no lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona: Gedisa, 2000.

creus de fusta que els familiars dels civils morts havien posat per honorar-los¹⁵⁶⁵. Al Born Centre de Cultura i Memòria es reproduïx l'operació per potenciar la càrrega simbòlica del lloc que el connecta amb la identitat col·lectiva. En aquest cas, el vestigi que sustenta allò simbòlic són les runes de l'antiga ciutat resistent al setge de 1714. En tots els llocs de memòria, com diu Augé seguint a Pierre Nora, es pot captar essencialment la nostra diferència, el desxiframent del que som davant d'allò que ja no som¹⁵⁶⁶. Les interferències amb altres disciplines que ha activat l'escultura han canviat la manera de plantejar-se els projectes, una manera de fer que necessàriament es transposa als treballs de memòria plantejats des de qualsevol camp i que es fa imprescindible quan el projecte pretén projectar-se en l'esfera pública com és el nostre cas.

Però parlem exclusivament del passat quan parlem de memòria? Quines són les seues temporalitats? La memòria es declina sempre en present, i el present en determina les modalitats: des de la selecció dels esdeveniments que cal recordar a la seua interpretació, des dels testimonis als valors que s'han de transmetre. O el que és el mateix, fer memòria és un acte de recreació del passat des del present que apel·la a un horitzó futur. Parlar de memòria en realitat és parlar d'un present. El passat és immutable. La memòria no és el passat sinó la manera en que les persones construïm un sentit del passat. Al igual que els records de la vida d'un mateix —les imatges d'allò viscut que evoquem— formen la nostra identitat individual, els esdeveniments rememorats són constitutius d'una identitat col·lectiva, es produeixen i apel·len, com hem dit, a uns escenaris socials molt concrets amb uns actors socials específics (família, veïns, poble...). Com apunta Carolyn P. Boyd, inevitablement la memòria individual se representa i transmet a través de pràctiques culturals simbòliques o mnemotècniques que donen forma i sustenten les identitats col·lectives, per tant, memòria individual i memòria col·lectiva es complementen obertament¹⁵⁶⁷. Els fets que varen ocórrer, que succeïren fa temps i no poden ser modificats, són reconstruïts des d'un present que l'actualitza i li aporta uns significants que muten segons el context des d'on s'evoquen. Per tant, la

---

¹⁵⁶⁵ Sobre el Fossar, els diferents actes i homenatges (des del dol més familiar a l'homenatge als Brigadistes Internacionals o a les víctimes d'organitzacions polítiques), i la remodelació del lloc vegeu: CONESA i SÁNCHEZ, Ricard. *Del duelo clandestino al recuerdo colectivo: el Fossar de la Pedrera del cementerio de Montjuïc*. Dintre de MIR CURCÓ, Conxita i GELONCH SOLÉ, Josep. *Duelo y memoria. Espacios para el recuerdo de las víctimas de la represión franquista en perspectiva comparada*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2013. P. 171- 198; MIR CURCÓ, Conxita. *Rememorar a las víctimas: un recorrido por los espacios de las violencias de guerra y posguerra en Cataluña*. En MIR CURCÓ, op. cit., 2013, p. 150- 151.

¹⁵⁶⁶ AUGÉ, op. cit., 2000, p. 17, 32- 36, 44.

¹⁵⁶⁷ BOYD, Carolyn P. *De la memoria oficial a la memoria histórica. La Guerra Civil y la Dictadura en los textos escolares de 1939 al presente*. En JULIÁ DÍAZ, Santos y AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma. *Memoria de la Guerra y del franquismo*. Madrid: Taurus, 2006. P. 80.

mutabilitat és inherent a la memòria. Els significants del relat de la memòria sempre estan oberts a les interpretacions futures perquè no podem saber què hi ha més enllà del present. A la vegada, en l'anhel de fer perviure el record, de recordar i d'oblidar, generem unes expectatives que apunten a futur desitjable. Invoquem allò que encara no ha estat experimentat, allò que està per descobrir. Donar-li un lloc a la memòria en l'esfera pública és oferir la possibilitat d'experimentar-la i això implica aquest diàleg temporal que ha de ser permeable a la transformació dels significants. L'experiència del passat està lligada a les reinterpretacions, als processos subjectius de construcció de significants, és, en paraules de Koselleck, un "passat present, els coneixements del qual han sigut incorporats i poden ser recordats"¹⁵⁶⁸. Depèn doncs de la voluntat dels actors socials que la memòria es generi en l'esfera pública. En fer-ho, s'habiliten escenaris de confrontació amb altres interpretacions que, com analitzarem, solen estar subjectes a oblits i silencis.

Quins són aquests escenaris de confrontació del passat? O el que és el mateix, què són els llocs de memòria? Són espais on el record pot ser evocat i en fer-ho esdevenen significatius per a la societat. Uns escenaris que han sigut testimonis d'esdeveniments vinculants per a un grup social, que possibiliten recordar la història per poder articular la identitat col·lectiva. Són els llocs on es refugia i cristal·litza la memòria vinculada a un moment particular del passat que dota de significació un fet, un procés o una visió del món que acaba configurant l'imaginari col·lectiu. Per a l'historiador Pierre Nora, gairebé qualsevol vestigi del passat pot convertir-se en un lloc de memòria sempre que siga una representació de la memòria en tres sentits: material, simbòlic i funcional¹⁵⁶⁹. Per a Elizabeth Jelin, la importància del procés de record no està tan sols en el lloc, sinó en el procés de construir-lo, en la *marca* a través de la qual un determinat espai esdevé un lloc de memòria¹⁵⁷⁰. Una placa commemorativa no converteix un espai en lloc de memòria, és necessari que hi hagin persones, agents socials, associacions o col·lectius disposats a reivindicar la memòria del que allí es commemora. El protagonisme d'aquests *emprenedors de la memòria* és fonamental quan es tracta d'impulsar el marcatge territorial de les memòries subalternes, les que apel·len a esdeveniments que la memòria *oficial* de l'Estat ha silenciat. Encara que no aparega explícitament, les lluites per

---

¹⁵⁶⁸ KOSELLECK, Reinhart. *Futuro pasado. Para una semántica de los tiempos históricos*. Barcelona: Paidós, 1993. P. 338

¹⁵⁶⁹ NORA, Pierre. *Entre Mémoire et histoire. La problématique des lieux*. Dintre de NORA, op. cit., 1984, p. XVII- XLII.

¹⁵⁷⁰ Per a aprofundir en els conceptes de "marca territorial" utilitzats per l'autora veieu: JELIN, Elizabeth. *Los trabajos de memoria*. Madrid: Siglo XXI, 2002. P. 29- 30, 48-58; JELIN, E. *La lucha por el pasado. Cómo construimos la memoria social*. Buenos Aires: Siglo XXI, 2018. P. 162-181; JELIN, Elizabeth i LANGLAND, Victoria. *Monumentos, memoriales y marcas territoriales*. Madrid: Siglo XXI, 2003. P. 1-16.

aconseguir marcar territorialment aquests espais de commemoració, “són intents de reafirmar sentiments de pertinença col·lectiva i identitats que estan arrelades en una història violenta”¹⁵⁷¹. En ser marcat, l’espai es transforma en un lloc de memòria que esdevé, com diria Frances Yates, un privilegiat constructor de representacions específiques del passat¹⁵⁷².

Els llocs i rituals per a la commemoració serveixen doncs per fixar, estructurar i construir un passat concret¹⁵⁷³. Però en el procés de reconstrucció de qualsevol acte de memòria emergeix la inquietud sobre la fidelitat del record, sobre si allò que és fet i refet constantment s’aproxima mínimament a la realitat succeïda. A la vegada, cal ser conscients de que la repetició dels relats, sobretot si són des de la *victimització* dels subjectes, pot esdevenir un problema per a la construcció del relat. La reiteració pot representar, com assenyala Calveiro, “no el triunfo de la memoria sino su derrota [...] porque toda repetición «seca» el relato y los oídos que lo escuchan”¹⁵⁷⁴. El treball de memòria ha de superar també els perills de caure en els *abusos de memòria* denunciats per Todorov en detectar com la preocupació compulsiva de les societats occidental per la memòria pot transformar-se en un culte cap al passat que aconsegueix desviar l’atenció sobre el debat de la realitat¹⁵⁷⁵. La memòria promoguda pels poders polítics i amplificada pels mitjans de comunicació, es transforma en una obsessió commemorativa, sobreabundant i saturada que s’instal·la a l’imaginari col·lectiu i pren la forma d’un imperatiu ètic: el *deure de memòria* sovint esdevé una font d’*abús*.

---

¹⁵⁷¹ JELIN, op. cit., 2018, p. 162.

¹⁵⁷² LEDESMA, op. cit., 2006, p. 240. YATES, F. A. *The Art of Memory*. Chicago: Chicago University Press, 1966.

¹⁵⁷³ LEDESMA, op. cit., 2006, p. 238

¹⁵⁷⁴ CALVEIRO, Pilar. Política y/o violencia. Una aproximación a la guerrilla de los años setenta. Buenos Aires: Siglo XXI, 2013. P. 11.

¹⁵⁷⁵ TODOROV, Tzvetan: *Los abusos de la memoria*, op. cit., *Memoria del mal, tentación del bien...* op. cit.
Consulteu també FERENCZI, Thomas. *Devoir de mémoire, droit a l’oublie?* Paris: Éditions Complexe, 2002.

4.2. La violència del silenci. Sobre la transmissió de la memòria i els processos de recuperació

Ja en plena guerra, els membres del *Movimiento Nacional* van establir un pla per esborrar qualsevol vestigi dels opositors. No es va limitar solament a la persecució de persones, institucions i organitzacions, s'havia d'eliminar qualsevol mena de rastre que en pogués donar testimoni material de la seua existència d'allà on fos. Això volia dir eliminar la documentació, llibres, premsa, propaganda, cartells, etc., però també qualsevol marca als carrers. Com hem analitzat al llarg de la investigació, el CADCI ho patí com a entitat i cadascun dels seus associats passaren a ser objectius de la repressió. L'entitat fou il·legalitzada i els seus béns requisats. Els associats foren víctimes directes de l'aparell repressiu que utilitzà els documents confiscats a l'estatge social del Centre per identificar-los i perseguir-los. La documentació requisada formà part del patrimoni espoliat a Catalunya per l'exèrcit que una vegada processada serví per elaborar milers de fitxes d'antecedents polítics i informes personals. Era retinguda com a botí de guerra i a mode d'amenaça: provava que les persones que allà apareixien— i per extensió els seus familiars—, eren enemics. S'havien oposat al *Movimiento* “con actos concretos o con pasividad grave” a partir del 19 de juliol de 1936, o bé havien contribuït a “crear o agravar la subversión de todo orden” des de l'1 d'octubre de 1934¹⁵⁷⁶. Formaven part d'un sector de la població que havia de quedar silenciada. S'imposava la desmemòria i la cultura de l'oblit del que havien sigut la República i la guerra civil, dels ideals i cultures polítiques d'aquells que havien endegat un projecte revolucionari.

Quina era la memòria que volia imposar la dictadura? El franquisme lligà la seua identitat al manteniment d'un mite fundacional: la guerra havia sigut una “Santa Cruzada de Liberación” “por Dios y por España”; la legitimitat de la “Nueva España” provenia de la “Victoria”; les úniques víctimes eren els “màrtirs” del *Movimiento*, “caídos por Dios y por España”, els guardians de la seua legitimitat¹⁵⁷⁷. Aquest relat construïa un passat èpic, mitologitzat i convertit en fetitxe que imposava la desmemòria, el silenci i l'oblit. En el marc de l'estratègia ritual del nacionalcatolicisme, el mite es

---

¹⁵⁷⁶ *Ley de Responsabilidades políticas...* 9 de febrer de 1939, op. cit. El canemàs jurídic repressiu l'hem estudiat en relació al CADCI com a entitat mercantil al tercer capítol de la Segona Part. Sobre l'ús de la documentació requisada a l'edifici vegeu el tercer capítol de la Primera Part. Consulteu també: CRUANYES, op. cit., 2003, p. 15- 42.

¹⁵⁷⁷ LEDESMA, op. cit., 2006, p. 236.

convertia en la idea nuclear que garantia la unitat de l'ampli sector de la societat, oligarquia inclosa, que havia donat suport al *Movimiento*. Convertida en element bàsic del projecte polític franquista, justificava la “purificación” de la societat i l'exclusió de “los vencidos”, és a dir, avalava la repressió i aconseguia el suport popular dels seus acèrrims per poder portar-ho a la pràctica.

La idea de de l'esborrament públic de la memòria republicana, començà durant la guerra. Franco veia la guerra com “un castigo espiritual, un castigo que Dios impone a una vida torcida, a una historia no limpia”. Com recull l'historiador Francisco Espinosa, un dels oficials de premsa del Caudillo, el terratinent i capità de l'exèrcit Gonzalo de Aguilera, explicava als periodistes nord-americans que hi havia que “matar, matar, matar” per alliberar Espanya del “virus del bolchevismo”, de “las ratas y piojos”, “exterminar un tercio de la población masculina”, netejar el país de proletaris¹⁵⁷⁸. El doctor Antonio Vallejo-Nágera, director dels *Servicios Psiquiátricos Militares* de l'exèrcit colpista, que seria després de la guerra el primer catedràtic de psiquiatria a la universitat de Madrid, afirmava que hi havia “íntimas relaciones entre marxismo e inferioridad mental”. Eren “psicópatas antisociales”, “una plaga temible” que s'havia d'apartar des de la infància de la societat¹⁵⁷⁹. En 1938 deixava per escrit quina era l'esperança que tenien una vegada es guanyés la guerra i es pogués fer justícia pels crims impunes: “inductores y asesinos sufrirán las penas merecidas, la de muerte la más llevadera. Unos padecerán emigración perpetua, lejos de la Madre Patria, a la que no supieron amar, a la que quisieron vender, a la que no pueden olvidar, porque también los hijos descastados añoran el calor materno. Otros perderán la libertad, gemirán durante años en prisiones, purgando sus delitos, en trabajos forzados, para ganarse el pan, y legarán a sus hijos un nombre infame: los que traicionan a la Patria no pueden legar a la descendencia apellidos honrados. Otros sufrirán el menosprecio social, aunque la justicia social no los perdonará, y experimentarán el horror de las gentes que verán sus manos teñidas de sangre”¹⁵⁸⁰. El psiquiatra s'anticipava a les inhumanes mesures de control social del franquisme, a l'atmosfera de por, als camps de presoners i al rebuig social.

---

¹⁵⁷⁸ Cites reproduïdes a: CASANOVA, Julián (coord.); ESPINOSA, Francisco; MIR, Conxita; MORENO GÓMEZ, Francisco. (coord.). *Morir, matar sobrevivir. La violencia en la dictadura de Franco*. Barcelona: Crítica, 2002. P. 11.

¹⁵⁷⁹ VALLEJO-NÁGERA, Antonio. *La locura y la guerra: psicopatología de la guerra española*. Valladolid: 1939. Librería Santarén. Citat per RUIZ-VARGAS, José María. *Trauma y memoria de la Guerra Civil y la dictadura franquista*. En ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio i GÁLVEZ BIESCA, Sergio. *Generaciones y memoria de la represión franquista. Un balance de los movimientos por la memoria*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2010. P. 165.

¹⁵⁸⁰ VALLEJO-NÁGERA, Antonio. *La ley de Talión*. En *Divagaciones intrascendentes*. Valladolid: 1938. [s. n.]. Citat per RUIZ-VARGAS..., 2010, op. cit., p. 166.

Al carrer l'esborrament de la memòria frontpopulista es traduï en l'eliminació de qualsevol marca que en fes referència: monuments, escultures, nomenclàtor, edificis, rètols comercials, places, calendari, etc. Si es decidia mantenir-los en peu, s'endegava l'operació del buidatge simbòlic anterior que era substituït pel del relat del *Movimiento*, i això es el que feren amb l'edifici del CADCI. Poc després d'ocupar Barcelona i decretar l'estat de guerra, el general Àlvarez Arenas, a càrrec dels SdO, li digué a Dionisio Ridruejo, cap de propaganda de Falange: “Ésta es una Ciudad que ha pecado en gran medida, y que ahora debe ser santificada. Hay que instalar altares en todas las calles de la Ciudad y decir misas continuamente”¹⁵⁸¹. Per suposat, la única memòria possible que havia d'estar als carrers era la dels seus morts que esdevenien els vertaders emblemes morals ¹⁵⁸². En la mesura en que creixia la seua omnipresència s'invisibilitzava a les víctimes republicanes i als grups socials considerats “subversivos desafectos”. El procés d'esborrament de la memòria anava en paral·lel a la construcció d'espais i rituals per fixar el relat dels *vencedors* on solament es podia commemorar als màrtirs de la “cruzada” juntament amb la figura del *Caudillo*. Durant tota la dictadura se'ls rendiria un dol perpetu, aclaparador i excessiu. Com hem dit, fer-ho era clau en l'estratègia política del franquisme perquè amb la seua existència es justificava i sancionava el sollevament militar, la guerra, la repressió de postguerra, el control social i l'esborrament físic de l'enemic d'allà on fos. Els ideòlegs polítics de la dictadura aconseguien polaritzar la societat i tenir l'aval social per degradar sense límits als “vençuts”. Convertits en la contra-imatge de “los caídos”, els subversius desafectes havien quedat exclosos del discurs oficial, públic i commemoratiu. Totalment estigmatitzats, sobre ells recalaven tots els trets d'identitat pejoratius, negatius i sanguinaris que *l'oficialisme* dictatorial havia construït¹⁵⁸³.

---

¹⁵⁸¹ FRASER, Ronald. Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española. Barcelona: Crítica, 2016. P. 679.

¹⁵⁸² Sobre els processos de superposició i buidatge simbòlic, consulteu: ALONSO CARBALLÉS, Jesús Javier. *La memoria de la Guerra Civil en el espacio urbano de Bilbao*. Revista BIDEBARRIETA. Bilbao: Facultad de Ciencias Sociales y de la comunicación, UPV-EHU, 2007. P. 401- 410; SAGUÉS SAN JOSÉ, Joan. *Han vuelto a pasar (casi) cuarenta años. Memoria y políticas públicas de memoria en España desde la muerte del dictador*. Dintre de MIR CURCÓ, op. cit., 2013, p. 19- 40.

¹⁵⁸³ Entre l'abundant bibliografia produïda sobre l'ideari de la dictadura i la implantació política i pública del relat simbòlic que produeix, amb conceptes claus en el camp de batalla de la fixació del discurs com “purificación”, “cruzada”, “victoria”, “caídos”,...; consulteu: AGUILAR FERNÁNDEZ, op. cit., 1996; RICHARDS, Michael. *Un tiempo de silencio: represión en la España de Franco, 1936- 1945*. Barcelona: Crítica, 2006; COLMEIRO, José F. *Memoria histórica e identidad cultural. De la postguerra a la postmodernidad*. Barcelona: Anthropos, 2005. P. 43- 46; PRESTON, Paul. *La política de la venganza. El fascismo i el militarismo en la España del siglo XX*. Barcelona: Península, 1997. P. 90; LEDESMA... 2006, op. cit., p. 235- 237. Dintre de MIR CURCÓ, op. cit., 2013, p. 23-25; GODICHEAU, François. *Guerra civil, guerra incivil: la pacificación por el nombre*. ARÓSTEGUI

La polarització consolidà com a grup a la gran part de la societat civil que feia costat a la dictadura. D'una banda, com hem dit, la seua implicació validava la institucionalització del terror en tots els nivells: politico-social, econòmic i cultural. D'altra, era un dels productes de la “medul·la espinal” de la dictadura¹⁵⁸⁴: aplicar la violència en totes les seues manifestacions i de manera arbitrària (persecució, detencions, camps de concentració i treball, afusellaments, tortura, fam...) sobre “rojos, desafectos y subversivos”. La seua participació activa situà als considerats “vençuts” en una situació de sotmetiment moral permanent, de marginació social, en la que era vàlid el xantatge emocional, el menyspreu i la humiliació. Les víctimes veien també com eren punibles la seua ideologia i els seus valors. Allò que havien pogut aplicar durant el procés revolucionari republicà quedava relegat al silenci, a la mirada inquisitorial dels veïns i familiars, a una possible delació, a una condemna¹⁵⁸⁵.

Què implicà obligar al silenci a les víctimes de la repressió? Com afectà a la transmissió de la memòria? Des de la psicologia s'ha estudiat com impossibilitar que les víctimes narren l'experiència traumàtica impedeix que processin les emocions doloroses i es modifiquen a nivell cerebral les xarxes associatives de la por sobre les que s'estructuren les experiències doloroses¹⁵⁸⁶. Com ha documentat Ruiz-Vargas en els seus estudis sobre les conseqüències psicològiques de la guerra civil en les víctimes, el trauma apareix quan les situacions de violència, amenaça i patiment extrem deixen marques indelebles en el territori més íntim dels ésser humans, aquell on conflueixen el seu món emocional, el seu univers cognitiu i el seu codi moral. La superació del trauma i la recuperació de la dignitat passa per contar l'experiència viscuda als més propers de manera que es produeix la vinculació social. El sistema pervers amb el que s'impedí l'expressió pública o en l'àmbit familiar i més íntim de qualsevol manifestació de les víctimes, aprofundí en les ferides emocionals d'una societat commocionada per la guerra que heretaren les generacions posteriors.

Abans de continuar cal fer una precisió: entre les víctimes que més patiren la repressió franquista hi eren les dones. On es fonamenta que les dones siguen un objectiu primer de la repressió dictatorial? Com assenyala Elizabeth Jelin, el poder exercit durant l'aplicació directa de la repressió es donà sempre en el marc de relacions de gènere. El

---

SÁNCHEZ, Julio i GODICHEAU, François (eds.). *Guerra Civil. Mito y memoria*. Madrid: Marcial Pons, 2006. P. 140- 161.

¹⁵⁸⁴ CASANOVA, op. cit., 2002, p. 17.

¹⁵⁸⁵ Sobre el trauma de les víctimes de la guerra civil i la postguerra franquista, vegeu les investigacions: RUIZ-VARGAS, op. cit., 2010, p. 139- 181; ARÓSTEGUI, Julio. *Traumas colectivos y memorias generacionales: el caso de la guerra civil*. En ARÓSTEGUI, Julio i GODICHEAU, François (eds), op. cit., 2006. P. 57- 92.

¹⁵⁸⁶ RUIZ-VARGAS, op. cit., 2010, p. 175.

model implementat per les forces de seguretat (policials, militars, paramilitars) identifica la masculinitat amb la dominació i la agressivitat, característiques exacerbades en la identitat militar, i una feminitat ambivalent, que combinava la superioritat espiritual de les dones amb la submissió i la passivitat davant del hòmens. El poder masculí militar en l'esfera pública era acompanyat per actes que es materialitzen en cossos i pràctiques concretes als espais de la repressió, en els llocs de tortura. Aquest fet s'arrela en la mitologia fundacional de les nacions ancorada en imatges i metàfores dels rols de gènere tradicionals¹⁵⁸⁷. Per a Jelin, nació i gènere són *co-constitutius*. L'autora pren com a base l'estudi de Julie Mostov fet a les dones que patiren la guerra dels Balcans en el que afirma: “la nación naturaliza las construcciones de masculinidad y feminidad: las mujeres reproducen físicamente a la nación, y los Hombres tienen la misión de protegerla y vengarla cuando se la ataca. Al mismo tiempo, ésta noción de nación colectiviza y neutraliza la sexualidad de las mujeres (y, en parte, también de los Hombres) miembros de la nación”¹⁵⁸⁸. És l'arquetip que reproduïx Vallejo-Nágera quan es refereix a “la Madre Patria, a la que no supieron amar” i que aquells que la traeixen “no pueden legar a la descendencia apellidos honrados”¹⁵⁸⁹. En el discurs i polítiques de les dictadures aquest model de gènere condiona les relacions de poder en àmbits públics i de repressió, en especial a les presons, camps de concentració i centres de detenció. Espais on els mètodes de tortura serviren per refermar la masculinitat dels torturadors en el seu poder absolut per produir dolor i patiment. Les dones eren objecte de la repressió per la seua activitat política però també per la seua identitat familiar i el seu vincle amb els hòmens (ser companyes de militància, mullers, mares, filles, germanes), amb la finalitat d'obtenir informació sobre l'activitat política dels seus familiars o simplement per extorsionar-los. la identificació amb la maternitat i el seu rol familiar situà, a més, a les dones mares en un lloc especial “el de responsables por los «malos caminos» y desvíos de sus hijos y parientes”¹⁵⁹⁰. Emplacem a realitzar investigacions que aporten dades concretes sobre la repressió franquista a les dones al llarg de tota la dictadura i les conseqüències que això tingué en la transmissió del relat de memòria a les generacions posteriors.

---

¹⁵⁸⁷ JELIN, op. cit., 2018, p. 217-240. Sobre la violència contra les dones, consulteu també: SONDERÉGUER, María (comp.). *Género y poder. Violencias de género en contextos de represión política y conflictos armados*. Bernal: Universidad de Quilmes, 2012.

¹⁵⁸⁸ JELIN, op. cit., 2018, p. 221. MOSTOV, Julie. *Sexing the Nation/ Desexing the body. Politic of National Identity in the Former Yugoslavia*, en MAYER, T. (comp.). *Gender Ironies of Nationalism. Sexing the Nation*. Londres- Nova York: Routledge, 2000. P. 89.

¹⁵⁸⁹ VALLEJO-NÁGERA, op. cit., 1938, en RUIZ-VARGAS, op. cit., 2010, p. 166.

¹⁵⁹⁰ JELIN, op. cit., 2018, p. 223.

El silenci mai ajuda a la víctima, solament ajuda al victimari, deia Elie Wiesel¹⁵⁹¹. La pretensió d'esborrar la memòria ha format part essencial dels règims feixistes. Amb la política d'oblit tenia per finalitat d'aconseguir oblits selectius en l'esfera pública i en la institucional. Es buscava la destrucció de proves documentals però també fer desaparèixer els episodis de repressió de la memòria de les víctimes. Es pretenia generar en els testimonis i en les persones que l'havien viscut un tipus de silenci "evasiu", és a dir, fer que intentaren no recordar allò que pot ferir, allò vinculat a records de situacions que avergonyeixen o que són conflictives, que poden evidenciar els fets traumàtics¹⁵⁹². Aquest tipus de silenci va de la mà del voler oblidar o voler ometre certes coses quan s'explica el passat. Hi ha d'altres silencis però, que estan enllaçats amb la por i amb no voler transmetre patiments per protegir i cuidar als altres. És el que ocorre a nivell social, en els períodes posteriors a haver patit situacions de violència extrema. Jorge Semprún ho anomena l'estratègia de l'amnèsia voluntària al llibre on explica la seua experiència a Buchelwald, cinquanta anys després de l'alliberament. Comenta: "el verdadero problema no estriba en contar, cualesquiera que fueran las dificultades. Sino en escuchar... ¿Estarán dispuestos a escuchar nuestras historias, incluso si las contamos bien?"¹⁵⁹³. És a dir, en el silenci hi una espera per trobar el moment propici en el qual poder explicar una història i que aquesta pugui ser escoltada i interpretada pels altres. La por a no ser entès forma part de la lògica del silenci i aquesta solament es trenca en el moment en que els testimonis poden parlar i poden ser escoltats. Una situació que pot ser afavorida pels condicionants socials d'un moment històric determinat, tornant a Halbwachs. A la vegada, aquells que escolten també seleccionen, interpreten i silencien, forma part del fet comunicatiu immers en un context social ampli que enquadra altres memòries.

El franquisme imposà el silenci més cruel convençut de que acabaria esborrant la memòria i el testimoni de l'horror infringit a milions de ciutadans. No comptava amb que es pot coartar o reprimir la manifestació pública de la memòria però això no afecta a les vivències acumulades en el record de les persones. No comptava amb la necessitat de transmetre i narrar la història de vida d'una generació a una altra. Ni tampoc amb els canvis polítics i socials que farien que part de la societat reclamés respostes. I ací cal accentuar que el punt de partida de la dimensió social del record és allò que acaba activant en els descendents d'aquells que visqueren la República i la guerra, la necessitat

---

¹⁵⁹¹ WIESEL, Elie. *Memorias*. Barcelona: Anaya & Mario Muchnik, 1996. P. 97

¹⁵⁹² JELIN, op. cit., 2017, p. 19- 20.

¹⁵⁹³ SEMPRÚN, Jorge. *La escritura o la vida*. Barcelona: Tusquets, 1997. P. 140.

de preguntar-se què passà, per què fou silenciàt i per què no hi ha justícia¹⁵⁹⁴. Com planteja Marc Augé, el “deure de memòria” és el deure dels descendents¹⁵⁹⁵.

A mitjans dels anys noranta la pressió social per saber què havia ocorregut donava lloc a les primeres associacions memorialistes en un context de canvi polític. El questionament sobre el passat entrava al debat públic. La memòria superava el silenci de la dictadura i l'escull del molt polemitzat “pacte de silenci” de la Transició¹⁵⁹⁶. L'historiador Francisco Espinosa diferencia tres etapes en el procés de recuperació de memòria. Els anys de la dictadura, foren els de negació de la memòria; l'etapa de govern d'UCD (1977-1981), els de les polítiques d'oblit; i l'època dels governs del PSOE presidits per Felipe González (1982-1996), els de la suspensió de la memòria. El ressorgiment de la memòria el situa a partir de 1996¹⁵⁹⁷. Joan Sagués també marca la data com a referència simbòlica de l'inici del procés de canvi en les polítiques memorialistes. A nivell acadèmic, coincideix amb la publicació del llibre de Paloma Aguilar, el primer manual en espanyol dedicat a la gestió pública de la memòria i a l'anàlisi de com s'havia administrat la memòria de la guerra i la dictadura des de 1939 fins a la Transició¹⁵⁹⁸. Dos anys després, Baltasar Garzón dictava l'ordre internacional per detenir al dictador xilè Augusto Pinochet en aplicació del principi de justícia universal. La qüestió estava clara: per què a l'Estat espanyol no s'iniciaven mesures semblants si els crims de la dictadura franquista seguien els mateixos patrons?

El nou paradigma comportà una promulgació de lleis i polítiques públiques de memòria. El debat en l'esfera pública es focalitzà en qüestions de tipus polític i ètic en les

---

¹⁵⁹⁴ Segons Ruiz-Vargas, la menor càrrega emocional de la memòria dels néts, la tercera generació, és una variable rellevant per explicar el per què són ells els s'impliquen més directament en la recuperació de veritat a través dels moviments de memòria. RUIZ-VARGAS, José María. *¿De qué hablamos cuando hablamos de “memoria histórica”? Reflexiones desde la psicología cognitiva*. En ENTELEQUIA, Revista Interdisciplinar. EUMED, Centro Argentino de Estudios Internacionales, Universidad de Cádiz, Universidad de Málaga, Fundación Universitaria Andaluza “Inca Garcilaso”; monogràfic núm. 7, setembre de 2008. P. 74. Accessible en: eumed.net/entelequia [Consulta: 01/07/2018]

¹⁵⁹⁵ AUGÉ, Marc. *Las formas del olvido*. Barcelona: Gedisa, 1998. P. 102.

¹⁵⁹⁶ Vegeu entre d'altres: PÉREZ LEDESMA, Manuel. *La Guerra Civil y la historiografía: no fue posible el acuerdo*. Dintre de JULIÀ DÍAZ... 2006, op. cit., p. 27- 77; PAGÈS i BLANCH... 2015, op. cit., p. 127-148; NAVARRO LÓPEZ, Vicenç. *Bienestar insuficiente, democracia incompleta. Sobre lo que no se habla en nuestro país*. Barcelona: Anagrama, 2003; AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma. *Justicia, política y memoria: los legados del franquismo en la transición española*. Dintre de BARABONA DE BRITO, Alexandra; AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma i GONÁLEZ ENRÍQUEZ, Carmen (eds.). *Las políticas hacia el pasado. Juicios, depuraciones, perdón y Olvido en las nuevas democracias*. Madrid: Ediciones Istmo, 2002. P. 135- 194.

¹⁵⁹⁷ ESPINOSA MAESTRE, Francisco. *Contra el olvido. Historia y memoria de la Guerra Civil*. Barcelona: Crítica, 2006.

¹⁵⁹⁸ SAGUÉS SAN JOSÉ... 2013, op. cit., p. 28.

que la memòria era interpretada de dues maneres: com un instrument de reconciliació per aconseguir l'estabilitat democràtica o com element de reparació. En el primer cas, la memòria havia de ser un element de reconciliació entre els bàndols enfrontats de la guerra i per tant, el passat havia de ser despolititzat i la commemoració inexistent. Una aposta que mostra la mordacitat del discurs franquista en la societat espanyola que pervivia en el mite del consens com a element fundacional de la democràcia. En el discurs polític de la transició es perpetuà la idea de la memòria com a reconciliació: no hi havia voluntat possible d'anàlisi del període de la dictadura des de les institucions, el passat traumàtic molestava per passar pàgina, els homenatges havien de ser a tots els caiguts, calia consolidar el present i construir un futur europeu. La memòria no era un tema sobre el que es poguessin pronunciar els poders públics, era reduïda a l'àmbit acadèmic i a una qüestió didàctica, s'havia d'explicar a l'escola però sempre amb un tractament superficial.

Tot això canvià quan guanyà espai polític la idea de que la memòria del passat era patrimoni polític i ètic col·lectiu. D'ací neix manera d'entendre la memòria com un element de reparació. Les polítiques de memòria havien de buscar la rehabilitació i el dret a saber per a millorar la qualitat democràtica. S'havia de polititzar el passat, commemorar a les víctimes, aconseguir la rehabilitació pública i judicial dels represaliats, i actuar amb les mesures de reparació oportunes per a víctimes i familiars. El 22 d'abril de 2002, l'Associació Catalana d'Expressos Polítics celebrava al Liceu de Barcelona un gran acte d'homenatge als represaliats pel franquisme. L'acte acabava amb una reclama clara: la creació d'una institució pública dedicada a la recuperació de la memòria democràtica i de l'experiència de lluita per les llibertats. La Declaració seria el document de partida del futur Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya creat pel Parlament en aplicació de la Llei del Memorial Democràtic el 2007. Es posava en funcionament la institució gestionada per professionals mitjançant una actuació transversal i complementària de departaments de la Generalitat, institucions i entitats civils, que s'havia d'encarregar d'impulsar les polítiques públiques dirigides a la recuperació, commemoració i foment de la memòria democràtica¹⁵⁹⁹. El nou estatus de patrimoni col·lectiu de la memòria li atorgava el dret a ser coneguda i transmesa: s'activava la possibilitat de divulgar-la. Malgrat la desconfiança que generà la institució en l'àmbit acadèmic davant el risc d'instrumentalització i politització del passat, el

---

¹⁵⁹⁹ Llei 13/007, del 31 d'octubre, del Memorial Democràtic. DOGC... 12 de novembre de 2007. Núm. 5006. P. 45172. Vegeu també: GUIXÉ i COROMINAS, Jordi. *El memorial Democràtic y los lugares de memoria: la recuperación del patrimonio memorial en Cataluña*. En ENTELEQUIA, Revista Interdisciplinar. EUMED, Centro Argentino de Estudios Internacionales, Universidad de Cádiz, Universidad de Málaga, Fundación Universitaria Andaluza "Inca Garcilaso"; monogràfic núm. 7, setembre de 2008. P. 217- 228. Accessible en eumed.net/entelequia [darrera consulta: 01/07/2018].

Memorial Democràtic era una institució capdavantera a l'Estat espanyol “plenament integrada en el debat europeu relatiu a les lleis memorials”¹⁶⁰⁰. Una de les accions primigènies per implantar-ho fou endegar la Xarxa d'Espais de Memòria Democràtica de Catalunya que s'encarregaria de la localització, senyalització i conservació de llocs emblemàtics seguint quatre grans àmbits temàtics: República, guerra civil, lluita antifranquista i recuperació democràtica¹⁶⁰¹.

Un precedent legislatiu de la Llei del Memorial fou la Llei de l'Estat 21/2005, aprovada el 17 de novembre, per a la restitució del patrimoni documental i bibliogràfic confiscat per l'exèrcit franquista que es conservava a l'antic *Archivo General de la Guerra Civil Española*, ubicat a Salamanca, havia de ser restituït a la Generalitat. Gràcies a l'aplicació d'aquesta, el CADCI recuperava part del fons que li fou espoliat¹⁶⁰². En el marc legislatiu s'han continuat fent avanços com l'aprovació de la Llei 11/2017, del 4 de juliol¹⁶⁰³, de reparació jurídica de les víctimes del franquisme que ha recentment permès fer pública la llista de procediments judicials militars (consells de guerra, diligències prèvies i similars) que afectaren a 66.590 persones físiques i 15 jurídiques entre 1939 i 1980¹⁶⁰⁴. Aquest corpus legal en pro de la reparació de les víctimes, encara és incipient.

---

¹⁶⁰⁰ LLOMBART HUESCA, Maria: *Sobre memòries: el Memorial democràtic (2007-2011), un projecte sense futur?* En TROPELÍAS. REVISTA DE TEORÍA DE LA LITERATURA Y LITERATURA COMPARADA. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, Departamento de Lingüística General e Hispánica, núm. 22, 2014. P. 67. És molt interessant l'observació de l'autora respecte al sobredimensionament de les víctimes i l'absència notable d'intervencions sobre la Segona República en l'actuació del Memorial que implica l'incompliment d'un dels eixos d'actuació del Memorial Democràtic. Com diu l'autora “la memòria de la guerra i de les seves víctimes va segrestar la republicana”. LLOMBART, op. cit, p. 66- 67.

¹⁶⁰¹ *Ordre IRP/91/2010, de 18 de febrer, per la qual es crea la Xarxa d'Espais de Memòria Democràtica de Catalunya*. DOGC... 26 de febrer de 2010. Núm. 5576. P. 14651.

¹⁶⁰² El Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya aprovava el 9 de setembre de 2008, el decret del procediment de restitució dels documents confiscats a les persones físiques o jurídiques de caràcter privat. *Decret 183/2008, de 9 de setembre...* DOGC... 16 de setembre de 2008, núm. 5216. P. 68273.

¹⁶⁰³ *Llei 11/2017, del 4 de juliol, de reparació jurídica de les víctimes del franquisme*. DOGC... 6 de juliol de 2017. Núm. 7406. P. 1-4. Sobre el procés de restitució i la relació de documents, fons documentals i altres efectes restituïts en aplicació de la Llei 21/2005, vegeu: anc.gencat.cat/ca/detall/noticia/Papers-de-Salamanca-10-anys-despres. Consulteu també: BERNAL, op. cit., 2003. Sobre les campanyes de la Comissió de la Dignitat pel retorn de la documentació confiscada vegeu: COMISSIÓ DE LA DIGNITAT. *Volem els papers. La lluita per la repatriació dels “Papers de Salamanca”*. Barcelona: Pagès Editors, 2004.

¹⁶⁰⁴ Per ampliar informació sobre l'evolució legislativa consulteu SAGUÉS SAN JOSÉ... 2013, op. cit., p. 19- 40. L'Arxiu Nacional de Catalunya depenent del Departament de Cultura de la Generalitat, publicava al DOGC l'anunci per donar a conèixer la llista de reparació jurídica de víctimes del franquisme (1938- 1978), amb la relació de persones a les quals se'ls va instruir procediments judicials militars. DOGC... 11 de juliol de 2017. Núm. 7409. P. 1- 2570. Sobre el llistat de *sumaríssims* i el procés de treball seguit per l'Arxiu Nacional de Catalunya per desenvolupar-lo consulteu: anc.gencat.cat/ca/detall/noticia/Llista-de-processos-instruits-pel-regim-franquista [darrera consulta: 01/08/2018].

Falta molt per aconseguir un canvi judicial que permeta obrir les fosses, reparar econòmicament i legalment les víctimes i jutjar als responsables polítics i militars de la repressió.

Recuperar l'estatge social del CADCI és restituir part de la memòria que fou esborrada amb l'entrada de l'exèrcit feixista a la ciutat de Barcelona el 26 de gener de 1939. Fer-lo un lloc de memòria és oferir-lo al conjunt de la ciutadania com un escenari commemoratiu que permeta la construcció de la societat democràtica. És també recuperar part de la història de l'obrerisme catalanista, part de la memòria dels subalterns que protagonitzaren un procés revolucionari complex, multiforme i ple d'esperances en la rereguarda republicana. Aquells que després foren víctimes d'una dictadura sagnant que es dedicà a implementar una dura repressió i obligà als supervivents al silenci i a l'exili. Alguns d'ells, els que resistiren en la clandestinitat de la lluita antifranquista, pogueren mantenir viva la memòria del que havia estat l'entitat primera dels treballadors mercantils. Com hem analitzat al llarg de la investigació, l'estatge del CADCI, més enllà d'haver sigut un lloc de commemoració del *frontpopulisme*, fou un espai de sociabilitat dels treballadors i treballadores catalans des de la seua inauguració, visqué les clausures i la clandestinitat, l'ocupació durant la dictadura de Primo de Rivera, les primeres vagues de treballadors mercantils, la revolució octubrista de 1934, la proletarització i la lluita per l'alliberament, la guerra amb tot l'esforç per ajudar al front i a la rereguarda, els canvis en el model econòmic i culturals per construir un altre model de societat. Després visqué la derrota, l'ocupació i la resistència al franquisme. Tot i que el futur sempre és obert i incert, recuperar l'estatge del CADCI suposa posar en l'esfera pública un lloc de treball en pro de les conviccions democràtiques d'una ciutadania activa i compromesa, capaç d'interrogar-se sobre el seu passat i aprendre'n de la seua memòria.

4.3. Proposta d'intervenció.

Relat, usos i àmbits del lloc de memòria

En aquest apartat proposem alguns dels usos, àmbits i intervencions que considerem essencials per a una futura elaboració del projecte constructiu del lloc de memòria a l'antic estatge social del CADCI, fonamentades sobre conceptes teòrics i exemples en actiu¹⁶⁰⁵. La particularitat d'aquest projecte és que ha de contenir múltiples relats amb estrats d'historicitat diversos que converteixen el lloc en un panòptic d'història i memòria. És un espai de commemoració dels revolucionaris morts durant el procés revolucionari d'Octubre i d'aquells morts durant la guerra, però també un lloc que ha de difondre la història de l'obrerisme i l'associacionisme catalanista enfocat des de l'òptica de l'organització mercantil. Els relats es superposen per construir un lloc de memòria que supera estar vinculat únicament al record traumàtic de les víctimes de la repressió i que esdevé un lloc significant de condensació històrica, d'homenatge als valors de l'antifeixisme obrerista, de commemoració de les víctimes i a la resistència democràtica, períodes de la història de l'entitat que hem analitzat al llarg d'aquesta investigació. Creiem que l'arxiu restituit, és un dels protagonistes principals per poder representar els relats al lloc. A partir dels seus documents i la història de com s'ha configurat al llarg dels anys (des de la requisita a la restitució), l'arxiu estructura les línies argumentals als àmbits i potencia els diferents significants que s'activen al lloc. El Fons Restituït és el vestigi documental de l'entitat, la senyal que prova la seva existència.

L'edifici és l'altre testimoni material del CADCI que ha estat reclamat a l'Estat per l'entitat des de que fou reconstituïda el 1980. Funciona com un dispositiu de memòria, un cos que atresora els diferents relats a les parets del seu interior. Els rastres de quan l'espai fou habitat i viscut, de les relacions de sociabilitat que es donaren al llarg de l'ús dels treballadors encara es possible que estiga en el record dels testimonis¹⁶⁰⁶. Sota les capes de formigó amb que s'han recobert les parets durant les diferents reformes posteriors a 1939, hi està latent encara l'estructura de ferro forjat dissenyada per Bassegoda i amb ella els diferents estrats d'historicitat. Alguns d'aquests detalls metàl·lics

---

¹⁶⁰⁵ L'amplitud de relats ens ha obligat a acotar la recerca d'exemples en de llocs de memòria emplaçats en edificis que no estan centrats exclusivament en els relats de l'experiència de les víctimes de la repressió. Premissa que també ens obliga a deixar per a futures investigacions l'anàlisi dels llocs commemoratius en emplaçaments exteriors públics, de monuments i d'altres intervencions per honorar els morts i desapareguts que havíem iniciat al treball d'investigació del doctorat en art públic.

¹⁶⁰⁶ Hem analitzat l'edifici com a espai de sociabilitat als capítols 3 de la Primera Part i al 1.2 de la Segona.

foren descoberts parcialment en 1973 i tot indica que poden seguir estant-hi donat que es no s'han modificat els dos cossos arquitectònics dissenyats per Bassegoda per estructurar l'espai: l'edifici amb façana a la Rambla original i l'adjacent construït per l'arquitecte per allotjar les Escoles Mercantils. La reforma d'adaptació per habilitar el lloc de memòria, hauria de contemplar fer una prospecció de l'edifici per saber on es poden recuperar aquestes restes i valorar la possibilitat de descobrir-les per incorporar-les a la museïtzació.

La façana principal de l'edifici de la Rambla de Santa Mònica, com hem vist al capítol anterior, és l'únic element arquitectònic que conserva l'aspecte primigeni, anterior inclús a que fos adquirit pels socis¹⁶⁰⁷. La façana canonejada durant els Fets d'Octubre —i les fotografies d'aquesta—, es convertí en símbol de la repressió desfermada després de la derrota envers uns treballadors organitzats que iniciaven l'organització de la resistència i amb ella es gestava l'ideari que portaria a la victòria del Front Popular. La façana es mantingué sense rehabilitar durant tota la guerra, esdevenint l'emblema de la lluita antifeixista popular durant l'acció heroica d'Octubre que, durant la guerra, era continuada pels combatents republicans. Les marques dels combats de la revolució d'Octubre restaven encara el 1947, segons el testimoni d'Alexandre Galí¹⁶⁰⁸. La única capa de morter i arrebossat de la que en tenim constància es feu durant la reforma arquitectònica de l'edifici el 1964. Les remodelacions posteriors realitzades entre 1939 i 1986¹⁶⁰⁹, desfiguraren l'interior de l'edifici però no la façana que tenia un nivell de protecció patrimonial. Unes reformes que successivament anaren adaptant l'edifici a les necessitats dels ocupants, al mateix temps que anaven ocultant qualsevol reminiscència de l'entitat mercantil i del passat revolucionari. Són la metàfora perfecta de l'aplicació de la repressió franquista per aconseguir l'aniquilament de l'entitat dels treballadors i treballadores mercantils. La façana actualment està inclosa al catàleg de Patrimoni Arquitectònic Històric-Artístic de la ciutat. A l'hora d'elaborar el projecte de lloc s'hauria de tenir en compte la normativa per ajustar la senyalística i els possibles marcatges que es decideixi col·locar-h als requeriments tècnics i d'impacte visual. Dues possibles solucions temporals que no suposen una instal·lació agressiva, poden ser la projecció d'imatges o la

---

¹⁶⁰⁷ Vegeu els capítols 1 i 3 de la Segona Part. Segons l'arquitecte Jordi Llorens, que dirigí la remodelació interior de 1974, l'edifici apareix en un plànol de 1807 com a “Casa i Hort de Codorniu”, on s'inclouen els detalls neoclàssics de la façana de la Rambla. LLORENS PERELLÓ...1974, op. cit., p. 93. L'edifici s'inclou al Catàleg de Patrimoni Arquitectònic. Àrea d'Ecologia, Urbanisme i Mobilitat Ajuntament de Barcelona. Identificador de l'edifici: 600. Disponible a: w123.bcn.cat/APPS/cat_patri/home.do [darrera consulta 10/08/2018].

¹⁶⁰⁸ GALÍ, Alexandre, op. cit., 1978, p. 153.

¹⁶⁰⁹ Proyecto de obras mayores Rambla de Sta. Mónica, 10... 1985-1986, op cit., exp. 851.893.

instal·lació de lones impreses subjectes als elements estructurals dels balcons centrals. Propostes que es poden realitzar en dates concretes com ara l'homenatge del 6 d'Octubre

Com afrontem el desplegament del relat històric en l'interior del lloc de memòria? L'articulació de les representacions als llocs de memòria es realitza a partir de la tensió entre dues grans lògiques: la didàctica i l'emocional. En la primera, es prioritza l'explicació discursiva dels relats organitzada amb diferents dispositius de llegibilitat (quadres, expositors, panells explicatius...). En la segona, es busca que el visitant experimente l'emoció a partir d'elements visuals que mostren les vivències dels testimonis. Els dispositius en aquest cas solen ser visuals, els panells esquemàtics, s'atenua il·luminació del lloc per aconseguir intimitat i la sonorització submergeix l'espectador en l'experiència subjectiva deixant solament espai per al silenci en les sales on es convida al recolliment. Philippe Mesnard assenyala com en aquests espais concrets dels museus i memorials on és més evident al relat la violència de la repressió, l'espectador entra en un escenari on el cos dels actors està absent i solament existeix el dels usuaris com a cos-viu, en moviment¹⁶¹⁰. En la mesura en que s'augmenta l'experimentació de les sensacions a través dels dispositius, s'accentua la tendència empàtica i es potencia la relació entre presència (usuaris) i absència dels que desaparegueren que protagonitzen el relat. En aquests espais l'economia escenogràfica (recorreguts, objectes, il·luminació, sonorització...) segueix les lògiques de compensació de l'absència funcionant en paral·lel a l'economia corporal dels visitants, amb estratègies que regulen la quantitat i el temps que persones que hi poden romandre a l'interior.

La representació es sustenta a partir d'uns recorreguts que tenen una temporalitat determinada per unes esperes i unes pauses. La duració canvia segons la disposició dels objectes i elements als àmbits i la manera en que aquests han de ser interpretats pel visitant. En general, els recorreguts han de seguir la mateixa tensió entre emoció i raó que articula la posada en escena de la narrativa. Busquen que l'espectador faci una visita interpretativa a partir del desplegament de recursos pedagògics o bé que experimente l'emoció a partir de simulacions que fan de l'espai un lloc vivencial d'allò evocat. En aquests casos el problema rau en que l'experiència queda acotada a allò que viu, en present, a dintre del lloc de memòria i no remet a una altra realitat que no siga aquesta. Una simulació invasiva pot reduir la interpretació dels relats a la simple emoció d'allò viscut, saturant la imaginació i la capacitat d'enraonar de l'espectador. En aquests casos calen dispositius de compensació cap a allò didàctic que introdueixen digressions per evitar el possible bloqueig dels usuaris produït per l'excés empàtic.

---

¹⁶¹⁰ MESNARD, Philippe. *El tema del pathos en los espacios de los museos y de los monumentos memoriales*. Dintre de MANDOLESSI... 2015, op. cit., p. 89.

Els objectes que s'exposen determinen la forma en que l'espectador interpreta els relats i el forcen a adoptar un determinat posicionament. A través dels objectes i vestigis s'activa la lògica metonímica de la part que representa el tot i el reviu. Quan s'utilitzen per representar la violència de la repressió cal tenir present la reacció emocional en l'espectador. No simbolitzen el mateix els objectes de lluita que els quotidians. Tampoc significa el mateix que l'usuari aprengui el relat a partir de l'heroi resistent com a protagonista central que des de la víctima indefensa. La figura de l'heroi s'ubica dintre de l'esfera de l'acció i és capaç de mobilitzar l'espectador, suscitant-li indignació i sentiment de rebel·lió i d'injustícia. Dintre de les representacions monumentals realistes, és una tipus de solució formal clàssica per exemplificar el sacrifici convidant al compromís que particularment fou molt utilitzada per resoldre les obres commemoratives posteriors a la I Guerra Mundial¹⁶¹¹. L'heroi és l'expressió cultural d'una resposta per compensació a la violència comesa per l'enemic, que s'inscriu en la dialèctica incessant del procés de civilització front a barbàrie¹⁶¹². L'omnipotència heroica però, pot arribar a anular el relat de les víctimes i els altres protagonistes més anònims que no tenien la mateixa capacitat de lluita. S'aconsegueix atenuar en aquells memorials on el simbolisme heroic es juxtaposa amb la vessant didàctica que documenta allò que va ocórrer. A través seu es donen a conèixer els exemples d'actes de valentia de la resistència quotidiana als pobles, per exemple, o la de les dones, treballadors i infants. En aquest casos l'heroi no preval damunt de la col·lectivitat i s'estableix una simetria amb les víctimes no resistents, si aquestes darreres no queden sota l'aparença d'indicis o elements annexes a la figura principal.

La tendència actual als llocs de memòria és la d'una evocació íntima de la violència que busca que l'espectador empatitze des d'una interpretació subjectiva i molt més emotiva. Desapareixen els grans relats històrics de l'escena per donar pas al relat tràgic i polifònic d'històries mínimes i quotidianes, sovint desplegades a partir de les experiències del nucli familiar de les víctimes. En aquests casos, el relat és articulat des d'allò

---

¹⁶¹¹ Els monuments commemoratius de finals de la I Guerra Mundial tractaven l'heroisme dels combatents en escultures, obeliscs o plaques situades als llocs centrals de l'espai públic urbà (parcs, places, ponts o edificis governamentals). Per representar-ho combinaven els elements simbòlics de l'heroisme i el sacrifici per la patia (armes, creus, reproduccions de l'al·legoria de la Pietat en que la mare sosté al fill mort), amb motius dels grans monuments de guerra neoclàssics com l'Arc de Triomf de París o la columna Nelson de Londres. Entre els exemples de les obres realitzades després de la Guerra hi són la Tomba al Soldat Desconegut en Arlington (Washington, 1921), el Memorial Tiephval (Somme, França, 1932) o la India Gate (New Delhi, 1921-1931). Per ampliar informació i veure l'evolució del sistema de representació consulteu: ROIGÉ, Xavier. *De monumentos de piedra a patrimonio inmaterial. Estrategias políticas, museológicas y museográficas de presentación de la memoria*. En ARRIETA URTIZBEREA, Iñaki (ed.). *Lugares de memoria traumática*. Bilbao: Editorial de la Universidad del País Vasco, 2017. P. 24- 25.

¹⁶¹² MESNARD... 2015, op. cit., p. 95.

vulnerable utilitzant sovint les veus, objectes i fotografies de les víctimes com a recurs empàtic amb el visitant. A través d'ells l'usuari s'identifica amb l'anonimat de les víctimes i interpreta com fou d'indiscriminada la repressió. La sensació de vulnerabilitat que genera la potent figura de la víctima anònima s'alleugereix en els llocs de memòria on el relat dels testimonis s'equilibra amb la documentació historiogràfica exposada. És el que ocorre en espais que ens són coneguts com el Museu Memorial de l'Exili —MUME— de la Jonquera o als diferents centres d'interpretació de la Batalla de l'Ebre (COMEBE)¹⁶¹³. Mirant enfora, el model de representació es reproduïx als llocs de memòria de l'Archivo Provincial de la Memoria de Córdoba (Argentina) i al Memorial Da Resistência de São Paulo.

L'edifici que ocupa ara el Archivo Provincial de la Memoria era l'antiga seu del Departamento de Informaciones de la Policía. Recuperat i transformat en lloc de memòria gràcies a la pressió social de les associacions de drets humans, s'ha convertit en un lloc de memòria on s'articulen diferents relats: el dels testimonis sobre la repressió de la dictadura; l'ús de l'edifici com a centre clandestí de detenció i l'ús administratiu de la policia mentre fou la seu de la divisió especial d'informacions, entre 1972 i 1980. Les tres etapes es veuen a l'edifici gràcies a una intervenció de rehabilitació molt respectuosa arqueològicament. L'arxiu que conté està en construcció permanent gràcies a les aportacions de persones, organismes estatals i associacions; documentació que aporta constantment noves dades de recerca. Al Pozo de Quilmes, també continua sent evident a les seues sales l'ús de la repressió. Durant la dictadura militar fou centre de detenció clandestí al mateix temps que centre de reclusió de presos civils i presó preventiva de comuns fins a la seua desafecció parcial el març de 2017. Actualment, estava activa l'adaptació com a lloc de memòria impulsada pels organismes de drets humans, veïns i ex-detinguts. El Memorial Da Resistência s'ubica a l'antiga Pinacoteca de l'Estat, a dintre les veus i objectes dels testimonis de la repressió s'organitzen a partir de l'exposició documental sobre la història de l'edifici (pinacoteca, centre de repressió, de control i de resistència) per permet a l'usuari el distanciament empàtic. Els estrats d'historicitat de l'edifici estructuren els diferents relats de memòria. Es diferencia dels exemples anteriors per que l'amplitud d'aquestes estrats que aborden amplis períodes històrics. Un exemple de la superposició d'aquestes capes d'històries i records és l'espai de memòria de l'antiga presó de Montluc de Lyon on conviuen les històries de repressió a les vagues dels

---

¹⁶¹³ Per ampliar informació sobre els centres d'interpretació i els espais històrics de la Batalla de l'Ebre vegeu: batallaebre.org [darrera consulta 05/08/2018]. L'experiència de museïtzació al MUME, les diferents propostes pedagògiques i relació amb altres llocs de memòria transfronterers ha estat analitzada a: FONT AGULLÉ, Jordi; GONZÁLEZ VÁZQUEZ, David; DOMÈNECH CASADEVALL, Gemma; i MARQUÈS SUREDA, Salomé. *La memoria del exilio republicano a través de sus espacios: patrimonio, turismo y museos en el territorio catalán transfronterizo*. En ARRIETA URTIZBEREA... 2017, op. cit., p. 71- 98.

treballadors estudiants xinesos, el 1921; el període de l'ocupació nazi; la presó com a lloc de detenció i execució durant la guerra d'Algèria; la memòria recent, fins al 2009, en que fou presó de dones; i l'ús com a centre de detenció d'objectors de consciència i insubmisos¹⁶¹⁴. D'altra banda, l'accionar social traspua també en els estrats historicitat, tal i com s'observa en el procés de recuperació de l'actual seu de la *União Nacional dos Estudantes* —UNE— a Rio de Janeiro. L'edifici fou incendiat el 1964, al dia següent de l'aixecament militar. Era una senyal d'avertiment al moviment estudiantil que no deixà d'estar organitzat mostrant una ferma oposició a la dictadura, convocant, entre d'altres accions, la multitudinària manifestació del 26 de juny de 1968. Els reclams per recuperar el predi de la UNE foren convertits en emblemes de rememoració de la resistència, aconseguint el suport d'amplis sectors socials. En 1980, l'edifici era ocupat per les forces de seguretat de l'estat i destruït. Deixava d'existir però continuà tenint un rol central en la reconstrucció de les memòries socials compartides. El 2010, el president de Brasil col·locava la primera pedra de la nova seu de la UNE, actualment en funcionament¹⁶¹⁵.

En qualsevol de les dues tipologies de representació (didàctica o emocional) el plantejament inicial defuig la idea de que l'usuari interprete únicament els relats a partir de l'emoció, però si la tensió entre els discursos i l'empatia que poden generar amb els dispositius no està ben solucionada es corre el perill de que l'espectador quede paralytitzat davant del relat de la violència. Pot quedar commocionant davant del patiment de les víctimes, i la por paralytza. L'excessiva empatia bloqueja la capacitat de discernir sobre els fets històric que es tracten de transmetre al lloc de memòria. La sobreabundància d'objectes convertits en fetixes o icones del relat també commociona, deixen de ser part del contingut del registre documental i obstaculitzen que l'usuari realitze una lectura interpretativa. En definitiva, cal mantenir un equilibri entre les dues maneres d'articular el relat al lloc de memòria, és per això que proposem elaborar recursos per als diferents àmbits amb una sòlida base documental (reproduccions dels documents del Fons Restituït, hemerogràfics, enregistraments visuals i sonors, etc.), que no perdin la referència amb les històries de vida dels treballadors i treballadores associades a l'entitat que hem pogut reconstruir gràcies a aquesta investigació. Juntament amb el Fons Restituït i l'edifici, els treballadors i treballadores mercantils esdevenen els protagonistes

---

¹⁶¹⁴ GUIXÉ i COROMINAS, Jordi. La resignificación patrimonial como instrumento de memoria. Usos en los modelos de espacios de memoria Internacionales. En *MIR CURCÓ...* 2013, op. cit., p. 218- 222.

¹⁶¹⁵ JELIN... 2017, op. cit., p. 164- 165. Vegeu també JELIN, Elizabeth. *A 50 años del mayo francés. Memorias del 68*. 2018. Revista ANFIBIA. Buenos Aires: Universidad Nacional de San Martín, maig del 2018. Disponible a: revistaanfibia.com/ensayo/memorias-del-68 [darrera consulta 10/08/2018]

dels relats, únicament a través dels testimonis de les seues vivències l'usuari pot vincular emocionalment amb el que explica i conté el lloc de memòria.

Amb la voluntat de fer protagonistes als associats i associades, proposem realitzar un mural a l'interior de l'edifici. Cal tenir present què implica la reproducció seriada dels rostres, un altre element comú en la representació de memòria que gairebé s'ha convertit en universal¹⁶¹⁶. És la manera de donar una identitat i fer presents a aquells que foren víctimes de la repressió. La reproducció en mosaic arriba a formar murs de rostres que supera en potència a la reproducció seriada dels noms. Hi ha una mirada en cadascun d'ells que interpel·la a l'usuari i que l'apropa a la individualitat de cadascun d'ells, però ho fa des d'un posicionament que anul·la qualsevol acció que no siga la contemplativa. Si la textura és massa homogènia l'anonimat de les víctimes s'associa a la col·lectivitat, al caràcter indiscriminat de la repressió. L'expressió dels sentiments als rostres fotografiats pot ser un d'aquests trencaments. Remet a l'existència d'una vida anterior i quotidiana abans de que entrés en funcionament la maquinària repressiva; la fotografia d'algú feliç vol dir que hi hagué felicitat. Són objectes de nostàlgia on s'estableixen lligams des de lo sensorial però que la seua intensitat anul·la el document per excel·lència.

Al Fons Restituït al CADCI hi ha 26.357 carnets d'associats i associades que formaren part de l'entitat entre 1919 i 1939. Donat el volum, per a realitzar el mural s'hauria de fer una selecció representativa de mostrés la diversitat de les persones associades per poder ubicar-la a l'espai, utilitzant paràmetres com la data d'emissió dels carnets, l'edat i el gènere. En comparació amb els mosaics de fotografies, la força dels carnets resideix en que aporten una informació que connecten a les persones titulars amb l'associació, remet a una col·lectivitat. Ens diuen, d'altra banda, com va modificant-se la imatge de l'entitat segons l'època; quin era el seu número de carnet, xifra que està relacionada amb el número total d'associats; i inclouen, acompanyant la foto, la signatura de cadascú, una marca personal distintiva que era obligatòria i que parla d'un ús, d'una validació, d'una relació directa amb el Centre que l'acredita.

Per concloure, proposem a continuació alguns usos i àmbits generals que poden servir per articular els diferents relats a l'espai. Són una primera aproximació, un esbós preliminar i orientatiu, que pot servir de guia per a un futur projecte. En cap cas són una proposta tancada sinó que s'haurà d'ajustar a les necessitats dels actors socials que

---

¹⁶¹⁶ Des d'Auschwitz a *Tuol Sleng* en Camboia, l'ESMA de Buenos Aires, Ravensbrück, l'*Holocaust Museum* de Washington o la *Topographie des Terrors* a l'antiga seu de la Gestapo a Berlín. La seua universalització ha fet que s'expose un mur de rostres al museu de Solovki on funcionà el Gulag actiu durant la Revolució d'Octubre. Com explica Mesnard, el seu director adjunt fou interrogat sobre per què s'havia instal·lat una paret de rostres en un centre tan allunyant del que són els llocs de commemoració. Respongué que la idea s'imposà sense més, cap motiu en concret. MESNARD... 2015, op. cit., p. 98.

ocupen l'espai i als futurs requeriments materials, tècnics i pressupostaris. Entenem que, per a aconseguir que el CADCI siga un lloc de memòria en construcció ha d'estar obert d'una banda, a la participació d'entitats vinculades a l'obrerisme, l'associacionisme i les organitzacions de memòria. Per això creiem necessari que al volum arquitectònic on s'ubicaven les antigues Escoles Mercantils Catalanes, s'habiliten espais de reunió i treball per a les entitats. D'altra, el lloc de memòria ha d'establir un vincle amb els centres documentals corresponents per poder disposar-hi les aportacions documentals que puguen fer els familiars dels associats, situació que afronta actualment, i desenvolupar activitats divulgatives per contactar amb els familiars dels socis. Per últim, ha d'activar un espai de recerca per facilitar la consulta al públic i investigadors, del Fons Restituït i del material documental sobre el moviment obrer a Catalunya que puguin disposar la resta d'organitzacions que cohabituen al lloc. Una de les funcions prioritàries d'aquest ha de ser la publicació i la promoció de l'accés als expedients personals conservats al Fons Restituït i als diversos llistats d'associats que s'elaborin.

Respecte als àmbits del lloc proposem que estiguin senyalitzats per un plafó permanent amb un text breu introductori i una reproducció fotogràfica de l'edifici o del seu interior en funció del període temporal de cada àmbit, amb l'objectiu de reforçar el seu protagonisme en la construcció dels relats de memòria. Plantegem el següent esquema de distribució seguint les plantes de l'edifici principal (de 0 a 5a):

» PL.0/ EL CADCI I EL MOVIMENT OBRER (1903- 1932)

- Hall
  - Reproducció dels carnets dels socis del Fons restituït a les 2 parets laterals immediates a la porta d'accés.
  - Què és el CADCI i què és el Fons Restituït.
- Interior
  - [*fotografia de la inauguració de la Seu, 1914*]
  - Per Catalunya llibertat, pel dependent millora". De la mobilització per Catalunya a la dictadura, primera clausura i l'ocupació del Centre pels Sindicats Lliures.
  - Cap a la 1a vaga general dels treballadors mercantils
  - Per l'alliberament de la classe obrera i de Catalunya, el gir estratègic en la política del CADCI, la MOMC i el PCP
  - Les treballadores mercantils.

- Espai intermedi entre el hall i la sala de columnes
  - [*fotografies de l'interior de la sala el 1932 i 1934- 36, l'estat de en que es trobava abans i després dels combats*]
  - 6 d'Octubre del '34
  - Els revolucionaris d'octubre, herois i treballadors anònims (enregistrament sonor testimonis/ lectures d'escrits)
- Sala de Columnes
  - [*fotos de la Sala durant actes, assemblees i homenatges entre 1914-1938*]
  - espai per a les activitats determinades pels agents que col·laboren al lloc. Adequar l'espai per a la projecció de material audiovisual i actes públics.

» PL. 1a/ LA CATALUNYA OBRERA REVOLUCIONÀRIA (1934- 19 DE JULIOL DE 1936)

- [*foto de les cues durant la recuperació de l'edifici*]
- De la Revolució d'Octubre l'antifeixisme popular i el frontpopulisme. La repressió als treballadors i representants sindical. La solidaritat internacional
- L'adveniment de la República. L'ocupació popular de l'edifici del CADCI i la continuïtat de la lluita obrera: la segona vaga mercantil
- [*foto de la façana amb la pancarta de l'Olimpíada durant la vaga mercantil de 1936*]
- Olimpíada Popular

» PL. 2a/ GUERRA

- [*foto de la façana durant la campanya dels 5.000 voluntaris mercantils*]
- front, mobilització, alistament i instrucció. Del Comitè Català pro Exèrcit Popular a l'Exèrcit Popular Regular. Connexió entre front i rereguarda

» PL. 3a/ REREGUARDA

- [*foto de la Sala durant el 1r Congrés de Dones*]
- Col·lectivitzacions. L'organització civil. Les dones de la rereguarda (adaptació al treball, organitzacions i coordinació de l'acció, ajut, drets i millores socials...) Campanyes de recapte i organitzacions de solidaritat amb les víctimes i el front. L'acollida dels refugiats. CADCI, espai de sociabilitat i commemoració de l'antifeixisme

- » PL. 4a/ DEL 26 DE GENER AL RETORN DEL PATRIMONI DOCUMENTAL A CATALUNYA
  - *[foto de la façana durant els actes reclamant la restitució]*
  - L'ocupació militar de la ciutat. L'espoli del patrimoni documental.
La repressió i l'exili. La resistència. Els usos de l'edifici durant la dictadura

- » PL. 5a/ MIRADOR OBERT, ESPAI D'ACTIVITATS DIDÀCTIQUES

Conclusions

La línia principal de la nostra investigació ha estat escriure la història del CADCI-Entitat Obrera durant la guerra civil a partir d'una font primària bàsica, les 1.213 unitats de catalogació —l'equivalent a 105.074 documents foliats— que han estat restituïdes, entre 2008 i 2014, en aplicació de la Llei 21/2005 a la Generalitat de Catalunya. En iniciar la recerca teníem dos vestigis que ens indicaven la rellevància de l'entitat mercantil fins al dia de la ocupació militar de Barcelona, el 26 de gener de 1939: els milers de documents s'estaven restituint i l'estatge social del Centre, ubicat al número 10, abans 25, de la Rambla de Santa Mònica de Barcelona. Actualment, l'immoble està adscrit al *Ministerio de Empleo y Seguridad Social*. El CADCI hi ocupa, gràcies a la mediació de la Generalitat, una oficina d'uns huit metres quadrats sense cap finestra.

Fixar-nos en aquesta materialitat ens portava a una evidència: la història del CADCI, del seu edifici i d'aquells documents havia quedat truncada el 26 de gener de 1939. El Centre era il·legalitzat i els seus associats perseguits. L'estatge era ocupat per l'exèrcit i convertit en quarter general i centre de reagrupament de milícies de *Falange Española Tradicionalista*. Poc després, l'equip de l'Oficina de la DERD procedia al minucios escorcoll de l'edifici. Amb la requisita del patrimoni documental s'originava el Fons Restituït. Aquest factors apuntaven a una qüestió central, el CADCI havia patit una triple repressió durant el franquisme dirigida cap a tres objectius: associats, entitat i edifici. Considerem que la finalitat transversal a totes elles era esborrar de la memòria col·lectiva allò que havia estat l'entitat mercantil.

Com hem analitzat, l'estat franquista construï una jurisprudència especial per legalitzar la repressió. L'apropiació patrimonial fou el mecanisme repressiu en el que convergien, d'una banda, l'interès econòmic dels sectors que havien donat suport al *Movimiento Nacional*. D'altra, la voluntat política de castigar als considerats *desafectes*, responsables de la *subversió* que havia destruït material i moralment la pàtria. La finalitat última era eliminar, tant a nivell personal com corporatiu, a les organitzacions i a la base social del republicanisme i del moviment obrer. Amb la confiscació es neutralitzava econòmicament als vençuts, es legitimava el sollevament militar i el règim nascut d'aquesta i, alhora, es disposava d'un eficaç instrument de control social. Per a nosaltres, l'espoli del CADCI està connectat intrínsecament amb el que l'entitat representava el 1939 i en especial, amb el seu paper dintre del moviment obrerista i antifeixista català durant la guerra civil. En el seu protagonisme al panorama sociopolític republicà, hi influencià innegablement el rèdit polític obtingut després de participar en la

insurrecció del 6 d'Octubre de 1934. Però l'Octubre no deixava de ser resultat de l'evolució d'una entitat que s'havia situat al capdavant de les organitzacions mercantils.

Des de la seua fundació el 1903, el CADCI expressava la via nacional de la vindicació laboral per als treballadors del comerç, una manera d'interpretar el conflicte de classes que projectava a nivell social. Empleats *de coll blanc*, viatjants, *saltataulells i pixatinters*, s'unien sota el lema que els definirà fins al final de la guerra: “per Catalunya llibertat, pel dependent millora”. L'abril de 1914 inauguraven l'edifici de la Rambla. S'iniciava el procés d'acumulació de significants sobre l'estatge que perfilava la imatge prestigiosa de l'entitat que es confirmava com espai de confluència de les diferents manifestacions polítiques del catalanisme. L'adquisició de l'estatge demostrava la força de la mobilització col·lectiva en pro d'un objectiu comú, resultat dels estrets vincles que s'estaven teixint entre les persones que s'identificaven amb l'ideari advocat pel Centre. Tenir-lo modificà la sociabilitat que es generava al seu voltant i repercutí sobre el suport popular que rebia. L'edifici passà a ser el lloc preferent de ritualització i conreu de l'imaginari ideològic compartit. L'anàlisi de la sociabilitat ens ha mostrat la progressió de l'entitat, que creix recolzada sobre una trama cohesionada de relacions interpersonals. Durant les etapes de clandestinitat, aquesta xarxa seria fonamental per afrontar la repressió i mantenir actives les seccions, és a dir, garantir que el CADCI seguís funcionant.

L'adquisició de l'estatge constata aquest progrés de l'entitat i, en paral·lel, el procés d'arrelament social que experimenta. El 1911, més de 2.000 socis acordaven iniciar la campanya d'aportacions voluntàries i subscripcions. Entre l'agost de 1912 i el febrer de 1914, s'havien recaptat 107.695 ptes. amb les cèdules adquirides per 502 persones. Entre elles, hi havia huit dones. Destaquen perquè encara no s'havia aprovat la inscripció femenina, es faria l'octubre de 1919 i en tan sols un any s'associarien 200 treballadores. El creixement es reflectí en l'augment de matriculacions en les Escoles Mercantils Catalanes. El 1904, l'any en que foren creades, registraven 489 matrícules a les 14 assignatures que s'impartien; el 1910 n'eren 1.056 i 27 assignatures. Les Escoles s'havien convertit en l'instrument de projecció de l'entitat que es mantindrà fins 1939. La necessitat d'ampliar-les urgí i condicionà tant la compra de l'immoble de la Rambla per les possibilitats espacials que ofería, com la seua posterior reforma. El projecte de Bonaventura Bassegoda, responia a una evolució del model de centre obrer però la particularitat fou l'edificació d'un mòdul adjacent a l'edifici principal destinat a les Escoles. Les característiques finals de l'estatge influïren en els usos posteriors, incloent-hi els que se'n feren durant la dictadura franquista.

Si bé la xarxa de relacions fou decisiva per assegurar la continuïtat del CADCI, l'element clau radicava en la seua estructura. Acomplerta poc després d'instal·lar-se en la

Rambla, es mantingué estable fins juliol de 1937. Cinc seccions permanents de les que en depenien subseccions i gremis: Propaganda Autonomista, Organització i Treball, Educació i Instrucció, Esports i Excursions, Socors Mutus. La seua independència respecte de l'executiva permeté que continuessin funcionant mentre el CADCI estigué il·legalitzat. Les seccions s'adaptaren progressivament a les demandes d'uns treballadors cada cop més proletaritzats pels efectes de la I Guerra Mundial en el model productiu amb la subsegüent paralització d'activitat industrial i comercial, l'encariment del cost de la vida i l'acomiadament constant de treballadors. Els mercantils prenien consciència de ser part de la classe obrera. Entenien que les reivindicacions de millores socials, laborals i nacionals anaven plegades. Obrerisme i nacionalisme confluïen de manera indestriable en el CADCI, anaven a definir la seua acció fins al final de la guerra civil. El procés culminava públicament en la resistència armada durant els Fets d'Octubre de 1934. L'acte previ, però, fou la convocatòria de la primera vaga de treballadors mercantils de novembre de 1933.

Hem estudiat l'evolució d'aquest procés analitzant les quatre clausures de l'estatge anteriors a la franquista (1919, 1923-1931, 1933, 1934-1936). Totes foren efectuades immediatament després de que el CADCI promogués accions de reivindicació nacional o obrera que compten amb un suport popular en augment. Totes tingueren efectes sobre el contingut simbòlic de l'edifici en la mesura en que aquest es mimetitzava amb l'entitat i el representa públicament. En aquest sentit, les clausures de l'edifici indiquen el vincle entre l'augment de confrontació social plantejat pel CADCI i la construcció de l'entitat com a organització opositora per a les autoritats que les efectuen. És a dir, són l'índex de l'evolució en la categorització del Centre com a enemic que recollirà el franquisme. D'entre totes, per la manera en la que s'implementa la repressió cap als socis i la voluntat d'anihilar l'entitat, la clausura efectuada durant la dictadura de Primo de Rivera és la que ofereix més paral·lelismes amb la ulterior franquista.

El CADCI era clausurat per primera vegada el gener de 1919. Superava els 6.000 associats. Un mes abans havia organitzat a l'estatge el míting d'Afirmació Nacionalista-Obrera, enmig de la campanya d'entitats per modificar el projecte estatutari. L'acte fou determinant per a que les autoritats governamentals i els defensors de l'ordre públic, obertament contraris a la subversió del *catalanisme radical*, tanquessin l'edifici. Fins al setembre no fou recuperat. Mentrestant, els socis recolzaren la vaga de La Canadencs, motiu pel que fou detingut el president d'Organització i Treball. Es posava de manifest la proletarització dels treballadors del comerç que reclamaven millores laborals i socials. Davant d'això, les activitats mutuales, culturals i esportives que oferia el Centre resultaven insuficients i l'entitat iniciava un gir estratègic potenciant dos eixos: nacional i sindical. Propaganda Autonomista fou la secció encarregada d'impulsar iniciatives

propagandístiques massives que lligaven les dues línies emfatitzant el caràcter nacional. Entre elles, la campanya per signar el manifest Catalunya- Nació. Endegada la tardor de 1922, es convertí en la justificació principal de la dictadura *primorriverista* per iniciar la persecució política del Centre dos dies després de la diada de l'11 de setembre que havia acabat amb desenes de ferits. L'entitat era clausurada el 24 de setembre de 1923, comptava amb quasi 10.000 associats. El Directori endegava la “labor judicial” contra els representants institucionals, dirigents i entitats que havien signat el manifest. Per primera vegada eren detinguts tots els membres del Consell Directiu. El CADCI era ocupat pels Sindicats Lliures de Ramon Sales després d'imposar un consell directiu afí, el simulacre d'assemblea revestia de legalitat una usurpació que comptava amb l'aval de les autoritats, en especial del ministre de Governació, Martínez Anido. Durant els huit anys d'ocupació es seguí el criteri principal aplicat per aniquilar les organitzacions definides per un historial catalanista, després clausurar-les s'intentava deixar-les sense possibilitats econòmiques preparant el seu col·lapse a mig termini; el bloqueig dels comptes del CADCI s'acompanyà del saqueig de béns. Per afrontar-ho, els socis desvincularen per complet les seccions de l'executiva controlada pels Lliures. El CADCI, amb el consell legítim expulsat en actiu, seguia funcionant recolzant-se en la xarxa de suport. Després de l'adveniment de la República, aquesta continuïtat permetria reclamar la tornada a la legalitat i la restitució patrimonial.

L'edifici controlat pels Lliures es transformà en la seu social de la Confederació Nacional i Regional de *Sindicatos Libres*, *Instituto Obrero de Seguros Sociales* i *Unión Nacional de Procedentes del Ejército y Armada*. Els mètodes d'usurpació seguien una estratègia política que buscava eliminar qualsevol rastre simbòlic del CADCI, que anava des del canvi de nom de les aules i l'entitat —desapareixia Autonomista—, fins a la modificació dels usos, la retirada d'elements distintius identitaris i el saqueig. Considerem que aquest procediment de substitució simbòlica com a part del sistema repressiu antecedeix a l'utilitzat durant el franquisme. L'edifici, segons la Llei del 23 de setembre de 1939 que afectava al patrimoni de les organitzacions sindicals republicanes, hauria d'haver estat transferit per l'exèrcit a la *Delegación Nacional de Sindicatos* dirigida per FET y de las JONS. Com hem analitzat, això no es feu de manera oficial fins 1947, tot i què Falange l'ocupà des del mateix dia de l'entrada de l'exèrcit a la ciutat. Abans de ser transferit l'edifici fou magatzem i local d'exposició de la *Comisión Revisora de Viviendas y Muebles Abandonados* i seu estable de la *Delegación Provincial del Frente de Juventudes de Falange*, organisme que hi mantindrà les oficines des d'octubre de 1943 fins al final de la dictadura. El 1947, la *Central Nacional Sindicalista* remodelava l'edifici de manera integral per encabir-hi l'institut “*Virgen de la Merced*”. S'esborraven les marques que encara quedaven a la façana dels combats del 6 d'Octubre de 1934. El

1965, l'institut era traslladava per manca d'espai i l'edifici, amb greus afectacions estructurals, era rehabilitat superficialment per encabir la delegació provincial de la *Obra Sindical Hogar y Arquitectura*, una de las *Obras Sindicales* que la CNS preveia d'instal·lar-hi després de reformar-lo. El 1975, l'oficina i el personal de l'organisme eren adscrits a la *Administración del Patrimonio Social Urbano* que hi ubicava la delegació provincial. Cins anys després, el *Ministerio de Presidencia* rebia la primera sol·licitud de restitució patrimonial del CADCI i la petició de cessió de l'Ajuntament de Barcelona per instal·lar-hi el col·legi "Virgen de la Merced". Foren desateses. L'immoble, en estat gairebé ruïnós, era transferit al *Ministerio de Trabajo* que formalitzava la cessió d'ús a la UGT el 1986. Abans de que s'hi instal·lés, l'antic estatge dels mercantils catalans era reformat per darrera vegada adquirint la fisonomia que manté en l'actualitat.

Com hem mencionat, la xarxa solidària permeté resistir l'ocupació i recuperar la legalitat del CADCI el 1931. La campanya pel restabliment comptà amb el suport d'entitats internacional gràcies a les gestions amb la *Fédération Internationale des Employées et Techniciens*. S'estaven bastint els fonaments que permetrien la unificació des de la base de les organitzacions de treballadors adherides a la Internacional Comunista. Era l'antecedent de la creació dels fronts únics que els partits de classe catalanistes buscarien replicar. El novembre de 1933, el CADCI integrava el Front Únic de Treballadors Mercantils, FUTM, la plataforma unitària dels nou sindicats mercantils que convocaren la primera vaga general del sector a Catalunya per aconseguir, entre d'altres, l'abolició del règim d'internat i nous laudes. Més de la meitat dels 18.000 treballadors que coordinava provenien del CADCI. L'estatge, central dels vaguistes, tornà a ser clausurat durant l'aturada massiva.

La recerca ens ha permés constatar que el 1933 fou un any clau per al CADCI, en què es produïren canvis simptomàtics que determinaren la seua transformació i el situaren en un lloc preminent dintre del moviment obrerista. El rellevament generacional al Centre fou el substrat per a que s'efectués. L'augment d'afiliació de joves radicalitzats, reflectia, d'una banda, els canvis en el model productiu que afectaven al sector del comerç (noves professions, augment de la precarietat laboral, incorporació de les dones, etc.). D'altra, la seua formació i implicació política, els feia tenir una militància sindical activa als llocs de treball, com hem comprovat en analitzar els acomiadaments posteriors a Octubre de 1934. Els treballadors i treballadores *de coll blanc*, eren part de la classe obrera i trobaven en el CADCI l'espai de confluència. L'estratègia de l'entitat per vincular reivindicacions laborals i nacionals havia funcionat.

Tots aquests condicionants propiciaren el canvi en la conducció política operat per la Minoria d'Oposició Mercantil del CADCI, la MOMC. Havia estat fundada amb l'objectiu d'integrar l'entitat en la "palestra de la lluita de classes" i desbancar ERC de

l'executiva, per Pere Aznar i Jaume Compte, quadres d'Estat Català Partit Proletari, futur PCP. Al juny de 1933, la Minoria guanyava la direcció d'Organització i Treball i comandà l'entrada en el FUTM. La vaga resultaria un gran triomf per la MOMC i per al CADCI. S'aprovaren les bases laborals que havia redactat Organització i Treball, i el Centre, que havia confirmat una gran capacitat de mobilització, es convertia en la principal organització del ram. L'efecte immediat fou l'ingrés de centenars de joves en pocs mesos que arrengrats en la MOMC, conformarien la base de la seua militància i possibilitaren que la seua candidatura guanyés l'executiva del CADCI el juliol de 1934. La Minoria situava l'entitat en les coordenades de l'acció sindical i social combativa i del catalanisme separatista que desembocaria en el 6 d'Octubre. PCP i CADCI quedaven identificats davant l'opinió pública i del moviment obrer.

El 6 d'Octubre de 1934, el CADCI era bombardejat. Els militars aconseguien entrar després d'assetjar-lo més de sis hores. Hi havien resistit quaranta homes. Compte, Manuel González Alba i Amadeu Bardina morien combatent. El secretari general del Centre, Joan Ferrer Àlvarez, perdia la vida en situació de presó atenuada el 5 de maig de 1935. El seu comiat es convertí en la manifestació més important a Barcelona realitzada abans de febrer de 1936, preludi dels homenatges que es farien a l'edifici durant la guerra. Els morts durant la defensa, herois del moviment revolucionari, s'incorporaven al martirologi de l'antifeixisme popular. Amb la derrota s'inicià la repressió sistemàtica i constant envers el CADCI i la resta d'entitats que havien participat de la insurrecció. Els principals dirigents foren encausats per rebel·lió militar, els comptes intervinguts, els socis perseguits. Un mínim de 44 foren empresonats, alguns superarien l'any de reclusió. El setembre de 1935, el president, Jaume Cardús, obtenia la llibertat provisional. Enric Santaaulàlia, el darrer processat, era alliberat a mitjans de novembre. Alhora, la patronal empenia l'ofensiva contra els treballadors més actius sindicalment, en especial els que havien destacat al novembre de 1933. L'anàlisi de les demandes de reingrés tramitades pels socis després de la victòria del Front Popular, corrobora la importància de la vaga. En primer lloc, havia sigut el moment de visibilització de la militància obrera a dintre de les empreses. En segon, fou el detonant de la persecució dels mercantils als seus llocs de treball que es consumaria després d'Octubre. Més de 205 socis eren acomiadats de les empreses barcelonines. Per afrontar la repressió, els dirigents d'Organització i Treball iniciaren la col·laboració amb organitzacions com la Secció Catalana de Socors Roig Internacional que es mantindria tota la guerra. En paral·lel, el PCP presidit per Aznar, s'inclouia al Comitè d'Enllaç des d'on es gestava la unificació dels partits catalanistes de classe de la que en resultaria el PSUC.

Octubre impactà sobre la dinàmica política catalana repercutint plenament en la campanya electoral que culminà amb la victòria del Front d'Esquerrres el 16 de febrer de

1936. Pere Aznar era escollit diputat. El PCP, amb poc més de 500 militants concentrats a la ciutat de Barcelona, la gran majoria mercantils enquadrats al CADCI, havia sabut capitalitzar el llegat octubrista per esdevenir un dels principals protagonistes de les eleccions. Aznar era elegit president del Centre poc després d'encapçalar la reapertura de l'estatge, encara sota custòdia policial, la nit del 18 de febrer. La MOMC cridava al poble a ocupar-lo en una acció tàctica amb un calculat ressò mediàtic, que posà de manifest el crèdit assolit. Milers de persones hi acudiren de manera incessant durant dies per retre homenatge als morts i comprovar els estralls dels combats i l'ocupació posterior. L'estatge esdevenia un emblema revolucionari, símbol de la defensa dels valors democràtics republicans que conformaven l'ideari *frontpopulista*, fins les darreres conseqüències. Els que hi havien mort foren exalçats. La translació d'aquesta idea es reproduí durant la guerra, hòmens i dones foren enaltits fins l'heroïficació. Eren combatents, militants, treballadors i treballadores que representaven una manera de combatre al feixisme i de participar en l'edificació de la nova societat revolucionària amb la qual es podia identificar la ciutadania. Encarnaven la continuïtat en la lluita per les llibertats que s'havia fet palesa l'Octubre. Eren els protagonistes del relat de la memòria col·lectiva republicana que estava en procés de construcció. Sovint, els homenatges convocats per les organitzacions antifeixistes resultaren demostracions populars d'unitat i força de la rereguarda. El 6 d'octubre, fou la data de commemoració per excel·lència. Convertida en diada nacional el 1936, l'efemèride antifeixista es cristal·litzava en un ritual anual de celebració pública que servia per transmetre els ideals a les noves generacions. L'estatge del CADCI, l'escenari principal, condensà tot aquest simbolisme. S'havia completat la resignificació simbòlica del lloc. Ara ja no era solament l'estatge social de la primera entitat mercantil catalana, s'havia transformat en un baluard de l'antifeixisme popular. Per a nosaltres, aquest simbolisme fou un factor clau que influí en la confiscació de la Seu el 26 gener de 1939, els altres van lligats a la seua activitat.

El juliol de 1936, el CADCI estava format per 23.000 treballadors i treballadores del comerç. En els cinc mesos previs a la guerra, l'entitat dirigida per la Minoria s'havia consolidat, incrementà les afiliacions, rellançà l'expansió en delegacions arreu del territori, participà en l'organització de l'Olimpíada Popular i convocà 80.000 treballadors del comerç a una nova vaga general al juny. Tot batzegà el 18 de juliol amb la insurrecció militar. Els socis reobrien l'entitat el dia 22, després de participar en els combats de Juliol en defensa de la legalitat republicana, als carrers de la ciutat. Les accions immediates foren promoure l'allistament de voluntaris al front i cridar a la represa de la normalitat. El CADCI, com la resta d'organitzacions antifeixistes, prenia una nova orientació per adaptar-se a la guerra.

El 2 d'agost, el Centre convocava als 23.000 afiliats per debatre l'adhesió immediata a la UGT de Catalunya; en participaren 1.500. S'aprovava la proposta per aclamació, posposant ratificar l'acord per votació a una segona assemblea que no es celebraria fins juliol de 1937. Davant l'assemblea Aznar assegurà que el gran nombre d'afiliats garantia tenir un paper decisiu en la Regional i permetria esdevenir l'eix aglutinador dels sindicats mercantils arrengrats en UGT. No era una afirmació gratuïta. En reunions prèvies, el Secretariat Regional havia garantit al CADCI que l'adhesió no interferiria en la seua activitat ni afectaria als seus trets distintius. El Centre es situava dintre del front comú dels sindicats afins als partits integrants del PSUC —PCP, USC, PCC, Federació Catalana del PSOE—, que convertirà la UGT en el seu instrument sindical durant la guerra. Responia al pla de les organitzacions antifeixistes per a que les dues centrals, CNT i UGT, tinguessin el control d'una societat plenament *sindicalitzada*. En aquest sentit, era una solució estratègica en pro d'una millor coordinació dels treballadors i per extensió, del conjunt de la societat. La polarització de les entitats obreres en dues forces hegemòniques suposà, com a contrapartida, l'eliminació del teixit preexistent de sindicats autònoms catalans.

L'adhesió del CADCI fou el tret de sortida del plet entre les organitzacions mercantils adherides a la UGT. Es produïa enmig de les gestions per crear la Federació de Treballadors Mercantils de Catalunya d'UGT, inactiva encara a finals d'agost de 1938. Les entitats catalanistes acusaven a la Unió de ser aliena a la realitat catalana i menystenir el sentiment nacional. Interpretaven la integració en UGT com una contradicció ideològica produïda en reacció al caire *anti-català* que havia pres en inici la CNT. No era una qüestió menor, durant la guerra la Regional rebria 80.000 afiliats procedents d'organitzacions d'aquest àmbit ideològic, quasi la cinquena part del total acumulat d'afiliació. El CADCI esdevingué el protagonista principal del plet i el conflicte es reproduïa al seu sí. El sector catalanista, principalment militants d'ERC i Estat Català, es revelava contra els membres del Consell lligats al PCP. Denunciaven que la integració orgànica feia témer l'aniquilament del CADCI i apostaven per fer-ne d'ell la tercera central sindical on s'integressin totes les organitzacions obreres catalanes. La direcció ho secundava sempre que es realitzés des de l'interior d'UGT. Comptava amb la força del volum d'afiliats, més de 50.000, i amb saber-se capaç de controlar al 90% dels mercantils catalans. Un any després s'evidenciava la incapacitat de l'executiva i el projecte s'esvaïa davant les pressions per finalitzar la unificació sindical.

L'11 de juliol de 1937, el CADCI ratificava l'adhesió amb la votació d'únicament 900 afiliats del CADCI. Es posava punt i final al plet mercantil. S'aprovava la proposta del Consell Directiu per reformar els estatuts i dissoldre Organització i Treball, la branca sindical del Centre. Els socis passaven a engruixir les files de la Regional disposant de

doble carnet. Per primer cop des de la seua fundació, el CADCI es reestructurava i les seccions eren transformades en cinc secretariats: Acció Social, Cultura, Assegurances Socials i Previsió, Cultura Física, i Propaganda. El Centre aconseguia conservar el seu nom i seguir en actiu, mantenint la independència de la central, però l'activitat sindical quedava restringida a les funcions de la Borsa de Treball i la Caixa d'Atur de l'entitat i a la qüestió burocràtica en les empreses col·lectivitzades on el CADCI hi tenia representació. L'absoluta concordança amb l'estratègia del PSUC i l'acció de la Generalitat quedà recollida en les dues proposicions aprovades per l'assemblea: garantir la col·laboració amb l'obra de Govern, en concret amb la conselleria d'Economia, encapçalada per Comorera; i declarar emblemes oficials la bandera catalana i la bandera roja, símbol de la solidaritat obrera internacional.

Les dues assemblees definiren l'estratègia del CADCI. L'assemblea del 2 d'agost de 1936, determinà uns eixos generals d'actuació per a les seccions que afectaren tant a l'acció sindical com a l'activació de noves atribucions centrades, sobretot, en la mobilització de voluntaris i en l'ajut al front i a la rereguarda. Funcions que depenien d'Organització i Treball i del seu Secretariat Militar, la secció específica de guerra creada per l'entitat mercantil. Tanmateix, l'adaptació de les seccions a la guerra s'havia iniciat només ser reobert el 22 de juliol, per poder donar resposta a les noves necessitats dels socis i familiars produïdes pel conflicte, tant al front com a la rereguarda. Com la resta d'entitats adherides a la UGT, seguí la consigna del "tot de cara a la guerra", llençada durant el ple comarcal de novembre de 1936, per la qual l'eix vertebrador de l'activitat havia de ser organitzar, estructurar i ordenar la vida econòmica de Catalunya en funció de la guerra.

Hi aflorava una idea: participar en la creació de la nova societat revolucionària. Això implicava formar tècnica i culturalment als professionals mercantils que treballarien en la seua construcció. Ho hem analitzat a través de l'activitat de Propaganda Autonomista que activà el Grup Coral o l'Escola de Teatre de Masses i en la d'Educació i Instrucció, que promourà el curs de llengua russa als que s'inscriuran més de 500 alumnes; reformularà el programa pedagògic de les seues Escoles Mercantils i col·laborarà amb organismes governamentals com l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona. Al gener de 1938, 200 de les 3.000 alumnes de l'IAPD, cursaven català i mecanografia a les Escoles Mercantils. L'excepció a la remodelació interna fou Socors Mutus que funcionava deslligada del Consell Directiu per la seua oposició ideològica a l'executiva. Durant la recerca hem comprovat que la secció mutual de l'entitat fou l'única que continuà activa durant tota la dictadura franquista i, malgrat les divergències polítiques, serví per a que els associats seguien connectats.

En el cas de la secció més important de l'entitat, Organització i Treball, es traduï en gestions que pivotaven sobre tres eixos: afiliats; empreses col·lectivitzades on es tenia representació als comitès de control i consells obrers; organismes governamentals i entitats externes. La mediació del CADCI entre ells resultava imprescindible per l'emissió d'acreditacions i avals personals o per accedir a la formació professional, premilitar o en defensa passiva. La branca sindical del Centre es remodelava adequant els gremis al nou model industrial. A través d'ells s'assegurava tenir una relació fluida amb les empreses col·lectivitzades on els socis eren delegats, tal i com es desprèn de l'anàlisi de la documentació acreditativa tramitada a les oficines (sol·licituds i avals d'adhesió; certificats de lliure circulació; permisos de trasllats, armes i de propietat i ús de vehicles i ràdios). La rellevància d'aquest volum documental del Fons Restituït radica en la seua finalitat que corrobora la important funció medidora de les organitzacions obreres durant la guerra. Hem quantificat 3.352 sol·licituds d'avals d'adhesió, documents imprescindibles per obtenir credencials d'identitat o accedir a les institucions formatives. La majoria de les 1.193 sol·licituds de lliure circulació s'hi apleguen foren tramitades per les empreses col·lectivitzades per a que els seus comercials i treballadors pogueren desplaçar-se, eren essencials si s'havia de sortir del territori republicà. Entre aquestes demandes destaquen les tramitades per refugiats, familiars de socis combatents i persones no afiliades, que sovint descrivien una situació de precarietat extrema. Sense el permís sindical no podien obtenir els passaports per viatjar a l'exterior i iniciar un exili més que probable. En aquests casos, indefugiblement s'adjuntava l'aval d'afecció acreditat amb cartes o signatures de socis. Superava l'objecte de la recerca l'anàlisi exhaustiva d'aquests documents que, juntament amb el de les 1.757 actes de constitució i nomenaments de delegats de control conservats al Fons, ens permetria aprofundir en l'estudi de l'activitat dels mercantils durant el procés de col·lectivització.

La conservació d'aquest documents al Fons Restituït està estretament relacionada amb la finalitat repressiva que tingueren durant tota la dictadura. Els documents requisats per la DERD i processat per la DNSD, eren probatoris de l'activitat sindical, *subversiva* per al Règim, de cadascuna de les persones que apareixien citades. El mateix ocorre amb els expedients (10.194 al Fons) i carnets de socis (26.357) que s'han conservat i que, d'altra banda, ens permeten comprovar l'allau d'admissions que afrontà el CADCI des de juliol de 1936. A la tardor, Organització i Treball havia ampliat el nombre de treballadors d'oficines per poder assumir-ho. En quatre mesos, entre novembre i febrer, s'havien confeccionat 17.000 expedients de socis i emplenat les fitxes alfabètiques d'uns 4.000 socis. A les oficines s'encarregaren també de la renovació dels carnets d'afiliats entre desembre i febrer de 1937, numerats de l'1 al 63.900, incloïen el segell d'UGT per evidenciar l'adhesió a la central sindical. En fer el canvi els socis

deixaven a l'entitat el carnet anterior. El 97% dels que s'han conservat al Fons Restituït, 25.558 carnets, són d'aquests emesos després de l'assemblea d'agost de 1936. Desconeguem el motiu pel qual no foren retirats, però és probable que hi influencis el conflicte intern entre tendències polítiques escenificat durant plet mercantil. Siga com siga, per a l'aparell repressiu franquista aquests documents foren d'especial interès, la fotografia al costat de les dades i signatura de cada treballador facilitava la identificació de cada persona.

Com hem esmentat, el CADCI reobrí bolcat en l'allistament dels mercantils a les milícies antifeixistes. El dia 23 de juliol de 1936, sortien els 100 primers inscrits en la columna cap a Saragossa i 200 més a l'endemà. Eren indicador de la potència de mobilització de l'entitat que es calibrà per darrera vegada sota la campanya "el CADCI, sol, 5.000 voluntaris", activada l'11 d'abril de 1938. Naixia el Secretariat Militar. Formalment constituïda el gener de 1937 i supeditada a Organització i Treball, controlava tres subseccions: Qüestionaris, Mobilització i Comitè d'Ajut al Combatent. Mitjançant les dues primeres es realitzava l'allistament, la instrucció premilitar i s'actualitzava el cens de combatents que permetia, entre d'altres, reemplaçar les vacants a les empreses mitjançant la Borsa de Treball. El seu funcionament aprofitava la connexió dels gremis amb les empreses mitjançant els delegats. A través d'ells, Mobilització distribuïa la propaganda i els impresos d'allistament. A la vegada, es tenia constància sobre quins treballadors marxaven al front i quines característiques tindria la formació premilitar acordada pels empleats al recinte laboral. Qüestionaris verificava i completava la informació del cens sobre les condicions laborals i familiars dels combatents. La gestió de les dades permetia tenir constància de la seva localització, validar la informació dels documents que es tramitaven a les oficines i coordinar l'ajut a les famílies.

L'anàlisi dels documents retornats ens ha permès comprovar que, l'octubre de 1938, el Secretariat Militar controlava 11.000 combatents, el que representava que com a mínim el 22% dels 50.000 afiliats estaven al front. Si bé la majoria s'enquadraven en la Divisió Carles Marx, hi havia combatents a la columna Macià-Companys, Durruti, Libertad López Tienda i al Regiment Pirinenc. En la promoció de l'allistament i l'avituellament d'aquesta darrera unitat hi participà el Comitè d'Excursionisme del Centre. La pràctica esportiva s'adaptava a l'acció bèl·lica i entrava a formar part de la instrucció premilitar. Des del Secretariat Militar i des d'Esports i Excursions, s'implementà la col·laboració del CADCI amb el Comitè pro Exèrcit Popular Regular, CEP, organisme del qual formava part. L'estatge social fou centre d'instrucció premilitar i lloc de reunió del Comitè. Molts dels inscrits passarien a ser alumnes del primer camp d'instrucció del Comitè ubicat a Sant Cugat del Vallès. D'entre els primers 1.586 alumnes, els 350 afiliats al CADCI foren subvencionats per l'entitat. Els cursos premilitar

impartits a l'edifici s'eliminaren en deixar de funcionar el CEP, rellevat pel Comitè d'Educació Militar de Catalunya del *Ministerio de Defensa*. Amb aquest organisme, el CADCI hi mantingué una col·laboració formal que únicament basculava sobre l'allistament, Mobilització derivava als mercantils cridats a lleves als *Centros de Reclutamiento, Movilización e Instrucción*, per a formar-se abans d'incorporar-se a files.

Supeditat al Secretariat Militar hi trobem el Comitè d'Ajut al Combatent que s'encarregà de coordinar l'auxili al front i a la rereguarda fins al final de la guerra. Després de la reestructuració de juliol de 1937, s'afermà com l'eix d'acció prioritària del CADCI, fet clarament marcat pel constant empitjorament de les condicions socials i l'evolució del conflicte. El Comitè integrava el Grup Ferrer Àlvarez-SRI; l'Oficina de Treball Voluntari (amb subdelegació femenina); i les tres sectorials d'ajut, Combatent, Refugiats i Infants del Associats. Les activitats de recapte (festivals de cinema i esports, diades...) es coordinaven amb la resta de seccions i plataformes d'ajut col·lectives, però es nodriren periòdicament de les contribucions obligatòries i voluntàries de treballadors i empreses col·lectivitzades. Les primeres accions havien estat acordades a l'assemblea del 2 d'agost de 1936, per tal d'enviar avituallament als combatents dels fronts d'Aragó i Mallorca. Fins al març de 1937, s'enviaren 4.000 equips complets als milicians; es feren donacions a hospitals i unitats militars; s'envià un projector de cinema sonor portàtil al front d'Aragó; i es subvencionà la biblioteca "El racó de Lenin" a Almuniente i l'enviament de llibres a les trinxeres. El cap d'any de 1936, el Centre invertia més de 150.000 ptes. en els 8.000 lots de nadal enviats als socis combatents, la majoria en la Divisió Carles Marx. L'esforç d'aquest huit mesos, mostra la gran quantitat de combatents del CADCI i l'augment de la capacitat recaptatòria, proporcional al creixent volum d'associats, però a més assenyalà els principals d'objectius de les posteriors campanyes d'ajut al front: avituallament dels soldats i contribucions per a millorar les condicions sanitàries i culturals del front. El Comitè d'Ajut es constituïa el febrer de 1937 per rendibilitzar les iniciatives que s'estaven portant a terme i coordinar l'acció de les sectorials que ara passaven a integrar-lo. Disposà de l'autonomia suficient per definir quines campanyes promovia, si eren iniciatives que assumia íntegrament o, en cas de ser col·lectives, quin grau d'implicació es tenia amb la resta d'organitzacions. Tot i això, seguí les línies de treball de les organitzacions antifeixistes que recolzaven les polítiques del govern de la Generalitat. D'aquesta manera, podem afirmar que tant les campanyes humanitàries en les que participà com la destinació final de les recaptacions, fossin per a organitzacions de rereguarda o per a unitats militars, respongueren a les consignes d'una estratègia política consensuada.

El Comitè d'Ajut posava en pràctica l'aprenentatge adquirit pels socis en matèria d'auxili humanitari durant les etapes de clandestinitat del CADCI, especialment la

posterior a l'Octubre de 1934. Fou aleshores quan s'inicià la col·laboració amb la Secció Catalana del SRI. En la seua executiva la presència de quadres del CADCI fou constant. La col·laboració es regularitzava el gener de 1937 amb la creació del Grup Ferrer Àlvarez- SRI del CADCI. S'inscrivien com a mínim 670 socis, entre ells la plana major del Centre. L'entitat es situava així al costat de les polítiques d'auxili del SRI de Catalunya que comptaven amb el suport del Govern i que quedaven reflectides en les grans campanyes d'ajut a tots els fronts (Madrid, Euskadi o Almeria) i a les víctimes de la guerra (refugiats, bombardeigs...).

L'activitat del Comitè d'Ajut exemplifica l'estret vincle entre el front i la rereguarda que es feia especialment patent en l'acció de les sectorials d'ajut als infants i refugiats. Totes dues col·laboraren en les iniciatives de solidaritat amb la població refugiada. Infants assistia als menors de 18 anys desplaçats i Ajut als Refugiats prestava auxili als adults. Això incloïa des de facilitar la gestió de documents acreditatius i la recerca llocs de feina fins a la recerca d'habitatges i l'acollida que, en un principi, es realitzà als domicilis facilitats pels associats. Ajut als Infants comptava amb una borsa d'ajut i gestionava, amb recursos propis, la Colònia Infantil Ferrer Àlvarez que el CADCI tenia a Llinars del Vallès des de desembre de 1936. Les fitxes d'infants censats conservades al Fons Restituït constaten que la sectorial facilità roba i menjar a un mínim de 468 menors fins desembre de 1938. La Colònia era l'instrument representatiu de la política de l'entitat en matèria d'auxili social i treball de rereguarda. Acolli de manera permanent a una seixantena d'infants a més de dones refugiades que un eren contractades per treballar-hi. Amb l'avenç de la guerra la capacitat es superà progressivament. El darrer esforç es feia a mitjans de gener de 1939. El CADCI repetí constantment les crides a tots els mercantils de les delegacions d'arreu de Catalunya –en especial als de Tarragona—que estaven sent evacuats de les zones ocupades per l'exèrcit nacional, per a que portaren als seus fills a la Colònia. El 22 de gener es publicava per última vegada l'anunci. Set dies després els *Frecce Verdi* entraven a Llinars.

Hi havia una peculiaritat en el Comitè d'Ajut que no trobem en cap altra secció: estava dirigit per les treballadores mercantils. Al seu capdavant i fins al final de la guerra, hi estigué Pietat Aguirre Pinazo, militant del PSUC i de la Unió de Dones de Catalunya fins la seua mort a l'exili. També eren elles les que s'encarregaven de la Colònia Ferrer Àlvarez, la seua màxima responsable fou Dolors Arnau. Palmira Vilaró, secretària de Relacions del Comitè d'Ajut i d'Ajut als Infants, comunicava a la Secció Catalana del SRI que el CADCI havia posat en funcionament Ajut als Infants el 18 de novembre de 1936. Al novembre de 1938, feia les darreres anotacions en el llistat d'infants de la Colònia de Llinars. La participació activa de les dones corrobora una de les premisses de la nostra recerca: la reorganització social generada en el marc d'un context revolucionari

excepcional, profundament condicionat per la guerra, havia situat en primer terme actors socials que abans no tenien el mateix protagonisme. La militància i el treball femení reeixien en una rereguarda que es transformava en l'espai preferent d'acció de les dones. Encara que operava la dicotomia “homes al front, dones a la rereguarda”, cal destacar l'esforç per rel·lançar la formació política i la capacitació professional de les dones realitzat per les plataformes unitàries femenines durant la guerra. Avançar en la revolució social era la manera de salvaguardar els drets aconseguits durant la República.

Entre aquestes organitzacions, trobem l'Aliança Nacional de la Dona Jove, presidida per Montserrat Martínez Ventura, vicesecretària del Gremi del Major del CADCI, dirigent de les JEREC i vocal a l'executiva de l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona, IAPD, promogut per la conselleria de Treball. Martínez és una de les tres dones que formaren part de les directives de les seccions entre febrer de 1936 i el final de la guerra. Les altres dues foren Lola Algans, vicesecretària del Gremi del Film i la treballadora d'oficines de Pirelli, Carla Pascual, vocal del sots-gremi d'Automòbils i Derivats. El CADCI havia aprovat l'ingrés de les dones l'octubre de 1919, però no fou fins després de la vaga de 1933, amb l'entrada de la MOMC i el canvi d'orientació a l'executiva, que les mercantils comencen a ser més nombroses dins l'entitat. En aquell moment, els partits catalans ja havien activat les sectorials femenines i s'havia aconseguit el sufragi universal. En paral·lel es produïa una reestructuració del model socioeconòmic que afectà especialment al sector industrial i de serveis. Les dones accedien a noves professions però tot i ser reconegudes com a treballadores de ple dret, no tenien condicions laborals i salarials igualitàries. Les mercantils del CADCI participaren en les mesures de força de 1933 i 1934. Patiren la repressió econòmica i els acomiadament posteriors a l'Octubre. Al maig de 1936, amb l'entitat legalitzada des de feia tres mesos, l'entitat tenia 537 dones entre els 11.028 censats als Llibres dels Jurats Mixtos. Malgrat l'escassa representativitat, deguda a la baixa sindicació que històricament tenien les treballadores, la trajectòria militant de les mercantils del CADCI influencià, molt probablement, en que s'activés el Comitè d'Ajut. El seu treball no es va circumscriure únicament a l'assistència humanitària, sinó que hi foren presents als comitès i consells d'empresa: es reafirmaven com a quadres polítics de referència per a la rereguarda.

La diada del 6 d'Octubre es celebrà per darrera vegada el 1938. Aquesta vegada Propaganda no organitzà cap gran esdeveniment. El CADCI realitzà la commemoració a través del Comitè d'Ajut. S'entregaren *presents* als familiars de mobilitzats i s'enviaren llibres i material escolar als combatents. La iniciativa confirma el canvi en la orientació de l'entitat, amb la potenciació de l'aparell d'Ajut del Secretariat Militar com a branca d'acció prioritària. Els darrers mesos de guerra, davant l'empitjorament de les condicions, l'auxili urgent als mobilitzats i les seues famílies havia desplaçat la resta

d'accions. Políticament i propagandística, era clau per articular la resistència de la rereguarda i mantenir el lligam amb el front. Sense resistència no es podrien aconseguir ni l'emancipació nacional ni la social invocades al lema fundacional de l'entitat. Al final de la guerra, per al CADCI, els combatents i els seus familiars prenien el relleu als herois d'Octubre.

El 26 de gener 1939 no hi cabia dubte, el CADCI era un lloc de memòria i també l'estatge social d'una important entitat obrera. El Centre anava a ser objectiu de la dura repressió franquista que s'executà de manera triple: sobre els associats, sobre l'entitat i sobre l'estatge mercantil. Per què es tractà d'anihilar? Per a nosaltres, el simbolisme d'Octubre actuà com un agreujant però l'entitat estava marcada com *enemiga* del Règim per la seua capacitat d'acció i pels trets que la definien des de la fundació, la reivindicació que vinculava obrerisme i catalanisme. No era nou, com hem vist, ja havia sigut objectiu de la repressió anteriorment però aquest cop s'aplicà seguint mètodes molt més ominosos i s'allargà durant dècades. A més de ser perseguits, alguns dels principals dirigents de l'entitat foren afusellats, empresonats o patiren l'exili interior. Altres com Pere Aznar, Lluís Àlvarez, Lluís Luque i Agustí Cid Arasa, mai retornaren a Catalunya. El CADCI patí la il·legalització i la confiscació patrimonial que encara resta activa, però, sobretot, s'hauria d'enfrontar a la violència del silenci imposada sobre la seua memòria.

L'exèrcit franquista confiscava l'edifici només ocupar la ciutat. Durant la recerca hem analitzat que la requisada patrimonial afectà tots els béns immobles vinculats a les entitats sindicals republicanes. En el cas del CADCI, s'intervingueren les cases de la Cooperativa d'Habitatge, comptes corrents i camps d'esport. D'altra banda, la confiscació de l'estatge social de Rambla marcava el inici del procés de buidatge de la seua càrrega simbòlica que, al llarg de l'apropiació, traspua sobretot en la modificació d'usos de l'espai i en les reformes arquitectòniques. No deixaven de ser mecanismes per implementar el solapament del relat de memòria construït pel *Movimiento Nacional*. Un relat ancorat en la cultura de l'oblit del que havien sigut la República i la guerra civil, amb tots els ideals i cultures polítiques d'aquells que havien endegat un projecte revolucionari el febrer de 1936. Als carrers, açò es traduí en l'eliminació de qualsevol marca que en fes referència. Si es decidia mantenir s'endegava l'operació del buidatge.

L'equip de l'Oficina de la DERD dirigit per Prudencio Arza l'escorcollà entre el 17 i el 23 de febrer de 1939. Eren sostretes 169 saques de material documental (98 de fitxes, 16 de fitxes i carnets, 6 de carnets i 21 de documentació variada); 2 paquets de cartells i 3 de propaganda; 1 rotlle de mapes, 1 fitxer i documentació de la presó Model. A l'acta d'escorcoll, Arza feu constar que en l'edifici hi havia també tres caixes fortes per obrir i una biblioteca. No se'n descrivia el contingut ni s'especificava cap tipus de custòdia, quedaven abandonats a mercè dels militars que controlaven un edifici utilitzat per

Falange des del dia de l'ocupació. La biblioteca, amb milers de volums catalogats, desapareixeria al igual que la resta de béns mobles. Com hem analitzat, l'operatiu exemplifica el protocol d'actuació dels equips de la DERD: les operacions son validades diàriament pel cap d'equip; hi ha una selecció *in situ* del material que es traslladat a l'oficina central; i s'abandona al lloc d'escorcoll tot allò que es considerat *inútil* o de poc valor perquè no conté dades d'*objectius*.

Els més de 105.000 documents foliats del Fons Restituït són una part d'aquell patrimoni documental confiscat per la DERD. Com hem estudiat, el material processat proporcionà la informació als òrgans de les noves autoritats que durant la guerra i la postguerra executaren els processos de depuració d'aquelles persones que havien participat o col·laborat amb la República. D'una banda, les dades s'utilitzaren per elaborar 3.190.000 fitxes personals d'antecedents polítics que actualment es conserven al *Centro Documental de la Memoria Histórica* de Salamanca. D'altra, nodrí la Causa General, instruïda pel Ministeri Fiscal, que portà a l'apertura de nombrosos processos judicials. I per últim, serví per redactar els informes que la DERD i posteriorment la seva hereva, *Delegación Nacional de Servicios Documentales*, la DNSD, envià als tribunals, organismes repressius i empreses afins a la dictadura. D'entre ells destaca el TERMC, el *Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo*, encarregat de les causes penals d'aquests dos nous delictes tipificats pel franquisme. Significativament tingué com a primer president a Marcelino Ulibarri, ideòleg i cap de la DERD-DNSD, i ubicà les seues oficines principals a l'edifici de Salamanca de la *Delegación*, de manera que s'optimitzava el funcionament dels dos organismes en la persecució de persones. Fins a ser rellevat completament pel TOP, el TERMC executà uns 64.000 expedients judicials, xifra que evidencia la magnitud de la tasca de l'organisme a dintre de l'entramat repressiu franquista i la rellevància del conjunt documental espoliat per portar-la a terme. Per tal de facilitar la visualització d'aquestes relacions entre organismes i l'evolució dels mateixos s'han elaborat els esquemes annexos a la tesi.

A partir de l'anàlisi dels documents del Fons Restituït hem elaborat el quadre de dirigents de l'entitat 1934 i 1939, delimitació temporal que segueix la de la Llei de Responsabilitats Polítiques franquista. De la primera executiva elegida el 1934, activa durant els Fets d'Octubre, teníem la informació publicada per l'entitat al seu portaveu *Acció* però no teníem cap relació publicada sobre les directives posteriors. La recerca documental contrastada ens ha permés, d'una banda, identificar 318 dirigents de les seccions —7 són dones— durant el període que havíem acotat. D'entre ells, hem precisat els 22 membres del Grup Sindical Socialista Mercantil del CADCI, quadres de l'entitat i militants del PSUC que fiançaven les directrius polítiques entre Centre i Partit durant la guerra. D'altra banda, hem identificat als següents grups de persones vinculades al

CADCI de manera laboral entre 1936 i 1939: 13 són treballadors d'oficines; 21 membres del professorat de les Escoles Mercantils Catalanes. En conjunt, les diferents bases de dades realitzades comprenen informació personal, política i laboral de 352 persones. En el 80% dels casos s'ha obtingut el número d'associat que ens ha permès conèixer la data aproximada d'ingrés a l'entitat i localitzar el seu expedient al Fons, si s'havia conservat. La informació ens ha ajudat a contrastar les dues executives, valorant el grau d'afinitat dels dirigents amb la línia política marcada per la MOMC després dels Fets d'Octubre. Com hem analitzat, tot i que la Minoria promogué les diferents candidatures que assoleixen el Consell Directiu des de 1934, la manera d'afrontar la repressió posterior a l'Octubre i l'alineament progressiu dels dirigents amb el PCP fou la base de les desavinences entre ells que acabaren definint les juntes i secretariats durant la guerra.

Tenir les dades personals ens ha permès realitzar una primera aproximació a la repressió política efectuada a partir de les dades de la documentació espoliada. Ens centrarem en quantificar l'abast humà de la pràctica repressiva de la DERD-DNSD sobre el grup dels 318 dirigents. Dels 286 dels quals disposàvem del nom complet, 123, el 43%, tenen fitxes d'antecedents polítics. Entre els dirigents del CADCI encausats pel TERMC hi eren l'expresident Jaume Cardús, condemnat el març de 1945 a 12 anys i un dia; Joan Malagarriga, assassinat a la Model l'abril de 1943 mentre esperava sentència; Lluís Millet, jutjat el 1959 malgrat que havia estat afusellat el maig de 1939. La causa contra Joan Segura s'inicià el 1946 mentre estava exiliat a Mèxic; era arxivada per "rebel·lia" el 1961. A Jovià Soler, comunista "periloso" i que havia estat director de l'escola de comissaris de l'exèrcit republicà, se'l busca intensament a les presons i arreu durant més d'un any fins que la causa es arxivada el 1947 en no poder localitzar-lo. Severí Tarragó es arxivada el 1959, havia mort deu anys abans a Tampico, Mèxic, se'l buscava des del 1944, quan foren detinguts membres de la delegació del PSUC de Barcelona —als informes policials "aparato Gromán"—, era perseguit per còmplice. Els expedients de Cardús, Malagarriga i Segura, contenen informes de la Secció Especial de la DNSD sobre la seua presumpta activitat maçònica. En canvi, les causes per comunisme instruïdes contra Soler, Tarragó i Millet contenen informes polítics de l'altra Secció de la DNSD, la Político-Social. Tots els sumaris tenen referències a documents espoliats, a la seua activitat sindical mentre eren afiliats al CADCI i a la seua militància política. S'investiga especialment la seua participació en el procés de col·lectivització industrial i la trajectòria a l'exèrcit republicà. Tots s'iniciaren a partir de 1943, tres anys després de la creació del TERMC i abasten un llarg període temporal. Per a iniciar la causa no importava si havien mort o estaven exiliats perquè delictes no es limitava a la persona incriminada sinó que s'estenia a tots aquells que tenien algun tipus de relació amb ella

principalment de l'àmbit familiar, de manera que l'amenaça de la repressió es perpetuava en el temps.

Hem estudiat com hi ha certs espais que per la seua càrrega simbòlica, possibiliten la fixació, estructuració i construcció d'un passat concret. Aquesta capacitat els converteix en llocs de memòria, en espais que donen testimoni d'esdeveniments estretament relacionats amb un grup social perquè formen part de la història que articula la identitat col·lectiva. En aquest sentit, considerem que l'estatge del CADCI fou un lloc de la memòria republicana. En l'actualitat, el no-retorn de l'estatge perpetua en certa mesura aquella política d'esborrament endegada pel franquisme. Per a nosaltres ha estat primordial constatar durant la recerca si aquest edifici, malgrat el procés sofert de desfigurament i buidatge, continuava sent un lloc de memòria. Comprovar-ho ens ha aportat el marc teòric que sustenta un projecte pràctic: l'esbós preliminar per a una futura intervenció en l'edifici que tinga per objecte recuperar-lo i habilitar-lo com a lloc de memòria i d'història del moviment obrer català. S'han contemplat els usos, àmbits, relats i actuacions generals per tal de restablir la cadena de transmissió del seu contingut simbòlic. Per realitzar-ho s'han cercat llocs de memòria semblants al que es projectava, corroborant que actualment hi ha una mancança, d'una banda, d'espais de memòria sobre la Segona República a Barcelona —i a Catalunya en general—, i d'altra, de llocs sobre la història del moviment obrer en els quals el relat de memòria s'articule de manera equilibrada al del relat de les víctimes de la repressió i no quede subrogat a la potència del testimoni del dolor.

Tot i les successives reformes la memòria hi és. El 1947 encara eren visibles les marques d'Octubre a la façana, darrers vestigis del passat revolucionari. Ara, a l'interior, sota capes de formigó, hi està encara latent l'estructura de ferro dissenyada el 1913 per Bassegoda i amb ella els diferents estrats d'historicitat. Són la metàfora perfecta dels procediments repressius del franquisme sobre el CADCI. Però la violència del silenci mai perdura, és inherent a la condició humana la necessitat de transmetre el record. Les parets del *lloc de memòria* continuen parlant.

CENTRE AUTONOMISTA
DE DEPENDENTS DEL
COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA
CENTRE AUTONOMISTA
DE DEPENDENTS DEL
COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA

Arxius
Bibliografia
Hemeroteca
Altres fonts
Sigles

ARXIUS

- ANC. Arxiu Nacional de Catalunya
- AHCB. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
- AFB. Arxiu fotogràfic de Barcelona
- Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya
- Arxiu Municipal de Llinars del Vallès
- Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona
- Arxiu de Treball. Fundació Nous Horitzons (Barcelona)
- Arxiu Tribunal Militar Territorial Tercer, Govern Militar de Barcelona
- Archivo Central del Ministerio de Empleo y Seguridad Social de Madrid
- Archivo del Ateneo de Madrid
- Archivo de Organizaciones, Fundación Pablo Iglesias
- Archivo General Militar de Ávila
- Archivo General de la Administración (Alcalà d'Henares)
- Archivo de la Comisión Provincial por la Memoria. Fondo documental de la Dirección de Inteligencia de la Policía de la Provincia de Buenos Aires, DIPPBA (La Plata, Buenos Aires)
- Biblioteca Nacional de Catalunya
- Biblioteca Nacional de Madrid
- Biblioteca Pompeu Fabra del Casal de Catalunya de Buenos Aires
- Biblioteca del Pavelló de la República, Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, CEHI- UB (Barcelona)
- CDMH. Centro Documental de la Memoria Histórica (Salamanca)
- Fons documental del CADCI (Barcelona)
- Filmoteca de Catalunya (Barcelona)
- Fondo del Ministerio de Relaciones Exteriores. Archivo Nacional de la Administración (Santiago de Xile)
- Catàleg del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Àrea d'Ecologia, Urbanisme i Mobilitat, Ajuntament de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- AADD. ANC. *Llista de procediments judicials militars que afecten 66.590 persones físiques i 15 jurídiques. Llei 11/2017 del 4 de juliol, de reparació jurídica de les víctimes del franquisme*. Barcelona: ANC, 7 de juliol de 2017
- AADD. Catàleg. CADCI: *Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, 1903-1939: Catalunya Avant! Exposició del 17 de desembre de 1992 al 17 de gener de 1993 al Palau Moja*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992
- AADD. *La Obra Sindical del Hogar*. En CUADERNOS DE ARQUITECTURA Y URBANISMO. Barcelona: 1974, Colegio Oficial de Arquitectos de Catalunya y Baleares
- AADD. *Abril 1973. Abril-1975. Dos años de lucha contra la OSH*. Barcelona: Polígonos de la OSH de Cataluña, 1975
- AADD. *Acceso público a la memoria: el rol de los archivos testimoniales en la democratización de las sociedades postdictatoriales. Encuentro 4-5 de diciembre, Universidad de Chile*. Santiago de Chile: Corporación Parque por la Paz Villa Grimaldi, 2009
- AADD. *Arquitectura y memoria, 31 de agosto de 2009*. Buenos Aires: Memoria Abierta, 2009
- AADD. *Normes de l'organització del treball voluntari*. Barcelona: Conselleria de Treball i Obres Públiques, Generalitat de Catalunya, març de 1937
- ADÍN, J. L.; CALPE, R.; CASES, R.; COBOS, J. M.; GUTIÉRREZ, G.; MALARET, A.; MARTÍNEZ, C.; OLLÉ, M.; PADRÓ, J.; ROCOSA, V.; SANTACANA, C.; SIMÓN, A. Maria; TRIBÓ, G.; VILARDELL, R. *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936- 1939)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1989
- AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma.
  - » *Memoria y olvido de la Guerra Civil española*. Madrid: Alianza, 1996
  - » *Justicia, política y memoria: los legados del franquismo en la transición española*. Dintre de BARABONA DE BRITO, Alexandra; AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma i GONÁLEZ ENRÍQUEZ, Carmen (eds.). *Las políticas hacia el pasado. Juicios, depuraciones, perdón y olvido en las nuevas democracias*. Madrid: Ediciones Istmo, 2002

- AGUILÓ PARÉS, Miquel. *Secció Especial de Fotografia del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria de Barcelona (XX aniversari de la seva fundació)*. ART DE LA LLUM, REVISTA FOTOGRÀFICA DE CATALUNYA. Barcelona: Soc. Fotogràfiques, Andreu Mir Escudé (dir.), any I, núm.7, desembre de 1933
- AGULHON, Maurice. *Classe ouvrière et sociabilité avant 1848*. En *Histoire vagabonde. 1. Ethnologie et politique dans la France contemporaine*. Paris: Gallimard, 1988
- ALONSO CARBALLÉS, Jesús Javier. *La memoria de la Guerra Civil en el espacio urbano de Bilbao*. Revista BIDEBARRIETA. Bilbao: Facultad de Ciencias Sociales y de la Comunicación, UPV-EHU, 2007
- ÁLVARO DUEÑAS, Manuel.
  - » *La incautación de bienes en el origen y legitimación del estado franquista*. En DE DIOS, Salustino; INFANTE, Javier, ROBLEDO, Ricardo, TORIJANO, Eugenia (Coord.). *Historia de la Propiedad. La expropiación. VII Encuentro Interdisciplinar, Salamanca, 15-17 de septiembre de 2010*. Salamanca: Universidad de Salamanca, juliol de 2012
  - » “*Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo*”. *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*. Tesis doctoral. Dep. Historia Contemporánea, Universidad Autónoma de Madrid, 1997
- AYMAMÍ BAUDINA, Lluís. *El sis d'octubre tal com jo l'he vist*. Barcelona: Atena, 1935
- AMAYA QUER, Àlex. *El acelerón sindicalista. Discurso social, imagen y realidad del aparato de propaganda de la Organización Sindical Española, 1957-1969*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2010
- ÁNDERLE, Ádám. *La sombre de Ernö Gerö. La acusación de trotskismo a los brigadistas húngaros: Albacete (1938) y Budapest (1949)*. En HISPANIA NOVA, REVISTA DE HISTORIA CONTEMPORÁNEA. Madrid: Universidad Carlos III de Madrid, núm. 13, 2015
- ANDRÉS-GALLEGO, José. *El socialismo durante la dictadura, 1923-1930*. Madrid: Ediciones Giner, 1977
- ANGUERA, Pere. *L'onze de setembre. Historia de la Diada (1886-1938)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2008
- ARACIL MARTÍ, Rafael i VILLARROYA FONT, Joan. *El País Valencià sota les bombes (1936-1939)*. València: Pub.Universitat de València, 2015
- ARENDT, Hannah. *Sobre la revolución*. Madrid: Alianza, 2004

- ARMESTO, Antonio i BENEDITO, Mariona. *El edificio David (1928-1931). Calle de Aribau 230-240, Barcelona. Ignasi Mas Morell, arquitecto.* En QUADERNS D'ARQUITECTURA I URBANISME. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, núm. 253, primavera de 2007
- ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio (coord.). *Franco: la represión como sistema.* Barcelona: Flor de Viento, 2012
- ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio i GÁLVEZ BIESCA, Sergio. *Generaciones y memoria de la represión franquista. Un balance de los movimientos por la memoria.* València: Pub. de la Universitat de València, 2010
- ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio i GODICHEAU, François (eds.). *Guerra Civil. Mito y memoria.* Madrid: Marcial Pons, 2006
- ARRIETA URTIZBEREA, Iñaki (ed.). *Lugares de memoria traumática.* Bilbao: Ed. Universidad del País Vasco, 2017
- ARTAL, Francesc, GASCH, Emili, MASSANA, Carme i ROCA, Francesc. *El pensament econòmic català durant la república i la guerra (1931-1939).* Barcelona: Edicions 62, 1976
- AUGÉ, Marc.
  - » *Las formas del olvido.* Barcelona: Gedisa, 1998
  - » *Los no lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad.* Barcelona: Gedisa, 2000
- BALLESTER MUÑOZ, David.
  - » *La premsa ugetista durant la Guerra Civil.* En COMUNICACIÓ. REVISTA DE RECERCA I D'ANÀLISI. Barcelona: Societat Catalana de Comunicació, núm. 7, octubre de 1996
  - » *“L'instrument sindical” del PSUC durant la guerra civil. La UGT de Catalunya (1936-1937).* Working Paper n. 127. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 1997
  - » *Els anys de la Guerra. La UGT de Catalunya (1936-1939).* Barcelona: Columna, Fund. Josep Comaposada, 1998
  - » *El plet del CADCI: el sindicalisme nacionalista en la cruïlla de la Guerra Civil.* En REVISTA DE CATALUNYA. Barcelona: Revista de Catalunya, Abadia de Montserrat, 2001
  - » *La UGT de Cataluña durante la Guerra Civil (1936-1939). “¿Un sindicato cara la guerra?”.* En STUDIA HISTÓRICA, HISTORIA CONTEMPORÁNEA. Salamanca: Universidad de Salamanca, núm. 24, 2006

- BARTLETT, Frederic C. *Recordar. Estudio de psicología experimental y social*. Madrid: Alianza, 1995
- BARRANQUERO TEXEIRA, Encarnación i PRIETO BORREGO, Lucía. *Población y guerra civil en Málaga: Caída, éxodo y refugio*. Málaga: Diputación de Málaga, 2007
- BARRERA PUIGVÍ, Agustí.
  - » *El CADCI, dins el moviment obrer català. Els orígens, objectius*. En REVISTA DEL CENTRE DE LECTURA DE REUS. Reus: Centre de Lectura, núm. 4, 3r trimestre de 2002
  - » *La creació d'una delegació de l'organització Nosaltres Sols! a Mataró. Dins de XXV Sessió d'Estudis Mataronins. Comunicacions presentades. 29 de novembre de 2008*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, Institut Municipal d'Acció Cultural, 2009
- BEEVOR, Antony. *La Guerra Civil Española*. Barcelona: Crítica, 2005
- BERNAL, Àngels; CASADEMONT, Miquel i MAYANS, Antoni. *La documentació catalana a Salamanca: l'estat de la qüestió, 1936- 2003*. Girona: Associació d'Arxivers de Catalunya, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2003
- BETHUNE, Norman; MAJADA NEILA, Jesús. *El crimen de la carretera Málaga-Almería (febrero de 1937)*. Benalmádena: Caligrama Ed., 2004.
- BLANCO, Paloma. *Explorando el terreno*. En AADD. *Modos de hacer. Arte crítico, esfera pública y acción directa*. Salamanca: Universidad de Salamanca, 2001
- BOCCHI, Giancarlo.
  - » *Il ribelle. Guido Picelli una vita da rivoluzionario*. Parma: IMP Libri, 2013
  - » *Nostra legge la libertà: scritti e documenti di Guido Picelli*. Parma: IMP Libri, 2017
- BOYD, Carolyn P. *De la memoria oficial a la memoria histórica. La Guerra Civil y la Dictadura en los textos escolares de 1939 al presente*. JULIÁ DÍAZ, Santos y AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma. *Memoria de la Guerra y del franquismo*. Madrid: Taurus, 2006
- BRANCIFORTE, Laura.
  - » *El Socorro Rojo Internacional en España (1923-1939). Relatos de la solidaridad antifascista*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2011

- » *El génesis de la solidaridad internacional comunista en España*. En SOCIEDAD Y DISCURSO. Aalborg: Aalborg Universitet, núm. 25, 2014
- » *El Socorro Rojo Internacional y su intervención en España*. En AADD. 1936-39- *La Guerra Civil Española: Congreso Internacional, Madrid , 27, 28 y 29 de Noviembre de 2006*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2008
- BREA, José Luis. *Ornamento y utopía. La evolución de la escultura en los años 80- 90*. En ARTE. Madrid: núm. 4, vol.1, 1996
- CABRÉ, Maria Àngels. *Maria Luz Morales, pionera del periodismo*. Barcelona: La Vanguardia Ed., 2017
- CADCI, Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria-Entitat Obrera.
  - » *Estatuts Generals. Reglaments Interiors*. Barcelona: CADCI, La Polígrafa, 1933
  - » *Escoles Mercantils Catalanes. Curs 1932-1933*. Barcelona: CADCI, 1932
  - » *Escoles Mercantils Catalanes. Curs 1936-1937*. Barcelona: CADCI, Patrici Arnau Impressor, 1936
- CALLAU, Tomàs i MIRÓ, Jordi. *Marcel·lí Perelló. Una vida perseverant per la independència*. Barcelona: Llibres de l'Índex, Ed. de La Tempestad, 2016
- CALVEIRO, Pilar. *Política y/o violencia. Una aproximación a la guerrilla de los años setenta*. Buenos Aires: Siglo XXI, 2013
- CANAL, Jordi. *Maurice Agulhon. Bibliografia*. En HISTORIA SOCIAL. *Sociabilidad. En torno a Agulhon*. Alzira: Fund. Ins. de Historia Social, UNED, núm. 29, 1997
- CAÑELLAS, Cèlia i TORAN, Rosa. *Dolors Piera. Mestra, política i exiliada*. Barcelona: Abadia de Montserrat, Institut d'Educació de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2003
- CARAVACA FERNÁNDEZ, Sergi. *Les indústries de guerra a Badalona durant la guerra civil (1936-1939)*. Projecte final inèdit del Màster Oficial d'Estudis Històrics. Dep. Història Contemporània i Món Actual, Universitat de Barcelona, 2014
- CARROVÉ i VIOLA, Domènec. *El Delicte*. Balaguer: Pla i Muntanya, 1932
- CASADEMONT REIG, Adrià. *Les colònies infantils a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Treball de Grau en Història, Facultat de Lletres, Universitat de Girona. 2014

- CASANOVA, Julián (coord.); ESPINOSA, Francisco; MIR, Conxita; MORENO GÓMEZ, Francisco. (coord.). *Morir, matar sobreviure. La violencia en la dictadura de Franco*. Barcelona: Crítica, 2002
- CASAS BERMEJO, Laura. *La DERD a partir de 1939: del lloc de confiscació a l'arxivament definitiu*. Dintre de BUTLLETÍ DE L'ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA. Sant Cugat: ANC, Dep. de Cultura de la Generalitat de Catalunya, núm. 28, febrer de 2011.
- CASAS SORIANO, Just. *Els Fets de juliol de 1936 a Barcelona. Els protagonistes i les víctimes*. Barcelona: Base, 2016
- CASTELLS, Manuel (1977). *La era de la informació: economía, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza. Vol. I, 1998
- CASTELLS DURAN, Antoni. *Les col·lectivitzacions a Barcelona (1936-1939). La col·lectivització-socialització de la indústria i els serveis a Barcelona (ciutat i província): Les agrupacions o concentracions d'empreses*. Barcelona: Hacer, 1993
- CASTELLS PEIG, Andreu. *Las Brigadas Internacionales de la Guerra de España*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1947
- CASTELLS, Víctor.
  - » *Manuel González i Alba. Una vida per la independència*. Barcelona: Pòrtic, 1985
  - » *El 6 d'Octubre. Palestra i Batista i Roca*. Barcelona: Rafael Dalmau ed., 2000
  - » *Galeusca. Un ideal compartit*. Barcelona: Rafael Dalmau ed., 2008
- CLAVIJO LEDESMA, Julio. *La política sobre la població refugiada durant la Guerra Civil, 1936-1939*. Tesi doctoral. Dep. Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2002
- CLOSA i SALINAS, Francesc. *La instrucció militar republicana durant la guerra civil espanyola (1937-1939): el cas català*. En EBRE 38, REVISTA INTERNACIONAL DE LA GUERRA CIVIL 1936-1939. Barcelona: Grup de Recerca DIDPATRI, Universitat de Barcelona, núm. 3, febrer de 2008
- COLMEIRO, José F. *Memoria histórica e identidad cultural. De la postguerra a la postmodernidad*. Barcelona: Anthropos, 2005
- COMISSIÓ DE LA DIGNITAT. *Volem els papers. La lluita per la repatriació dels "Papers de Salamanca"*. Barcelona: Pagès Editors, 2004
- CONESA i SÁNCHEZ, Ricard. *Del duelo clandestino al recuerdo colectivo: el Fossar de la Pedrera del cementerio de Montjuïc*. En MIR CURCÓ, C. i

GELONCH SOLÉ, J. *Duelo y memoria. Espacios para el recuerdo de las víctimas de la represión franquista en perspectiva comparada*. Lleida: Ed. Universitat de Lleida, 2013

- CORMAND, Bernat, DE RIQUER, Borja, CULLA i Joan B., VILAR, Pierre. *El franquisme i la transició democràtica, 1939-1988*. Barcelona: Edicions 62, 2000
- CREXELL i PLAYÀ, Joan. *El Complot de Garraf*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988
- CRIMP, Douglas. *Posiciones críticas*. Madrid: Akal, 2005
- CRUANYES TOR, Josep. *Els papers de Salamanca. L'espoliació del patrimoni documental de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2003
- CRUELLES, Manuel.
  - » *Els Fets de Maig. Barcelona, 1937*. Barcelona: Editorial Joventut, 1969
  - » *El 6 d'Octubre a Catalunya*. Barcelona: Pòrtic, 1970
  - » *De les milícies a l'Exèrcit Popular de Catalunya*. Barcelona: Dopesa, 1974
  - » *La societat catalana durant la guerra civil*. Barcelona: Edhasa, 1978
- CRUSELLS, Magí. *Las Brigadas Internacionales en la pantalla*. Ciudad Real: Gabinete del Rector de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2001
- DE LA GRANJA, José Luis. *La alianza de los nacionalismos periféricos en la II República: Galeuzca*. En *Actas Congreso Castelao*, Santiago de Compostela, Justo G. Beramendi i Ramon Villares eds., 24-29 novembre 1986. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, 1986
- DE LECEA, Ignasi. *Arte public, ciudad y memoria*. En la revista ON THE W@TERFRONT. Barcelona: CR Polis, Art, Ciutat i Societat, UB, núm. 5, març de 2004
- DE RAMON i VIDAL, Jaume. *El Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2004
- DEL ÁGUILA, Juan José. *El TOP. La represión de la libertad (1963- 1977)*. Barcelona: Planeta, 2001
- DEL RÍO SANTOS, Sonia. *Corporativismo y relaciones laborales en Cataluña. Una aproximación desde la prensa obrera*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona Pub., 2002

- DUCH PLANA, Montserrat.
  - » *Micaela Chalmeta*. Valls: Cossetània Edicions, 2009
  - » *Quimeres: sociabilitats i memòries col·lectives a la Catalunya del segle XX*. Tarragona: Pub. Universitat Rovira i Virgili, 2013
  - » *Ruptures en les formes i els espais de sociabilitat a Catalunya: repressió franquista i canvi estructural*. Dintre de DUCH, Montserrat, ARNABAT, Ramon i FERRÉ, Xavier (eds.). *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2015
- DUCH, Montserrat, ARNABAT, Ramon i FERRÉ, Xavier. *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2015
- DUEÑAS ITURBE, Oriol. *La gran destrucció. Els danys de Guerra Civil a Catalunya (1937-1957)*. Lleida: Pagès, 2016
- DURGAN, Andrew.
  - » *La Huelga general mercantil de 1933*. En *La historia i els joves historiadors catalans*. Barcelona: La Magrana, Institut Municipal d'Història de l'Ajuntament de Barcelona, 1986
  - » *Dissident communism in Catalonia, 1930-1936*. Tesi doctoral. Queen Mary College, University of London, 1988
  - » *Sindicalismo y marxismo en Cataluña 1931-1936. Hacia la fundación de la Federación obrera de Unidad Sindical*. En HISTORIA SOCIAL València: Fund. Ins. Historia Social, UNED, núm. 8, tardor de 1990
- ESCULIES, Joan. *Josep Fontbernat. Conseller de Tarradellas*. Barcelona: Fund. Josep Irla, maig de 2017
- ESPINOSA MAESTRE, Francisco. *Contra el olvido. Historia y memoria de la Guerra Civil*. Barcelona: Crítica, 2006
- ESPUNY TOMÁS, María Jesús; GARCÍA GONZÁLEZ, Guillermo; PAZ TORRES, Olga. *Los obreros del comercio. Un análisis histórico-jurídico de la dependencia mercantil catalana*. Madrid: Dykinson, 2011
- ESTIVILL i ABELLÓ, Àngel. *6 d'Octubre. L'ensulsiada dels jacobins*. Barcelona: Ed. l'Hora, 1935
- FABRE FORNAGUERA, Jaume. *La contrarevolució de 1939 a Barcelona. Els que es van quedar*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2002

- FERENCZI, Thomas. *Devoir de mémoire, droit a l'oublié?* Paris: Éditions Complexe, 2002
- FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *La asistencia a la infancia en la guerra civil. Las Colonias escolares.* En HISTORIA DE LA EDUCACIÓN. REVISTA INTERUNIVERSITARIA. Salamanca: Ed. Universidad de Salamanca, núm. 6, 1987
- FONT AGULLÉ, Jordi; GONZÁLEZ VÁZQUEZ, David; DOMÈNECH CASADEVALL, Gemma; i MARQUÈS SUREDA, Salomó. *La memoria del exilio republicano a través de sus espacios: patrimonio, turismo y museos en el territorio catalán transfronterizo.* En ARRIETA URTIZBEREA, Iñaki (ed.). *Lugares de memoria traumática.* Bilbao: Ed. Universidad del País Vasco, 2017
- FRASER, Ronald. *Recuérdalo tú y recuérdalo a otros. Historia oral de la guerra civil española.* Barcelona: Crítica, 2016
- FRANCESCANGELI, Eros. *De “caballeros de la muerte” a la “lucha por la vida”. Los arditi italianos, de la guerra a la militancia antifascista.* En PASADO Y MEMORIA. Alacant: Dep.d'Humanitats Contemporànies, Universitat d'Alacant, núm. 15, 2016
- FROMM, Erich. *Obreros y empleados en vísperas del tercer Reich. Un análisis psicológico-social.* Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica de Argentina, 2012
- FULCARÀ TORROELLA, Maria Dolors. *La residencia d'Estudiants de Catalunya (1921-1939).* Barcelona: Ed. Universitat de Barcelona, 2011
- GABRIEL, Pere.
  - » *Sindicalismo y sindicatos socialistas en Catalunya. La UGT, 1888-1938.* En HISTORIA SOCIAL. València: UNED Alzira-València, Fund. Ins. de Historia Social, tardor de 1990, núm. 8
  - » *Sociabilidad obrera y popular y vida política en Cataluña, 1868-1923.* En BULLETIN D'HISTOIRE CONTEMPORAINE DE L'ESPAGNE. Aix-en-Provence: Université de Provence, núm. 17-18, juny-desembre de 1993
  - » *Sociabilitat de les classes treballadores a la Barcelona d'entreguerres, 1918-1936.* En OYÓN, José Luis (ed.) *Vida obrera de la Barcelona de entreguerres.* Barcelona: CCCB, 1998
  - » *Socibilismes populars i cultura política a la Catalunya contemporània.* Dintre de DUCH, Montserrat, ARNABAT, Ramon i FERRÉ, Xavier. *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte.* Barcelona: Abadia de Montserrat, 2015

- GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900 a 1936. Llibre VII*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1978
- GARCIA, Betsabé. *Maria Dolors Bargalló. Feminista i Propagandista d'Esquerra*. Barcelona: Fund. Josep Irla, desembre de 2017
- GARRIGA, Rafael i AREÑAS, Rafael (il·lustracions). *Curs de fotografia*. Barcelona: CADCI, Secció Especial de Fotografia, 1921
- GONZÁLEZ QUINTANA, Antonio. *Fuentes para el estudio de la represión franquista en el Archivo Histórico Nacional, sección «Guerra Civil»*. En BOLETÍN DEL ARCHIVO GENERAL DE LA NACIÓN. Santo Domingo: Archivo General de la Nación, any LXXII, vol. XXXV, núm. 126, 1 de gener de 2010
- GONZÀLEZ VILALTA, Arnau, LÓPEZ ESTEVE, Manel i UCELAY-DACAL, Enric (ed.). *6 d'Octubre. La desfeta de la Revolució Catalanista de 1934*. Barcelona: Base, 2014
- GOUNOT, André. *El proyecto de la Olimpiada Popular de Barcelona (1936). Entre comunismo internacional y republicanismo regional*. En CULTURA, CIENCIA Y DEPORTE. Múrcia: Universidad Católica San Antonio de Murcia, any 2, vol. 1, núm. 3, 2005
- GRAU MATEU, Josep. *Un diumenge de gener. El final de la guerra a Llinars del Vallès*. En LAURO. Granollers: Museu de Granollers, núm. 30, desembre de 2009
- GUASCH, Anna Maria. *Los lugares de la memoria: el arte de archivar y recordar*. En MATERIA, REVISTA INTERNACIONAL D'ART. Barcelona: Departament d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona, núm. 5, 2005
- GUEREÑA, Jean-Louis. *Archivos y memoria de la Guerra Civil. En torno al "Archivo de Salamanca"*. En AMNIS, REVUE DE CIVILISATION CONTEMPORAINES EUROPES/AMÉRIQUES. *Memorias de la Guerra Civil española: transmisión, reapropiación y uso, Europa- América Latina. Congreso internacional 1-3 de abril de 2009, IHEAL, París*. Aix-en-Provence: Département d'Etudes Hispaniques et Latino-Américaines, Centre des Lettres et Sciences Humaines, Marseille Université, núm. 2, 2011
- GUIXÉ i COROMINAS, Jordi.
  - » *El memorial Democrático y los lugares de memoria: la recuperación del patrimonio memorial en Cataluña*. En ENTELEQUIA, REVISTA INTERDISCIPLINAR. EUMED, Centro Argentino de Estudios Internacionales, Universidad de Cádiz, Universidad de Málaga, Fund. Universitaria Andaluza "Inca Garcilaso"; monogràfic núm. 7, setembre de 2008

- » *La resignificación patrimonial como instrumento de memoria. Usos en los modelos de espacios de memoria Internacionales.* En MIR CURCÓ, Conxita i GELONCH SOLÉ, Josep. *Duelo y memoria. Espacios para el recuerdo de las víctimas de la represión franquista en perspectiva comparada.* Lleida: Ed. de la Universitat de Lleida, 2013
- HABERMAS, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society.* Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1991
- HALBWACHS, Maurice.
  - » *Los marcos sociales de la memoria.* Barcelona: Anthropos Editorial, 2004
  - » *La memoria colectiva.* Buenos Aires: Miño y Dávila, 2011
- HARVEY, David. *Urbanismo y desigualdad social.* Barcelona: Siglo XXI, 1977
- HURTADO, Amadeu. *Quaranta anys d'advocat: història del meu temps.* Barcelona: Ariel, 1969, volum I (1894-1930)
- IVERN, Maria Dolors i UCELAY DA CAL, Enric. *Nacionalisme radical i marxisme: d'Estat Català al Partit Català Proletari a Primer col·loqui Recerques.* Barcelona: Curial, 1974
- JELIN, Elizabeth.
  - » *Los trabajos de memoria.* Madrid: Siglo XXI, 2002
  - » *La lucha por el pasado. Cómo construimos la memoria social.* Buenos Aires: Siglo XXI, 2018
  - » *A 50 años del mayo francés. Memorias del 68.* En ANFIBIA. Buenos Aires: Universidad Nacional de San Martín, maig del 2018
- JELIN, Elizabeth i LANGLAND, Victoria. *Monumentos, memoriales y marcas territoriales.* Madrid: Siglo XXI, 2003
- JULIÀ DÍAZ, Santos y AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma. *Memoria de la Guerra y del franquismo.* Madrid: Taurus, 2006
- LARDÍN i OLIVER, Antoni. *Condicions de treball. conflictivitat laboral i militància política clandestina. Els obrers industrials catalans i el PSUC (1938-1959).* Tesi doctoral. Dep. Història Moderna i Contemporània. Universitat Autònoma de Barcelona, 2004
- LEDESMA, José Luis i RODRIGO, Javier. *Caídos por España, mártires de la libertad. Víctimas y conmemoración de la Guerra Civil en la España posbélica (1939-2006).* En AYER. Madrid: Asociación de Historia Contemporánea, Marcial Pons ed., núm. 63, 2006

- LEE KLEIN, Kerwin. *On the Emergence of Memory in Historical Discourse*. En REPRESENTATIONS. Oakland: University of California Press, núm. 69, hivern del 2000
- LEFEVRE, Henry. *La revolución urbana*. Madrid: Alianza, 1971
- LLADONOSA i VALL-LLEBRERA, Manuel.
  - » *Catalanitat i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1988
  - » *El Centre Autonomista del Comerç i de la Indústria entre 1903 i 1923*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 1979
  - » *El CADCI: aspiracions socials, catalanisme i ciutadania*. En CASSASSAS, Jordi (dir.). *La llavor de la llibertat. La Segona República a Catalunya*. Volum 1, ROIG ROSSICH, Josep M. i CATTINI, Giovanni C. (dir.). *El temps de les il·lusions 1931-1933*. Barcelona: Ara Llibres, 2015
- LLOMBART HUESCA, Maria.
  - » *Sobre memòries: el Memorial democràtic (2007-2011), un projecte sense futur?* En TROPELIAS. REVISTA DE TEORÍA DE LA LITERATURA Y LITERATURA COMPARADA. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, Departamento de Lingüística General e Hispánica, núm. 22, 2014
  - » *Los historiadores y la memoria: debate en torno al Memorial Democràtic (2007- 2011)*. En PANDORA, REVUÉ D'ÉTUDES HISPANIQUES. Vincennes- Saint Denis: Université Paris VIII, Département d'Études Hispaniques et Hispano-Américaines, núm. 12, 2014
- LYNCH, Kevin. *La imagen de la Ciudad*. Barcelona: Gustavo Gili, 1998
- LLORENS PERELLÓ, Jordi. *Proyecto de instalación de las oficinas de la O. S. H. en Barcelona*. En CUADERNOS DE ARQUITECTURA Y URBANISMO. *La Obra Sindical del Hogar*. Barcelona: Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, núm. 105, 1974
- KOSELLECK, Reinhart. *Futuro pasado. Para una semántica de los tiempos históricos*. Barcelona: Paidós, 1993
- KRAUSS, Rosalind. *La escultura en el campo expandido*. En FOSTER, Hal. *La posmodernidad*. Madrid: Akal, 2002
- LIPPARD, Lucy R. *Seis años: la desmaterialización del objeto artístico*. Madrid: Akal, 2004
- LÓPEZ ESTEVE, Manel.
  - » *Els fets del 6 d'octubre de 1934*. Barcelona: Editorial Base, 2013

- » *Els fets d'octubre de 1934 a Catalunya: més enllà de l'acció governamental*. Tesi doctoral. Universitat Pompeu Fabra, 2012
- MADARIAGA FERNÁNDEZ, Francisco Javier. *Las Industrias de Guerra de Cataluña durante la Guerra Civil*. Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili. 2003
- MADERUELO, Javier. *La idea del espacio en la arquitectura y el arte contemporáneos, 1960- 1989*. Madrid: Akal, 2008
- MANENT i PESAS, Joan. *Records d'un sindicalista llibertari català. 1916-1943*. París: Edicions Catalanes de París, 1976
- MARTÍN RAMOS, José Luís.
  - » *Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya (1930- 1936)*. Barcelona: Curial, 1977
  - » *Rojos contra Franco. Historia del PSUC, 1939-1947*. Barcelona: Edhasa, 2002
  - » *La Rereguarda en guerra: Catalunya, 1936-1937*. Barcelona: L'Avenç, 2012
  - » *Territori Capital. La guerra civil a Catalunya, 1937-1939*. Barcelona: L'Avenç, 2015
- MARTÍNEZ FIOL, David. *Els sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2010
- MARTÍNEZ DE SAS, Maria Teresa; i PAGÈS i BLANCH, Pelai (coords.). *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Abadia de Montserrat, 2000
- MERINO LUBIÁN, José María. *Barcelona. Guía práctica del guardia urbano, 1947-48*. Barcelona: J. Ustrell, 1947
- MESNARD, Philippe. *El tema del pathos en los espacios de los museos y de los monumentos memoriales*. Dintre de MANDOLESSI, Silvana i ALONSO, Maximiliano (coord.). *Estudios sobre memoria. Perspectivas actuales y nuevos escenarios*. Villa María: Ed. Universitaria Villa María, 2015
- MICHONNEAU, Stephan.
  - » *Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*. Vic: Eumo Editorial, 2002
  - » *Lugares de memoria o memoria de los lugares? Estrategias discursivas para expresar un trauma*. En CANAL, Jordi i MORENO LUZÓN, Javier (eds.). *Historia cultural de la política contemporánea*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2009

- MILLÁN LAVÍN, Joaquín. *Historia del Frente de Juventudes. Delegación Provincial de Barcelona y Comarcas. 1939-1950. Tomo I.* Barcelona: Hermandad del Frente de Juventudes, 1997
- MIR CURCÓ, Conxita i GELONCH SOLÉ, Josep. *Duelo y memoria. Espacios para el recuerdo de las víctimas de la represión franquista en perspectiva comparada.* Lleida: Ed. Universitat de Lleida, 2013
- MIR CURCÓ, Conxita. *Rememorar a las víctimas: un recorrido por los espacios de las violencias de guerra y posguerra en Cataluña.* En MIR CURCÓ, Conxita i GELONCH SOLÉ, Josep. *Duelo y memoria. Espacios para el recuerdo de las víctimas de la represión franquista en perspectiva comparada.* Lleida: Ed. Universitat de Lleida, 2013
- MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *L'Institut Obrer de Barcelona (desembre 1937-gener 1939).* En EDUCACIÓ I HISTÒRIA: REVISTA D'HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ. Barcelona: Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, Institut d'Estudis Catalans, núm. 9-10, 2006- 2007
- MONJO, Anna i VEGA, Carme. *Els treballadors i la guerra civil. Història d'una indústria catalana col·lectivitzada.* Barcelona: Empúries, 1986
- MOSTOV, Julie. *Sexing the Nation/ Desexing the body. Politic of National Identity in the Former Yugoslavia.* En MAYER, T. (comp.). *Gender Ironies of Nationalism.* Sexing the Nation. Londres- Nova York: Routledge, 2000
- NASH, Mary.
  - » *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil.* Madrid: Taurus, 2006
  - » *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya (1900-2000).* Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Fons Social Europeu, 2010
- NAVARRO LÓPEZ, Vicenç. *Bienestar insuficiente, democracia incompleta. Sobre lo que no se habla en nuestro país.* Barcelona: Anagrama, 2003
- NOGUER i COMET, Ramon.
  - » *Al llarg de la meva vida.* Barcelona: Abadia de Montserrat, 2000
  - » *Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria: Organització interna, Escoles Mercantils Catalanes. Plànols d'ensenyança. Mutualitat, nacionalisme. Treball. Esports. Petit historial.* En ANUARI DE CATALUNYA, 1917. Barcelona: Minerva, 1918
- NORA, Pierre (dir.). *Les lieux de mémoire.* Paris: Gallimard, vol. 1, 1984

- NÚÑEZ DÍAZ-BALART, M; ÁLVARO DUEÑAS, M.; ESPINOSA MAESTRE, F.; GARCÍA MÁRQUEZ, J.M. *La gran represión. Los años de plomo de la posguerra (1939-1948)*. Barcelona: Flor del Viento, 2009
- PAGÈS i BLANCH, Pelai.
  - » *Cataluña en guerra y en revolución (1936-1939)*. Sevilla: Espuela de Plata, 2007
  - » *La Comisión de la Industria de Guerra de Cataluña(1936- 1938)*. En EBRE 38. Barcelona: Grup de Recerca DIDPATRI, Universitat de Barcelona, núm. 3, febrer de 2008
  - » *Historia y memoria histórica: un análisis para el debate*. En KULTUR. Castelló de la Plana: Pub. Universitat Jaume I, núm. 4, vol. 2, 2015
- PASCUAL DOMÉNECH, Pere i FERNÁNDEZ PÉREZ, Paloma. *Del metal al motor. Innovación y atraso en la historia de la industria metal-mecánica española*. Bilbao: Fund. BBVA, 2007
- PAZ, Noelia. *Memoria Histórica y Arte Público*. En ON THE W@TERFRONT. Barcelona: CR Polis, Art, Ciutat i Societat, UB, núm. 47, 10 de setembre de 2016
- PÉREZ LEDESMA, Manuel. *La Guerra Civil y la historiografía: no fue posible el acuerdo*. En JULIÁ DÍAZ, Santos y AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma. *Memoria de la Guerra y del franquismo*. Madrid: Taurus, 2006
- PÉREZ BARÓ, Albert. *Trenta mesos de col·lectivisme a Catalunya (1936- 1939)*. Barcelona: Ariel, 1970
- PÉREZ-OLIVARES GARCIA, Alejandro. *La victoria bajo control: ocupación, orden público y orden social de Madrid franquista (1936- 1948)*. Tesis doctoral. Dep. Historia Contemporánea, Facultad de Geografía de Historia, Universidad Complutense de Madrid, 2017
- PRESTON, Paul. *La política de la venganza. El fascismo i el militarismo en la España del siglo XX*. Barcelona: Península, 1997
- PONARAMIOVA, L. V. *Formació del PSU de Catalunya: el proletariat català en lluita per la seva unitat*. Mèxic: Ed. Treball, 1966
- PONS PONS, Jerònia i VILAR RODRÍGUEZ, Margarita. *El seguro de salud privado y público en España. Su análisis en perspectiva histórica*. Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2014
- PUJADAS, Xavier i SANTACANA, Carles. *L'altra Olimpíada, Barcelona '36*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2006

- PUJADAS MARTÍ, Xavier. *Entre estadis i trinxeres. L'esport i la Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. En ALOMA: REVISTA DE LA FACULTAT DE PSICOLOGIA, CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ I DE L'ESPORT BLANQUERNA. Barcelona: Universitat Ramon Llull, núm. 21, 2017
- REICH, Wilhelm. *La psicología de masas del fascismo*. Mèxic: Ed. Roca, 1973
- REQUENA GALLEGO, Manuel i SEPÚLVEDA LOSA, Rosa María (coord.). *Las Brigadas Internacionales. El contexto internacional, los medios de propaganda, literatura y memorias*. Cuenca: Ed. Universidad de Castilla-La Mancha, 2003
- RIAL QUINTELA, María del Carmen. *El fondo documental de la Comisión Provincial de Incautación de Bienes de Orense*. En BOLETÍN INFORMATIVO DEL SISTEMA ARCHIVÍSTICO DE DEFENSA. Madrid: Secretaria de Estado de Defensa, Subdirección General de Patrimonio Histórico-Artístico, núm. 19, 19 de juny de 2011
- RICART ULLDEMOLINS, Núria i REMESAR BETLLOCH, Antoni.
  - » *Reflexiones sobre el espacio público*. En ON THE W@TERFRONT. Barcelona: CR Polis, Art, Ciutat i Societat, UB, vol. 25, març de 2013
  - » *Estrategias de la memòria. Barcelona, 1977- 2013*. En SCRIPTA NOVA REVISTA ELECTÓNICA DE GEOGRAFÍA Y CIENCIAS SOCIALES. Barcelona: Universitat de Barcelona, vol. XVII, núm. 495, 20 de novembre de 2014
- RICHARDS, Michael. *Un tiempo de silencio: represión en la España de Franco, 1936- 1945*. Barcelona: Crítica, 2006
- ROIG FRANSITORRA, Montserrat. *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Edicions 62, 2017
- ROIG ROSICH, Josep Maria. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1992
- ROCA, Francesc. *Política, economía y espacio. La política territorial en Cataluña (1936-1939)*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983
- ROIGÉ, Xavier. *De monumentos de piedra a patrimonio inmaterial. Estrategias políticas, museológicas y museográficas de presentación de la memoria*. En ARRIETA URTIZBEREA, Iñaki (ed.). *Lugares de memoria traumática*. Bilbao: Editorial de la Universidad del País Vasco, 2017
- ROTGER, Agnès. *Elles! 65 dones oblidades de la història*. Barcelona: Institut Català de les Dones, Generalitat de Catalunya, Som Sàpiens Pub., octubre de 2017

- RUCABADO i FRANQUESA, Narcís. *La caseta i l'hortet*. En CRÒNICA DE SARRIÀ. Barcelona: El Mirador, núm. 25, abril de 2009
- RUIZ-VARGAS, José María.
  - » *¿De qué hablamos cuando hablamos de “memoria histórica”?* *Reflexiones desde la psicología cognitiva*. En ENTELEQUIA, Revista Interdisciplinar. EUMED, Centro Argentino de Estudios Internacionales, Universidad de Cádiz, Universidad de Málaga, Fund. Universitaria Andaluza “Inca Garcilaso”; monogràfic núm. 7, setembre de 2008
  - » *Trauma y memoria de la Guerra Civil y la dictadura franquista*. En ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio i GÁLVEZ BIESCA, Sergio. *Generaciones y memoria de la represión franquista. Un balance de los movimientos por la memoria*. València: Pub. Universitat de València, 2010
- SANS ORENGA, Martí. *Els treballadors mercantils dins el moviment obrer català*. Barcelona: Pòrtic, 1975
- SANTACANA TORRES, Carles. *Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània*. En CATALAN HISTORICAL REVIEW. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, núm. 7, 2014
- SANTACANA TORRES, Carles (coord.). *Sociabilitat i àmbit local. Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya (30 de novembre i 1 de desembre del 2001)*. Barcelona: L'Avenç, 2003
- SANTACANA, Carles i CAPARRÓS, Àlex. *Els salvadors del Club. La història d'un descobriment*. En BARÇA. Barcelona: Dep. de comunicació FC Barcelona, núm. 50, abril-maig del 2011
- SANTANACH i SUÑOL, Joan. *L'onze de setembre en “Mestre Oleguer” d'Àngel Guimerà, o la literatura al servei de la causa*. En ANUARI VERDAGUER. REVISTA D'ESTUDIS LITERARIS DEL SEGLE XIX. Barcelona: Universitat de Vic- Eumo Ed., núm. 24, 2016
- SANZ-ORRIO ARRAIZA, Elena. *Fermín Sanz-Orrio. Luchador por la justicia social*. León: Akron, 2009
- SEMPRÚN, Jorge. *La escritura o la vida*. Barcelona: Tusquets, 1997
- SERRA SALA, Rosa. *Ajuda humanitària dels quàquers als infants de Catalunya durant la Guerra Civil, 1936/ 1939*. Tesi doctoral. Departament de Pedagogia, Universitat de Girona, 2006
- SERRALLONGA URQUIDI, Joan. *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra 1936-1939*. Barcelona: Base, 2004

- SOLÀ, Pere. *L'associacionisme obrer a la història de la societat catalana..* Barcelona: L'Avenç, núm. 171, juny de 1993
- SOLÉ I BARJAU, Queralt. *Els morts clandestins. Les fosses comunes de a Guerra Civil a Catalunya (1936- 1939)*. Catarroja: Afers, 2008
- SOLÉ i SABATÉ, Josep M. i VILLARROYA FONT, Joan. *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*. Barcelona: Edicions 62, 1985
- SOLÉ i SABATÉ, Josep M. i VILLARROYA FONT, Joan (dir.). *Breu història de lla Guerra Civil a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2005
- SONDERÉGUER, María (comp.). *Género y poder. Violencias de género en contextos de represión política y conflictos armados*. Bernal: Universidad de Quilmes, 2012
- TATJER, Mercedes. *Los orígenes de la vivienda social en Barcelona: Las cooperativas de viviendas en el primer tercio del siglo XX*. Al col·loqui *El desarrollo urbano de Montréal y Barcelona en la época contemporánea: estudio comparativo, 5-7 de maig de 1997*. Barcelona: Seminari Geo-Crítica, Universitat de Barcelona, 1997
- TARRADELLAS, Josep. *Crònica de la Guerra Civil a Catalunya (volum 2)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, DAU, 2008
- TÉLLEZ, Antonio. *Sabaté: guerrilla urbana en España (1945-1960)*. Barcelona: Plaza & Janés, 1978
- THOMÀS, Joan Maria. *Falange, Guerra Civil, Franquisme. F.E.T. y de las J.O.N.S de Barcelona en els primers anys del règim franquista*. Barcelona: Abadía de Montserrat, 1992
- THOMAS, Hugh. *Historia de la Guerra Civil Española*. París: Ruedo Ibérico, 1976
- TODOROV, Tzvetan.
  - » *Memoria del mal, tentación del bien. Indagación sobre el siglo XX*. Barcelona: Península, 2002
  - » *Los abusos de la memoria*. Barcelona: Paidós, 2008
- TORNS, Teresa i RECIO, Carolina. *Las mujeres y el sindicalismo: avances y retos ante las transformaciones laborales y sociales*. En Gaceta Sindical: reflexión y debate. Madrid: Confederación Sindical de Comisiones Obreras. núm. 16, 2011
- TRAVERSO, Enzo. *Els usos del passat. Història, memòria, política*. València: Pub. Universitat de València, 2006

- TUBELLA CASADEVALL, Imma. *Jaume Compte i el Partit Català Proletari*. Barcelona: La Magrana, 1979
- UDINA, Ernest. *Josep Tarradellas: L'aventura d'una fidelitat*. Barcelona: Edicions 62, 1978.
- UCELAY-DA CAL, Enric.
  - » *La crisi dels nacionalistes radicals catalans (1931-1932)*. En AADD. *Recerques* 8. Barcelona: Curial, 1978
  - » *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: La Magrana, 1982
- VEGA, Santiago. *La política del miedo*. Barcelona: Crítica, 2011
- VERDIER, Nicolas. *La memoria de los lugares: entre espacios de la historia y territorios de la geografía*. En ORTEGA CANTERO, Nicolás, GARCÍA ÁLVAREZ, Jacobo i MOLLÁ RUIZ-GÓMEZ, Manuel. *Lenguajes y visiones del paisaje y del territorio*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid Ed., 2010
- VERGES, Pere i MARTORELL, Artur. *Colònies escolars de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Ed. del Mall, 1979
- VILÀ i BAYERRI, Montserrat i MOLAR i NAVARRA, Joan (ed.). *Correspondència entre Lluís Nicolau D'Olwer i Jaume Bofill i Mates*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1988
- VILANOVA, Mercedes. *Les majories invisibles. Explotació fabril, revolució i repressió*. Barcelona: Icària, 1995
- VILLARROYA FONT, Joan. *Els bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1999
- WIESEL, Elie. *Memorias*. Barcelona: Anaya & Mario Muchnik, 1996
- YATES, F. A. *The Art of Memory*. Chicago: Chicago University Press, 1966
- ZAMORA ESCALA, Jaume Enric. *Els arxius i el conflicte polític en el segle XX: El cas dels arxius catalans (1931-1939)*. Tesi doctoral. Dep. Història Contemporània, Universitat de Barcelona, 2011

HEMEROTECA

- ACCIÓ. Portaveu del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria- CADCI
- Revista Anyal. Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria- CADCI, Secció Permanent de Propaganda Autonomista
- Ara! Òrgan d'Espartacus
- Ara. Òrgan de les Joventuts d'Esquerra Estat Català, portaveu de les Joventuts Nacionalistes de Catalunya
- Art De La Llum.
- BOE. Boletín Oficial Del Estado
- BOGC. Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya
DOGC. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya
- Butlletí d'Esquerra Republicana de Catalunya, Federació de Barcelona ciutat
- Butlletí Interior de la UGT de Catalunya
- Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya
- Boletín del Movimiento de Falange Tradicionalista y de las JONS
- Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo
- Diari de Barcelona. Estat Català. Full extraordinari gratuït.
- Diario Oficial del Ministerio de la Guerra
- El Liberal
- El Poble Català
- Exèrcit Del Poble. Quinzenal del Comitè pro Exèrcit Popular Regular
Ejército del Pueblo. Revista quincenal del Comité pro Ejército Popular Regular
- Full Oficial Del Dilluns
Hoja Oficial del Lunes
- Front Mercantil. Òrgan defensor dels obrers del comerç.
- Gaceta de Madrid
- Gaceta de la República
- Gaceta Municipal de Barcelona
- Hogar y Arquitectura: revista bimestral de la Obra Sindical del Hogar
- Horitzons. Òrgan del PSUC (IC). Comarca d'Anoia
- Justícia Social. Òrgan de la USC

- Justícia Social— Octubre. Portaveu dels PCC, USC, PCP i Federació Catalana del PSOE
- La Batalla
- La Catalunya Insurgent. Òrgan del PCP
- La Humanitat
- Las Noticias. Portaveu d'UGT
- La Publicitat
- La Rambla
- La Vanguardia
- La Veu de Catalunya
- Le Temps (París)
- Lluita. Òrgan de la Federació d'Empleats del Comerç i Tècnics de la Indústria de Catalunya, FET
- Lluita. Òrgan del Partit Socialista Unificat de Catalunya (exili)
- L'opinió
- Mirador. Setmanari de Literatura, Art i Política.
- Moments. La revista del nostre temps. Sindicat de Dibuixants Professionals, Agrupació d'Escriptors Catalans, Agrupació Professional de Periodistes, Sindicat d'Agents i Tècnics de Publicitat
- Presència
- Solidaridad Obrera. Órgano de la Confederación Regional del Trabajo en Cataluña. CNT, AIT
- Solidaridad Nacional. Diario de la Revolución Nacional Sindicalista
- Som! Portantveu de les Joventuts d'Estat Català
- Som-Hi. Setmanari de la Joventut d'Esquerra "Estat Català" de Badalona i Santa Coloma
- Suport. Periòdic popular portaveu de la Secció Catalana del Socors Roig Internacional
- Temple. Revista Formativa e informativa. Boletín Interno de las Falanges Juveniles de Franco
- Treball. Òrgan central del PSUC
- Treball. Òrgan del Sindicat Mercantil de Barcelona
- Última Hora
- Vida Penitenciaria. Revista Decenal de Prisiones

Altres fonts consultades

- Ciné-archives, Fonds audiovisuel du PCF, Mouvement Ouvrier et Démocratique. En: cinearchives.org
- Eldiario.es
- Filmoteca del NO-DO. En: rtve.es/filmoteca/no-do
- [el diario.es](http://el.diario.es)
- Memoria Abierta. En: memoriaabierta.org.ar
- memoria.cat
- Memòria Esquerra. En: memoriaesquerra.cat
- Revista On the w@terfront. Public Art. Urban Design. Civic Participation. Urban Regeneration. En: www.ub.edu/escult/Water/index.html

SIGLES

ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
AFB	Arxiu Fotogràfic de Barcelona
CDMH	Centro Documental de la Memoria Histórica (Salamanca)
CEHI- UB	Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona
BOE	Boletín Oficial Del Estado
BOGC	Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya
DOGC	Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya
AFGC	Associació de Funcionaris de la Generalitat de Catalunya
ACR	Acció Catalana Republicana
AIT	Associació Internacional de Treballadors
APSU	Administración del Patrimonio Social Urbano
AUS	Amics de la Unió Soviètica
BOC	Bloc Obrer i Camperol
CADCI	Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria
CAR	Comitès d'Ajut als Refugiats
CEC	Centre Excursionista de Catalunya
CEDA	Confederación Española de Derechas Autónomas
CEMC	Comité de Educación Militar de Cataluña
CENIB	Comisión Nacional de Incautación de Bienes
CEP	Comitè pro Exèrcit Popular
CCEP	Comitè Català Pro Esport Popular
CNS	Central Nacional Sindicalista.
CNT	Confederació Nacional del Treball
COOP	Comitè Organitzador de l'Olimpíada Popular
CRIM	Centros de Reclutamiento, Movilización e Instrucción
DAE	Delegación de Asuntos Especiales
DERD	Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos
DNSD	Delegación Nacional de Servicios Documentales
EC	Estat Català
ECPP	Estat Català Partit Proletari
ERC	Esquerra Republicana de Catalunya
FET	Federació d'Empleats i Tècnics

FETE	Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament
FIET	Fédération International des Employées et Techniciens
FNEC	Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya
FOSIG	Federació Obrera Sindical de la Indústria Gastronòmica
FOUS	Federació Obrera Unitat Sindical
FUTM	Front Únic de Treballadors Mercantils
FET y de las JONS	Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista
FJ de F	Frente de Juventudes de Falange
IAPD	Institut d'Adaptació Professional de la Dona.
IC	Internacional Comunista
IPS	Instituto de Previsión Social
IR	Izquierda Republicana
JEREC	Joventuts d'Esquerra Republicana de Catalunya
JJLL	Joventuts Llibertàries
JSUC	Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya
MOMC	Minoria d'Oposició Mercantil del CADCI
MOPU	Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo
OIPA	Oficina de Investigación y Propaganda Antimarxista
OSH	Obra Sindical Hogar y Arquitectura de la CNS
PSUC	Partit Socialista Unificat de Catalunya
PCP	Partit Català Proletari
PCC	Partit Comunista Català
PSOE	Partit Socialista Obrer Espanyol
PMM	Parque Móvil de Ministerios Civiles
POUM	Partit Obrer d'Unificació Marxista
PFI	Partit Federal Ibèric
SRI	Socors Roig Internacional
SIA	Solidaritat Internacional Antifeixista
SIPM	Servicio de Información i Policía Militar
TERMC	Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo
UDC	Unió de Dones de Catalunya
UGT	Unió General de Treballadors
UdR	Unió de Rabassaires
USC	Unió Socialista de Catalunya
UGSOC	Unió General de Sindicats Obrers de Catalunya